6h1 1f7
C

cogito

david **lewis**

despre pluralitatea lumilor

cogito

david **lewis**

David Lewis s-a născut la 28 septembrie 1941 în Oberlin, Ohio, în familia unor intelectuali americani. În liceu avea preocupări pentru chimie însă, după un an petrecut la Oxford (1959-1960), când a avut ocazia să-i audieze pe Ryle, Grice, Strawson şi Austin, a devenit interesat de filosofie. După terminarea facultăţii (1962), pleacă la Harvard pentru a îşi face un doctorat, sub îndrumarea lui Quine. În 1966 îl găsim asistent la U.C.L.A. unde va rămâne până în 1970, când se mută la Princeton.

Prima sa carte mai importantă este *Counterfactuals* (1973). Pune, totodată, bazele unei concepţii filosofice, care va fi de aici înainte în permanenţă asociată numelui său, *realismul modal*.

Perfecţionează şi extinde metoda realismului modal în cartea sa din 1986, *On the Plurality of Worlds,* scrisă pe baza conferinţelor *John Loke,* ţinute la Oxford (1984).

Aria sa tematică se lărgeşte continuu încorporând şi alte domenii - filosofia limbajului, filosofia minţii, metafizică generală, epistemologie, logică filosofică ş.a. Devine, în scurt timp, unul dintre cei mai influenţi filosofi americani din a doua jumătate a sec. al XX-lea.

A încetat din viaţă la 14 octombrie 2001, din cauza unor afecţiuni diabetice de care a suferit încă din tinereţe.

david **lewis**

despre pluralitatea lumilor

traducere şi adaptare din limba engleză
oana **gabor şoimu**

studiu introductiv şi note
iancu **lucica**

B.C.U "EUGEN TODORAN"
TIMIŞOARA
INV. 611117

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
TIMIŞOARA
02248733

Bucureşti, 2006

Copyright © 2006, S.C. Editura TEHNICĂ S.A.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Adresă: **S.C. Editura TEHNICĂ S.A.**
Str. Olari, nr. 23, sector 2
cod 024056
Bucureşti, România

www.tehnica.ro

©1986 by David Lewis

First published 1986 by Blackwell Publishing Ltd
Reissued 2001
Reprinted 2002 (twice), 2003, 2004

This edition is published by arrangement with **Blackwell Publishing Ltd**, Oxford. Translated by **Editura Tehnică** from the original English language version. Responsability of the accuracy of the translation rests solely with the **Editura Tehnică** and is not the responsability of **Blackwell Publisthing Ltd.**

coordonatorul colecției
ianculucica

catedra de filosofie
universitatea de vest din timişoara

lectură editorială
mirceagrosu

coordonator lucrare
marianagheorghiță

coordonator tehnic
floringealapu

layout & pre-press
iulianapanciu

coperta
iulianapanciu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LEWIS, DAVID
Despre pluralitatea lumilor / David Lewis; trad.: Oana Gabor Şoimu. - Bucureşti: Editura Tehnică; 2006
Bibliogr.
ISBN (10) 973-31-2282-3 ; ISBN (13) 978-973-31-2282-1

I. Gabor Şoimu, Oana (trad.)

1

Prefaţă

Această carte susține realismul modal, teza cu privire la faptul că lumea căreia îi aparținem nu este decât una dintre lumile posibile, iar noi, cei care populăm această lume, nu suntem decât o parte dintre locuitorii tuturor lumilor posibile.

Încep primul capitol *trecând în revistă numeroasele modalități în care filosofia sistematică are de câştigat dacă se acceptă ca premisă realismul modal. Văd în aceasta un motiv întemeiat pentru a crede în adevărul realismului modal, în acelaşi fel în care cred că utilitatea teoriei mulțimilor în matematică constituie un motiv întemeiat pentru a accepta existența mulțimilor. În final, expun câteva aspecte esențiale ale realismului modal pe care îl susțin.*

În capitolul al doilea *răspund numeroaselor obiecții aduse teoriei mele. În primul rând, îmi îndrept atenția asupra raționamentelor care susțin că realismul modal duce la contradicții şi răspund prin respingerea anumitor premise necesare producerii lor. Apoi, îmi îndrept atenția spre argumentele potrivit cărora realismul modal duce la perspective consistente, însă nedorite, cum ar fi scepticismul inductivist, respingerea grijii față de celălalt şi a moralității, sau destituirea arbitrarității brute a lumii noastre. Din nou, răspund prin identificarea de premise cu care nu sunt de acord. În final, iau în discuție teza implauzabilității absolute a unei teorii care se află în frapantă contradicție cu ceea ce bunul simț ne propune ca existent. Consider că aceasta este o obiecție corectă şi serioasă care, însă, poate fi depăşită dacă se acordă atenția cuvenită avantajelor sistematice pe care le aduce acceptarea realismului modal.*

În capitolul al treilea, *iau în discuție teza potrivit căreia o ontologie mai credibilă poate atrage după sine aceleaşi avantaje, cum ar fi de exemplu, programul realist modal* Ersatz, *potrivit căruia lumile alternative se înlocuiesc cu reprezentări abstracte ale acestora. Avansez obiecții mai multor versiuni ale acestui program. Cred că trebuie făcută o distincție clară între diferitele versiuni, deoarece acestora li se pot aduce obiecții diferite. Nu se pot elimina neajunsurile prin susținerea abstractă a lumilor ersatz abstracte, fără a identifica aceste lumi într-un mod precis.*

În capitolul al patrulea, *şi cel din urmă, iau în discuție aşa-numita „problemă a identității transmundane". Abordez această problemă din perspectiva mai multor întrebări, unele dintre ele bune, iar altele mai degrabă confuze. În cele din urmă, compar versiunea mea teoretică a contrapărților cu alte alternative teoretice.*

În nici una din aceste pagini nu mă veți surprinde pledând pentru ideea că trebuie să acceptați poziția pe care o susțin pentru că nu există altă soluție. Cred că filosofii care oferă astfel de argumente sunt mai întotdeauna lipsiți de succes, iar filosofii care le solicită se află pe o cale greşită. Eu ofer câteva motive pentru care poziția pe care o

susțin este mai avantajoasă decât altele cu care se aseamănă. Însă nu consider că aceste motive sunt irefutabile. S-ar putea să fi omis alternative apropiate, sau să nu fi discutat deloc alternative mai îndepărtate de teoria mea. De exemplu, nu discut deloc actualismul brut, care respinge orice cuantificare a posibilității. O să vă vină ușor să înțelegeți de ce nu susțin acest punct de vedere. Nu am nimic nou și nimic definitiv de spus în privința sa, prin urmare, nu servește la nimic să îl iau în discuție.

Poate să surprindă, de asemenea, faptul că această carte despre lumile posibile nu conține nici un fel de referire la filosofia lui Leibniz. Oare pentru că îl consider nedemn de atenție? Nicidecum. Dar când citesc lucrările serioase ale istoricilor filosofiei mă conving că nu este un lucru ușor să înțelegi care au fost cu adevărat vederile lui Leibniz. Ar fi grozav să am talentul și pregătirea potrivită pentru a mă alătura efortului lor de exegeză, dar mi-e foarte clar că ele îmi lipsesc. Orice aș putea spune despre Leibniz ar fi, cu siguranță, opiniile unui amator, și nu ar merita atenția altora. Prin urmare, este mai bine nici să nu fie spus.

Acum vreo doisprezece ani am dat teoriei mele un nume nefast. Am numit-o „realism modal". Dacă aș fi prevăzut discuțiile actuale pe marginea a ce este „realismul", cu siguranță că aș fi numit-o altfel. În condițiile de față, cred că este cel mai nimerit să rămân la numele vechi. Însă, trebuie să insist asupra faptului că realismul meu modal înseamnă pur și simplu teza potrivit căreia există alte lumi, precum și indivizi care populează aceste lumi; că acestea au o natură anume, și că sunt menite să joace anumite roluri teoretice. Aceasta este o afirmație existențială, în aceeași măsură în care existențială este afirmația potrivit căreia există monștri Loch Ness, sau există spioni în CIA, sau există contraexemple la postulatul lui Fermat, sau există serafimi. Ea nu este o afirmație despre competența noastră semantică, sau despre natura adevărului, sau despre ambivalență, sau despre limitele cunoașterii umane. Pentru mine, întrebarea esențială este dacă există lucrurile, nu dacă o anumită poziție teoretică este sau nu obiectivă.

În mai multe privințe rămân îndatorat prietenilor care m-au ajutat prin discuții sau corespondențe pe marginea subiectelor tratate în această carte: în special lui Robert M. Adams, D. M. Armstrong, John G. Bennett, John Bigelow, Phillip Bricker, M. J. Cresswell, Peter Forrest, Allen Hazen, Mark Johnston, David Kaplan, Saul Kripke, Robert Stalnaker, Pavel Tichy *și* Peter van Inwagen.

O parte din această carte o constituie prelegerile John Locke pe care le-am ținut în 1984, la Universitatea din Oxford, *în Trinity Term. Sunt profund onorat de invitația celor de la Oxford și rămân recunoscător prestigioasei Universități pentru că mi-a oferit atât șansa de a scrie despre realismul modal într-o manieră mai comprehensivă decât o făcusem în prealabil, precum și un termen limită extrem de necesar. Sunt* recunoscător Universității Princeton *pentru concediul sabatic pe care mi l-a oferit, precum și fundației* National Endowment for the Humanities *pentru suportul financiar pe care mi l-a acordat în timpul anului în care am scris cea mai mare parte a acestei cărți.*

Autorul

Notă asupra ediţiei

Cartea lui David Lewis, *On The Plurality of Worlds* a apărut în 1986 şi a cunoscut, de atunci, mai multe reeditări. Critica de specialitate o aşază printre cărţile de referinţă în metafizica modalităţii.

Traducerea de faţă s-a realizat după ediţia din 2004, aceeaşi cu ediţia din 2001, considerată definitivă.

Am încercat, pe cât posibil, să păstrez terminologia impusă prin cele câteva traduceri existente la ora actuală în literatura românească. *Transworld identity*, de exemplu, a fost tradus prin *identitate transmundană* şi nu *translumească*; la fel, *worldbound individuals*, care s-a tradus prin *indivizi mundan legaţi*. În câteva cazuri doar, puţine la număr, am preferat o echivalare mai apropiată de exprimarea autorului. *Frame*, de exemplu, în subcapitolul 1.2, a fost tradus prin *cadru* şi nu prin *model* cum ar fi cerut, de fapt, limbajul de specialitate. De altfel, notele dlui prof. univ. dr. Iancu Lucica, corespunzătoare fiecărui capitol şi reunite la sfârşitul lucrării sunt destinate lămuririlor suplimentare şi a unor chestiuni de acest gen.

Pentru a oferi cititorului o imagine mai completă asupra subiectului, am adăugat, sub formă de *Anexă – Teoria contrapărţilor şi logica modală cuantificată*, studiul lui David Lewis din 1968 – *Counterpart Theory and Quantified Modal Logic*.

Exprimăm pe această cale mulţumirile noastre Editurii TEHNICE şi directorului ei, dr. Roman Chirilă, pentru încrederea acordată, cât şi pentru interesul manifestat faţă de acest gen de literatură utilă nu doar instrucţiei de specialitate, ci şi cercetării filosofice, în general.

Oana Gabor Şoimu

Cuprins

Teza realismului modal şi problema obiectelor posibile dar inactuale.
Studiu introductiv (*Iancu Lucica*) *1*

Capitolul 1. Paradisul unui filosof **23**
1.1. Teza pluralității lumilor 23
1.2. Funcționalitatea realismului modal: modalitatea 28
1.3. Funcționalitatea realismului modal: apropierea 46
1.4. Funcționalitatea realismului modal: conținutul 54
1.5. Funcționalitatea realismului modal: proprietățile 83
1.6. Izolarea 106
1.7. Concretitudinea 121
1.8. Plenitudinea 127
1.9. Actualitatea 135

2. Paradox în paradis? **140**
2.1. Totul este actual? 140
2.2. Toate lumile într-una singură? 145
2.3. Mai multe lumi decât există? 149
2.4. Cum putem cunoaşte? 153
2.5. O cale către scepticism? 162
2.6. O cale către indiferență? 171
2.7. Arbitrariate pierdută? 177
2.8. Privirea incredulă 183

3. Un paradis gratuit? **186**
3.1. Programul ersatzist 186
3.2. Ersatzismul lingvistic 193
3.3. Ersatzismul picturial 222
3.4. Ersatzismul magic 233

4. Contrapărți sau vieți duble? **255**
4.1. Întrebări bune şi întrebări rele 255
4.2. Împotriva suprapunerilor 262
4.3. Împotriva indivizilor transmundani 277
4.4. Împotriva haecceitismului 289
4.5. Împotriva constanței 324

Bibliografie *343*

Anexă – Teoria contrapărților şi logica modală cuantificată *350*

Note (*Iancu Lucica*) *368*

Teza realismului modal şi problema obiectelor posibile dar inactuale

Studiu introductiv

Iancu LUCICA

I

„Să ne imaginăm (...) că manifestările (rolurile) aceluiaşi individ în diferite lumi posibile sunt legate împreună printr-o linie – linia de lume a acelui individ. Pot atunci să formulez teza pe care vreau să o susţin după cum urmează: liniile de lume ale indivizilor nu sunt fixate nici de legile imuabile ale logicii, nici de Dumnezeu şi nici de vreo altă putere transcendentă, ci sunt trasate, ca să spun aşa, prin grija noastră – evident, nu a fiecărui individ în parte, ci printr-o decizie colectivă încorporată în gramatica şi semantica limbajului nostru." [1]

Jaakko Hintikka

*

„Presupunând că $P(x)$ înseamnă «x este chel», putem noi asocia o valoare de adevăr propoziţiei «Sherlock Holmes este chel» rezultată prin instanţiere? Holmes nu există, însă, în alte stări de lucruri el putea exista. Trebuie sau nu atunci să asociem o valoare de adevăr afirmaţiei că el este chel?" [2]

„Nu aş mai putea scrie, cum am făcut cândva, că «Holmes nu există, însă în alte stări de lucruri el ar putea exista» (vezi studiul meu *Semantical Considerations on Modal Logic*). Aserţiunea citată dă impresia eronată că un nume ficţional cum este «Holmes» numeşte un individ particular posibil-dar-inactual. Ideea de bază pe care doream să o susţin, totuşi, rămâne şi este independentă de orice teorie lingvistică privind statutul numelor ficţionale. Este vorba de faptul că în alte lumi posibile «unii indivizi care există în mod actual pot fi absenţi, în

timp ce noi indivizi... pot să apară» (ibid. p. 65) şi că dacă într-o formulă deschisă $A(x)$ variabilei libere i se dă ca valoare un anumit individ atunci apare problema dacă (într-o abordare model – teoretică a logicii modale) formulei trebuie să i se atribuie o valoare de adevăr în lumi în care individul în cauză nu există." [3]

Saul Kripke

*

„Teza mea este că, spre deosebire de *condiția* factualității, *condiția* posibilității implică ceva (o referire la ipotetic) irealizabil în condițiile unei absențe postulate a minților. Posibilitatea nerealizată nu este ceva ce putem postula obiectiv cu sens într-o lume lipsită de minte, adică într-o lume în care au fost eliminate toate conceptele care implică mintea.

.....

Punctul meu de vedere asupra *ontologiei* problemei în discuție poate fi redat pe scurt astfel. Posibilitățile nerealizate nu există ca atare. Ceea ce există sunt minţile şi capacităţile lor şi, în consecinţă, limbajele şi regulile lor. Posibilitățile nerealizate sunt *generate* de minți şi astfel despre ele se poate spune că «există» numai într-un sens secundar şi subordonat, ca obiecte ale gândirii actuale sau potențiale. Asemenea posibilităţi sunt produsele unei *construcții intelectuale*. Statutul ontologic al posibilului este fundamental subordonat minții, domeniul posibilului fiind un construct mintal". [4]

Nicolas Rescher

*

„Posibilii inactuali, lucruri în lumi, altele decât lumea actuală, au fost stigmatizaţi adeseori ca *entia non grata*, în principal, pentru că nu este clar când sunt ei identici şi când nu. Identitatea, însă, literal înţeleasă, nu este aici o problemă. În orice lume, lucrurile de orice fel sunt individuate exact ca în lumea actuală; lucrurile din lumi diferite nu sunt, însă, niciodată identice (...). Relaţia de contraparte este substitutul nostru pentru identitatea dintre lucruri în lumi diferite. Unde unii ar zice că tu eşti în mai multe lumi în care ai diferite alte proprietăţi şi alte lucruri ţi se întâmplă, eu prefer să spun că tu eşti în lumea actuală şi nu în alta, însă tu ai contrapărţi într-o serie de alte lumi. Sub importante aspecte contrapărţile tale îţi sunt foarte asemănătoare atât în formă, cât şi în conţinut. Ele sunt mai asemănătoare cu tine decât cu orice alt lucru din lumea lor. Dar ele nu sunt tu. Fiecare este în lumea sa însă numai tu eşti aici în lumea actuală. Bineînţeles,

am putea spune, cauzal vorbind, că tu eşti contrapărţile tale în alte lumi, că tu şi ele sunteţi aceeaşi. Dar aceasta nu înseamnă atât identitate, cât asemănare între tine cel de astăzi şi dintre tine cel de mâine. Despre contrapărţile tale s-ar putea mai bine spune că reprezintă omul care ai fi putut fi dacă lumea era altfel." [5]

David Lewis

*

„În ciuda eleganţei cu care se realizează operaţia de generalizare, discursul modal nu admite şi nici nu are nevoie să admită *possibilia*. Dispensarea de *possibilia* nu se bazează atât pe lipsa unui criteriu de identitate, ci mai degrabă, pe faptul că identitatea este o relaţie între obiecte deja date. Pretinsele *possibilia* nu sunt încarnarea unor astfel de lucruri cum ar fi proprietăţile, relaţiile, poziţia în ordinea actuală – sau în ordinea fizică dacă aceasta este materială – ceea ce nu le permite să se numere printre obiecte." [6]

Ruth Barcan Marcus

*

„Obiectele sau indivizii există în lumi posibile, unele asemenea lui Socrate există doar în unele lumi posibile dar nu în toate, iar altele asemenea numărului şapte există în orice lume. A spune că un obiect x există într-o lume W înseamnă a spune că dacă W ar fi actuală, x ar exista; mai exact, x există în W dacă este imposibil ca W să se realizeze, iar x să nu reuşească să existe". [7]

„Să presupunem că este posibil să existe o persoană diferită de orice persoană (trecută, prezentă sau viitoare) care există. Rezultă oare că se găseşte cel puţin o persoană neactualizată dar posibilă? Sunt oare, sau ar putea fi, obiecte posibile dar nonexistente? Se pot, desigur, formula întrebări înrudite. Putem noi oare *vorbi despre* obiecte nonexistente? Este oare posibil să ne *referim* la nonexistenţi? Dacă da, rezultă oare că se găsesc nonexistenţi despre care putem vorbi şi la care ne putem referi? Dacă se găsesc obiecte nonexistente au ele oare proprietăţi? Dacă se găsesc obiecte posibile, dar neactualizate, se găsesc oare şi unele care sunt imposibile şi neactualizate? Asertând o judecată existenţială negativă ne referim noi oare la, sau specificăm noi oare vreun obiect, şi apoi predicăm despre el nonexistenţa? [8]

Alvin Plantinga

„Este invederat că oricât de ciudate, urâte şi incomode pot părea posibilităţile nonexistente, ele satisfac o necesitate teoretică şi că realmente nu avem de ales decât să le admitem aşa cum le-am admis pe toate celelalte tipuri de entităţi abstracte pentru scopurile explicaţiei teoretice. Eu, însă, cred că aceasta este o falsă şi dăunătoare concepţie asupra problemei.

Când se postulau proprietăţi, unii filosofi s-au plâns că acestea au fost îndoielnice şi obscure. Când se postulau mulţimi, alţi filosofi s-au plâns că mulţimile au fost îndoielnice şi obscure; şi la fel cu judecăţile, faptele negative ş.a.m.d. Dar, în fiecare din aceste cazuri era foarte clar ce se spunea, chiar dacă era greu de imaginat cum de un obiect putea fi nonspaţio-temporal şi totuşi înţeles de o minte umană; noi am înţeles partea *cuantificaţională* a cuantificării entităţilor abstracte chiar dacă nu înţelegeam natura însăşi a entităţilor. Şi aceasta este ceea ce deosebeşte posibilităţile nonexistente de toate celelalte tipuri de entităţi abstracte postulate. O primă încercare de cuantificare peste «lucruri ce nu există» dă

$$(\exists x)\ \neg(\exists y)\ (y = x) \qquad \text{(A)}$$

(cf. formulării paradoxale din *Teoria obiectelor* a lui Meinong, p. 83). Iar această formulă este o *contradicţie*. Esenţialul este că, spre deosebire de noţiunea de proprietate sau judecată, noţiunea de lucru sau lume nonexistentă nu este doar îndoielnică, obscură sau greu de înţeles, ea este de-a dreptul *inconsistentă*.

Desigur, nici un susţinător al posibilităţii nu vrea să fie înţeles în acest mod absurd. Pot fi făcute în acest punct diverse mişcări. Sugerez că cea mai bună cale de gestionare a întregii afaceri este de a vedea în diferitele teorii metafizice contemporane ale posibilităţii, modalităţi parţial, sau în întregime opuse, de rezolvare a contradicţiei exprimate prin (A)." [9]

William Lycan

II

Cititorul care a avut răbdarea să parcurgă aceste texte a înţeles, probabil, că marea problemă a autorilor în discuţie este problema obiectelor posibile, dar inactuale. Faptul că lucruri care nu sunt puteau fi, în timp ce lucrurile care sunt, puteau să nu fie deloc, sau să fie altfel decât sunt, a reprezentat dintotdeauna o provocare pentru filosofi. Vorbim despre aceste lucruri cu ajutorul condiţionalului contrafactual, iar, mai nou, cu ajutorul conceptului de *lume posibilă*. Este un concept de proveniență filosofică pe

care, însă, logica modală l-a adaptat nevoilor proprii. „Materia primă", dacă mă pot exprima astfel, din care se compun aceste lumi posibile, oricât de sofisticate ar fi ele, provine până la urmă tot din lumea noastră. Dacă Socrate există în lumea noastră şi este filosof, cârn, căsătorit cu Xantipa etc. de ce n-ar exista şi o lume posibilă în care Socrate să fie general, rege sau orice altceva, sau – de ce nu? – să nu fie deloc, o lume, să zicem, care diferă de lumea noastră doar în această privinţă, a existenţei lui Socrate?

Pare o naivitate şi, după părerea mea, chiar este, să-ţi imaginezi tot felul de astfel de lumi ca apoi să te întrebi despre statutul ontologic al obiectelor care le populează. Aici teza lui Rescher cu privire la dependenţa posibilului de funcţia imaginativă a mentalului (individual sau colectiv) îşi nimereşte din plin ţinta. Când Flaubert şi-a asumat imoralitatea Doamnei Bovary, el şi-a asumat *ipso facto* paternitatea unei lumi, o lume care se vroia a fi oglinda până în cele mai mici detalii a lumii noastre, dar care diferă, totuşi, de lumea noastră. Parafrazându-l pe Aristotel am putea spune că, (dacă lumea actuală nu ar exista, ar fi imposibil pentru orice altă lume să existe.)

Putem însă folosi sintagma „lume posibilă" şi într-un mod mai puţin mentalist, un mod mai natural care să o apropie, oarecum, de destinul ei iniţial (la Leibniz lumile posibile erau lumile pe care Dumnezeu le-ar fi creat după un alt plan). Pe scurt, este vorba de următorul fapt.

În fiecare moment al devenirii ei, lumea se află în faţa unei multitudini de posibilităţi dintre care doar una se realizează sau devine actuală.

Să presupunem că w_h este lumea noastră în momentul t_i şi $w_1, w_2, \ldots$ sunt posibilităţile devenirii ei în acel moment. Dacă într-un moment ulterior, să zicem t_j, se realizează w_k , toate celelalte posibilităţi care ar fi putut fi această lume, dar nu sunt ea, le vom numi „lumi posibile".

Nu ştim care sunt aceste posibilităţi sau lumi posibile, nu ştim nici măcar dacă au existat ele cu adevărat în t_i; tot ce ştim este că:

1) w_k nu a existat în t_i,

2) w_h nu a existat în t_k şi

3) w_k, devenită actuală în t_j a fost doar posibilă în t_i.

Dar atunci, lumile pe care ni le imaginăm noi, lumi în care Socrate are tot felul de proprietăţi, altele decât în lumea reală, nu sunt cu adevărat lumi posibile, ci *lumi imaginare*. Ne folosim de aceste lumi imaginare doar pentru a ilustra ideea de lume posibilă acceptând supoziţia, deloc confortabilă, că aceste lumi, presupunând că ele există, nu ne sunt, în nici un caz, cunoscute.

Raportul dintre lumea posibilă şi lumea imaginară este, până la un punct, analog raportului matematic dintre $\sqrt{-1}$ şi i. Dacă mi se permite

comparația, $\sqrt{-1}$ este lumea posibilă, iar i este lumea imaginară. Rostul lui i este să arate că valoarea lui $\sqrt{-1}$, în caz că există realmente una, trebuie să satisfacă condiția exprimată prin identitatea $i^2 = -1$; altfel, între i și $\sqrt{-1}$ nu există nici o legătură.

Lumea în care Socrate este rege, general etc. este ceva asemănător, ea ilustrează (sau, dacă preferați, exprimă) o posibilitate – posibilitatea în care ar fi putut fi această lume dacă ea nu era așa cum este. Ca și în cazul lui i, lumea posibilă este o entitate (imaginară sau nu) care satisface o relație – *a fi în loc de*.

Dar dacă nu s-au realizat aceste lumi, mai putem noi vorbi despre ele ca despre lumi posibile?

În general, mai poate fi apreciat ca posibil un lucru care nu s-a realizat și nici nu se va realiza vreodată? Nu ar fi mai simplu să spunem, cum făceau megaricii, în antichitate, că posibil este sau ceea ce s-a realizat sau ceea ce se va realiza cândva și că nimic din ceea ce nu se realizează nu este și nici nu a fost vreodată posibil?

Oricât de atractivă ar părea la prima vedere o asemenea soluție, ea are, din păcate, consecințe greu de admis. Între altele, ea conduce la ideea de predestinare pentru că, dacă realul este singurul posibil, acest real este dat dintotdeauna și pentru totdeauna. O propoziție despre viitor, gen „Mâine va fi o bătălie navală", este, potrivit acestei soluții, sau adevărată sau falsă și nu posibilă, ca la Aristotel. Aceasta înseamnă că bătălia navală de mâine există deja astăzi, și nu numai astăzi, ea există (dacă există) dintotdeauna și pentru totdeauna. Iar dacă nu există, la fel, ea dintotdeauna nu există.

Pentru a face mai clară ideea reiau argumentul în condiții simplificate. Să admitem că axa timpului constă din momentele ..., n–3, n–2, n–1, n, n +1, ... și că un eveniment oarecare a – o bătălie navală, să zicem – are loc în n.

Conform definiției diodoriene, pentru că a este real în n, el este posibil în n–1. Dar posibilitatea lui a din n–1 este ea însăși o realitate și deci poate fi apreciată ca posibilă în n–2; aceasta, la rândul ei, este o altă realitate și deci este posibilă în n–3 și așa mai departe.

Procedăm recursiv:

$$\begin{aligned}
\mathrm{Pos}_{n-1}(a) &= \mathrm{Real}(a_n),\\
\mathrm{Pos}_{n-2}(a) &= \mathrm{Real}(\mathrm{Pos}_{n-1}(a_n))\\
&= \mathrm{Real}(\mathrm{Real}(a_n)),\\
\mathrm{Pos}_{n-3}(a) &= \mathrm{Real}(\mathrm{Pos}_{n-2}(\mathrm{Pos}_{n-1}(a_n))\\
&= \mathrm{Real}(\mathrm{Real}(\mathrm{Pos}_{n-1}(a_n))\\
&= \mathrm{Real}(\mathrm{Real}(\mathrm{Real}(a_n))).\\
&\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots
\end{aligned}$$

Dacă admitem că posibilitatea posibilității este tot o posibilitate, iar realitatea realității este tot o realitate, concluzia inevitabilă va fi:

$$\forall n \, \mathrm{Pos}_{n-m}(a) = \mathrm{Real}(a_n), m < n \qquad (1)$$

Cu alte cuvinte, în orice moment anterior lui *n*, posibilitatea lui *a* este deja realitatea lui în *n*. Din această cauză, la megarici tot ce este posibil există şi este necesar, iar ceea ce nu este posibil nu numai că nu există, dar este chiar imposibil să existe. Dacă acum sunt la Megara şi nu la Corint, spune Diodorus, este necesar să fiu la Megara şi este imposibil să fiu la Corint.

O a doua soluție ar fi să admitem existența acestor *posibilia*, dar atunci apare o altă problemă, nu mai puțin complicată – problema existenței obiectelor care nu există.

Suntem, prin urmare, în următoarea dilemă: respingem ideea de posibil dar va trebui să acceptăm ideea de predestinare; sau, dimpotrivă, admitem această idee, dar ne confruntăm atunci cu ideea inconsistentă a existenței obiectelor care nu există.

Respingerea unei dileme se face în modurile cunoscute, însă, mai înainte de a ne angaja la o asemenea strategie aş vrea să lămuresc puțin ideea de *nonexistență* sau de *obiect nonexistent* cu care se confruntă astăzi logica modală. Mi se pare cu atât mai necesar acest lucru cu cât, istoric vorbind, problema nu a apărut pentru prima dată pe terenul logicii modale.

Argumentul prin care suntem constrânşi la recunoaşterea existenței obiectelor care nu există – numit de Alvin Plantinga „argumentul clasic" – este de o uimitoare şi, aş adăuga, suspectă simplitate: spunând că ceva nu există noi, ne raportăm la ceva anume despre care nu am putea spune că nu există dacă acest „ceva" nu ar avea un anume gen de existență sau ființă. Ajungem, astfel, în situația paradoxală de a spune că negarea existenței unui lucru înseamnă *a fortiori* afirmarea existenței lui. Ideea apare încă din antichitate; o întâlnim la Platon, la stoici şi la foarte mulți alții. „Genul general, spune Seneca, «tot ce există», nu are nimic mai presus de el; el este începutul lucrurilor: toate se cuprind în el. Stoicii vor să pună deasupra acestui gen un altul şi mai general. (...) Unii stoici socotesc că genul primordial este «ceva» (*quiddam*). Iată de ce cred aşa. Ei zic că în natură sunt lucruri care există şi altele care nu există. Dar şi acelea care nu sunt în realitate şi care se înfățişează numai minții, precum centaurii, giganții şi tot ce, plăsmuit printr-o închipuire deşartă începe să prindă chip fără să aibă vreo substanță, se cuprinde în natură". [10]

Intuită de antici, problema va cunoaşte *consacrarea* prin Meinong cu celebra sa *Teorie a obiectelor*: „Orice lucru care nu este real, spune Meinong, trebuie cel puțin să fie capabil de a servi drept obiect pentru acele judecăți

care surprind irealitatea sa. Pentru a şti că nu se află nici un pătrat rotund trebuie să fac o judecată despre pătratul rotund... Cei care îndrăgesc modurile paradoxale de exprimare ar putea foarte bine spune: *sunt obiecte despre care este adevărat să se spună că nu sunt nici un fel de asemenea obiecte*". [11]

La prima vedere, cel puţin, aici am avea de-a face cu un gen mai aparte de obiecte – obiecte care au această proprietate de a exista şi de a nu exista în acelaşi timp. Concluzia raţionamentului s-ar putea reda prin: *există obiecte despre care este adevărat să se spună că nu există nici un fel de asemenea obiecte*; sau, mai simplu: *există obiecte care nu există*.

Dar să lăsăm, pentru moment, obiectul pentru că s-ar putea foarte bine întâmpla ca nu obiectul să fie cheia problemei, ci existenţa. Oare nu s-ar putea spune că argumentul vizează existenţa, şi anume, existenţa ca proprietate care nu poate fi negată fără a fi, în acelaşi, timp afirmată?

De unde provine anomalia acestei proprietăţi? Provine ea din faptul că existenţa nu poate fi atribuită obiectelor, ci numai conceptelor, cum credea Kant şi, mai târziu, Frege?

Sau, poate că argumentul este cel care-i conferă obiectului o asemenea proprietate şi atunci nu am avea de-a face cu un argument propriu-zis, ci cu un sofism. În definitiv, nu acesta este rostul sofismelor, să susţină lucruri împotriva oricăror evidenţe?

Cum se va rezolva, până la urmă, această problemă?

După părerea mea argumentul este cât se poate de valid, el are la bază schema de inferenţă:

$$\frac{F(a)}{\exists x\, F(x)} \tag{2}$$

„a este F, deci există ceva (există x) care este F". Aceeaşi schemă o putem aplica şi când a nu este F:

$$\frac{\sim F(a)}{\exists x \sim F(x)} \tag{3}$$

„a nu este F; deci există ceva (există x) care nu este F". Dacă, mai departe, îl înlocuim în (2) pe „F" cu „*există*" obţinem inferenţa: a nu există; deci există ceva care nu există. În particular, monstrul din Loch Ness nu există, deci ceva anume (monstrul din Loch Ness) nu există.

Observăm că în concluzie se produce „coliziunea" dintre cuantorul existenţial „$\exists$" şi predicatul „există". Mai exact spus, ceea ce se afirmă mai întâi prin cuantor se neagă, apoi, prin predicat, de unde contradicţia concluziei.

Dar oare rostul unui cuantor este să afirme ceva? Nu cumva încurcătura se datorează tocmai faptului că, spre deosebire de alți cuantori, cuantorul existențial are aspectul unei afirmații? Câți începători în ale logicii nu au luat schema $\exists xFx$ drept conjuncție de două propoziții: „există x şi x este F"?! Regula (1), cel puțin, s-ar menține validă pentru că din conjuncția „există a şi a este F" se obține, prin simplificare, „a este F". S-ar impune deci să-l citim pe „$\exists$" într-un alt mod, un mod care să nu mai conțină cuvântul „există", să spunem, eventual: „pentru unii".

Întrucât sintagma „pentru unii x" nu înseamnă altceva decât „pentru unii x care există" ajungem, iarăşi, de unde am plecat.

Să încercăm şi un alt punct de vedere. Să vedem ce se întâmplă dacă în locul propoziției „*Există* (a)" am lua echivalenta ei legitimă, respectiv, „$\exists x\ (a = x)$".

Va trebui, şi în acest caz, să vedem cum se interpretează propoziția „~ *Există* (a)".

Regula extensionalității cu privire la negație spune că dacă $\alpha \equiv \beta$, atunci $\sim \alpha \equiv \sim \beta$ de unde rezultă:

$$\sim \textit{Există}\ (a) \equiv \sim\exists x(a = x). \tag{4}$$

Dar „$\sim\exists x\ (a = x)$" este echivalentă mai departe cu „$\forall x\ (a \neq x)$" care înseamnă: „oricare ar fi x (cu subînțelesul de x care există), a este diferit de x", sau „a este diferit de orice există" – un alt mod de a spune că „a nu există". Aplicăm acestei expresii regula (2) şi obținem:

$$\frac{\forall x(a \neq x)}{\exists y \forall x(y \neq x)} \tag{5}$$

Concluzia se va citi: există cel puțin un y care este diferit de x, oricare ar fi el, sau, altfel spus, există ceva care nu există. Este exact formula (A), corespunzătoare tezei lui Meinong din textul lui W. Lycan.

Dat fiind faptul că x şi y au acelaşi domeniu, pentru cazul particular în care $x = y$ se obține concluzia că există ceva diferit de el însuşi, concluzie pe care o putem reda atât prin $\exists\ x\ (x \neq x)$, cât şi prin $\exists y\ (y \neq y)$.

Rezultatul, prin urmare, este acelaşi indiferent că existența este luată în accepțiunea ei uzuală sau este definită prin cuantorul existențial şi relația de identitate.

Să ne oprim acum puțin şi să recapitulăm.

Am spus că ideea posibilității este impusă de însăşi ideea devenirii, că este imposibil să o explicăm pe una fără invocarea celeilalte. A accepta însă ideea de posibilitate nerealizată înseamnă a accepta existența a ceea ce nu există. O asemenea idee este impusă de argumentul clasic şi de corolarul

său meinongian pentru care nu se poate nega existența unui lucru fără a se afirma, în același timp, existența lui. Logica predicatelor (cu sau fără identitate) poate cel mult preciza, în nici un caz, însă, rezolva problema întrucât, aplicate predicatului existenței, aceste scheme duc la concluzii de genul $\exists x\ (x \neq x)$ și altele asemenea lor.

Acesta este drumul nostru de până acum.

Dar să acceptăm, în interesul discuției, că argumentul este valid, iar proprietatea existenței, în afara oricărei îndoieli. Care ar fi atunci, domeniul variabilei x din expresia $\exists x\ (x \neq x)$, concluzia raționamentului nostru? În alți termeni, care ar putea fi aceste obiecte care nu există sau care sunt diferite de tot ceea ce există?

Există asemenea obiecte? La urma urmei, nu acesta este și sensul întrebării din titlul lui J. Hintikka, *Are There Nonexistent Objects? Why Not But Where are They?* (în traducere: *Se găsesc obiecte nonexistente? De ce nu, dar unde sunt ele?*).

Întrebarea lui Hintikka este una cât se poate de comună, ea are forma obișnuită a oricărei întrebări despre lucrurile a căror existență nu ne este încă foarte clară. *Are ecuația E soluții?* se întreabă matematicianul; *De ce nu, dar atunci care sunt ele?* (sau *unde sunt ele?*).

Matematicienii știu că putem răspunde în mai multe feluri acestor întrebări. De pildă, plecând de la anumite caracteristici ale unei ecuații putem afirma că ecuația admite soluții fără să știm, însă, nici care sunt aceste soluții și nici cum se ajunge la ele. Acest gen de soluție o voi numi *soluție de tip A*. *Soluția de tip B* este cea în care putem preciza doar mulțimea (intervalul) la care aparține soluția, fără să putem spune care este, de fapt, această soluție. În fine, *soluția de tip C* este cea care ne arată pentru ce valori ale variabilelor ei ecuația se transformă în propoziție adevărată.

De exemplu, 1 și –1 sunt soluțiile de tip *C* ale ecuației $x^2 - 1 = 0$. Mulți consideră că este singurul mod în care putem vorbi despre soluția unei probleme, deși istoria matematicii a demonstrat că sunt destule cazurile în care tot ce putem obține, relativ la o ecuație, este o soluție de tipul *B*, iar uneori doar una de tipul *A*.

Revin, acum, la întrebarea inițială: putem găsi un domeniu de valori pentru variabila x din expresia $\exists x\ (x \neq x)$?

Dacă este adevărat, cum se spune, că semantica lumilor posibile se dovedește, în ultimă instanță, a fi sursa unui astfel de domeniu, ce fel de soluție va oferi ea problemei noastre – una de tipul *A*, *B* sau *C*?

Sau, poate că semantica lumilor posibile nu este angajată față de o asemenea idee și atunci problema cade de la sine. Să vedem cum stau lucrurile.

III

Că ideea de lume posibilă a devenit de multă vreme locul comun al dezbaterilor filosofice nu mai este o noutate pentru nimeni. Despre mulțimea problemelor care se rezolvă cu ajutorul acestei idei, ca şi despre importanța acestor probleme, ne vorbeşte chiar Alvin Plantinga în scurta introducere la studiul său *Actualism and Possible World*: „Ideea de lume posibilă a promis şi, din câte ştiu, a şi oferit înțelegerea profundă a unei vaste arii de subiecte. Printre acestea consider că subiectul posibilității logice în sens larg, *de dicto* şi *de re*, deține cea mai mare importanță. Mai sunt, însă, şi alte subiecte: natura judecăților, a proprietăților şi mulțimilor, funcția numelor proprii şi a descripțiilor definite, natura contrafactualilor, timpul şi relațiile temporale, determinismul cauzal. În teologia filosofică se cuvin menționate argumentul ontologic, determinismul teologic şi problema răului (...)." [12]

Acestea ar fi succesele, ca să spun aşa, în aplicarea ideii de lume posibilă, însă, ne asigură Plantinga ceva mai departe, nu numai de succese este vorba: „Într-o singură privință, continuă el, ideea lumilor posibile pare să fi adus mai multă confuzie decât claritate; căci, *dacă luăm în serios această idee* (*s.n.*), putem fi obligați să susținem ideea mai mult decât îndoielnică după care sunt sau ar putea fi lucruri care nu există". [13]

Că problema este luată de mulți în serios, iarăşi, nu am nici o îndoială, ceea ce nu ştiu eu este cât de serios este *rezolvată* ea. Căci ce ar mai rămâne din toate rezultatele menționate dacă s-ar dovedi, până la urmă, că ideea de lume posibilă atrage după sine o atare inconsistență?

Personal, nu cred că dificultatea este de tot eliminată şi voi încerca imediat să arăt de ce, însă, mai înainte, se cer lămurite alte câteva chestiuni.

Ceea ce trebuie ştiut de la bun început este dacă aceste obiecte nonexistente sunt altceva decât obiectele posibile dar inactuale sau dacă nu cumva este vorba de unul şi aceleaşi lucru dar sub alte denumiri.

Hintikka, bunăoară (este vorba de studiul menționat), pretinde că gloanțele din muschetele soldaților în scena execuției din opera *Tosca*, de Verdi, sunt chiar aceste obiecte.

Dar sunt ele, realmente, obiecte nonexistente?

Eu cred că nu, de vreme ce ele există, totuşi, într-o lume posibilă. Sintagma „obiect nonexistent", la Hintikka cel puțin, nu înseamnă altceva decât „obiect dintr-o lume posibilă, alta decât a noastră".

A noastră, a cui?

A noastră a celor ce existăm într-o lume posibilă, oricare ar fi ea, pentru că în orice lume posibilă există obiecte neactualizate în acea lume.

Înseamnă deci că relativ la orice lume w, putem vorbi de „obiecte nonexistente în", adică „obiecte din lumi, altele decât w".

În enunțurile modale obișnuite, posibilul și necesarul nu sunt altceva decât simple cuantificări pe mulțimea lumilor posibile, fapt ce dă naștere la două modalități de înțelegere a lucrurilor: există o singură lume posibilă – lumea noastră – dar, prin idealizare, admitem că ar exista mai multe. Sau, dimpotrivă, sunt mai multe lumi posibile dar admitem, prin idealizare, că nu există decât lumea noastră.

Probabil că admițând prima cale ar trebui să spunem și noi că *„modalitatea nu constă în lucruri, ca atare, ci doar în modul nostru de a vorbi despre lucruri"*. (Quine)

A doua cale este, de departe, mai spectaculoasă însă și mai complicată; între altele, ea are de rezolvat și această problemă a *existenței în lume.*

Ce înseamnă deci că un obiect există într-o lume?

Dacă avem în vedere textul lui Plantinga reprodus în primul capitol, putem spune simplu că, a există în w dacă este imposibil ca w să se actualizeze, iar a să nu existe sau că a se actualizează o dată cu w, și w o dată cu a.

Nu prin mijloace formale se stabilește că w este actuală și Socrate există, acestea sunt fapte extralogice, dar dacă sunt adevărate, totuși, atunci putem spune, doar în baza definiției, că *Socrate există în w* și că este imposibil ca w să fie actuală și Socrate să nu existe.

Intră în logica lucrurilor că dacă o altă lume s-ar realiza (= ar fi *reală* sau *actuală*), reale sau actuale ar fi doar obiectele ei, în timp ce obiectele lumii noastre ar fi cel mult posibile. *A exista*, din acest punct de vedere, înseamnă *a face parte din* (sau *a aparține la*) o lume posibilă în timp ce „a fi real" sau „a fi actual" înseamnă *a face parte din* (sau *a aparține la*) acea lume posibilă care a avut șansa să se realizeze și care, datorită acestui fapt, este unică (supoziția că două sau mai multe lumi posibile se realizează duce la contradicții).

Fie W totalitatea lumilor posibile, W_a totalitatea lumilor posibile din care face parte a și w^* lumea actuală. Următoarele postulate de existență dau conținutul noțiunii de „existență în w":

(1) Dacă $W_a \neq \emptyset$ atunci a există (actual sau inactual).
(2) Dacă $w^* \in W_a$, atunci a este actual.
(3) Dacă $W_a = W$ atunci a este necesar (o ființă este necesară dacă există în toate lumile posibile).
(4) Dacă a este necesar, a este actual (tot ce este necesar este și actual, nu și invers).
(5) Dacă $W_a = \emptyset$, atunci este imposibil a, sau nu există a (nonexistent = imposibil).

Ne place să credem că reală (sau actuală) este lumea noastră, însă, o asemenea afirmaţie trebuie luată ca idee primă, fără demonstraţie. Logic vorbind, nu avem nici un criteriu de apreciere că o anumită lume posibilă este actuală şi aceasta din simplul motiv că fiecare lume posibilă este actuală în ea însăşi. Vreau să spun că în orice lume posibilă *w*, sintagma „lumea actuală" sau „această lume" îl desemnează pe *w* şi că, relativ la *w*, orice altă lume este doar posibilă. Pretenţia, prin urmare, că putem logic determina actualitatea unei lumi dintr-o altă lume se confruntă cu o regresie la infinit de natura celei întâlnite la Aristotel în argumentul celui de-al treilea om.

De pildă, dacă *W* este mulţimea lumilor posibile, iar w^* lumea actuală, noi nu putem *lua act* de actualitatea lui w^* decât cu condiţia de a ne situa într-o altă lume posibilă, diferită de w^*, ca şi de orice altă lume din *W*. Numai dintr-o astfel de lume putem spune că w^* este actuală, în timp ce toate celelalte sunt posibile. Avem deci, lumea actuală w^* (primul om), celelalte lumi din *W* (al doilea om) şi lumea în care stăm noi şi apreciem care este primul şi al doilea om. Acest „al treilea om" este şi el o lume posibilă despre care nu putem vorbi fără a invoca un „al patrulea om" şi tot aşa la infinit. Prin urmare, nu putem şti care este lumea actuală aşa cum nu ştim nici dacă există mai multe lumi. Tot ce putem şti este că:

(1) doar o singură lume posibilă are şansa de-a fi actuală şi

(2) nu este imposibil din punct de vedere logic ca această lume să fie chiar lumea noastră.

Se înţelege, însă, că locuitorul oricărei lumi, alta decât a noastră, are dreptul să spere, dacă nu cumva să şi spună, că actuală este doar lumea lui.

Conform acestei idei de existenţă, tot ce este real sau actual există deşi nu tot ce există este real sau actual.

Cu aceste precizări să revenim la oile noastre.

Avem, cel puţin două categorii de obiecte (lucruri, în general):

(1) obiectele din lumea actuală şi

(2) obiecte din lumi, altele decât lumea actuală (în această categorie intră şi gloanţele din scena execuţiei de care vorbea Hintikka).

Ar mai fi şi o a treia categorie – obiecte care nu aparţin nici unei lumi, acestea fiind tocmai obiectele nonexistente care ne preocupă. Probabil că în această categorie intră pătratul rotund şi toate celelalte obiecte meninongiene desemnate prin sintagma „obiecte despre care este adevărat să se spună că nu există nici un fel de astfel de obiecte". La ele se referă şi Plantinga atunci când se întreabă: „Găsim oare vreun argument din semantica aplicată şi adevăruri evidente pentru concluzia că sunt obiecte care nu există?". [14]

Atenție, însă! Plantinga vorbește de „semantică aplicată" pe care o deosebește de „semantica standard", sau „pură". Semantica standard a fost construită de S. Kripke în *Semantical Considerations on Modal Logic* și în alte câteva studii ale sale (vezi *Natura necesității*, p. 215 și urm.). Or, mai înainte de a ne pune această problemă pentru semantica aplicată va trebui să vedem cum stau lucrurile în semantica standard. *Găsim deci vreun argument din semantica pură și adevăruri evidente pentru concluzia că sunt obiecte care nu există?*

Răspunsul meu la această întrebare este afirmativ și se bazează pe următorul argument. [15]

Fie W mulțimea lumilor posibile w_1, w_2, ... Fiecărei lumi w_i îi asociem o mulțime de obiecte pe care o numim „domeniul lui w_i" și pe care o notăm cu $\varphi(w_i)$. Reuniunea acestor domenii, să o notăm cu U, devine domeniul sau universul de discurs pentru operația de cuantificare din formulele modal cuantificate cum ar fi: $\forall x \Box F \Diamond x$, $\Diamond \exists x (Fx \,\&\, Gx)$ etc.

Elementele lui $\varphi(w_i)$ sunt obiectele care există în w_i (termenul „există" este luat în sensul lui obișnuit de „se află", „se găsesc"). „Intuitiv, spune Kripke, $\varphi(w)$ este mulțimea tuturor indivizilor existenți în w. Desigur, $\varphi(w)$ nu trebuie să fie neapărat aceeași mulțime pentru diferite argumente w; exact la fel cum în lumi, altele decât cea reală, unii indivizi care există în mod actual pot lipsi, în timp ce pot să apară indivizi noi de genul lui Pegas". [16]

Mulțimea lumilor posibile, ca și lucrurile existente în ele, pot fi ordonate conform schemei:

$$\begin{array}{l} \varphi(w_1): O_{11}, O_{12}, O_{13}, \ldots \\ \varphi(w_2): O_{21}, O_{22}, O_{23}, \ldots \\ \varphi(w_3): O_{31}, O_{32}, O_{33}, \ldots \\ \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \end{array} \qquad (6)$$

în care „O_{ij}" nu înseamnă altceva decât „obiectul cu indice j din w_i" (de exemplu, O_{23} este obiectul al treilea din w_2; O_{12} este al obiectul al doilea din w_1 și așa mai departe). Întrucât W este infinită, nu avem nici un motiv să credem că nu ar exista o lume posibilă w^* diferită de orice lume w_i prin obiectul din w^* care are indicele de ordine i. Dacă $\varphi(w^*) = \{O_1, O_2, O_3, \ldots\}$ atunci:

$$\begin{array}{l} O_1 \neq O_{11} \\ O_2 \neq O_{22} \\ O_3 \neq O_{33} \\ \ldots\ldots\ldots\ldots \end{array} \qquad (7)$$

Dar w^* este o lume posibilă, ea aparţine lui W şi, deci, obligatoriu, va avea un număr de ordine. Fie n acest număr astfel că domeniul lui w^*, devenită acum w_n, va fi: $\varphi(w_n) = \{O_{n1}, O_{n2}, O_{n3}, ...\}$.

Întrebare: de cine diferă obiectul O_{nn} ?

Conform ipotezei, el este diferit de obiectul cu indice n din w_n care nu este altul decât el însuşi, deci:

$$O_{nn} \neq O_{nn}. \tag{8}$$

Dacă argumentul meu este corect, atunci problema existenţei obiectelor care nu există are în concepţia canonică a lumilor posibile o soluţie de tip *C* (în sensul celor spuse la sfârşitul capitolului II). În fond, nici Plantinga nu spune altceva când afirmă că „este plauzibil a presupune că ar fi putut fi un obiect diferit de fiecare obiect care există efectiv". „Concepţia canonică, conchide el, trebuie, prin urmare, să susţină ideea că sunt, sau ar fi putut fi, obiecte nonexistente". [17]

Cititorul se va întreba, probabil, dacă, în spiritul soluţiei de tip *C*, nu am putea vorbi şi ceva mai puţin abstract despre aceste obiecte nonexistente? Putem indica un astfel de obiect aşa cum îl putem indica pe –1 ca soluţie a ecuaţiei $x^2 - 1 = 0$?

Personal cred că da. Existând infinit de multe lumi posibile, iar domeniul fiecărei lumi fiind, iarăşi, infinit, ordonările din tabelul de mai sus pot fi astfel concepute încât w_n să fie chiar lumea noastră, iar O_{nn} să fie orice obiect am dori din ea. Pentru că operăm cu mulţimi infinite, practic, orice lume posibilă poate fi w_n şi deci orice obiect, din orice lume posibilă, ar putea fi O_{nn}. Prin urmare, despre orice obiect din orice lume posibilă s-ar putea spune că există şi nu există sau că este diferit de tot ce există. Aceasta, bineînţeles, dacă argumentul iniţial a fost valid. Concluzia lui ar putea fi chiar mai drastică: dacă se poate argumenta valid că există un singur obiect care nu există, atunci sunt o infinitate de astfel de obiecte; practic, tot ce poate fi apreciat ca obiect care există este, în acelaşi timp, ceva ce nu există.

Închid paranteza şi revin la problema care a făcut obiectul discuţiei noastre din acest capitol: domeniul lui x din $\exists x\ (x \neq x)$ poate fi $\varphi(w_n)$ şi atunci putem aserta ceva de genul

$$\Diamond \text{ (Există un } x \text{ astfel că } x \text{ este diferit de el însuşi)}, \tag{9}$$

sau poate fi U şi atunci putem aserta

$$\text{Există } x, \Diamond (x \text{ este diferit de } x) \tag{10}$$

propoziţii echivalente în calculul modal al predicatelor plus aşa–numita „formulă Barcan".

Inconsistența concepției canonice rezultă imediat comparând aceste concluzii cu expresia $\Box \forall(x = x)$, respectiv, $\forall x \Box (x = x)$ – adevărate în virtutea principiului identității şi a celorlalte legi ale calculului modal al predicatelor.

IV

Concepția standard a lumilor posibile s-a dovedit, aşadar, inconsistentă. Rezultatul este cu atât mai negativ cu cât conceptul de lume posibilă era, el însuşi, chemat să susțină un concept de consistență logică. Practic, s-a ajuns în situația paradoxală în care consistența unei teorii se sprijinea pe inconsistența unei alte teorii.

Speranțele s-au îndreptat atunci spre un concept *interpretat* de lume posibilă, *realismului modal* fiind interpretarea lui filosofică cu cele mai bune şanse.

Realismul modal în versiunea lui David Lewis

În filosofia logicii modale, David Lewis este cunoscut ca autorul *teoriei contrapărților* – o alternativă la logica modală a predicatelor. Formalizarea teoriei este dată de Lewis în studiul său din 1968, *Counterpart Theory and Quantified Modal Logic*. Ulterior, el a dezvoltat o întreagă metafizică a lumilor posibile, mai ales în *Counterfactuals* (1973) şi *On the Plurality of Worlds* (1986). De interes pentru subiectul în discuție sunt câteva din tezele acestei metafizici, şi anume:

(1) *Teza realismului modal*: există o infinitate de lumi independente cauzal de lumea noastră, dar la fel de reale ca lumea noastră. Teza îşi are punctul de plecare în observația comună potrivit căreia lucrurile ar fi putut fi şi altfel de cum sunt. În *Counterafactuals* el spune că acesta este un enunț existențial: *există* nenumărate moduri în care lucrurile puteau fi față de modul actual în care ele sunt, iar aceste „moduri în care lucrurile ar fi putut fi", înțelese ca entități, le numim „lumi posibile".

(2) Actualitatea unei lumi poate fi apreciată doar de locuitorii acelei lumi şi de nimeni altcineva. David Lewis susține aşa-numita teorie a actualității indexicale, pentru el *actual*, *în mod actual* sau *lumea actuală* sunt termeni deschişi sau indexicali la

fel ca *prezent*, *eu*, *aici* etc. Lumea noastră este deci una dintre multele lumi, iar dacă noi o apreciem ca *actuală* aceasta se datorează exclusiv faptului că *noi* suntem locuitorii ei şi nu pentru că ea ar fi de un tip mai special. Practic, orice locuitor al oricărei alte lumi are aceleaşi drepturi, ca şi noi, să-şi declare lumea sa ca fiind actuală (în Capitolul III am dat o altă formă a acestei teorii). În paranteză fie spus, analogia pe care o face Lewis între *actual* şi *prezent* (cu trimitere la relativitatea timpului) este cât se poate de inspirată.

(3) Lumile posibile nu pot fi reduse la altceva. Ele sunt ceea ce sunt şi nimic mai mult. „Ar fi o greşeală, ni se spune, să le identificăm cu ceva mai respectabil cum ar fi, de exemplu, o mulţime de propoziţii dintr-un anumit limbaj". [18] Lumile posibile sunt lucruri respectabile şi, în drepturile lor, la fel ca orice alt lucru.

(4) Locuitorii unei lumi sunt indivizi mundan legaţi. Altfel spus, un lucru dintr-o lume nu poate fi niciodată identic cu vreun lucru dintr-o altă lume, cel mult el poate avea *contrapărţi* printre indivizii altor lumi. Contrapartea lui a din lumea w_i în lumea w_j este acel individ a' din w_j care seamănă cel mai mult lui a din w_i. Lewis insistă asupra ideii de asemănare (contrapartea lui a din w_i este a' din w_j pentru că, dintre toate lucrurile din w_j, a' seamănă cel mai mult cu a) însă această asemănare nu pare să fie asemănarea din vorbirea curentă. La D. Lewis relaţia de asemănare nu este nici reflexivă, nici simetrică, nici tranzitivă şi deci nu poate fi tratată ca o relaţie de echivalenţă.

În formalizarea teoriei contrapărţilor Lewis pleacă de la patru noţiuni primare (nedefinite) simbolizate cu W, I, C şi A, având semnificaţiile:

$Wx \Leftrightarrow x$ este o lume posibilă,
$Ixy \Leftrightarrow x$ este în lumea posibilă y,
$Ax \Leftrightarrow x$ este actual,
$Cxy \Leftrightarrow x$ este contrapartea lui y.

la care adaugă opt postulate:

P1. $\forall x \forall y\ (Ixy \supset Wy)$,
(Nimic nu este în altceva decât o lume)

P2. $\forall x \forall y \forall z\ (Ixy\ \&\ Ixz\ .\supset .\ x = y)$,
(Nici un lucru nu poate fi în două lumi)

P3. $\forall x \forall y\ (Cxy \supset \exists z\ Ixz)$,
(Orice este contrapartea a ceva aparține unei lumi)

P4. $\forall x \forall y\ (Cxy \supset \exists z\ Iyz)$,
(Orice lucru care are o contraparte este într-o lume)

P5. $\forall x \forall y \forall z\ ((Ixy\ \&\ Izy\ \&\ Cxz\ .\supset.\ x = z)$,
(Nimic nu este contraparte a ceva în aceeaşi lume)

P6. $\forall x \forall y\ (Ixy \supset Cxx)$,
(Orice lucru dintr-o lume îşi este propria sa contraparte)

P7. $\exists x\ (Wx\ \&\ \forall y\ (Iyx \equiv Ay))$
(Există o lume care conține toate lucrurile actuale şi numai pe acestea).

P8. $\exists x Ax$
(Ceva este actual).

Lumea menționată în P7 este lumea actuală şi este unică. Notată cu @, ea este asociată de autor descripției:

P7'. $@ =_{df} \iota x \forall y\ (Iyx \equiv Ay)$
(Acea lume x astfel că, dacă y face parte din x, y este actual oricare ar fi el)

Nu se pune deci problema ca un lucru dintr-o lume să fie identic cu vreun lucru dintr-o altă lume (clasica problemă a identității transmundane) întrucât lucrurile nu pot exista decât într-o singură lume. Ceea ce ar trebui să fie un lucru în alte lumi sunt, de fapt, contrapărțile lui din acele lumi. Contrapărțile tale în alte lumi sunt ceea ce ai fi fost tu dacă aparțineai acelor lumi (exemplul autorului).

Teoria contrapărților şi logica modală cuantificată au, practic, acelaşi subiect – fomalizarea discursului modal – iar în Capitolul al II-lea din *Counterpart Theory* sunt date regulile de transcriere din limbajul logicii modale în limbajul teoriei contrapărților. De pildă, expresiile modale $\Box P$, $\Diamond P$, $\forall x Fx$, $\Diamond \exists x Fx$ iau, în teoria contrapărților, următoarele forme:

$\forall \beta\ (W\beta \supset P^{\beta})$ (P are loc în orice lume posibilă β),
$\exists \beta\ (W\beta\ \&\ P^{\beta})$ (P are loc în unele lumi posibile β),
$\forall x\ (Ix@ \supset Fx)$ (Orice lucru actual este F),
$\exists y\ (Wy\ \&\ \exists x\ (Ixy\ \&\ Fx)$ (Unele lumi posibile conțin ceva care este F).

Pretenţia autorului este că teoria contrapărţilor rezolvă câteva din problemele logicii modale, îndeosebi cele derivate din caracterul ei neextensional, însă, ni se dă de înţeles, sfera aplicaţiilor ei este mult mai mare, aici intrând şi aplicaţiile cu caracter filosofic.

Spuneam la început că filosofia asociată acestui concept de lume posibilă a primit denumirea de *realism modal.* Despre credibilitatea realismului modal ne vorbeşte chiar autorul în *Counterfactuals*: „Eu nu cunosc argumente care să susţină cu succes că realismul meu modal despre lumile posibile ar duce la încurcături, dacă nu pretindeţi de la bun început acest lucru, spunând că el este deja încurcat." [19] Ceva mai departe el îşi pune din nou întrebarea: „Ce argumente pot fi aduse împotriva realismului modal?".

Răspunsul meu la întrebarea lui D. Lewis este că acelaşi argument care a fost adus împotriva semanticii standard ar putea fi adus şi împotriva teoriei contrapărţilor – un argument logic (sau în primul rând unul logic) şi nu neapărat unul filosofic. Pentru că, dacă refacem enumerarea din tabelul (8) punând în locul obiectelor, contrapărţile lor din lumi, vom obţinem ceva foarte asemănător:

$$\begin{aligned} &\varphi(w_1)\text{: } C_{11}, C_{12}, C_{13}, \ldots \\ &\varphi(w_2)\text{: } C_{21}, C_{22}, C_{23}, \ldots \\ &\varphi(w_3)\text{: } C_{31}, C_{32}, C_{33}, \ldots \\ &\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \end{aligned} \qquad (6')$$

C_{11} este contrapartea obiectului O_1 din w_1; C_{22} este contrapartea obiectului O_2 din w_2; C_{33} este contrapartea obiectului O_3 din w_3 şi aşa mai departe. Dacă argumentul meu a fost valid, atunci C_{nn} este contrapartea obiectului O_n din lumea w_n şi va avea aceeaşi proprietate ca şi acesta, respectiv: $C_{nn} \neq C_{mn}$. Or, aşa stând lucrurile teoria contrapărţilor nu este nici mai bună, nici mai rea decât semantica standard a lumilor posibile, cel puţin nu în problema pe care o discutăm aici (facem deocamdată abstracţie de celelalte consecinţe posibile ale argumentului).

Realismul modal în versiunea lui Alvin Plantinga

Dacă la David Lewis conceptul de lume posibilă era primul (nedefinit), la Alvin Plantinga el este definit cu ajutorul unui concept mai simplu – conceptul de *stare de lucruri* (sau *stare a lucrurilor*). Există diferite stări de lucruri cum ar fi starea lui Socrate de a fi cârn, de a fi elevul lui Platon, de a fi căsătorit cu Xantipa etc. O stare S include (implică) sau exclude o stare S'

după cum realizarea lui S atrage sau nu după sine realizarea lui S'. De pildă, starea lui Socrate de a fi filosof include (implică) starea lui de-a fi om, raţional, biped etc. Mai departe, o stare S este *maximală* sau *completă* dacă pentru orice stare S', starea S fie că include, fie că exclude starea S'. O lume posibilă este atunci orice stare de lucruri maximală şi consistentă.

Iată şi câteva din tezele subsumate acestui concept de lume posibilă la Alvin Plantinga.

(1) *Teza realismului modal*: există lumi posibile.

(2) Obiectele există în lumi posibile. Unele, asemenea lui Socrate, există doar în anumite lumi posibile, în timp ce altele, asemenea numărului şapte, există în toate lumile posibile. Reamintesc că la Al. Plantinga, a există în w, dacă este imposibil ca w să se realizeze (sau să fie actuală) fără a.

(3) Obiectele au proprietăţi numai în lumile în care există. Propoziţia „a este F în w" nu înseamnă altceva decât că, dacă w ar fi actuală (sau s-ar realiza), atunci a ar fi F. În caz că existenţa este ea însăşi considerată o proprietate, propoziţia (3) s-ar reduce, probabil, la (2).

(4) Orice lume posibilă există în oricare alta. Dacă lumea noastră w^* nu s-ar fi realizat, dar s-ar fi realizat w, atunci w^* ar fi fost o lume posibilă pentru w.

(5) Din mulţimea lumilor posibile doar una se realizează sau este actuală.

(6) Orice lume posibilă cu privire la cel puţin o lume posibilă este posibilă cu privire la orice lume posibilă.

(7) Dacă o propoziţie P este adevărată în w^*, atunci propoziţia „P este adevărată în w^*" este adevărată în orice lume posibilă.

(8) Proprietăţile unui lucru într-o lume w pot fi esenţiale sau accidentale. Un obiect a are o proprietate F în mod esenţial (sau necesar) într-o lume w, dacă şi numai dacă a este F în w şi nu există nici o lume posibilă în care a să fie non-F.

(9) Proprietăţile esenţiale ale lucrurilor pot fi *trivial esenţiale* sau *esenţiale netrivial*. De exemplu, *a fi colorat dacă este roşu, a fi raţional pentru om* etc. sunt proprietăţi trivial esenţiale. Tot o proprietate trivial esenţială este şi existenţa (orice lucru există în lumile în care el există şi nu este nici o lume în care el să existe şi să nu existe în acelaşi timp).

(10) Atât proprietăţile esenţiale cât şi cele neesenţiale pot fi comune mai multor lucruri. De pildă, proprietatea *de a fi Socrate sau Platon* este esenţială pentru Socrate ca şi pentru Platon, în schimb, proprietatea *de a nu fi verde* este neesenţială pentru Socrate, dar esenţială pentru şapte.

(11) *E* este o *esenţă, haecceitate* sau *natură individuală* pentru *a* dacă *E* este proprietate esenţială pentru *a* şi în orice lume posibilă, orice obiect diferit de *a* este non-*E* în mod esenţial.

În studiul său, *Two Concept of Modality: Modal realism and Modal Reductionism*, Plantinga distinge între trei specii sau grade ale realismului pe care le numeşte realism modal de gradul întâi, de gradul doi şi de gradul trei.

Realismul modal de gradul întâi admite că lucrurile au proprietăţi esenţiale şi accidentale.

Realismul de gradul doi admite existenţa lumilor posibile, iar realismul de gradul trei admite că lucrurile au proprietăţi (esenţiale şi accidentale) în lumile în care ele există.

Dar, atunci, nu putem vorbi şi despre un realism modal de gradul patru? Şi, presupunând că am admite un asemenea realism, ce fel de existenţe legitimează el?

Am spus, cu altă ocazie, că realismul de gradul trei se deschide actualismului, concepţie potrivit căreia orice lucru există, şi nu numai că există, el există în mod esenţial. „Actualismul, spune Plantinga, este concepţia potrivit căreia nici nu sunt, nici nu ar fi putut fi lucruri ce nu există. Actualismul nu susţine că totul este actual (el recunoaşte, desigur, că unele stări de lucruri nu sunt actuale şi că unele propoziţii sunt false); ceea ce susţine el este că totul există (cuantorul este luat în sens nerestrâns); nu este nici un lucru care să nu existe". [21]

În mod logic, un realism de gradul patru va trebui să admită existenţa şi pentru ceea ce nu există. Or, în ciuda argumentelor pe care le aduce faţă de aşa-numita „angajare set-teoretică" considerată răspunzătoare de demonstrarea consecinţei inconsistente, Plantinga nu reuşeşte să evite până la capăt o atare consecinţă. Şi nu numai realismul de gradul trei, personal cred că şi realismul de gradul doi este periclitat de aceeaşi inconsistenţă. O dată ce ai admis existenţa lumilor posibile, consecinţa existenţei a ceea ce nu există este de neevitat.

Putem încheia, atunci, cu concluzia că teza pluralității lumilor nu își mai atinge ținta și că întregul program al realismului modal este sortit eșecului?

Mi se pare mult spus.

Probabil că și de această dată se va întâmpla cum s-a întâmplat de atâtea ori în știință când într-o dezbatere doar punctul de plecare este sigur, în nici un caz punctul ei de sosire. Cum spunea Karl Popper într-una din ultimele lui lucrări, consecințele neintenționate îi duc pe autori la lucruri pe care nu numai că nu și le-au dorit, dar nici măcar nu le-au anticipat.

În orice caz, așa cum paradoxurile teoriei mulțimilor nu doar că nu i-au îndepărtat pe matematicieni de conceptul de mulțime, dimpotrivă, chiar i-au apropiat, tot astfel filosofii nu vor renunța la conceptul de lume posibilă. Și de ce ar face-o când, ne învață logica paraconsistentă, inconsistența este uneori chiar mai interesantă (filosofic) decât consistența?

1

Paradisul unui filosof

1.1. Teza pluralității lumilor

Lumea în care trăim este ceva extrem de cuprinzător. Orice băț şi orice piatră pe care ai întâlnit-o fac parte din lume. La fel, eu şi tu suntem părți ale acestei lumi. La fel, planeta Pământ, sistemul solar, întreaga Cale Lactee, galaxiile îndepărtate pe care le vedem cu ajutorul telescopului, precum şi toate spațiile goale (dacă există aşa ceva) dintre stele şi galaxii, toate sunt părți ale lumii. Nu există ceva atât de îndepărtat de noi încât să nu constituie parte a lumii noastre. Orice există şi la orice distanță se află de noi trebuie inclus în lume. În acelaşi fel, lumea este cuprinzătoare în timp. Nici de mult dispăruții romani din antichitate, nici pterodactilii, nici norii primordiali de plasmă nu sunt suficient de îndepărtați în trecut, iar stelele negre nu sunt nici ele suficient de îndepărtate în viitor, astfel încât să nu poată constitui parte a acestei lumi. Poate că, aşa cum cred, de altfel, lumea este un mare obiect fizic, sau poate că părți ale lumii sunt entelehii, sau spirite, sau zeități, sau alte lucruri care nu au nici o legătură cu fizica. Însă nimic nu este, prin natura sa, atât de străin, încât să nu facă parte din lumea noastră, cu singura condiție ca acel ceva să existe la o anumită distanță şi într-o anumită direcție față de noi, sau cu câtva timp înainte, după, sau în acelaşi timp cu momentul prezent.

Felul cum stau lucrurile, în cel mai cuprinzător sens al cuvântului, arată cum este întreaga lume. Însă lucrurile ar fi putut sta altfel, în atâtea moduri diferite. Aş putea termina această carte la termen. Sau, dacă nu aş fi un tip atât de îndatorat simțului comun, aş susține nu doar o pluralitate de

lumi posibile, ci şi o pluralitate de lumi imposibile, în care exprimi adevărul atunci când te contrazici. Sau, ar fi fost posibil să nu fi existat deloc, nici eu, nici o altă contraparte a mea. [1] Sau, ar fi fost posibil să nu fi existat niciodată oameni. Sau, constantele fizice ar fi putut avea valori oarecum diferite, incompatibile cu apariţia vieţii. Sau, ar fi fost posibil să existe cu totul alte legi ale naturii şi ca, în loc de electroni şi cuarci, să existe particule misterioase, fără sarcină, masă sau poziţie, cu proprietăţi fizice stranii, care să nu aibă nici o legătură cu ceea ce există în lume. Există atât de multe feluri în care o lume ar putea să fie, însă doar unul dintre acestea este felul în care această lume există.

Există, oare, şi alte lumi, în alte feluri? Eu cred că da. Pledez pentru o teză a pluralităţii lumilor sau, altfel spus, pentru un *realism modal*[1] care susţine că lumea noastră nu este decât una dintre numeroasele lumi posibile. Există nenumărate alte lumi, alte entităţi extrem de cuprinzătoare. Lumea noastră este alcătuită din noi, precum şi din tot ceea ce ne înconjoară, oricât ar fi aceste lucruri de izolate în spaţiu şi timp; aşa cum o entitate mai mare conţine în sine entităţi mai mici (părţile sale), tot aşa alte lumi conţin ca părţi entităţi proprii, care nu aparţin lumii acesteia. Lumile sunt oarecum asemănătoare planetelor izolate, care nu se află în proximitatea lumii noastre. Ele nu se află la o distanţă oarecare în spaţiu de locul în care ne aflăm. Nu există undeva departe în trecut sau viitor, şi nici în apropierea prezentului. Ele nu se află la nici o distanţă temporală de prezent. Ele sunt izolate: nu există relaţii spaţio-temporale de nici un fel între lucrurile care aparţin unor lumi diferite. Nici nu poate fi vorba ca ceva ce se întâmplă într-o lume să fie cauza unui eveniment care are loc într-o lume diferită. Aceste evenimente nu se suprapun; nu au părţi comune, cu excepţia, poate, a universaliilor imanente în exerciţiul privilegiat al ocurenţei repetate.

Lumile sunt multe şi variate. Există suficiente lumi astfel încât printre ele să se afle, în general vorbind, lumi în care eu să termin această carte în timp util, sau în care să scriu în numele unei *impossibilia*, sau lumi în care nu exist, sau în care nu există deloc oameni, sau lumi în care constantele fizice nu favorizează apariţia vieţii, sau în care legi total diferite guvernează activitatea unor particule neobişnuite, având proprietăţi ieşite din comun. De fapt, există atât de multe lumi, încât absolut *orice* mod de existenţă posibil al unei lumi constituie un mod de existenţă al unei *anumite* lumi. La fel ca în cazul lumilor posibile, tot aşa se întâmplă în cazul părţilor lor. Există atât de multe moduri de existenţă ale unei părţi de lume, şi atât

[1] Sau realism modal „extrem", cum îl numeşte Stalnaker – însă în ce dimensiune rezidă extremismul său?

de multe şi de variate pot fi celelalte lumi, încât absolut *orice* mod de existenţă posibil al unei părţi de lume constituie un mod de existenţă al unei *anumite* părţi de lume.

Celelalte lumi au aceeaşi natură cu lumea din care facem parte. Cu siguranţă, există diferenţe principiale între entităţile ce constituie părţi ale unor lumi diferite – o lume conţine electroni, pe când alta nu, o lume cuprinde entităţi spirituale, pe când o alta nu – însă aceste diferenţe de natură nu sunt mai importante decât diferenţele care apar în cazul entităţilor care aparţin uneia şi aceleiaşi lumi, de exemplu unei lumi în care electronii şi entităţile spirituale coexistă. Diferenţa dintre aceste lumi posibile nu este o diferenţă categorică.

Pe de altă parte, această lume nu diferă de altele prin modul său de existenţă. Nu am nici cea mai vagă idee în privinţa a ceea ce ar trebui să constituie o diferenţă în modalitatea de existenţă a lumilor. Unele lucruri există aici pe Pământ, altele sunt extraterestre, şi poate că există altele care nu deţin un spaţiu special; însă aceasta nu constituie o diferenţă în modalitatea de existenţă, ci o simplă diferenţă de locaţie – sau de absenţă a acesteia – a lucrurilor existente. În aceeaşi manieră, unele lucruri există aici în lumea noastră, altele există în alte lumi; din nou, înţeleg prin aceasta o diferenţă între lucruri care există, nu o diferenţă în modalitatea de existenţă a acestor lucruri. Aţi putea spune că, în sensul strict al cuvântului, numai lucrurile care aparţin acestei lumi există cu adevărat; iar eu sunt suficient de pregătit să fiu de acord; dar, în opinia mea, acest sens „strict" al cuvântului înseamnă un sens *restrâns*, cum ar fi, de exemplu, a spune că toată berea se află în frigider, ignorând astfel marea parte a berii existente în lume. Atunci când cuantificăm asupra a mai puţin decât întregul a ceea ce există, lăsăm la o parte lucruri care (vorbind fără nici un fel de restricţii) există la modul *simpliciter*. Dacă am dreptate, lucrurile care aparţin altor lumi există la modul *simpliciter*, cu toate că, adesea, este cel mai inteligent să le ignorăm şi să ne limităm cuantificările la partenerii noştri de lume. Iar dacă mă înşel, atunci lucrurile care aparţin altor lumi nu există la modul *simpliciter*. Ele există, la fel ca mulţimea lui Russell, numai în condiţiile unei teorii false. Aceasta nu înseamnă că ele există într-o măsură inferioară – ceea ce există numai în condiţiile unei teorii false este lipsit de existenţă cu desăvârşire.

Lumile nu sunt propriile noastre creaţii. S-ar putea ca o parte de lume să creeze alte părţi, aşa cum este cazul nostru, al oamenilor; sau cum este cazul, la scară mai mare, al unor zei sau demiurgi din alte lumi. Însă, dacă lumile sunt izolate cauzal, nimic din afara unei lumi nu poate să constituie o lume; şi nimic din interior nu poate constitui o lume întreagă, deoarece aceasta ar însemna să dăm credit unui tip imposibil de auto-

cauzare. Noi inventăm limbaje, concepte, descrieri şi reprezentări imaginare care au relevanţă pentru lumile posibile. Stipulăm, selectând anumite lumi, mai degrabă decât altele. Unii dintre noi facem chiar afirmaţii potrivit cărora alte lumi există. Însă nici una dintre aceste activităţi nu constituie lumile însele.

De ce să credem într-o pluralitate a lumilor? – Pentru că ipoteza este utilă, iar acesta constituie un motiv întemeiat de a crede că ea este şi adevărată. [2] Analiza familiară a necesităţii înţeleasă drept adevăr în toate lumile posibile constituie un simplu început. În ultimele două decenii, filosofii au oferit mult mai multe analize care fac referire la lumi posibile, sau la indivizi posibili care locuiesc în lumi posibile. Găsesc că acest lucru este cu adevărat impresionant. Cred că este evident faptul că discuţiile cu privire la *possibilia* au clarificat o serie de întrebări ce ţin de filosofia logicii, de filosofia spiritului, de filosofia limbajului, de filosofia ştiinţei, nemaivorbind de metafizică. Chiar cei care, la modul oficial, iau în derâdere această stare de lucruri, adesea nu rezistă tentaţiei de a se folosi fără ruşine de versiunea de discurs în cauză. [3]

Hilbert a numit universul set-teoretic un paradis al matematicienilor. Şi a avut dreptate (cu toate că, probabil, nu ar fi fost cazul ca el să fie cel care a spus-o). Trebuie numai să credem în vasta ierarhie a mulţimilor, şi găsim imediat entităţi menite să satisfacă necesităţile specifice fiecărei ramuri a matematicii[2]; descoperim că însuşi vocabularul sumar şi primar al teoriei mulţimilor, extins prin definiţii, este suficient pentru a exprima necesităţile specifice constituirii de predicate în matematică; şi mai descoperim că axiomele concise ale teoriei mulţimilor reprezintă principii de bază, suficiente pentru a genera teoremele ce dau conţinutul teoriei. Teoria mulţimilor oferă matematicienilor avantajul unei mari economii de termeni primari şi de premise, în schimbul acceptării de către aceştia a numeroase entităţi care rămân mai degrabă necunoscute lui *Homo javanensis*. Ea oferă o îmbunătăţire a ceea ce Quine numeşte ideologie, în schimbul unui neajuns în ontologie. Este o ofertă care nu admite refuz. Preţul este corect; avantajele în ceea ce priveşte unitatea şi parcimonia teoretică fac să merite acest adaos de entităţi. Filosofilor poate să le placă să vadă subiectul reconstruit sau reinterpretat; însă matematicienii convinşi insistă să îşi urmărească subiectele într-o lume paradisiacă, şi nu se vor abate de la propriul drum. Teza lor a pluralităţi mulţimilor este una fructuoasă; aceasta le oferă un motiv întemeiat să creadă că ea este şi adevărată.

---

[2] Cu presupusa excepţie a teoriei categoriilor – dar în acest caz, mă întreb dacă necesităţile specifice rămase neelucidate nu se datorează mai mult discuţiilor pe marginea motivaţiei decât matematicii înseşi.

Am spus un motiv întemeiat, însă nu am spus un motiv aflat dincolo de orice îndoială. Poate că preţul este mai mare decât pare, deoarece teoria mulţimilor conţine implicaţii ascunse de neacceptat – poate că o nouă serie de paradoxe set-teoretice ne va copleşi în curând. [4] Poate că însăşi ideea acceptării unei ontologii controversate de dragul unor avantaje teoretice este una greşită – aşa ar spune un epistemolog sceptic, căruia i-aş răspunde că matematica este mai cunoscută decât orice premisă a unei epistemologii de factură sceptică. Sau poate că putem spera în identificarea unui paradis mai bun. Unii spun că matematica poate fi practicată într-un paradis al posibilităţilor, plin de idealizări neactualizate ale lucrurilor din jurul nostru, sau de activităţi pe care le practicăm. Dacă aşa stau lucrurile, paralela cu matematica îmi serveşte interesele mai bine ca oricând! Ar fi de înţeles să putem identifica o modalitate de a accepta teoria mulţimilor, aşa cum este ea, un cămin frumos al matematicii, fără să fie nevoie de vreun angajament ontologic faţă de (noţiunea de) mulţime. Dar, chiar dacă astfel de speranţe se vor realiza, ideea mea rămâne valabilă. Matematicienii au fost cei care au stabilit – iar modeştii filosofi trebuie să respecte acest lucru – faptul că dacă, într-adevăr, aceasta este alegerea cu care ne confruntăm, atunci merită să credem în vastul domeniu al unor entităţi controversate de dragul unor avantaje mulţumitoare în ceea ce priveşte unitatea şi parcimonia unei teorii.

Aşa cum domeniul mulţimilor constituie un paradis pentru matematicieni, la fel, spaţiul logic reprezintă paradisul filosofilor. Trebuie numai să credem într-o largă arie de *possibilia*, şi iată că descoperim că trebuie să ne lărgim aspiraţiile. Găsim mijloacele de a reduce diversitatea noţiunilor pe care le acceptăm drept primitive, îmbunătăţind astfel unitatea şi parcimonia teoriei, a teoriei totale – întregul a ceea ce considerăm a fi adevărat. Avem un paradis, însă la ce preţ? Dacă dăm credit avantajelor teoretice pe care le aduc discuţiile cu privire la *possibilia*, cel mai direct mod în care le putem găsi un nume potrivit este să credem că aceste discuţii constituie adevărul literal. Sunt de părere că preţul este corect, chiar dacă lucrurile stau, în acest caz, mult mai puţin spectaculos decât în cazul paralel al matematicii. Avantajele îşi merită costul ontologic. Realismul modal este fructuos; acesta constituie un motiv întemeiat de a îl considera adevărat.

Un motiv întemeiat – însă nu unul hotărâtor.. S-ar putea ca avantajele teoretice câştigate să fie iluzorii, datorită faptului că analizele bazate pe *possibilia* nu au succes în termenii propriilor condiţii. S-ar putea ca preţul să fie mai ridicat decât pare la prima vedere, deoarece realismul modal are implicaţii ascunse de neacceptat. S-ar putea ca preţul să *nu* fie corect; chiar

dacă am dreptate în privința avantajelor teoretice obținute contra unui anumit cost ontologic, s-ar putea ca acele avantaje teoretice să nu-şi merite, pur şi simplu, prețul. S-ar putea ca însăşi ideea de a accepta o ontologie controversată de dragul unor avantaje teoretice să fie greşită. Sau s-ar putea – şi aceasta este îndoiala care mă preocupă cel mai mult – ca avantajele să nu-şi merite costul, din cauză că ele ar putea fi obținute mai ieftin pe o altă cale. Parte din aceste îndoieli sunt prea complicate pentru a fi abordate aici, sau prea simple pentru a merita cât de cât atenție; altele, însă, vor deveni subiectul discuțiilor pe parcursul acestei cărți.

1.2. Funcționalitatea realismului modal: modalitatea

În următoarele patru secțiuni îmi îndrept atenția spre următoarea chestiune: la ce servesc lumile posibile şi indivizii posibili? Chiar şi o dezbatere prelungită ar putea fi prea scurtă pentru a convinge cititorul de faptul că aplicațiile la care mă gândesc ar fi într-o măsură oarecare realizabile, şi, cu atât mai puțin, de faptul că versiunile care presupun *possibilia* ar fi superioare tuturor rivalelor lor la care ne-am putea gândi. (Şi cu atât mai puțin de faptul că *possibilia* ar fi absolut indispensabile, lucru în care eu însumi nu cred.) Despre fiecare aplicație s-ar putea scrie o carte întreagă. Eu însă am să mă mulțumesc cu mai puțin.

Cea mai cunoscută aplicație este cea a modalității. Evident, orice ar însemna să numeşti o lume *actuală* (vezi subcapitolul 1.9), ar fi de dorit să se înțeleagă că lumea din care facem parte este chiar lumea actuală. Cu alte cuvinte, ceea ce se întâmplă realmente reprezintă ceea ce are loc aici. Acesta constituie una dintre modalitățile posibile de existență ale unei lumi. Alte lumi constituie *alte* posibilități, adică posibilități *ne*actualizate. Dacă există mai multe lumi, iar fiecare modalitate posibilă de existență a unei lumi constituie un mod de existență al unei anumite lumi, atunci de fiecare dată când lucrurile stau într-un anume fel, există o lume în care lucrurile stau în felul respectiv. Şi invers: deoarece se poate spune că nici o lume nu este într-un fel în care nici o lume posibilă nu poate fi, de fiecare dată când avem o lume în care lucrurile stau într-un anumit fel, s-ar putea ca acel fel anume în care stau lucrurile să existe realmente. Prin urmare, modalitatea se transformă în cuantificare: este posibil să existe lebede albastre, dacă şi numai dacă, într-o lume posibilă *W*, există lebede albastre în *W*.

Însă aici nu este vorba numai de cuantificare. Să ne concentrăm asupra expresiei „în *W*" care apare în domeniul cuantificatorului şi care necesită explicaţii. Expresia funcţionează, în principal, prin restricţionarea domeniilor cuantificatorilor, în acelaşi mod în care o face modificatorul restrictiv „în Australia". [5] În Australia, toate lebedele sunt negre – toate lebedele sunt într-adevăr negre, dacă ignorăm tot ceea ce nu se află în Australia; în cazul în care cuantificăm numai asupra lucrurilor care se află în Australia, atunci toate lebedele sunt negre. Într-o ciudată lume *W*, însă, toate lebedele sunt albastre – toate lebedele sunt într-adevăr albastre, dacă ignorăm tot ceea ce nu aparţine lumii *W*; cuantificând numai asupra lucrurilor ce aparţin lumii *W*, găsim că toate lebedele sunt albastre.

Astfel de modificatori au diferite alte efecte. De pildă, ei influenţează interpretarea expresiilor care nu sunt la modul explicit cuantificabile dar care, la o analiză atentă, semnalează o cuantificare implicită: descripţiile definite, termenii singulari ce se pot defini cu ajutorul acestora, clasele abstracte şi multiplicităţile, superlativele etc. Un exemplu: este adevărat în lumea *W* faptul că nouă este numărul planetelor solare, dacă şi numai dacă nouă este numărul acelor planete solare care aparţin lumii *W*. Un alt exemplu: cuvinte precum „a inventa" sau „a descoperi" sunt superlative implicite, astfel ele sunt cuantificări implicite; ele implică faptul că ceva se întâmplă pentru *întâia* oară, înainte de a mai fi avut loc *vreodată*. Prin urmare, inventatorul lentilelor bifocale în *W* este cineva care face parte din lumea *W* şi care s-a gândit la lentilele bifocale înaintea oricui altcuiva care face parte din lumea *W*. Pe de altă parte, în afara faptului că restricţionează cuantificatorii expliciţi sau impliciţi, modificatorii noştri pot restricţiona numele proprii. În Australia, sau în aceeaşi manieră, într-o lume posibilă în care contrapărţile oraşelor britanice sunt rearanjate într-un mod neobişnuit, Cardiff este o suburbie a lui Newcastle – există diferite locuri care poartă aceste nume, iar ambiguitatea poate fi înlăturată prin limitarea atenţiei la domeniul potrivit. Aici presupun că modul în care noi conferim nume le ataşează pe acestea nu numai entităţilor din această lume, ci şi contrapărţilor lor corespunzătoare din alte lumi. În acest fel, Cardiff şi Newcastle care aparţin altor lumi poartă aceste nume datorită limbajului de care dispunem în lumea din care facem parte. În aceeaşi manieră, planetele solare din lumea *W* sunt acelea care se află pe orbita stelei Soare a lumii *W*, o contraparte a Soarelui din lumea noastră. Cum limbajul natural este unul complex, cu siguranţă că nu am enumerat toate efectele pe care le au modificatorii noştri. Dar cred că principiul rămâne identic cu sine: oricum ar acţiona aceştia din urmă, ei acţionează prin intermediul instrucţiunilor pe care ni le dau nouă, oamenilor, în anumite limite, şi potrivit cărora vom lua în considerare numai lucruri care aparţin unui anumit domeniu limitat – domeniul entităţilor din Australia, sau domeniul părţilor unei anumite lumi.

Două observații cu privire la modificatorii noştri restrictivi.

(1) Nu cred că se pot restricționa toți cuantificatorii, fără excepție, în ceea ce priveşte domeniul. „În Australia, există un iaht care este mai rapid decât oricare altul" ar însemna mai puțin decât înseamnă, de fapt, dacă modificatorul ar restricționa amândoi cuantificatorii, nu numai pe primul. „În zilele noastre există conducători de țară mult mai periculoşi decât orice roman din antichitate" ar fi trivială dacă i-am ignora pe acei romani antici care nu se mai află în viață în zilele noastre. „În unele lumi mici, există un număr natural care este prea mare pentru a măsura orice clasă de indivizi" poate fi adevărată, chiar dacă numărul cel mare care o face adevărată nu face parte din acea lume mică.

(2) Cu siguranță că vor exista şi alte restricții; fără îndoială că deja ignorăm diferite lebede migratoare şi descendenții lor şi, de asemenea, alte lebede false sau pictate care există în Australia sau în anumite părți ale lumii *W*, prin urmare, modificatorul nostru „în Australia" sau „în lumea *W*" aduce restricții în plus față de cele uzuale. Pe scurt, în timp ce modificatorii noştri tind să-şi impună restricțiile asupra cuantificatorilor, numelor etc., o mare parte rămâne în sarcina regulii pragmatice după care ceea ce se spune trebuie interpretat astfel încât să fie inteligibil. Dacă aceasta înseamnă adăugarea unor restricții implicite, sau eliminarea unora dintre restricțiile impuse de modificatorii noştri, atunci – în anumite limite – aşa să fie.[3]

---

[3] Această discuție cu privire la modificatorii restrictivi îmi permite să spun de ce nu îmi sunt de nici un folos lumile imposibile, aflate pe poziție de egalitate cu lumile posibile. Pentru a face o comparație, să presupunem că nişte călători au relatat despre un loc din această lume – un minunat munte, aflat undeva departe, în pădure – în care contradicțiile sunt adevărate. Presupunem că avem adevăruri de forma „Pe munte atât *P* cât şi non *P*". Dar dacă „pe munte" este un modificator restrictiv, care îşi manifestă efectul prin limitarea domeniilor de cuantificare implicită sau explicită la o anumită parte din tot ceea ce există, atunci acesta nu are efect asupra conectorilor care produc valori de adevăr. Prin urmare, ordinea modificatorilor şi a conectorilor nu este importantă. Aşadar, „Pe munte *P* şi *Q*" este echivalentă cu „Pe munte *P*, şi pe munte *Q*"; în aceeaşi manieră, „Pe munte non *P*" este echivalentă cu „Nu este adevărat că pe munte *P*"; dacă le punem pe acestea două laolaltă, presupusul adevăr „Pe munte atât *P*, cât şi non *P*" este echivalent cu contradicția frapantă „Pe munte *P* şi nu este adevărat că pe munte *P*". Cu alte cuvinte, nu există nici o diferență între o contradicție ce se află în raza de acțiune a modificatorului şi o contradicție simplă ce are modificatorul în interiorul său. Aşadar, a relata presupusul adevăr despre minunatele întâmplări contradictorii care au loc pe munte nu este diferit de a te contrazice pe tine însuți. Însă nu există subiect, oricât de minunat, despre care să poți spune adevărul prin a te contrazice pe tine însuți. Prin urmare, nu există munte unde contradicțiile să fie adevărate. O lume imposibilă în care contradicțiile să fie adevărate nu ar fi nici ea mai bună. Presupusul adevăr cu privire la ceea ce se întâmplă în această lume, în mod contradictoriu, ar fi el însuşi contradictoriu. Cel puțin, lucrurile stau astfel dacă am dreptate atunci când spun că „în lumea aşa-şi-pe dincolo" este un modificator restrictiv. Alți modificatori sunt diferiți. „Conform Bibliei" sau „Fred spune că" *nu* constituie modificatori restrictivi; ei nu

Aşa cum posibilitatea înseamnă cuantificare existenţială asupra lumilor, cu modificatori restrictivi în interiorul cuantificatorilor, tot aşa necesitatea înseamnă cuantificare universală. Cu necesitate, toate lebedele sunt păsări dacă şi numai dacă, pentru orice lume posibilă *W*, cuantificând doar asupra părţilor lui *W*, toate lebedele sunt păsări. Mai simplu: dacă şi numai dacă toate lebedele, indiferent de lume, sunt păsări. Ceea ce este imposibil nu are loc în nici o lume posibilă şi ceea ce este contingent are loc în unele lumi, dar nu în altele.

Adeseori modalitatea înseamnă cuantificare *restricţionată*; restricţionată din punctul de vedere al unei lumi date, poate chiar lumea noastră, prin intermediul aşa-numitelor relaţii de „accesibilitate". Astfel, este nomologic necesar, cu toate că nu este nelimitat necesar, faptul că frecarea produce căldură: în orice lume care ascultă de legile lumii noastre, frecarea produce căldură. Este un fapt contingent care lume este lumea noastră; astfel, devine contingent şi care legi sunt ale lumii noastre; mai departe, care lumi sunt nomologic „accesibile" din lumea noastră; şi mai departe, ce este adevărat în cadrul acestor lumi, adică ce este nomologic necesar.

În aceeaşi manieră, este un fapt necesar, din punct de vedere istoric, acum, în timp ce scriu aceste cuvinte, că această carte a mea este, cel puţin în parte, deja scrisă: în fiecare lume care se potriveşte perfect lumii noastre până acum, şi care se îndepărtează de lumea noastră doar mai târziu, dacă o va face vreodată, această carte este, cel puţin parţial, deja scrisă.

Prin punerea laolaltă a unor restricţii de accesibilitate nomologice şi istorice vom oferi o tratare proprie predeterminării – o definiţie ce scapă de neajunsurile întrebărilor pe marginea a ceea ce poate fi, în principiu, cunoscut sau calculat, sau a celor ce vizează analiza cauzalităţii. A fost predeterminat, în momentul creaţiei, faptul că Adam va păcătui, dacă şi numai dacă el procedează astfel în orice lume posibilă care urmează legile lumii noastre, şi care, în acelaşi timp, are aceeaşi istorie, până la momentul creaţiei, cu lumea din care facem parte.

Cum alte lumi sunt posibilităţi alternative ale unei lumi per ansamblu, tot aşa părţile altor lumi constituie posibilităţi alternative ale indivizilor. Modalitatea *de re*, potenţialitatea şi esenţa lucrurilor, înseamnă cuantificare asupra indivizilor posibili. Cum cuantificarea asupra lumilor posibile este, în mod obişnuit, limitată prin relaţiile de accesibilitate, tot aşa

---

trec dincolo de conectorii ce produc valori de adevăr. „Fred spune că *P*" şi „Nu este adevărat că Fred spune că *P*" sunt independente: ambele, una dintre ele, sau nici una dintre ele, ar putea fi adevărate. Dacă lumile ar fi ca poveştile sau ca acei care le istorisesc, ar fi într-adevăr loc pentru lumi conform cărora contradicţiile ar putea fi adevărate. Tristul adevăr în ceea ce priveşte înţelegerea acestor lumi nu ar fi el însuşi contradictoriu. Însă lumile, aşa cum le înţeleg eu, *nu* sunt precum poveştile sau cei care le spun. Ele sunt precum lumea în care trăim; iar această lume nu este o poveste, nici măcar o poveste adevărată. Nici nu ar trebui ca lumile să fie înlocuite de poveştile în legătură cu ele, din raţiuni despre care vorbesc în subcapitolul 3.2.

cuantificarea asupra indivizilor posibili este limitată de relațiile de contraparte. În ambele cazuri, relațiile de limitare implică, de obicei, similaritate (asemănare). O lume nomologic şi istoric accesibilă este similară cu lumea noastră în ceea ce priveşte legile pe care le urmează, sau în ceea ce priveşte istoria pe care o are până la un anumit moment dat. În aceeaşi manieră, o contraparte a oraşului Oxford este similară oraşului Oxford în ceea ce priveşte originile sale, sau în ceea ce priveşte poziția sa vizavi de (contrapărțile) altor locuri, sau în ceea ce priveşte ordinea şi natura părților sale, sau chiar rolul pe care îl joacă în viața unei națiuni sau a unei discipline. Astfel, Oxford poate fi reținut mai degrabă pentru faptul că produce locomotive decât pentru producția sa de automobile, sau ar fi putut fi unul dintre celebrele centre ale studiului hermeneuticii paraconsistente, dacă şi numai dacă, o anumită contraparte din altă lume a Oxfordului nostru, implicată în anumite relații de contraparte adecvate, se bucură de aceste distincții.

Câteodată auzim vorbindu-se despre liste întregi de modalități limitate: modalități nomologice, istorice, epistemice, deontice, şi poate încă una sau două categorii. Iar câteodată se aşteaptă de la noi să luăm poziție, o dată pentru totdeauna, în privința a ceea ce este posibil şi a ceea ce nu este posibil, în accepțiunea *de re*, pentru un individ dat. Aş sugera, în schimb, că restricționarea modalității prin accesibilitate sau prin relații de contraparte, ca şi restricționarea cuantificatorilor, în general, este o afacere lunecoasă: inconsecventă, oarecum nedeterminată, şi pasibilă a se schimba instantaneu, ca răspuns la anumite presiuni contextuale. Nu orice eveniment se desfăşoară în acest mod, dar într-o mare parte din cazuri lucrurile stau astfel. Şi, într-o măsură substanțială, a spune că lucrurile stau astfel înseamnă a face ca lucrurile să stea realmente în modul respectiv: dacă spunem că ceva este adevărat numai în anumite limite, iar partenerii noştri de conversație sunt de acord, acele restricții se actualizează instantaneu.[4]

Limbajul standard al logicii modale oferă numai două expresii modale: diamantul, citit ca „este posibil", şi cutia, citită drept „este necesar". [6] Amândouă sunt operatori propoziționali: ei se ataşează propozițiilor pentru a genera propoziții, sau formulelor deschise pentru a da naştere formulelor deschise. Astfel, un logician modal va scrie:

◊ Pentru unii x, x este o lebădă şi x este albastră,

aceasta însemnând că este posibil să existe lebede albastre, adică s-ar putea să existe o lebădă albastră; sau:

□ Pentru orice x, dacă x este lebădă, atunci x este pasăre,

[4] Vezi subcapitolul 4.5; Kratzer, „What «Must» and «Can» Must and Can Mean"; precum şi studiul meu „Scorekeeping in a Language Game".

aceasta însemnând că, în mod necesar, toate lebedele sunt păsări. În aceeaşi manieră,

$$\Diamond\ x \text{ este albastră}$$

este o formulă satisfăcută (realizată) de orice entitate care poate fi de culoare albastră, iar

$$\Box\ x \text{ este pasăre}$$

este o formulă satisfăcută de orice entitate care în mod necesar este o pasăre.

Când sunt ataşaţi propoziţiilor, putem lua diamantul şi cutia drept cuantori, cel mai adesea restricţionaţi, asupra lumilor posibile. Cum să îi privim atunci când sunt ataşaţi formulelor deschise – ca expresii propoziţionale cu variabile nelegate – este o chestiune mult mai discutabilă.

O versiune simplă ar fi aceea potrivit căreia, şi în acest caz, ei sunt simpli cuantificatori asupra lumilor posibile. Dar această versiune ridică o întrebare. Să pornim de la ceva ce aparţine lumii noastre: să spunem, Hubert Humphrey. El ar fi putut câştiga alegerile prezidenţiale, însă nu a făcut-o, aşa că satisface formula modală „este posibil ca *x* să câştige alegerile", dar nu şi formula „*x* câştigă alegerile". Luând diamantul „este posibil" drept cuantificator asupra lumilor posibile (poate că unul limitat, însă am să las la o parte acest detaliu acum), aceasta înseamnă că există o anumită lume *W* astfel încât, în *W*, el satisface condiţia „*x* câştigă alegerile". Însă cum are loc acest eveniment, dacă Hubert Humphrey nici măcar nu face parte din *W*?

Aţi putea răspunde spunând că acest individ este parte a lui *W*, cât şi parte a lumii noastre. Dacă aceasta înseamnă că individul în integralitatea sa aparţine lumii *W*, vă resping aserţiunea din motive pe care le voi preciza în subcapitolul 4.2; dacă aveţi în vedere accepţiunea potrivit căreia parte din acest individ aparţine lui *W*, resping această ipoteză din motive pe care le expun în subcapitolul 4.3. Astfel, ca să salvăm această versiune simplă, trebuie să spunem că nu este necesar ca Humphrey să aparţină unei lumi pentru ca el să satisfacă anumite formule valabile în lumea respectivă; există o lume în care Humphrey satisface „*x* câştigă alegerile" oarecum *in absentia*.

Însă am putea lua în considerare un alt tip de versiune, mai complex, acela al modului de funcţionare a operatorilor modali.[5] Am putea spune că atunci când „este posibil" este ataşat formulelor deschise, acesta constituie nu numai un cuantificator asupra lumilor posibile, ci şi un cuantificator asupra contrapărţilor din alte lumi ale indivizilor ce aparţin lumii noastre; astfel încât Humphrey satisface „este posibil ca *x* să câştige alegerile" dacă şi numai dacă,

[5] Acesta este, în esenţă, tipul de abordare pe care l-am propus în studiul meu „Counterpart Theory and Quantified Modal Logic".

pentru o anumită lume *W* şi pentru o anumită contraparte a lui Humphrey în *W*, acea contraparte verifică „*x* câştigă alegerile" în *W*. Satisfacerea lui „*x* câştigă alegerile" de către contrapartea sa este neproblematică. Acum nu mai avem nevoie de verificarea condiţiei *in absentia*.

Versiunile simple şi cele complexe nu sunt în competiţie. Amândouă tipuri sunt la fel de folositoare, pentru că există o versiune teoretic-contraparţială a verificabilităţii *in absentia* care face ca aceste tipuri de versiuni să fie echivalente. Satisfacerea condiţiilor *in absentia* înseamnă o satisfacere explicită: Humphrey satisface „*x* câştigă alegerile" la modul explicit, în orice lume în care are o contraparte câştigătoare. Astfel, potrivit ambelor versiuni, el satisface „este posibil ca *x* să câştige", dacă şi numai dacă într-o anumită lume el are o contraparte care câştigă alegerile.

Cutia şi diamantul sunt interdefinibile: „este necesar ca" înseamnă „nu este posibil să nu". Deci, ceea ce am spus într-un caz este valabil şi în celălalt. Potrivit versiunii simple, Humphrey satisface formula modală „este necesar ca *x* să fie om" dacă şi numai dacă nu poate fi cazul să existe o lume posibilă *W* astfel încât, în *W*, el să satisfacă „*x* nu este om"; cu alte cuvinte, dacă şi numai dacă în nici o lume el nu satisface – *in absentia* sau altfel – „*x* nu este om". În conformitate cu versiunea complexă, Humphrey satisface „este necesar ca *x* să fie om", dacă şi numai dacă nu poate fi adevărat că, pentru o anumită lume *W*, pentru o anumită contraparte a lui Humphrey în *W*, acea contraparte satisface „*x* nu este om" în *W*; cu alte cuvinte, dacă şi numai dacă nu există nici o contraparte, în nici o lume, a lui Humphrey, care să satisfacă „*x* nu este om". Luând verificabilitatea *in absentia* drept verificabilitate explicită prin intermediul unei contrapărţi, versiunile simple şi cele complexe cad de acord încă o dată: Humphrey satisface „este necesar ca *x* să fie om", dacă şi numai dacă el nu are nici o contraparte non-umană în nici o lume posibilă.

(Pare destul de plauzibil faptul că Humphrey nu are nici o contraparte non-umană. Sau, dacă nu mă înşel când spun că relaţiile de contraparte sunt instabile şi nedeterminate, cel puţin pare plauzibil faptul că există anumite relaţii de contraparţialitate sub care Humphrey nu are o contraparte non-umană – deci haideţi să ne concentrăm asupra acestui gen de relaţii de contraparte, de dragul exemplului de faţă.)

Cititorul atent sau cel informat va şti că, dacă ceea ce am spus despre maniera în care Humphrey satisface formulele modale este corect, aceasta se întâmplă numai pentru că am avut grijă să aleg cele mai potrivite exemple. O mare problemă iese la iveală dacă ne concentrăm atenţia, în schimb, asupra chestiunii dacă Humphrey satisface formulele modale care depind de contingenţa existenţei sale. Conform celor spuse în prealabil,

indiferent dacă este cazul formulelor simple sau al celor complexe, Humphrey satisface „este necesar ca x să existe" şi nu satisface „este posibil ca x să nu existe", dacă şi numai dacă el nu are nici o contraparte, în nici o lume W, care nu există în W. Dar ce înseamnă a spune că contrapartea sa este „în W", dacă nu faptul că, în W, contrapartea respectivă există?[6] Prin urmare, se pare că Humphrey *satisface* „este necesar ca x să existe" şi *nu satisface* „este posibil ca x să nu existe". Această concluzie nu poate fi însă corectă. În ciuda tuturor virtuţilor sale, nu este totuşi cazul să îl ridicăm pe Humphrey la rangul Fiinţelor Necesare.

Ceea ce vreau să spun, evident, este faptul că Humphrey există cu necesitate, dacă şi numai dacă acesta are o contraparte în orice lume posibilă, lucru care nu este adevărat; el are posibilitatea de a nu exista, dacă şi numai dacă într-o anumită lume îi lipseşte o contraparte, ceea ce este adevărat. Toate acestea sunt bune şi frumoase; însă problema constă în a corela această chestiune cu abordarea mea generală a satisfacerii formulelor modale.

Prin urmare, este oare cazul să prezentăm o versiune revizuită a modului de satisfacere a formulelor modale? Ar trebui oare să spunem că Humphrey satisface „este necesar ca Φx", dacă şi numai dacă în orice lume posibilă acesta are o contraparte care satisface „Φx"? Atunci, datorită faptului că diamantul şi cutia sunt interdefinibile, Humphrey satisface formula „este posibil ca x să fie pisică", dacă şi numai dacă nu este adevărat că în orice lume posibilă, el are o contraparte care satisface formula „x nu este pisică"; şi, într-adevăr, acest lucru nu este adevărat, deoarece în anumite lumi Humphrey nu are nici o contraparte; aşadar, se pare că el *satisface* formula „este posibil ca x să fie pisică", chiar dacă nu există nici o pisică printre contrapărţile sale! Aceasta, însă, nu înseamnă progres. Cum procedăm în continuare?

Să renunţăm oare cu totul la metoda contrapărţilor? – Este o atitudine care nu ne-ar ajuta prea mult, pentru că am putea reconstrui problema într-un cadru mult mai neutru. Haideţi să pornim doar de la atât.

---

[6] Am putea *spune* pur şi simplu acest lucru, fără să înţelegem nimic deosebit prin ceea ce am spus. Aceasta ar fi soluţia pe care Forbes a dat-o dificultăţii cu care ne confruntăm, în aşa-numita lui „teorie a contrapărţilor canonice" – versiunea mea o numesc „teorie formală standard a contrapărţilor" – în care, dacă Humphrey nu are nici o contraparte obişnuită printre lucrurile care există în W, el are totuşi o contraparte în W. Această contraparte excepţională este nimeni altcineva decât Humphrey însuşi – el ajunge astfel un fel de membru asociat al populaţiei lumii W, aparţinând „domeniului din afara" lui W şi nu a celui al entităţilor care aparţin acestei lumi de fapt şi de drept. Acest lucru nu este pe deplin explicat, însă nici nu e neapărată nevoie să fie. El se traduce sub forma unei stipulări conform căreia există două modalităţi diferite în care Humphrey – Humphrey însuşi, aflat în siguranţă, acasă, în lumea sa – poate satisface formule *in absentia*. Acolo unde el are contrapărţi proprii, acest lucru se întâmplă într-un anume mod, şi anume explicit. Acolo unde el nu are astfel de contrapărţi, va fi vorba de un alt mod – prin simplul fapt că nu se află în locul respectiv, Humphrey satisface formula „x nu există".

(1) Dorim să tratăm operatorii modali pur şi simplu drept cuantificări asupra lumilor posibile.

(2) Dorim să ne asigurăm de faptul că Humphrey satisface, într-un fel sau altul, diferite formule în diferite lumi posibile, fără să conteze atât de mult modul în care procedează.

(3) Dorim să rezulte faptul că el satisface formula modală „este necesar ca *x* să fie om", întrucât acesta pare să fie modul de a spune ceva adevărat, şi anume, faptul că Humphrey este în esenţă un individ uman.

(4) Dorim să rezulte faptul că Humphrey nu satisface formula modală „este posibil ca *x* să fie om şi ca *x* să nu existe", întrucât acesta pare să fie modul de a spune ceva fals, şi anume, faptul că Humphrey ar putea fi om şi totuşi să nu existe.

Prin urmare, el satisface formula „*x* este om" în toate lumile posibile şi, de asemenea, formula „*x* nu există" în unele lumi posibile; aşadar, el satisface ambele formule în anumite lumi posibile; cu toate acestea, deşi satisface ambele părţi ale conjuncţiei acestor două formule, el nu satisface şi conjuncţia acestor părţi. Cum se poate întâmpla aşa ceva?

Am putea avea de-a face cu o eroare provenită din echivocul exprimării. Poate că faptul că Humphrey satisface o formulă *in absentia* înseamnă ceva cu totul diferit de la o formulă la alta, sau de la o lume posibilă la alta. Poate, de pildă, el satisface „*x* nu există" într-o lume posibilă, prin aceea că nu deţine o contraparte în acea lume; dar pentru a satisface formula „*x* este om" într-o lume oarecare, el trebuie să aibă, în lumea respectivă, o contraparte care este un individ uman, iar pentru a satisface „*x* este om şi *x* nu există" ar trebui să aibă o contraparte care a fost om şi care, totuşi, nu a existat. Sau poate că limbajul este uniform ambiguu, iar eliminarea ambiguităţii solicită intervenţii diferite de la un caz la altul. În oricare dintre aceste cazuri, cineva care le abordează sperând că limbajul logicii modale cuantificabile poate fi un limbaj formal disciplinat, lipsit de ambiguitate şi lipsit de reguli semantice înşelătoare care operează diferit de la caz la caz, va fi cu siguranţă dezamăgit.

Sau poate că satisfacerea formulelor modale nu înseamnă întotdeauna ceea ce intuiţia ne spune că înseamnă, după ce învăţăm cum să ne descurcăm cu diamantul şi cutia. Poate, de pildă, a spune că Humphrey satisface formula „este necesar ca *x* să fie om" *nu* este modalitatea corectă de a spune că el este în esenţă umanoid. Acest lucru ar putea dezamăgi pe cel care speră că limbajul cutiilor şi al diamantelor permite împărţirea clară, pe categorii, a gândirii noastre modale obişnuite.

Oricare ar fi situaţia, prietenul cutiilor şi al diamantelor este sortit dezamăgirilor. El îşi poate, cel mult, alege genul de dezamăgire care i se potriveşte cel mai bine. Se poate debarasa de regulile semantice uniforme şi

lipsite de ambiguitate, în schimbul unui limbaj formal şi categorial – şi îşi poate reeduca intuiţia astfel încât să poată întreprinde traduceri personale între acel limbaj şi vorbirea modală obişnuită. Se poate autodisciplina, de pildă, astfel încât să nu spună niciodată „cu necesitate uman", atunci când ceea ce vrea de fapt să spună este „în esenţă uman"; şi, în schimb, să spună întotdeauna „(este) în mod necesar astfel încât să fie uman, dacă există". În mod alternativ, îşi poate construi limbajul mai mult după modelul a ceea ce spunem în mod obişnuit – şi îl poate echipa fie cu ambiguităţi perfecte, fie cu reguli înşelătoare care caută să afle ce spune o formulă, înainte de a şti ce înseamnă a o satisface.[7]

Care este interpretarea contrapartial-teoretică corectă a formulelor modale ale limbajului standardizat al logicii modale cuantificabile? – Cui îi pasă? Putem face ca formulele respective să semnifice orice dorim. Noi suntem stăpânii lor. Nu este nevoie să fim credincioşi semnificaţiilor pe care le-am învăţat pe genunchii mamei – pentru că, de fapt, nu le-am învăţat acolo. Dacă acest limbaj al cutiilor şi diamantelor se dovedeşte a fi un instrument neîndemânatic cu ajutorul căruia discutăm despre probleme de esenţă şi potenţialitate, mai bine ne lipsim de el. Să folosim în mod *direct* resursele realismului modal pentru a spune ce înseamnă faptul că Humphrey este în esenţă un individ uman, sau că existenţa acestuia este un fapt contingent.

În orice caz, modalitatea nu se reduce la diamante şi cutii. Limbajul obişnuit deţine idiomuri modale care depăşesc rezervele logicii modale standard cu toate că, în mod cert, există posibilitatea de a propune extensiuni ale acesteia. Allen Hazen menţionează câteva exemple în cartea sa *Expressive Completeness in Modal Languages*. Daţi-mi voie să vă expun unele dintre ele.

Există ceea ce se numeşte *cuantificare numerică*: pot exista trei modalităţi diferite în care un măgar vorbeşte, dacă şi numai dacă trei indivizi posibili, diferiţi între ei, sunt măgari care vorbesc. Pare puţin probabil să

---

[7] Dacă vrea, el se poate face victimă a dezamăgirii în mult mai multe modalităţi decât cele enumerate. Aşa cum am precizat, discuţia lui Forbes cu privire la contrapărţile nonexistente din domenii exterioare echivalează unei stipulări potrivit căreia satisfacerea *in absentia* funcţionează diferit de la un caz la altul; găsesc că este ciudat faptul că el oferă această soluţie drept răspuns la propunerea lui Hunter şi Seager, conform căreia formulele modale de formă paralelă nu necesită întotdeauna traduceri contrapartial-teoretice paralele. Dar acest tratament diferenţiat nu îşi arată beneficiile prin întrebuinţarea formulelor modale în sensuri stabilite în prealabil – chiar contrapărţile nonexistente din domeniile exterioare sunt cele care îl împiedică pe Humphrey să verifice formula „este necesar ca x să fie om", chiar în cazul în care acesta este în esenţă un individ uman.

putem acoperi familia infinită a modalităților numerice, dacă nu apelăm la tehnica cuantificării numerice. Astfel, avem nevoie ca anumite entități să existe în „modurile" asupra cărora cuantificăm. Candidații mei (la statutul de astfel de entități) sunt lumile posibile şi indivizii înşişi, sau mulțimile formate din astfel de elemente.

Există *comparative modalizate*: un obiect de culoare roşie se poate asemăna mai mult unui obiect de culoare portocalie decât unuia de culoare albastră. Iau acest exemplu drept judecată cuantificată ce se referă la asemănarea comparativă ce presupune obiecte colorate ce pot aparține unor lumi diferite.

> Pentru unii x şi y (x este roşu şi y este portocaliu şi
> pentru orice u şi v (dacă u este roşu, iar v este albastru, atunci
> x se aseamănă cu y mai mult decât se aseamănă u cu v))

Să încercăm să spunem acest lucru în termenii logicii modale standard. Problema este că evaluarea formulelor se face relativ la o lume posibilă, lucru care nu permite comparații între lumi.

Ați putea rezolva această problemă prin substituirea relației originale comparative „...se aseamănă ... mai mult decât ... se aseamănă..." printr-o analiză elaborată a acesteia, de exemplu, în termenii unor măsurători numerice ale gradelor de asemănare şi, respectiv, ale inegalităților numerice ale acestor grade. După care ați putea finaliza operațiunea printr-un apel la cutii şi diamante. Analiza respectivă poate fi valabilă. Totuşi, sugerez faptul că ea nu este corectă. Aceasta deoarece nu aşa procedează limba engleză. Engleza nu introduce grade de asemănare. Ea menține relația comparativă originală, şi întreprinde modificarea în privința modalității prin intermediul verbului auxiliar „ar putea". Însă acest „ar putea" nu funcționează precum diamantul, modificator standard al unei propoziții date, şi care construieşte o judecată adevărată dacă propoziția modificată poate fi adevărată. Eu personal cred că efectul său este acela de a îndepărta restricționările cuantificatorilor care s-ar concentra, în mod obişnuit, asupra obiectelor acestei lumi. Morala, după mine, este că ar fi de dorit să avem obiecte din alte lumi asupra cărora să cuantificăm. Presupun că morala, pentru un prieten al modalității primare, stă în faptul că respectivul are mai mult în farfurie decât crede: el are şi alte idiomuri modale primare, nu numai cutii şi diamante.

O altă noțiune modală pe care cutiile şi diamantele nu reuşesc să o suplinească într-o manieră adecvată o constituie *suprapunerea*. Ideea este simplă şi uşoară: avem de a face cu o suprapunere atunci când nu poate

exista un anumit tip de diferență, fără ca acest lucru să nu atragă după sine existența unor diferențe de un alt tip. Cel puțin, acest lucru *pare* simplu și destul de ușor; și totuși în dezbaterile[8] recente se manifestă un fenomen de proliferare indezirabilă a definițiilor non-echivalente. Unele rămân aproape de ideea originală, însă par prea slabe; altele par destul de puternice, însă pierd legătura cu ideea originală. O noțiune utilă amenință să dispară în confuzie. Ofer următorul diagnostic pentru acest neajuns. *Există* cu adevărat o singură idee simplă, ușoară și utilă. Totuși, aceasta nu este la îndemâna celor care presupun că întreaga teorie a modalității trebuie să ne survină împachetată în cutii și diamante. Datorită acestora obținem o mulțime de aproximări și substituții nesatisfăcătoare.

Pentru a vedea de ce există o problemă în privința formulării de teze asupra suprapunerii, avem nevoie de câteva exemple. În primul rând, să luăm un exemplu relativ necontroversat. O imagine digitală are proprietăți globale – este simetrică, aglomerată, și așa mai departe – și totuși, ea este alcătuită numai din puncte și non-puncte, la fiecare intersecție a liniilor matricii ce structurează imaginea. Proprietățile globale nu sunt altceva decât modele ale punctelor. Acestea se suprapun: nu există două imagini care să difere în ce privește proprietățile lor globale, fără să existe pe undeva diferențe în ceea ce privește chestiunea dacă la o anumită intersecție de linii matriceale există sau nu un punct.

Un al doilea exemplu este mai controversat și mai interesant. Lumea are legile ei naturale, întâmplările și relațiile sale de cauzalitate; și totuși – poate! – lumea nu înseamnă altceva decât distribuția punctuală a caracterului său calitativ local. Avem un aranjament spațio-temporal de puncte. În fiecare punct pot fi prezente diferite proprietăți intrinseci locale, reprezentate probabil prin punctul însuși sau poate prin bucăți punctuale de materie sau de câmpuri ce se află localizate acolo. Ar putea exista proprietăți ale cuarcilor precum cele de masă, de sarcină, de culoare și de miros a acestora, de putere a câmpului, și așa mai departe; și poate și altele dacă fizica, așa cum o cunoaștem, este inadecvată misiunii sale descriptive. Este oare aceasta totul? Sunt oare legile, întâmplările, relațiile cauzale, nimic altceva decât modele care se suprapun acestei distribuții punctuale de proprietăți? Pot oare două lumi să fie diferite în ceea ce privește legile după care funcționează, fără să difere, cumva, undeva, în privința caracterului lor calitativ local? (Discut această întrebare, fără să o rezolv definitiv, în Introducerea cărții mele *Philosophical Papers*, volumul al II-lea.)

Un al treilea exemplu. O anumită persoană are o viață mentală alcătuită din atitudini și experiențe și totuși – poate! – ea nu înseamnă altceva decât un aranjament de particule fizice care interacționează în con-

[8] Studiate în Teller, „A Poor Man's Guide to Supervenience and Determination".

formitate cu anumite legi fizice. Coincid oare nivelul mental şi cel fizic? Putem distinge două întrebări.

(1) Suprapunerea psiho-fizică limitată: pot două persoane să fie diferite mental, fără ca ele să se distingă la nivel fizic?

(2) Suprapunerea psiho-fizică extinsă: pot oare două persoane să difere la nivel mental, fără să existe, pe undeva, o diferenţă fizică, fie în ceea ce priveşte cele două persoane însele, fie relativ la ceea ce le înconjoară?

Putem distinge, de asemenea, anumite întrebări în maniere diferite, făcând abstracţie de distincţia dintre limitat şi extins, în funcţie de cât de largă este aria de posibilităţi avute în vedere. Dacă ne limităm la lumi care urmează legile actuale ale naturii, atunci chiar un dualist ar putea accepta un anumit gen de suprapunere psiho-fizică, dacă crede în legile stricte ale corelării psiho-fizice. Dacă nu impunem, însă, nici un fel de restricţii, atunci chiar şi un materialist loial ar putea respinge orice tip de suprapunere psiho-fizică, dacă înţelege materialismul ca adevăr contingent. Dacă dorim să definim materialismul în termeni de suprapunere psiho-fizică, va trebui să ne orientăm între aceste două poziţii extreme.[9]

Suprapunerea înseamnă că nu *poate* exista diferenţă de un anumit tip, fără să existe diferenţă de un alt tip. Evident, acest „poate" indică modalitatea. Fără modalitate nu avem de a face cu nimic interesant. Nu există două imagini punctuale duplicate care să difere în privinţa simetriei; ele nu pot fi diferite şi, de aceea, simetria nu înseamnă altceva decât un model în aranjamentul punctual. Se poate întâmpla şi să nu existe două imagini punctuale duplicate care să difere în ceea ce le priveşte originea. Însă, în acest caz, aceasta nu înseamnă decât că un anumit gen de suprapunere se întâmplă să nu aibă loc; nu înseamnă nicidecum că originea imaginii ar fi pur şi simplu un model în aranjamentul punctual. Duplicatele punctuale pot foarte bine avea origini diferite, indiferent de faptul că acest lucru se întâmplă realmente sau nu.

Putem interpreta acest „pot" ca pe un diamant, iar operatorul modal ca pe un „este posibil" care modifică propoziţiile. „Nu poate exista diferenţă de un anumit tip, fără să existe diferenţe de alt tip" – interpretaţi aceasta în sensul că nu poate fi adevărat că ar fi posibil să existe două obiecte a căror diferenţă să fie numai de un anumit tip, şi nu şi de un alt tip. Cu alte cuvinte: nu este adevărat că există o anumită lume *W* astfel încât, în *W*, două obiecte prezintă o diferenţă de un anumit tip, dar nu şi de altul. Cu alte cuvinte, luând „în *W*", ca de obicei, drept modificator restrictiv: nu există nici o lume

[9] Vezi Kim, „Psychophysical Supervenience", precum şi studiul meu „New Work for a Theory of Universals".

în care două obiecte să prezinte o diferență de un anumit tip, dar nu și de un altul. Este acesta un mod adecvat de a formula suprapunerea?

Câteodată da. Ajunge să asertăm tezele noastre cu privire la suprapunerea în privința imaginilor digitale. Simetria (sau absența ei) coincide cu aranjamentul punctelor, dacă și numai dacă nu există lume în care două imagini să fie diferite în privința simetriei, fără să difere în privința aranjamentului punctual. Ajunge, de asemenea, să asertăm suprapunerea psiho-fizică limitată: potrivit aceleiași teze, nu există lume (sau nu există lume, în condițiile unei anumite restricții) în care doi oameni să difere mental, fără să difere din punct de vedere fizic. Până aici, toate bune.

Însă, uneori, formularea care include diamantul nu este adecvată. Începem să întâlnim neajunsuri de pe urma acceptării tezei suprapunerii psiho-fizice extinse. Ideea este că nivelul mental se suprapune celui fizic; totuși, modelul fizic care este relevant pentru viața mentală a unei anumite persoane date s-ar putea extinde indefinit, mult dincolo de persoana respectivă și de împrejurimile acesteia. Atunci, teza pe care o căutăm spune că nu poate exista diferență mentală între două persoane, fără să existe și o diferență, fie intrinsecă, fie extrinsecă, între cei doi. Interpretând „a putea" drept diamant, teza devine următoarea: nu există lume (sau nu există lume, în condițiile unei anumite restricții), în care doi oameni să fie diferiți din punct de vedere mental, fără să existe o diferență, fie intrinsecă, fie extrinsecă, între cei doi. Acest lucru nu este în întregime corect. Ne-am limitat atenția, în mod gratuit, la diferențele fizice dintre doi oameni care aparțin uneia și aceleiași lumi, iar aceasta înseamnă că am ignorat acele diferențe extrinseci de natură fizică care apar numai între oameni care aparțin unor lumi diferite. De pildă, ignorăm diferența care există între doi oameni dacă unul dintre ei locuiește într-un spațiu-timp riemannian, iar celălalt într-unul lobacevskian. Prin urmare, ceea ce am spus nu este chiar ceea ce intenționam să spunem, ci doar că: nu pot exista diferențe mentale, fără să existe anumite diferențe fizice *de tipul celor care pot apărea între oameni care aparțin uneia și aceleiași lumi*. Partea italizată este o adăugire gratuită. Poate că ea contează foarte puțin în situația de față. Pentru că pare să nu fie adevărat că tipul de diferență fizică foarte extrinsecă ce nu ar putea apărea niciodată între oamenii aparținând uneia și aceleiași lumi ar putea crea o diferență prea mare în viață lor mentală. În orice caz, persistența în interpretarea lui „a putea" drept diamant a schimbat înțelesul intenționat al cuvântului.

Pentru cazul în care deformarea sensului este mult mai serioasă, să considerăm al doilea exemplu: suprapunerea legilor. Am dorit să aflăm dacă două lumi pot prezenta diferențe în ce privește legile pe care le

urmează, fără să difere în ceea ce priveşte distribuţia caracterului lor calitativ. Însă, dacă interpretăm „a putea" ca diamant, teza în cauză se transformă în următoarea: nu este adevărat că ar fi posibil ca două lumi să difere în privinţa legilor după care funcţionează, fără ca ele să difere în privinţa distribuţiei caracterului lor calitativ local. Cu alte cuvinte: nu există lume în care două lumi să fie diferite în ceea ce priveşte legile pe care le urmează, fără să difere în privinţa distribuţiei caracterului lor calitativ local. Acest lucru este trivial – nu există lume în care două lumi să poată întreprinde ceva. În orice lume *W*, există o singură lume *W*. Operatorul modal propoziţional restricţionează în mod dezastruos cuantificarea la lumi care se află în raza sa de acţiune. Mai bine să lăsăm aceste chestiuni la o parte. Însă avem nevoie de *ceva* de natură modală – teza nu constă în a spune că această lume actuală, cu distribuţia sa de caracter calitativ local, are propriul său sistem de legi![10]

Ceea ce dorim este modalitatea, însă nu operatorul modal propoziţional. Afirmarea iniţială, simplă, a tezei suprapunerii este cea corectă în toate cazurile: nu *poate* exista diferenţă de un anumit tip fără să existe diferenţe de un alt tip. Ceea ce ne-a creat neajunsuri a fost modul în care am insistat să interpretăm „a putea" în sensul de diamant. Ca şi în cazul comparaţiilor modalizate, efectul real al lui „a putea" pare să fie acela de a delimita cuantificatorii care, în mod obişnuit, s-ar aplica obiectelor ce aparţin acestei lumi. Pentru toate lumile, sau pentru toate obiectele din

[10] Încă un exemplu din aceeaşi categorie de deformări ale sensului. Să numim *naturalism* teza potrivit căreia chestiunea dacă sau nu conduita cuiva este corectă se suprapune faptelor naturale, astfel încât o anumită persoană poate avea o conduită corectă, iar alta o conduită incorectă, numai dacă există o diferenţă între cei doi în ce priveşte faptele naturale – de exemplu, o diferenţă în ceea ce priveşte comportamentul sau circumstanţele. Să ne îndreptăm atenţia spre teoria conform căreia, în mod necesar, conduita corectă este conduita care se conformează unor maxime universal emise prin voinţa divină. Să presupunem că ceea ce este emis de voinţa divină, dacă există aşa ceva, are un caracter contingent. Şi să presupunem că faptele despre ceea ce este voit de către divinitate sunt supranaturale, şi nu naturale. Vă puteţi aştepta că această teorie a dreptului bazată pe voinţa divină să contrazică naturalismul; deoarece, dacă doi oameni sunt asemănători atât cât depinde de faptele naturale, însă unul dintre ei trăieşte într-o lume în care rugăciunea aparţine voinţei divine, iar celălalt aparţine unei lumi în care blasfemia ţine de voinţa divină, atunci ceea ce este corect pentru unul dintre ei nu va fi corect şi pentru celălalt. Însă, dacă interpretăm pe „a putea" în sensul de diamant, obţinem un răspuns neaşteptat. O diferenţă în ce priveşte care maxime universale ţin de voinţa divină nu poate fi nicicând o diferenţă între doi oameni care aparţin uneia şi aceleiaşi lumi. În cadrul unei anumite lumi, singurele diferenţe relevante în ceea ce priveşte corectitudinea sunt diferenţele naturale, cum ar fi diferenţa între cineva care se roagă şi cineva care blasfemiază. Astfel că, într-adevăr, nu există lume în care o persoană face binele, iar o alta face răul, fără să existe anumite diferenţe în ceea ce priveşte faptele naturale care îi descriu pe cei doi. Prin urmare, fie că această teorie a dreptăţii bazată pe voinţa divină este, în ultimă instanţă, o teorie naturalistă, fie, în caz contrar – şi mai probabil – ceva nu a mers bine în modul în care am înţeles coincidenţa.

toate lumile (sau pentru mai puțin decât atât, dacă există restricții), nu există diferență de un tip, fără să existe diferențe de celălalt tip. Faptul că entitățile diferite aparțin unei lumi sau alteia nu aparține nici uneia dintre cele două lumi. Din nou, morala este că ar fi mai bine să existe entități, aparținând altor lumi, asupra cărora să cuantificăm – nu doar un modificator modal primitiv al propozițiilor.

Când spun că lumile posibile ajută la analizarea modalității nu înțeleg prin aceasta că ele sunt utile în „analiza semantică a logicii modale", o chestiune metalogică. Interesul recent pentru lumile posibile se originează, cu siguranță, acolo. Însă este greșit să rămână la această înțelegere. Pentru asemenea scopuri nu avem nevoie de lumi posibile. Ci de mulțimi de entități care, cu scopul orientării euristice, „pot fi privite ca" lumi posibile dar care, în realitate, pot fi orice dorim. Ceea ce facem este matematică, nu metafizică. Locul unde avem cu adevărat nevoie de lumi posibile constă, mai degrabă, în aplicarea rezultatelor acestor investigații metalogice. Rezultatele metalogice, în ele însele, nu răspund la nici o întrebare cu privire la logica modalității. Ele ne oferă numai răspunsuri condiționate: dacă operatorii modali pot fi analizați în cutare fel, atunci ei se conformează cutărui sistem de logică modală. Trebuie să fim însă atenți dacă ei pot într-adevăr fi analizați în modul respectiv; iar atunci întreprinderea la care ne angajăm este una metafizică, nu matematică.

Existau, la un moment dat, anumite sisteme formale de logică modală a propozițiilor (și, de asemenea, de logică modală cuantificată, însă nu am să merg cu această discuție mai departe.) Operatorilor modali proprii sistemelor respective, cutia și diamantul, li s-au conferit semnificațiile „este necesar ca" și, respectiv, „este posibil ca", însă ei nu au fost înțeleși în sensul de cuantificări asupra lumilor posibile. Acele sisteme erau diferite unul de altul, în principal, prin faptul că includeau sau excludeau diferite axiome controversate despre modalitatea iterată, mai ales următoarele:

(B) Dacă *P*, atunci în mod necesar este posibil *P*.
(4) Dacă este necesar *P*, atunci în mod necesar este necesar *P*.
(E) Dacă este posibil *P*, atunci în mod necesar este posibil *P*.

A fost posibilă cercetarea dependențelor deductive, precum consecințele diferitelor principii modale. De pildă, dată fiind axioma destul de plauzibilă

(T) Dacă *P*, atunci este posibil *P*.

şi un sistem de bază, relativ minimal (deşi nu întrutotul necontroversat) *K*,[11] se dovedeşte că (E) poate fi dedusă din (B) şi (4), şi reciproc. Dar nu s-a putut intui cu claritate care dintre principiile de mai sus trebuie acceptate şi de ce; şi mai mult, nu s-a înţeles clar care era problema de elucidat.

La vremea respectivă, mai mulţi au fost cei care au descoperit că, dacă diamantul şi cutia sunt înţelese drept cuantificatori restricţionaţi la o anumită mulţime de entităţi „privite ca lumi posibile", atunci (B), (4), (E) şi (T) vor corespunde unor condiţii simple ale relaţiei prin care ei sunt restricţionaţi.[12] Spunem acest lucru la modul cel mai clar în felul următor. Un *cadru* (*relaţional*) conţine o mulţime nevidă – să o numim *mulţimea indicilor* (*set of indices*) – şi o relaţie binară *R* între indici. [7] O *evaluare* a limbajului propriu unui sistem modal, relativ la un anumit cadru, specifică valoarea de adevăr a fiecărei propoziţii a limbajului respectiv, pentru fiecare indice, şi face acest lucru în conformitate cu regulile standard pentru conectori, la care se adaugă următoarele reguli pentru operatorii modali:

> „În mod necesar Φ" este adevărată în *i*, dacă şi numai dacă Φ este adevărată în orice *j* pentru care *iRj*.
> „Posibil Φ" este adevărată în *i*, dacă şi numai dacă Φ este adevărată în unii *j*, pentru care *iRj*. [8]

(În acest caz, tratăm operatorii modali drept cuantori restricţionaţi.) Un cadru *validează* o judecată, dacă şi numai dacă fiecare evaluare din cadrul respectiv face ca acea judecată să fie adevărată pentru fiecare indice; şi validează un sistem de logică modală, dacă şi numai dacă validează fiecare teoremă a acelui sistem. Dată fiind următoarea corespondenţă între axiomele noastre şi condiţiile impuse cadrelor

---

[11] *K* este dat prin reguli de adevăr pentru implicaţie, regula substituţiei şi regula schimbului reciproc de echivalenţe care spune că, dacă „Φ_1 este echivalent cu Φ_2" este o teoremă, iar –Φ_2– decurge din –Φ_1– prin înlocuirea lui –Φ_2– cu –Φ_1– într-unul sau mai multe locuri, atunci „–Φ_1– este echivalent cu –Φ_2–" constituie o teoremă. La acestea se adaugă şi trei axiome:

> Posibil *P*, dacă şi numai dacă nu este necesar non-*P*,
> Necesar (*P* şi *Q*), dacă şi numai dacă (necesar *P* şi necesar *Q*).
> Necesar (*P*, dacă şi numai dacă *P*).

Când, prin adăugarea de noi axiome la *K*, apare un sistem nou, se înţelege că termenul „teoremă" în cadrul regulilor substituţiei şi a schimbului de echivalenţe se aplică tuturor teoremelor noului sistem.

[12] Primele dezbateri pe aceasta temă, unele mai reuşite decât altele, aparţin lui Hintikka, „Quantifiers in Deontic Logic"; Kanger, „Provability in Logic"; Kripke, „A Completeness Theorem in Modal Logic"; şi Montague, „Logical Necessity, Physical Necessity, Ethics, and Quantifiers". Există, de asemenea, opera nepublicată a lui C. A. Meredith, menţionată în Prior, „Past, Present and Future", p. 42. Foarte cunoscută este şi discuţia de început a lui Kripke din „Semantical Considerations on Modal Logic".

(B) corespunde simetriei: dacă *iRj*, atunci *jRi*
(4) corespunde tranzitivității: dacă *iRj* și *jRk*, atunci *iRk*
(E) corespunde condiției „euclidiene": dacă *iRj* și *iRk*, atunci *jRk*
(T) corespunde reflexivității: *iRi*,

este ușor să constatăm că, prin adăugarea oricărei combinații de zero sau mai multe axiome la sistemul de bază *K*, obținem un sistem validat de toate cadrele ce satisfac combinația corespunzătoare de condiții. Mai departe, orice astfel de sistem este *complet*, în sensul că, dacă orice judecată este validată de toate cadrele ce validează sistemul, atunci propoziția este o teoremă a sistemului. Același lucru este adevărat în cazul unei liste mult mai lungi de axiome și condiții corespunzătoare. Rezultatele pot fi extinse la logica modală cuantificată, iar rezultatele înrudite sunt disponibile aplicării la sisteme mai slabe decât *K*.

Aceste cercetări metalogice păreau să aducă lumină asupra statutului axiomelor controversate. Poate că încă nu știam dacă să acceptăm sau nu axiomele respective, dar cel puțin acum știm că aceasta constituia problema. Vechile întrebări au putut lăsa locul altora noi. În loc să continuăm să punem întrebarea confuză dacă ceea ce este actual este cu necesitate posibil, putem încerca să întrebăm: este relația *R* simetrică?

Însă, în realitate, rezultatele metalogice, în ele însele, nu aruncă nici un fel de lumină asupra problemei. Dacă operatorii modali pot fi interpretați corect drept cuantificatori asupra indicilor unui cadru sau altuia, restricționați prin relația acelui cadru, *atunci* am găsit locul unde să căutăm răspunsuri cu privire la axiomele controversate. Dacă nu, nu. Pentru a putea aplica aceste rezultate, este necesar un angajament față de o anumită analiză a modalității. Cu siguranță, nu trebuie să fiți realiști modali autentici, ca mine, pentru a realiza acest lucru. Puteți prefera o analiză potrivit căreia operatorii modali sunt cuantificatori asupra anumitor lumi abstracte de tip ersatz – descripții lingvistice, poate. (Dacă înțelegeți prin aceasta o analiză generală și exhaustivă a modalității, am unele obiecții; vezi subcapitolul 3.2. Dacă însă înțelegeți să o aplicați numai în câteva cazuri limitate, de pildă, în cazul discuției modale cu privire la felul în care se poate desfășura o partidă de șah, nu am să obiectez deloc.) Însă, dacă rezultatele metalogice vor fi, într-un fel sau altul, relevante în chestiunea modalității, *o parte* din analiza cuantificațională trebuie să fie corectă. În cazul în care operatorii modali ar constitui cuantificatori asupra orașelor, restricționați prin relația de a fi conectați prin căi ferate, aceasta ar valida un sistem sau altul de logică modală. – Și ce dacă, din moment ce operatorii modali nu sunt nimic de acest gen? La ce servește să știm care anume interpretări *greșite* ar putea valida un sistem?

Eu însumi, desigur, sunt de părere că operatorii modali sunt cuantificatori asupra lumilor posibile: că, foarte adesea, ei sunt restricționați, și că, restricționarea poate diferi, din punctul de vedere al diferitelor lumi, și astfel, ea poate fi dată printr-o relație de „accesibilitate". De aceea, nu numai că sunt convins de faptul că indicii cadrelor „pot fi priviți" ca lumi posibile, ci cred că printre cadre există unele ai căror indici *sunt* lumile posibile, și că, printre aceste cadre, există unele ale căror relații *dau* restricționările corecte operatorilor modali (corecte din perspectiva unor contexte corespunzătoare). Astfel, pentru mine, rezultatele metalogice sunt aplicabile, pentru că sunt convins că există cadre care permit interpretări corecte ale operatorilor modali.

Să ne întoarcem la un exemplu pe care l-am menționat în prealabil: este nomologic necesar faptul că frecarea produce căldură, deoarece în fiecare lume nomologic accesibilă din lumea noastră – orice lume care ascultă de aceleași legi ca lumea noastră – frecarea produce căldură. Atunci, într-adevăr, întrebări derutante cu privire la logica necesității nomologice iterate se transformă în întrebări mai abordabile despre relația de accesibilitate nomologică. Este ea simetrică? Tranzitivă? Euclidiană? Reflexivă? Cu alte cuvinte, este adevărat că, de fiecare dată când lumea W_1 urmează aceleași legi cu W_0, atunci și W_0 urmează legile lui W_1? Este așa încât de fiecare dată când W_2 urmează legile lui W_1, care la rândul ei urmează legile lui W_0, atunci W_2 urmează legile lui W_0? Este adevărat că de fiecare dată când W_1 și W_2 urmează, ambele, legile lui W_0, atunci ele își urmează reciproc legile? Este adevărat că fiecare lume își urmează propriile legi? – Ne putem aștepta ca o teorie a legității să răspundă acestor întrebări și putem observa cum diferitele teorii le-ar răspunde acestora în mod diferit. (De exemplu, propriile mele vederi despre legitate răspund tuturor întrebărilor, mai puțin celei din urmă, în mod negativ.) Această transformare a întrebărilor este cu adevărat utilă. Dar folosul vine de la o teorie substanțială în privința necesității nomologice și nu din partea cercetărilor metalogice, care nu ne spun care sunt cadrele, dacă există așa ceva, care permit interpretări corecte. Teoria substanțială, și nu cea metalogică, este cea pentru care avem nevoie de lumi posibile.

1.3. Funcționalitatea realismului modal: apropierea

Un condițional contrafactual (sau „subjonctiv") este o invitație de a da atenție celor ce se petrec într-o anumită „situație contrafactuală"; adică, într-o altă lume posibilă. Lumea în cauză este specificată, în parte, prin antecedentul condiționalului: „În cazul în care cangurii nu ar avea coadă..."

În parte, specificarea se realizează datorită înțelegerii perpetue a faptului că nu există dezvoltare clandestină a istoriei unui anumit fapt: trebuie ignorate lumile în care cangurii plutesc în aer precum baloanele, deoarece cangurii din lumea noastră sunt mult prea grei pentru așa ceva. În parte, lumea posibilă în cauză este specificată prin influențe contextuale temporare, care indică „dezvoltările" cu totul gratuite ale istoriei acelui fapt; de pildă, faptele pe care tocmai le-am menționat pot avea o pretenție specială de a fi menținute fixe.

În parte, lumea în cauză nu este specificată deloc: nu putem preciza dacă cangurii în cauză au picioarele acolo unde ar trebui să le fie coada. Prin urmare, este o idealizare să credem că avem de a face cu o singură lume, și nu cu o clasă indefinită de lumi. Potrivit acestei idealizări, putem spune că un condițional contrafactual „Dacă am avea *A*, atunci am avea *C*" este adevărat, dacă și numai dacă *C* este adevărată în *A*-lumea selectată. Mai general, condiționalul este adevărat într-o lume *W*, dacă și numai dacă *C* este adevărată în *A*-lumea selectată din punctul de vedere al lui *W*.[13]

În cadrul abordării contrafactualilor care tocmai a fost schițată, este loc pentru discuții pe marginea câtorva întrebări.

(1) Cum să ne raportăm la idealizarea de care tocmai am vorbit? Să rescriem analiza condiționalilor, astfel încât aceasta să tolereze o legătură cu relația de similaritate? Astfel încât să tolereze incomparabilitatea? Încât să tolereze o (oarecum îndepărtată) situație în care nu există *A*-lumi care să fie în *cea mai mare măsură* similare lumii *W*, ci numai din ce în ce mai similare acesteia, *ad infinitum*? Ce mai trebuie făcut după ce analiza contrafactualilor a devenit mai complicată? Dar în cazul în care am realiza, în același timp, o simplă analiză a contrafactualilor și o analiză generală a fenomenelor de nedeterminare semantică?

(2) Dacă, din punctul de vedere al lui *W*, o *A*-lume este selectată, iar o alta nu, acest lucru stabilește un sens în care putem afirma că prima lume este mai aproape de *W*. Care sunt proprietățile formale ale acestei ordonări prin „apropiere"? Este aceasta o bună ordonare? Admite ea egalitatea? Admite incomparabilitatea?

(3) Este oare util să descriem idealizarea ca pe o ordonare pe bază de *similaritate*, în cazul în care *A*-lumile selectate constituie *A*-lumile cele mai similare cu *W*? În acest fel, putem spune prea puțin sau prea mult: prea puțin, dacă ceea ce intenționam să spunem era simplul fapt că ordonarea ar avea anumite proprietăți formale, și prea mult în cazul în care ceea ce doream să afirmăm era faptul că ne putem baza pe „intuițiile" noastre imediate, ca urmare a ordonării efectuate. Există oare un înțeles intermediar mai satisfăcător? A spune că acești contrafactuali funcționează prin similaritate constituie scheletul unei teorii. Pentru a pune în valoare teoria

[13] Vezi cartea mea *Counterfactuals* și Stalnaker, „A Theory of Conditionals".

respectivă trebuie să precizăm aspectele importante ale comparației. Cât de bine putem răspunde, o dată pentru totdeauna, la aceasta întrebare? Cât de diferit trebuie să răspundem la această întrebare, pentru tipuri diferite de contrafactuali, în diferite tipuri de contexte?

(4) Cum putem conecta contrafactualul de tip „ar fi" cu contrafactualii de tip „ar putea" şi cu cei probabilistici? Ar trebui oare să avem o familie de conectori înrudiți? Sau ar trebui să avem un singur conector condițional şi să aplicăm modificatorii modali sau probabilistici fie consecventului, fie întregului condițional?

(5) Este oare condiționalul indicativ ceva cu totul diferit? Este acesta, de pildă, echivalentul condiționalului cu valoare de adevăr, la care se adaugă implicațiile sale convenționale şi conversaționale? Sau lucrurile funcționează, de asemenea, prin stabilirea adevărului consecventului într-o lume antecedentă selectată în prealabil, cu diferența dintre indicativ şi subjonctiv înțeleasă ca simplă diferență a principiilor selective?

Aceste întrebări au fost îndelung discutate şi nu vreau să le mai dezbat aici.[14] Vreau să subliniez însă faptul că toate aparțin aceleiaşi familii. Ele nu amenință nicidecum ideea centrală, potrivit căreia contrafactualii au legătură cu ceea ce se petrece în lumile posibile şi care provine atât din antecedent şi din istoricul factual, cât şi din influențele contextuale.

O obiecție mai profundă şi care interoghează chiar utilitatea introducerii de lumi posibile în chestiunea dezbătută constă în următoarele. Aici se află lumea noastră, care posedă un anumit caracter calitativ. Există şi toate diferitele *A*-lumi, având naturile lor diferite. Unele dintre acestea sunt mai aproape de lumea noastră decât altele. Dacă o (*A*-şi-*C*)-lume este mai aproape de lumea noastră decât orice (*A*-şi-non-*C*)-lume, atunci acest contrafactual este adevărat în lumea noastră. Acum, însă, dacă această apropiere trebuie să se numească similaritate sau nu, acest lucru depinde de naturile lumilor în cauză. Natura lumii noastre este cea care face ca o anumită *A*-lume să fie mai aproape de ea decât altele. Prin urmare, natura lumii noastre este cea care face, în ultimă instanță, ca un contrafactual să fie adevărat – caz în care de ce ar mai fi nevoie să introducem în discuție lumile posibile?

Acestei obiecții îi răspund spunând că, într-adevăr, natura lumii noastre este cea care determină adevărul unui contrafactual. Însă numai prin introducerea în discuție a celorlalte lumi putem preciza, într-un mod concis, care este natura lumii noastre, responsabilă de adevărul unui contrafactual. Celelalte lumi oferă un cadru referențial cu ajutorul căruia putem caracteriza

[14] Alături de lucrările citate în nota de subsol anterioară, vezi şi studiul meu „Ordering Semantics and Premise Semantics for Counterfactuals"; de asemenea, vezi *Philosophical Papers*, volumul II, capitolul 17; şi Stalnaker, *Inquiry*, capitolele 6–8.

lumea noastră. Dacă plasăm lumea noastră într-un astfel de cadru, putem spune despre natura sa atât cât este relevant pentru adevărul unui contrafactual: lumea noastră este astfel încât face ca o (*A*-şi-*C*)-lume să fie mai apropiată de ea decât orice (*A*-şi-non-*C*)-lume.

În cazul în care contrafactualii nu ar avea alt folos decât acela de a construi fantezii inutile cu privire la nefericiții de canguri, ne-am lăuda inutil dacă am declara că lumile posibile ne sunt de folos în înțelegerea lor. În realitate, însă, contrafactualii nu sunt în nici un caz lipsiți de importanță; ei nu constituie entități de care gândirea serioasă se poate dispensa. Sunt la fel de importanți ca însăşi cauzalitatea. În timp ce ating aceste taste, în fața ochilor mei apar litere verzi luminate, iar apoi în fața ochilor dvs. vor apărea litere negre tipărite; iar dacă aş fi atins alte taste – o supoziție contrafactuală – atunci ar fi apărut litere corespunzător diferite. Astfel, literele depind la modul cauzal de procesul de tastare, iar procesul de tastare cauzează apariția literelor.

Să presupunem că au loc două evenimente total diferite, *C* şi *E*; şi că dacă nu ar fi avut loc *C*, nu ar fi avut loc nici *E*. Afirm că dacă un eveniment depinde la modul contrafactual de un altul în această manieră (şi dacă este vorba de un tip adecvat de contrafactual, guvernat de o apropiere adecvată între lumi), atunci *E* depinde cauzal de *C*, iar *C* constituie o cauză a lui *E*. Cu siguranță, acesta este numai începutul unei analize contrafactuale a cauzalității. Nu toți contrafactualii sunt de tipul adecvat, şi este o întrebare bună cum să îi distingem pe cei care sunt altfel decât cei care nu sunt. Avem nevoie de o concepție despre ce înseamnă un eveniment, precum şi despre ce înseamnă distinctivitate a evenimentelor. Nu toate efectele depind contrafactual de cauzele lor; de pildă, putem avea cauzalitate de tipul unui lanț de dependențe treptate, în care *E* depinde de *D*, care depinde de *C* şi, prin urmare, *C* este cauza lui *E*, însă *E* nu depinde direct de *C*, datorită unei cauze alternative aflate în expectativă.[15] Poate că îmi împărtăşiți optimismul cu privire la posibilitatea unei analize a cauzalității în termeni de dependență contrafactuală a evenimentelor; sau poate că nu. Dar, chiar dacă renunțați să sperați în posibilitatea unei astfel de analize, totuşi, este greu să negați faptul că aceşti contrafactuali şi cauzalitatea sunt profund şi cu adevărat amestecate.

Teoriile cauzale de un tip sau altul au devenit, pe bună dreptate, foarte populare în ultimii ani. Aceste teorii sunt motivate de imaginarea unor cazuri în care modelele obişnuite ale dependenței contrafactuale eşuează. În mod obişnuit, experiența mea perceptuală depinde de ceea ce se întâmplă în jurul meu, în aşa fel încât conținutul său să fie în mare parte

[15] Discut aceste chestiuni în cartea mea *Philosophical Papers*, volumul al II-lea, partea a 6-a.

corect. În mod obişnuit, mişcările mele depind de convingerile şi dorinţele mele, astfel ele tind să servească convingerile mele în conformitate cu prescripţiile dorinţelor mele. În mod obişnuit, felul în care sunt depinde de felul în care am fost cu puţin timp înainte, în aşa fel încât schimbarea să se petreacă gradual. Ce ar fi dacă aceste dependenţe obişnuite ar lipsi? Dacă experienţa mea perceptivă ar fi aceeaşi, indiferent de ceea ce se petrece în jurul meu, nu aş percepe lumea. Dacă mişcările corpului meu ar fi aceleaşi, indiferent de ceea ce cred sau doresc, acele mişcări nu ar fi propriile mele acţiuni. Dacă omul care se trezeşte mâine în patul meu ar fi exact acelaşi, indiferent de ceea ce mi se întâmplă mie astăzi, acel om ar fi un impostor.

Dacă lumile posibile sunt de folos în problema contrafactualilor, atunci înseamnă că ele sunt folositoare în mare parte din gândurile noastre, gânduri fără de care nu ne putem imagina trăind.

Proximitatea lumilor ne poate, de asemenea, ajuta să înţelegem ce înseamnă că o teorie falsă asupra naturii se apropie de adevăr. Falsul este fals – şi este suficientă o eroare minimă ca o teorie să devină falsă – însă teoriile false nu au toate acelaşi statut. Putem crede în mod rezonabil că teoriile ştiinţifice din zilele noastre, dacă nu sunt în întregime lipsite de erori, sunt în orice caz mai aproape de adevăr decât au fost teoriile precedente. Putem spera că teoriile viitoare vor fi încă şi mai aproape de adevăr. Cum ne putem explica acest lucru?

Risto Hilpinen a sugerat că ne putem explica această apropiere de adevăr (sau „verosimilitudine") în termeni de apropiere a lumilor posibile. Ca şi în cazul contrafactualilor, această apropiere este problema unui anumit tip de similaritate. O teorie este apropiată de adevăr în măsura în care lumea noastră se aseamănă unei lumi în care acea teorie este cu precizie adevărată. O teorie adevărată este cea mai apropiată de adevăr, pentru că lumea noastră *este* o lume în care teoria este adevărată. Cât priveşte teoriile false, acelea care pot deveni adevărate, în moduri care presupun relativ puţină nesimilaritate cu lumea aşa cum este ea în realitate, acestea sunt mai apropiate de adevăr decât acelea care nu pot face acelaşi lucru.

De exemplu, să luăm în considerare legile simple şi aproximative ale gazelor şi apoi să ne uităm la termenii corectori. Însă, dacă termenii corectori ar fi toţi egali cu zero, lucrurile nu ar sta foarte diferit. (Nu s-ar putea preciza diferenţa decât dacă fie împrejurările ar fi ieşite din comun, fie s-au făcut nişte măsurători foarte atente.) Cea mai apropiată dintre lumile care urmează legilor aproximative ale gazelor este foarte aproape de lumea noastră. De aceea, legile aproximative ale gazelor sunt apropiate de adevăr. Să presupunem că îmbunătăţim legile gazelor, adăugând cea mai importantă dintre corecturi. Atunci obţinem o teorie care conţine câteva lumi care o imită pe a noastră mult mai bine, aşa încât teoria îmbunătăţită este încă şi mai aproape de adevăr.

Ca şi în cazul contrafactualilor, ceea ce avem aici este doar o schiță de analiză. Pentru a îi da substanță, trebuie să spunem ceva despre ce poate constitui o ordonare adecvată a lumilor după criteriul similarității – care sunt tipurile de comparații care contează. (Pare puțin probabil că putem folosi aceeaşi ordonare după similaritate atât în cazul verosimilitudinii, cât şi în cel al contrafactualilor.) Dar până şi o schiță este ceva de apreciat. Ea ne spune care este substanța pe care trebuie să o căutăm – pentru a explica ce înțelegem prin verosimilitudine trebuie să alegem modurile adecvate de comparație între lumile posibile.

Dacă trebuie sau nu să ne mulțumim cu un tip de similaritate comparativă confuză depinde de întrebarea dacă putem spera sau nu că am putea găsi ceva mai lipsit de ambiguitate. Ar fi grozav să putem da aceeaşi greutate tuturor acordurilor sau dezacordurilor dintre teorie şi adevăr şi să nu fie, niciodată, nevoie să ne gândim care dintre acestea contează mai mult pentru verosimilitudine. Însă problema este mai grea decât poate părea şi sunt puține speranțe ca metodele egalitariste să poată vreodată oferi mai mult decât banale comparații în privința verosimilitudinii. Să presupunem că supunem două teorii rivale unui chestionar de tip adevărat–fals care acoperă toate propozițiile limbajului adecvat. Este mai bine atunci când o teorie refuză să răspundă, decât atunci când se obține un răspuns incorect, şi mai rău, decât atunci când se obține unul corect. Cum traducem într-o comparație cu caracter global felul în care se interoghează reciproc, pas cu pas, două teorii rivale? Numărătoarea eşuează: toate teoriile false oferă la fel de multe răspunsuri atât corecte, cât şi incorecte. Decizia eşuează: nu poate fi cazul ca una din două teorii false să funcționeze întotdeauna mai bine decât cealaltă, în timp ce nu se întâmplă niciodată ca ea să funcționeze mai puțin bine.[16] Dacă un chestionar ar fi mai bine întocmit, dacă s-ar alege întrebările pentru importanța lor, dacă s-ar evita redundanța, şi dacă s-ar elimina ocaziile de a se comite erori, atunci un anumit scor numeric sau dominare calitativă obținută de chestionar ar avea o semnificație mult mai mare. Desigur, un chestionar selectiv – spre deosebire de unul care include toate întrebările posibile – solicită evaluarea examinatorului. Este deschis obiecțiilor din partea celor care nu sunt de acord în privința chestiunii care sunt cele mai importante trăsături ale unei teorii adevărate. Şi ce dacă? *Orice* criteriu după care preferăm o teorie alteia este deschis criticilor – dacă, *per impossibile*, metoda dominării ar reuşi

[16] *Ex hypothesi* ambele teorii sunt false; prin urmare, fie *F* disjuncția dintre o falsitate afirmată de una dintre teorii şi o falsitate afirmată de cealaltă; atunci *F* constituie o falsitate afirmată de ambele teorii. Să presupunem că o teorie răspunde mai bine unei anumite întrebări: este adevărat că *A*? Atunci cealaltă teorie răspunde mai bine altei întrebări: este adevărat că *A*, dacă şi numai dacă *F*? În acest caz nici una dintre teorii nu o domină pe cealaltă. Conjectura potrivit căreia dominarea ar oferi comparații utile privind verosimilitudinea i-o datorăm lui Popper, *Conjectutes and Refutations*, p. 233; respingerile i le datorăm lui Miller şi Tichy.

plasarea într-o ierarhie a unor teorii false, ea ar putea atrage obiecţii din partea celor cărora nu le prea pasă de adevăr. Însă există o dificultate mai serioasă, pe care o întâmpină chestionarul selectiv: problema originală revine, o dată cu fiecare întrebare. Atunci când teoriile oferă răspunsuri incorecte întrebărilor de pe chestionar, falsul este fals – totuşi, anumite greşeli sunt mai grave decât altele. Există ceva care se deplasează mai repede decât lumina? – „Nu", spune adevărul (să presupunem). „Da", spune teoria mai bună, potrivit căreia există nişte particule extrem de rare care reuşesc acest lucru. „Da", spune teoria mai puţin reuşită, potrivit căreia majoritatea avioanelor, precum şi câteva păsări, se deplasează mai repede decât lumina. Dacă chestionarul nu ar fi unul selectiv, diferenţa dintre teoriile mai bune şi cele mai rele ar deveni vizibilă o dată cu trecerea la întrebările subsecvente. Însă, dacă este vorba despre un chestionar selectiv, aşa cum ar trebui să fie cazul pentru a se pune în evidenţă o comparaţie plină de sens, întrebarea revelatoare subsecventă poate fi, uneori, omisă.

Nu neg faptul că verosimilitudinea poate fi explicată în termeni de răspuns la un chestionar potrivit de selectiv. Totuşi, alegerea întrebărilor care vor fi incluse şi a modului de a le cântări este una la fel de problematică; ea va ridica aceleaşi probleme în legătură cu chestiunile cele mai importante, la fel ca în cazul alegerii relaţiei de similaritate a lumilor propusă de Hilpineen. De fapt, sugestia mea este că cel mai bun ghid intuitiv cu privire la alegerea gradul de adecvare a unui chestionar constă exact în faptul că ne propunem ca scorul obţinut să constituie o bună măsurare a gradului în care lumea noastră se aseamănă cu oricare dintre lumile care se conformează teoriei testate. În aceste condiţii, nu putem evita evaluarea celor mai importante modalităţi de comparaţie – numai dacă nu cumva, manifestând un dispreţ absurd pentru ceea ce înţelegem în afara camerei filosofale – aruncăm la gunoi însăşi ideea de proximitate faţă de adevăr.

Unul dintre meritele propunerii lui Hilpinen este acela că ea distinge anumite aspecte ale verosimilitudinii pe care comparaţiile realizate prin intermediul chestionarelor le realizează în acelaşi timp. O teorie *T* defineşte o regiune din spaţiul lumilor posibile: şi anume, clasa tuturor *T*-lumilor. Adevărul în integralitatea sa defineşte un alt domeniu: clasa unitate a lumii noastre. Există trei moduri relevante în care se poate realiza o comparaţie între aceste regiuni, în termenii distanţei de similaritate.

(1) *Mărimea*: cu cât este mai mică regiunea *T*-lumii, cu atât mai mult ea se aseamănă regiunii de mărime punctuală definită de adevăr.

(2) *Forma*: cu cât regiunea *T*-lumii este mai compactă, cu atât ea conţine mai puţine părţi disparate şi, cu atât mai bine, se aseamănă ea adevărului de formă punctuală.[17]

[17] Varietatea – cu alte cuvinte, non-similaritatea – în cadrul unei regiuni reflectă atât mărimea, cât şi forma acesteia, tot aşa cum o regiune spaţială ce conţine puncte separate

(3) *Separarea*: distanța, la cel mai apropiat punct de contact dintre regiunea *T*-lumilor și lumea noastră. Separarea este cea care merită în mod clar numele de „apropiere de adevăr". Însă mărimea redusă și forma compactă constituie, de asemenea, meritele unei teorii și pot fi considerate aspecte ale verosimilitudinii sau ale acelui 'în spiritul adevărului', luat în sens larg. Toate cele trei aspecte sunt implicate dacă luăm în considerare nu doar separarea prin cel mai apropiat punct de contact, ci și alte întrebări pe marginea separării: care este cea mai mare distanță la care se pot găsi *T*-lumile de lumea noastră? La ce distanță se află aceste lumi, în medie, de lumea noastră (relativ la un anumit tip de măsurare)? Așa cum putem observa din analogia spațială, aceste comparații au legătură atât cu mărimea și forma, cât și cu separarea prin punctul cel mai apropiat de contact.

Verosimilitudinea ca atare a fost dezbătută în cea mai mare parte în legătură cu progresul științific. Putem credita teoriile false ale timpurilor trecute cu un anumit grad de apropiere de adevăr; chiar acei sceptici foarte convinși că știința nu se va debarasa niciodată de erori pot spera, cel puțin, să se apropie de adevăr mai mult ca niciodată.

Însă verosimilitudinea teoriilor false nu se limitează la teorii care sunt la un moment dat acceptate ca adevărate. Ea se aplică în aceeași măsură falsificărilor intenționate: teoria suprafeței plane lipsite de frecare, testul particulei lipsite de masă, sistemul idealist de convingeri raționale, și alte astfel de idealizări utile. Scopul acestor teorii nu a fost decât acela de a reprezenta cât mai bine adevărul. Când omitem frecarea atunci când descriem modul în care lucrurile alunecă pe o suprafață plană producem o ficțiune care, deși este în spiritul adevărului, este totuși falsă. Când spunem că ficțiunea cu privire la suprafața plană lipsită de frecare este aproape de adevărul cu privire la ce se întâmplă în realitate pe gheața lucioasă, *acest* lucru ține de fizică și este adevărat. Un mod la îndemână de a spune adevărul cu privire la fenomene complexe este de a arăta cum se aseamănă acestea unor simple idealizări. Poate că același adevăr, în principiu, poate fi spus direct – este greu să găsești motive pentru care acest lucru nu ar fi posibil – însă, fără îndoială, este mult mai ușor să spunem adevărul dacă apelăm la o ficțiune ce pare a fi în spiritul adevărului.[18]

---

prin cel mult 14 mile poate constitui o bandă lungă și foarte subțire cu o arie neînsemnată, sau poate fi o regiune circulară cu aria de aproximativ 154 mile pătrate. Bennett, în „Killing and Letting Die" și Bigelow în „Possible Worlds Foundations for Probability", au discutat metode de distingere a varietății datorate mărimii de varietatea datorată formei.

[18] Vezi Scriven cu privire la inacurateţea – idealizarea – recunoscută a unor așa-numite legi. Vezi Glymour cu privire la modul în care, adesea, dăm credit teoriilor fizice care au succes, crezând că acestea sunt corecte în cazurile limită. Acest lucru se leagă de cele două aplicații pe care le-am discutat: verosimilitudinea unei teorii de succes se bazează pe verosimilitudinea unei idealizări.

Atunci când procedăm astfel, călătorim în lumile posibile. Idealizările constituie lucruri neactualizate cu care este util să se compare lucrurile actuale. O teorie idealizată este o teorie cunoscută drept falsă în lumea noastră, însă adevărată în lumi despre care se crede că sunt apropiate de lumea noastră. Suprafețele plane lipsite de frecare, gazele ideale, sistemul idealist de convingeri raționaliste – toate acestea sunt lucruri care există ca părți ale unor lumi diferite de lumea noastră.[19] Utilitatea științifică a discuțiilor privind idealizările se află printre avantajele teoretice pe care le putem depista în paradisul posibilităților.

1.4. Funcționalitatea realismului modal: conținutul

Un inventar al varietăților modale poate cuprinde necesitatea și posibilitatea *epistemică* și *doxastică*. Ca și alte modalități, acestea pot fi înțelese drept cuantificări limitate asupra lumilor posibile. Pentru a realiza aceasta putem utiliza lumile posibile în caracterizarea conținutului gândirii. Conținutul cunoașterii cuiva în privința lumii este dat de clasa sa de lumi *accesibile* din punct de vedere *epistemic*. Acestea sunt lumile care ar putea, pe cât știe această persoană, să constituie chiar lumea sa; lumea *W* este una dintre acestea, dacă și numai dacă persoana în cauză nu cunoaște nimic, fie explicit, fie implicit, care să elimine ipoteza că *W* este lumea în care trăiește. În aceeași manieră, conținutul sistemului de convingeri cu privire la lume al unei persoane (și care cuprinde atât credințele care trec drept cunoaștere, cât și pe cele care nu au statutul respectiv) este dat de clasa sa de lumi *accesibile* din punct de vedere *doxastic*. Lumea *W* este una dintre acestea, dacă și numai dacă persoana în cauză nu are nici o convingere, fie explicită, fie implicită, care să o facă să elimine ipoteza că lumea *W* este lumea în care trăiește.

Orice este adevărat, pentru o persoană, într-o anumită lume accesibilă din punct de vedere epistemic și doxastic este și posibil, pentru persoana respectivă, din punct de vedere epistemic și doxastic. Ar putea fi adevărat, după cunoștința sau convingerea sa. Ea nu știe și nu crede că ar fi fals. Orice este adevărat, în tot cuprinsul lumilor care îi sunt accesibile din

[19] Atunci nu ne va fi de prea mare folos să încercăm să ne descurcăm fără lumile posibile și să le înlocuim cu sisteme idealiste de convingeri de tip rațional, așa cum a propus Ellis; aceasta deoarece sistemele idealiste de convingeri de tip rațional aparțin ele însele unor alte lumi. *Eu* pot crede în surogatul lui Ellis pentru lumile posibile. Poate el, însă, proceda la fel?

punct de vedere epistemic sau doxastic, este şi necesar din punct de vedere epistemic sau doxastic; aceasta înseamnă că persoana respectivă ştie sau crede acele lucruri, la modul explicit sau poate numai implicit.

Deoarece numai adevărurile pot fi cunoscute, lumea proprie a celui ce cunoaşte trebuie să se afle întotdeauna printre lumile care îi sunt accesibile din punct de vedere epistemic. Nu este cazul accesibilității doxastice. Dacă persoana noastră se înşeală cu privire la ceva, acest lucru este în măsură să împiedice propria sa lume de la a se conforma sistemului de credințe sau convingeri al persoanei respective.[20]

Indiferent de modul în care caracterizăm inițial conținutul cunoaşterii sau al credinței, trebuie să fie posibilă ulterior introducerea distincției dintre lumile care se conformează conținutului respectiv şi lumile care nu o fac. Această condiție, o dată realizată, permite introducerea modalităților epistemice şi doxastice. De pildă, dacă am plecat de la o noțiune a convingerii înțeleasă ca un fel de acceptare a unor propoziții interpretate – poate ale limbajului nostru, poate ale unui limbaj public pe care cel care are convingerea respectivă îl vorbeşte, sau poate ale unui ipotetic „limbaj-intern", propriu celui care deține această convingere – atunci am putea spune că o lume accesibilă din punct de vedere doxastic este o lume în care toate propozițiile acceptate sunt adevărate. Sunt destul de sceptic în privința acestei ordini procedurale, din motive care nu necesită, aici, un rezumat.[21] Un plan mai promițător, cred, este acela de a caracteriza de la început conținutul cunoaşterii sau al credinței în termeni de ceva asemănător lumilor accesibile din punct de vedere epistemic sau doxastic. (Dați-mi voie să mă concentrez pur şi simplu asupra credințelor, trecând peste complicațiile suplimentare care apar atunci când se distinge între cunoaşterea cuiva şi restul sistemului său de convingeri.). Clasa lumilor accesibile din punct de vedere doxastic este, în general vorbind, ceea ce ne dorim să fie, însă acest lucru nu este întru totul corect; trebuie operate câteva modificări.

În primul rând, am spus că lumile accesibile din punct de vedere doxastic dau conținutul sistemului de convingeri ale cuiva în privința *lumii*; însă nu toate convingerile se referă la lume. Parte din ele constituie convingeri egocentrice, sau, aşa cum le-am numit în altă parte, „ireductibilii *de se*".[22] Imaginați-vă pe cineva care deține opinii complete, în cele mai mici

---

[20] Vezi Hintikka, *Knowledge and Belief*, şi discuția sa ulterioară cu privire la cunoaştere şi convingere din *Models for Modalities* şi *The Intention of Intentionality*.

[21] Vezi Stalnaker, *Inquiry*, capitolele 1 şi 2.

[22] Vezi studiile mele „Atitudes *De Dicto* and *De Se*" şi „Individuation by Acquaintance and by Stipulation"; vezi de asemenea Chisholm, *The First Person*, pentru o teorie paralelă într-un cadru oarecum diferit.

detalii, în privința lumii în care trăiește, precum și la ceea ce se petrece în lumea respectivă. Acestei persoane nu îi lipsește nici o convingere cu privire la lume. Pentru ea, o singură lume este accesibilă din punct de vedere doxastic. (Sau, cel mult, o clasă de lumi indiscernabile – însă dați-mi voie să ignor această complicație.) Și totuși, pot exista întrebări în privința cărora persoana în cauză nu își exprimă nici o opinie. De exemplu, ea poate crede că trăiește într-o lume a recurenței eterne unic direcționate, având început însă fără sfârșit, având un anumit curs al istoriei, care se repetă exact în fiecare epocă; și este posibil ca această persoană să nu aibă idee în ce epocă trăiește. Fiecare epocă pe care o ia drept a sa conține pe cineva care ar putea fi, pe cât poate ști persoana în cauză, chiar ea însăși. Ea nu are idee care dintre acești cineva este ea însăși. Dacă acest lucru s-ar realiza, de pildă dacă, într-un fel sau altul, s-ar convinge că trăiește în secolul al XVII-lea, ar deține o convingere superioară celei pe care o are realmente. Însă persoana noastră nu ar crede mai mult despre lumea însăși. Convingerea sa adițională nu ar fi cu privire la lume, ci cu privire la locul său în lume.

Prin urmare, dacă dorim să captăm întregul conținut al sistemului de convingeri al cuiva, trebuie să includem partea egocentrică. Trebuie să caracterizăm conținutul nu printr-o clasă de lumi posibile, ci printr-o clasă de indivizi posibili – să îi numim *alternativele doxastice* ale celui care are convingeri – care ar putea fi, pe cât știe acesta, chiar el însuși. Individul *X* este unul dintre acești indivizi, dacă și numai dacă nimic din ceea ce crede cel care crede, fie la modul explicit, fie implicit, nu elimină ipoteza că el însuși ar fi *X*. Acești indivizi constituie posibilitățile doxastice ale celui care are convingeri. Însă ei nu reprezintă diferite modalități în care poate fi lumea; mai degrabă, ei constituie posibilități diferite ale unui individ dat, și multe dintre aceste posibilități pot coexista într-una și aceeași lume. (Pentru o continuare a acestei discuții asupra posibilităților individuale sau, cu alte cuvinte, asupra indivizilor posibili, vezi subcapitolul 4.4). Să presupunem că alternativele doxastice ale unei persoane au o anumită proprietate; atunci, persoana respectivă crede, explicit sau implicit, că ea însăși deține acea proprietate.

O proprietate pe care un locuitor al unei lumi o poate avea este aceea că locuiește într-o lume în care are loc o anumită judecată. (Sau, că locuiește într-o lume care aparține unei anumite mulțimi de lumi. În secțiunea următoare voi sugera faptul că este vorba despre unul și același lucru.) Prin urmare, dacă toate alternativele doxastice ale unei persoane locuiesc în lumi în care are loc o anumită judecată *A*, atunci persoana în cauză crede că ea însăși locuiește într-o *A*-lume. Cu alte cuvinte, ea crede că *A* se susține în lumea sa, oricare ar fi această lume. Putem spune, simplu, că

persoana respectivă crede propoziția *A*. Astfel, o convingere referitoare la lume devine un caz special de convingere egocentrică. Iar modalitatea în care am tratat inițial convingerile în legătură cu lumea, în termeni de lumi accesibile din punct de vedere doxastic, funcționează în continuare, în propriile limite. Alternativele doxastice determină lumile accesibile din punct de vedere doxastic, deşi reciproca nu este adevărată: o lume este accesibilă, dacă şi numai dacă cel puțin una dintre alternative locuieşte în ea. Dacă fiecare alternativă locuieşte într-o *A*-lume, atunci *A* se susține în fiecare lume accesibilă, astfel încât este necesar, din punct de vedere doxastic, potrivit abordării inițiale, faptul că *A* are loc.

Una şi aceeaşi persoană poate avea sisteme de convingeri diferite la momente diferite în timp. Să presupunem că este adevărat, aşa cum cred, că o persoană persistă în timp prin faptul că ea constă în mai multe etape temporare, situate în momente diferite. (Aceasta opinie este controversată; pentru o dezbatere pe marginea ei, vezi subcapitolul 4.2). Atunci putem spune, în primul rând, că etapele diferite dețin diferite sisteme de convingeri; şi apoi, că persoana care continuă să existe posedă un sistem de convingeri la un moment dat prin faptul că există o etapă, în momentul respectiv, care posedă acel sistem de convingeri.

Dacă tratăm subiectul convingerii drept temporar, putem include convingerea cu privire la cât este ceasul drept caz special de convingere egocentrică. Poți dura trei ani întregi sau zece; însă etapa ta, responsabilă pentru actul de a crede la un moment dat reprezintă o etapă temporară. Dacă etapa respectivă are ca alternative doxastice diferite etape-persoane, toate localizate în jurul amiezii pe data de 11 martie 1985, este posibil să deții o convingere, în acel moment, cu privire la cât este ceasul. (Despre ceea ce înseamnă a compara timpul, de la o lume la alta, vezi subcapitolul 1.6) Dacă, pe de altă parte, alternativele etapei în cauză sunt diferitele stadii ale diferitelor ore ale diferitelor zile, nu poți fii sigur, în momentul respectiv, cu privire la cât este ceasul. Să notăm că este posibil să nu observi trecerea timpului, indiferent de cât eşti de sigur în privința lumii în care locuieşti, precum şi în privința faptului că persoana care continuă să existe în lumea respectivă eşti chiar tu însuți.

(Cunoaşterea, la fel ca şi credința, poate fi egocentrică: pe lângă faptul că ştii în ce fel de lume locuieşti poți, de asemenea, cunoaşte cine eşti în lumea respectivă, precum şi cât este ceasul. Deci, din nou, nu obținem o caracterizare completă a cunoaşterii prin considerarea unei clase de lumi accesibile din punct de vedere epistemologic; mai degrabă, am avea nevoie de o clasă de indivizi posibili, care să constituie *alternativele epistemologice* ale subiectului. Ceea ce cunoaşte subiectul, de la bun început, este faptul că el reprezintă unul sau altul dintre aceşti indivizi posibili. Prin urmare, dacă

toți indivizii respectivi au o proprietate comună, atunci subiectul știe că și el deține aceeași proprietate; iar dacă toți indivizii considerați locuiesc în lumi în care o anumită judecată se susține, atunci subiectul cunoaște judecata respectivă.)

Pe lângă prezentarea convingerii egocentrice, realizată prin trecerea de la lumi accesibile la indivizi alternativi trebuie, de asemenea, să întreprindem o prezentare a convingerii parțiale. A fi o alternativă doxastică nu constituie o problemă de genul totul-sau-nimic, ci mai degrabă una de gradualitate. Cea mai simplă imagine, cu siguranță idealizată, înlocuiește clasa nesigură a alternativelor doxastice cu o distribuție subiectivă a probabilităților. Astfel, poți acorda 90 la sută din încredere ipotezei potrivit căreia ești unul sau altul dintre indivizii posibili ai *acestei* clase, însă rezerva de 10 procente revine ipotezei potrivit căreia ești unul dintre membrii *acelei* clase. Putem spune că o alternativă doxastică *simpliciter* reprezintă un individ posibil care obține o parte neegală cu zero (deși poate infinitezimală) a probabilității, însă ale cărui părți neegale cu zero nu sunt toate egale.

Gradele numerice precise ale convingerii par artificiale, așadar putem alege un sistem mai grosier ce conține un număr mic de grade distincte de convingere. Însă, indiferent de cât de mic este numărul de grade pe care le luăm în considerare, este posibil ca scara noastră să pară, uneori, prea grosieră pentru a capta distincții reale, iar alteori prea fină pentru a fi realistă. Un răspuns mai bun este acela de a continua să tratăm un sistem de convingeri ca pe o distribuție probabilistică numerică precisă, însă, apoi, să menționăm faptul că, în mod normal, nu există o modalitate determinată în care putem preciza cu exactitate care este sistemul de convingeri deținut de o anumită persoană. Există o varietate de sisteme de convingeri care i se potrivesc la fel de bine, deși s-ar putea ca nici unul dintre sistemele respective să nu i se potrivească perfect; și nu se poate preciza dacă sistemul real de convingeri al persoanei în cauză este unul anume, și nu un altul, din cadrul varietății de sisteme. Prin urmare, oricare ar fi partiționarea grosieră adecvată, ea apare ca o repartizare de valori numerice exacte în interiorul, considerat ca interval, al sistemelor ce aparțin varietății considerate. Repartizarea poate fi mai largă sau mai concentrată; nu trebuie să ne decidem, o dată pentru totdeauna, în privința gradului grosier al partiționării respective.

Există încă un motiv pentru care ar trebui să înțelegem faptul că o persoană ar putea deține o multitudine de sisteme de convingeri. Într-o măsură mai mare sau mai mică, cu toții suntem gânditori duali: avem dispoziția de a gândi în mod diferit, în funcție de întrebarea care ne este adresată, ce posibilități de alegere avem și căror subiecte le acordăm

atenție. Convingerea este compartimentalizată şi fragmentată.[23] Uneori, o persoană cu convingeri care gândeşte dualist acționează într-un mod care se potriveşte cel mai bine unui anumit sistem de convingeri, altădată într-un mod care se potriveşte altuia. Şi nu trebuie dedus, pur şi simplu, din aceasta, că sistemul său de convingeri se schimbă cu rapiditate; deoarece, pe parcurs, persoana respectivă rămâne expusă, simultan, ambelor sisteme. De asemenea, în această manieră, ambele sisteme îi sunt la fel de adecvate, chiar dacă nici unul dintre ele nu i se potriveşte perfect.

Într-un astfel de caz, există două metode pe care le putem urma pentru a afla care sunt convingerile unei anumite persoane. Nu trebuie să alegem unul dintre cele două sisteme o dată pentru totdeauna, însă este util să le putem distinge între ele. Putem considera o dezbatere şi ne putem concentra asupra elementelor comune numeroaselor sisteme de convingeri ale persoanei în cauză. Alternativ, putem considera o intersecție de stări, alăturând diferitele entități în care persoana respectivă crede şi care provin din sisteme diferite.

Pentru a oferi o ilustrare, să presupunem că în sufletul tău ipohondria şi veselia se confruntă. Eşti simultan expus ambelor stări. Uneori se manifestă una dintre ele, controlându-ți gândurile şi comportamentul; alteori se manifestă cealaltă. Deții un sistem de convingeri, acela al ipohondriei, potrivit căruia toate alternativele tale doxastice se află în stadii incipiente, invizibile ale unei boli îngrozitoare. Deții şi un alt sistem de convingeri, acela al veseliei, potrivit căruia toate alternativele tale doxastice sunt sănătoase. Astfel, deții alternative total diferite în cadrul celor două sisteme. (Alte cazuri de gândire dublă ar fi mai puțin extreme; ele ar presupune anumite suprapuneri.) Însă, cu toate că cele două mulțimi de alternative diferă în privința sănătății, ele au mult mai multe în comun: de pildă, toate locuiesc în lumi în care boala în cauză este incurabilă. Din perspectiva metodei intersecției, nu vei crede nici că eşti bolnav, nici că eşti sănătos. Din perspectiva metodei reuniunii, vei crede că eşti bolnav (într-un sistem) şi, de asemenea, vei crede că eşti sănătos (în celălalt sistem). Însă, cu toate că eşti convins atât de faptul că eşti bolnav, cât şi de faptul că eşti sănătos, nu crezi totuşi că eşti atât bolnav, cât şi sănătos; pentru că nici una dintre alternativele tale ce aparține unuia dintre sisteme şi nici un alt individ posibil nu poate fi atât bolnav, cât şi sănătos.

În această stare de gândire dublă, nu deții nici o convingere deplină cum că eşti sănătos sau nu; eşti pe jumătate sigur că eşti bolnav şi pe jumătate sigur că eşti sănătos. Cele două jumătăți de certitudine nu constituie nicidecum acelaşi lucru cu o convingere parțială. Situația ta nu

[23] Vezi Stalnaker, *Inquiry*, capitolul 5; şi studiul meu „Logic for Equivocators".

este una de nesiguranță totală cu privire la starea ta de sănătate, caracterizată de un sistem unitar de convingeri, în care unele dintre alternativele tale sunt bolnave, în timp ce altele sunt sănătoase, iar probabilitatea ta subiectivă este împărțită, mai mult sau mai puțin egal, între cele două subclase. Dacă ai avea ocazia să pariezi că ești sau nu bolnav, diferența dintre cele două stări ar fi una simplă. Dacă ești total nesigur, îți protejezi pariurile. Dacă ești pe jumătate sigur de o variantă sau alta, vei alege într-un fel sau altul – însă în ce direcție o vei lua depinde de modul exact în care îți este adresată întrebarea, precum și de felul în care te simți în momentul respectiv. Într-adevăr, într-un caz mai complicat, convingerea poate fi atât înjumătățită, cât și nesigură: deții un sistem de convingeri în care probabilitatea ta subiectivă este împărțită în mod egal între alternative bolnave și alternative sănătoase, un altul care înclină, în mare parte sau total, spre alternative bolnave, și încă unul care înclină, în mare parte sau total, spre cele sănătoase.

În cazul în care conținutul este dat de o clasă de alternative doxastice (sau de o distribuție probabilistică), ceea ce se caracterizează este întregul sistem de convingeri, nu doar câteva convingeri izolate – noțiunea relevantă de convingere este singulară, și nu plurală. Acest holism construit din interior constituie unul dintre modurile în care abordarea de față se află în contrast cu strategiile potrivit cărora există câte o convingere diferită pentru fiecare propoziție diferită ce aparține limbajului înscris în „cutia de convingeri" a gândirii. Nu este indicat să ne întrebăm dacă ceva constituie una dintre convingerile de-sine-stătătoare ale unei persoane, sau dacă este o simplă consecință a altor convingeri ale persoanei în cauză. Nu este foarte inteligent să ne întrebăm dacă convingerea cuiva că are păr pe cap este sau nu aceeași cu convingerea sa că este păros; alternativele doxastice ale persoanei respective sunt toate păroase, cu alte cuvinte, toate au păr pe cap; și cu asta, basta!. Ceea ce este înscris în „cutia de convingeri", dacă există așa ceva, sau cuvântul pe care îl folosești, dacă folosești vreun cuvânt pentru a îți exprima gândurile, nu au nici o importanță.

Desigur, putem introduce o noțiune derivată, potrivit căreia un sistem de convingeri aduce cu sine numeroase alte convingeri. În acest sens, putem proceda în moduri diferite. De pildă, putem argumenta că fiecare proprietate comună tuturor alternativelor doxastice ale celui care are convingeri constituie una dintre convingerile sale, și anume, convingerea că deține proprietatea respectivă. (În particular, fiecare judecată comună tuturor lumilor sale de convingeri constituie una dintre convingerile sale, și anume, convingerea că locuiește într-o lume în care judecata respectivă se susține.)

Un mod diferit constă în a susține că persoana în cauză deține câte o convingere pentru fiecare judecată (pe scurt: judecată-convingere) care, pentru persoana respectivă, este adevărată. Aceasta ar însemna ceva cu totul diferit; deoarece legătura dintre alternativele doxastice și adevărul propozițiilor-convingeri este departe de a fi uniformă sau directă. Există diferite modalități în care un sistem de convingeri face ca o judecată-convingere să fie adevărată. Nu pot sugera nici o formulă unitară care să acopere toate cazurile posibile.

O primă modalitate ia în calcul lumile accesibile din punct de vedere doxastic. Fiecare dintre alternativele doxastice ale lui Fred locuiește într-o lume în care toate obiectele se află într-o stare de decădere; iar acest lucru face să fie adevărată afirmația potrivit căreia Fred crede că toate obiectele decad.

O a doua modalitate implică nu lumile, ci chiar alternativele doxastice însele. Fiecare dintre alternativele lui René este nematerială; iar acest lucru face să fie adevărată afirmația potrivit căreia René crede că el însuși este lipsit de materialitate. Nu este adevărat, totuși, faptul că fiecare dintre alternativele lui locuiește într-o lume în care René este lipsit de materialitate; pentru că putem presupune că René este, în esență, material – el nu are contrapărți lipsite de materialitate – caz în care nu există astfel de lumi. Aceasta înseamnă că alternativele lui René nu se află printre contrapărțile sale.[24]

O a treia modalitate presupune atribuirea de proprietăți lucrurilor prin însăși relația de familiaritate (*acquaintance*). Fiecare dintre alternativele doxastice ale lui Ralph urmărește, la locul de muncă, un spion strecurându-se în penumbră; Ralph însuși îl urmărește pe Bernard, cu toate că nu îl recunoaște; în acest mod, Ralph îi atribuie lui Bernard statutul de spion; iar astfel, Ralph crede că Bernard este un spion.[25] Nu este adevărat, însă, că

---

[24] Cel puțin, nu în cadrul unei relații contrapartice obișnuite. Putem introduce o relație specială, de „contraparte-prin-familiarizare", caz în care alternativele lui Rene se află printre contrapărțile sale; vezi studiul meu „Individuation by Acquaintance". Acest procedeu nu face decât sa amâne deunificarea. Obținem o varietate mai mică de modalități în care se poate obține adevărul unei propoziții-convingere, în schimbul unei varietăți mai mari de modalități în care se pot obține contrapărți.

[25] Așa-numita propoziție-convingere „Ralph crede că Bertrand este un spion" are un subiect confuz. Ea nu se referă în întregime la sistemul lui Ralph de convingeri. Ea este adevărată în parte datorită stării psihologice a lui Ralph, și în parte datorită relației acestuia cu ceea ce îl înconjoară. Este o problemă ce ține de psihologie faptul că sistemul de convingeri al lui Ralph are un conținut dat de o anumită clasă de alternative doxastice, toate acestea ocupându-se cu urmărirea spionilor. Însă nu este o problemă ce ține de psihologie dacă persoana pe care Ralph o urmărește de fapt este nimeni altul decât Bertrand.

Puteți obiecta spunând că o convingere este, prin definiție, acel ceva raportat de către o propoziție-convingere; iar psihologia, prin definiție, acoperă fenomene precum

fiecare dintre alternativele lui Ralph locuieşte într-o lume în care Bernard este spion; pentru că putem presupune că nici unul dintre spionii din alte lumi, pe care alternativele lui Ralph îi urmăresc, nu constituie o contraparte a lui Bertrand. Bernard intră în scenă nu datorită contrapărților sale din alte lumi, ci datorită faptului că este chiar persoana pe care Ralph o urmăreşte.

O relație de familiaritate nu trebuie să fie atât de directă sau de perceptuală. Alte relații pot avea aceeaşi funcție, atât timp cât ele dețin canale care să lase să se scurgă fluxul de informație. De pildă, să considerăm relația care se instituie atunci când cineva cunoaşte un anumit obiect după numele său. Să zicem că cineva se familiarizează cu „*Londres*" atunci când aude de acest obiect sub numele de „*Londres*". Fiecare dintre alternativele doxastice ale lui Pierre se familiarizează, prin intermediul cuvântului „*Londres*", cu un oraş frumos; Pierre însuşi este familiarizat cu Londra prin intermediul cuvântului *Londres*; de aceea Pierre atribuie Londrei frumusețe; şi, de aceea, el crede că Londra este frumoasă. (Vezi Kripke, „A Puzzle About Belief".) În aceeaşi manieră, fiecare dintre alternativele lui Fred se familiarizează cu o boală pe care o are la coapsă prin intermediul termenului „artrită"; Fred însuşi este familiar cu artrita prin intermediul cuvântului „artrită"; şi, de aceea, crede că are artrită la coapsă. (Vezi Burge, „Individualism and the Mental".) Nu este însă adevărat că fiecare dintre alternativele lui Fred are artrită la coapsă; deoarece artrita este o boală a încheieturilor, pe care nici un individ posibil nu o poate avea la coapsă. Din acelaşi motiv, nu este adevărat că Fred are artrită la coapsă, în lumile accesibile lui din punct de vedere doxastic.

O a patra modalitate presupune acceptarea propozițiilor. Fiecare dintre alternativele doxastice ale lui Pierre este în poziția să spună, cu convingere, „Moş Crăciun aduce daruri"; mai mult, Peter şi alternativele sale înțeleg, mai mult sau mai puțin, ce înseamnă această propoziție; şi astfel, Peter crede că Moş Crăciun aduce daruri. Nu este adevărat că Peter i-ar atribui lui Moş Crăciun faptul că aduce daruri în cadrul oricărei relații de familiarizare, deoarece pentru el nu există un Moş Crăciun cu care să fie familiarizat. Fiecare dintre alternativele lui Peter este, cu siguranță, familiarizată, prin intermediul cuvântului „Moş Crăciun", cu cineva care aduce daruri, însă Peter însuşi nu este familiarizat, prin cuvântul „Moş

convingerile; aşa că, dacă se dovedeşte că relațiile celui care are convingeri cu obiectele exterioare intră în domeniul de referință al propozițiilor-convingeri, atunci acele relații sunt *ipso facto* psihologice! Acest lucru poate părea deplasat; însă, în ultimă instanță, nu este vorba decât de o propunere terminologică şi, ca atare, ea este inofensivă. Totuşi, ea ne-ar impune introducerea unui nume nou pentru ceea ce până acum am numit „psihologie", şi nu pare să existe vreun motiv întemeiat pentru care ar trebui să procedăm în această manieră.

Crăciun", cu nimeni. De asemenea, nu este adevărat, în orice caz nu într-o manieră suficient de clară, faptul că fiecare dintre alternativele lui Peter locuieşte într-o lume în care Moş Crăciun aduce daruri. Cu siguranţă, fiecare dintre alternativele în cauză locuieşte într-o lume în care cineva cu costum roşu aduce daruri – dar, aşa cum orice cititor al cărţii *Naming and Necessity* ar trebui să ştie că, a corespunde stereotipului Moş Crăciun este cu totul altceva decât a fi Moş Crăciun însuşi.

Am identificat, până acum, patru modalităţi în care un sistem de convingeri poate conferi adevărul unei judecăţi-convingere; ele acoperă o mare parte a posibilităţilor, însă poate că nu le acoperă pe toate. Iată încă un caz. Fiecare dintre alternativele doxastice ale lui Pierre este familiarizată cu cineva care aduce daruri prin intermediul cuvântului *„Père Noel"*, cu toate că Pierre însuşi nu este familiarizat, prin intermediul lui *„Père Noel"*, cu nimeni. Fiecare dintre alternativele respective se află în poziţia de a afirma, cu convingere, că *„Père Noel* aduce daruri". (Pierre şi alternativele sale cunosc limba engleză şi nu se opun, în timp ce discută, împrumuturilor dintr-o limbă străină.) Prin urmare, Pierre crede că *Père Noel* aduce daruri. Până aici, situaţia este perfect identică cu cea a lui Peter. Însă, în acelaşi timp, Pierre crede că Tatăl Crăciun (*Father Christmas*) aduce daruri. De ce? Nu pentru că alternativele doxastice ale lui Pierre ar fi în poziţia de a afirma, cu certitudine, „Tatăl Crăciun aduce daruri" – putem presupune că nu este cazul. Pierre nu a auzit niciodată numele „Tatăl Crăciun", nici nu i-a trecut vreodată prin minte să traducă numele *„Père Noel"*, literal, în limba engleză. Putem presupune crucial faptul că cele două nume lipsite de denotaţie *„Père Noel"* şi „Tatăl Crăciun" au apărut dintr-o tradiţie comună oratorilor de limbă engleză şi franceză. Dacă ar fi existat două poveşti în mod norocos similare şi dacă Pierre nu ar fi cunoscut povestea englezească, atunci ar fi fost fals să susţinem că Pierre crede că Moş Crăciun aduce daruri. Însă cum incorporăm acest fapt în analiza generală a propoziţiilor-convingeri? – Nu vă faceţi griji; am demonstrat că legătura dintre propoziţiile-convingeri şi convingeri, aşa cum este caracterizată ea prin intermediul alternativelor doxastice, este o legătură complicată şi diversificată.

Se crede îndeobşte că folosirea claselor de *possibilia* pentru specificarea unui conţinut este discreditată de faptul că ea presupune omniscienţă logică. Nu este adevărat. Am văzut câteva modalităţi în care cineva poate cădea pradă inconsistenţei fie prin deţinerea unor convingeri imposibile, fie prin deţinerea unor convingeri posibile, care însă intră în conflict unele cu altele.

(1) Există gândire dublă, ca în cazul ipohondrului care crede că este sănătos şi, de asemenea, crede, însă într-un alt compartiment, că este bolnav. Acesta reprezintă un caz extrem. Adesea, pereţii compartimentelor sunt mai

slabi şi mai provizorii, mai degrabă din pricina lipsei temporare de atenţie, decât din cauza unei confuzii fundamentale; totuşi, acest lucru va fi suficient pentru a se produce scăpări în privinţa posibilităţii perfecţiunii logice. Să considerăm eşecul cu care ne confruntăm în fiecare zi, atunci când încercăm să tragem o concluzie pe baza câtorva premise în care crede o anumită persoană. Stalnaker (*Inquiry*, capitolul 5) a arătat cum această situaţie poate fi explicată drept caz particular al unei gândiri compartimentalizate. Gândiţi-vă la cel mai simplu mod în care se poate deţine o convingere: o judecată se susţine pe tot parcursul lumilor care vă sunt accesibile din punct de vedere doxastic. Să presupunem că aveţi convingerea *P* şi, de asemenea, convingerea *Q*, iar *P* şi *Q* împreună implică *R*, în sensul că fiecare lume care este atât o *P*-lume cât şi o *Q*-lume este şi o *R*-lume; totuşi, putem presupune că nu sunteţi convinşi că *R* s-ar susţine. Putem presupune, mai mult, că *nici una* dintre lumile care vă sunt accesibile din punct de vedere doxastic nu este o *R*-lume. Cum este posibilă o astfel de situaţie? – Răspunsul constă în faptul că s-ar putea să fiţi supus gândirii duble, potrivit căreia *P* şi *Q* se află în compartimente diferite. Credeţi în *P* deoarece o faceţi într-un anumit sistem; acesta vă oferă lumi accesibile din punct de vedere doxastic în care *P* se susţine, în timp ce nu este cazul lui *Q* şi al lui *R*. Credeţi în *Q* crezând într-un alt sistem; acesta din urmă vă oferă lumi accesibile din punct de vedere doxastic în care *Q* se susţine, însă *P* şi *R* nu. Astfel, credeţi în *P* şi în *Q* însă, în ambele cazuri, credeţi pe jumătate; însă sunteţi pe deplin convinşi de non-adevărul conjuncţiei lui *P* şi *Q*, şi, de asemenea, în non-adevărul lui *R*. Nu reuşiţi să credeţi în consecinţele premiselor de la care aţi pornit, luate împreună, atât timp cât nu reuşiţi să le alăturaţi.

(2) Atunci când René, un obiect în esenţă material şi care gândeşte, crede că este imaterial, îşi atribuie o proprietate contrară esenţei sale şi, prin urmare, crede imposibilul. În aceeaşi manieră, cineva ar putea atribui unui obiect diferit de el, prin intermediul unei relaţii de familiarizare, o proprietate contrară esenţei obiectului respectiv.

(3) Cineva ar putea atribui unuia şi aceluiaşi obiect proprietăţi aflate în conflict, prin intermediul a două relaţii de familiarizare diferite.[26] Pierre este familiarizat cu Londra atât prin intermediul cuvântului „*Londres*", cât şi prin intermediul lui „Londra": fiecare dintre alternativele sale doxastice este familiarizată cu un oraş frumos prin intermediul cuvântului „*Londres*" şi cu un oraş urât prin intermediul cuvântului „Londra"; de aici rezultă că Pierre deţine convingeri inconsistente, deoarece el crede că Londra este frumoasă şi, de asemenea, că Londra este urâtă. Desigur, nici una dintre

[26] Cresswell şi von Stechow arată cum ne putem da seama de eroarea aritmetică în spiritul punctelor (2) şi (3), cu condiţia să existe ceva similar unei relaţii de familiarizare, care să se poată aplica numerelor.

alternativele sale nu este în vreun fel familiarizată cu vreun obiect care este atât frumos, cât şi urât, pentru că nu există astfel de obiecte, în nici una dintre lumile posibile cu care cineva s-ar putea familiariza. Nu ar fi, cred, adevărată afirmaţia potrivit căreia Pierre crede că Londra este atât frumoasă, cât şi urâtă. (Însă, dacă ea ar fi adevărată, nu ar însemna decât că propoziţiile-convingeri funcţionează în modalităţi încă şi mai banale decât am crezut eu, discreditând-le din această cauză – ea nu ar constitui nicidecum o obiecţie faţă de ceea ce afirm în acest moment.) Acest eşec al convingerilor de a se uni unele cu altele poate sugera un caz de gândire dublă; însă nu este vorba de acelaşi lucru. Nu ştiu dacă filosofi de marcă sau logicieni precum Pierre sunt mai puţin înclinaţi decât noi, restul oamenilor, spre un tip de gândire dublă însă, în orice caz, Pierre reprezintă un model de unitate mentală. Departe de a îşi păstra gândurile de tip „*Londres*" şi cele de tip „Londra" în compartimente separate, el se lamentează mereu în privinţa propriei sorţi: „Ce n-aş da să mă aflu în *la belle Londres*, în loc să mă găsesc în această mizerabilă Londră!" Nu există nimic contradictoriu sau imposibil în alternativele lui Pierre sau în lumile cărora acestea le aparţin. Desigur, deoarece alternativele – spre deosebire de Pierre însuşi, cu care acestea nu se identifică – nu sunt niciodată familiarizate cu acelaşi oraş atât prin intermediul cuvântului „*Londres*", cât şi prin intermediul lui „Londra".

(4) Unii ar putea crede că o propoziţie este adevărată atunci când, de fapt, este în mod subtil contradictorie. Astfel, putem presupune că fiecare dintre alternativele doxastice ale lui Duntz se află în poziţia de a afirma, cu certitudine, „Există un bărbier care îi bărbiereşte pe toţi cei care nu se bărbieresc singuri"; prin urmare, Duntz crede că există un astfel de bărbier şi, în consecinţă, el crede imposibilul. Desigur, nimeni nu poate fi în poziţia de a afirma cu certitudine şi a înţelege prin ceea ce spune *exact* ceea ce înţelegem noi (sau Duntz); prin urmare, nici una dintre alternativele doxastice nu deţine înţelesuri în modalităţi impecabil corecte. Notaţi că acesta nu este tipul de caz în care Duntz nu are idee ce ar putea însemna propoziţia emisă, ci cazul când Duntz crede pur şi simplu că propoziţia în cauză poate avea o semnificaţie sau alta; în acest caz, ar fi greşit să descriem neîncrederea sa prin vorbire indirectă. Nu; vorbirea indirectă este alegerea legitimă, deoarece Duntz are o idee destul de clară cu privire la ce înseamnă o propoziţie, chiar dacă înţelegerea sa nu are o bătaie suficient de lungă încât să îi permită să observe contradicţia.[27] În rezumat: în cazul în

[27] Ne putem întreba cum de Duntz nu reuşeşte să observe contradicţia. El deţine suficiente date: putem presupune că acesta crede în fiecare dintre cele câteva premise legate de diferitele aspecte ale structurii sintactice ale propoziţiei, precum şi de înţelesul cuvintelor; din aceste premise luate împreună urmează că propoziţia este contradictorie. Atunci, cum

care caracterizăm conținutul convingerii prin intermediul posibilităților, nu avem voie să ignorăm fenomenul convingerii inconsistente. Dimpotrivă, suntem în poziția de a distinge mai multe varietăți ale acesteia. *Toate* varietățile? – Această întrebare, fără îndoială, rămâne o întrebare deschisă.

În cazul în care conținutul convingerii, așa cum este dat în termeni de alternative doxastice ale subiectului, nu se leagă uniform și direct de adevărul atribuirilor de convingeri ce țin de limbajul obișnuit, și nici de acceptarea de către subiect a propozițiilor interioare, cum îl putem înțelege, în ultimă instanță? Aș spune că îl putem înțelege, în principal, cu ajutorul psihologiei convingere-dorință. Presupunem că oamenii tind să se comporte într-un mod care le servește interesele, în acord cu convingerile pe care le dețin. Nu trebuie să luăm acest principiu al raționalității instrumentale nici în sens descriptiv, nici normativ, ci într-un sens *constitutiv* convingerii. El intră în definiția implicită a ceea ce semnifică faptul că cineva deține un anumit sistem de convingeri.

Aceasta este o aproximare grosieră, la care mai sunt multe de adăugat. O primă chestiune se referă la faptul că ceea ce corespunde comportamentului este nu un sistem de convingeri unic, ci, mai degrabă, un sistem combinat de convingeri și dorințe. Indivizii posibili nu sunt pur și simplu împărțiți în alternative doxastice ale subiectului și orice altceva; mai mult, există unii indivizi pe care subiectul îi preferă ca alternative, mai degrabă decât pe alții. În general, atât convingerea, cât și dorința admit gradualitatea. A spune ce înseamnă comportament adecvat unui sistem gradual de convingeri și dorințe este prerogativul teoriei deciziei. Însă în acest context va fi suficient să cercetăm un caz simplificat în manieră absurdă, golit de gradualitate și gradație: totul este fie alb, fie negru, nu există nici o nuanță de gri. Din perspectiva convingerii, unii indivizi posibili constituie alternativele doxastice ale subiectului, pe când alții nu. Din perspectiva dorinței, unii indivizi aparțin clasei în care subiectul ar prefera să se afle, iar alții nu. (Nu este de la sine înțeles că preferințele subiectului sunt egoiste; poate că clasa preferențială în cauză constă în acei indivizi care locuiesc în lumi posibile în care omenirea, în general, prosperă.) Acum, să presupunem că există o anumită mișcare corporală pe care subiectul o poate executa din proprie inițiativă, și care este de o specificitate maximă în raport cu capacitățile sale, astfel încât să nu existe un mod mai specific în care să o poată executa. Să spunem că această

---

este posibil ca Duntz să nu reușească să extragă concluzia? – Am răspuns, deja, la această întrebare. Duntz este, fără îndoială, un gânditor dublu, care nu pune niciodată laolaltă toate datele pe care le cunoaște. Modalitățile diferite de a cădea în contradicție interacționează, iar Duntz combină cazurile noastre (1) și (4). Vezi Stalnaker, *Inquiry*, capitolele 4 și 5.

mişcare constă în fluturarea mâinii stângi într-un anume fel (pe scurt: fluturarea mâinii). Să mai presupunem că fiecare dintre alternativele doxastice ale subiectului este de aşa natură încât, dacă ar fi să fluture mâna, s-ar afla în clasa preferată. Înţelegem această situaţie în termeni de apropiere a lumilor şi în termeni de contrapărţi: fiecare alternativă este de aşa natură, încât cea mai apropiată lume în care contrapartea subiectului flutură mâna este o lume în care contrapartea respectivă aparţine clasei preferate. (Avem în vedere acel tip de proximitate a lumilor adecvat contrafactualilor cauzali. Ignorăm complicaţiile ce apar dacă ne gândim la ce se întâmplă atunci când există, într-o anumită lume, mai multe contrapărţi ale unui subiect dat sau dacă există mai multe lumi, la fel de apropiate, în care contrapărţile subiectului flutură mâna.) În acest caz, fluturarea mâinii reprezintă un comportament care serveşte dorinţa subiectului, potrivit convingerilor acestuia. Dacă subiectul flutură mâna, atunci, în măsura respectivă, sistemul de convingeri şi dorinţe în cauză reprezintă un sistem corespunzător comportamentului său.

În afara concordanţei dintre convingeri şi dorinţe cu comportamentul subiectului, la un moment dat, mai există şi concordanţa pe parcursul timpului. O modalitate în care putem înţelege acest lucru ar fi ca adecvare între o succesiune de sisteme de convingeri şi un flux de dovezi: schimbările în rândul convingerilor sunt aşa cum trebuie să fie, date fiind dovezile. Însă este mai uşor să ne gândim la acest lucru ca la o adecvare între sistemul temporar de convingeri şi dorinţe şi înclinaţia specifică prezentului de a urma planuri contingente, potrivit cărora comportamentul viitor al subiectului depinde de ceea ce i se întâmplă în prezent. În acest mod, putem continua să ne concentrăm asupra sistemului actual de convingeri şi dorinţe ale subiectului-temporar. Să ne întoarcem la cazul nostru simplu, configurat în alb şi negru, şi să continuăm să îl dezvoltăm. Să presupunem că noi, cei diferiţi de subiectul în cauză, ne aflăm într-o maşină parcată în dreptul unui restaurant; subiectul trebuie să intre în restaurant şi să fluture mâna în cazul în care constată că restaurantul este deschis şi nu prea aglomerat. Ceea ce serveşte dorinţele subiectului, potrivit convingerilor sale, nu constă nici în faptul că el flutură mâna în prezent, nici în faptul că el flutură mâna, necondiţionat, într-un moment ulterior, ci mai degrabă în faptul că el urmează un plan contingent, potrivit căruia va flutura mâna sau nu, în funcţie de ceea ce constată. Subiectul este capabil să îşi urmeze planul contingent din proprie iniţiativă, iar planul său se caracterizează printr-un maximum de specificitate, vizavi de capacităţile pe care le deţine. Fiecare dintre alternativele doxastice ale subiectului este de aşa natură încât, dacă ar fi ca acesta să îşi urmeze planul, el s-ar afla în clasa preferată. Cu alte cuvinte, fiecare dintre alternativele doxastice

respective este de aşa natură încât lumea cea mai apropiată de cea a subiectului, în care contrapartea sa urmează planul respectiv, este o lume în care contrapartea sa aparţine clasei preferate. Astfel, dacă subiectul tinde să îşi urmeze planul, în orice manieră se dovedeşte a fi cea corectă atunci când ajunge în restaurant, în măsura respectivă sistemul de convingeri şi dorinţe în cauză reprezintă un sistem adecvat înclinaţiilor comportamentale curente ale subiectului.

(Cum este posibil ca o etapă temporară a subiectului să urmeze un plan care se desfăşoară pe parcursul unei anumite perioade de timp? – Datorită faptului că etapa respectivă este prima dintr-o succesiune de etape adecvate interrelaţionate care, împreună, urmează un plan. Ce face ca o fază temporară să fie capabilă, în acest sens, să urmeze un plan? – Faptul că o convingere se schimbă în contact cu dovezile în aşa manieră încât, oricare ar fi datele observaţiei, continuarea proiectului de a urma planul reprezintă comportamentul adecvat sistemului de convingeri şi dorinţe al fiecărei etape ulterioare. Aşadar, raţionalitatea epistemică a schimbării convingerilor nu este, în ultimă instanţă, trecută cu vederea; ea continuă să existe în supoziţia că subiectul este capabil să urmeze un plan de rezervă.)

Ceea ce face ca atribuirea unui sistem de convingeri şi dorinţe unui subiect să fie corectă nu poate consta numai în aceea că înclinaţiile comportamentale şi comportamentul subiectului îi sunt adecvate, întrucât acestea din urmă servesc dorinţele desemnate în acord cu convingerile atribuite subiectului. Problema constă în aceea că adecvarea în cauză este prea facilă. Acelaşi comportament adecvat unui sistem de convingeri şi dorinţe decent şi rezonabil va servi, de asemenea, nenumărate sisteme foarte particulare. Să începem cu un sistem rezonabil, de fapt, cu sistemul corect; să modificăm sistemul de convingeri astfel încât presupusa clasă a alternativelor doxastice ale subiectului să nu fie decât o oribilă înşelătorie; să modificăm sistemul de dorinţe într-un mod neadecvat; comportamentul subiectului se va conforma situaţiei perverse şi incorecte, la fel de uşor pe cât se conformează celei rezonabile şi corecte.[28] Astfel, principiile constitutive ale adecvării, care presupun o măsurare a raţionalităţii instrumentale, lasă conţinutul convingerii radical subdeterminat.

Totuşi, cu toate că domeniul raţionalităţii este cel care s-a dovedit a fi cel mai ospitalier faţă de teoria sistematică, raţionalitatea instrumentală rămâne numai un domeniu printre altele. Considerăm că anumite tipuri de convingeri şi dorinţe (sau de înclinaţie spre convingere sau dorinţă, ca răspuns faţă de anumite dovezi) sunt lipsite de rezonabilitate, în sensul tare al cuvântului – ele nu sunt numai prostesc de sceptice sau neechitabile sau

[28] Am arătat cum se poate întâmpla acest lucru în studiul meu „New Work for a Theory of Universals", pp. 374–75, cu toate că am tratat numai un caz foarte simplificat.

dogmatice sau răutăcioase sau unilaterale sau reducționiste, dar și, în mod vădit, neinteligibile și lipsite de sens. Gândiți-vă la un om care, fără un motiv special, se așteaptă ca smaraldele neexaminate să fie verdastre (*grue*). [9] Gândiți-vă și la exemplul lui Anscombe (*Intentia*, secțiunea 37) al unei persoane care manifestă o dorință primară față de o farfurie cu noroi. Acest tip de convingeri și dorințe nu sunt rezonabile; deși, în cazul în care dorința deformată ar fi combinată cu convingerea deformată corespunzătoare, s-ar putea ca eșecul să se datoreze unui fapt complet exterior domeniului raționalității instrumentale. Prin urmare, sunt de părere că alte domenii ale raționalității pot avea, de asemenea, un rol constitutiv. Ceea ce face ca atribuirea deformată de conținut să fie incorectă, oricât de adecvată ar fi ea comportamentului subiectului, constă chiar în faptul că este preferată atribuirea unui conținut neadecvat, lipsit de rezonabilitate, atunci când un conținut mai adecvat ar corespunde la fel de bine comportamentului subiectului. Teoria care definește implicit rolul funcțional al convingerii și dorinței, precizând astfel, *inter alia*, ce înseamnă faptul că un individ posibil constituie una dintre alternativele doxastice ale subiectului, este teoria constitutivă nu numai a raționalității instrumentale, ci și a raționalității, în genere.[29]

Am adus obiecții față de non-determinarea radicală, în special față de non-determinarea subzistentă între sistemele de convingeri și dorințe rezonabile și sistemele de convingeri și dorințe rezonabile perverse, care ar rezulta dacă am interpreta raționalitatea instrumentală în sensul de constrângere constitutivă singulară. Însă nu sunt deloc împotriva altor forme, mai slabe, de non-determinare. Departe de a constitui o condiție impusă de o anumită teorie, pare plauzibil, la modul independent, că nu există nici o stare de fapt directă și determinată cu privire la convingerile unei persoane a cărei gândire este dublă. Am spus, în prealabil, că în cazurile de gândire dublă sau, mai puțin interesant, în cazurile în care cantități egale de convingere sunt nedeterminate, o persoană ar putea folosi multiple sisteme de convingeri; nici un astfel de sistem nu i-ar fi perfect adecvat, toate i-ar corespunde aproape la fel de bine; mai mult, toate i-ar corespunde suficient de bine. Am precizat adineauri la ce tip de adecvare mă refeream.

Există o complicație în plus; fără îndoială, ea nu este ultima, însă este ultima la care vreau să mă refer aici. Am discutat problemele de mai sus ca și cum atribuirea conținutului ar însemna pur și simplu atribuire exercitată în mod direct asupra unui subiect dat. Însă ar trebui să precizez că acest conținut al convingerii aparține unei anumite stări – unei stări a

[29] Vezi secțiunea 2.3; studiul meu „New Work for a Theory of Universals", pp. 373–77; și Grandy, „Reference, Meaning and Belief" despre „principiile umanității".

creierului, cel mai probabil – care se regăseşte în numeroşi subiecţi. Se regăseşte în numeroşi subiecţi ce aparţin unor lumi multiple, lumile fiind suficient de similare atât în ceea ce priveşte anatomia locuitorilor lor, cât şi legile importante ale naturii; şi se regăseşte în numeroşi subiecţi ce aparţin chiar aceleiaşi lumi, de pildă, dacă este vorba de o lume a eternei reîntoarceri, sau, dacă este vorba de o lume în care creierele locuitorilor deţin o mare parte din constituţie în comun. Starea recurentă tinde să creeze, de partea oricui o experimentează, o înclinaţie spre un comportament căruia îi corespunde o anumită atribuire rezonabilă de conţinut. De aceea, putem afirma că starea respectivă reprezintă un sistem de convingeri şi dorinţe având conţinutul respectiv, iar atunci când un subiect se află în acea stare, el deţine, din acest motiv, conţinutul său. Motivul pentru care prefer să asociez conţinutul stării, mai degrabă decât subiectului, este acela că, astfel, rămâne loc pentru cazurile excepţionale în care, în pofida rolului constitutiv al principiilor de adecvare, comportamentul subiectului nu reuşeşte întru-totul să se conformeze sistemului său de convingeri şi dorinţe. Am susţinut că starea respectivă *tinde* să creeze, de partea oricui o experimentează, înclinaţia de a se comporta într-un anume fel; însă o astfel de înclinaţie poate fi învinsă. Faceţi o comparaţie cu starea unui calculator de buzunar: starea respectivă are înclinaţia, la toate calculatoarele construite după un anumit program, să producă apariţia pe ecran a numărului „137", de fiecare dată când se apasă tasta „aminteşte-ţi", şi aşa mai departe; de aceea, numim starea respectivă starea de a avea numărul 137 stocat în memorie. Însă există unele calculatoare ale căror taste „aminteşte-ţi" nu funcţionează corespunzător; ele intră în absolut aceeaşi stare, însă apăsarea tastei nu produce nici un efect. Putem spune, din curtoazie, despre aceste calculatoare, la fel ca despre celelalte, că au numărul 137 stocat în memorie, definind memoria în termeni de efecte cauzate de starea respectivă; însă, în cazul calculatoarelor defecte, înclinaţia respectivă este depăşită. Starea memoriei îşi obţine conţinutul numeric în virtutea efectelor pe care, în general, însă nu invariabil, ar tinde să le cauzeze; situaţia ar putea fi similară cu cea a unei stări a creierului, căreia îi este atribuit un conţinut, asemenea unui sistem de convingeri şi dorinţe.[30]

Lumile şi indivizii posibili sunt de folos nu numai în legătură cu gândirea, ci şi în cadrul unei analize a limbajului. Să presupunem că preconizăm o gramatică sistematică, care să acopere nu numai sintaxa, ci şi semantica unui limbaj natural sau a unei imitaţii rezonabile sau fragment de limbaj natural. O astfel de gramatică este menită introducerii, într-o

[30] Vezi cartea mea *Philosophical Papers*, volumul I, pp. 119–21.

descriere a practicii sociale, a folosirii limbajului. Ea încapsulează acea parte a descrierii respective ce diferă în funcție de diferențele dintre comunitățile lingvistice, comunități ce țin de diferite convenții în limbă. Ceea ce face ca gramatica unei populații date să fie corectă este faptul că, atunci când este introdusă în spațiul care îi revine, ceea ce rezultă este o descriere corectă a practicii lingvistice a populației respective – a modului în care populația respectivă își adecvează cuvintele atitudinilor, a modalității în care ea își adaptează atitudinile la cuvintele celorlalți, precum și a manierei în care se creează, între mai multe populații, așteptări reciproce la anumite răspunsuri, în privința chestiunilor menționate adineauri.

Una dintre modalitățile esențiale în care folosim limbajul se relevă atunci când exprimăm informația necesară. Tu știi de pe ce poziție vorbești și vrei ca eu să aflu ceva; așadar, îmi comunici ceva adevărat; contez pe tine pentru a afla de pe ce poziție vorbești, și contez pe faptul că ești sincer; și de aceea ajung să dețin cunoștința pe care tu ai vrut să o dețin. Însă atunci când îmi spui adevărul și contez pe faptul că ești sincer, cuvintele tale nu pot fi adevărate *simpliciter*. Ele vor fi adevărate potrivit anumitor interpretări semantice și false potrivit altora. Interpretarea corectă, în cazul de față, este cea care precizează condițiile de adevăr care ne facilitează adevărata sinceritate și asigură, cu adevărat, posibilitatea de a conta pe sinceritatea celuilalt. Prin urmare, dacă se introduce o anumită gramatică în spațiul care îi revine într-o descriere a modului de folosire a limbajului, ea trebuie să precizeze condițiile de adevăr pentru (multe sau toate) propozițiile limbajului respectiv.

Aceste propoziții pot foarte bine depinde de împrejurările proprii discursului. O propoziție este emisă de către un orator particular, la un moment dat, într-o anumită lume. Mai mult, propoziția în cauză este emisă într-un anumit loc; în fața unui anumit public; este însoțită, probabil, de anumite gesturi ostensive; are loc atât în prezența anumitor obiecte remarcabile, cât și în contextul fixat de discursul precedent, care determină presupozițiile legitime ale noului discurs, restricționările implicite ale cuantificatorilor, rezolvările dominante ale vaguității, și multe altele. Toate acestea pot avea relevanță atunci când hotărâm dacă propoziția respectivă poate fi emisă în spiritul sincerității. Însă oratorul, timpul și lumea determină restul elementelor: spațiul constă în locul unde se află oratorul în momentul respectiv, publicul constă în acele persoane care sunt de față și cărora oratorul se adresează, și așa mai departe.

Aș putea chiar argumenta că *oratorul* este cel care determină restul elementelor. Lumea adecvată este lumea căreia acesta îi aparține. În ceea ce privește timpul, desigur, nu putem nega faptul că persistăm în timp și că

vorbim în momente diferite. Însă aceste lucruri sunt posibile datorită faptului că suntem constituiți din diferite etape temporale. Ne putem referi și la aceste etape cu numele de *oratori*; iar dacă prin aceasta înțelegem oratorul particular, din momentul respectiv, atunci timpul adecvat constă în chiar momentul în care se află oratorul.

Prin urmare, oratorul dintr-o anumită lume și un anumit timp este unul dintre subiecții temporari ai atitudinilor despre care tocmai am vorbit. Cunoașterea și convingerile sale sunt date de alternativele sale epistemice și doxastice – acei indivizi temporari posibili care ar putea fi, după cunoștința sau credința oratorului, identici cu el însuși. Oratorul poate vorbi în spiritul adevărului din întâmplare, dacă propoziția pe care o emite este, pentru el, adevărată; însă, pentru a ilustra tipul de sinceritate la care membrii unei comunități lingvistice se așteaptă, propozițiile pe care le emite trebuie să fie adevărate nu numai pentru el, ci și pentru toate alternativele sale. Atunci când limbajul este folosit pentru transmiterea de informații între parteneri de dialog sinceri și care au încredere unul în celălalt, comunicarea poate avea loc integral în această lume; totuși, însă, condițiile de adevăr trebuie să implice anumiți indivizi ce aparțin altor lumi. Pentru a putea fi introdusă în spațiul care îi revine într-o descriere a folosirii limbajului, o gramatică interpretată semantic trebuie să precizeze oratorii aflați în poziția de a emite, cu sinceritate, anumite propoziții, momentele temporale proprii acestor oratori, precum și lumile în care se află aceștia.

În al doilea rând, trebuie ca gramatica în cauză să poată efectua o specificare infinită cu ajutorul unor mijloace finite. Iată un mod în care acest lucru poate fi realizat. Mai întâi, se trece în revistă un vocabular finit de expresii de bază – în esență, cuvinte – și se asociază fiecărui astfel de vocabular un anumit tip de categorie sintactică și de valoare semantică. Apoi, se trec în revistă regulile de formare a expresiilor pe baza altor expresii; și, în cadrul fiecărei reguli, se precizează categoria sintactică și valoarea semantică a noii expresii, ca funcție de categoriile și valorile expresiilor vechi din care s-a format. Una dintre categoriile sintactice o constituie propozițiile. În final, se precizează condițiile de adevăr ale propozițiilor în termenii valorilor lor semantice.

Valorile semantice au două funcții. Prezența lor generează alte valori semantice, precum și condițiile de adevăr ale propozițiilor. A doua funcție vizează rolul sistemului de valori semantice, luat ca întreg; prima funcție este cea care ne pune la dispoziție întregul unui sistem de valori semantice.

Am spus toate aceste lucruri într-o manieră simplificată, intenționând să păstrez o poziție neutră între numeroasele concepții cu privire la vocabular, la sistemul de reguli, de categorii și de valori semantice. Din

același motiv am ales termenul insipid „valori semantice" în locul unui termen mai familiar care ar fi exprimat o idee mai precisă în privința valorilor semantice și a modalității lor de funcționare. Obiectivul nu constă în identificarea unor entități capabile să poarte nume alese din jargonul bine stabilit al semanticii, ci găsirea unor entități capabile să exercite cele două funcții precizate mai sus.[31]

Avem de ales între mai multe strategii. Cerem sistemului nostru de valori semantice să precizeze propozițiile adevărate pentru anumiți oratori (temporari) aflați în lumi posibile diferite. Putem alege să lăsăm dependența de conținut în afara valorilor semantice – numim această strategie *externă* – dacă întreaga atribuire de valori semantice, începând cu cuvintele, este relativă la orator. Cum diferiții oratori aparțin unor lumi diferite, relativitatea inițială față de orator aduce în scenă *possibilia*, indiferent de identitatea valorilor semantice însele. Date fiind un orator și o propoziție, există, în primul rând, valori semantice pentru oratorul fiecărui cuvânt al propoziției respective. În acord cu regulile gramaticale, valorile semantice respective generează valorile semantice ale oratorului, autor al unor expresii construite pe baza cuvintelor respective. Printre acele expresii se află propoziția însăși; iar valoarea semantică a propoziției hotărăște, într-un fel sau altul, dacă propoziția respectivă este sau nu adevărată pentru oratorul care o emite. Dorim ca valoarea semantică a unei propoziții, relativ la un orator, să aibă valoare de adevăr. Putem chiar spera că ea poate fi, pur și simplu, o valoare de adevăr – să numim această situație strategie externă *extremă*.

La extrema opusă, putem alege atribuirea unor valori de adevăr, o dată pentru totdeauna, și plasa întreaga dependență de context în interiorul acestora – numim această strategie *internă*. În acest caz, *possibilia* pot intra în construcția valorilor semantice însele. Altfel, va fi dificil ca valoarea semantică fixă a unei propoziții să determine care sunt acei oratori, dispersați prin lumile posibile, pentru care propoziția respectivă este adevărată.

Între aceste extreme putem, desigur, combina cele două metode. Putem plasa o parte din dependența de context în interiorul valorii

---

[31] Nu cred că ar trebui să susținem că un nume propriu obișnuit se referă la o mulțime de proprietăți. Numele meu, de pildă, se referă la mine – iar eu nu sunt o mulțime de proprietăți. Mulțimile de proprietăți pot fi, totuși, valori semantice utile în cazul numelor proprii, alături de alte expresii substantivale. (Vezi lucrarea mea „General Semantics", secțiunea VII; și Montague, *Formal Philosophy*, capitolul 8.) În acest caz, ne-am pripi folosind „se referă la" ca expresie prin care înțelegem că ceva are valoare semantică. Nu există, desigur, nici un motiv să nu susținem atât că numele meu mă are pe mine drept referință, cât și că o anumită mulțime de proprietăți îi constituie valoarea semantică.

semantice, şi o altă parte în exterior, în relativitatea faţă de orator a valorilor semantice – numim această situaţie strategie *moderată* externă.[32]

Pentru a ilustra această diferenţă între strategii, precum şi diversele alte alegeri sau probleme care apar, ar fi utilă cercetarea unui limbaj miniatural. Vom folosi un anumit tip de modificare, pe care îl numim modificare a propoziţiilor; acesta este suficient pentru a ilustra fenomene ce pot avea loc şi în cazul modificărilor ce afectează substantivele comune, verbele, cuantificatorii, precum şi modificatorii înşişi, într-un limbaj mai elaborat. Micul nostru limbaj va avea o gramatică categorială cu numai trei categorii, una de bază şi două derivate: *propoziţie*, *modificator*, *conector*. Există expresii de bază în toate cele trei categorii. Urmează să aflăm în ce constau valorile semantice ale propoziţiilor; o valoare semantică a unui modificator este o funcţie de la valori semantice ale propoziţiilor la valori semantice ale propoziţiilor; o valoare semantică a unui conector este o funcţie de la perechi de valori semantice ale propoziţiilor la valori semantice ale propoziţiilor. Există două reguli gramaticale.

Regula modificatorilor. Dacă S este o propoziţie a cărei valoare semantică este s, iar M este un modificator a cărui valoare semantică este m, atunci MS este o propoziţie a cărei valoare semantică este $m(s)$.

Regula conectorilor. Dacă S_1 şi S_2 sunt propoziţii ale căror valori semantice sunt s_1 şi, respectiv, s_2, iar C este un conector a cărui valoare semantică este c, atunci CS_1S_2 este o propoziţie a cărei valoare semantică este $c(s_1, s_2)$.

Date fiind cele de mai sus, toate celelalte depind de expresiile de bază şi de valorile semantice ale acestora.

În primul rând, să încercăm o abordare a limbajului în manieră externă extremă: atribuirea valorilor semantice se face relativ la un orator, valorile semantice ale propoziţiilor sunt simple valori de adevăr, valorile semantice ale modificatorilor şi conectorilor sunt construite corespunzător şi, de aceea, ele constau în funcţii de la şi la valori de adevăr. Pentru o perioadă limitată, totul e în ordine. Există două propoziţii de bază. Acestea ilustrează două tipuri de dependenţă contextuală, amândouă tipurile beneficiind de o abordare externă.

„Plouă" este o propoziţie de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este *adevărul*, dacă şi numai dacă în lumea, în momentul şi în vecinătatea locului în care se află oratorul plouă.

„Este frig" este o propoziţie de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este *adevărul*, dacă şi numai dacă în lumea, în mo-

[32] Un exemplu de strategie internă pură se afla în „General Semantics". Strategii moderate externe se găsesc în lucrările lui Montague despre limbajul natural din *Formal Philosophy* şi în Cresswell, *Logics and Languages*.

mentul şi în vecinătatea locului în care se află oratorul, temperatura se află sub un anumit nivel. Acest nivel este oarecum flexibil şi depinde de cursul prealabil al conversaţiei la care participă oratorul. Dacă un interlocutor face o afirmaţie care necesită o modificare a marjei de legitimitate a discursului, astfel încât afirmaţia respectivă să devină, pentru el, adevărată, marja de legitimitate se modifică.

Există, de asemenea, un modificator şi un conector, ambii având funcţie de adevăr.

„Non" este un modificator de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este funcţia care uneşte fiecare valoare de adevăr cu cealaltă.

„Dacă şi numai dacă" este un conector de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este funcţia care leagă o pereche de valori de adevăr de *adevăr*, dacă şi numai dacă valorile de adevăr ale perechii respective sunt identice, şi de *fals*, în caz contrar.

(Am fi putut avea un modificator sau conector dependenţi de context; pentru unii oratori, valoarea semantică a acestora ar fi o anumită funcţie de adevăr; pentru alţi oratori, ar fi vorba de o altă funcţie de adevăr. Omit ilustrarea printr-un exemplu.)

Până aici, toate bune. Însă să presupunem că micul nostru limbaj conţine, de asemenea, modificatorul „este posibil"; şi să mai presupunem că o propoziţie „Este posibil Φ" este adevărată, relativ la un orator, dacă şi numai dacă Φ este adevărată în condiţiile unei modificări a lumilor. (Să amânăm întrebarea importantă referitoare la ce se întâmplă cu oratorul, timpul şi spaţiul său, şi toate celelalte, în cazul în care operăm o modificare a lumilor.) Această situaţie frustrează strategia externă extremă. Desigur, în cazul în care valorile semantice ale propoziţiilor sunt valori de adevăr, nu putem deriva valoarea semantică a propoziţiei „Este posibil Φ", relativă la un orator dat, din valorile semantice, relative la acelaşi orator, ale lui Φ şi „este posibil". Problema este că am neglijat informaţia referitoare la valoarea de adevăr a lui Φ relativ la lumi diferite de cea a oratorului. Nu ne-ar folosi la nimic să reconstruim regula gramaticală a modificatorilor, să abandonăm metoda funcţie-argument de generare a valorilor semantice pentru propoziţiile modificate şi să inventăm o valoare semantică extravagantă pentru „este posibil". O dată ce informaţia necesară s-a pierdut, este dificilă recuperarea ei.

(Însă, dacă regula atestă că valoarea semantică a lui „Este posibil Φ", relativ la *acest* orator, depinde de valoarea semantică a lui Φ, relativ la alţi oratori, atunci nu pot fi, oare, valorile semantice, valori de adevăr? – Există o întrebare, încă amânată, în legătură cu ce se întâmplă dacă modificarea lumilor ne plasează într-o lume lipsită de oratori. Totuşi, chiar dacă

lăsăm la o parte acest caz, propunerea de mai sus se bazează pe o neînțelegere. O valoare semantică reprezintă un pachet suficient de mare de informație. O valoare semantică demnă de acest nume trebuie să conțină toată informația necesară generării altor valori semantice. Orice trebuie adunat în cantitate mare pentru obținerea unui pachet mare de informație constituie, *ipso facto*, altceva decât o valoare semantică adecvată.)

Dacă versiunea externă extremă cade, avem de ales între o versiune externă moderată și una internă moderată. Alternativa externă moderată poate consta în următoarele. Să presupunem că noile valori semantice ale propozițiilor sunt funcții de la lumi posibile la valori de adevăr; atunci, obținem condițiile de adevăr, afirmând că o propoziție este adevărată, relativ la un orator dat, dacă și numai dacă valoarea sa semantică, relativ la oratorul respectiv, atribuie *adevărul* lumii căreia îi aparține acesta. Restul se va ajusta, astfel încât să se potrivească noii situații. Noile valori semantice ale modificatorilor și conectorilor sunt funcții de la și la noile valori semantice ale propozițiilor. Regulile modificatorilor și conectorilor au aceeași formă ca și mai înainte. În ceea ce privește expresiile de bază:

> „Plouă" este o propoziție de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este funcția care atribuie *adevărul* tuturor și numai acelor lumi *W* pentru care, dată fiind o contraparte *X* a oratorului în lumea *W*, plouă în *W* în momentul și în vecinătatea locului în care se află *X*. (Similar procedăm în cazul lui „Este frig".)
>
> „Non" este un modificator de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este funcția care unește *f* cu *g*, dacă și numai dacă ambele funcții sunt definite pe mulțimea lumilor posibile și au valori în mulțimea valorilor de adevăr, iar *g*(*W*) este *adevărul* atunci și numai atunci când *f*(*W*) este *falsul*.
>
> „Dacă și numai dacă" este un conector de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este funcția care unește *e* și *f* cu *g*, dacă și numai dacă toate trei sunt funcții de la lumi posibile la valori de adevăr, iar *g*(*W*) este *adevărul* atunci și numai atunci când *e*(*W*) și *f*(*W*) sunt identice.
>
> „Este posibil" este un modificator de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este funcția care unește *f* cu *g*, dacă și numai dacă ambele sunt funcții de la lumi posibile la valori de adevăr și fie *g*(*W*) este *adevărul*, pentru toate lumile posibile, în timp ce *f*(*W*) este *adevărul*, pentru unele lumi posibile, fie, în caz contrar, *g*(*W*) și *f*(*W*) sunt, ambele, *falsul*, pentru toate lumile posibile.

Am adaptat, în această situație, modificatorul „este posibil", din pricina dependenței de lume specifice valorii semantice. Însă există, totuși, o dependență externă de context; valoarea semantică pe care eu o atribui propoziției de bază „Plouă" are legătură cu ploaia în vecinătatea contra-

părților mele, în timp ce valoarea semantică pe care tu o atribui propoziției de bază „Plouă" are legătură cu ploaia în vecinătatea contrapărților tale.

Încă nu am introdus un modificator sau un conector dependent de context, însă am putea prezenta chiar acum un exemplu din viață: „este posibil", dotat cu restricționări în privința accesibilității, pentru care restricționările adecvate sunt întrucâtva flexibile și depind, pentru un orator dat, de cursul precedent al conversației la care participă oratorul. În mod similar, inconsecvența în ceea ce privește relația contrapartică (vezi subcapitolul 4.5) poate crea o altă dimensiune a dependenței de context, în afara tipului deja menționat în valoarea semantică a lui „Plouă".

Valorile semantice curente ale propozițiilor pot arăta puțin diferit față de condițiile de adevăr pe care întregul sistem de valori semantice este destinat să le expună. Totuși, să presupunem că se dovedește că limbajul nostru conține și o altă propoziție de bază.

> **„Sunt" este o judecată de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este funcția care atribuie *adevărul* tuturor și numai acelor lumi care conțin o contraparte a oratorului.**

„Sunt" are o condiție de adevăr relativ simplă: este adevărată pentru absolut orice orator. (Presupunând, așa cum procedez eu, că oricine constituie una din propriile contrapărți.) Însă valorile sale semantice, pentru oratori diferiți, nu mai sunt atât de simple. În general, se va atribui *adevărul* lumii în care se află oratorul în cauză, precum și altor lumi, însă nu tuturor lumilor posibile. De aceea, „Este posibil să nu fiu" se poate dovedi adevărată pentru un orator dat așa cum, desigur, este și de dorit să se întâmple. Să numim „Sunt" un caz al „contingenței *a priori*", dacă doriți – cu toate că ne putem îndoi de faptul că ar exista un singur obiect căruia i se aplică ambele adjective.

Dat fiind un orator, lumea sa este dată; însă atunci când modificăm lumile din perspectiva lui „este posibil" nu modificăm, în mod necesar, și oratorii. Atunci când operăm o modificare în lumile posibile (vezi întrebarea amânată), oratorul poate dispărea în totalitate. Ne putem orienta spre o lume în care nu există contraparte a unui orator dat; astfel „Este posibil să nu fiu" se dovedește a fi adevărată. Ne putem chiar orienta spre o lume lipsită cu totul de oratori. Inițial, am conceput lumile în legătură cu oratorii însă, acum, observăm că ele variază în mod independent.

Până aici strategia noastră externă moderată funcționează bine; însă acum să presupunem că se dovedește că micul nostru limbaj conține niște modificatori cărora până în acest moment nu le-am dat atenție. Să presupunem că luăm în calcul expresia „a trecut" și o propoziție, „Φ a trecut", adevărată pentru un orator (temporar), dacă și numai dacă Φ este adevărată, nu în momentul în care vorbește subiectul, ci la un moment

anterior. În această situație, trebuie să o luăm de la început, interpretând valorile semantice ca funcții de la perechi de tip lume–moment temporal (astfel încât momentul să existe în lumea respectivă) la valori de adevăr și ajustând restul astfel încât acesta să devină adecvat. Atunci putem spune, de exemplu:

> „A trecut" este un modificator de bază; valoarea sa semantică, pentru orice orator, este funcția care leagă *f* și *g*, dacă și numai dacă ambele constituie funcții de la perechi de tip lume-moment la valori de adevăr, iar $g(W, t)$ este *adevărul* atunci și numai atunci când $f(W, t')$ este adevărul, pentru un moment t', existent în lumea W înaintea momentului t.
>
> „Plouă" este o propoziție de bază; valoarea sa semantică, pentru un orator dat, este funcția *f* de la perechi de tip lume-moment la valori de adevăr, care atribuie *adevărul* tuturor și numai acelor perechi de lumi W și momente t astfel încât, pentru o anumită contraparte X a oratorului, aflată în W, plouă în W în momentul t și în vecinătatea locului în care se află X.

Cazul lumilor și al sintagmei „este posibil" este similar cazului momentelor temporale și al sintagmei „a trecut". Dat fiind un orator, timpul său este, de asemenea, dat; însă, atunci când operăm o modificare asupra timpului, din perspectiva lui „a trecut", nu modificăm niciodată oratorii. (Pentru că un orator reprezintă un obiect temporar care, o dată prezent la un moment dat, nu va putea fi regăsit într-un moment anterior.) Prin urmare, atunci când vorbim despre ploaie în t, în vecinătatea locului în care se află X, locul respectiv nu constituie locul lui X în momentul t – X nu deține un astfel de loc – ci locul lui X atunci când X există.

În cele ce urmează, să considerăm cazul lui „este destul de" și propoziția „Este destul de Φ", adevărată pentru un orator, dacă și numai dacă Φ este adevărată, relativ la oratorul în cauză, în condițiile unei ajustări a limitelor flexibile și dependente de context – cum ar fi limita pentru ceea ce putem numi „rece" – ajustare menită să faciliteze adevărul lui Φ. Prin urmare, „Este destul de rece" este adevărată atunci când nu este suficient de rece astfel încât „Este rece" să fie adevărată; „Nu (putem spune că) este destul de rece" este adevărată atunci când nu este suficient de cald astfel încât „Este destul de rece" să fie adevărată; și așa mai departe. O putem lua, încă o dată, de la început, interpretând valorile semantice ale propozițiilor ca funcții de la triplete de tip lume–moment–limită la valori de adevăr și ajustând restul încă o dată, astfel încât acesta să devină adecvat.

Există oare un punct de sosire pentru toate acestea? Poate că da, poate că nu. Inventez povestea micului limbaj pe măsură ce înaintez, așa că dați-mi voie să îi găsesc un sfârșit. Iată un fenomen conceptibil, despre care se dovedește că *nu* are loc. Nu există modificatorul „inversăm", astfel ca

propoziția „Inversăm Φ" să fie adevărată pentru un orator, dacă şi numai dacă Φ este adevărată pentru un interlocutor al oratorului în cauză. Dacă ar exista un astfel de modificator, ar trebui să ne întoarcem de unde am plecat şi să interpretăm valorile semantice ale propozițiilor ca funcții de la cvatruple de tip lume–moment–limită–orator (la valori de adevăr); deoarece nu ne confruntăm cu o astfel de situație (nimic de acest gen nu poate avea loc în limba engleză), poate că aceasta nu este necesară. Putem înțelege relativitatea față de orator ca pe o chestiune exterioară valorilor semantice.

În acest moment, strategia externă moderată a devenit greoaie, prin urmare, am putea încerca, în schimb, alternativa internă. Cea mai simplă metodă constă în interpretarea valorii semantice a unei propoziții, atribuită o dată pentru totdeauna, ca funcție de la oratori la valori de adevăr. Din nou, valorile semantice ale modificatorilor pot fi adecvate, iar regula modificatorilor poate prescrie o metodă de tip funcție-şi-argument, care să genereze valoarea semantică a propoziției modificate; cazul conectorilor este similar. Citim condițiile de adevăr ale unei propoziții direct din valoarea sa semantică.

Viața nu poate fi atât de uşoară. Considerați două propoziții: „Sunt" şi „Dacă şi numai dacă plouă, plouă". Ambele au aceeaşi condiție de adevăr: ele sunt adevărate, pentru orice orator. Însă ele nu pot avea aceeaşi valoare semantică pentru că, atunci când le aplicăm doi modificatori în plus, obținem propozițiile „Este posibil să nu fiu" şi „Este posibil să nu fie cazul ca, dacă şi numai dacă plouă, plouă", care nu pot avea aceeaşi valoare semantică, pentru că nu au aceleaşi condiții de adevăr. A doua propoziție este falsă pentru orice orator; însă prima nu se comportă la fel.

Aşadar, o strategie internă mai bună constă în interpretarea valor semantice a unei propoziții, atribuită o dată pentru totdeauna, ca funcție de la perechi de tip orator-lume la valori de adevăr. Ajustăm restul astfel încât acesta să devină adecvat. O propoziție este adevărată, relativ la un orator dat, dacă şi numai dacă valoarea sa semantică atribuie adevărul perechii formate din oratorul respectiv şi lumea căreia acesta îi aparține. În acest moment putem aborda problema celor două propoziții, în felul următor.

> „Plouă" este o propoziție de bază; valoarea sa semantică este funcția care atribuie *adevărul* tuturor şi numai acelor perechi de oratori *Y* şi lumi *W* astfel încât, pentru o anumită contraparte *X* a lui *Y*, aflată în *W*, plouă în *W* în acel moment şi în vecinătatea locului în care se află *X*.
>
> „Sunt" este o propoziție de bază; valoarea sa semantică este funcția care atribuie *adevărul* tuturor şi numai acelor perechi formate din oratori *Y* şi lumi *W*, astfel încât *W* să conțină o contraparte a lui *Y*.
>
> „Non" este un modificator de bază; valoarea sa semantică este funcția care leagă *f* şi *g*, dacă şi numai dacă ambele sunt funcții de la

perechi de tip orator-lume la valori de adevăr, iar $g(Y, W)$ este *adevărul* atunci şi numai atunci când $f(Y, W)$ este *falsul*.

„Dacă şi numai dacă" este un conector de bază; valoarea sa semantică este funcţia care leagă *e* şi *f* cu *g*, dacă şi numai dacă toate cele trei sunt funcţii de la perechi de tip orator-lume la valori de adevăr, iar $g(Y, W)$ este *adevărul* atunci şi numai atunci când $e(Y, W)$ şi $f(Y, W)$ sunt identice.

„Este posibil" este un modificator de bază; valoarea sa semantică este funcţia care uneşte *f* şi *g*, dacă şi numai dacă ambele sunt funcţii de la perechi de tip orator-lume la valori de adevăr şi, pentru orice *Y*, fie $g(Y, W)$ este *adevărul* pentru orice lume posibilă, în timp ce $f(Y, W)$ este *adevărul* într-o anumită lume posibilă, fie $g(Y, W)$ şi $f(Y, W)$ sunt ambele *falsul*, pentru toate lumile posibile.

Putem verifica acest lucru, pentru că propoziţiile asertate „Sunt" şi „Dacă şi numai dacă plouă, plouă" au valori semantice diferite, în ciuda identităţii lor în privinţa condiţiilor de adevăr; în timp ce propoziţiile „Este posibil să nu fiu" şi „Este posibil să nu fie cazul ca, dacă şi numai dacă plouă, plouă" diferă nu numai în ceea ce priveşte valorile semantice, dar şi valorile de adevăr. Aşa cum ne aşteptăm, prima propoziţie este adevărată pentru absolut orice orator, cu excepţia cazului în care acesta are contrapărţi în toate lumile posibile; a doua propoziţie nu este adevărată, pentru nici un orator dat.

Situaţia de faţă se aseamănă foarte mult cu ceea ce am constatat în prealabil, în cazul strategiei externe moderate, atunci când am studiat comportamentul propoziţiilor „este posibil" şi „sunt". A fost necesar să privim varietatea lumilor independent de orator, în pofida faptului că orice lume constă, în primul rând, în lumea unui anumit orator. Considerând perechile lume-orator, nu facem altceva decât să obţinem variaţia independentă a lumilor într-o manieră alternativă. O astfel de pereche prezintă lumile din două perspective suplimentare – nu neapărat aceeaşi lume de două ori – pentru că există, pe de o parte, lumea oratorului, care constituie primul termen al perechii şi, pe de altă parte, lumea care constituie al doilea termen al perechii.[33]

Dacă ne concentrăm acum atenţia asupra modificatorului „a trecut", în cazul strategiei interne, vom descoperi că suntem obligaţi să interpretăm valorile semantice ale propoziţiilor, atribuite o dată pentru totdeauna, ca funcţii de la triplete de tipul orator–lume–moment la valori de adevăr. Iar dacă ne îndreptăm atenţia, în al doilea rând, spre sintagma „destul de", va trebui, în schimb, să interpretăm valorile semantice în cauză ca funcţii de la cvadruple de tip orator–lume–moment–limită la valori de adevăr. Acest

[33] În ambele cazuri, avem o formă de „indexare dublă". Vezi van Fraassen, „The Only Necessity", pentru o discuţie în privinţa utilităţii şi a originii acestui instrument.

procedeu începe să se complice. Bine că „inversăm" lipseşte din limbaj, aşa că ne putem lipsi de funcţii definite pe mulţimea cvatruplelor de tip lume–moment–limită–orator. Pe scurt, acoperim de două ori aceeaşi suprafaţă. Nu există o distincţie majoră între strategiile moderate externe şi interne. Ne confruntăm cu o traducere trivială între atribuiri de valori semantice, relativ la un orator dat, care constituie funcţii de la triplete de tip orator–lume–limită şi o atribuire, realizată o dată pentru totdeauna, de valori semantice interpretate ca funcţii de cvatruple de tip orator–lume–moment–limită. Atunci când le urmăm în mod satisfăcător, cele două strategii produc aceleaşi efecte.[34]

Este clar, din discuţia pe marginea micului nostru limbaj, că identitatea condiţiilor de adevăr – în sensul pe care l-am conferit expresiei – nu implică identitatea semnificaţiilor. În caz contrar, „Sunt" ar însemna unul şi acelaşi lucru cu „Dacă şi numai dacă plouă, plouă" ceea ce, în mod sigur, nu este cazul. Este mai puţin clar dacă ar trebui să susţinem că identitatea valorilor semantice implică identitatea semnificaţiilor. Valorile semantice sunt aceleaşi pentru „Plouă" şi pentru „Nu plouă"; sau pentru „Dacă şi numai dacă plouă, plouă" şi „Dacă şi numai dacă sunt, sunt". Oare aceste două propoziţii înseamnă acelaşi lucru?

Cred că aceasta nu este o întrebare realistă. Există oare, în tipurile noastre teoretice sau uzuale de folosire a cuvântului „semnificaţie", ceva care să sugereze că am elucidat problema – că am elucidat-o neechivoc, în aceeaşi manieră în care ar proceda cineva hotărât să întreprindă acest lucru? Nu, întrebarea se referă, pur şi simplu, la ce trebuie să înţelegem prin „semnificaţie". Dat fiind un tip superfluu de jargon semantic, mai mult sau mai puţin interschimbabil, neavând nimic stabilit cu precizie, o dată pentru totdeauna, poate că ar fi convenabil să rezervăm cuvântul „semnificaţie" noţiunii subtile a unei entităţi ce diferă atunci când – ca în exemplul deja menţionat – generăm aceeaşi valoare semantică în maniere alternative.

Dacă acesta este înţelesul pe care îl conferim „semnificaţiilor", le putem permite acestora să codifice modalitatea de generare a unei valori semantice. În lumina simplităţii artificiale a limbajului nostru ilustrativ, înţelegerea modului în care generarea semnificaţiei ia naştere cu ajutorul generării valorilor semantice devine o chestiune facilă, după cum urmează. (Să folosim, de dragul simplităţii, strategia „internă"; dacă preferăm strategia externă, putem privi semnificaţiile ca relative la orator, la fel ca valorile semantice.)

(1) Semnificaţia oricărei expresii de bază este dată de valoarea sa semantică.

---

[34] Pentru detalii, vezi lucrarea mea „Index, Context, and Content".

(2) Dacă S este o propoziție, iar M un modificator, atunci semnificația propoziției MS constă în secvența semnificației lui M și a semnificației lui S.

(3) Dacă S_1 și S_2 sunt propoziții, iar C este un conector, atunci înțelesul propoziției CS_1S_2 este secvența alcătuită din semnificația lui C, urmată de semnificația lui S_1 și apoi de a lui S_2. Prin urmare, semnificația constă într-o expresie analizabilă din punct de vedere gramatical, în care valorile semantice ale cuvintelor sunt plasate acolo unde ar trebui să se afle cuvintele însele. Semnificațiile determină valori semantice: însă nu și reciproc, așa cum dovedesc semnificațiile diferite ale lui „Plouă" și „Nu plouă" sau semnificațiile diferite ale lui „Dacă și numai dacă plouă, plouă" și „Dacă și numai dacă sunt, sunt".[35]

Întrucât semnificațiile poartă mai multă informație decât valorile semantice (cel puțin, cele considerate până în acest moment), le putem folosi pentru a opera anumite distincții invizibile la nivelul valorilor semantice. Să cercetăm diferențele în privința trivialității. Să presupunem că, pentru orice orator, există o anumită lume în care oratorului respectiv îi lipsește o contraparte; această situație este una noncontingentă, însă ea este departe de a fi trivială. Ea este dependentă de profilul celorlalte lumi, de tipul de entitate la care ne referim folosind termenul „orator", precum și de relația contrapartică. În acest caz, valoarea semantică a lui „Este posibil să nu fiu" este o funcție constantă care ia întotdeauna valoarea *adevărului*. Prin urmare, propoziția constituie un adevăr necesar însă aceasta nu se întâmplă într-o manieră trivială. Valoarea semantică a lui „Dacă plouă, plouă" este exact aceeași; propoziția respectivă constituie, la rândul său, un adevăr necesar, însă aceasta se întâmplă, de această dată, într-o manieră trivială. Această diferență în ceea ce privește trivialitatea se datorează unei diferențe la nivelul semnificațiilor; însă nu și unei diferențe la nivelul valorilor semantice, deoarece nu există o astfel de diferență.

(Situația de mai sus ridică o problemă dificilă.[36] Să presupunem că există, în micul nostru limbaj, modificatorul „în mod trivial" și că totul funcționează așa cum ne așteptăm. Atunci, „În mod trivial, este posibil să nu fiu" ar trebui să fie falsă pentru orice orator, însă „În mod trivial, dacă și numai dacă plouă, plouă" ar trebui să fie adevărată. Aceasta sugerează că ceea ce am numit „valori semantice" nu constituie un pachet de informații suficient de mare încât să își îndeplinească funcția și să își merite numele; iar

---

[35] Pentru detalii privind semnificația vezi studiul meu „General Semantics"; pentru istoric vezi problema „izomorfismului intențional" în Carnap, *Semnificație și necesitate*, secțiunea 14; și C. I. Lewis asupra „înțelesului analitic" în „The Modes of Meaning".

[36] Pentru o discuție în privința acesteia vezi Cresswell, „Hyperintensional Logic" și Bigelow, „Believing in Semantics".

ceea ce am numit „semnificații", acestea sunt entitățile capabile, realmente, să îndeplinească funcția valorilor semantice și care merită numele respectiv. Poate ceva de acest gen ar putea și ar trebui să fie permis, însă acest lucru nu este deloc ușor. Necazul intervine atunci când ne întrebăm care este valoarea semantică a însești sintagmei „în mod trivial"? Practicile noastre anterioare ne trimit cu gândul la faptul că sintagma respectivă este o funcție având ca argument valoarea semantică – până aici numită „semnificație" – a unei propoziții Φ, și că valorizează ceva pornind de la care putem reconstitui condiția de adevăr a lui „Este trivial că Φ". Acum, să presupunem că Φ este propoziția „În mod trivial, dacă și numai dacă plouă, plouă"; obținem un argument al unei funcții de un rang mai mare decât funcția însăși, relativ la ierarhia set-teoretică: consecință imposibilă. Ce ne rămâne de făcut? Să apelăm la ciudata teorie a mulțimilor? Să pretindem că ar fi fost ilicită stipularea potrivit căreia micul nostru limbaj ar conține propoziția „În mod trivial, este trivial că, dacă și numai dacă plouă, plouă"? Să admitem propoziția, dar să insistăm asupra faptului că ea nu poate avea condiții de adevăr? Să impunem condiția ca cele două sintagme „în mod trivial" din propoziția respectivă să fie cuvinte omonime, având valori semantice diferite? Nici una dintre soluții nu pare foarte reușită.)

1.5. Funcționalitatea realismului modal: proprietățile

Simțim adesea nevoia, în corelările pe care le întreprindem, să cuantificăm asupra proprietăților. Dacă credem în lumi și indivizi posibili, și dacă credem în construcții set-teoretice alcătuite din obiecte în care credem, atunci există entități care se pretează la rolul de proprietate.

Cel mai simplu proiect constă în interpretarea proprietății ca mulțime a tuturor cazurilor sale – este vorba de *toate* cazurile, atât cele din lumea noastră, cât și cele din lumi diferite. Astfel, proprietatea de a fi măgar revine la mulțimea tuturor măgarilor, atât măgarii din alte lumi, cât și măgarii din lumea noastră.[37]

[37] Spun „mulțimea" și nu „clasa". Motivul: nu vreau să mă limitez la proprietățile indivizilor; proprietățile însele au proprietăți. De aceea, proprietățile trebuie să fie mulțimi, astfel încât să poată fi elemente ale altor mulțimi. Când folosesc termenul „mulțime" și termenul „clasă" în această carte, cititorul nu se va înșela prea mult dacă va presupune că folosesc limbajul standard: „clasă" este termenul mai general, care acoperă nu numai mulțimi, ci și clase „propriu-zise". Se presupune că acestea din urmă sunt obiecte de tip

Obiecția uzuală față de interpretarea proprietăților ca mulțimi este aceea că se poate întâmpla ca proprietățile diferite să fie coextensive. Toate și numai toate creaturile care au inimă sunt creaturi care au rinichi; toți și numai toți măgarii care vorbesc sunt porci zburători, pentru că nu există obiecte caracterizate prin vreuna dintre cele două expresii. Însă proprietatea de a avea inimă este diferită de proprietatea de a avea rinichi, deoarece este posibil să fi existat un animal cu inimă, dar fără rinichi. La fel, proprietatea de a fi un măgar care vorbește este diferită de proprietatea de a fi porc zburător. Dacă înțelegem proprietățile ca mulțimi, se spune, nu vor exista diferențe între proprietăți, ci numai proprietăți accidental coextensive.

Însă, potrivit realismului modal, proprietățile „accidental coextensive" nu sunt nicidecum coextensive. Ele numai par astfel, atunci când ignorăm cazurile lor ce aparțin altor lumi. Dacă luăm în considerare toate cazurile, atunci nu se poate întâmpla ca două proprietăți să fie coextensive, cu toate ca ar fi fost posibil să nu fie așa. Chestiunea dacă două proprietăți au aceleași cazuri ce aparțin lumii noastre este o chestiune contingentă. Însă nu este o chestiune contingentă dacă proprietățile respective au aceleași cazuri *simpliciter*.

Este o greșeală să afirmăm că, dacă proprietățile ar fi mulțimi, ele și-ar conține, în esență, propriile cazuri – proprii membri – și, de aceea,

---

mulțime care, datorită ierarhiei nelimitate a elementelor care intră în alcătuirea lor, sunt oarecum descalificate de la apartenența față de orice clasă sau mulțime. Însă, de fapt, folosesc termenii pentru a marca o distincție oarecum diferită, în felul următor. Se sugerează uneori că există o manieră ireductibil plurală de referire la obiecte sau de cuantificare asupra lor. Afirm că „Există unii critici care se admiră numai între ei" sau că „Există entități care nu se conțin ca element, iar acestea nu alcătuiesc nici un fel de mulțime sau de clasă"; în acest fel, nu cuantific în manieră obișnuită asupra nici unei mulțimi sau clase de critici sau de entități care nu se conțin ca element; mai degrabă, cuantific chiar asupra criticilor respectivi sau a entităților care nu se conțin ca element; în orice caz, cuantific asupra lor într-un mod ireductibil plural. Vezi Black, Stanius, Armstrong, *Universals and Scientific Realism*, vol. I, pp. 32–4; și, în special, Boolos. Găsesc că este foarte plauzibil să existe, într-adevăr, un tip de cuantificare plurală inofensivă din punct de vedere ontologic, și că aceasta poate, într-adevăr, înlocui uneori cuantificarea asupra mulțimilor. Ar fi încântător (exceptând cazul când mi-aș propune să citez credința în mulțimi drept condiție necesară a realismului meu modal) dacă am putea itera cuantificarea plurală pe parcursul ierarhiei, așa încât un tip neobișnuit de cuantificare plurală asupra indivizilor să poată înlocui *toate* cuantificările asupra mulțimilor sau claselor. Însă cred că acest proiect are puține șanse de succes. Prin urmare, consider că o anumită cuantificare evidentă asupra mulțimilor sau claselor conține un angajament ontologic real nu numai față de elementele care aparțin mulțimilor sau claselor respective, ci și față de mulțimile sau clasele însele; iar atunci folosesc cuvântul „mulțime". Însă, uneori, consider că cuantificările mele nu pot fi citite ca, sau înlocuite cu o cuantificare plurală inofensivă, care nu presupune nici un fel de angajament, cu excepția celui față de elementele însele; iar atunci folosesc cuvântul „clasă".

Există și o excepție: deoarece expresia „clasă de echivalență" constituie o expresie standard, o folosesc indiferent dacă identific sau nu un angajament ontologic real.

chestiunea dacă o entitate are sau nu proprietatea respectivă nu poate fi, în nici un caz, o chestiune contingentă. Să considerăm proprietatea de a fi măgar care vorbeşte, despre care afirm că reprezintă mulţimea tuturor măgarilor care vorbesc, din toate lumile. Apartenenţa totală faţă de mulţimea în cauză nu variază de la o lume la alta. Ceea ce variază de la o lume la alta este submulţimea obţinută prin restricţionarea la lumea în cauză. În acest mod, numărul cazurilor este contingent; de exemplu, este contingent adevărat faptul că proprietatea nu are nici un caz. Mai mult, este o chestiune contingentă dacă vreun individ particular are proprietatea respectivă. Să ne îndreptăm atenţia spre Brownie, un măgar dintr-o altă lume, care vorbeşte. Brownie însuşi este, o dată pentru totdeauna, un membru al mulţimii respective; astfel el constituie, o dată pentru totdeauna, un caz al proprietăţii respective. Însă este un fapt contingent dacă Brownie vorbeşte; Brownie are contrapărţi care vorbesc şi contrapărţi care nu vorbesc. În absolut acelaşi mod, este un fapt contingent dacă Brownie aparţine mulţimii în cauză: Brownie are contrapărţi care aparţin mulţimii şi contrapărţi care nu aparţin mulţimii. De aceea, este un fapt contingent dacă Brownie are proprietatea respectivă.

Cazul relaţiilor este absolut similar cazului proprietăţilor. Un caz al unei relaţii diadice constă într-o pereche ordonată de obiecte relaţionate; atunci putem înţelege relaţia drept mulţime a cazurilor sale – este vorba despre toate cazurile, fie că aparţin lumii noastre, fie că aparţin unor alte lumi. Din nou, problema nu se referă la faptul că este posibil ca diferitele relaţii să fie coextensive; pentru că aceasta echivalează cu a afirma că părţile mulţimilor ce aparţin lumii noastre sunt identice şi că o mulţime nu se reduce la partea sa care aparţine lumii noastre. Din nou, o pereche poate sta într-o relaţie, la modul contingent, atunci când conţine atât perechi contrapartice care stau în relaţia respectivă, cât şi perechi contrapartice care nu o fac.[38] În aceeaşi manieră, o relaţie triadică poate fi interpretată ca mulţime de triplete ordonate, şi aşa mai departe. De asemenea, putem include relaţii de un grad variabil, deoarece nu există nici un motiv pentru care perechile şi tripletele, de pildă, nu ar putea aparţine unei singure mulţimi.[39]

---

[38] Nu numai orice pereche de contrapărţi ar trebui să conteze drept pereche contrapartică; s-ar putea ca perechea <*X*, *Y*> să reprezinte o contraparte a perechii <*V*, *W*>, în parte deoarece relaţiile dintre *X* şi *Y* se aseamănă celor dintre *V* şi *W*. Vezi Hazen, „Counterpart-Theoretic Semantics for Modal Logic"; cartea mea *Philosophical Papers*, vol. I, pp. 44–5; precum şi discuţia pe marginea posibilităţilor reunite, din secţiunea 4.4.

[39] Există o alegere între diferite construcţii set-teoretice ordonate de perechi, triplete etc. Nu am să fac această alegere, deoarece ar fi inutil să procedez astfel. (La un moment dat, în subcapitolul 4.4., am să definesc aceste construcţii ca secvenţe constând în termeni indexaţi numeric, pentru că acest procedeu face să fie mai uşoară intercalarea unor spaţii între ele. Însă nici acest lucru nu va rezolva problema. A alcătui secvenţe prin împerecherea

Se spune, adesea, că obiectele deţin o parte din proprietăţile lor, relativ la ceva sau la altceva. Setea nu este o proprietate pe care o ai sau nu o ai *simpliciter*; o ai în anumite momente şi nu o ai în altele. Şoseaua are proprietăţi diferite în regiuni diferite; într-un caz este netedă, în altul este noroioasă. Numărul nouă are proprietatea că numără planetele din lumea noastră, însă nu funcţionează într-o lume posibilă în care o planetă ia locul centurii noastre asteroidale. (Prin aceasta înţeleg planetele solare din prezent; şi mă refer la o lume posibilă în care există contrapărţi evidente ale sistemului solar şi ale timpului prezent.) Relativ la Ted, Fred are proprietatea de a fi tată, în timp ce relativ la Ed, el are proprietatea de a-i fi fiu. Relativ la numărul 18, numărul 6 are proprietatea de a fi un divizor; însă 6 nu are aceeaşi proprietate, relativ la 17.

O proprietate instanţiată în această manieră relativă nu poate consta în mulţimea cazurilor sale. Pentru că atunci când un obiect deţine o astfel de proprietate, relativ la un ceva, însă nu şi la altceva, va trebui oare să îl includem în mulţimea respectivă? De aceea, vedem adeseori că filosofii se implică în dezbateri prelungite, pentru a oferi un caz relativ atunci când construiesc „proprietăţile" în termeni de lumi şi indivizi posibili. O proprietate este interpretată ca funcţie de la lumi la mulţimi de obiecte, şi ea atribuie fiecărei lumi obiectele care au proprietatea relativă la lumea în cauză. Alternativ, proprietatea poate consta într-o funcţie de la perechi de tipul lume-moment la obiecte, ea producând astfel proprietăţi temporare, cum ar fi setea. În aceeaşi manieră, putem interpreta proprietatea de a fi neted ca pe o funcţie care atribuie fiecărui loc mulţimea obiectelor care apar în locul respectiv; sau proprietatea de a fi fiul cuiva ca pe o funcţie care atribuie fiecărei persoane o mulţime de fii ai unor persoane; sau proprietatea de a fi un divizor ca pe o funcţie care atribuie fiecărui număr mulţimea divizorilor săi.

Găsesc că astfel de construcţii induc în eroare: ceea ce se obţine printr-un obiect, relativ la un altul, poate fi numit, mai îndreptăţit, relaţie şi nu *proprietate*.[40] Este posibil, într-adevăr, să descoperim că un obiect stă într-o anumită relaţie, deoarece un altul are o anumită proprietate, ca în cazul regiunii de pe şosea care are proprietatea de a fi netedă şi, astfel,

---

termenilor cu indicii lor numerici presupune o construcţie diferită, anterioară, a perechilor de tip termen-indice, şi am să las deschisă problema cu privire la: în ce ar trebui să constea acestea din urmă.) Aşadar, tot ce spun despre perechi, triplete... şi relaţii este sistematic ambiguu. Problemele nu apar, dacă evit să fac vreo afirmaţie care ar putea avea valori de adevăr diferite, în cazul diferitelor tipuri de eliminări ale ambiguităţilor; însă nu intenţionez să procedez astfel.

[40] Mai precis, ceea ce se obţine prin *X* relativ la *Y* nu este o proprietate a lui *X*. Este o proprietate a perechii <*X*, *Y*> – după mine, orice relaţie este o proprietate a perechii (sau tripletelor, sau a altor obiecte) care o instanţiază.

întreaga şosea întreţine relaţia de „a fi neted în" în regiunea respectivă. În aceeaşi manieră, o persoană ale cărei părţi temporale le este sete este însetată în momente diferite. Desigur, cineva care nu crede în părţile temporale nu poate fi de acord cu aşa ceva; persoana respectivă va fi de părere că setea este ireductibil relaţională. Această convingere constituie o trăsătură centrală a punctului său de vedere şi, de bine de rău, ea trebuie dezvăluită. De aceea, nu sunt de acord cu terminologia „proprietăţi" instanţiate relativ la un obiect sau altul – ea ascunde şi diminuează distincţia dintre relaţii şi proprietăţi reale şi, astfel, ne lasă dezarmaţi în faţa acelor teorii care încearcă să convingă că nu există decât relaţii, acolo unde am fi presupus că există proprietăţi reale. (Vezi subcapitolul 4.2) În consecinţă, îmi propun să ofer atât o abordare a proprietăţilor care să impună obiectelor condiţia de a deţine sau nu *simpliciter* proprietăţile respective, cât şi o abordare separată, însă paralelă, a relaţiilor.

În acest sens, nu accept existenţa proprietăţilor care admit gradualitate, caz în care obiectele ar putea deţine una şi aceeaşi proprietate, într-o măsură mai mare sau mai mică. În schimb, există familii de proprietăţi simple: diferitele lungimi, diferitele mase. Şi există relaţii cu numerele, cum ar fi relaţia de masă-în-grame, pe care (o parte temporală a lui) Bruce o întreţine cu un număr apropiat de 4 500.

Identific judecăţile cu anumite proprietăţi – şi anume, cu acele proprietăţi instanţiate numai prin lumi posibile integrale. În acest caz, dacă proprietăţile constituie, în general, mulţimi ale cazurilor lor, o judecată constituie o mulţime de lumi posibile. Despre o judecată se spune că *se susţine* într-o lume posibilă sau că este *adevărată* într-o lume posibilă. O judecată constă în proprietatea de a fi o lume în care judecata respectivă se susţine; mai departe, proprietatea respectivă constă în mulţimea de lumi în care judecata în cauză se susţine. O judecată se susţine doar în acele lumi care îi constituie membri.[41]

---

[41] A se face distincţie între propunerea mea şi o manieră distinctă de unificare a judecăţilor, proprietăţilor şi relaţiilor. Potrivit acesteia din urmă, relaţiile, în sens propriu-zis, sunt entităţi cu două locuri, cu trei locuri ş.a.m.d.; proprietăţile sunt relaţii cu un loc; în timp ce judecăţile sunt relaţii cu zero locuri. Vezi, de exemplu, Montague, *Formal Philosophy*, pp. 122–3. Această abordare mă intrigă, deoarece văd în ea o simplă fantezie care induce în eroare. Cum o putem înţelege? – Numai acordând *fiecărui lucru* un loc în plus faţă de cele imediat vizibile. Aşa-numitele relaţii cu *n* locuri sunt instanţiate nu *simpliciter*, ci relativ la o lume. (Sau, în cazul lui Montague, relativ la un index care poate sau nu fi lumea posibilă.) Sunt de părere că aceasta nu înseamnă altceva decât că toate relaţiile deţin un astfel de loc ascuns suplimentar. Astfel, credem că o judecată constă într-o relaţie cu zero locuri, însă descoperim că ea reprezintă o relaţie cu un loc – cu alte cuvinte, o mulţime de

Aşa cum spunem uneori că proprietăţile se susţin relativ la un obiect sau altul, tot aşa spunem alteori că judecăţile se susţin relativ la un obiect sau altul. Nu există nici un rău, desigur, în faptul că ele se susţin în lumi posibile; însă alte tipuri de susţinere necesită o schimbare a înţelesului cuvântului „judecată". De pildă, o judecată *temporală*, despre care se afirmă că se susţine în anumite momente, dar nu şi în altele, poate fi interpretată ca mulţime de perechi de tipul lume-moment; în timp ce, în alte lumi, ea poate constitui o relaţie între lumi şi momente. Dacă, aşa cum cred eu (vezi subcapitolul 1.6), nu există moment temporal comun deopotrivă a două lumi diferite, putem simplifica acest lucru, afirmând că judecata temporală reprezintă, pur şi simplu, o proprietate, adică o mulţime, a momentelor temporale.

În aceeaşi manieră, o judecată *egocentrică*, care se susţine în cazul unor anumiţi oameni, însă nu şi în cazul altora, poate fi interpretată ca proprietate, cu alte cuvinte ca mulţime, a oamenilor. Iar dacă generalizăm şi sprijinim, de asemenea, judecăţile egocentrice care se susţin în cazul unor obiecte diferite de oameni – cum ar fi judecata potrivit căreia ceva este un ou fiert – atunci trebuie să spunem că judecata egocentrică constituie o proprietate, cu alte cuvinte, o mulţime, a indivizilor posibili. Însă, dacă deja o putem numi „proprietate", ce motiv avem să o numim, de asemenea, „judecată egocentrică"?

Poate că există un motiv întemeiat. Concepţia pe care o asociem cuvântului „judecată" poate fi uneori un amestec de *desiderata* aflate în conflict. Parte din idee constă în faptul că ar trebui ca propoziţiile să fie adevărate sau false *simpliciter*. Sau că, în orice caz, ar trebui ca adevărul sau falsitatea propoziţiilor să fie relative exclusiv la lumea posibilă – spre deosebire de propoziţie, judecata nu poate fi adevărată potrivit unei interpretări şi falsă potrivit alteia, adevărată potrivit unei rezolvări a vaguităţii, dar falsă potrivit alteia, adevărată în Melbourne, însă falsă în Adelaide, adevărată ieri, însă falsă astăzi, adevărată pentru mine, dar falsă pentru tine. Însă o altă parte a aceleiaşi idei se referă la faptul că ar trebui ca judecăţile să constituie obiectele gândirii. Ele trebuie să poată conferi

---

unităţi de lumi. O aşa-numită proprietate ar trebui să însemne o relaţie cu un loc, însă descoperim că ea constituie o relaţie cu două locuri, ce leagă obiectele de lumi; ceea ce ar trebui să constituie o relaţie cu două locuri se dovedeşte a fi una cu trei, ş.a.m.d. Maniera de abordare a judecăţilor este singura parte satisfăcătoare a acestei perspective. Dacă identificăm o unitate de lume cu lumea însăşi, aşa cum am putea proceda, deşi nu este necesar, ajungem exact la propria mea abordare; în caz contrar, mulţimile de lumi şi mulţimile alcătuite din unităţile de lume ar corespunde, totuşi, atât de îndeaproape, încât nu mai contează pe care dintre ele le vom numi judecăţi. Restul abordării unificate nu este satisfăcător, deoarece se bazează pe noţiunea confuză de instanţiere relativă. De aceea, este mai bine să abandonăm ideea cu totul.

conținutul cunoștințelor, credințelor și dorințelor noastre. Însă este clar că o parte a gândirii este egocentrică, *de se* în mod ireductibil și, prin urmare, conținutul său nu poate fi dat prin judecăți al căror adevăr este relativ exclusiv la lumile posibile; pentru că judecățile respective nu fac discriminare între locuitorii aceleiași lumi. Dacă insistați asupra faptului că judecățile, pe bună dreptate numite astfel, trebuie să fie adevărate sau false relativ exclusiv la lumile posibile, atunci ar fi mai bine să susțineți că cel puțin obiectele unei părți a gândirii se dovedesc, în ultimă instanță, a nu fii judecăți. În același timp, dacă insistați asupra faptului că judecățile, pe bună dreptate numite astfel, constituie obiecte care servesc drept obiecte ale întregii gândiri, atunci ar trebui, mai degrabă, să admiteți faptul că unele judecăți sunt egocentrice. Chestiunea este aceeași, oricare ar fi maniera în care este expusă: obiectele gândirii, în general, nu constituie mulțimi de lumi posibile; în schimb, ele trebuie uneori interpretate și pot fi întotdeauna interpretate ca mulțimi ale indivizilor posibili.

Toată lumea este de acord că nu este suficient să se înțeleagă prin proprietate mulțimea cazurilor ei ce aparțin lumii noastre pentru că, în acest caz, dacă se întâmplă ca două proprietăți să fie coextensive, ele ar fi luate drept una și aceeași proprietate. Unii susțin că este la fel de greșit să iei o judecată drept mulțimea tuturor cazurilor ei pe parcursul lumilor posibile pentru că, în acest caz, dacă două proprietăți sunt, cu necesitate, coextensive, ele ar fi luate drept identice. Exemplul stocului se referă la proprietățile triangularității și ale trilateralității. În mod necesar, o figură plană mărginită de segmente liniare are același număr de unghiuri și de laturi. Prin urmare, pe parcursul tuturor lumilor, toate și numai toate triunghiurile sunt trilaterale. Totuși, oare nu este cazul să distingem cele două proprietăți?

Uneori le distingem, alteori nu. Nu văd aici vreun motiv de dispută. Există, în schimb, o fisură în discuția noastră referitoare la proprietăți, pur și simplu deoarece susținem, în același timp, două concepții diferite. Nu am putea spune că ne-am fixat, o dată pentru totdeauna, într-un mod perfect definit și neechivoc, asupra obiectelor pe care le numim „proprietăți", astfel încât să fim pregătiți, în acest moment, să polemizăm pe marginea unor întrebări cum ar fi, de pildă, dacă două proprietăți pot fi, vreodată, cu necesitate coextensive. În schimb, avem cuvântul „proprietate", introdus prin intermediul unui repertoriu variat de întrebuințări comune și filosofice. Cuvântul devine, astfel, asociat unui rol în gândirea noastră bazată pe simțul comun și într-o varietate de teorii filosofice. A merita numele de „proprietate" înseamnă a constitui termenul adecvat rolului teoretic corect; sau, mai bine, a fi un element dintr-o clasă de entități adecvate, în sens colectiv, rolului teoretic corect. Însă este greșit să vorbim

despre rolul asociat cuvântului „proprietate", ca şi cum acesta ar fi stabilit pe deplin şi fără echivoc. Concepţia în cauză se află într-o stare considerabilă de confuzie. Ea apare în numeroase versiuni, care diferă între ele în numeroase feluri. Merită să punem următoarea întrebare: care sunt entităţile, dacă ele există, aflate printre obiectele în care ar trebui să credem, şi care pot ocupa diferite versiuni ale rolului proprietăţii? Mai mult, în ce constau versiunile respective? Răspunsul meu constă, în parte, în observaţia că mulţimile de *possibilia* sunt entităţi în care ar trebui să credem, perfect adecvate *unei singure* versiuni a rolului proprietăţii.

Nu are nici un rost să insistăm că versiunea respectivă ar fi singura concepţie corectă asupra proprietăţilor. O altă versiune a rolului proprietăţii leagă proprietăţile mai bine de semnificaţiile numelor lor standard, precum şi de semnificaţiile predicatelor cu ajutorul cărora proprietăţile pot fi atribuite obiectelor. „Triunghiular" înseamnă a avea trei unghiuri, „trilateral" înseamnă a avea trei laturi. Cele două semnificaţii diferă. (Oare? Concepţia referitoare la termenul de „semnificaţie" este, de asemenea, confuză!) Aşadar, potrivit acestei concepţii despre proprietăţi, ne propunem să distingem triunghiularitatea de trilateralitate, cu toate că nu le putem distinge niciodată cazurile. Putem da întrebuinţare distincţiei respective, de pildă, spunând că una dintre cele două proprietăţi este coextensivă, în mod trivial, cu triunghiularitatea, în timp ce cealaltă este coextensivă, în mod nontrivial, cu triungularitatea.

Această concepţie cere ca proprietăţile să fie *structurate*. Dacă ne propunem să punem în corespondenţă proprietăţile cu semnificaţiile expresiilor lingvistice care au structură sintactică, atunci trebuie să atribuim proprietăţilor un tip oarecare de structură cvasi-sintactică. Putem construi proprietăţi structurate, după modelul „semnificaţiilor" structurate pe care le-am tratat în secţiunea precedentă. Nu suntem nevoiţi să le construim din nimic; putem porni de la proprietăţile şi relaţiile nestructurate pe care le avem deja, adică de la mulţimea cazurilor lor din lumea noastră şi din alte lumi posibile. Prin urmare, *possibilia* vor fi necesare în cazul proprietăţilor structurate, în aceeaşi măsură în care ele au fost necesare în cazul proprietăţilor nestructurate. Vor fi necesare nu numai proprietăţi şi relaţii ale indivizilor; ne vom folosi, de asemenea, de o relaţie nestructurată de ordin superior, care se susţine între proprietăţile şi relaţiile indivizilor. Relaţia respectivă este întotdeauna o relaţie – o mulţime de perechi – şi este construită din *possibilia* în aceeaşi măsură ca şi proprietăţile şi relaţiile de ordinul zero ale indivizilor.

Fie *A* relaţia de *a fi un unghi al*; şi fie *S* relaţia de *a fi o latură a*. Să presupunem, pentru simplitate, că putem interpreta *A* şi *S* ca relaţii nestructurate; dacă dorim, putem întreprinde o analiză la un nivel mai

profund, însă aceasta ar complica construcția, fără să ne arate nimic nou. Fie T relația nestructurată de ordin superior care se susține între o proprietate nestructurată F a indivizilor și o relație nestructurată G a indivizilor, dacă și numai dacă F este proprietatea de a fi ceva în care exact trei obiecte întrețin relația G. O anumită proprietate nestructurată este acel unic obiect care leagă T de A și, de aceea, ea reprezintă proprietatea (nestructurată) a triunghiularității; ea este, de asemenea, acel unic obiect care unește T cu S și, de aceea, reprezintă proprietatea (nestructurată) a trilateralității. Prin urmare, să identificăm proprietatea structurată a triunghiularității cu perechea $<T, A>$, iar proprietatea structurată a trilateralității cu perechea $<T, S>$. Deoarece S și A diferă, obținem diferența dorită între cele două perechi, pe care le-am identificat celor două proprietăți structurate.

În aceeași manieră, putem construi relații structurate. Iar dacă la un anumit nivel, mai profund, al analizei, am avea versiuni structurate ale relației de a fi unghi al și al relației de a fi latură a – acestea ar putea consta în perechile $<A_1, A_2>$ și, respectiv, $<S_1, S_2>$ sau ceva încă și mai complicat – atunci am putea construi aceste relații în locul celor originale, A și S, obținând triunghiularitate structurată, de tipul $<T, <A_1, A_2>>$ și trilateralitate structurată, în cazul lui $<T, <S_1, S_2>>$.

Situația este similară în cazul propozițiilor. Dacă este esențial rolul pe care îl asociați termenului „judecată" faptul că acesta ar trebui să constituie un anumit tip de structură cvasi-sintatică, astfel încât să se poată vorbi cu sens despre judecăți de tip subiect-predicat sau despre judecăți negative sau conjunctive sau cuantificate, atunci mulțimile de lumi posibile nu vă vor fi de folos. Însă puteți utiliza, în schimb, unele construcții set-teoretice mai complicate, realizate din *possibilia*. În unele cazuri, aceste construcții pot fi foarte similare „semnificațiilor" propozițiilor, ce intrau în alcătuirea micului nostru limbaj din secțiunea precedentă. De pildă, am putea asocia modificatorul „non" relației nestructurate N, care se susține între orice judecată nestructurată și negația ei, aceasta din urmă însemnând mulțimea tuturor lumilor în care judecata originală nu se susține. În acest caz, o judecată structurată negativă poate lua forma $<N, P>$, unde P este o judecată (structurată sau nestructurată). Dacă interpretăm judecățile ca mulțimi de lumi, nu are sens să distingem o judecată P de dubla sa negație; dubla negație a unei judecăți constituie chiar judecata originală respectivă. Totuși, judecățile structurate P și $<N, <N, P>>$ diferă, realmente, cu toate că ele sunt echivalente, având aceeași valoare de adevăr în toate lumile posibile.

Un alt tip de judecată structurată corespunde semnificațiilor pe care le-am fi avut, în cazul în care limbajul nostru ilustrativ ar fi fost, pe de o parte, echipat în vederea predicației și, pe de altă parte, ar fi susținut că

indivizii şi proprietăţile reprezintă valorile semantice ale constantelor individuale şi, respectiv, ale predicatelor monadice. În corespondenţă cu o predicaţie atomară, în care subiectul şi predicatul au ca valori semantice un individ *A* şi o proprietate *P*, se află perechea <*A*, *P*>. Aceasta este o judecată structurată de tip subiect-predicat; o putem, de asemenea, numi o judecată *singulară* sau o judecată *de re*. Ea este adevărată, dacă şi numai dacă individul *A* are proprietatea *P*; în caz contrar, ea este falsă.

(Iată şi două dezvoltări. În primul rând, proprietăţile astfel întrebuinţate pot fi sau nu, ele însele, proprietăţi structurate. În al doilea rând, putem foarte bine avea o relaţie şi mai mulţi indivizi: <*R*, *A*, *B*>, o judecată structurată care este adevărată, dacă şi numai dacă *A* şi *B* stau în relaţia *R*. Relaţia respectivă poate constitui semnificaţia unei predicaţii atomare diadice, în care *R* este valoarea semantică a predicatului, iar *A* şi *B* sunt valorile semantice a două constante individuale care apar ca argumente.)

Aceste judecăţi singulare au fost îndelung discutate, sub o varietate de nume, însă, în cea mai mare parte, în conexiune cu întrebări inoportune. Trebuie oare să credem că ele există ? – Desigur. *Trebuie* să procedăm astfel, dacă credem în proprietăţi, în indivizi şi în perechi ordonate de obiecte. Nu este necesar nici măcar să credeţi în mulţimile de *possibilia* pe care eu le numesc proprietăţi, ci numai în entităţi adecvate unei versiuni sau alteia a rolului proprietăţii.

Oare judecăţile singulare constituie *judecăţi*, în sensul propriu-zis al cuvântului? – Cu siguranţă că aceste judecăţi (alături de rudele lor mai complexe) ocupă o versiune a rolului judecăţii. Ele nu ocupă o presupusă versiune corectă unică, deoarece nimic din ce ţine de maniera încâlcită şi variabilă în care le întrebuinţăm nu ne ajută să hotărâm în ce ar consta o astfel de versiune.

Sunt judecăţile singulare obiecte ale gândirii? – Cel puţin atât este adevărat: într-un fel sau altul, cu ajutorul gândirii, atribuim proprietăţi indivizilor. (Desigur, nu *numai* cu ajutorul gândirii, lăsând la o parte anumite cazuri speciale; mai degrabă, cu ajutorul gândirii, la care se adaugă relaţiile subiectului cu mediul înconjurător.) Ori de câte ori atribuiţi o proprietate unui individ, apare perechea alcătuită din proprietatea şi individul respectiv. Prin urmare, succesele pe care le înregistraţi în procesul de atribuire a proprietăţilor pot fi caracterizate în termeni de perechi de tip proprietate-individ, cu alte cuvinte în termeni de propoziţii singulare adevărate potrivit atribuirii efectuate. Aceste observaţii, cel puţin, trebuie să rămână necontroversate; ele sunt în măsură să ne ofere o modalitate în care putem înţelege aserţiunea potrivit căreia propoziţiile singulare constituie obiecte ale gândirii.

Sunt judecățile singulare obiectele gândirii? Cu alte cuvinte, sunt ele entitățile cele mai potrivite pentru a caracteriza subiectul? – Cu siguranță că la această întrebare nu se poate răspunde, o dată pentru totdeauna. Totul depinde de scopul în vederea căruia are loc caracterizarea subiectului.

Atunci când servește unui scop psihologic îngust, relevând modul în care acțiunile subiectului servesc dorințelor acestuia, în conformitate cu convingerile sale, precum și modul în care convingerile subiectului evoluează, ca urmare a experiențelor trăite de acesta, folosirea propozițiilor singulare pentru caracterizarea gândirii nu constituie o opțiune extrem de satisfăcătoare. Ea tinde să obstrucționeze informația relevantă referitoare la maniera precisă în care subiectul realizează atribuirea; aduce în prim plan informație irelevantă cu privire la identitatea precisă a acelor indivizi care stau la capătul îndepărtat al variatelor relații care leagă subiectul de celelalte părți ale lumii sale.

(Pentru a ilustra argumentul de mai sus, să ne reamintim de Pierre. Să îl introducem în scenă dotat cu un bilet de autobuz lipsit de restricții și să ni-l imaginăm într-o stație internațională de autobuz. Mai întâi, Pierre se apropie de un autobuz englezesc, a cărui destinație apare scrisă în limba engleză, și îl evită. De ce? Pentru că Pierre este convins că autobuzul merge la Londra; cu alte cuvinte, pentru că atribuie relația de *a merge la* perechii alcătuite din autobuz și din Londra; adică, deoarece propoziția singulară <*a merge la*, autobuz, Londra> este, într-un sens corespunzător, un obiect al convingerii sale. Apoi, Pierre se îndreaptă spre un alt autobuz, un autobuz francez cu destinația scrisă în limba franceză, și se urcă în el fericit. De ce? Pentru că Pierre este convins că autobuzul merge la Londra; cu alte cuvinte, pentru că propoziția singulară <*a merge la*, celălalt autobuz, Londra> constituie un obiect al convingerii sale. Evident, s-a omis ceva relevant. Nu susțin faptul că nu *putem spune* întreaga poveste, dacă ținem morțiș să caracterizăm gândirea lui Pierre cu ajutorul propozițiilor singulare. Am putea menționa, de pildă, propozițiile singulare care pun în relație cele două autobuze cu două proprietăți: *a merge într-un oraș urât* și *a merge într-un oraș frumos*. Caracterizarea gândirii cu ajutorul propozițiilor singulare se adaptează cu greu nevoilor unei psihologii centrate pe legătura convingere-dorință, însă nu neg faptul că suntem capabili, cu suficient efort, să depășim inadecvarea în cauză și să obținem întreaga informație necesară.)

Însă, atunci când suntem mai puțin interesați de psihologia subiectului și mai mult de modul în care acesta interacționează cu obiectele din jur, așa cum se întâmplă în cazul în care subiectul ne interesează ca participant la realizarea unei lucrări comune sau din perspectiva legăturii pe care o reprezintă în canalele informaționale, lucrurile stau cu totul altfel. În măsura în care atât noi, cât și subiectul, continuăm să atribuim aceleași proprietăți

aceloraşi indivizi, dobândim dexteritate în încercarea de a ne coordona eforturile în vederea influenţării indivizilor respectivi. Ne lăsăm educaţi de subiect, încercând să atribuim proprietăţile obiectelor în aceeaşi manieră în care procedează subiectul. Educăm, la rândul nostru, subiectul, încercând să îl determinăm să atribuie proprietăţile obiectelor în aceeaşi manieră în care procedăm noi înşine. Ceea ce contează este *acordul* nostru cu privire la starea de lucruri; iar noi cădem de acord nu atunci când gândim similar, ci atunci când atribuim aceleaşi proprietăţi aceloraşi obiecte. Pentru a caracteriza subiectul, precum şi pe noi înşine într-o manieră relevantă din perspectiva acordului dintre cele două părţi, propoziţiile singulare sunt cele mai adecvate. Atunci când aceleaşi propoziţii singulare sunt adevărate atât din perspectiva subiectului, cât şi potrivit propriei noastre păreri, atribuim, de fapt, aceleaşi proprietăţi aceloraşi obiecte.

Pe scurt, nu există nici un fel de competiţie între versiunile structurate şi cele nestructurate ale proprietăţilor, relaţiilor şi judecăţilor. Date fiind resursele combinate ale teoriei mulţimilor şi ale realismului modal, avem la dispoziţie ambele versiuni. (Cu alte cuvinte, avem candidaţi adecvaţi ambelor versiuni ale rolurilor asociate cu termenii de „proprietate",„relaţie", şi „judecată".) Ambele versiuni necesită *possibilia*. Nu trebuie să ne facem griji în privinţa căror versiuni îşi merită mai bine numele, deoarece întrebuinţarea numelor nu a fost, în prealabil, suficient de uniformă pentru a ne facilita elucidarea acestei chestiuni. Rezerv numele de „proprietate", „relaţie" şi „judecată", folosite fără adjectiv, versiunilor nestructurate: mulţimea cazurilor sau mulţimea lumilor. În aceeaşi măsură, rezerv numele respective proprietăţilor şi relaţiilor din categoria celor care nu admit gradualitate, care sunt instanţiate *simpliciter*, însă nu relativ la ceva anume, precum şi judecăţilor din categoria celor care se susţin sau nu, relativ la o singură lume. Însă toate acestea sunt chestiuni ce ţin de terminologie, nu de doctrina propriu-zisă.[42]

Există o altă imensă breşă în discuţia noastră pe marginea proprietăţilor. Uneori concepem proprietăţile ca proprietăţi *abundente*, alteori ca proprietăţi *rare*. Proprietăţile abundente pot fi oricât de extrinseci, de verdastre şi de banal-disjunctive dorim. Ele nu ţin cont de legăturile calitative, însă configurează obiectele în nenumărate feluri. Satisfacerea lor nu are nici o legătură cu similaritatea. Duplicatele perfecte au în comun nenumărate proprietăţi; pe de altă parte, există nenumărate proprietăţi pe

[42] Însă, uneori, în special atunci când am în vedere alternativele realismului modal, în capitolul al III-lea, folosesc numele de „proprietate", „relaţie" şi „propoziţie" într-o manieră vagă şi neutră, pentru ca ele să se aplice oricărei entităţi ce poate constitui cel mai satisfăcător ocupant al rolurilor adecvate.

care duplicatele respective nu le împărtăşesc; obiectele, pe cât de diferite ni le putem imagina, procedează în aceeaşi manieră. Proprietăţile abundente exced, de departe, predicatele oricărui limbaj în posesia căruia ne-am putea afla. Există câte o proprietate abundentă pentru orice situaţie identificabilă, chiar dacă am putea identifica o listă infinită de astfel de situaţii şi chiar dacă am putea numi toate obiectele care trebuie să rămână nenumite, pe motivul că ele nu aparţin domeniului cu care suntem familiarizaţi. De fapt, proprietăţile sunt la fel de abundente precum mulţimile însele deoarece, pentru orice mulţime, există o proprietate de apartenenţă la mulţimea respectivă. Desigur, am identificat cu mulţimile tocmai aceste proprietăţi abundente.

Proprietăţile rare sunt cu totul altceva. Satisfacerea lor înseamnă similaritate calitativă, ele operează la nivelul legăturilor dintre obiecte, sunt intrinseci, extrem de specifice, mulţimile cazurilor lor sunt *ipso facto* nu întru-totul obişnuite, există într-un număr suficient pentru a caracteriza obiectele într-o manieră completă şi neredundantă.

Fizica are mica sa listă de „proprietăţi fizice fundamentale": sarcinile şi masele, aşa-numitele „rotaţii", „culorile" şi „aromele" particulelor, şi poate multe altele care ne rămân de descoperit. Cu alte cuvinte, dacă fizica este diferită, există cazuri de proprietăţi fizice fundamentale diferite, străine lumii noastre. (Vezi subcapitolul 3.2, în care proprietăţile străine în cauză împiedică proiectul construirii unor lumi posibile ersatz din elementele lumii noastre.) Iar în lumile nefizice, distribuţia proprietăţilor fizice fundamentale nu oferă o caracterizare completă, din punct de vedere calitativ, a obiectelor, deoarece o parte din proprietăţile „fundamentale" ale obiectelor respective nu pot fi, în nici un sens, proprietăţi fizice. Ceea şi-a propus fizica, indiferent dacă proiectul său se realizează sau nu în lumea noastră, constă în inventarierea proprietăţilor *rare* ale obiectelor care aparţin lumii noastre. În alte cazuri proiectul nu are sens. Ar fi nerealist să ne propunem inventarierea proprietăţilor *abundente* – lista nu ar fi nici simplă, nici identificabilă pe baza cercetării experimentale şi teoretice.

Nu aş recomanda intrarea într-o dezbatere pe marginea întrebării dacă proprietăţile sunt cu adevărat abundente sau, dacă ele sunt cu adevărat rare. Nu este necesar să alegem între cele două. Trebuie, în schimb, să admitem faptul că deţinem ambele concepţii, precum şi o versiune adecvată a modului în care ne putem acomoda amândurora.[43]

---

[43] Aici sunt parţial de acord cu Bealer, care pledează pentru o schemă bidimensională a „conceptelor" abundente şi a „calităţilor" rare. Totuşi, el echivalează clasificarea *abundent* vs. *rar* şi clasificarea *structurat* vs. *nestructurat*, în timp ce eu sunt de părere că cele două clasificări se intersectează.

O dată aflați în posesia proprietăților abundente (așa cum este cazul, dată fiind teoria mulțimilor și *possibilia*), trebuie să existe câte o astfel de proprietate pentru fiecare dintre proprietățile rare. Așadar, putem afirma cu ușurință că proprietățile rare constituie numai câteva cazuri – o minoritate insignifiantă – ale proprietăților abundente. Nu sunt necesare alte entități, ci doar o distincție neegalitaristă între entitățile aflate deja în posesia noastră. Atunci când o proprietate aparține minorității respective, o numesc proprietate *naturală*.[44] Probabil că ar fi cel mai bine să spun că distincția dintre proprietățile naturale și alte proprietăți este una de grad. Puține proprietăți sunt *perfect naturale*. Altele, chiar dacă pot fi oarecum disjunctive sau extrinseci sunt, cel puțin parțial, naturale, în mod derivat, în măsura în care pot fi exprimate cu ajutorul unor lanțuri de definiții nu foarte complicate ale proprietăților perfect naturale. Culorile, așa cum știm, sunt inferioare, din perspectiva gradului lor de naturalețe, proprietăților propriu-zis naturale, cum ar fi masa sau sarcina; verdastru și albasverde sunt inferioare culorilor; dar nici verdastru nu atinge profunzimile reale ale verdastrității. [10] În caz contrar, nu am fi capabili să îl numim.

Relațiile, ca și proprietățile, pot fi concepute fie ca abundente, fie ca rare: o relație abundentă stă pentru orice mulțime de perechi (sau triplete, sau ...), în timp ce o relație rară constă într-o bază minimă de relații suficiente pentru caracterizarea aspectelor relaționale ale similarității și diferenței. Din nou, putem spune că unele relații sunt naturale sau că unele sunt mai naturale decât altele; și că relațiile naturale sunt similare altor relații; cu alte cuvinte, ele constituie o simplă minoritate distinctă printre mulțimile de perechi, triplete etc. De asemenea, judecățile pot fi concepute fie ca abundente, fie ca rare, în timp ce mulțimile de lumi pot fi, corespunzător, împărțite în mulțimi de lumi mai naturale și mulțimi de lumi mai puțin naturale. Toate acestea derivă automat din clasificarea proprietăților și din identificarea judecăților cu proprietățile lumilor.

În filosofia sistematică, avem nevoie permanentă de distincția dintre proprietăți mai naturale și proprietăți mai puțin naturale. Nu se pune problema să ne lipsim de ea. În studiile *„New Work for a Theory of Universals"* și *„Putnam's Paradox"*, am discutat o parte din modalitățile de întrebuințare a distincției respective. Aici am să menționez una singură.

---

[44] Numele respectiv constituie un împrumutat de la termenul mai familiar de „categorie naturală"; contrastul are loc între proprietatea naturală și proprietățile nenaturale, verdastre. S-a dovedit că acest nume are un neajuns: sugerează unora faptul că *natura* ar fi cea care distinge proprietățile naturale de restul proprietăților; și că, de aceea, distincția respectivă constituie o problemă contingentă; prin urmare, o proprietate poate fi naturală într-o lume, dar nu și în alta. Eu însă nu intenționez să susțin nimic de acest gen. O proprietate este naturală sau nenaturală *simpliciter*, și nu relativ la o lume sau alta.

Distingem proprietățile *intrinseci*, pe care obiectele le deţin chiar în virtutea modalităţii proprii de existenţă, de proprietăţi *extrinseci*, pe care obiectele le deţin în virtutea relaţiilor sau a lipsei de relaţii pe care le întreţin cu alte obiecte. Cum putem marca această distincţie? Anumite abordări eşuează, în timp ce altele sucombă în circularitate. (Vezi studiul meu „*Extrinsic Properties*".) Însă, dacă pornim de la distincţia dintre proprietăţile naturale şi cele nenaturale, atunci distincţia dintre proprietăţile intrinseci şi cele extrinseci nu este prea îndepărtată. Nu putem spune că toate proprietăţile intrinseci sunt perfect naturale – o proprietate poate fi nenaturală datorită unei disjunctivităţi inerente, cum este cazul proprietăţii de a fi tripartit-sau-lichid-sau-cubic, şi totuşi, proprietatea respectivă este intrinsecă, dacă membrii disjuncţiei care o definesc sunt proprietăţi intrinseci. Totuşi, este plauzibil să afirmăm că toate proprietăţile perfect naturale sunt intrinseci. Prin urmare, putem spune că două lucruri sunt *duplicate*, dacă şi numai dacă

(1) au exact aceleaşi proprietăţi perfect naturale, şi

(2) părţile lor pot fi puse în corespondenţă în aşa manieră încât părţile corespondente să aibă exact aceleaşi proprietăţi perfect naturale şi să stea în aceleaşi relaţii perfect naturale.

(Poate că a doua afirmaţie este redundantă. Acest lucru depinde de întrebarea dacă admitem că anumite proprietăţi *structurale* – proprietăţi legate de modul în care un obiect este compus din părţi, caracterizate prin propriile lor proprietăţi şi relaţii – sunt perfect naturale.) Atunci putem continua prin a spune că o proprietate *intrinsecă* este o proprietate care nu poate fi diferită de la un duplicat la altul.

Există o distincţie corespunzătoare între relaţii. O relaţie *internă* este o relaţie care se suprapune naturilor intrinseci ale *relata*-elor ei: dacă X_1 şi Y_1 stau în relaţia respectivă, iar X_2 şi Y_2 nu, atunci trebuie să existe o diferenţă de natură intrinsecă, fie între X_1 şi X_2, fie între Y_1 şi Y_2. Dacă X_1 şi X_2 sunt duplicaţi (sau identici), şi la fel este cazul lui Y_1 şi Y_2, atunci perechile $<X_1, Y_1>$ şi $<X_2, Y_2>$ întreţin exact aceleaşi relaţii interne. Relaţiile de similaritate sau diferenţă a aspectelor intrinseci sunt relaţii interne; este cazul relaţiilor de apropiere între lumi, care figurează în abordările mele ale contrafactualilor şi ale verosimilitudinii. (Vezi subcapitolul 1.3)

Anumite alte relaţii, în special relaţiile de distanţă spaţio-temporală, nu sunt relaţii interne; ele nu se suprapun naturilor *relata*-elor ce le constituie. Dacă X_1 şi Y_1 sunt duplicaţi (sau identici), şi la fel este cazul lui Y_1 şi Y_2, se poate întâmpla, totuşi, ca perechile $<X_1, Y_1>$ şi $<X_2, Y_2>$ să întreţină relaţii de distanţă diferite. Să luăm un atom (clasic) de hidrogen, alcătuit dintr-un electron aflat pe orbită, la o anumită distanţă de proton. Dacă ne concentrăm atenţia asupra unui duplicat al electronului şi a unui duplicat al protonului,

nu este necesar ca între aceştia din urmă să existe aceeaşi distanţă – este posibil ca cele două entităţi să nu alcătuiască un atom, sau chiar să aparţină unor galaxii diferite sau unor lumi posibile diferite.

Totuşi, există un mod diferit în care relaţiile de distanţă se suprapun caracterului intrinsec. Dacă, în loc să avem în vedere un duplicat al unui electron şi un duplicat al unui proton, considerăm un duplicat al întregului atom, atunci atomul respectiv va exprima aceeaşi distanţă electron–proton ca şi atomul original. Cu toate că distanţa nu se suprapune naturilor intrinseci ale *relata*-lor sale, luate separat, ea se suprapune naturii intrinseci a compusului *relata*–elor, luate împreună – în cazul de faţă, compusul atomului de hidrogen.

Există alte relaţii pentru care nici măcar atât nu este adevărat, ca în cazul relaţiei de a avea acelaşi proprietar. Relaţia respectivă presupune ceva mai mult decât *relata*-ele, luate fie separat, fie împreună, deoarece aduce în discuţie atât proprietarul, cât şi o parte suficient de semnificativă a restului lumii, încât să existe instituţia proprietăţii. Astfel, nu există numai distincţia dintre relaţiile interne şi toate celelalte relaţii; putem vorbi de o clasificare în trei categorii. Voi spune că o relaţie este *externă*, dacă şi numai dacă ea nu se suprapune naturilor *relata*-elor care o constituie, însă se suprapune, totuşi, naturii compusului *relata*-elor, luate împreună. O relaţie de similaritate intrinsecă constituie o relaţie internă; o relaţie de distanţă este externă; însă relaţia de a avea acelaşi proprietar nu este nici internă, nici externă.

Disting între *duplicaţie* şi *indiscernabilitate*. Două obiecte sunt *duplicate*, dacă şi numai dacă ele au acelaşi caracter calitativ intrinsec; iar aceasta este o chestiune legată atât de proprietăţile perfect naturale (astfel, *ex officio*, intrinseci) ale obiectelor respective, precum şi ale părţilor lor, cât şi de relaţiile externe perfect naturale ale părţilor obiectelor în cauză. Două obiecte sunt *indiscernabile*, dacă şi numai dacă ele au acelaşi caracter calitativ intrinsec şi extrinsec. Caracterul calitativ extrinsec, potrivit căruia duplicatele pot fi diferite, constă în proprietăţile extrinseci oarecum naturale, deşi nu perfect naturale, proprietăţi a căror măsură de naturaleţe se datorează faptului că pot fi definite pe baza proprietăţilor şi relaţiilor perfect naturale. Indiscernabilele îşi deţin în comun toate proprietăţile oarecum naturale. Desigur, ele nu împart toate proprietăţile, fără excepţie – nu şi în cazul în care admitem, pentru orice mulţime, o proprietate de apartenenţă la acea mulţime, aşa cum procedăm automat atunci când identificăm proprietăţile cu mulţimile.

Pentru a ilustra argumentul de mai sus, să comparăm două tipuri de recurenţă eternă. Unele lumi prezintă o recurenţă eternă de tip *unilateral*: există începutul timpului, apoi există o primă epocă, apoi o a doua, identică

celei dintâi, o a treia, şi tot aşa, *ad infinitum*. În acest caz, locuitorii corespunzători diferitelor epoci sunt duplicaţi (nu diferă din perspectiva vreunui detaliu intrinsec), însă nu sunt indiscernabili. Ei diferă în privinţa caracterului calitativ extrinsec, prin aceea că unul există în prima epocă, altul în cea de-a şaptesprezecea epocă, ş.a.m.d. Alte lumi prezintă o recurenţă eternă de tip *bilateral*: nu există nici o ultimă epocă, şi nici o primă epocă, epocile sunt ordonate asemenea numerelor întregi, mai degrabă decât asemenea numerelor naturale. În acest caz, locuitorii corespunzători diferitelor epoci sunt nu numai duplicaţi, ci şi indiscernabili. Şi totuşi, nu împart între ei toate proprietăţile, deoarece, pentru orice doi indivizi, există mulţimi care îl conţin pe unul, dar nu şi pe celălalt.

Mulţi filosofi sunt sceptici cu privire la distincţia dintre proprietăţile naturale şi proprietăţile verdastre. Ei o consideră ilegitimă, cu excepţia cazului în care poate fi, oarecum, schiţată, însă în termeni care să nu o aibă ca presupoziţie. Acest lucru, cred, este imposibil, pentru că termenii respectivi presupun, în mod constant, distincţia în cauză. Trebuie oare să susţinem că proprietăţile naturale sunt cele ce apar în legile naturii? – Nu, dacă urmează să ne folosim de naturaleţea proprietăţilor atunci când trasăm linia de demarcaţie dintre legile naturii şi regularităţile accidentale. Trebuie oare să susţinem că proprietăţile naturale sunt cele ce apar în conţinutul gândirii? – Nu şi dacă intenţionăm să afirmăm că evitarea unei verdastrităţi gratuite face parte din ceea ce constituie corectitudinea unei atribuiri de conţinut. Trebuie oare să susţinem că proprietăţile naturale sunt cele ale căror cazuri sunt unite prin asemănare? – Nu şi dacă avem de gând să afirmăm că asemănarea înseamnă punerea în comun a proprietăţilor naturale. Dacă nu suntem pregătiţi să ne dispensăm de unele utilizări ale distincţiei dintre proprietăţile naturale şi cele nenaturale, nu ne va fi uşor să definim distincţia respectivă într-o manieră necirculară. Acesta nu constituie un motiv pentru a o respinge. În schimb, el constituie un motiv pentru a o accepta – ca termen primitiv, dacă este necesar.

Aş accepta cu dragă inimă distincţia de mai sus ca termen primitiv, dacă numai astfel aş putea-o folosi în mai multe părţi ale analizei de faţă. Contribuţia sa la unitatea şi economia teoriei de faţă ar merita costul. Însă cred că există două alternative atractive: teorii care, în schimbul unui anumit preţ, oferă, atât la nivel ontologic, cât şi la nivelul termenilor primitivi, resursele necesare pentru întreprinderea unei analize a distincţiei de mai sus, analiză care nu necesită dispensarea de nici una dintre aplicaţiile distincţiei respective. Mă gândesc la două astfel de teorii. Una este o teorie slabă a universalilor imanenţi, mai mult sau mai puţin asemănătoare celei prezentate în cartea lui D. M. Armstrong, *Universals and*

Scientific Realism. Cealaltă este o teorie a tropilor, mai mult sau mai puțin asemănătoare celei prezentate în articolul lui D. C. Williams, *„On the Elements of Being"*; această teorie, însă, este ușor slăbită, într-un mod care imită teoria lui Armstrong.[45] În ceea ce privește competiția dintre cele trei alternative – naturalețe primitivă, universali, respectiv tropi – sunt de părere că meritele celor trei sunt repartizate aproape egal și, prin urmare, rămân nedecis.

Cele două teorii pot fi expuse în felul următor. Fiecărei proprietăți perfect naturale îi corespunde un universal sau o mulțime de tropi. Oriunde o proprietate este instanțiată, universalul corespunzător sau unul dintre tropii corespunzători este prezent. Să presupunem că unitatea de sarcină pozitivă a particulelor constituie o proprietate perfect naturală, instanțiată prin etapele temporare ale variatelor particule. Pe scurt: sarcina se instanțiază cu ajutorul particulelor. De câte ori există o particulă cu sarcină, universalul sarcinii sau unul dintre tropii sarcinii este prezent. Acesta este plasat în locul respectiv, ca și particula însăși. Într-adevăr, el este parte din particula respectivă. Nu o parte spațio-temporală: universalul sau tropul ocupă întregul regiunii spațio-temporale, punctual sau de mărime mai mare, pe care particula însăși îl ocupă. În afara universalului sau tropului sarcinii, alți universali sau tropi vor fi, de asemenea, prezenți, ca părți non-spațio-temporale adiționale ale aceleiași particule. De pildă, va exista un universal sau un trop al masei.

Diferența dintre universali și tropi devine evidentă atunci când ne gândim la două cazuri ale aceleiași proprietăți perfect naturale – de pildă, două particule având o unitate de sarcină pozitivă. Fiecare dintre ele conține o parte non-spațio-temporală corespunzătoare sarcinii. Însă, dacă această parte non-spațio-temporală este un universal, atunci universalul respectiv este același, pentru ambele particule. Unul și același universal revine; el este multiplu localizat; este total prezent în ambele particule, o parte comună a particulelor, în care cele două se suprapun. Similaritatea datorată deținerii în comun a unui universal înseamnă „a avea ceva în comun", în sensul absolut literal al sintagmei. Dacă, pe de altă parte, partea non-spațio-temporală, la nivelul căreia o particulă cu sarcină are sarcină, constituie un trop, atunci există tropi diferiți pentru diferite particule încărcate. Nu există recurență, nu există parte non-spațio-temporală

[45] O teorie a universaliilor întrucâtva similară o constituie sistemul principal al lui Goodman, *The Structure of Appearence*, cu condiția să o considerăm aplicabilă nu numai aparenței, ci și obiectelor în general. Alți susținători ai teoriei tropilor – cunoscuți sub o varietate de nume, și având diferențe variate în ce le privește doctrinele – sunt Stout, Campbell și Johston.

multiplu localizată, pe care particulele să o deţină în comun. În schimb, spunem că tropul-sarcină al unei particule şi tropul-sarcină al alteia sunt tropi *duplicaţi*, într-o manieră în care un trop-sarcină şi un trop-masă, de pildă, nu sunt.

Dacă există universali, putem spune că particula se compune, în parte, din cei câţiva universali ai săi. Însă nu în totalitate; deoarece o altă particulă, identică perfect cu prima, conţine absolut aceiaşi universali, fără ca cele două particule să fie identice. Putem spune că particula constă în universalii săi, la care se adaugă ceva, oarecum non-recurent, care conferă particulei specificitatea proprie. Atunci avem nevoie de o noţiune primitivă, pentru a putea preciza în ce mod acel ceva se va uni cu universalii respectivi. Am să numesc această unire „instanţiere" a unei proprietăţi-înţelese-ca-mulţime. (Presupun că se va evita confundarea noţiunii de mai sus cu termenul de „caz" al unei proprietăţi-înţelese-ca-mulţime, ilustrat prin elementele mulţimii respective.) Putem spune fie că universalul este instanţiat prin întregul unui particular; fie că acesta este instanţiat prin partea care îi conferă specificitate, restul rămas după extragerea universalilor dintr-o particulă obişnuită.

(Nu putem susţine, din păcate, că un universal este instanţiat de către orice entitate care îl conţine ca parte a sa. În primul rând, relaţia parte–întreg este una tranzitivă; prin urmare, dacă un universal al sarcinii este parte a unei particule care, la rândul său, constituie o parte a unui atom, atunci universalul, la rândul său, reprezintă o parte a atomului respectiv; însă este particula, şi nu atomul, cea care instanţiază universalul, ş.a.m.d.; universalul constituie o parte a fiecărui obiect, oricât ar fi acesta de mare, căruia particula îi aparţine. Mai mult, să presupunem că există întregi neunificaţi alcătuiţi din părţi obişnuite, aşa cum cred, realmente, că se întâmplă (vezi subcapitolul 4.3). Aceşti întregi pot conţine universali pe care nu îi instanţiază.)

Dacă există tropi, putem spune că particula este alcătuită integral din propriii săi tropi; nu există problema unei a doua particule identică perfect cu prima, deoarece cea de a doua particulă se compune nu din aceiaşi tropi, ci din tropi duplicaţi. Atunci, avem nevoie de o noţiune primitivă – de o „instanţiere", într-un sens, încă o dată, nou al cuvântului – pentru a explica modalitatea în care sunt uniţi tropii care intră în alcătuirea particulei respective. Faptul că, deoarece sunt deja particulari, tropii nu necesită nimic particular – adică, non-recurent – constituie un avantaj al tropilor asupra universalilor. Neajunsul aferent constă în faptul că este

necesară noțiunea primitivă a tropilor duplicați, în timp ce, în cazul universalilor, spunem pur și simplu că este vorba de unul și același universal, în cazul tuturor particulelor cu sarcină.[46]

O teorie a universaliilor ar putea încerca să analizeze întreaga similaritate în termeni de universali puși în comun. (Dacă ea reușește acest lucru, depinde de ce se poate spune despre similaritatea universalilor înșiși; vezi Armstrong, *Universals and Scientific Realism*, cap. 22 și 23.) O teorie a tropilor trebuie să fie mai puțin ambițioasă. Ea nu poate analiza întreaga similaritate, deoarece duplicația tropilor constituie, ea însăși, o relație primitivă de similaritate. Însă duplicația tropilor se comportă mult mai bine decât alte relații de similaritate pe care le putem concepe ca primitive. Similaritatea particulelor este o afacere dubioasă: particulele pot fi similare într-o privință, dar nu și în alta, de pildă, atunci când ele sunt asemănătoare în ceea ce privește masa, însă opuse în ceea ce privește sarcina. O teorie care începe cu similaritatea-într-o-anumită-privință și încearcă să reconstituie aspectele comparațiilor prin intermediul analizei se izbește de probleme serioase. (Vezi Armstrong, cap. 5 și Goodman, *The Structure of Appearance*, cap. V.) Cazul tropilor este mai simplu: doi tropi ai sarcinii sunt asemănători sau nu – totul se limitează la această afirmație. Dacă nu tolerați, în nici o formă, similaritatea primitivă, atunci teoria tropilor nu este pentru dumneavoastră. Însă, în caz contrar, duplicația tropilor constituie o formă remarcabil de satisfăcătoare pe care similaritatea primitivă o poate lua.

Un universal unifică mulțimea tuturor și numai a acelor particule care îl instanțiază. O mulțime maximală de tropi duplicați – adică o mulțime de tropi care constituie duplicate unul altuia, însă nu și unui alt trop, care să nu aparțină mulțimii respective – unifică în același mod mulțimea tuturor și numai a acelor particule care instanțiază un anumit trop din mulțime. Dacă acceptăm o teorie a universalilor sau a tropilor, putem defini o proprietate perfect naturală (a particularilor) ca fiind orice mulțime astfel unificată.

Această definiție poate părea aproximativă. Dacă, într-adevăr, acceptăm o teorie a universalilor, de ce să nu renunțăm la proiectul identificării proprietăților cu mulțimea cazurilor lor, susținând, în schimb, că universalul însuși constituie proprietatea respectivă? Sau, dacă acceptăm o teorie a tropilor, de ce să nu susținem că mulțimea tropilor duplicați constituie proprietatea respectivă? Cu siguranță, aceste obiecte, dacă există,

---

[46] Un universal este recurent; un trop are duplicați. Ne putem, de asemenea, imagina un obiect intermediar, uneori recurent și alteori duplicat. Un teoretician al tropilor care crede și el în identitatea strictă pe parcursul timpului ar putea susține că sarcina este recurentă, pe parcursul destinului unei particule persistente, însă ea este duplicată între o particulă persistentă și o alta. Campbell și Johnston susțin acest tip de teorie.

constituie candidații adecvați la rolul de proprietate – în timp ce *possibilia* nu sunt necesari.

Da și nu. În primul rând, avem totuși nevoie de *possibilia*, dacă dorim să recunoaștem existența proprietăților neinstanțiate străine lumii noastre. Universalii și tropii sunt prezenți în cazurile lor și, astfel, ei necesită astfel de cazuri, dacă este să își manifeste prezența. Dacă proprietățile neinstanțiate sunt universali, ele constituie universali care nu aparțin lumii noastre. Dacă proprietățile respective constituie mulțimi de tropi, este vorba de mulțimi de tropi care nu aparțin lumii noastre.

În al doilea rând, universalii sau mulțimile de tropi duplicați ar corespunde rolului de proprietăți *rare*, însă proprietățile rare nu sunt suficiente. Este posibil să nu existe nici o nevoie urgentă de a cuantifica asupra tuturor proprietăților foarte abundente și foarte verdastre pe care realismul modal le poate oferi ca mulțimi de *possibilia*. Însă, cu siguranță că ne dorim depășirea clară a proprietăților perfect naturale. Când vorbim despre diversele proprietăți pe care cineva care are convingeri și le atribuie lui însuși sau obiectelor din jurul lui, sau când afirmăm că Fred nu are multe virtuți, sau când spunem că taxonomia rigidă ține seamă de proprietățile biochimice, la fel ca de proprietățile anatomice ale organismelor, atunci cuantificăm asupra proprietăților care nu sunt nici în mod flagrant verdastre, nici perfect naturale. Nu dorim să repudiem toate proprietățile care sunt, în orice privință, disjunctive sau negative sau extrinseci. În orice caz, universalii sau tropii sunt credibili numai dacă sunt rari. Este relativ ușor să crezi că o particulă punctuală se împarte în câteva părți non-spațio-temporale, în asemenea manieră încât una dintre părți conferă particulei sarcina sa, o alta îi conferă masa, ș.a.m.d. Însă este cu totul absurd să ne imaginăm că un obiect ar deține părți non-spațio-temporale (recurente sau nu) pentru *toate* nenumăratele sale proprietăți abundente! Este o idee mai realist să ne imaginăm că un obiect deține părți non-spațio-temporale diferite pentru fiecare dintre proprietățile sale pe care le-am putea, vreodată, menționa sau asupra cărora am putea cuantifica. Cea mai notabilă proprietate a acestui pat este că George Washington a dormit în el – cu siguranță acest lucru este adevărat, potrivit unor concepții legitime referitoare la proprietăți – însă este destul de incredibil că *această* proprietate corespunde unei anumite părți non-spațio-temporale a patului respectiv! Proprietatea în cauză nu constituie una dintre proprietățile perfect naturale ce ar putea corespunde unui universal sau unui trop; mai degrabă, ea constituie o proprietate ce obține o măsură de naturalețe derivată, fiind definibilă într-un mod nu foarte complicat, pe baza proprietăților perfect naturale. Universalii sau mulțimile de tropi duplicați nu ar putea constitui candidați adecvați la rolul de proprietăți abundente sau chiar la cel de

proprietăți care-nu-sunt-foarte-abundente-și-nu-sunt-foarte-rare. Ele constituie un înlocuitor util al unei teorii mai largi asupra proprietăților, și nu un substitut pentru o astfel de teorie.

(O notă pe marginea terminologiei. Câteodată „universal" devine un sinonim mai grosier, între altele, pentru „proprietate". Cele două cuvinte sunt folosite în mod neconstrângător și echivalent, în mod egal afectate de indecizia între versiunile rivale ale rolului teoretic definitiv. Conform acestui mod de utilizare, orice candidați la rolul de proprietăți, fie ele abundente sau rare, merită în aceeași măsură numele de universali. Însă nu folosesc cele două cuvinte liber și echivalent. (Mărturisesc, cu regret, că o dată am procedat astfel, în „An Argument for the Identity Theory".) În schimb, rezerv cuvântul „universal" numai obiectelor, dacă există, integral prezente ca părți non-spațio-temporale ale fiecărei entități ce instanțiază o anumită proprietate perfect naturală.)

Așa cum universalii sau tropii monadici pot servi în vederea evidențierii proprietăților perfect naturale, la fel universalii sau tropii poliadici pot servi evidențierii relațiilor perfect naturale. Într-adevăr, dacă luăm în serios universalii sau tropii numai pentru a evita să interpretăm naturalețea ca termen primitiv, se pare că ar fi de dorit să putem explica atât relațiile, cât și proprietățile.[47] Să presupunem că avem un universal sau un trop diadic, corespunzător relației de a se afla la o anumită distanță mică unul de altul; și să presupunem că un proton și un electron se află la acea distanță unul de altul și că împreună alcătuiesc un atom. Atunci, universalul sau tropul diadic este prezent ca parte non-spațio-temporală a atomului. El are aceeași locație separată pe care o are însuși atomul. Însă într-o modalitate diferită; spre deosebire de atom, universalul sau tropul nu este, el însuși, divizat. El nu are o parte în proton și o alta în electron. Dacă acceptăm această teorie, va trebui să acceptăm pur și simplu că un obiect nedivizat poate avea o locație divizată. Ea constituie o parte a atomului;

[47] Ar putea, totuși, exista un mod diferit de a defini naturalețea relațiilor: cu ajutorul unei liste extrem de scurte, stabilite o dată pentru totdeauna. Pare oarecum straniu să discutăm naturalețea relațiilor într-un mod general, când există un singur exemplu cu adevărat clar: relațiile spațio-temporale. Poate mai există câteva exemple: relația parte-întreg și relația de identitate, poate. Poate apartenența la o mulțime. Poate, dacă nu avem noroc, o relație ireductibilă de legătură cauzală sau legică. Însă este, totuși, vorba de o listă scurtă. Dacă am încerca să definim proprietățile naturale o dată pentru totdeauna cu ajutorul unei scurte liste – există proprietăți de masă, proprietăți ale sarcinii, culorile și aromele cuarcilor, ... – ar trebui să ne suspectăm că am lăsat pe dinafară nu numai proprietățile naturale ce aparțin lumii noastre și care rămân încă de descoperit, ci și proprietățile naturale străine, lipsite de nume și care pot fi găsite numai în alte lumi. Pare puțin neclar faptul că trebuie să lăsăm loc relațiilor naturale străine. Ce ar fi dacă puținele relații naturale ale obiectelor din lumea noastră ar fi singurele de găsit în orice lume posibilă? Consider această ipoteză ca mai puțin accesibilă, însă nu întru-totul absurdă.

însă nici o parte a sa nu este partea protonului sau partea electronului. Dacă acceptăm această teorie, trebuie să spunem că protonul şi electronul nu epuizează atomul.[48] Toate acestea sunt supărător de stranii, într-o măsură mult mai mare decât cazul monadic, însă, dacă preţul este corect, am putea învăţa să le tolerăm.

Atomul are proprietatea structurală de a consta dintr-un proton şi un electron, aflaţi la o anumită distanţă unul de altul. Există oare un universal structural sau un trop structural care să corespundă proprietăţii respective? Dacă da, acesta este, de asemenea, prezent ca parte non-spaţio-temporală a atomului. Am putea crede că, dacă raritatea este dezirabilă, atunci această entitate în plus este superfluă. Avem deja universalii sau tropii monadici ai celor două particule, precum şi universalul sau tropul diadic al distanţei dintre ele. Prezenţa acestora stabileşte deja structura atomului – prin urmare, ce poate fi entitatea adăugată de universalul sau tropul structural? Însă la fel cum atomul însuşi nu constituie o oarecare entitate adăugată, aflată mai presus de proton, de electron, precum şi de distanţa dintre aceştia, tot aşa putem spune că universalul sau tropul structural al atomului nu constituie o entitate în plus. El este oarecum compus din universali sau tropi mai simpli, prin urmare, nu constituie ceva care se află deasupra lor; aşadar, nu trebuie să ne nemulţumească redundanţa pe care o adaugă universalul sau tropul respectiv. Modul în care funcţionează compoziţia universalilor structurali nu este în totalitate clar; prin urmare, sunt de părere că este îndoielnic faptul că o teorie a universalilor trebuie să îi admită.[49] Tropii structurali, pe de altă parte, par neproblematici.

---

[48] Am spus că o relaţie externă, cu toate că nu se suprapune naturilor intrinseci ale *relata*-elor sale, luate separat, se suprapune naturii intrinseci a compusului alcătuit din *relata*-ele sale – de pildă, distanţa electron-proton se suprapune naturii intrinseci a întregului atom. Pentru a face ca aceasta să funcţioneze în cadrul unei teorii a universalilor sau tropilor, „composit" trebuie înţeles într-un fel special. *Relata*-ele sunt numai electronul şi protonul, însă compusul lor trebuie mărit, astfel încât să includă distanţa lor universală sau distanţa lor tropică, precum şi orice alţi universali sau tropi diadici care ar putea conecta electronul şi protonul. (vezi Williams, „Necessary Facts", pp. 603–5.) Putem oare pune prea mult în joc, astfel încât să certificăm, în mod fals, relaţia de a avea acelaşi proprietar ca relaţie externă, pentru că am pus în joc un universal sau un trop corespunzător? Nici o grijă! – Presupusul universal sau trop ar fi superfluu, prin urmare, o teorie slabă va nega existenţa sa. La fel cum putem spune, cu siguranţă, că toate proprietăţile perfect naturale sunt *ex officio* intrinseci, tot aşa putem spune că toate relaţiile perfect naturale sunt externe, şi că ele vor fi singurele relaţii cărora le corespund universalii sau tropi diadici.

[49] Vezi studiul meu „Against Structural Universals"; şi Armstrong, *Universals and Scientific Realism*, vol. II, pp. 69–70.

Întrebarea referitoare la naturaleţea primitivă, versus universali sau tropi, este una aflată la periferia procedeului de sprijinire a realismului modal, ce constituie obiectivul principal al cărţii de faţă; am discutat-o, totuşi, aici, din diferite motive. În primul rând, datorită unei întrebări considerate în prealabil: dacă avantajele realismului modal se diminuează sau nu ca urmare a credinţei în universali sau tropi şi dacă, astfel, avem mai puţină nevoie de proprietăţi, înţelese ca mulţimi de *possibilia*. În al doilea rând, datorită întrebării care se referă la cât de satisfăcătoare poate fi înlocuirea lumilor şi a indivizilor posibili reali cu entităţi similare *ersatz*, construite din universalii sau tropii lumii noastre; revin la această întrebare în subcapitolul 3.2. Şi în al treilea rând, datorită faptului că universalii sau tropii ajung să complice multe din discuţiile noastre în privinţa calităţilor realismului modal şi a diferenţei dintre variantele sale. Pentru a lua un exemplu: am notat, în prealabil, că un universal constituie o parte a oricărui obiect ce aparţine unui particular care îl instanţiază. Acest lucru face ca universalul respectiv să constituie o parte comună tuturor lumilor în care este instanţiat; ceea ce înseamnă că, atât timp cât pot rămâne neutru în privinţa existenţei universalilor, trebuie să îmi justific negarea identităţii transmundane. (Vezi subcapitolul 4.2)

1.6. Izolarea

Sper că am făcut clară teza mea cu privire la pluralitatea lumilor, arătând care sunt obiectivele teoretice pe care ea este menită să le servească. Voi lua acum în discuţie câteva întrebări privind formularea tezei în cauză şi voi preciza alte aspecte ale propriei mele poziţii teoretice.

O lume posibilă are părţi, cu alte cuvinte, indivizi posibili. Dacă două lucruri aparţin aceleaşi lumi, îi numesc *parteneri de lume*.[50] O lume este suma mereologică[51] a tuturor indivizilor posibili care îi aparţin, iar

[50] Partenerii de lume sunt composibili, în sensul cel mai tare al cuvântului. Două entităţi sunt composibile într-un sens diferit, dacă ele sunt, explicit, parteneri de lume, în virtutea contrapărţilor lor; adică, dacă şi numai dacă o anumită lume conţine contrapărţi ale ambelor lucruri. Două entităţi sunt composibile într-un al treilea sens, dacă şi numai dacă o anumită lume conţine duplicate intrinseci ale amândurora. În acest al treilea sens, oricare doi indivizi posibili sunt composibili (cu excepţia cazului, poate, în care unul dintre ei este prea mare pentru a lăsa loc şi celuilalt); vezi subcapitolul 1.8.

[51] *Suma mereologică* sau *fuziunea* mai multor obiecte este cel mai puţin cuprinzător obiect, care le conţine ca părţi pe toate celelalte. Ea este compusă din obiectele respective şi

partenerii de lume constituie, unii pentru alții, tot atâtea sume mereologice. Lumea reprezintă o sumă maximală: orice obiect care constituie partenerul de lume al oricărei părți a lumii constituie, el însuşi, o parte a aceleiaşi lumi. (Aceasta este o simplă consecință a faptului că am negat faptul că lumile se suprapun.) Însă nu orice sumă de părți de lumi constituie, ea însăşi, o lume. Este posibil, desigur, ca suma respectivă să constituie numai o parte a unei lumi. Sau, ea ar putea consta în părți a două sau mai multe lumi diferite; astfel, suma în cauză poate fi răspândită de-a lungul spațiului logic, ea nu trebuie să se afle integral într-o singură lume; în plus, este posibil ca nu toate părțile sale să fie, una pentru alta, un partener de lume.

Care este, atunci, diferența dintre o sumă de indivizi posibili care constituie o lume posibilă şi o sumă de indivizi posibili care nu constituie o lume posibilă? Ce face ca două obiecte să fie parteneri de lume? Cum sunt demarcate lumile una de alta? De ce nu toate *possibilia* alcătuiesc una şi aceeaşi mare lume? Sau, la cealaltă extremă, de ce nu este fiecare neutrino, posibil, o mică lume autonomă? În terminologia lui Perry: care este relația unitate pentru lumile posibile?[52]

Am răspuns parțial în secțiunea mea introductivă, atunci când am afirmat că nimic nu este atât de departe de noi în spațiu, sau atât de departe în trecut sau în viitor, încât să nu fie parte a aceleiaşi lumi căreia îi aparținem. Această chestiune pare să fie una necontroversată, deschisă generalizării: ori de câte ori doi indivizi posibili sunt relaționați spațio-temporal, ei sunt parteneri de lume. Dacă există vreo distanță între ei – fie ea mare sau mică, spațială sau temporală – ei constituie părți ale unei singure lumi.

(Sau, mai bine: pentru orice doi indivizi posibili, dacă fiecare parte particulară a unuia este în relație spațio-temporală cu fiecare parte particulară a celuilalt, şi anume o parte total distinctă de individul respectiv, atunci cei doi indivizi sunt parteneri de lume. Această formulare evită dificultățile care pot apărea cu privire la relaționarea spațio-temporală parțială a sumelor mereologice transmundane, la dificultățile în privința universalilor multiplu localizați; precum şi dificultățile în privința dilemei dacă obiectele care se suprapun sunt sau nu relaționate spațio-temporal.)

---

nimic mai mult; orice parte a sa se suprapune unuia sau mai multora dintre ele; constituie o parte propriu-zisă a oricărui alt obiect care conține părțile în cauză. Echivalent: suma mereologică a mai multor obiecte este acel obiect pentru care, oricare ar fi X, X i se suprapune, dacă şi numai dacă X se suprapune unuia dintre obiectele respective. Pentru detalii în privința mereologiei pe care o voi folosi în această carte, vezi Leonard şi Goodman; sau Goodman, *Structure of Appearance*, secțiunea II. 4.

[52] Întrebarea îi aparține lui Richards; îi sunt recunoscător, la fel ca şi lui David Johnson, pentru discuțiile utile pe marginea ei.

Dilema la care ne referim reprezintă, poate, o chestiune mai controversată decât pare. Vă amintiţi că am discutat, în conexiune cu predeterminarea, problema lumilor care diverg? Cu alte cuvinte, problema lumilor perfect identice până la un moment dat, şi care diferă după aceea? Oare dezbaterea problemei respective nu presupune o comparaţie transmundană a momentelor temporale, simultaneitate sau succesiune între evenimentele ce se petrec în lumi diferite? Sau relaţii spaţio-temporale transmundane între participanţii la evenimentele respective, sau regiuni spaţiu-timp în care ele au loc?

Părerea mea este că nu. Comparaţii transmundane, da; relaţii spaţio-temporale transmundane, nu.

Să presupunem că două lumi sunt perfect identice până la un moment dat şi diverg ulterior. Explic situaţia de mai sus în felul următor. Există un segment iniţial al primei lumi şi un segment iniţial al celei de a doua lumi care sunt duplicate perfecte. Ele constituie segmente maximale: nu sunt incluse, respectiv, în două segmente iniţiale mai mari care să fie, la rândul lor, duplicate perfecte. Există o corespondenţă între părţile celor două segmente, potrivit căreia părţile corespunzătoare constituie, de asemenea, duplicate perfecte; şi conform căreia părţile respective sunt relaţionate similar din punct de vedere spaţio-temporal, aşa cum partea este relaţionată cu întregul. De aceea, părţile corespunzătoare constituie excelente contrapărţi. Ele au această calitate, indiferent dacă avem în vedere o relaţie de contraparte, care pune în evidenţă similaritatea caracterului intrinsec, o relaţie care pune accentul pe potrivirea extrinsecă a originilor sau chiar o relaţie care subliniază rolul istoric. (Excepţie face cazul în care ceva care aparţine regiunii duplicate are un rol istoric aflat, parţial, în afara regiunii respective.) Tăieturile (*cross-sections*) temporale ale lumilor, de pildă, constituie excelente contrapărţi: există secole, săptămâni sau secunde contrapartice. În aceeaşi manieră, există locuri contrapartice: galaxii, planete, oraşe. Astfel, obiectele care aparţin celor două lumi pot fi simultane sau nu, se pot afla în acelaşi oraş sau în oraşe diferite, pot fi aproape sau departe unul de celălalt, în sensuri contrapartic-teoretice foarte naturale. Însă relaţiile de mai sus nu constituie relaţii spaţio-temporale reale între lumile posibile. Singurele relaţii transmundane implicate sunt relaţiile interne de similaritate; într-adevăr, nu cele dintre înşişi indivizii cvasi-simultani (sau altfel), ci relaţiile dintre părţile duplicate mai mari ale celor două lumi în care se află indivizii respectivi.

Să presupunem că descoperiţi – de pildă, cu ajutorul unui oracol îndeobşte recunoscut – că marea parte a istoriei umane a fost repusă în scenă, cu variaţii interesante, în galaxii izolate, în momente ce aparţin trecutului sau viitorului îndepărtat. Vorbind despre aceste repuneri în

scenă, ați întreprinde, cu siguranță, comparații contrapartic-teoretice între spațiu și timp. Ați putea spune că un eveniment remarcabil, ce ține de o astfel de repunere în scenă, a avut loc anul trecut în Headington; ați putea adăuga, de asemenea, fără a intra în conflict, că evenimentul respectiv va avea loc peste $6,4 \times 10^{12}$ de ani de aici încolo și la $3,8 \times 10^{9}$ ani-lumină distanță de noi, în direcția constelației Centaurus. Ar trebui să nu întâmpinați nici o dificultate majoră atunci când încercați să puneți de acord o discuție pe marginea evenimentelor stranii petrecute în Didcot cu o săptămână în urmă cu faptul că am respins relațiile spațio-temporale între părțile diferitelor lumi.

Prin urmare, am obținut o condiție suficientă: dacă două obiecte sunt relaționate spațio-temporal, atunci ele sunt parteneri de lume. Reciproca este mult mai problematică. Totuși, ea constituie, mai mult sau mai puțin, doctrina pe care o propun. Alăturând cele două jumătăți: obiectele constituie parteneri de lume, dacă și numai dacă ele sunt relaționate din punct de vedere spațio-temporal. Prin urmare, o lume este unificată de interrelațiile spațio-temporale ale părților ei. Nu există relații spațio-temporale dincolo de granițele dintre o lume și alta; însă, indiferent de modul în care configurăm o graniță în cadrul unei lumi, există relații spațio-temporale dincolo de aceasta .

Prima și cea mai simplă obiecție este că este posibil ca o lume să conțină două sau mai multe spațiu-timpuri complet deconectate între ele. (Poate că lumea noastră se află în situația respectivă dacă, într-adevăr, o astfel de deconectare este posibilă.) Însă, indiferent de modalitatea de existență a unei anumite lumi, această modalitate este proprie unei anumite lumi; iar o lume care conține două spațiu-timpuri deconectate unul de celălalt constituie un contraexemplu la propunerea pe care am făcut-o mai sus. Împotriva obiecției expuse, sunt nevoit să neg, pur și simplu, premisa pe la care pornește. Aș prefera să nu procedez astfel; mărturisesc că mă simt oarecum înclinat să accept premisa respectivă. Totuși, sunt de părere că ea nu reprezintă un element central al gândirii noastre modale, și nici o consecință a principiului general al posibilităților. Prin urmare, premisa în cauză este negociabilă. Dată fiind alegerea între respingerea presupusei posibilități a spațiu-timpurilor deconectate ce aparțin unei singure lumi și (alternativa opusă) apelul la o relație primitivă de parteneriat în lume, consider că prima este varianta cea mai credibilă.

Nu vă pot pune la dispoziție spațiu-timpuri deconectate în cadrul unei singure lumi; însă vă pot oferi câteva substitute acceptabile. O lume interrelaționată spațio-temporal poate conține numeroase părți diferite, asemănătoare unei lumi propriu-zise. *Ex hypothesi* părțile respective nu

constituie lumi complete, însă ele pot produce acest efect aparent. Părţile în cauză pot fi cvadridimensionale; pot fi nelimitate; între ele poate exista o interacţiune slabă sau nici o interacţiune cauzală. Într-adevăr, fiecare dintre părţile de lume asemănătoare unei lumi propriu-zise, şi care aparţin unei lumi date pot constitui, în mod obişnuit, duplicatul unei lumi complete. Există cel puţin patru modalităţi în care o lume posibilă poate conţine părţi asemănătoare unei lumi (cvasilumi – *n.t.*). Fiecare dintre ele reprezintă o modalitate posibilă de existenţă a unei lumi; astfel, fiecare constituie un mod de existenţă al unei anumite lumi.

(1) Este posibil ca spaţiu-timpul lumii mari să aibă o dimensiune în plus. Atunci cvasilumile pot fi distribuite ţinând seama de noua dimensiune.

(2) Cvasilumile pot avea un spaţiu-timp comun. Să ne gândim la cazul mai multor populaţii care se interpenetrează, fără a interacţiona, într-un spaţiu-timp unic în care trăiesc împreună. Desigur, ar fi de dorit ca, în acest caz, locuitorii să nu interacţioneze cu forma spaţiu-timpului lor aşa cum procedăm noi vizavi de forma spaţiu-timpului nostru; în caz contrar, interacţiunea respectivă va permite diferitelor populaţii să interacţioneze indirect una cu cealaltă.

(3) Timpul ar putea avea o structură metrică diferită de axa numerelor reale, care ar arăta mai degrabă ca o înlănţuire de mai multe copii ale axei reale. Am avea numeroase epoci diferite, una urmând celeilalte. În orice caz, fiecare epocă ar avea o durată infinită, fără început şi fără sfârşit. Locuitorii diferitelor perioade ar fi relaţionaţi spaţio-temporal, dar separarea lor ar fi infinită. Alternativ, ar putea exista o infinitate de regiuni infinite alăturate în spaţiu; astfel, ar trebui să existe distanţe spaţiale infinite între punctele din diferitele regiuni asemănătoare unei lumi propriu-zise.

(4) Alternativ, timpul ar putea avea structura metrică a axei reale, aşa cum presupunem în mod normal. Şi totuşi, ar putea exista o infinitate de epoci asemănătoare unor lumi propriu-zise, una succedând-o pe cealaltă. Fiecare epocă ar avea o durată finită; însă finitudinea epocilor ar putea fi necunoscută locuitorilor pentru că, pe măsură ce o epocă se apropie de sfârşit, totul se accelerează. Presupuneţi că o generaţie trăieşte şi moare în douăsprezece luni, următoarea în şase, următoarea în trei,... astfel încât o infinitate de generaţii se pot încadra în ultimii doi ani ai propriei epoci. Similar, regiunile asemănătoare unei lumi propriu-zise, de diametru finit ar putea fi aglomerate în spaţiu, micşorându-se pe măsură ce obiectele se apropie de margini.

Dacă aţi crezut, ca mine, că o singură lume poate conţine numeroase părţi mai mult sau mai puţin izolate asemănătoare unei lumi propriu-zise, cât de siguri puteţi fi că, într-adevăr, v-aţi gândit chiar la presupusa posibi-

litate pe care eu o resping? Sunteți convins de faptul că ideea potrivit căreia părțile asemănătoare unei lumi propriu-zise nu sunt, în nici un caz, relaționate spațio-temporal a fost esențială concepției dumneavoastră? Sau poate, mai degrabă, nu v-ați gândit la alternativele pe care vi le ofer? Sau poate gândul dumneavoastră este suficient de lacunar încât să îngăduie alternativelor propuse de mine să facă dreptate?

O a doua obiecție se referă la spirite, despre care tradiția presupune că se află în afara spațiului și la episoadele din viața mentală a spiritelor. Oricât am fi de convinși că nu există astfel de entități incomplete, care să ne fie parteneri de lume, oare nu este, totuși, cel puțin posibil, ca povestea tradițională să fie adevărată? Dacă da, atunci o anumită lume este populată de astfel de spirite. Însă, aceasta nu reprezintă o obiecție. Eu nu susțin că toate lumile ar fi unificate în exact același mod prin inter-relaționalitate spațio-temporală. Prin urmare, interrelația proprie unei lumi a Spiritelor poate fi mai slabă decât cea a unei lumi decente, cum este lumea noastră. Situația este suficient de bună dacă Spiritele și acțiunile lor sunt localizate pur și simplu în timp. (Pentru a înțelege acest lucru, poate că timpul și spațiul trebuie să fie mai separabile în lumea de Spirite decât sunt ele, ca atare, în lumea noastră; însă așa ceva este, cu siguranță, posibil.) Pot chiar admite existența minunatelor Spirite, entități relaționate spațio-temporal cu alte obiecte, datorită omniprezenței lor – aceasta constituie una dintre modalitățile, printre altele, de întreținere a relațiilor spațio-temporale. Nu înțeleg perfect motivul pentru care ar trebui să mă ridic în apărarea posibilității poveștilor cu spirite – până una alta, oamenii au devenit faimoși pentru ușurința cu care acceptă teoriile imposibile, cum ar fi teoria naivă a mulțimilor – însă cred că, de fapt, acord poveștilor respective exact atât loc, în spațiul logic, pe cât merită.

A treia obiecție constă în posibilitatea să nu existe nimic, mai degrabă decât să existe ceva. [11] Dacă o lume constituie o sumă mereologică maximală de entități interrelaționate spațio-temporal, acest lucru nu permite existența unei lumi absolut goale. O lume nu este ca o sticlă ce poate să nu conțină nici un strop de bere. Lumea *este* totalitatea obiectelor pe care le conține, prin urmare, chiar dacă nu există bere în sticlă, există totuși sticla. Iar dacă nu există nici sticla, atunci nu există nimic. Iar nimicul nu înseamnă ceva, oricât de miniatural ar fi acest ceva. Existența lumilor miniaturale este, într-adevăr, posibilă. Este posibil să existe și „ceva mai mult decât nimic": un spațiu-timp oarecare, omogen și nepopulat, sau chiar un singur punct al său. Însă „ceva mai mult decât nimic" înseamnă totuși ceva; nu există nici o lume în care să nu existe absolut nimic. Înseamnă că este necesar ca ceva să existe. Deoarece este adevărat, în toate lumile posibile, că ceva există: este adevărat, de fiecare dată când ne restricționăm

cuantificatorii la domeniul părţilor unei singure lumi, chiar dacă singura parte a unei anumite lumi constă într-un punct indivizibil, indescriptibil. Desigur, dacă nu restricţionăm cuantificatorii, din punct de vedere al unei lumi sau al alteia, atunci cu atât mai mult este adevărat că există ceva, mai degrabă decât nimic: există spaţiul logic, totalitatea lumilor, în toată splendoarea lor.

Cât de dezastruoasă este situaţia, în acest moment? Cred că partea cea mai rea o constituie teama dvs. că m-aş putea oferi *să explic* de ce există ceva mai degrabă decât nimic, declarând pur şi simplu că acesta reprezintă un adevăr necesar. Însă nu vă fie teamă; nu sunt de părere că cea de mai sus poate constitui o explicaţie. Pentru că o explicaţie, cred eu, este o versiune etiologică: ne spune ceva despre modul cum a fost cauzat un eveniment. Sau ne spune ceva general despre maniera în care unele, mai multe, sau toate evenimentele de un anumit tip sunt cauzate. Sau ne explică un fapt existenţial, spunându-ne ceva despre modul cum mai multe evenimente, împreună, concură la producerea adevărului faptului respectiv, urmând ca apoi, poate, să ne spună ceva despre maniera în care evenimentele producătoare de adevăr de mai sus au fost cauzate. Prin urmare, cred că nu pot spune nimic care să stea ca explicaţie pentru faptul că ceva, mai degrabă decât nimic, există; acest lucru se referă inclusiv la declaraţia sinceră potrivit căreia nu există nici o lume în care să nu existe nimic.[53]

Până în acest moment, mă descurc perfect. Accept consecinţele inoportune ale propriei mele teze şi susţin că ele nu sunt atât de rele pe cât aţi putea crede. Însă există încă o obiecţie pe care trebuie să o iau în considerare, iar aceasta din urmă pare, cu adevărat, să solicite retragerea mea parţială de pe poziţiile pe care le-am obţinut. Ultimul punct de reper îl constituie relaţia primitivă de parteneriat în lume, însă cred că nu va fi necesar să mă retrag chiar atât de mult.

Imaginaţi-vă o teorie a spaţiu-timpului construită pentru scopurile mecanicii newtoniene sau pentru scopurile bunului simţ. (Mă refer la mecanica newtoniană de modă veche, opusă reformulărilor recente care, într-un sens, sunt, de asemenea, newtoniene, însă care eludează restul absolut.) Teoria susţine că orice două puncte spaţiu-timp sunt relaţionate printr-o distanţă spaţială şi o distanţă temporală: două distanţe diferite.

---

[53] Găsesc satisfăcător faptul că o altă perspectivă, aflată pe locul al doilea în lista mea de preferinţe, după propria mea concepţie, pare şi ea să considere necesar faptul că există ceva, mai degrabă decât nimic. Este vorba despre perspectiva „combinatorială": în locul altor lumi, există constructe în care elementele lumii noastre – particulari şi universali elementari, poate – sunt puse împreună în diferite combinaţii. (Vezi subcapitolul 3.2, în care prezint perspectiva respectivă ca pe o formă de „ersatzism lingvistic".) Însă, aşa cum observă D. M. Armstrong în decursul dezbaterii, este imposibil să combinăm elemente şi să nu obţinem, astfel, nimic. Prin urmare, nu există posibilitate combinatorială potrivit căreia este posibil să nu existe nimic.

Una dintre distanțe, însă nu ambele, poate fi egală cu zero și, astfel, simultaneitatea absolută și restul absolut sunt bine definite. Presupun că acesta este un mod de existență posibil al unei lumi, prin urmare, este un mod de existență al unei anumite lumi, diferită de lumea noastră. Însă avem motive întemeiate să credem că, în lumea noastră, lucrurile stau altfel. În lumea noastră relativă, între orice două puncte spațiu-timp există o singură distanță; poate fi o distanța spațială, poate fi o distanță temporală sau poate fi o distanță egală cu zero, care nu este nici spațială, nici temporală (un interval „de tip spațiu", codificat printr-un număr real pozitiv, un interval „de tip timp", codificat printr-un număr imaginar pozitiv, respectiv un interval „de tip lumină"). Desigur, există și alte diferențe între spațiu-timpul newtonian și cel relativist, însă această diferență între două distanțe versus una dintre ele este chiar diferența importantă pentru ontologie.

Dăm nume proprietăților și relațiilor care apar în lumea noastră; prin urmare, ceea ce numim „relații spațio-temporale" sunt relații care se comportă în manieră relativistă, cu distanță spațială sau cu distanță temporală, dar nu cu ambele. Acum, când avem în vedere lumea newtoniană, vorbim oare despre posibilitatea unor comportamente diferite ale aceloraşi relații? Este oare posibil ca relațiile respective să se dubleze, pentru a ne pune la dispoziție două distanțe, de tipuri diferite, între aceleași două puncte? Sau, mai degrabă, avem în vedere niște relații diferite, care ar putea lua locul relațiilor spațio-temporale din lumea noastră?[54]

În primul caz, nu trebuie să ne facem nici o grijă. Lumea newtoniană este o lume interrelaționată spațio-temporal în aceeași măsură ca lumea noastră, chiar dacă relațiile spațio-temporale se comportă, în lumea newtoniană, diferit. Însă în cazul al doilea, strict vorbind, nu pot spune că lumea newtoniană este interrelaționată *spațio-temporal*. Ea deține propriul său sistem de relații externe, prin intermediul căruia se ordonează părțile sale, relații analoge relațiilor spațio-temporale responsabile pentru ordonarea părților lumii noastre. Însă acești impostori newtonieni nu trebuie numiți „relații spațio-temporale", pentru că numele respectiv este numele pe care

---

[54] Ce semnifică această întrebare? Poate ceva, poate altceva, în funcție de teoria fundamentală asupra proprietăților și relațiilor naturale; vizavi de întrebarea menționată, rămân pe o poziție neutră, între trei alternative. (Vezi subcapitolul 1.5)

(1) Poate naturaleța este un termen primitiv care se aplică proprietăților sau relațiilor înțelese ca mulțimi; atunci, există familii de relații ce pot servi drept relații spațio-temporale comune tuturor lumilor și există alte familii de relații, mai puțin cuprinzătoare, care pot servi drept relații spațio-temporale diferite, speciale pentru diferitele tipuri de lumi; întrebarea este care dintre relațiile respective sunt cele mai naturale.

(2) Poate că o relație este naturală atunci când cazurile sale dețin un universal relațional comun; întrebarea este ce universali există?

(3) Poate că o relație este naturală atunci când cazurile sale conțin tropi duplicați; întrebarea este ce fel de tropi există.

l-am conferit diferitelor relaţii existente între părţile lumii noastre. (Este inutil să precizăm că, atunci când am discutat cazul relaţiilor din propria noastră lume, este posibil să ne fi gândit că ele se comportă mai degrabă newtonian, decât relativist. Oricât de mult ne-am dorit să conferim nume relaţiilor corespunzătoare unei anumite teorii, fără îndoială că ne dorim într-o măsură mult mai mare să conferim nume relaţiilor predominante în lumea noastră.) Similar, *mutatis mutandis*, dacă locuitorii lumii newtoniene au în vedere posibilitatea unei lumi ca a noastră. Să presupunem că ei au procedat aproximativ la fel ca noi, atunci când au conferit nume entităţilor pe care le numesc „relaţii spaţio-temporale"; şi să presupunem că nu este adevărat că aceleaşi relaţii se comportă diferit într-o lume newtoniană şi, respectiv, într-o lume relativistă. În acest caz, locuitorii lumii newtoniene respective nu ar trebui să afirme, în sens strict, că lumea noastră este „interrelaţionată spaţio-temporal".

Nu ştiu ce răspuns să dau întrebării: dacă există sau nu relaţii identice în lumi diferite? La întrebarea respectivă se poate răspunde diferit, de la un caz la altul: unele perechi de lumi newtoniene şi relativiste folosesc relaţii identice (dublate, în cazul lumii newtoniene), alte perechi nu. De asemenea, presupun că unele lumi sunt interrelaţionate prin intermediul unor sisteme de relaţii externe care diferă de distanţele relativiste, cel puţin în privinţa modului în care se comportă, într-o măsură mai mare decât distanţele dublate newtoniene. Ar fi grozav să putem presupune că toate lumile sunt interrelaţionate cu ajutorul aceloraşi relaţii, şi anume, prin intermediul relaţiilor pe care le numim „spaţio-temporale", aceasta în ciuda oricăror diferenţe comportamentale ce pot apărea. Nu resping această supoziţie. Însă nu sunt dispus să mă bazez pe ea.

Se impune să precizez că fiecare lume este interrelaţionată (şi este maximală în privinţa interrelaţiilor respective) printr-un sistem de relaţii care, dacă nu sunt chiar relaţiile spaţio-temporale pe bună dreptate numite astfel, sunt, în orice caz, analoge acestora. Atunci, sarcina mea devine aceea de a pune în evidenţă analogia respectivă. Cel puţin unele momente ale analogiei ar trebui să constea în următoarele.

(1) Relaţiile sunt *naturale*: ele nu sunt nişte stranietăţi verdastre, nu sunt nici măcar uşor disjunctive.

(2) Relaţiile sunt *omniprezente*: în cea mai mare parte a cazurilor posibile, sau poate, a tuturor fără excepţie, atunci când există un lanţ de relaţii într-un sistem, care porneşte de la un obiect şi ajunge la altul, există şi o relaţie directă între obiectele respective.

(3) Relaţiile sunt *discriminante*: este cel puţin posibil, indiferent dacă acest lucru se întâmplă sau nu în fiecare lume în care relaţiile sunt prezente, să existe o majoritate copleşitoare de obiecte interrelaţionate, între care nu există două perfect identice în ceea ce priveşte locul pe care îl deţin în structura relaţiilor.

(4) Relațiile sunt *externe*: ele nu se suprapun naturii intrinseci a *relata*-elor, luate separat, ci doar caracterului intrinsec al compusului *relata*-elor. (Vezi subcapitolul 1.5. Definiția unei relații externe a presupus *possibilia*, însă nu încă și lumile posibile și, astfel, ea ne stă acum la dispoziție, fără a ne expune pericolului circularității.) Atunci când un sistem de relații este analog relațiilor spațio-temporale, numite astfel în sens strict, le voi numi relații *analogic* spațio-temporale.[55]

Sper, într-o oarecare măsură, că este posibil să evităm ideea dubioasă a relațiilor analogic spațio-temporale. O alternativă mult mai simplă ar fi aceea că lumile sunt unificate prin intermediul interrelaționalității *externe* de orice tip. Ținând cont de o astfel de sugestie, orice relații naturale externe reușesc să unifice o lume. Fiecare parte a unei lumi întreține relații de acest tip cu fiecare altă parte a lumii respective; însă nici o parte a unei lumi nu întreține o asemenea relație cu vreo parte a unei alte lumi. Nu are nici o importanță dacă relațiile în discuție sunt relații spațio-temporale, fie în sens strict, fie în sens analogic.

Dacă simplificarea se află printre obiectivele la care putem spera, trebuie să punem mare preț pe procedeul restricționării la relații naturale.

---

[55] Există trei concepții diferite în privința naturii posibile a relațiilor spațio-temporale. Concepția dualistă: există părțile spațiu-timpului însuși și există părți de materie, sau câmpuri, sau alte entități care ocupă anumite părți ale spațiu-timpului. Astfel, relațiile spațio-temporale (stricte sau analogice) cuprind relații de distanță, care se susțin între părțile spațiu-timpului; relații de ocupare, care se susțin între ocupanți și părțile de spațiu-timp pe care aceștia le ocupă; și, derivate din primele, relații auxiliare de distanță, care se susțin între ocupanți sau între ocupanți și părțile spațiu-timpului.

Există două concepții moniste mai simple. O primă concepție privește ocupanții ca entități separate: avem, pe de o parte, părțile spațiu-timpului, iar relațiile de distanță sunt singurele lor relații spațio-temporale. Proprietățile atribuite, de regulă, ocupanților spațiu-timpului – de pildă, proprietățile de masă, sarcină, forță a unui câmp – aparțin, de fapt, chiar părților spațiu-timpului. Atunci când o parte a spațiu-timpului deține o distribuție adecvată a proprietăților locale, ea reprezintă o particulă, o porțiune a unui câmp, un măgar, sau orice vă doriți.

Cealaltă concepție monistă procedează în manieră opusă: ea lasă la o parte părțile spațiu-timpului, privilegiind ocupanții (care, de această dată, nu sunt numiți astfel în sens propriu), astfel încât singurele relații spațio-temporale rămân relațiile de distanță între unii dintre ocupanții respectivi. Sunt înclinat să mă opun celei de a treia concepții, cel puțin așa cum se aplică lumii noastre, din aproximativ motivele precizate de Nerlich în *The Shape of Space*. Sunt înclinat, însă într-o măsură mai mică, să mă opun concepției dualiste, deoarece o consider neeconomică. Presupun, în orice caz, că ar putea exista lumi de toate cele trei tipuri; dacă este așa, acest lucru ne oferă cel mai întemeiat motiv de a ne îndoi de faptul că unul și același sistem de relații spațio-temporale ar putea servi ca agent unificator al tuturor lumilor posibile. Pe parcursul cărții de față voi presupune că există entități de tipul regiunilor spațio-temporale, indiferent dacă există sau nu și obiecte distincte care să ocupe regiunile respective. Însă cred că presupoziția respectivă nu joacă un rol important și că aș fi putut susține o poziție încă și mai neutră, cu prețul unei elaborări mai neglijente. Cu siguranță, nu intenționez să sugerez că existența spațiu-timpului și a părților sale reprezintă o trăsătură esențială a realismului modal.

Va trebui să excludem mai mult decât stranietăţile verdastre. Pentru că întrebarea este cum rămâne cu relaţia de *non-identitate*? (Aici rămân îndatorat discuţiei cu James Grieve.) Relaţia respectivă se califică, potrivit definiţiei pe care am propus-o, drept relaţie externă şi se obţine invariabil între părţile particulare ale diferitelor lumi. Totuşi, i-am putea nega, pe bună dreptate, un loc în inventarul nostru selectiv de relaţii naturale. Ar fi superfluu să o includem în inventarul respectiv, dacă deţinem resursele necesare pentru a o introduce prin intermediul unei definiţii; şi totuşi o facem, din moment ce *X* şi *Y* sunt non-identici, dacă şi numai dacă există o clasă căreia unul dintre elementele *X* şi *Y* îi aparţine, în timp ce celălalt nu. (Dacă sunteţi de părere că ar fi necesară explicarea non-identităţii „claselor propriu-zise", ar fi bine să adăugaţi o clauză în plus: „... sau există ceva care aparţine unuia dintre elementele *X* şi *Y*, însă nu şi celuilalt".)

Îmi vine greu să apreciez dacă putem realiza efectiv simplificarea la care ne-am referit. Problema mea constă în absenţa analizelor de caz. Ce alte relaţii naturale externe ar putea exista, în afara relaţiilor spaţio-temporale (în sens strict sau în sens analogic)? Aş respinge anumiţi candidaţi ce ar putea fi propuşi pentru rolul de relaţie externă suplimentară: de pildă, relaţiile primitive de gen identitate, relaţiile contrapartice non-calitative (vezi subcapitolul 4.4), sau o relaţie primitivă de parteneriat de lume.

Probabil ca următoarele consideraţii pot funcţiona drept analiză de caz. În acest caz, situaţia pare nefavorabilă din perspectiva simplificării. Suntem înclinaţi să ne imaginăm că sarcina pozitivă şi negativă constituie proprietăţi naturale intrinseci ale particulelor; dar să presupunem că nu este aşa. Să presupunem, în schimb, că există relaţii naturale externe de încărcare-cu-sarcină-identică şi relaţii naturale externe de încărcare-cu-sarcină-opusă. (În continuare, putem introduce versiuni extrinseci ale proprietăţilor de sarcină. A avea sarcina neutră înseamnă încărcare-cu-sarcină-similară în raport cu anumite particule şi încărcare-cu-sarcină-opusă în raport cu nici una; a avea sarcină negativă înseamnă încărcare-cu-sarcină-similară în raport cu majoritatea particulelor uşoare care orbitează în jurul unor pâlcuri mult mai grele de particule din apropiere; iar a fi încărcat pozitiv înseamnă încărcare-cu-sarcină-opusă în raport cu o particulă negativă.) Potrivit acestei perspective, opusă celei standard, relaţiile de încărcare-cu-sarcină-similară şi încărcare-cu-sarcină-opusă *nu* se suprapun naturilor intrinseci a două particule, luate separat; un electron şi un pozitron pot fi duplicaţi intrinseci perfecţi. Aceasta este raţiunea de a numi relaţiile respective relaţii externe. Ele sunt *ex hypothesi* relaţii naturale. Sunt, de asemenea, relaţii omniprezente (cel puţin, în condiţiile unor legi corespunzătoare) deoarece, de fiecare dată când două particule sunt conectate printr-un lanţ de astfel de relaţii, există o conexiune directă între ele. Însă relaţiile în cauză sunt foarte departe de

categoria relațiilor discriminante (din nou, în condițiile unor legi corespunzătoare): dacă există trei particule, trebuie ca două dintre ele să fie similare, din perspectiva acestor relații. Dacă această poveste, sau una asemănătoare, poate fi adevărată, iată atunci câteva relații externe care nu sunt, în sens strict sau în sens analogic, spațio-temporale.

Ar putea oare două particule ce aparțin unor lumi diferite întreține relațiile externe de încărcare-cu-sarcină-similară și încărcare-cu-sarcină-opusă? Așa pare, la prima vedere; iar în acest caz simplificarea eșuează. Ar fi binevenit un motiv pentru care particulele ce aparțin unor lumi diferite nu pot întreține relațiile respective – altul decât motivul verificaționist, pe care îl găsesc neconvingător – însă, negăsind un asemenea motiv, înclin să resping simplificarea. În schimb, trebuie atunci să rămân aproape de propria mea sugestie, aflată într-o etapă insuficient de elaborată, potrivit căreia relațiile externe unificatoare trebuie să fie, dacă nu strict spațio-temporale, cel puțin analogic spațio-temporale.

Există și un al doilea sens în care lumile sunt izolate: nu există cauzalitate între o lume și alta. Dacă este necesar, aș propune această izolare cauzală, ce dublează izolarea spațio-temporală, ca principiu de demarcație între lumile posibile. Însă nu este nevoie de așa ceva. În cadrul unei analize contrafactuale a cauzalității, izolarea cauzală a lumilor decurge în mod automat. De aceea, ea nu contribuie cu nimic la demarcarea unei lumi de o alta. Indiferent de modul în care rezolvăm problema demarcației, cauzalitatea transmundană ne apare ca nonsens.

Atunci când există cauzalitate într-o lume dată se întâmplă, în linii mari, următoarele. (Pentru simplitate, ignor complicațiile legate de preempțiune și de supradeterminarea cauzală, precum și cele legate de idealizarea ce are loc atunci când se presupune că întotdeauna există cele mai apropiate lumi-antecedente. Dacă am ține cont de aceste complicații, nu am ajuta cu nimic cauzalitatea transmundană.) Avem o lume *W*, în care evenimentul *C* cauzează evenimentul *E*. Ambele evenimente au loc în *W*, ele constituie evenimente distincte, și este adevărat, în *W*, că dacă *C* nu ar fi avut loc, atunci nici *E* nu ar fi avut loc. Contrafactualul înseamnă că în lumile cele mai apropiate de *W* în care *C* nu are loc, nici *E* nu are loc.

Să încercăm să adaptăm toate acestea unui caz de cauzare transmundană în care se presupune că evenimentele unei lumi influențează evenimentele alteia. Evenimentul *C* are loc într-o lume W_C, iar evenimentul *E* are loc în lumea W_E, ele sunt evenimente distincte, iar dacă *C* nu ar fi avut loc, nici *E* nu ar fi avut loc. Acest contrafactual trebuie să se susțină – unde? Înseamnă că în lumile cele mai apropiate – unde? – în care *C* nu are loc, *E* nu are loc – unde? – nici el.

În mod normal, contrafactualul trebuie să se susţină în lumea în care primul eveniment îl cauzează pe celălalt; aşadar, poate că în cazul în care cauzalitatea are loc între două lumi, contrafactualul trebuie să se susţină în amândouă. Prin urmare avem:

(1) În lumile cele mai apropiate de W_C în care C nu are loc, nici E nu are loc, şi
(2) În lumile cele mai apropiate de W_E în care C nu are loc, nici E nu are loc.

Însă (1) pare incorectă: deoarece ne concentrăm asupra unui presupus caz de cauzare transmundană, este irelevant să ne întrebăm dacă obţinem E în lumile apropiate de W_C; trebuie să ne îndreptăm atenţia spre lumile apropiate de W_E, lumi în care presupusul efect a avut deja loc. Iar (2) pare încă şi mai puţin atractivă: trebuie să ne imaginăm scenariul eliminării lui C dintr-o lume precum W_C : îndepărtarea evenimentului respectiv dintr-o lume precum W_E este irelevantă. De fapt, lumea cea mai apropiată de W_E în care C nu are loc poate fi, pur şi simplu, W_E!

Prin urmare, este oare necesar să ne asigurăm că procedăm la ajustări în lumile corecte, specificând în mod explicit care sunt lumile din care anumite evenimente trebuie eliminate? Iată cum:

(1') În lumile cele mai apropiate de W_C pentru care C nu are loc în W_C, E nu are loc în W_E, şi
(2') În lumile cele mai apropiate de W_E pentru care C nu are loc în W_C, E nu are loc în W_E.

Însă o astfel de formulare este mai greşită ca oricând. Ce ar putea însemna dublele modificări: pentru *această* lume, un eveniment nu are loc în *acea* lume? C pur şi simplu *are loc* în W_C, E pur şi simplu *are loc* în W_E; nu există lume în care faptele respective sunt diferite. Aţi putea foarte bine declara că pentru Auckland plouă în Melbourne, dar pentru Wellington nu plouă în Melbourne. Declaraţiile respective nu pot fi înţelese în sens literal, cu excepţia cazului când interpretăm modificatorul extern ca modificator vid. (Din acest motiv, v-aţi gândit instantaneu la două modalităţi de a înţelege într-un sens *non*-literal cele spuse mai sus: în Auckland se spune că plouă în Melbourne, dar nu se spune acelaşi lucru şi în Wellington; plouă mult în Melbourne, comparativ cu Auckland, dar nu şi comparativ cu Wellington.)

Încercaţi altceva. Relaţia dintre o lume şi cauzalitatea obişnuită este analogă relaţiei dintre o pereche de lumi şi cauzalitatea transmundană. Aşadar, introduceţi perechi de lumi pe tot parcursul formulării:

(3) În perechea de lumi cea mai apropiată de perechea de lumi $<W_C, W_E>$, dacă *C* nu are loc în lumea de pe prima poziție a perechii respective, *E* nu are loc în lumea de pe a doua poziție a perechii.

Această formulare are sens însă, cred eu, nu într-o manieră care i-ar putea asigura adevărul. Pentru că eu presupun că apropierea unei perechi de lumi de o alta constă în apropierea dintre lumile de pe primele poziții ale celor două perechi, la care se adaugă apropierea dintre lumile de pe pozițiile secundare ale celor două perechi. Trebuie să pornim de la W_C pentru a identifica lumea de pe prima poziție a perechii celei mai apropiate, de vreme ce trebuie să eliminăm evenimentul *C*. Însă nu suntem nevoiți, în aceeași măsură, să pornim de la W_E pentru a identifica lumea de pe poziția a doua a perechii celei mai apropiate; și ce este mai apropiat de o lume dată decât însăși lumea respectivă? Prin urmare, lumea de pe poziția a doua a perechii celei mai apropiate va fi însăși W_E, în care *E* nu are loc, așadar (3) este falsă.

(Dacă ar exista relații externe semnificative între lumile posibile, acest lucru ar putea furniza un alt criteriu de comparație între perechile de lumi. Însă observației abia menționate eu îi răspund spunând că: în primul rând, chiar dacă relațiile externe transmundane nu sunt absolut interzise de soluția pe care o propunem problemei demarcației, relațiile admisibile vor fi similare relațiilor imaginate în prealabil, de încărcare-cu-sarcină-similară și încărcare-cu-sarcină-opusă, care se pare că nu ne sunt de nici un folos în problema asigurării adevărului lui (3); iar în al doilea rând, dacă contrafactualii noștrii speciali – perechile de lumi – trebuie să compenseze absența dependenței cauzale, ar fi de dorit ca aceștia să fie guvernați de același tip de apropiere care guvernează contrafactualii cauzali obișnuiți, cu toate că apropierea obișnuită a lumilor nu presupune nici un fel de relații externe transmundane care să aducă mai aproape perechile de lumi.)

Atunci când avem impresia că ne apropiem de înțelegerea cauzalității transmundane, cred că ceea ce se întâmplă de fapt constă în următoarele. Ne gândim la totalitatea lumilor posibile ca la o mare lume, iar aceasta ne duce cu gândul la posibilitatea ca lumea respectivă să fi avut și alte moduri de existență. Astfel că, probabil, ceea ce credem realmente este următorul lucru:

(4) În alternativa marii lumi care se află cel mai aproape de lumea noastră, în care *C* nu are loc în partea care îi corespunde lui W_C, *E* nu are loc în partea corespunzătoare lui W_E.

Însă formularea de mai sus este integral eronată. Dacă am dreptate, numeroasele lumi oferă deja contextul necesar contingenței; nu are sens să

furnizăm din nou contextul respectiv. Iar dacă mă înşel, numeroasele lumi nu oferă contextul necesar unei contingenţe reale. (După părerea unora; vezi subcapitolul 2.1) Însă atunci nu are sens să întrebuinţăm încă o dată, la scară mai mare, însăşi metoda despre care credem că a dat greş. Lumile reprezintă mulţimea tuturor entităţilor maximale unificate într-o manieră adecvată. Dacă se întâmplă ca lumile să formeze grupuri mari, iar apoi aceste grupuri să formeze alte grupuri, la rândul lor, ş.a.m.d., evenimentul respectiv nu are loc undeva anume. Prin „lumi" înţeleg în continuare *toate* lumile. (Şi oare cum ar putea lumile forma grupuri – ce fel de relaţie ar putea unifica un grup de lumi, fără ca, în acelaşi timp, să unească lumile care îl alcătuiesc?) Nu există decât o singură totalitate a lumilor; totalitatea respectivă nu este o lume; ea nu ar fi putut fi diferită. Aşadar (4) reprezintă un nonsens, inteligibil numai în condiţiile în care îl interpretăm ca vid.

Prin urmare, nu există nici un fel de cauzalitate transmundană. Şi nu pentru că eu stipulez acest lucru ca principiu de demarcaţie, ci pentru că el decurge din analiza mea a cauzalităţii şi contrafactualilor. Acesta este adevăratul motiv pentru care nu era posibil să existe un telescop suficient de puternic pentru a vizualiza alte lumi posibile. Obstacolul nu constă în faptul că celelalte lumi sunt prea îndepărtate de noi, aşa cum spune Kripke în glumă; şi nici faptul că lumile respective sunt oarecum „abstracte" aşa cum, desigur, crede el realmente. (Vezi *Naming and Necessity*, pp. 44 şi 19.) Vizualizarea prin telescop, la fel ca alte metode de acumulare a informaţiei, reprezintă un proces *cauzal*: un „telescop" ce a produs imagini independente din punct de vedere cauzal de condiţia obiectului „vizualizat" ar fi un telescop fals. În absenţa cauzalităţii transmundane, nu există telescop transmundan.

Similar, dacă nu există cauzalitate transmundană, nu există nici posibilitatea deplasării transmundane. Nu vă puteţi îmbarca într-o „navetă spaţial-logică" pentru a vizita o altă lume posibilă. V-aţi putea îmbarca în ceva despre care credeţi, în mod eronat, că reprezintă o navetă spaţial-logică, rotiţi o manetă şi dispăreţi. Iar în momentul dispariţiei dumneavoastră, un duplicat perfect al dumneavoastră, înconjurat de un duplicat perfect al navetei dvs., ar apărea *ex nihilo* într-o altă lume posibilă. Într-adevăr, există o mulţime de lumi în care dispar cei care aspiră la călătoriile spaţial-logice, o mulţime de lumi în care aceştia apar, precum şi o mulţime de duplicări calitative între cei care dispar şi cei care apar. Dar nimic din toate acestea nu înseamnă o adevărată călătorie, cu excepţia cazului când există un călător care supravieţuieşte atât plecării, cât şi întoarcerii. Iar continuitatea cauzală este o condiţie necesară supravieţuirii; ea constituie partea esenţială a ceea ce unifică o persoană care durează în timp. Acest lucru este adevărat chiar în cadrul unei singure lumi: dacă există un demon care distruge persoane la întâmplare

şi un altul care creează persoane la întâmplare şi, din pricina unei foarte improbabile coincidenţe, demonul creator înlocuieşte o victimă a demonului distrugător, continuitatea calitativă ar putea fi perfectă, însă absenţa dependenţei cauzale ar face ca situaţia descrisă să nu constituie totuşi un caz real de supravieţuire. Situaţia este similară între lumile posibile. Dacă nu există cauzalitate transmundană, nu există continuitate cauzală transmundană; dacă nu există continuitate cauzală, nu există supravieţuire. Dacă nu există supravieţuire, nu există călătorie. Toţi acei oameni ce aparţin diferitelor lumi şi care îşi găsesc sfârşitul în „navetele spaţial-logice", la fel ca cei, mai norocoşi, care apar *ex nihilo* în astfel de navete, sunt din păcate, induşi în eroare.

Însă dacă doriţi să fiţi martor unei lumi cucerite în totalitate de Napoleon, nu renunţaţi la speranţă. Poate că lumea noastră este una dintre acele mari lumi, având numeroase părţi asemănătoare unei lumi posibile, părţi spaţio-temporal relaţionate într-o manieră anume. În acest caz, poate că v-aţi putea vedea dorinţa suficient de împlinită, cu ajutorul unui telescop sau al unei navete spaţiale speciale care operează integral numai în lumea noastră. Desigur, nu veţi avea acces la acea parte a lumii, asemănătoare unei lumi posibile, şi căreia însuşi Napoleon îi aparţine; sunteţi deja acolo, iar Napoleon încă nu a cucerit totul. Însă presupun că v-aţi mulţumi şi cu o parte asemănătoare unei lumi posibile, în care cuceritorul să constituie o excelentă contraparte a lui Napoleon. Sunt ultimul om capabil să denunţe poveştile ştiinţifico-fantastice decente, arătând nevaliditatea lor filosofică. Nu; poveştile în care vedem sau vizităm „alte lumi" sunt perfect consistente. Ele devin adevărate în nenumărate lumi posibile. Numai că celelalte „lumi posibile" pe care le vedem sau vizităm în cadrul unor astfel de poveşti ştiinţifico-fantastice nu pot fi niciodată ceea ce *eu* numesc „alte lumi".

1.7. Concretitudinea

Deoarece am afirmat că lumile diferite sunt de acelaşi tip cu lumea noastră, fără îndoială că vă aşteptaţi să susţin că lumile şi indivizii posibili sunt concreţi, şi nu abstracţi. Însă ezit să fac, în mod direct, afirmaţia respectivă. Nu pentru că aş susţine părerea opusă; ci pentru că nu îmi este deloc clar ce înţeleg filosofii prin „concret" şi „abstract", atunci când folosesc termenii respectivi în conexiunea pe care o discutăm acum. Poate că aş fi de acord cu semnificaţiile propuse de filosofii respectivi, oricare ar fi ele, însă, totuşi, terminologia de mai sus nu mi se pare una utilă pentru a-mi explica propriile vederi.

Pot spune doar atât, chiar fără să cunosc ce semnificaţie ar trebui să aibă termenul „concret". Înţeleg, cel puţin, că măgarii, protonii, căţeii şi stelele trebuie să fie, în mod paradigmatic, concreţi. Înţeleg, de asemenea, că distincţia dintre abstract şi concret este menită să împartă entităţile în categorii fundamental diferite. În acest caz, nu se pune problema ca o entitate abstractă şi o entitate concretă să fie perfect similare, duplicate perfecte. Potrivit realismului meu modal, măgarii, protonii, căţeii şi stelele care aparţin acestei lumi au duplicate perfecte care aparţin altor lumi. Acest lucru este suficient pentru a stabili, orice ar însemna aceasta, că cel puţin unii indivizi posibili sunt „concreţi". Iar în acest caz, cel puţin unele lumi posibile sunt, cel puţin în parte, „concrete".

Un spectator ar putea presupune, pe bună dreptate, că distincţia dintre „concret" şi „abstract", distincţia dintre entităţi concrete şi abstracte reprezintă o bază de discuţie comună filosofilor contemporani, prea bine înţeleasă şi necontroversată încât să necesite vreo explicaţie. Însă, dacă cineva încearcă o asemenea explicaţie, este foarte probabil ca el să recurgă la una (sau mai multe) dintre următoarele patru căi.[56]

Prima, *Calea Exemplului*: entităţile concrete sunt obiecte cum ar fi măgarii, căţeluşii, protonii şi stelele, în timp ce entităţile abstracte sunt obiecte cum ar fi numerele. Toate acestea ne oferă foarte puţine indicaţii. În primul rând, pentru că nu există nici o versiune necontroversată în privinţa caracterului numerelor. Oare paradigmele abstracţiei pot lua forma ordinalilor lui von Neumann – adică a unor mulţimi pure? Sau a universalilor structurali, instanţiaţi în diferite locuri aparţinând lumii noastre, cum este cazul triparţialităţii, instanţiate oriunde există un proton compus din cuarci (în condiţiile în care cuarcii înşişi sunt atomi mereologici)? Sau forma „entităţilor abstracte *sui generis* ireductibile"? Şi chiar în contextul unei versiuni utile în privinţa naturii numerelor, există pur şi simplu prea multe modalităţi în care numerele diferă de măgari etc., iar noi suntem încă destul de departe de a înţelege unde trebuie să punem graniţa între obiectele similare unui măgar şi entităţile similare unui număr.

Calea Exemplului are, cel puţin, calitatea că spune ceva despre anumite părţi ale altor lumi. Aşa cum am precizat mai sus, unele părţi ale altor lumi sunt *exact* ca nişte măgari, pentru că părţile respective sunt măgari, prin urmare aceştia, cel puţin, sunt în mod paradigmatic concreţi.

---

[56] Am să trec cu vederea o a cincea cale, oferită de Dummett în capitolul 14 al cărţii sale, *Frege: Philosophy of Language*, potrivit căreia distincţia dintre entităţile abstracte şi cele concrete depinde de modul în care putem înţelege numele entităţilor respective. Chiar dacă această a cincea cale reuşeşte să traseze o graniţă, aşa cum, pe cât ştiu, este posibil, ea nu ne spune nimic direct despre modalitatea în care entităţile de pe părţile opuse ale graniţei respective diferă în ceea ce le priveşte natura. Este ca şi cum am spune că şerpii sunt animalele de care, instinctiv, ne temem în cea mai mare măsură – poate că este adevărat, însă afirmaţia respectivă nu ne spune nimic despre natura şerpilor.

Similară este situaţia căţeluşilor, protonilor şi a stelelor din alte lumi. Până aici, toate bune. Însă alte părţi ale altor lumi reprezintă, de pildă, bucăţi de spaţiu-timp propriu altor lumi – sunt oare, şi acestea, în mod paradigmatic concrete? Iar dacă particularii obişnuiţi conţin anumiţi universali sau tropi ca părţi proprii (non-spaţio-temporale), atunci lumile alcătuite din particulari obişnuiţi vor avea, în schimb, ca părţi proprii, anumiţi universali sau tropi; în care caz, nu toate părţile lumilor sunt în mod paradigmatic concrete. Într-adevăr, ne-am putea gândi la o teorie a numerelor – o teorie care susţine, de pildă, că numărul trei reprezintă universalul structural al tripartiţiei – conform căreia unele părţi ale lumilor s-ar putea dovedi abstracte în mod paradigmatic.

Dar atunci cum rămâne cu lumea întreagă? Este ea suficient de similară unui măgar, în ciuda mărimii sale? Şi, probabil, în ciuda faptului că este compusă, în cea mai mare parte, din spaţiu-timp gol? Înclin să spun că, potrivit Căii Exemplului, o lume este concretă mai degrabă decât abstractă – mai degrabă similară unui măgar decât similară unui număr. Înclin, de asemenea, să spun că o lume este mai degrabă ca un corb decât ca o masă de scris; şi că este mai degrabă „ping" decât „pong". Însă nu am idee de ce.

A doua cale, *Calea Confundării*: distincţia dintre entităţile concrete şi cele abstracte înseamnă, pur şi simplu, distincţia dintre indivizi şi mulţimi, sau dintre particulari şi universali sau, poate, dintre indivizi particulari şi orice altceva. Cele de mai sus se acordă relativ bine cu exemplele noastre. Este rezonabil să spunem că măgarii şi celelalte entităţi similare lor sunt indivizi particulari, nu universali sau mulţimi. Perspectiva potrivit căreia numerele sunt mulţimi este o perspectivă care se poate apăra, chiar dacă ea nu este ferită de neajunsuri; alternativ, se poate susţine că numerele sunt universali. Până aici, toate bune. Părerea mea este că lumile sunt indivizi, nu mulţimi. Sunt de părere că lumile sunt particulare, nu universale. Aşadar, potrivit Căii Confundării, în orice versiune a sa, afirm că lumile sunt concrete.

A treia cale, *Calea Negativă*: entităţile abstracte nu deţin o locaţie spaţio-temporală; ele nu intră în interacţiune cauzală; ele nu sunt niciodată indiscernabile unele de altele.

Calea Negativă şi Calea Confundării par a se afla într-un dezacord destul de nefericit. În ceea ce priveşte prima parte, negarea faptului că entităţile abstracte ar fi localizate, obiectez spunând că, potrivit testului respectiv, unele mulţimi şi universali se dovedesc a fi concrete. Ar trebui ca mulţimile să fie abstracte. Însă o mulţime de entităţi localizate pare să aibă o locaţie, cu toate că, probabil, este vorba despre o locaţie divizată: ea *este* acolo unde *sunt* membrii săi. Astfel, mulţimea mea unitate este chiar aici, exact în locul în care mă aflu; mulţimea alcătuită din tine şi din mine este în

parte aici, unde mă aflu eu, şi în parte, unde te afli tu ş.a.m.d. Şi ar trebui ca universalii să fie abstracţi. Însă, dacă un universal este integral prezent în fiecare dintre mai mulţi particulari localizaţi, aşa cum stau lucrurile prin definiţie, aceasta înseamnă că universalul respectiv se află acolo unde se află cazurile sale. Este multiplu localizat, nu nelocalizat. Aţi putea declara, pur şi simplu, că entitatea abstractă este localizată numai în sensul particular în care o mulţime sau un universal este localizat – însă atunci aţi putea la fel de bine spune că, pentru a fi abstractă, o entitate trebuie să constea într-o mulţime sau un universal. Comentariul dvs. cu privire la lipsa de locaţie nu adaugă nimic. Poate că o mulţime *pură*, sau un universal *neinstanţiat*, nu deţin o locaţie. În orice caz, entităţile respective sunt mulţimile sau universalii de care ne putem dispensa cu cea mai mare uşurinţă şi, în acelaşi timp, cei mai suspecţi. Dacă spunem că mulţimile sau universalii, în general, sunt nelocalizaţi, poate că pur şi simplu întreprindem o generalizare prea grăbită. Sau poate că presupunem o inferenţă: entităţile respective sunt nelocalizate, pentru că sunt abstracte. În acest caz, ar fi de dorit să nu afirmăm, totodată, că entităţile respective sunt abstracte, pentru că sunt nelocalizate.

În ceea ce priveşte partea a doua, negarea faptului că entităţile abstracte ar intra într-o interacţiune cauzală, şi ea pare să se afle în dezacord cu Calea Confundării. Este oare adevărat că mulţimile sau universalii nu pot intra într-o interacţiune cauzală? De ce nu putem spune că ceva cauzează o mulţime de efecte? Sau că o mulţime de cauze care acţionează împreună cauzează ceva anume? Sau că sarcina pozitivă cauzează efecte de un tip caracteristic, ori de câte ori este instanţiată? Numeroşi autori au propus identificarea unui eveniment – chiar obiectul ce, cu siguranţă, poate cauza şi poate fi cauzat – cu un tip sau altul de mulţime. (De exemplu în „Events", propun identificarea unui eveniment cu mulţimea regiunilor spaţiu-timp unde el are loc.) Trebuie oare să respingem orice identificare de acest gen, indiferent de economia pe care şi-o permite, pur şi simplu pentru motivul că mulţimile ar trebui să fie „abstracte"?

În ceea ce priveşte partea a treia, negarea faptului că entităţile abstracte pot fi indiscernabile, într-adevăr, nu văd ce s-ar putea spune în favoarea universalilor indiscernabili. Însă, în ceea ce priveşte mulţimile, mă gândesc că, dacă doi indivizi sunt indiscernabili, atunci mulţimile lor unitate au aceeaşi proprietate; situaţia este similară, ori de câte ori mulţimile diferă numai printr-o substituţie a indivizilor indiscernabili. Astfel *pace* Calea Confundării, se pare că nici Calea Negativă nu clasifică universaliile sau mulţimile, în general, drept entităţi abstracte.

Ce spune ea despre lumi? Celelalte lumi şi părţile lor nu întreţin, cu siguranţă, nici o relaţie spaţio-temporală sau cauzală cu *noi*. Lumile sunt

izolate din punct de vedere spațio-temporal și cauzal una de alta; în caz contrar, ele nu ar fi lumi întregi, ci părți ale unei lumi mai mari. Însă, potrivit aceluiași raționament, noi nu întreținem nici o relație spațio-temporală sau cauzală cu *ele*. Acest lucru nu ne face abstracți. Nu ajută cu nimic să declarăm că, din propria noastră perspectivă, noi suntem concreți, în timp ce o ființă dintr-o altă lume este abstractă; în timp ce, pentru ființa respectivă, aflată într-o altă lume, este adevărat faptul că ea este concretă și că noi suntem abstracți. Pentru că un lucru este sigur: oricare ar fi distincția abstract–concret, ea ar trebui cel puțin să constituie o diferență extrem de fundamentală între două tipuri de entități. Nu ajută cu nimic dacă distincția respectivă este una simetrică și relativă.

Așadar, întrebarea corectă este: oare celelalte lumi și părțile lor întreține relații spațio-temporale și cauzale cu orice obiect? Părțile lumilor da: ele întreține relații spațio-temporale (în mod strict sau în mod analogic), precum și relații cauzale, cu alte părți ce aparțin propriilor lumi. (Cu anumite excepții. Este posibil ca o lume mică să fie alcătuită dintr-o singură parte. Este posibil ca o lume haotică și lipsită de legi să nu devină cauzalitate. Însă presupun că nu dorim să susținem că părțile lumilor sunt abstracte în cazurile speciale respective și concrete în toate celelalte cazuri.) Lumile întregi, în orice caz, nu pot întreține relații spațio-temporale și cauzale cu nimic, în afară de ele însele, și se pare că nimic nu poate întreține astfel de relații cu propriile sale părți. Oare ar trebui să tragem concluzia că lumile – inclusiv cea căreia îi aparținem – sunt întregi abstracți alcătuiți din părți concrete? Poate că lumile sunt, într-adevăr, divizibile la modul exhaustiv în părți concrete? O astfel de interpretare conferă prea multă literalitate sensului – putem presupune că ar trebui să interpretăm Calea Negativă într-un sens caritabil, astfel încât întregii să poată moșteni concretitudinea de la părțile lor. În ceea ce privește indiscernabilitatea, nu am idee dacă există lumi indiscernabile; însă cu siguranță există părți de lume indiscernabile, de exemplu epoci indiscernabile ale unei lumi a recurenței eterne bilaterale. Prin urmare, potrivit Căii Negative, interpretată într-o manieră caritabilă, consider că lumile și părțile lor – inclusiv universalii, dacă este cu putință! – sunt entități concrete.

A patra cale, *Calea Abstracției*: entitățile abstracte constituie abstracții obținute din entități concrete. Ele rezultă din eliminarea, într-un fel sau altul, a specificității, astfel că o descripție incompletă a unei entități concrete inițiale devine o descripție completă a abstracției. Înțeleg că aceasta este, din punct de vedere istoric și etimologic, interpretarea pe care trebuie să o avem în vedere atunci când vorbim despre „entitățile abstracte". Însă interpretarea respectivă nu este, în nici un caz, cea dominantă în filosofia contemporană.

O teorie a părţilor de entităţi non-spaţio-temporale, indiferent dacă este vorba despre universali recurenţi sau de tropi nerecurenţi, dă seama într-o modalitate reuşită de anumite abstracţii. Putem spune că sarcina negativă unitate a unei anumite particule reprezintă un universal comun mai multor particule, şi că ea constituie o abstracţie obţinută din particulele respective prin simplul fapt că intră în componenţa fiecăreia dintre ele. Alternativ, putem spune că sarcina negativă particulară a unei anumite particule particulare face parte din particula respectivă, însă ea constituie o parte propriu-zisă şi, în acest sens, reprezintă o abstracţie, în raport cu întregul particulei în cauză. Însă nu putem identifica, pur şi simplu, abstracţiile cu universalii sau tropii. Pentru că întrebarea este de ce să nu abstragem un anumit aspect, extrem de extrinsec, al unui obiect – de pildă, numele de familie al unei persoane? Sau locaţia sa spaţio-temporală? Sau rolul său într-o anumită reţea cauzală? Sau rolul său în corpul unei anumite teorii? Toate aspectele menţionate nu constituie candidaţi adecvaţi la rolul de universali sau tropi reali, pentru că ele nu fac parte din natura intrinsecă a unui obiect, o dată ce au fost abstrase.

Este posibilă, de asemenea, înţelegerea clară a abstracţiilor sau a unor imitaţii adecvate ale acestora, cu ajutorul stratagemei de a lua în considerare clasele de echivalenţă. De pildă, abstragem direcţia unei drepte din dreapta însăşi, interpretând direcţia în sensul de clasă a dreptei respective, precum şi a tuturor dreptelor paralele cu ea. Nu putem vorbi de o eliminare reală a detaliilor specifice, ci mai degrabă de multiplicarea lor; însă, prin îndepărtarea detaliilor, dacă nu chiar eliminarea lor, se pierd caracterele specifice ale dreptei iniţiale. De pildă, direcţia conţine numeroase drepte localizate; direcţia respectivă este localizată acolo unde se află elementele sale, şi anume, peste tot; prin urmare, ea nu este localizată într-un anumit loc mai mult decât în altul, iar aceasta înseamnă cea mai bună a doua poziţie după cea a totalei absenţe. Însă mulţimile, în general, nu pot fi privite astfel ca abstracţii: cele mai multe mulţimi constituie clase de echivalenţă numai sub egida unor echivalenţe total artificiale. (Iar mulţimea vidă nu poate constitui o clasă de echivalenţă.) Mai mult, în cazul în care abstragem cu ajutorul claselor de echivalenţă, nu putem porni de la obiecte concrete din punct de vedere paradigmatic. Astfel, direcţiile pot fi abstrase din drepte, însă dreptele însele pot fi interpretate ca mulţimi de cvadruple de numere reale.

Prin urmare, chiar dacă universalii şi clasele de echivalenţă sunt abstracţii, Calea Abstracţiei nu se prea acordă cu Calea Exemplului şi cea a Confundării; nu se acordă nici atât cu Calea Negativă: dacă putem obţine o abstracţie din locaţia spaţio-temporală a unui obiect, abstracţia respectivă nu va fi nelocalizată; în schimb, ea nu poate fi caracterizată altfel decât prin

locație. În aceeași manieră, dacă putem obține o abstracție din rolul cauzal al unui obiect, atunci abstracția obținută va avea ca unică trăsătură intrarea în interacțiunile cauzale.

Cu excepția cazului în care le interpretăm ca pe niște universali sau tropi sau clase de echivalență, abstracțiile sunt în mod evident suspecte. Ipoteza inevitabilă este că abstracțiile constituie simple ficțiuni verbale: afirmăm „în modalitate materială" că vorbim despre abstracții, când adevărul este că vorbim într-o modalitate abstractă despre obiectul original. Ignorăm unele dintre trăsăturile obiectului, evitând introducerea unei noi entități, lipsite de trăsăturile respective. Ne propunem să vorbim despre abstracția „om economic"; însă, în realitate, vorbim despre oamenii obișnuiți într-o modalitate abstractă, limitându-ne la activitățile lor economice.

Potrivit Căii Abstracției, aș spune că lumile sunt concrete. Nu le lipsește specificitatea, și nu există nici o entitate din care să fie obținute prin procedeul abstragerii. În ceea ce privește părțile de lume, cu siguranță că unele sunt concrete, ca de exemplu măgarii, protonii, căței și stelele din alte lumi. Însă, dacă universalii sau tropii reprezintă părți non-spațio-temporale ale particularilor obișnuiți care, la rândul lor, constituie părți ale lumilor, atunci iată că există abstracții care reprezintă părți ale lumilor.

Prin urmare, în linii mari, și păstrând anumite îndoieli în privința Căii Exemplului și a Căii Negative, se pare că, într-adevăr, lumile, așa cum le înțeleg eu, sunt concrete; și la fel sunt multe dintre părțile lor, însă poate că nu toate. Însă se pare, de asemenea, că afirmația de mai sus este una extrem de ambiguă. E numai datorită șanșei fericite că orice dezambiguizare a sa o face adevărată.

1.8. Plenitudinea

La începutul dezbaterii, am precizat mai multe moduri de existență ale lumilor posibile, iar apoi am caracterizat realismul meu modal prin condițiile:

(1) Absolut orice mod de existență al unei lumi constituie un mod de existență al unei anumite lumi, și
(2) Absolut orice mod de existență al unei părți de lume reprezintă un mod de existență al unei anumite părți a unei anumite lumi.

Însă, ce semnificație au condițiile respective? *Se pare* că semnificația rezidă în faptul că lumile sunt abundente iar spațiul logic este oarecum complet. Nu există breșe în spațiul logic; nu există locuri vacante acolo unde ar fi putut fi o lume, deși ea nu se află acolo. S-ar părea că am întâlnit

un principiu al plenitudinii. Însă oare chiar despre un astfel de principiu este vorba?

În condiţiile realismului modal, devine avantajoasă identificarea „modurilor de existenţă ale lumilor posibile" cu lumile însele. De ce să distingem două entităţi care îşi corespund îndeaproape: lumea posibilă şi modul său cel mai specific de existenţă? Din raţiuni economice, s-ar impune identificarea „modurilor de existenţă" cu lumile însele.

Însă, aşa cum m-a atenţionat Peter van Inwagen, afirmaţia de mai sus face ca (1) să fie lipsită de conţinut. Ea spune numai că fiecare lume este identică unei anumite lumi. Acest lucru ar fi adevărat chiar dacă ar exista numai şaptesprezece lumi, sau una, sau nici una. Nu spune nimic despre abundenţă sau completitudine. Situaţia este similară în cazul lui (2).

Să presupunem că suntem de părere că o „cale" a cărei specificitate este maximală ar trebui să fie o entitate de acelaşi tip cu o „cale" mai puţin specifică: cu alte cuvinte, o proprietate înţeleasă ca mulţime. Atunci, o „cale" de specificitate maximală ar constitui o mulţime unitate. Într-adevăr, „căile" sunt distincte de lumi. Mai mult, ele sunt abstracte, în orice sens în care mulţimile sunt abstracte. Însă acest lucru nu ajută cu nimic la restaurarea conţinutului lui (1). O „cale posibilă" este o mulţime *nevidă*, iar (1) ne spune acum într-un mod trivial că fiecare dintre mulţimile unitate are un membru.[57]

Sau poate că o „cale" nu ar trebui să fie o mulţime unitate, ci o clasă de echivalenţă, obţinută pe baza criteriului indiscernabilităţii. Sunt agnostic în privinţa existenţei lumilor indiscernabile. Însă dacă ele există, aş dori să spun că există moduri de existenţă indiscernabile ale unei lumi, la fel cum aş dori să spun că o lume a recurenţei eterne bilaterale este o lume care îşi permite nenumărate moduri indiscernabile – un mod pentru fiecare epocă – de existenţă ale unei persoane. Însă s-ar putea ca unii să nu agreeze ideea unor „căi" indiscernabile. De aceea, ei s-ar putea bucura de orice dovadă că, indiferent dacă lumile sunt sau nu vreodată indiscernabile, „căile" nu pot fi niciodată astfel. În acest moment, (1) afirmă, în mod trivial, că fiecare clasă de echivalenţă conţine un membru.

---

[57] Unii critici au crezut că este foarte important ca „modurile" să constituie entităţi „abstracte" şi distincte de lumile posibile. De exemplu, vezi Stalnaker, „Possible Worlds"; şi van Inwagen, care scrie „cosmosul, fiind concret, nu este un mod de existenţă posibil al obiectelor... Şi, cu siguranţă, cosmosul nu poate fi identic nici unuia dintre modurile sale posibile de existenţă: ar fi similar cu a spune că Socrate este identic cu modul de existenţă al lui Socrate, ceea ce constituie o simplă greşeală de gramatică." („Indexicality and Actuality", p. 406.) Însă, din punctul meu de vedere, alegerea între interpretarea unei „căi" în sensul de mulţime unitate şi interpretarea „căii" respective în sensul de unic membru al mulţimii pare să fie de cea mai mică importanţă, pe poziţie de egalitate cu alegerea arbitrară între a vorbi despre o mulţime sau despre funcţia sa caracteristică.

Alternativ, să presupunem că suntem convinşi că o „cale" ar trebui să constea în natura intrinsecă a unei lumi, un universal structural foarte complex (ca în Forrest, „Ways Worlds Could Be".) În condiţiile tezei respective, o „cale posibilă" este un universal *instanţiat*. În acest moment, (1) susţine, în mod trivial, că pentru fiecare astfel de universal există o lume care îl instanţiază.

Interpretarea lui (1) poate consta în faptul că fiecare mod în care concepem o lume posibilă constituie un mod de existenţă al unei anumite lumi; cu alte cuvinte, orice descriere sau concepţie aparent posibilă a unei lumi corespunde unei anumite lumi. Am transformat astfel (1) într-un principiu real al plenitudinii. Însă el este inacceptabil. Astfel înţeles, (1) promovează în manieră non-discriminatorie opinii spontane pe marginea posibilităţilor.

Trag concluzia că atât (1), cât şi (2), nu pot funcţiona ca principii de plenitudine; ele rămân triviale. În acest caz, avem nevoie de o modalitate nouă de a spune ceea ce păreau să spună (1) şi (2): faptul că există suficiente posibilităţi şi că nu există breşe în spaţiul logic.

În vederea unei finalităţi sugerez să ne îndreptăm atenţia spre negarea humeană a legăturii necesare dintre existenţii distincţi. Pentru a exprima plenitudinea lumilor posibile, am nevoie de un *principiu de recombinare*, potrivit căruia asocierea părţilor diferitelor lumi posibile produce o nouă lume posibilă. În linii mari, principiul stipulează că orice obiect poate coexista cu oricare altul, cel puţin în condiţiile în care obiectele respective ocupă poziţii spaţio-temporale distincte. În aceeaşi manieră, este posibil ca orice obiect să nu poată coexista cu oricare altul. Astfel, dacă există un dragon şi există un unicorn, însă este imposibil ca un dragon şi un unicorn să existe laolaltă, acest lucru constituie o breşă inacceptabilă în spaţiul logic, un eşec al plenitudinii. Iar dacă există un cap vorbitor contiguu cu restul unui corp uman viu, însă este imposibil ca un cap vorbitor să existe separat de restul corpului uman, acest lucru constituie, de asemenea, un eşec al plenitudinii.

(Vreau să spun că plenitudinea necesită existenţa unui obiect separat *perfect identic* unui cap vorbitor contiguu cu un corp uman. Poate refuzaţi să numiţi obiectul respectiv „cap", sau poate credeţi că activitatea acestuia nu poate fi numită „vorbire". Sunt oarecum înclinat să nu fiu de acord şi să mă îndoiesc de faptul că modul de folosire poate stabili un răspuns fix unei întrebări atât de îndepărtate; însă nu are importanţă. Modul în care poate fi numit obiectul respectiv este total în afara problemei. În aceeaşi manieră, atunci când vorbesc despre dragoni sau unicorni posibili, mă refer la animalele care se potrivesc stereotipurilor pe

care le asociem numelor respective. Nu mă preocupă aici problema lui Kripke, dacă astfel de animale sunt denumite în mod legitim prin numele respective.)

Nu pot accepta în totalitate următoarea formulare: orice poate coexista cu orice altceva. Pentru că sunt de părere că lumile nu se suprapun, astfel că fiecare obiect aparţine numai uneia dintre ele. Un dragon dintr-o lume şi un unicorn dintr-o altă lume nu coexistă ei înşişi nici în lumea dragonului, nici în lumea unicornului, nici într-o a treia lume. Un cap ataşat nu reapare ca un cap separat, într-o oarecare altă lume, pentru că nu reapare deloc, în nici o astfel de lume.

În mod obişnuit, aş înlocui identitatea transmundană cu relaţiile de contraparte, însă nu în acest context. Nu pot accepta principiul potrivit căruia o contraparte a oricărui obiect poate coexista cu o contraparte a oricărui alt obiect. Contrapărţile sunt unite prin similaritate, însă adesea similaritatea relevantă este, în cea mai mare măsură, extrinsecă. În particular, potrivirea originilor are adesea o importanţă decisivă. Dacă anii mei tineri ar fi trecut altfel, aş fi putut fi acum o persoană diferită, în ceea ce priveşte numeroase aspecte importante – întrevăd aici o persoană dintr-o altă lume, contrapartea mea, în principal, datorită potrivirii de origine, şi foarte puţin datorită similarităţii intrinseci din etapele mai târzii ale vieţii. Este posibil (cel puţin în condiţiile unor rezolvări ale vaguităţii relaţiilor contrapartice) ca nimic să nu poate constitui o contraparte a dragonului, cu excepţia cazului când o mare parte din lumea sa înconjurătoare se potriveşte relativ bine lumii dragonului; similar, nimic nu poate constitui o contraparte a unicornului, cu excepţia cazului când o mare parte din lumea sa înconjurătoare se potriveşte relativ bine lumii unicornului; şi că nici o lume posibilă să nu se potrivească atât lumii dragonului, cât şi lumii unicornului; prin urmare, nu există nici o lume în care o contraparte a dragonului şi o contraparte a unicornului să coexiste. Consideraţi în ei înşişi, dragonul şi unicornul sunt composibili. Însă dacă folosim metoda contrapărţilor, nu îi considerăm în ei înşişi; în măsura în care relaţia contrapartică ţine cont de similarităţile extrinseci, considerăm dragonul şi unicornul în contextul propriilor împrejurimi.

Formularea principiului recombinării în termeni de similaritate este justificată. Principiul respectiv declară, de pildă, că există o lume în care ceva asemănător dragonului coexistă cu ceva asemănător unicornului. Însă similaritatea extrinsecă este irelevantă în acest caz, prin urmare, ar trebui să nu vorbesc despre contrapărţi coexistente. În schimb, ar trebui să afirm că un *duplicat* al dragonului şi un *duplicat* al unicornului coexistă într-o anumită lume şi că, prin urmare, capul vorbitor ataşat are, într-o anumită lume, un duplicat separat.

Duplicația este o chestiune ce se referă la proprietățile comune, însă duplicatele situate diferit nu au toate proprietățile comune. În subcapitolul 1.5, am definit duplicația în termeni de punere în comun a proprietăților perfect naturale, apoi am definit proprietățile intrinseci ca proprietăți care nu diferă niciodată în privința duplicatelor lor. Duplicatele pot să difere extrinsec în relațiile pe care le stabilesc cu propriile împrejurimi. Două molecule duplicate din lumea noastră pot fi diferite prin faptul că una este, iar cealaltă nu este o parte dintr-o pisică. Doi dragoni duplicați din diferite lumi pot fi diferiți prin faptul că unul coexistă cu un unicorn, în timp ce nu este cazul celuilalt. Două capete duplicate pot fi diferite prin faptul că unul este atașat de restul unui corp uman, iar celălalt nu.

Nu numai doi indivizi posibili, ci și orice număr admite combinarea prin intermediul duplicatelor coexistente. Într-adevăr, numărul poate fi infinit. Mai mult, orice individ posibil trebuie să admită combinarea cu sine: dacă există un dragon atunci, în aceeași măsură, ar putea exista două sau șaptesprezece sau o infinitate de copii duplicate alăturate ale dragonului respectiv.

Însă în acest moment apare o problemă. Numai un număr limitat de obiecte distincte poate exista în continuumul spațiu-timp. Acesta nu poate depăși numărul cardinal infinit al punctelor din continuum. Așadar, dacă avem mai mult decât un număr continuum de indivizi posibili care trebuie copiați, sau dacă avem mai mult decât un număr continuum de copii ale oricărui individ, atunci un continuum va fi prea mic pentru a susține toate obiectele coexistente pe care principiul nostru pare să le necesite.

Trebuie oare să păstrăm principiul recombinării simplu și necalificat, să urmăm căile pe care ne duce și să tragem concluzia că mărimea posibilă a spațiu-timpului este mai mare decât ne-am fi putut aștepta? O astfel de opțiune este tentantă, sunt de acord. Și nu văd nici un motiv care să impună unui spațiu-timp posibil condiția să nu poată depăși niciodată mărimea unui continuum. Însă dacă pornim de la un principiu menit să exprime plenitudinea în privința modului cum poate fi ocupat spațiu-timpul și vedem principiul nostru transformându-se neașteptat, astfel încât produce consecințe în ceea ce privește mărimea spațiu-timpului însuși, acest lucru pare dubios.

Principiul nostru necesită, prin urmare, un proviso: „potrivit mărimii și formei permise". Singura limită a gradului în care o lume poate fi populată de duplicate ale indivizilor posibili rezidă în faptul că părțile lumii respective trebuie să se poată conforma unei anumite mărimi și forme posibile. Dincolo de limita respectivă, orice obiect poate coexista cu oricare altul, și este posibil ca orice obiect să nu poată coexista cu oricare altul.

Situaţia de mai sus lasă deschisă o problemă reziduală legată de plenitudine: care sunt mărimile şi formele posibile ale spaţiu-timpului? Spaţiu-timpurile au reprezentări matematice, iar un mod adecvat de a afirma plenitudinea ar fi să spunem, de pildă, că pentru orice reprezentare într-o anumită clasă principală, există o lume al cărei spaţiu-timp este astfel reprezentat. Matematica este în măsură să ne ofere candidaţi la rolul de „clasă principală". (Vezi subcapitolul 2.2 pentru o discuţie aprofundată.)

Câteodată ne convingem pe noi înşine că ceva este posibil, imaginându-ne tot felul de experimente. Ne imaginăm un cal, ne imaginăm un corn pe capul lui şi, de aceea, ne convingem că un unicorn este posibil. Însă imaginabilitatea constituie un criteriu slab al posibilităţii. Ne putem imagina imposibilul, cu condiţia să nu ni-l imaginăm în detaliu perfect, şi o dată pentru totdeauna. Însă nu ne putem imagina posibilul în toate detaliile şi o dată pentru totdeauna, nu în cazul când este, oarecum, complicat. Este imposibil să construim un poligon regulat cu nouăsprezece laturi cu liniarul şi compasul; este posibil, însă foarte complicat, să construim unul cu şaptesprezece laturi. În orice sens îmi pot imagina construcţia posibilă, îmi pot imagina şi construcţia imposibilă. În ambele cazuri, îmi imaginez o ţesătură de arcuri şi linii cu poligonul în mijloc. Nu mi-o imaginez arc cu arc şi linie cu linie, aşa cum nu îmi imaginez o găină colorată pană cu pană – şi în acest mod nu reuşesc să constat imposibilul.

Obţinem o legătură suficient de semnificativă între imaginaţie şi posibilitate, însă nu prea semnificativă, dacă privim experimentele imaginative ca pe un mod de raţionare informală, având ca punct de plecare principiul recombinării. A imagina un unicorn şi a infera posibilitatea sa înseamnă a raţiona că unicornul este posibil, pentru că un cal şi un corn, care sunt posibile pentru că sunt actuale, pot fi juxtapuse în maniera imaginată.

În „Propositional Objects", Quine sugerează că putem interpreta o lume posibilă în sensul de reprezentare matematică: o mulţime de cvadruple de numere reale, ce furnizează coordonatele punctelor spaţio-temporale ocupate de materie. Metoda sa ar putea fi extinsă, astfel încât să permită variaţii ale mărimilor şi formelor spaţiu-timpului, ocuparea sa de către diferite tipuri de materie şi de către unităţi de câmp de mărime punctuală şi, poate, chiar ocuparea momentelor temporale de către entităţi non-spaţiale. În subcapitolul 3.2, argumentez că ar fi de dorit să nu *identificăm* lumile nici unei astfel de reprezentări matematice. Totuşi, trebuie să acceptăm o anumită *corespondenţă*: pentru fiecare lume *ersatz* quineană, există o lume reală al cărei model alcătuit din locuri ocupate şi

locuri vacante coincide modelului reprezentat. Este vorba, desigur, de un simplu apel la recombinare. Însă recombinarea este inaplicabilă în cazul unui număr mic de obiecte de mărime mijlocie, fie ele cai sau cornuri. În schimb, o aplicăm obiectelor de mărime punctuală, punctelor spațio-temporale sau poate unităților de materie sau de câmp de mărime punctuală. Începând cu entitățile de mărime punctuală, în mod neechivoc posibile, poate datorită actualității lor, alăturăm un număr mare de duplicate ale entităților respective (o cantitate de mărimea continuumului sau chiar mai mare) pentru a obține întregul unei lumi. Reprezentările matematice constituie un instrument de păstrare a evidenței, cu ajutorul căruia ne asigurăm că proviso-ul „potrivit mărimii și formei permise" este satisfăcut.

O altă întrebuințare a principiului meu constă în stabilirea – sau, cum ar spune opozanții, a cerșitului – unui răspuns la întrebarea dacă legile naturii sunt strict necesare. Răspunsul este negativ; cel puțin, în ceea ce privește legile care limitează obiectele coexistente în diferite poziții. Fenomenul episodic al hrănirii cu pâine este posibil, pentru că este actual; la fel este fenomenul episodic al înfometării. Să juxtapunem duplicatele celor două fenomene, motivând că orice poate decurge din orice; iată o lume posibilă care violează legea potrivit căreia pâinea este hrănitoare. Prin urmare, în mod similar se poate argumenta împotriva necesității unor candidați mai serioși la rolul de lege fundamentală a naturii – cu excepția, poate, a legilor care constrâng în privința obiectelor coexistente într-o singură poziție, de exemplu, legea (dacă există așa ceva) conform căreia nici o particulă nu poate avea sarcină atât pozitivă, cât și negativă. Nu este surprinzător faptul că principiul meu interzice legăturile strict necesare între existenți distincți. Ceea ce am realizat constă în adoptarea unei perspective humeene asupra legilor și cauzalității și în folosirea ei, în schimb, ca teză despre posibilitate. Este vorba despre aceeași teză; numai accentele diferă.

Printre toți indivizii posibili existenți, unii aparțin lumii noastre; alții, deși nu au același statut, constituie duplicați ai părților lumii noastre; alții, luați ca întreg, nu reprezintă duplicații nici unei părți a lumii noastre, însă sunt divizibili în părți, fiecare parte constituind un duplicat al unei anumite părți a lumii noastre. Există și alți indivizi posibili care nu se divid în maniera de mai sus: ei conțin părți, însă nici o parte a lor nu constituie duplicatul vreunei părți a lumii noastre. Pe aceștia din urmă îi voi numi indivizi străini. (Cu alte cuvinte, ei sunt străini *acestei* lumi; similar, indivizii respectivi pot fi străini relativ la o altă lume. De pildă, mulți indivizi din lumea noastră sunt străini relativ la unele lumi mai sărace.) Numesc o lume care conține ea însăși, indivizi străini, un individ străin, ca pe o lume străină.

În studiul „New Work for a Theory for Universals", am definit o proprietate naturală străină ca pe o proprietate neinstanțiată de către nici o parte

a lumii noastre, şi care nu se poate defini ca proprietate conjunctivă sau structurală, ai cărei constituenţi să fie cu toţii instanţiaţi de către părţile lumii noastre.[58] Orice individ care instanţiază o proprietate străină este un individ străin; orice lume în care o proprietate străină este instanţiată este o lume străină.

Însă nu şi reciproc: putem avea un individ străin care nu instanţiază nici o proprietate străină dar care, în schimb, combină proprietăţile non-străine într-o manieră străină. Să presupunem că sarcina pozitivă şi sarcina negativă nu sunt, în sens strict, incompatibile; însă să presupunem că se întâmplă, accidental sau potrivit unei legi contingente, ca nici o particulă din lumea noastră să nu aibă ambele proprietăţi. Atunci, o particulă dintr-o altă lume care are ambele proprietăţi este un individ străin, însă nu este necesar ca individul respectiv să aibă vreo proprietate străină.

O lume relativ la care nici un individ, lume sau proprietăţi nu sunt străine ar fi o lume extraordinar de bogată. Nu avem nici un motiv să credem că suntem privilegiaţi să locuim într-o astfel de lume. De aceea, orice versiune acceptabilă a posibilităţii trebuie să lase loc posibilităţilor străine.

Aşadar, nu este suficient să spunem că toate lumile sunt generate prin recombinarea părţilor lumii noastre, indivizi posibili datorită exclusiv actualităţii lor. Nu putem obţine proprietăţile străine pur şi simplu prin rearanjarea celor non-străine. Astfel, principiul nostru de recombinare nu reuşeşte să capteze toată plenitudinea posibilităţilor.

Un principiu care să permită nu numai recombinarea părţilor spaţio-temporale ale lumilor, ci şi recombinarea părţilor non-spaţio-temporale – universalii sau tropii – ar fi un principiu mai funcţional. El ar genera acei indivizi străini care nu instanţiază proprietăţi străine. Însă eu sunt de părere

(1) că un astfel de principiu, spre deosebire de al meu, sacrifică neutralitatea vizavi de întrebarea dacă există universali sau tropi, şi

(2) că principiul respectiv nu merge prea departe, pentru că avem nevoie, de asemenea, de posibilitatea proprietăţilor străine.

Cu toate că recombinarea nu generează lumi străine pe baza părţilor lumii noastre, ea se aplică totuşi lumilor străine. Recombinarea elimină condiţia potrivit căreia nu ar trebui să existe decât un număr limitat de lumi străine. Dacă există astfel de lumi, acestea există în cantităţi mari. Orice entitate străină poate coexista, sau poate eşua în încercarea de a coexista cu orice altă entitate străină sau cu orice altă entitate non-străină, în orice configuraţie permisă de formă şi mărime.

---

[58] Poate că, aşa cum sugerează Armstrong în discuţie, ar fi trebuit să adaug o a treia clauză: „... şi care nu se poate obţine prin interpolare sau extrapolare, pornind de la un spectru de proprietăţi instanţiate prin părţi ale lumii noastre".

1.9. Actualitatea

Afirm că lumea noastră este una dintre numeroasele lumi posibile. Lumea noastră este lumea actuală; restul lumilor nu sunt actuale. De ce? – Înțeleg acest lucru ca pe o simplă chestiune de semnificație. Întrebuințez termenul „actual", conferindu-i exact aceeași semnificație cu cea a expresiei „din lumea noastră". Când îl folosesc, el se aplică atât lumii mele, cât și partenerilor mei de lume; atât lumii noastre, cât și tuturor părților lumii noastre. Iar atunci când este întrebuințat de către o altă persoană, indiferent dacă este vorba despre un partener al nostru de lume sau de un individ neactualizat, termenul se aplică identic, atât lumii căreia individul respectiv îi aparține, cât și partenerilor săi de lume (în condițiile în care individul respectiv conferă aceeași semnificație termenului în cauză). În altă parte am numit considerațiile de mai sus „analiză indexicală" a actualității și am formulat-o în felul următor.

> Sugerez că „actual" și echivalenții săi trebuie analizați ca termeni *indexicali*, termeni a căror referință variază, în funcție de aspectele relevante ale contextului în care sunt enunțați. Trăsătura relevantă a contextului, în cazul termenului „actual", este lumea în care are loc un enunț dat. Potrivit analizei indexicale pe care o propun, „actual" (în sensul său primar) se referă, în orice lume *w*, la lumea *w*. „Actual" este analog lui „prezent", un termen indexical a cărui referință variază în funcție de un alt aspect al contextului: „prezent" se referă, în orice moment *t*, la momentul *t*. „Actual" este analog, de asemenea, lui „aici", lui „eu", lui „tu", și lui „menționat în prealabil" – termeni indexicali care depind, în privința propriei referințe, de loc, de orator, de publicul vizat, de acțiunile indicative ale oratorului, și, respectiv, de discursul în curs de desfășurare. („Anselm and Actuality", pp. 184–5.)

Aceasta face ca actualitatea să devină o problemă relativă: fiecare lume este *actuală relativ la* ea însăși și, prin urmare, toate lumile se află pe poziție de egalitate. Aceasta *nu* înseamnă că toate lumile sunt actuale – nu există lume în care acest lucru să fie adevărat, la fel cum nu există moment temporal în care să fie prezente toate momentele temporale. Relația de „actual relativ la" între lumi este simpla identitate.

Dat fiind faptul că accept pluralitatea lumilor, relativitatea este inevitabilă. Nu am nici o altă alternativă rezonabilă. Pentru că, să presupunem, în schimb, că o singură lume este absolut *actuală*. Există o trăsătură specială, pe care singură lumea respectivă o posedă, nu relativ la

locuitorii săi sau la orice altceva, ci *simpliciter*. Nu am nici cea mai vagă idee cum ar trebui să înțelegem această calitate absolută, dar să continuăm ca și cum am fi înțeles-o. Ridic două obiecții.

Prima obiecție privește cunoașterea noastră cu privire la faptul că suntem actuali. Să observăm că presupusa calitate absolută, chiar dacă există, nu elimină calitatea relativă. Este, totuși, adevărat că o singură lume este lumea noastră, că lumea respectivă este unică și că este lumea căreia îi aparținem. Cât de remarcabilă este șansa noastră, dacă însăși lumea căreia îi aparținem este cea absolut actuală! Din toți oamenii care există în toate lumile posibile, marea majoritate sunt condamnați să trăiască în lumi cărora le lipsește actualitatea absolută, însă noi suntem puținii aleși. Ce motiv am putea vreodată găsi pentru a ne justifica convingerea că lucrurile stau astfel? Cum am putea ști vreodată? Dolarii neactualizați cumpără nu mai puțină pâine neactualizată ș.a.m.d. Și totuși, noi *știm* cu certitudine că lumea căreia îi aparținem este lumea actuală – la fel de sigur pe cât știm că lumea căreia îi aparținem este chiar lumea căreia îi aparținem. Cum poate fi echivalată această cunoștință cu conștiința unicității noastre?

D. C. Williams pune aceeași întrebare. Nu cu privire la „actualitate", ci cu privire la „existență"; însă întrebarea este aceeași, din moment ce Williams discută diferite doctrine în care așa-numita „existență" se dovedește a fi un statut special ce distinge unele obiecte existente de altele. El este nemulțumit de faptul că Leibniz „nu intră niciodată în detalii, de pildă, în privința rațiunii pentru care poate afirma că *el însuși* aparține lumii existente și nu o simplă monadă posibilă pe raftul esențelor" („Dispensing with Existence", p. 752).

Robert M. Adams, în „Theories of Actuality", respinge această obiecție. El spune că o teorie bazată pe proprietăți simple asupra actualității absolute poate da seamă de certitudinea cunoașterii noastre în privința propriei noastre actualități, prin menținerea argumentului că ne familiarizăm imediat cu actualitatea noastră absolută, la fel cum avem experiența directă a propriilor noastre gânduri, sentimente și senzații. Însă eu îi răspund spunând că, dacă Adams și cu mine și toți ceilalți oameni actuali ar dispune de această cunoaștere imediată în privința actualității absolute, atunci sora mea mai mare nu ar dispune, oare, de aceeași cunoaștere, în condițiile, desigur, în care o astfel de soră mai mare există? Prin urmare, iat-o pe sora mea, neactualizată, aflată departe, într-o altă lume, indusă în eroare de una și aceeași dovadă care mie îmi oferă cunoaștere reală.

Această a doua obiecție se referă la contingență. (Ea se datorează lui Adams, cu care, de această dată, sunt de acord.) Cu siguranță, întrebarea: care este lumea actuală? reprezintă o chestiune contingentă. O chestiune contingentă, adică ceva care variază de la o lume la alta. Într-o lume,

chestiunea contingentă se îndreaptă într-o direcție; într-o altă lume, în alta. Prin urmare, într-o anumită lume, o lume este actuală; într-o altă lume, o altă lume este actuală. Cum este posibil ca actualitatea să fie *absolută*? – Relativitatea este manifestă!

Analiza indexicală ridică o întrebare. Dacă „actual" este un termen indexical, este sau nu termenul respectiv un indexical rigidizat? Într-un context în care în atenția noastră se află alte lumi, oare termenul „actual" se referă încă la lumea enunțului, sau își schimbă referința? Comparați „acum" care, în general, este rigidizat, cu „prezent", care poate fi rigidizat sau nu. Prin urmare, spuneți „Ieri a fost mai frig decât este acum" și, chiar în domeniul de aplicație al adverbului dependent de timp, „acum" se referă încă la momentul enunțării. În aceeași manieră, puteți spune „Ieri a fost mai frig decât în prezent", iar referința lui „prezent" rămâne neschimbată. Însă dacă spuneți „orice eveniment trecut a fost o dată prezent", atunci adverbul temporar dependent de timp modifică referința lui „prezent". Sugerez că „actual" și echivalenții săi sunt similari termenului „prezent": uneori ei sunt rigidizați, alteori nu. Și dacă aș fi avut, totuși, o soră mai mare? Atunci ar fi existat cineva care nu există în actualitate. (Rigidizat.) Atunci sora mea ar fi fost actuală cu toate că, de fapt, ea nu este astfel. (Nerigidizat.) Apoi, cineva care, de fapt, nu este actual, ar fi trebuit să fie actual. (Ambele în același timp.) În pasajul anterior, am numit sensul nerigidizat sens „primar", însă nu pe baza vreunui motiv întemeiat.[59]

Am spus că atunci când îl folosesc, „actual" se aplică lumii mele și partenerilor mei de lume; cu alte cuvinte, lumii căreia îi aparțin și altor părți ale sale. Situația este similară, *mutatis mutandis*, atunci când unele ființe aparținând altor lumi folosesc cuvântul conferindu-i același înțeles. Însă acest procedeu lasă pe dinafară mulțimile. Nu am intenția să susțin că orice mulțimi *fac parte* din lumea noastră sau din lumi diferite[60] însă, totuși, doresc să spun că mulțimile de entități actuale sunt și ele actuale. Uneori auzim spunându-se că fiecare și toate mulțimile sunt nelocalizate; însă nu am cunoștință de nici un motiv care să mă facă să cred așa ceva; un punct de vedere mult mai plauzibil este acela că mulțimea se află acolo unde se află elementele sale. Ea este răspândită în măsura în care elementele sale

---

[59] Pentru diferite exemple care impun condiția sau, dimpotrivă, interzic rigidizarea, dacă acestea au vreo relevanță, vezi lucrarea mea, *Philosophical Papers*, vol. I, p. 22; pentru o discuție mai profundă vezi Hasen, „One of the Truths about Actuality" și van Inwagen, „Indexicality and Actuality".

[60] Însă nu pentru că aș fi de părere că relația parte-întreg se aplică numai indivizilor, nu și mulțimilor, cum argumentam în *Philosophical Papers*, volumul I, pag. 40; mai degrabă, deoarece acum sunt convins că o mulțime nu constituie niciodată o parte a unui individ.

sunt răspândite; este nelocalizată, dacă şi numai dacă elementele sale sunt nelocalizate. Perspectiva respectivă se aplică locației între lumi în aceeaşi măsură în care se aplică locației într-o singură lume. La fel cum o mulțime de australieni casnici se află în Australia, tot aşa o mulțime de entități ce aparțin lumii noastre aparține, la rândul său, lumii noastre, cu alte cuvinte este actuală. Similar, o mulțime de mulțimi aflate, cu toatele, în Australia se află, ea însăşi, în Australia şi, la fel, o mulțime de mulțimi actuale este ea însăşi actuală; şi aşa mai departe, până la vârful ierarhiei iterative.

Uneori, s-ar putea întâmpla să prefer folosirea cuvântului „actual" într-un sens încă şi mai larg. Nu există nici o nevoie de a decide, o dată pentru totdeauna, şi în mod inflexibil, ce trebuie numit actual. La urma urmei, întrebarea: ce există? nu este marea întrebare. Este numai întrebarea care sunt entitățile existente cu care întreținem anumite relații speciale; însă există tot felul de relații speciale. Să presupunem că există obiecte care nu coincid lumii noastre, nici părților lumii noastre şi nici mulțimilor construite integral din obiecte ce aparțin lumii noastre – şi că intenționez, indiferent de situație, să cuantific asupra obiectelor respective, deşi cuantificarea se limitează, în genere, la obiectele ce aparțin lumii noastre. În acest caz, nu este nici o problemă dacă, din curtoazie, le numesc uneori „actuale". Nu este nici un rău, de fapt, dacă refuz să adopt orice poziție oficială ca răspuns la întrebarea dacă obiectele respective sunt sau nu actuale! Aceasta nu este o problemă reală.

Numerele, de pildă, constituie excelenți candidați la numele de „actuale", conferit din curtoazie. Însă aceasta depinde de natura numerelor. Dacă numerele sunt universali, iar unele dintre ele sau chiar toate constituie părți non-spațio-temporale ale cazurilor lor ce aparțin lumii noastre care, la rândul lor, reprezintă părți ale lumii noastre, atunci numerele respective, cel puțin, sunt actuale nu din curtoazie, ci datorită faptului că aparțin lumii noastre. Situația este similară în cazul altor entități matematice.

Proprietățile, interpretate ca mulțimi ale tuturor cazurilor lor ce aparțin lumii noastre, precum şi altor lumi, constituie un alt candidat la numele de „actuale". Din motive identice cu cele menționate adineaori, în legătură cu actualitatea mulțimilor, numai acele proprietăți sunt actuale ale căror cazuri sunt limitate la lumea actuală. Însă majoritatea proprietăților care ne interesează au cazuri atât în interiorul, cât şi în afara lumii noastre. Acestea din urmă ar putea fi numite „parțial actuale"; sau chiar „actuale", din moment ce, foarte adesea, vom dori să le includem în cuantificările noastre vis-a-vis de propria noastră lume.

Evenimentele aparțin aceleiaşi categorii din care fac parte proprietățile; pentru că nu văd nici un motiv să disting între un eveniment şi

proprietatea de a se afla într-o regiune spațio-temporală, a lumii noastre sau a altei lumi, în care are loc evenimentul respectiv. (Vezi studiul meu „Events".) Un eveniment ce are loc în mod actual, prin urmare, este o mulțime ce conține exact o regiune a lumii noastre. Acest lucru face ca evenimentul respectiv să fie parțial actual, şi putem foarte bine să îl numim „actual".

Judecățile, fiind mulțimi de lumi, aparțin, de asemenea, aceleiaşi categorii din care fac parte proprietățile, interpretate ca mulțimi. O judecată este parțial actuală numai în lumile în care este adevărată, pentru că numai lumile respective îi constituie membrii. Aşadar, am putea numi judecățile adevărate, cel puțin, judecăți „actuale"; sau am putea numi toate judecățile „actuale", distingând, în orice caz, între cele care sunt şi cele care nu sunt actual adevărate.

Nu numai mulțimile, ci şi indivizii pot fi parțial actuali – marii indivizi, alcătuiți din părți ce provin din mai multe lumi şi care, astfel, se află, parțial, în fiecare dintre lumile respective. Dacă există astfel de indivizi transmundani care aparțin, parțial, lumii noastre şi, în consecință, sunt parțial actuali, ar trebui oare să îi numim „actuali" *simpliciter*? – Depinde. Nu este cazul, dacă ne imaginăm indivizii respectivi ca pe nişte curiozități pe care, în general, le putem ignora. Sunt de părere că indivizii în cauză sunt chiar astfel de curiozități. (Vezi subcapitolul 4.3.) Însă, dacă ezităm să îi ignorăm în cuantificările pe care le întreprindem, poate deoarece suntem convinşi că noi înşine ne aflăm printre ei, atunci îi putem numi, pe bună dreptate, „actuali".[61]

---

[61] În *Philosophical Papers*, vol. I, pp. 39–40, disting trei modalități de „a fi într-o lume":

(1) a fi *în totalitate* în lumea respectivă, adică a fi o parte din ea;

(2) a fi *parțial în* lumea respectivă, adică a conține o parte care se află integral în ea; şi

(3) a exista *din punctul de vedere* al lumii respective, adică „aparținând celui mai restricționat domeniu considerat, în mod normal – metafizica modală fiind considerată a-normală – adecvat evaluării adevărului în acea lume de cuantificări".

Dacă lumea respectivă este actuală, aceasta constituie aproximativ distincția mea prezentă între a fi actual, a fi parțial actual şi a fi actual din curtoazie; singura diferență terminologică fiind aceea că eu nu aş mai pune acum toate mulțimile în categoria cea mai joasă. Disting toate modalitățile de mai sus de

(4) a exista *în conformitate cu* o anumită lume: pretind că un obiect există, potrivit unei lumi – de pildă, Humphrey există şi, în acelaşi timp, câştigă alegerile prezidențiale, potrivit unor anumite lumi, altele decât lumea noastră – prin aceea că deține o contraparte care face parte din lumea respectivă. În ceea ce priveşte distincția dintre *a fi o parte a* versus *a exista în conformitate cu*, vezi subcapitolul 4.1.

2

Paradox în paradis ?

2.1. Totul este actual?

În acest capitol, destinat obiecțiilor şi replicilor, încep cu enumerarea a patru obiecții menite să arate că realismul meu modal, cu ajutorul unor premise auxiliare necontroversate, conduce la un paradox total. Replica mea constă în invalidarea premiselor auxiliare. Din punct de vedere intuitiv rostul acestor premise ar putea fi justificat însă eu sunt de părere că ele nu sunt suficient de convingătoare; astfel, am nevoie să iau în calcul respingerea lor, oricât de mare ar fi costul acestei întreprinderi.

O linie a argumentului susține că eu mi-aş trăda propria poziție. Nu ar trebui să afirm că există mai multe lumi posibile şi că lumea noastră este actuală în timp ce restul lumilor sunt neactuale, ci că actualitatea este mult mai largă şi mai fragmentată decât considerăm în mod obişnuit. Aceasta, deoarece faptul că orice există este şi actual este o simplă chestiune legată de înțelesul cuvintelor. Cuvântul „actual" este un termen acoperitor (*blanket*), precum „entitate" sau „existență": el se aplică la orice. Nu doar la orice din jurul nostru sau la ceea ce se relaționează în mod acceptabil cu noi, aşa cum aş spune eu; ci la *orice, fără* nici o restricție. A spune, cum fac eu, că unele lucruri sunt neactualizate, este un nonsens echivalent cu a spune că unele lucruri nu există, sau cu revelația lui Meinong potrivit căreia „există obiecte despre care este adevărat să spui că nu există" („Über Gestandstheorie", secțiunea 3). Actualismul, teza care susține că totul este actual, nu este un soi de teză metafizică pe care cineva este liber să o afirme sau să o nege; este un adevăr analitic banal. Negarea sa este ininteligibilă.

Poate că, într-adevăr, există „alte lumi", aşa cum spun eu, izolate spaţio-temporal şi cauzal de noi şi de tot ceea ce ne înconjoară. Însă, dacă aceste lumi există, ele constituie doar un plus de actualitate. [1]

Obiecţia conţine şi o a doua parte. (De vreme ce totul este actual, celelalte lumi, dacă există, există şi ele tot în mod actual.) Astfel că nu este doar posibil ca ele să existe. Nu există posibilităţi neactualizate. De fapt, lumile nu au nimic de-a face cu posibilitatea. Deoarece posibilitatea priveşte nu doar graniţele îndepărtate ale actualităţii – nici măcar dacă există aşa ceva, acele graniţe ale actualităţii izolate de noi spaţio-temporal – ci se referă, mai degrabă, la *alternativele* actualităţii. (Actualitatea – în totalitatea sa, nu contează cât anume din ea există – ar putea fi diferită, şi despre acest lucru vorbeşte modalitatea.) Acel ceva în plus al actualităţii nu reprezintă un substitut pentru posibilitatea neactualizată.

Această a doua parte a obiecţiei este mai puţin comună decât prima. Însă ea s-ar putea referi chiar la ceea ce îl interesa pe Peter van Inwagen atunci când, după ce m-a întrebat de ce cred în (mai mult decât într-una dintre) entităţile pe care le numesc lumi, a continuat spunând despre mine că „mă confrunt cu problema explicării unei legături între aceste entităţi, dacă ele există, şi modalitate" („Plantinga on Trans-World Identity", p. 119). Aţi putea crede că am explicat adeseori ce legătură au aceste lucruri cu modalitatea spunând, de exemplu, că operatorii modali sunt cuantificatori ai acestora. Probabil că punctul de vedere implicit al lui van Inwagen este că operatorii modali, aşa cum sunt ei înţeleşi în mod obişnuit, nu pot fi cuantificatori asupra unor subdiviziuni ale actualităţii. În acest caz, sunt de acord cu el – însă acesta nu este modul în care îi explic eu însumi deoarece, *contra* primei părţi a obiecţiei, mă puteţi crede pe cuvânt atunci când neg faptul că alte lumi ar fi actuale. A doua parte a obiecţiei se bazează pe prima parte, astfel că, dacă răspund primei părţi, răspund în consecinţă amândurora.

Mulţi filosofi au susţinut prima parte a obiecţiei într-o formă sau alta (primii au fost Richards şi Haack), dar nici unul atât de puternic ca Lycan. El a făcut mai întâi distincţia dintre ceea ce numeşte „cuantificatorul nostru original, indicator-de-actualitate" şi aşa-numitul meu cuantificator „meinongian" care nu indică actualitatea. (El nu susţine că eu aş afirma că pot cuantifica obiectele incomplete sau inconsistent meinongiene – sigur că nu fac acest lucru – ci doar că susţin că pot cuantifica dincolo de actualitate.) Pornind de aici, el merge mai departe şi critică puternic ultima aserţiune.

> Trebuie să îmi găsesc locul printre cei care consideră cuantificarea obişnuit meinongiană pur şi simplu neinteligibilă... Cu alte cuvinte, vreau să spun că nu înţeleg sub nici o formă cuantificarea meinongiană; pentru mine ea este, literal, o prostie sau pur şi simplu zgomot. („The Trouble with Possible Worlds", p. 290)

Cred că ceea ce îl deranjează atât de tare pe Lycan nu este modul în care eu realizez cuantificarea. Eu cuantific la fel ca el sau aşa cum oricine altcineva ar face-o, şi anume, asupra tuturor entităţilor despre care cred că există, sau asupra tuturor, mai puţin câteva, ori de câte ori este convenabilă impunerea anumitor restricţii. Cuantificatorii noştri reprezintă un bun comun. Nu avem nevoie să îi învăţăm de fiecare dată când ne schimbăm opinia asupra a ce anume este de cuantificat. Problema reală a lui Lycan este legată de ceea ce înţeleg eu prin „actual". El insistă că acest termen trebuie să fie unul acoperitor. El trebuie extins la fel de mult ca şi cuantificatorii înşişi, oricât ar fi aceştia de restricţionaţi. În acest caz, într-adevăr, cuantificarea „meinongiană" dincolo de actual este un nonsens. Eu însumi nu folosesc termenul „actual" în sensul de termen acoperitor. Am explicat că îl folosesc înţelegând prin el „aparţinând acestei lumi", termen relativ şi indexical şi care este folosit de noi pentru a distinge lumea noastră şi partenerii noştri de lume de toate celelalte lumi precum şi de locuitorii lor. Însă folosesc termenul „entitate" ca termen acoperitor, iar dacă vreodată mă auziţi cuantificând asupra nonentităţilor – cuantificând în mod autentic şi nesofisticat, şi fără a îmi restricţiona în vreun fel modul în care folosesc termenul „entitate" – atunci veţi putea, fără probleme, să vă alăturaţi protestului lui Lycan.

Aşa cum Lycan critică „actualul", cineva ar putea critica la fel de dur termenul „aparţinând-acestei-lumi", spunând că nu poate exista decât o singură lume, deoarece – ca şi în problema trivială legată de înţelesul cuvintelor – „lume" este un termen extins, prin care se înţelege totalitatea a ceea ce există. Astfel, Richards spune: „Pe scurt, lumea este ceea ce există, şi nu putem conversa prea mult pe această temă." („The Worlds of David Lewis", p. 108). Aşa cum susţine Skyrms, ori de câte ori avem o clasă de adevăruri, trebuie să existe o singură lume pe care ele o descriu – chiar dacă ceea ce ele susţin că fac este să descrie *o mulţime de* lumi! („Possible Worlds, Physics, and Metaphysics", pp. 324–5.) Dacă, prin definiţie, „lumea" conţine tot ceea ce există, atunci a vorbi despre entităţi aflate în afara acestei lumi, aşa cum fac eu, este acelaşi lucru cu a vorbi despre entităţi aflate în afara a tot ceea ce există – ceea ce reprezintă un nonsens. Dar, desigur, eu nu folosesc cuvântul „lume" în sensul de termen acoperitor, aşa cum Richards înţelege foarte bine, din moment ce mă provoacă să precizez ce anume delimitează o lume de alta. Este o întrebare foarte nimerită, pe care am discutat-o în subcapitolul 1.6 şi sper că acea discuţie a ajuns să arate ce anume ar însemna cuvântul „lume", în cazul că acesta nu este înţeles ca termen acoperitor.

Cred că nimeni nu şi-a închipuit că am *intenţionat* să folosesc termenul „actual" sau pe cel de „lume" în sensul de termeni acoperitori. Astfel că, dacă criticii se plâng de un paradox atunci când eu afirm că

anumite entități sunt neactualizate şi se află în afara acestei lumi, aceasta trebuie că se datorează faptului că ei consideră că aceşti termeni sunt, vrând-nevrând, termeni acoperitori. Eu nu îi pot folosi astfel păstrând, în acelaşi timp, vreo legătură cu înțelesul lor obişnuit. Însă chiar aşa stau lucrurile? Să presupunem că luăm un interviu unui purtător de cuvânt al bunului simț. Cred ca acesta va adera cu fermitate la trei teze:

(1) Totul este actual.
(2) Actualitatea constă în tot ceea ce este relaționat cu noi din punct de vedere spațio-temporal, şi în nimic altceva (cu excepția, eventual, a unor „entități abstracte"). Actualitatea nu este mai mare sau mai puțin unitară decât suntem obişnuiți să credem.
(3) Posibilitățile nu sunt părți ale actualității, ci alternativele acesteia.

Primele două teze nu pot fi simple chestiuni legate de înțelesul cuvintelor, adevăruri analitice triviale. Luate împreună, ele spun mult mai mult. Criticii mei susțin că prima este analitică, negația ei este un paradox sau „mai degrabă, zgomot", în timp ce a doua este deschisă interpretării. Totuşi, consider că cele două teze, chiar toate trei, sunt pe picior de egalitate. Împreună, ele fixează înțelesul termenului „actual"; însă ele fac mult mai mult decât să stabilească înțelesuri. Nu văd nici o dovadă pentru a susține că analiticitatea se concentrează mai mult în unele dintre teze decât în altele. Bunul simț ar fi putut stabili înțelesul comun acolo unde analiticitatea există – dacă suntem îndreptățiți să nu quinizăm ideea de analiticitate – însă el nu are nevoie de rezolvarea acestei probleme, aşa încât nici nu s-a deranjat s-o facă. Însă aşa mi se pare şi mie; şi, în ultimă instanță, eu vorbesc ca un individ ce subscrie convențiilor specifice comunității în discuție.

Dacă aşa stau lucrurile, atunci sunt întru totul îndreptățit să fiu de partea simțului comun cu privire la unificarea şi la extinderea actualității, sacrificând opinia comună potrivit căreia totul este actual. Nu mai abandonez înțelesul obişnuit, precum aş fi făcut dacă aş fi susținut poziția opusă, la sfatul criticilor. Negând faptul că totul este actual, cu siguranță că mă aflu în dezacord cu opinia comună. Conştientizez faptul că această afirmație constituie o obiecție rezonabilă (vezi subcapitolul 2.8), însă este o chestiune mai puțin serioasă decât problema paradoxului cu care ne confruntam în prealabil. Nu încerc să cuantific asupra entităților ca şi cum nu ar exista asemenea entități, astfel că ceea ce susțin nu este „prostie la propriu" – şi nici măcar la figurat.

Haideți să numim prima și a doua teză, luate împreună, *actualism metafizic*; aceasta reprezintă o teză centrală cu privire la ceea ce există. Să numim prima teză, luată separat, *actualism terminologic*; este mai degrabă o propunere referitoare la modul de vorbire decât o teză în sens propriu. Și haideți să numim teza potrivit căreia actualismul terminologic este analitic, și astfel nu poate fi respins în mod inteligibil, *actualism analitic*. Eu le resping pe toate trei. Resping drept false actualismul metafizic și analitic. Actualismul terminologic îl resping ca fiind nerecomandabil, în condițiile în care am respins actualismul metafizic; și ca nefiind necesar, dacă respingem actualismul analitic.

Este mai degrabă o chestiune de terminologie dacă este îndreptățit să folosim termenii „actual" și „lume" așa cum îi folosesc eu; însă problema este importantă, datorită celei de-a treia teze din cadrul celor trei care definesc bunul simț. Analitică sau nu, ea pare convingătoare. De asemenea, voi găsi că este un lucru ciudat să se spună că modalitatea, așa cum este înțeleasă de obicei, înseamnă cuantificare asupra părților actualității. Dacă aș fi convins că trebuie să numesc toate lumile actuale – caz în care aș putea avea, de asemenea, oarecare ezitări în a le numi lumi – atunci ar deveni foarte implauzibil să spunem că ceea ce s-ar putea întâmpla este ceea ce se întâmplă într-o lume sau alta. Dacă ar exista vreun spațiu liber pentru posibilitățile neactualizate, acestea vor fi posibilități de un tip mai aparte – nu diferențe între lumi, ci alte căi în care lumea cea mare, totalitatea care include toate lumile mele mici, ar fi putut să existe. Va fi inutil să încerc din nou, precum mai devreme, să cred într-o pluralitate a lumilor mari; pentru că, dacă o pluralitate a lumilor cade victimă actualismului analitic, atunci o pluralitate a lumilor mari face la rându-i același lucru.[1] Având în vedere beneficiile teoretice pe care le aduce realismul modal, toate acestea ar putea însemna o mare înfrângere. Astfel că este de-a dreptul o fericire să nu existe un motiv convingător să gândim analitic faptul că totul este actual.

Încă nu am încheiat discuția despre actualismul terminologic și cel analitic. Pe măsură ce ne continuăm drumul printre alte obiecții observăm că, adeseori, criticii îmi recomandă să consider toate lumile împreună într-un fel

---

[1] Skyrms invocă spectrul regresului de la o pluralitate de lumi la o pluralitate de lumi mari și apoi la o pluralitate de lumi și mai mari... („Possible Worlds, Physics, and Metaphysics", pp. 331–2.) Regresul funcționează printr-o circularitate în jurul a trei asumpții:

(1) că „realitatea" este totalitatea a tot,

(2) că realitatea ar putea fi diferită, și

(3) că diferența posibilă trebuie înțeleasă în termeni de pluralitate a alternativelor.

Eu răspund prin a afirma că (1) și (2) nu sunt ambele corecte. Care dintre ele este alternativa greșită depinde de modul în care alegem să gândim realitatea: ca termen acoperitor a tot (ceea ce există), sau ca pe un cuvânt încă o dată diferit, care să desemneze partea ce aparține acestei lumi a totului. Această alegere ar putea rămâne nerealizată.

în care suntem cu toții obișnuiți să gândim lumea actuală; iar apoi vor spune, pe bună dreptate, că ar fi foarte ciudat să gândim într-un asemenea mod. Oare de ce aș fi nevoit să gândesc lucruri atât de ciudate? Presupun că ideea de bază a criticilor este că eu ar trebui (sa fac ceva) pentru că *trebuie*: pentru că este un adevăr analitic trivial faptul că totul este actual.

2.2. Toate lumile într-una singură?

O altă cale a argumentării caută să prindă realismul modal în capcana unor paradoxuri similare celor care puneau sub semnul întrebării teoria naivă a mulțimilor. Premisele plauzibile cu privire la ce este posibil se dovedesc a permite maniere de cartografiere a claselor arbitrare de lumi, una câte una, într-o singură lume, lucru ce conduce în final la contradicții. În replică, va trebui să neg premisele plauzibile. Din fericire, cred că pot susține că ele sunt suspecte din motive independente.

Forrest și Armstrong, în studiul „An Argument against David Lewis' Theory of Possible Worlds", se bazează pe un principiu nespecificat (*unqualified*) de recombinare pentru a produce un astfel de paradox. Să spunem că o lume *copiază* (*copies*) o clasă de indivizi posibili provenind, probabil, din lumi diferite, dacă și numai dacă această lume nu conține duplicați ai indivizilor din clasa respectivă. Principiul recombinării, pe care l-am autorizat în subcapitolul 1.8 spune că, având o clasă de indivizi posibili, există o anumită lume care copiază această clasă. În orice caz, eu am insistat asupra calificării principiului în baza unei clauze: „mărimea și forma permise". Motivul pentru care am înaintat această clauză – și care mi se pare un motiv suficient prin sine însuși – era acela că în absența acesteia, principiul aduce dovezi că există unități spațio-temporale foarte mari deoarece, dacă există o clasă având un număr mai mult decât continuu de indivizi posibili, aceștia nu ar putea fi copiați într-un spațiu-timp de mărime-continuum; oricum, „pare foarte ciudat să pornim de la un principiu menit să exprime plenitudine cu privire la modul în care spațiu-timpul ar putea fi ocupat, și găsim că principiul nostru se transformă el însuși într-un mod neașteptat, astfel încât generează consecințe în privința mărimii posibile a spațiu-timpului însuși." (p. 101)

Forrest și Armstrong arată că principiul nespecificat este mai mult decât alunecos. El conduce la dezastru. Chiar dacă ne-am mulțumi să urmărim unde duce poteca, nu putem accepta pur și simplu faptul că anumite lumi dețin unități spațio-temporale enorm de mari – cu mult

dincolo de cardinalitatea continuumului – şi să lăsăm lucrurile astfel. Nu există echilibru: cu cât cedăm mai mult, cu atât mai mult ne solicită insaţiabilul principiu. Cu cât există mai mulţi indivizi posibili, cu atât mai mare va fi clasa lor. Cu cât sunt mai mari acele clase, cu atât mai mari trebuie să fie acele lumi, dacă există câte o lume care copiază fiecare clasă. Însă cu cât sunt anumite lumi mai mari, cu atât mai mulţi indivizi posibili există – şi astfel o luăm de la început. Nu există capăt.

Intrând în detalii, argumentul lor este următorul. Să pornim de la toate lumile posibile. Fiecare dintre ele este o individualitate posibilă. Să aplicăm principiul nespecificat al recombinării acestei clase de indivizi posibili. Atunci obţinem o lume mare ce conţine duplicate ale tuturor lumilor noastre originale sub forma unor părţi care nu se suprapun. Însă pornisem de la toate lumile, iar lumea noastră cea mare trebuie să fi fost una dintre acestea. Prin urmare, lumea noastră cea mare este mai mare decât ea însăşi. Indiferent cât de mare este lumea noastră, ea nu poate avea această proprietate.

Concluzia că lumea cea mare este mai mare decât ea însăşi necesită precizări precum şi un argument subsidiar. Nu este suficient să ne plângem că lumea respectivă ar cuprinde un duplicat perfect al întregului său ca parte proprie a sa. Aceasta nu constituie o obiecţie; se întâmplă în cele mai obişnuite lumi posibile. De pildă, să considerăm o lume a recurenţei eterne unidirecţionale: partea sa proprie care constă în toate epocile, cu excepţia celei dintâi (sau primele şaptesprezece, sau orice alt număr de epoci) constituie un duplicat perfect al întregului.

De aceea, Forrest şi Armstrong sugerează măsurarea mărimii unei lumi prin cardinalitatea mulţimii electronilor săi. Să presupunem că lumea cea mare conţine K electroni; putem presupune, în mod rezonabil, că K este un număr cardinal infinit foarte mare. Atunci există 2^K-1 submulţimi nevide de electroni ai lumii celei mari; iar pentru fiecare astfel de submulţime, există o lume, care seamănă mai degrabă cu lumea cea mare, în care doar acei electroni rămân, pe când restul au fost eliminaţi. (Înţeleg că acesta este un îndemn subsidiar către recombinare.) Să numim aceste lumi *variante* ale lumii celei mari. (Lumea cea mare este ea însăşi una dintre ele.) Există 2^K-1 variante; există duplicate nesuprapuse ale tuturor acestor variante, în cadrul aceleiaşi lumi mari; fiecare variantă conţine cel puţin un electron şi, prin urmare, la fel procedează duplicatele fiecărei variante; aşadar, avem cel puţin 2^K-1 electroni în lumea cea mare; însă, *ex hypothesi* avem numai K electroni în lumea cea mare; iar 2^K-1 trebuie să îl depăşească pe K; astfel lumea cea mare conţine mai mulţi electroni decât conţine de fapt. [2] Faptul că o lume este mai mare decât ea însăşi, în acest sens, este cu adevărat imposibil; ceea ce completează argumentul prin *reductio*.

Observ că Forrest şi Armstrong îmi oferă un al doilea motiv, chiar mai decisiv decât primul (care este deja destul de bun), pentru care principiul recombinării are nevoie de o clauză calificatoare proprie. Procedeul lor de *reductio* arată că această clauză nu poate fi abandonată. Însă ei insistă asupra faptului că respectiva clauză trebuie abandonată; forma mai simplă, necalificată a principiului este cea constrângătoare din punct de vedere intuitiv. Clauza mea, dacă trebuie să îi spun pe nume, ar trebui să impună anumite restricţii asupra mărimii posibile a spaţiu-timpului. Printre structurile matematice care ar trebui oferite drept izomorfisme ale spaţiu-timpurilor posibile, unele ar fi admise, iar altele ar fi respinse drept supradimensionate. Forrest şi Armstrong spun că o astfel de restricţie „pare să fie *ad-hoc*". Poate că aşa este. Restricţia cea mai puţin arbitrară pe care ne-o putem imagina lipseşte cu desăvârşire, iar în comparaţie cu aceasta, orice restricţie diferită va părea întrucâtva *ad-hoc*. Însă unele restricţii vor părea mai rele decât altele. În cadrul unei restricţii cvadridimensionale, sau al uneia cu şaptesprezece dimensiuni, diversitatea apare drept intolerabil de arbitrară; în cazul unei restricţii la o dimensiune finită, varietatea pare mult mai tolerabilă. Poate că aceasta constituie o restricţie prea constrângătoare care descalifică anumite forme şi dimensiuni ale spaţiu-timpului. În acest caz, sper că există o breşă la fel de naturală, la un nivel superior, care să facă faţă tuturor posibilităţilor de care avem nevoie.

Speranţa mea, observaţi, este că o astfel de breşă *există*. Nu pretind că aş construi lumile, şi nu pretind că aş deţine o modalitate de a afla totul despre ele; prin urmare, nu voi avea nici o problemă dacă nu voi putea preciza care anume breşă este cea corectă. Teza mea este, deci, una existenţială: există o *anumită* breşă, iar breşa corectă este suficient de conturată în cadrul universului matematic încât să nu fie *ad-hoc*. Dacă studiul generalizărilor matematice ale diversităţii spaţio-temporale obişnuite a relevat o breşă semnificativă şi numai una, aş îndrăzni să spun că aceasta este breşa corectă – că au existat lumi spaţio-temporale de toate formele şi mărimile dedesubtul ei, şi că nu au existat lumi având vreun alt fel de forme şi mărimi. Dacă studiul nu a relevat breşe potrivite, aş califica acest lucru drept o problemă serioasă. Dacă studiul a relevat mai mult decât o breşă potrivită, aş fi mulţumit cu profesarea ignoranţei – o ignoranţă incurabilă, cel mai probabil.

Există o alianţă între ceea ce rămâne din obiecţia prezentă, şi anume, neajunsul că ar trebui să existe ceva arbitrar în privinţa restricţiei necesare asupra formelor şi mărimilor, şi obiecţia considerată în secţiunea precedentă. Pentru că, atunci când ceva pare arbitrar, suntem gata să credem că acel lucru ar fi putut foarte bine să fie diferit. Dacă restricţia este o trăsătură arbitrară a totalităţii lumilor posibile, atunci suntem gata să credem că

această totalitate ar fi putut fi diferită. Însă, în acest caz, există o modalitate posibilă de constituire a restricției respective care diferă de modul în care ea există actualmente – și ne întoarcem înapoi la gândul potrivit căruia lumile nu sunt posibilități alternative autentice, ci părți ale unei actualități enorme și neunificate. Cu atât mai mult, avem motive să credem că restricția ar trebui să reprezinte o anumită breșă extrem de naturală, astfel încât aceasta (în cazul în care am ști exact ce este ea) să nu ne șocheze prin arbitrariitatea sa.

Forrest și Armstrong lasă o portiță de ieșire. Premisa lor, potrivit căreia orice număr de lumi poate fi copiat într-o singură lume – apelul lor către recombinare – este menită aplicabilității numai dacă lumile care urmează a fi copiate conțin o mulțime sau un agregat. Prin urmare, dacă există aceste lumi, însă nu există mulțimea sau agregatul tuturor acestor lumi, contradicția este evidentă. Ne oferă oare această portiță de ieșire o modalitate de a ne descurca fără a apela la clauza cea inoportună? Eu cred că nu, întrucât

(1) Dacă spunem că o mulțime sau un agregat de indivizi posibili poate fi întotdeauna copiat într-o singură lume, însă nu spunem același lucru despre alte clase, aceasta înseamnă să calificăm deja recombinarea într-un mod care o îndepărtează de plauzibilitate.

(2) Anumite utilizări ale *possibilia*, de exemplu în construirea valorilor semantice pentru modificatorii propoziționali (ca în subcapitolul 1.4), vor avea nevoie de mulțimile interzise.

(3) Cum ar putea lumile să nu conțină o mulțime? Spunem că, potrivit concepției iterative în privința mulțimilor, anumite clase sunt „prea mari pentru a constitui mulțimi", însă aceasta nu este decât vorbire goală. Mărimea propriu-zisă nu este ceea ce contează; dificultatea pe care o întâmpină teoria mulțimilor constă în faptul că membrii unei clase nu sunt încă prezenți, la nici unul dintre nivelurile ierarhiei iterative. Însă toți indivizii, indiferent de cât de mulți sunt, intră în joc încă de la primul nivel. Astfel, în cele din urmă, nu avem nici o noțiune cu privire la ce ar putea împiedica o clasă de indivizi – în particular, clasa tuturor lumilor – să conțină o mulțime.

(4) În aceeași manieră, nu deținem nici o noțiune cu privire la ce ar putea împiedica o clasă de indivizi de la a conține un agregat.

Astfel, continui să accept o mulțime a tuturor lumilor, cu adevărat o mulțime a tuturor indivizilor. Argumentul prin *reductio* formulat de Forrest și Armstrong stă în picioare, însă un *reductio* împotriva principiului nespecificat (*unqualified*) al recombinării nu constituie un *reductio* împotriva teoriei mele a lumilor posibile, așa cum îndeobște se susține. Nu accept principiul și nu văd un motiv suficient de a o face. Este mai bine să refuz acest dar.

2.3. Mai multe lumi decât există?

Un alt paradox funcționează în aceeași manieră prin cuprinderea unor mulțimi de lumi într-o singură lume, însă această cuprindere funcționează diferit. Mulțimea este cuprinsă nu prin duplicarea tuturor membrilor săi într-o singură lume, ci mai degrabă prin constituirea ei ca mulțime de lumi care caracterizează conținutul gândirii cuiva. Cred că paradoxul se datorează lui David Kapland; l-am învățat de la el în jurul anului 1975. Recent, el a fost prezentat în cartea *Meaning, Quantification, Necessity* a lui Martin Davies, p. 262, în care i se dă credit lui Kaplan și lui Christopher Peacocke. Davis îl formulează, aproximativ, după cum urmează:

(1) Fie *K* cardinalul mulțimii de lumi posibile.
(2) Fiecare submulțime a acestei mulțimi constituie o judecată, și anume, judecata adevărată în lumile din acea submulțime.
(3) Există 2^K astfel de judecăți, iar 2^K este strict mai mare decât *K*.
(4) Să considerăm un om și timpul. Pentru fiecare judecată este posibil ca omul să fi gândit, în acel moment, un gând al cărui conținut să fie exprimabil prin propoziția ce exprimă acea judecată; iar acela să fi fost singurul lui gând în momentul respectiv.[2]
(5) Prin urmare, există o situație posibilă aparte, corespunzătoare fiecărei judecăți de acest gen.
(6) Astfel, există cel puțin 2^K lumi posibile, fapt ce contrazice supoziția de la care am plecat. [2]

Kaplan a observat că pentru a da o versiune semantică paradoxului putem înlocui persoana care gândește cu o persoană care vorbește; caz în care (4) ar trebui să spună că, pentru fiecare judecată este posibil ca, în acel moment, omul să rostească o propoziție care să exprime acea judecată, iar aceasta să constituie singura lui exprimare în momentul respectiv.

---

[2] Singura mea modificare substanțială față de Davis o constituie adăugarea clauzei finale în (4), clauză care pare să fie necesară dacă (5) trebuie să-i urmeze. Altfel, am putea înțelege gândul omului drept gândirea sa *totală* în acel moment; poate că aceasta este chiar ceea ce Davis intenționează, caz în care formularea sa originală este de folos.

Într-o prezentare recentă (la *a VII-a Conferință Internațională de Logică, Metodologie și Filosofie a Științei*, Salzburg 1983), Kaplan a prezentat o versiune mai precaută a paradoxului. În loc să afirme (4), el insistă numai asupra faptului că ar trebui ca logicienii *qua* logicieni să nu nege implicit (4). Sistemele lor ar trebui să fie neutre din punct de vedere metafizic. „Ca logicieni, ne străduim să *servim* ideologiile filosofice, nu să le limităm". Sunt de acord – însă nu sunt logician, iar neutralitatea metafizică nu se află printre scopurile mele. Fără îndoială Kaplan, *qua* logician neutru, nu intenționează ca paradoxul său să impună „ideologiei" realismului modal vreo limitare adversă. Morala sa proprie o constituie faptul că drumul neutralistului este dificil.

(În subcapitolul 1.4 sugerez faptul că un conținut al gândirii ar trebui să fie dat printr-o mulțime de indivizi posibili, şi nu de lumi, deoarece gândirea poate fi egocentrică; sau că acest conținut ar trebui să fie dat nu printr-o mulțime de posibilități, ci printr-o distribuție probabilistică, pentru a permite formarea convingerii parțiale; sau că ar trebui să fie dat nu printr-o mulțime sau printr-o distribuție, ci printr-o clasă de astfel de entități, deoarece omul în cauză ar putea fi o persoană cu gândire dublă, compartimentalizată, sau conținutul gândirii sale ar putea să nu fie în întregime determinat; sau, în ultimă instanță, că toate aceste precizări ar trebui făcute în acelaşi timp. Precizările respective nu fac altceva decât să îngreuneze situația. Dacă ele fac o diferență, aceasta se întâmplă prin mărirea numărului de conținuturi posibile ale gândirii celui care gândeşte, precum şi a numărului de situații diferite posibile. Am să le ignor de aici înainte.)

Răspund prin negarea lui (4). Nu orice mulțime de lumi este o mulțime care ar putea da conținut gândirii cuiva. Cele mai multe mulțimi de lumi, de fapt toate cu excepția unei minorități infinitezimale, nu constituie conținuturi eligibile ale gândirii. Este absolut imposibil ca cineva să gândească un gând cu conținut dat de una dintre aceste mulțimi neeligibile de lumi.

Aşa cum o folosesc eu, orice mulțime de lumi constituie, prin definiție, o propoziție. (Vezi subcapitolul 1.5) Acesta este motivul pentru care neg (4) şi accept (2). Însă există o folosire conflictuală, la fel de bine statornicită, potrivit căreia propozițiile sunt prin definiție conținuturile posibile ale gândirii, orice ar putea însemna aceasta. Potrivit acestei folosiri (4) este irefutabilă, însă atunci o resping pe (2). Problema terminologică se evită atâta timp cât spun pur şi simplu: nu toate mulțimile de lumi, de fapt numai câteva dintre ele, constituie conținuturi posibile ale gândirii.

Iau acest paradox drept rațiune suficientă pentru a respinge faptul că orice mulțime de lumi dă conținut unei anumite gândiri posibile. Însă cred că am şi un alt motiv, independent.

Motivul la care mă refer nu se bazează pe limitările noastre umane: că suntem inteligenți într-o anumită măsură, că avem un anumit număr de neuroni, că trăim un oarecare număr de ani,... Pentru că „omul" din paradox nu trebuie să fie supus limitărilor umane. El poate fi pe cât de deştept este posibil să fie un om; şi poate fi mai deştept decât ar putea să fie orice om în condițiile legilor actuale ale naturii, fiindcă ar putea foarte bine trăi după nişte legi diferite. El nu trebuie nici măcar să fie om; poate fi un dumnezeu sau un zeu. Nu un zeu imposibil, pentru că nu există în nici o lume posibilă un astfel de zeu care să (se) gândească (la) ceva; însă el poate fi la fel de inteligent precum un zeu. Avem capacitatea de a gândi multe gânduri diferite în aceeaşi măsură în care o are orice persoană care gândeşte.

În schimb pun întrebarea: ce face ca un gânditor să aibă o gândire cu un anumit conținut? Iar la această întrebare înțeleg că un răspuns funcționalist în sens larg este cel mai corect. Un om, un animal sau un zeu, sau orice altceva care gândește, are o gândire cu un anumit conținut în virtutea faptului că se află într-o stare care ocupă un anumit rol funcțional. Acest rol funcțional precis se explică prin relațiile de cauzalitate care se stabilesc între acea stare și input-ul senzorial al gânditorului, output-ul comportamental al acestuia și, de asemenea, celelalte stări pe care le are gânditorul. Cel puțin acesta este cazul relațiilor cauzale așa cum se prezintă acestea pentru gânditorul respectiv, în acel moment; și poate că la fel se constituie ele pentru acel gânditor în momente diferite, la fel ca pentru contrapărțile lui care au trăit vieți diferite și chiar pentru ceilalți semeni ai lui. Dat fiind scopul meu actual, majoritatea diferențelor dezbătute între varietățile de funcționalism nu au importanță; cu excepția faptului, desigur, că am nevoie de un anumit tip de funcționalism analitic, nu doar de o legătură contingentă între conținuturi și roluri. Dacă ar fi vorba, însă, de o legătură contingentă, lumile poziționate în paradox ar putea fi lumi în care legătura respectivă nu s-ar susține.

Dacă rolul funcțional al stării gânditorului determină conținutul gândirii sale, atunci pot exista numai atâtea conținuturi posibile diferite ale gândirii câte roluri funcționale precise, diferite, există. Rolurile funcționale diferite sunt modalitățile diferite relevante de gândire; alte diferențe între gânditori nu disting între conținuturile gândirii lor. (Aici, desigur, mă refer la conținuturile „psihologic înguste"; însă dacă abundența pe care paradoxul o necesită nu poate fi găsită deja printre conținuturile înguste, nu văd ce conținuturi largi vor servi mai bine oponentului meu.) Poate că este pur și simplu posibil ca rolurile funcționale precise să fie infinite la număr. Însă există infinitate și infinitate. Cel puțin deocamdată, nu pot să văd cel mai mic motiv de a ne gândi că există infinit de multe roluri precise, lăsând la o parte faptul că există atât de multe roluri câte afirmații există (de gradul trei, după estimările cel mai puțin rezonabile). Paradoxul stabilește că nu există o astfel de infinitate de roluri definite, însă această concluzie ar trebui să nu constituie o surpriză.

Se poate foarte bine spune că ar trebui să existe conținuturi de negândit pentru că nu există suficiente roluri funcționale pe care să le luăm în considerare. Însă ar fi frumos să putem spune cum ar trebui să arate un astfel de conținut de negândit. Desigur, nu vă pot face să gândiți unul, nici nu pot exprima în limbaj un conținut de negândit care să își dobândească înțelesul, în cele din urmă, datorită conținutului gândirii noastre. Astfel, versiunea semantică a paradoxului eșuează împreună cu versiunea psihologică. Totuși, cred că pot spune ceva despre conținuturile omise plecând de la schița unei teorii funcționaliste a conținutului, așa cum am oferit-o în subcapitolul 1.4.

O astfel de teorie, cum am mai spus, ar trebui să cuprindă două părți. O parte precizează ce înseamnă că o atribuire de conținut se potrivește rolurilor funcționale ale stărilor cărora li s-a atribuit conținutul respectiv; constrângerile sunt principii de rațională; de pildă, poate fi vorba de un principiu care să aibă ca efect faptul că o stare căreia îi este atribuit un conținut ce constă în anumite sisteme de gândire și dorințe ar trebui să constituie o stare care tinde să producă un mod de conduită care să servească acelor dorințe potrivit convingerilor respective. Însă, cu privire la principiile de adecvare, ne putem aștepta ca acestea să încerce să constituie condiții suficiente de atribuire a conținutului într-un mod foarte nereușit. Dată fiind o atribuire adecvată de conținut, o putem transforma într-o atribuire alternativă la fel de potrivită, însă perversă. De aceea, o teorie a conținutului are nevoie de o a doua parte: la fel ca de principiile de adecvare, avem nevoie de postulate de „umanitate", care să creeze o prezumpție în favoarea anumitor tipuri de conținut și împotriva altora.

De exemplu, o atribuire adecvată ar putea-o constitui faptul că vreau o halbă de bere, și cred că aș putea să o obțin la cea mai apropiată cârciumă. Însă o atribuire la fel de adecvată ar putea fi aceea că, din senin, doresc o farfurie de noroi, și că mă aștept ca, la cârciumă să mi se servească așa ceva. Să extindem atribuirea perversă astfel încât să o facem coerentă; parte din ea trebuie să o constituie faptul că urmez un tip ciudat de „rațiune" inductivă, potrivit căreia toată experiența mea din trecut cu privire la cârciumi susține așteptarea mea ieșită din comun. Dacă ambele aceste atribuiri sunt în mod egal adecvate, atunci prima este corectă, iar cea de a doua este greșită. Nu vreau să spun că prima constituie ipoteza cea mai plauzibilă. Mai degrabă vreau să spun că principiile care o susțin se află printre principiile constitutive ale conținutului.

Dacă m-aș fi comportat diferit, acest lucru ar fi făcut ca atribuirea să fie corectă în virtutea adecvării sale mai bune? Nu; pentru că, *ex hypothesi*, cele două atribuiri sunt adecvate aceluiași comportament. Dacă m-aș fi comportat diferit, acest lucru nu ar fi fost un argument în favoarea atribuirii celei de a doua ipoteze în detrimentul celei dintâi, ci, mai degrabă, ar fi constituit un argument în defavoarea adecvării ambelor. Nu există nimic care ar putea favoriza a doua atribuire astfel încât să o facă corectă. Dacă aceasta este suficient de adecvată încât să rămână în joc, atunci la fel se comportă și prima atribuire. Iar atunci prima are câștig de cauză. Nu există suficiente roluri funcționale la îndemână; prima și cea de a doua atribuire sunt pretendenți rivali la același rol. Iar prima atribuire este pretendentul care merită mai mult credit, datorită perversității celei de a doua; astfel, acel rol aparține primei atribuiri, în timp ce a doua trebuie să se descurce fără el. Prin urmare, atribuirea a doua, luată ca un întreg, oferă un exemplu de conținut de negândit.

Acesta constituie un exemplu slab; există nenumărate atribuiri adecvate încă şi mai perverse. Conţinuturile pe care le atribuie nu pot fi exprimate într-un mod finit (ar fi necesar un tip de imaginaţie infinit de bogată cu privire la proprietăţile mai mult sau mai puţin naturale pentru care avem cuvinte). Ele constituie conţinuturi ineligibile ale gândirii, pentru că sunt vădit neexemplare, obişnuite. Sugerez că un conţinut de negândit este acela care nu poate fi niciodată atribuit într-un mod corect, deoarece, de fiecare dată când acesta se potriveşte rolurilor funcţionale ale stărilor gânditorului, există un conţinut mai favorizat care se potriveşte şi el. Dacă aşa stau lucrurile, nu se poate gândi un gând în absenţa acelui conţinut. Aici, inteligenţa nu este de nici un ajutor. Poate că eşti deja destul de inteligent încât să reuşeşti să faci să fie adecvat conţinutul nefavorizat; acesta, însă, dacă există un conţinut privilegiat care este şi el adecvat, nu va fi un conţinut corect.

2.4. Cum putem cunoaşte?

O altă linie a argumentului este cea epistemică. Am început dezbaterea pornind de la cunoaşterea modală abundentă, de tip particular şi de tip general. Ştim că ar putea exista un măgar care vorbeşte; şi cunoaştem un principiu general care ne spune, de pildă, că dacă ar exista un măgar care vorbeşte şi dacă ar exista o pisică ce filosofează, atunci aceştia ar putea exista şi împreună, unul lângă altul. Vreau să încorporez această cunoaştere într-o teorie sistematică. În consecinţă, susţin realismul modal. Însă, astfel, – aşa spune obiecţia – trădez cunoaşterea modală de la care am pornit. Pentru că, dacă realismul modal îmi oferă versiunea adecvată a conţinutului a ceea ce cunoaştem, atunci acesta nu poate fi vreodată cunoscut!

Astfel, Richards susţine: „în timp ce semantica lumilor posibile produce condiţii de adevăr pentru propoziţiile de posibilitate..., condiţiile de adevăr sunt astfel încât, pentru orice propoziţie, este imposibil să determinăm dacă ele sunt îndeplinite, şi astfel, dacă propoziţia este adevărată... Cum am să determin dacă *A* este adevărată într-o lume sau alta? Dacă *A* nu este adevărată în lumea mea, cercetarea sa directă este imposibilă." („The Worlds of David Lewis", pp. 109–110). Lycan ne ajută aici întrebând cum, în particular, putem să afirmăm, fără să cercetăm, dacă există o lume în care Saul Kripke este fiul lui Rudolf Carnap.

Această obiecție constituie un ecou al faimoasei dileme a lui Benacerraf din filosofia matematicii. S-ar părea că deținem o cunoaștere matematică abundentă, ce include cunoașterea existenței a nenumărate obiecte matematice ce nu sunt disponibile cercetării directe. Putem foarte bine să luăm conținutul acestei gândiri drept evident; sau, în cuvintele mai puțin conotative ale lui Benacerraf, putem dori ca versiunea noastră de adevăr matematic să fie motivată de „preocuparea de a avea o teorie semantică omogenă, în care semantica propozițiilor matematicii este paralelă cu semantica restului limbajului". Însă „versiunile de adevăr care tratează discursul matematic și pe cel non-matematic în modalități relevant similare fac acest lucru cu prețul neînțelegerii modului în care putem deține orice cunoaștere matematică; în timp ce aceia care atribuie propozițiilor matematice tipurile de condiții de adevăr pe care noi știm în mod clar cum să le obținem, fac acest lucru cu prețul eșecului în ce privește înțelegerea legăturilor dintre aceste condiții și o analiză a propozițiilor care să arate în ce fel condițiile desemnate constituie condițiile *adevărului* lor." Necazul constă în aceea că cunoașterea necesită un anumit tip de legătură cauzală între cel care cunoaște și subiectul cunoașterii sale. Însă o versiune standard, directă, a adevărului matematic „va portretiza condițiile de adevăr în termeni de condiții asupra obiectelor a căror natură, așa cum este concepută în mod obișnuit, le plasează dincolo de mijloacele mai bine înțelese ale capacității cognitive umane (e.g. percepția senzuală și altele asemănătoare)" („Mathematical Truth", pp. 661–2 și 667–8).

Cred că este foarte simplu să alegem pe care dintre fațetele dilemei lui Benacerraf să o preferăm. A deservi interesele epistemologiei conferind matematicii o semantică înșelătoare ar însemna să *reformăm* matematica. Chiar dacă acordul verbal cu matematica, așa cum o cunoaștem, ar fi asigurat – iar acest lucru este îndoielnic – planul ar fi să înțelegem cuvintele respective într-un mod nou și diferit. Este cu atât mai rău pentru epistemologie dacă matematica, în forma sa prezentă, îi uluiește, însă am da dovadă de o încredere exagerată în noi înșine dacă am lua acest lucru drept motiv să reformăm matematica. Nu îl putem lua nici drept motiv să destituim matematica privind-o ca pe o simplă ficțiune; nici măcar dacă am continua să o prețuim drept o ficțiune foarte utilă, așa cum se întâmplă în cazul instrumentalismului lui Hartry Field. Cunoașterea matematicii este întotdeauna mult mai sigură decât cunoașterea epistemologiei care încearcă să pună matematica sub semnul îndoielii.

Astfel, matematica va funcționa pe post de precedent: dacă suntem pregătiți să ne extindem convingerile existențiale de dragul unității teoretice, și dacă pe această cale ajungem să credem adevărul, atunci obținem cunoaștere. În acest fel, putem obține cunoașterea așa cum o fac chiar

matematicienii: putem şti că există nenumărate obiecte izolate din punct de vedere cauzal de noi, şi care nu se află la îndemâna cercetării noastre. Versiunile cauzale ale cunoaşterii se află toate la locul lor, însă dacă ele sunt afişate drept teorii *generale*, atunci matematica le respinge.

(În considerarea matematicii drept precedent pentru cunoaşterea dincolo de limitele întâlnirii cauzale, întâmpin anumite riscuri. Dacă s-ar dovedi că, într-un fel sau altul, putem interpreta, în ultimă instanţă, matematica drept ontologic inocentă, neangajată faţă de nici un obiect matematic special şi neobservabil? Şi dacă am putea face acest lucru într-o modalitate în totalitate acceptabilă – adică fără să reformăm deloc conţinutul matematicii, fără să înlăturăm vreo parte a ei ca fiind o ficţiune folositoare, şi fără să impunem vreo semantică înşelătoare care să pară izolată de înţelesul nostru obişnuit al idiomurilor cuantificării? Nu am idee cum poate fi realizat acest lucru, însă poate că acesta este doar un eşec al imaginaţiei din partea mea. Dacă acest lucru ar putea fi realizat, aceasta ar constitui un mare triumf pentru filosofia matematicii, şi m-aş alătura celor care îl celebrează. Însă nu ar fi oare capabil să îmi năruie precedentul în ce priveşte cunoaşterea celorlalte lumi? – Nu întru totul. Nu putem spune că înţelegem cu adevărat matematica, per ansamblu, într-o modalitate miraculos inocentă. (Dacă aşa ar sta lucrurile, care ar fi dificultatea în a da seama de instanţele înţelegerii noastre?) Astfel, deţin încă o judecată condiţională pe care o pot cita drept precedent. Chiar dacă s-ar dovedi că există o anumită modalitate ontologic-inocentă de a înţelege matematica, am judecat – şi am judecat corect, spun eu – că nu avem nevoie de aşa ceva înainte de a putea deţine vreo cunoştinţă matematică; *am deţine* cunoaştere matematică chiar dacă aceasta *ar însemna* cunoaştere a unui domeniu inaccesibil din punct de vedere cauzal de obiecte speciale.)

Se poate garanta faptul că deţinem cunoaştere a unui vast domeniu de obiecte matematice, dincolo de limitele întâlnirilor noastre cauzale; nici o versiune cauzală nu dă seama de această parte a cunoaşterii noastre. Însă am putea dori să distingem cazurile matematice de cele modale: obiectele matematice sunt *abstracte*, în timp ce presupunem că alte lumi ar fi *concrete*. Şi am putea crede că această distincţie ar avea ceva de-a face cu modul în care lucrurile pot sau nu pot fi cunoscute. Astfel, Skyrms declară:

> *Dacă* lumile posibile ar trebui să fie de *acelaşi* tip ca lumea noastră actuală; *dacă* ele ar trebui să existe într-un sens pe atât de concret şi de robust pe cât este sensul nostru; *dacă* ar trebui să fie la fel de reale ca Afganistan, sau ca centrul soarelui, sau ca Cygnus *A*, *atunci ele ar necesita acelaşi tip de dovadă a existenţei lor pe care îl necesită alţi constituenţi ai realităţii fizice.* („Possible Worlds, Physics, and Metaphysics", p. 326)

Presupun că Skyrms are convingerea că diferitele reguli semantice ar fi aplicabile în cazul în care lumile ar exista într-un sens mai special, sau dacă ar fi abstracte şi nu concrete precum Afganistanul.

În cazul în care cunoaşterea modală este aşa cum consider eu, şi presupunând că deţinem cunoaştere modală, aşa cum credem că este cazul, atunci deţinem cunoaştere abundentă a existenţei indivizilor concreţi, care nu este relaţionată cu noi din punct de vedere cauzal în nici un fel. De pildă, cunoaştem *a priori* faptul că, alături de măgarii aflaţi printre partenerii noştri de lume, există nenumăraţi alţi măgari, răspândiţi în nenumărate lumi. Aceştia sunt măgari din alte lumi, măgari neactualizaţi, măgari „numai posibili", însă totuşi măgari. Totuşi, nu sunt oare aceşti măgari acelaşi tip de entitate a cărei existenţă poate fi cunoscută numai *a posteriori*, prin intermediul întâlnirii cauzale?

(Poate cunoştinţa bazată pe cauzalitate despre măgari nu este necesară – nu avem nevoie de nici o cauzare invers orientată pentru a şti că vor exista măgari în secolul viitor – însă în acest caz am făcut cunoştinţă la modul cauzal cu cauzele din trecut ale măgarilor viitori. În cazul măgarilor din alte lumi, însă, nu putem deţine cunoştinţe mai bune cu privire măgari decât în privinţa măgarilor înşişi.)

Nu ştiu cu adevărat la ce se referă cineva atunci când spune că obiectele matematice sunt abstracţii, în timp ce măgarii, chiar şi cei din alte lumi, sunt concreţi. Însă în subcapitolul 1.7 am enumerat patru căi, în nici un caz echivalente, în care o astfel de afirmaţie poate fi înţeleasă. *Calea Exemplului*: măgarii sunt de tipul măgari, obiectele matematice sunt de tipul numerelor. *Calea Conflaţiei*: măgarii sunt indivizi particulari, în timp ce obiectele matematice sunt mulţimi sau, probabil, universalii. *Calea Negativă*: măgarii stau în relaţii spaţio-temporale şi cauzale, obiectele matematice nu. *Calea Abstracţiei*: obiectele matematice sunt abstracţii obţinute dintr-un lucru sau altul, măgarii nu.

Pot fi, mai mult sau mai puţin, de acord cu toate acestea, orice s-ar înţelege prin ele, mai puţin cu faptul că ultima variantă se aplică anumitor obiecte matematice mai pregnant decât altora. (Înţeleg cum un număr raţional este o abstracţie: este o clasă de echivalenţă a fracţiilor. Însă ce putem spune despre o mulţime arbitrară de numere întregi obişnuite?) Totuşi, nu văd cum vreuna dintre aceste afirmaţii diferite poate susţine legătura presupusă dintre diferitele căi ale cunoaşterii şi diferitele tipuri de entităţi ce urmează a fi cunoscute. Calea Negativă realizează, cel puţin, o distincţie relevantă: entităţile pe care le numeşte abstracte nu pot fi cunoscute prin intermediul cunoştinţei cauzale. Ea nu oferă nici un ajutor în înţelegerea unor modalităţi alternative în care aceste entităţi pot fi cunoscute. A spune că entităţile abstracte sunt singurele ce pot fi cunoscute,

fără a beneficia de avantajul cunoaşterii cauzale pare neprincipial: *ar fi bine* să fie aşa, pentru că, în caz contrar, aceste entităţi nu vor putea fi cunoscute în nici un fel! Oare este posibil ca spunând „abstract" să înţelegem prin aceasta, pur şi simplu, „nu-ţi fă griji"?

Cred că este adevărat că întâlnirea cauzală este necesară pentru anumite tipuri de cunoaştere, însă nu şi pentru altele. În orice caz, sectorul cunoaşterii care necesită cunoaştere cauzală nu este delimitat prin subiectul său concret. El este demarcat, în schimb, prin contingenţa sa. Aici relevanţa este simplă. Dacă cunosc cu ajutorul vederii, de pildă, experienţa mea vizuală depinde de scena din faţa ochilor mei; dacă scena ar fi fost diferită, între anumite limite, experienţa mea şi convingerea mea ulterioară ar fi fost în mod corespunzător diferite. În aceeaşi manieră, alte canale ale cunoaşterii cauzale fixează modele de dependenţă contrafactuală prin intermediul cărora putem şti ce se întâmplă în jurul nostru. Însă nimic nu poate să depindă contrafactual de chestiuni noncontingente. De exemplu, nimic nu poate fi dependent din punct de vedere contrafactual de ce fel de obiecte matematice există, sau de ce posibilităţi există. Nimic inteligent nu poate fi spus despre modul în care opiniile noastre ar fi diferite dacă nu ar exista numărul şaptesprezece, sau dacă nu ar exista posibilitatea ca dragonii şi unicornii să existe într-o singură lume. Toţi contrafactualii cu antecedenţi imposibili pot fi într-adevăr pur şi simplu adevăraţi. Însă, chiar în acest caz, este rareori inteligent să îi asertăm.

Cunoaşterea noastră poate fi divizată în două părţi diferite. În cel mai bun caz, am convingerea că, atunci când căutăm o teorie sistematică şi lipsită de arbitrariate, vom ajunge la o concepţie cu privire la ceea ce există în general: lumile posibile, indivizii posibili care le constituie, precum şi obiectele matematice, chiar dacă acestea din urmă se vor dovedi a fi simple mulţimi ce nu sunt compuse din părţi ale lumilor. Această concepţie, în măsura în care este adevărată, conţine cunoaşterea noastră modală şi matematică. Însă o concepţie a întregului spaţiu al posibilităţilor lasă cu totul deschisă problema locului unde ne aflăm situaţi noi înşine în acel spaţiu. Pentru a cunoaşte acest lucru este necesar să ne observăm pe noi înşine precum şi locurile care ne înconjoară. Iar observaţia, de orice fel ar fi ea, indiferent dacă este senzorială sau se face prin intermediul instrumentelor, a urmelor, a semnalelor şi a documentelor care ne pot pune într-o relaţie de dependenţă de împrejurimile aflate la mai mare distanţă, este o chestiune de dependenţă cauzală a unui fapt contingent de altul. Nu aflăm pe baza observaţiei ce posibilităţi există. (Cu excepţia cazului în care observăm că spaţiul logic, aşa cum îl concepem, nu conţine indivizi care ne pot fi, foarte probabil, identici; acesta ar constitui un motiv pentru a ne reconsidera concepţia.) Ceea ce aflăm, într-adevăr, pe baza observaţiei este

care sunt posibilitățile pe care le constituim *noi înșine*: care lumi pot fi ale noastre, care dintre locuitorii lor putem fi chiar noi.

Prin urmare, am identificat granița dorită dintre cunoașterea care necesită și cunoașterea care nu necesită contact cauzal cu subiectul. Aceasta constituie o limitare principială, cu toate că ea este motivată chiar în cadrul realismului modal pe care îl dezbatem. (Construiesc o procedură defensivă și mă mulțumesc să stau deoparte.) Atât cunoașterea modală, cât și cunoașterea matematică se plasează de partea cea bună a liniei. Cunoașterea noastră *contingentă*, potrivit căreia există măgari în lumea noastră, necesită cunoștințe bazate pe cauzalitate cu măgarii, sau cel puțin cu ceea ce îi produce. Cunoașterea noastră *necesară*, potrivit căreia există măgari în *anumite* lumi, – chiar măgari care vorbesc – măgari ai căror parteneri de lume sunt dragoni, sau orice altceva doriți – nu necesită cunoaștere cauzală nici vizavi de măgarii înșiși, nici de ceea ce îi produce. Nu este necesară nici o observație a locurilor care ne înconjoară pentru că aceasta nu ar constitui parte a cunoașterii noastre în privința identității lumii posibile care ne aparține, nici în privința identității indivizilor posibili pe care îi ilustrăm chiar noi înșine.

Dacă unii consideră că întreaga cunoaștere necesită cunoaștere bazată pe cauzalitate din partea subiectului, eu cred că aceasta este o generalizare grăbită. Totuși, dacă suntem de acord în privința faptului că acest lucru nu este necesar în cazul cunoașterii obiectelor matematice, și totuși se insistă asupra faptului că procedura ar fi necesară în cazul cunoașterii măgarilor din alte lumi, atunci mă îndoiesc că, într-adevăr, se poate privi al doilea caz drept cunoaștere modală noncontingentă. Bănuiesc că se are în vedere faptul că alte lumi trebuie să fie cu adevărat părți ale actualității, și nu posibilități alternative. Considerăm că aceasta constituie o obiecție de-sine-stătătoare în subcapitolul 2.1. Ea este fie corectă, fie greșită. Dacă obiecția este corectă, ea este decisivă, așa cum apare. Dacă obiecția este incorectă, ea ar trebui să fie respinsă cu totul. În orice caz, este mai bine să o luăm așa cum este decât să o baricadăm cu diferite chestiuni legate de cunoaștere. Dacă celelalte lumi ar constitui simple părți ale actualității, realismul modal ar fi terminat. În caz contrar, cunoașterea pe care o deținem cu privire la măgarii din alte lumi nu este echivalentă cu cunoașterea care ne lipsește cu privire la măgarii aflați în părți izolate sau ascunse ale lumii noastre. Nu ar trebui să fim ghidați greșit de o falsă analogie între cele două cazuri. Primul tip de cunoaștere constituie o parte a cunoașterii noastre modale despre care lumi există. Al doilea tip de cunoaștere ar constitui parte din cunoașterea noastră în privința cărei lumi este a noastră; dobândim o astfel de cunoaștere interacționând cauzal cu lumea din jurul nostru, iar problema constă în aceea că interacționăm în principal cu părțile mai apropiate și aflate la vedere ale acesteia.

Dacă nu cunoaştem prin interacţiune cauzală faptul că alte lumi şi măgarii aflaţi în ele există, cum cunoaştem? Pot să iau această întrebare în trei feluri.

(1) Pot să o înţeleg drept un îndemn la analiza cunoaşterii; şi, de asemenea, ca pe un îndemn la o analiză generală completă, care să se aplice întregului domeniu al cunoaşterii noastre, inclusiv cunoaşterea modală şi cea matematică. Acesta este un îndemn onest, şi regret faptul că nu pot să îl urmez. Însă nu înţeleg că aceasta ar fi cu deosebire problema mea. Ea constituie o problemă pentru toată lumea (cu siguranţă, scepticii şi convenţionaliştii fac excepţie) pe care nici o interpretare realist-modală a conţinutului cunoaşterii noastre modale nu o poate denatura.

(Am o sugestie de oferit. Analiza cunoaşterii este presărată cu enigme cu privire la adevărurile în care se crede datorită unor false motive: pentru că a spus un guru, pentru că s-au comis greşeli care s-au anulat una pe alta, pentru că, din întâmplare, n-ai întâlnit niciodată posibilităţile de convingere sau dovada care te-a direcţionat greşit,... În fiecare caz, enigma apare pe baza a unul sau două exemple; însă noi presupunem că analiza trebuie să rezolve problema pe parcursul întregului spectru de posibilităţi. Poate că lucrurile nu stau aşa. Poate că unele dintre enigmele care ne sunt mai familiare nu apar în legătură cu cunoaşterea unor simple chestiuni noncontingente. Poţi *cu adevărat* să nu ştii că 2 + 2 = 4, sau că nu există contradicţii adevărate, atunci când înţelegi pe deplin şi accepţi această afirmaţie? Mă îndoiesc. Oare faptul că accepţi *aceste afirmaţii* poate să *nu* constituie cunoaştere numai pentru că le-ai acceptat datorită faptului că un guru ţi-a cerut acest lucru? Sau pentru că două din greşelile tale s-au anulat una pe cealaltă? Sau pentru că ai riscat absentând de la o conferinţă a sofistului persuasiv care te-ar fi făcut să te răzgândeşti? Nu este cazul, cred, sau nu este cazul în mod clar.)

(2) Sau pot înţelege întrebarea cu privire la cum cunoaştem drept solicitare a unei „epistemologii naturaliste". Nu are importanţă ce anume întreprindem pentru ca opiniile noastre modale să constituie cunoaştere; cum ajungem la opiniile modale pe care într-adevăr le susţinem? („Spui că dolarul se va devaloriza mâine – *cum de ştii acest lucru?*" Imaginează-ţi că problema este pusă *nu* de către o persoană care se îndoieşte sau de către un epistemolog, ci de către un ofiţer public care îţi solicită ajutorul pentru a acoperi nişte scurgeri. El vrea să ştie cum de ai ajuns să crezi acest lucru.) În cazul matematicii, răspunsul este că, în general, ajungem la propriile noastre opinii pornind, pe baza raţiunii, de la principii generale pe care deja le acceptăm; câteodată într-un mod precis şi riguros, câteodată într-o manieră mai informală, ca atunci când respingem limitele care par arbitrare pe motivul plenitudinii universului matematic. Presupun că răspunsul, în

cazul modal, este similar. Cred că opiniile noastre modale de fiecare zi sunt, în mare măsură, consecinţe ale unui principiu de recombinare – ceva similar cu ceea ce am discutat în subcapitolul 1.8; cu toate că, fără îndoială, există posibilitatea îmbunătăţirii formulărilor mele. Cineva ar putea să-şi imagineze că raţionează riguros pornind de la o formulare proprie precisă, însă, de fapt, modul nostru de a raţiona pare mai înclinat sa ia forma experimentelor imaginative.

Încercăm să ne gândim la modalitatea în care duplicatele lucrurilor deja acceptate ca posibile – de pildă, pentru că sunt actuale – pot fi aranjate astfel încât să se conformeze descripţiei unei presupuse posibilităţi. Imaginându-ne diferite aranjamente – nu în detalii complete, desigur – ne gândim la modalitatea în care ele ar putea fi descrise în cea mai bună manieră. Dacă lucrurile de acest tip ar fi aranjate în *acea* manieră, ar constitui *aceasta* o lume în care Saul Kripke să fie fiul lui Rudolf Carnap?

În cazul posibilităţilor mai extinse, recombinarea este mai puţin folositoare. Însă există alte principii pe care le putem aplica. De pildă, respingerea limitelor aparent arbitrare ale plenitudinii lumilor poate să ne ghideze spre concluzia că, dacă vreo lume ar avea şaptesprezece dimensiuni, atunci alte lumi ar avea optsprezece; sau că este foarte improbabil ca fiecare proprietate naturală instanţiată într-o lume să fie instanţiată şi aici în lumea noastră. Cu privire la alte întrebări, nu pare să existe deloc o manieră de a stabiliza opiniile noastre modale, aşa că trebuie doar să ne mărturisim iremediabila ignoranţă. Cred că o întrebare de acest fel priveşte incompatibilitatea proprietăţilor noastre naturale. Este oare absolut imposibil ca o particulă să fie încărcată atât pozitiv cât şi negativ? Sau mai degrabă cele două proprietăţi sunt exclusive numai potrivit legilor contingente ale naturii care se susţin cu adevărat? Nu văd cum putem să ne hotărâm în această privinţă; sau ce garanţie avem că ar trebui să existe o anumită manieră de a răspunde la această întrebare. Cu siguranţă nu suntem îndreptăţiţi să facem pur şi simplu ca adevărul să fie într-un fel sau altul printr-o simplă declaraţie. Oricare ar fi adevărul, acesta nu depinde de noi.

Cu siguranţă, modalitatea de a obţine opinii modale nu constă în cercetarea unei lumi la un moment dat, nu numai pentru că nu putem cerceta lumile în nici o privinţă, ci şi deoarece ar trebui să ne mişcăm foarte repede pentru trece în revistă toate lumile într-un interval de timp suficient de scurt.[3] Puteţi crede la fel de bine că cunoaşterea noastră a numerelor reale survine din inspectarea *acestora* unul câte unul! Nu; metodele noastre trebuie să fie generale atât în cazurile matematice cât şi în cazurile modale.

[3] Richards subliniază acest lucru; la fel face McGinn, după ce îmi oferă un cadou frumos, în forma unei facultăţi a „viziunii mentale", care funcţionează precum faimosul telescop.

Cu siguranţă, atunci când raţionăm pe baza recombinării, cu ajutorul mijloacelor experimentelor imaginative, metoda este una generală; ne imaginăm numai câteva trăsături dominante, şi de aceea dăm seama de o clasă infinită de lumi într-un act imaginativ unic.

(3) În final, pot să mă gândesc la întrebarea referitoare la modul cum cunoaştem ca la o provocare sceptică: să punem această presupusă cunoaştere pe o bază fermă, să arătăm că ea derivă printr-o metodă infailibilă. Primul meu răspuns ar fi să afirm că aici, ca şi aiurea, nu este raţional să sperăm în fundamente ferme sau în metode infailibile. Însă, la o a doua privire, se pare că metodele infailibile *pot* fi dobândite, iar acest lucru se realizează cu cea mai mare uşurinţă. Probabil cel mai nimerit este să afirmăm că solicitarea unei metode infailibile nu are prea mult sens în ce priveşte cunoaşterea chestiunilor noncontingente pentru că este prea cu uşurinţă trivializată. Pentru că, dacă este un adevăr necesar că..., atunci a crede că... *este* o metodă infailibilă de a avea dreptate. Dacă ceea ce cred eu constituie un adevăr necesar, atunci nu există posibilitate de a greşi. Aşa stau lucrurile indiferent de subiectul adevărului necesar, şi indiferent de modalitatea în care s-a ajuns să se creadă în el. Prin urmare, poate că o metodă *generală* infailibilă este exact cea de care avem nevoie. Însă şi acest lucru este suspicios de uşor. Ce putem spune despre metoda raţionării pornind de la premise specificate, sigure, care sunt ele însele noncontingente? În cazul modal, raţionarea poate să fie profund informală, constând în principal din experimente imaginative ale căror premise implicite rezidă într-un principiu al recombinării. În cazul matematic, raţionarea poate să se desfăşoare mai mult sau mai puţin riguros pornind de la axiomele teoriei iterative a mulţimilor, sau de la axiomele unei anumite ramuri restrânse a matematicii. Să presupunem, de exemplu, că acceptăm fiecare teoremă pe care o putem deduce din axiomele lui Peano în cadrul unui anumit sistem deductiv. Dacă, în realitate, axiomele sunt cu necesitate adevărate (aşa cum este cazul), iar sistemul deductiv conservă în mod necesar adevărul, atunci nu este cu putinţă să greşeşti. Foloseşti o metodă de a ajunge la opinii de tip aritmetic care este atât infailibilă, cât şi generală. Nu mai contează faptul că urmezi această metodă numai pentru că un guru ţi-a cerut să o faci; ea rămâne infailibilă şi generală.

Prin urmare, ce este *cu adevărat* dezirabil? Faptul că trebuie să ne fundamentăm ferm opiniile pe baze şi mai ferme şi să subsumăm metodele noastre generale infailibile unor metode şi mai generale şi mai infailibile, *ad infinitum*? Cu siguranţă că trebuie să existe un sfârşit, mai devreme sau mai târziu, şi de ce să nu fie mai devreme? Trebuie oare să fim raţionali? Cred că procedura de a revizuire a opiniilor, una câte una, ghidată, în parte, de un conservatorism teoretic şi, în parte, de proiectul unităţii teoretice

constituie ceea ce numim „a fi rezonabil"; iar această procedură este cea cu ajutorul căreia putem accepta axiomele lui Peano, axiomele teoriei iterative a mulțimilor, principiul recombinării ş.a.m.d. Trebuie oare să demonstrăm faptul că este rezonabil să fim rezonabili? O astfel de dovadă ar fi o anecdotă. Trebuie oare să găsim ceva de spus care, cu necesitate, ar face ca oricine aude ce spunem să devină rezonabil din acel moment? Aceasta ar constitui o vrajă, nu un argument. Trebuie oare să dovedim, pornind de la premise indiscutabile, că cei rezonabili nu vor cădea niciodată pradă erorii? Nu trebuie să ne aşteptăm la aşa ceva.

2.5. O cale către scepticism?

Mă ocup acum de trei obiecții ceva mai blânde. Ele nu spun că realismul modal ne conduce pur şi simplu la paradoxuri, ci că, într-un fel sau altul, acesta solicită schimbări temporare în modalitatea în care gândim şi trăim. Pot fi un realist modal consecvent – însă numai dacă sunt pregătit să-mi schimb viața în moduri extreme şi excentrice, care să se potrivească filosofiei mele. Nu sunt pregătit să fac aşa ceva şi nu văd de ce aş fi.

Prima dintre obiecții a fost adusă de Peter Forrest în „Occam's Razor and Possible Worlds"; de George Schlesinger; şi (în diverse discuții) de Robert M. Admas şi J. J. C. Smart. Aceştia spun că un realist modal trebuie să fie un sceptic; pentru că există atât de multe lumi înşelătoare, pline de oameni care ne seamănă mult – contrapărți sau duplicate ale noastre – care învață din experiență în exact aceeaşi manieră în care o facem noi, dar care învață ceva fals.

Unele dintre contrapărțile noastre induse în eroare se aşteaptă ca adevărul să se asemene trecutului în modalități corespunzătoare; însă aceste contrapărți locuiesc în lumi în care viitorul nu se aseamănă deloc trecutului. Astfel de lumi există prin recombinare: inserează orice viitor în orice trecut. Pentru unii dintre cei înşelați, lucrurile vor merge pe o cale greşită într-un mod subtil şi insidios: în cele din urmă, noile observații tind să confirme plutirea în eter. Aceştia sunt cei norocoşi. Pentru alții, lucrurile vor degenera pur şi simplu în haos în jurul lor. Alții nu vor învață niciodată din erorile lor, dintr-un motiv sau altul; nu vor fi niciodată dezamăgiți, însă nu vor fi nici induşi în eroare.

Unii se înşeală nu cu privire la viitor, ci cu privire la trecut: ei locuiesc în lumi inedite, pline de false urme şi dovezi ale unui trecut care n-a existat niciodată. Ar fi putut exista un Falsificator care să creeze acele urme false. Însă nu era necesar să existe unul – pentru orice stare posibilă, există lumi care încep chiar în acea stare.

Unii se înşeală chiar cu privire la propriul prezent. Alţii folosesc briciul lui Occam exact la fel cum o facem şi noi; ei privilegiază teoria cea mai parcimonioasă, şi care se conformează observaţiilor lor, însă din nefericire lumile lor sunt pline de deşeuri epifenomenale care nu interacţionează în nici un fel cu ei sau cu orice pot ei observa. Unii nu sunt decât jucăriile unor lingvişti extrem de carismatici care îşi perfecţionează în aşa fel metodele încât să îndemne la acceptarea falsităţii. Alţii sunt pur şi simplu creiere în coşuri. Oricât de rezonabil ar teoretiza aceştia, teoriile lor sunt aproape în întregime eronate.[4]

Nu ar trebui oare ca trista soartă a tuturor acestor contrapărţi şi duplicate pe care le avem să constituie pentru noi un avertisment? Cum putem avea încredere în ceea ce numim metode „rezonabile" de a forma convingeri şi aşteptări, dacă ştim cum îi trădează aceste metode pe atât de mulţi oameni care ni se aseamănă? De ce ar trebui să ne aşteptăm să avem mai mult noroc decât ei? Un realist modal nu are nici un drept să se încreadă în inducţie – el ar trebui, la un moment dat, să se transforme într-un sceptic.

(Am să folosesc cuvântul „inducţie" în sens general, sens care acoperă toate metodele pe care le credem rezonabile în formarea convingerilor cu privire la părţile neobservate ale lumii noastre pe baza experienţei referitoare la părţile observate. Inducţia în sens restrâns – extrapolarea frecvenţelor de la mostre la populaţiile din care s-au extras acestea – este, desigur, o parte importantă a inducţiei. Însă, ceea ce am în vedere este, în general, o chestiune complicată ce implică tradiţie, invenţie, verificare, revizuire şi testare de ipoteze; ea implică judecarea credibilităţii *a priori* a posibilităţilor alternative şi reproporţionarea continuă a autorităţii noastre printre acestea din urmă sub impactul noilor dovezi; este vorba de o practică întreprinsă uneori cu grijă, mai adesea pur şi simplu din obicei, iar altădată într-o manieră aflată undeva la mijloc.)

Nu am intenţia de a deveni un sceptic. Ceea ce numim „raţiune inductivă" îşi merită numele; iar eu, ca realist modal, nu am mai multe motive să privilegiez raţiunea inductivă decât oricine altcineva. *Am* motivele pe care le are oricine; şi sunt de acord cu opinia comună după care aceste motive sunt insuficiente.

Motivul care stă la îndemâna oricui este acela că inducţia este failibilă. Este posibil, şi este posibil în foarte multe feluri, ca rezonabilitatea să ne conducă la eroare. Având încredere în inducţie, ne asumăm un risc, şi

---

[4] Resping argumentele recente potrivit cărora creierele în containere nu ar putea fi induse în eroare. Argumentele arată numai cum putem să fim mai atenţi atunci când spunem că aceste creiere au sau nu au dreptate cu referire la anumite lucruri. Vezi şi studiul meu „Paradoxul lui Putnam".

procedăm având speranța că posibilitățile autentice de eroare vor fi realizate rareori. Toate acestea, cred, sunt destul de independente de orice teorie asupra naturii posibilităților. Recunosc posibilitățile de eroare pe care oricine altcineva le recunoaște; ele constituie posibilități de eroare nici mai mult, nici mai puțin deoarece sunt înțelese drept alte lumi de același fel cu propria noastră lume. Ele nu îmi dau nici mai multe, nici mai puține motive să mă bazez pe rațiunea inductivă decât îi dau cuiva care susține o perspectivă metafizică rivală în privința naturii lor, sau cuiva care nu susține nici o perspectivă în particular. Chiar dacă cineva afirmă că nu există astfel de entități cum sunt posibilitățile, însă totuși crede că este posibil să fim înșelați în multiple feluri (nu am idee de ce ar crede că sunt multe!), cred că noi doi am avea motive egale, și în egală măsură insuficiente, să nu avem încredere în inducție.

De ce ar trebui oare ca motivul neîncrederii în inducție să pară mai grozav atunci când riscul erorii este înțeles în felul în care îl înțeleg eu: ca existență a altor lumi, în care contrapărțile noastre sunt induse în eroare? Acest lucru nu este necesar. Însă de ce se întâmplă astfel? Am două ipoteze. Prima constă în faptul că noi oamenii avem o condiție instabilă. Nu am devenit cu totul împăcați cu dorințele noastre, cu toate că am dobândit obiceiul de a nu ne plânge de ele. În afara cabinetului de filosofie este inevitabil să ne încredem într-o metodă failibilă. Însă dincolo de aparență nu ne place, într-adevăr, să facem așa ceva. Iar a numi metoda failibilă „rațiune inductivă" – așa cum se întâmplă, pentru că acesta este cu adevărat numele pe care i l-am dat – nu ne face să ne placă mai mult această metodă. Însă nu există multe lucruri pe care să le spunem într-un fel sau altul despre neplăcuta noastră dorință; am spus aceste lucruri suficient de des, și astfel ne-am îndreptat atenția în altă parte. Însă dacă aceasta este propria noastră condiție, nemulțumirea noastră este întotdeauna gata să renască atunci când același lucru vechi – anume, că există posibilități abundente de eroare – poate fi spus într-un mod nou și diferit. Iar unul dintre modurile în care îi putem oferi o față nouă și diferită este să îl legăm de o versiune controversată a naturii metafizice a posibilităților în chestiune. Acest lucru îl poate face să revină și să ne urmărească cu la fel de multă vigoare ca și când ar fi nou-nouț. Realismul modal nu creează nici un motiv pentru scepticism, însă reînvie motive mai vechi.

O ipoteză diferită constă în aceea că suntem, încă o dată, influențați de gândul că totul este actual. Aceasta înseamnă că, dacă am dreptate atunci când afirm că există alte lumi, ele nu constituie posibilitățile alternative despre care eu afirm că există; prin urmare, ceea ce ele ne oferă nu este simpla posibilitate a erorii. În schimb, celelalte lumi aparțin mai mult actualității, și oricare ar fi decepția inductivă care are loc, aceasta se

întâmplă la modul actual. Însă, dacă am fi ştiut că numeroşi oameni au fost induşi în eroare cu adevărat, aceasta nu ar fi reeditat vechiul motiv pentru căderea în scepticism: să nu avem încredere în inducţie pentru că este failibilă. Nu; acesta ar constitui un motiv *inductiv* grozav să nu avem încredere în inducţie. Nu este adevărat că ar trebui să avem încredere în inducţie, în timp ce inducţia ne învaţă că nu trebuie să avem încredere în ea; atunci, încercarea noastră de a avea încredere în inducţie s-ar autodistruge. Dacă un profet spune: „cumpără ieftin, vinde scump şi nu da niciodată atenţie celor ca mine!", atunci, oricât de mult ai dori să-i urmezi sfatul, nu există nici un mod în care să poţi face acest lucru. Problema nu constă numai în aceea că vei avea dificultăţi în a-l lua în serios; ea constă în aceea că, dacă urmezi una dintre părţile sfatului său, ajungi să nu o iei în considerare pe cealaltă.

Pretind, încă o dată, că mă aflu în propriile mele drepturi să numesc celelalte lumi posibile, nu actuale. Dacă aşa stau lucrurile, acestea nu ne oferă nici un caz de eroare inductivă actuală, aşadar, nu ne oferă nici un motiv inductiv de a nu avea încredere în inducţie. În măsura în care obiecţia prezentă se bazează pe provocarea inducţiei împotriva inducţiei, ea este, fie greşită (daca am dreptate), fie superfluă (daca mă înşel); deoarece, dacă celelalte lumi nu constituie posibilităţi alternative, atunci prezenta obiecţie este cea mai mică dintre problemele mele.

Ne-am putea întreba cum se compară lumile inductiv înşelătoare cu lumile neînşelătoare. Dacă înţelegem această comparaţie drept comparaţie între cardinalităţi, pare clar faptul că numerele vor fi egale. În cazul lumilor înşelătoare şi al celor neînşelătoare în aceeaşi măsură, este uşor să stabilim o limită de jos de gradul doi, numărul distribuţiilor unei magnitudini bivalorizate asupra unui continuum de puncte spaţio-temporale; şi este dificil să susţinem vreo cauză fermă în cazul oricărei cardinalităţi mai mari. Totuşi, ar putea exista un sens în care una sau alta dintre clasele de lumi predomină, chiar în absenţa unei diferenţe în ceea ce priveşte cardinalitatea. Există un înţeles, de pildă, în care numerele prime sunt într-o minoritate infinitezimală printre numerele naturale, chiar fără să existe vreo diferenţă în cardinalitate: frecvenţa lor relativă limitativă este zero. Nu putem alege o frecvenţă relativă limitativă printre lumi, datorită absenţei oricărei ordini liniare dominante; însă poate că există şi o a treia cale, care nu este cardinalitatea şi nu este frecvenţa relativă, în care putem da înţeles întrebării: cât de abundente sunt lumile înşelătoare.

În „Occam's Razor and Possible Worlds", Peter Forrest argumentează într-un mod ingenios că există un anumit sens în care lumile înşelătoare predomină, cu toate că nu există o diferenţă în cardinalitate.

Dacă el are dreptate, predominanța posibilităților de eroare ar putea susține scepticismul într-un fel pe care simpla abundență a unor astfel de posibilități nu ar putea să o facă.

El se concentrează asupra unei singure posibilități de eroare: lumea plină de resturi epifenomenale, în care greşim bazându-ne pe briciul lui Occam. Să considerăm numai lumi în care există observatori asemănători nouă; prin „epifenomenal" înțelegem lucruri care nu interacționează cu observatorii respectivi sau cu orice aceştia observă. O lume *curată* este una în care nu există nimic epifenomenal; lumile curate nu sunt înşelătoare în modalitatea luată în considerare, cu toate că, desigur, unele dintre ele sunt înşelătoare în alte modalități. Toate celelalte lumi sunt *pline de resturi*. Dacă resturile epifenomenale sunt prezente, ele pot fi aici însă nu şi acolo, sau pot fi acolo însă nu şi aici, sau... Însă, dacă sunt absente, ele nu se află nicăieri, şi asta este tot ce se poate spune. Aşa că există nenumărate modalități în care aceste resturi epifenomenale pot fi prezente, şi numai una în care ele pot fi absente. Acest lucru sugerează că putem asocia fiecărei lumi curate un număr infinit de lumi pline de resturi. Putem face acest lucru: haideți să numim lumile *echivalente* dacă şi numai dacă ele sunt perfect similare, cu excepția resturilor epifenomenale pe care le pot conține. Fiecare lume curată este echivalentă unui număr infinit de lumi pline de resturi, însă nici unei lumi curate, cu excepția ei înşişi. (Sau unei lumi indiscernabile de ea. Însă lăsați-mă să îi garantez lui Forrest, de dragul argumentării, că nu există lumi indiscernabile. Nu ştiu dacă acest lucru este adevărat, însă sunt de acord cu Forrest că o încercare de a evita concluzia lui apelând la lumi indiscernabile ar fi una *ad-hoc* într-un mod strigător la cer.) Clasa de echivalență partiționează lumile relevante şi, în fiecare clasă de echivalență, lumile pline de resturi depăşesc numărul lumilor curate printr-o infinitate raportată la unu. În fiecare clasă, lumile pline de resturi predomină, iar lumile curate constituie o minoritate infintezimală.

Clasă cu clasă, lumile pline de resturi predomină; astfel, într-un sens rezonabil, ele predomină *simpliciter*. Să numim aceasta *argumentul direct* al lui Forrest. El priveşte acest lucru drept intuitiv plauzibil, însă căruia îi lipseşte rigoarea. Eu îl privesc drept cu totul lipsit de forță pentru că poate fi pus în paralel cu varianta sa discreditată. Aici este un tabel infinit în care fiecare număr apare o singură dată. Coloană din stânga este o enumerare de numere neprime; restul este o enumerare de numere prime multiplicate astfel încât să acopere un spațiu bidimensional.

4	1	2	11	13	...
6	3	7	17	41	...
8	5	19	37	59	...
.....					

Rândurile partiționează numerele; și, în fiecare rând numerele prime depășesc numărul numerelor neprime printr-o infinitate raportată la unu. Clasă cu clasă, numerele prime predomină. Trebuie oare să tragem de aici concluzia că numerele prime predomină *simpliciter*? – Nu ne-am fi gândit că așa stau lucrurile obișnuiți fiind să gândim că numerele prime se află în minoritate infinitezimală (în sensul frecvenței limitative)!

Dacă am găsit cu adevărat un sens în care numerele prime predomină, trebuie să recunoaștem că, în același sens, numerele neprime predomină și ele, și la fel numerele pătrate, sau impare, sau pare, sau orice subclasă infinită a numerelor pe care o doriți. Aceasta, deoarece în fiecare caz putem construi un tabel după același principiu: presupusa minoritate se înghesuie într-o coloană, presupusa majoritate este multiplicată astfel încât să umple restul tabelului.

Forrest pare pregătit să recunoască faptul că, chiar dacă lumile pline de resturi predomină într-un anumit sens, ele nu dețin o cardinalitate mai mare. Însă, dacă acest lucru este garantat, atunci putem să luptăm cu focul cu ajutorul focului. Pentru a fi siguri, să luăm partiția lui Forrest a lumilor. Însă, dacă numerele cardinale sunt aceleași, atunci trebuie să existe, de asemenea, o *contra-partiție*: o modalitate diferită de a divide lumile relevante în clase, astfel încât, în fiecare clasă, să existe un număr infinit de lumi curate, și numai una plină de resturi! Prin urmare, lumile curate sunt cele care predomină, clasă cu clasă, și în acest sens predomină *simpliciter*; și astfel argumentăm în favoarea briciului lui Occam. Ar putea fi o întreprindere mai dificilă aceea de a descrie o relație de echivalență care să genereze o contrapartiție decât aceea de a descrie una care să genereze partiția lui Forrest; însă care este relevanța acestui lucru?

Forrest își dublează argumentarea directă cu o argumentare indirectă „mai riguroasă", în doi pași. Din nou, ne referim la clasele de echivalență, în care lumile sunt asemănătoare, cu excepția, poate, a resturilor lor epifenomenale.

> *Primul pas.* Să presupunem, *per impossibile*, că ați știut care clasă de echivalență conține lumea actuală. În acea clasă, oricare ar fi ea, lumile pline de resturi predomină, prin infinitate raportată la unu. Astfel, ar trebui apoi să trageți concluzia, cu o certitudine aproape deplină, că lumea actuală este plină de resturi.
>
> *Pasul al doilea.* Însă toate clasele sunt la paritate. Oricare s-ar dovedi a fi clasa corectă, dacă ați știut care este ea, ar trebui să trageți concluzia că lumea actuală este plină de resturi. De ce să așteptați după informație atunci când conținutul său nu poate aduce nici o diferență? Ar trebui să trageți *deja* concluzia că lumea actuală este una plină de resturi.

Însă acest argument „mai riguros" nu are mai multă forță decât versiunea sa doar „plauzibilă". Precum argumentul direct dinaintea sa, argumentul indirect poate fi pus în paralel cu versiunea sa discreditată. Putem plasa o contrapartiție în locul partiției originale a lui Forrest, prin aceasta susținând briciul lui Occam. Sau putem să o echivalăm, la fel ca înainte, într-un caz numeric. Să presupunem că sarcina dumneavoastră constă în a ghici dacă numărul misterios, selectat într-o manieră pe care nu o cunoașteți, este prim. Numerele prime predomină, prin infinitate raportată la unu, în fiecare rând al tabelului nostru precedent; și toate rândurile se află la paritate. Daca, *per impossibile*, ați fi știut care rând conține numărul misterios, ați fi tras ulterior concluzia că acesta este, în mod aproape sigur, un număr prim. De ce să așteptați? Ar trebui să trageți *deja* concluzia că numărul misterios este prim – sau neprim, sau pătrat perfect, sau impar, sau par, sau ce doriți.

Spre deosebire de argumentul direct, argumentul indirect al lui Forrest constituie un paradox interesant. Din perspectiva paralelelor discreditante, este simplu de înțeles că unul sau altul dintre pași trebuie să fie greșit, însă nu este deloc clar care este acela. A considera că primul pas este greșit înseamnă, de fapt, a da credit inegalităților extreme în distribuirea pe care o facem credibilității inițiale. Puteam să fi sperat, cel puțin, la un vestigiu al principiului indiferenței: distribuirea egală vizavi de lumile posibile poate să nu fie binevenită, poate chiar să nu aibă nici măcar un înțeles clar, în cazul infinit, însă cel puțin nu va trebui să avem o singură lume care să cântărească mai mult decât o clasă infinită! A considera că al doilea pas este greșit înseamnă a renunța la o versiune infinită a unui principiu aditiv al autorității. Aceasta este, de asemenea, o variantă destul de neplăcută. Însă aceasta, se pare, este alegerea care ne revine.

Însă oricare ar fi soluția cea mai bună pentru paradoxul lui Forrest, acesta din urmă constituie problema tuturor. El nu are nimic de-a face cu realismul modal. Nu poți respinge o teză legând-o pur și simplu de un paradox care are o viață proprie.

Forrest crede că paradoxul nu are o viață proprie: realismul modal intră în scenă drept una dintre premisele sale. El crede că, dacă lumile pline de resturi predomină întrucâtva printre toate lumile relevante (așa cum este cazul argumentului direct), sau dacă numărul acestora depășește numărul lumilor curate prin infinitate raportată la unu, într-o clasă despre care se cunoaște *ex hypothesi* faptul că ea conține lumea actuală (așa cum este cazul primului pas al argumentului indirect), acesta nu este prin sine însuși un motiv decisiv pentru a trage concluzia că lumea actuală este plină de resturi. Este numai un motiv ce poate fi susținut. Dacă este rezonabil să credem *a priori* că lumea actuală este curată, atunci motivul care poate fi

susținut este respins. Acesta constituie un lucru de care putem fi convinşi în mod rezonabil, spune Forrest; însă numai în cazul în care nu eşti realist modal. Trebuie să crezi că lumea actuală este specială nu numai în relație cu tine, ci la modul absolut. Aici nu sunt de acord cu el; cred că este la fel de rezonabil pentru un realist modal ca şi pentru oricine altcineva să creadă *a priori* că lumea actuală este curată. Este adevărat că există mulți realişti modali rezonabili care cred acest lucru şi se înşeală deoarece locuiesc în lumi pline de resturi. Însă nimeni nu a spus vreodată că raționamentului inductiv i-ar fi garantat succesul.

Însă nu trebuie să ne disputăm acest punct; pentru că paralelele discreditabile arată că altceva nu este în ordine, dincolo de ceea ce Forrest spune despre presupusa relevanță a realismului modal. Să presupunem că el are dreptate atunci când afirmă că, dat fiind realismul modal, nu există nimic care să destituie primul pas al argumentului său indirect. Atunci, în mod similar, nu există nimic care să respingă primul pas al argumentului paralel care foloseşte o contra-partiție pentru a respinge briciul lui Occam.

Încheiem cu două concluzii opuse în privința a ce ar trebui să creadă un realist modal; iar acest lucru este suficient pentru a discredita ambele argumente. Similar, în cazul numărului misterios: putem presupune, dacă dorim, că există un număr de persoane capabile să ghicească faptul că fiecare are un număr misterios personal, ales special pentru el, şi că orice număr reprezintă un număr misterios pentru cineva anume. Numărul tău misterios nu este în nici un fel special, cu excepția relației sale cu tine. Atunci, nu există nimic care să respingă primul pas al unui argument de tip Forrest potrivit căruia ar trebui să fii sigur că numărul tău misterios este prim, sau că nu este prim, sau că este pătrat perfect, sau impar, sau par, sau oricum doreşti.

Jonathan Bennett şi John Bigelow, au sugerat, întreprinzând conexiuni foarte diferite[5], că abundența posibilităților poate fi măsurată cu ajutorul varietății. Există distanțe între puncte din Australia care sunt mult mai mari decât orice distanță între diferite puncte din Sydney (chiar numărând suburbiile din vest), iar acest lucru se datorează faptului că Sydney constituie o porțiune relativ mică a Australiei. În aceeaşi manieră să presupunem că avem o regiune în spațiul tuturor posibilităților şi că există disimilarități mult mai mari între distanțele dintre puncte aparținând întregului spațiu decât ar putea vreodată exista între punctele din regiunea respectivă; aceasta ar sugera că, într-un anumit sens, regiunea dată este o

[5] Bennett, „Killing and Letting Die"; Bigelow, „Possible Worlds Foundations for Probability".

parte comparativ mai mică a întregului spațiu. (Desigur, aceasta este cea mai simplă schiță: în ceea ce privește ceea ce am spus chiar înainte, putem să fim induși în eroare, de pildă, de unele regiuni minuscule cu tentacule lungi și subțiri. Îmbunătățirile sunt posibile, așa cum arată Bennett și Bigelow.) Aici, așa cum demonstrează analogia spațială, comparațiile noastre între diferite măsuri nu au nimic de a face cu compararea numerelor cardinale. Ne oferă aceasta abordare vreun nou mod de a spune că lumile pline de resturi predomină? Lumile curate pot fi nesimilare. Însă lumile pline de resturi pot fi nesimilare în modalități noi și diferite. Există oare nesimilarități mult mai mari între lumile pline de resturi decât pot exista vreodată între lumile curate? Dacă da, ar fi oare rezonabil să credem că lumea noastră este o lume plină de resturi și nu o lume curată echivalentă?

Sunt de părere că nu. În anumite limite, eu apăr noțiunea similarității comparative. În anumite limite, și dat fiind un istoric contextual suficient de obișnuit, cu siguranță că suntem pregătiți sa cântărim aspectele similarității și ale diferenței și să spunem, de exemplu, că o anumită lume în care un chibrit este aprins este mai asemănătoare acestei lumi (în care chibritul care nu este frecat nu se aprinde) decât este oricare lume în care chibritul frecat nu reușește să se aprindă deoarece frecarea are loc sub apă. Însă insist asupra limitelor și protestez împotriva unui apel la similaritate comparativă care trece dincolo de aceste limite. Nu avem nici un mod stabilit de a cântări similaritățile și diferențele obișnuite relativ la similarități și diferențe neglijate, care au legătură cu restul epifenomenal. De ce am face acest lucru? Pentru orice contrafactual obișnuit, putem spune la fel de bine că lumile antecedente cele mai apropiate sunt cele în care restul este exact așa cum este el aici – și anume absent, sau despre care putem crede în mod rezonabil că lipsește. Nu există un astfel de schimb, precum cel pe care l-am întreprins, între similaritatea referitoare la luminare și similaritatea referitoare la starea de a fi uscat, schimb în privința căruia nu am avut nici o ocazie de a-i stabili termenii. Nu există nici o stare de fapt în problema dacă nesimilaritățile care presupun resturi sunt mai mari decât nesimilaritățile dintre lumi curate – a spune un astfel de lucru înseamnă a te preface că termenii schimbului ar fi stabiliți. Printre lumile din apropiere, unde similaritatea comparativă este determinată comparativ, pare o idee destul de bună să măsurăm abundența prin varietate. Însă a pretinde că lumile pline de resturi predomină datorită varietății lor ar însemna să mergem prea departe.

2.6. O cale către indiferență?

La fel se argumentează faptul că realismul modal ar trebui să schimbe modul în care ne raportăm la ceea ce se întâmplă. Robert M. Adams consideră lucrurile în felul următor. El compară o teză a „actualității absolute", potrivit căreia lumea ale cărei părți suntem este un tip de entitate fundamental diferită de posibilitățile alternative, cu teoria mea indexicală a actualității, care susține că lumile sunt toate de același tip, și că a spune despre o lume că este actuală înseamnă doar a spune că ea este cea ale cărei părți le constituim.

> Am putea fi mișcați de bucuriile și tristețile unui personaj cunoscut drept fictiv; însă nu credem cu adevărat ca este rău faptul că răul intervine într-o lume posibilă non-actuală, sau că este bine că bucuria și binele intervin într-o lume posibilă non-actuală, cu toate că, desigur, ar fi rău, respectiv bine pentru ele să fie actuale. Cred că puternicul nostru dezacord legat de actualizarea deliberată a răului reflectă în mod similar o credință în statusul absolut, și nu doar relativ special, al actualului însuși. Într-adevăr, dacă întrebăm, „ce este greșit în a actualiza răul, din moment ce el oricum va apărea într-o lume posibilă diferită, chiar dacă nu în această lume?" Mă îndoiesc de faptul ca teoria indexicală poate furniza un răspuns care să fie complet satisfăcător din punct de.vedere etic. („Theories of Actuality", pp. 215–16; Loux, p. 195)

Astfel, un realist modal ar trebui să fie indiferent față de răul acestei lumi. Ar exista aceeași sumă totală de bine și rău în lumile posibile, indiferent care lume este lumea noastră. Iar realistul modal nu va trebui să își facă probleme în privința a ceea ce face; suma totală ar fi aceeași, indiferent de modul în care acționează acesta.[6]

Ar fi într-adevăr vorba despre aceeași sumă totală. (Și nu numai deoarece cantitățile de bine și de rău din lumile posibile ar fi, indiferent de situație, sume infinite nedefinite.) Dacă aș fi acționat în altă manieră, de exemplu subscriind unei vieți a crimei, fiecare bine sau rău prezent undeva în totalitatea lumilor ar fi încă prezent, fără să se fi făcut vreo adăugire. Este greșit să te gândești: în acest caz, această lume ar fi fost puțin mai rea, iar cum restul nu ar fi fost diferit, totalitatea lumilor ar fi fost o idee mai rea.

---

[6] În mod similar, D.C. Williams (într-o conferință susținută la University of Notre-Dame în 1974) se plânge de faptul că perspectiva mea constituie „un fatalism complet, deoarece suma totală a ființei este absolut necesară". Mai mult, această sumă totală a ființei presupune o varietate de nenorociri la care este îngrozitor să te gândești. Și este inutil să duci o viață mai bună și să încerci să elimini răul – răul pe care ai încercat cu tot efortul să îl previi tocmai a avut loc într-o altă lume.

Nu; dacă aş fi devenit un criminal, o lume diferită s-ar fi actualizat. Lumea cea mai apropiată în care contrapartea mea devine criminal este una în care o lume diferită este actuală. Dacă aceasta lume este *W* şi se află în lumea *V*, atunci aceasta din urmă este o lume în care *W* este actual, în timp ce cea mai apropiată lume în care contrapartea mea apelează la crimă este o lume în care *V* este actual. Însă este adevărat în fiecare dintre aceste două lumi faptul că ambele, cu tot binele şi răul din ele, sunt parte a totalităţii lumilor.[7]

Pesemne confuzia este cauzată de un contrafactual *de re*: această lume este astfel încât, dacă m-aş transforma într-un criminal, ar fi mai rău. Interpretez acest lucru după cum urmează: lumea cea mai apropiată, în care contrapartea mea apelează la crimă, este una în care contrapartea acestei lumi este mai rea decât această lume. Contrapartea lui *W* în *V* este, putem presupune, *V* însăşi, despre care presupunem că este mai rea decât *W*, astfel contrafactualul *de re* devenind adevărat; sau poate confuzia este cauzată de duşmanul nostru mai vechi, gândul că celelalte lumi sunt cu adevărat simple părţi ale actualităţii, aşa încât rolul contrafactualilor ar trebui să fie acela de a vorbi despre diferitele modalităţi în care totalitatea lumilor ar fi putut să existe. O spun din nou: are dreptate sau nu, dacă dreptatea nu ar fi folosită împotriva mea într-o manieră circulară, şi dacă nedreptatea nu ar fi adusă în discuţie deloc.

Ideea principală apare într-o versiune prudentă, dar şi morală. Să considerăm numai bunurile pe care mi le doresc eu însumi, dincolo de orice preocupări morale mă caracterizează. Am variate aspiraţii, mai mult sau mai puţin personale. În acest moment vreau foarte mult să termin această carte. Şi sper că, odată încheiată, ea va obţine o anumită acceptare; nu va converti neapărat oamenii la realism modal, dar cel puţin îi va face pe aceştia să împărtăşească înţelegerea mea în privinţa a ceea ce se riscă să se obţină şi să se piardă atunci când se refuză convertirea. Această speranţa mă împinge către zile şi nopţi de muncă în faţa unui ecran verde şi urât. De ce să-mi pese de toate acestea? Pentru că, dacă am dreptate în această chestiune, atunci ştiu că există un anumit număr de lumi în care această carte este scrisă, un anumit număr de lumi în care nu este cazul, şi încă şi mai multe lumi în care cartea este scrisă, însă este plină de erori,... Cartea pe care vreau sa o scriu se va scrie în orice caz – din necesitate ea va fi scrisă de nenumărate ori în plus, cuvânt cu cuvânt, în acelaşi mod. (Şi de

[7] Aici avem un caz, excepţional însă nu problematic, unde ceva străin unei lumi poate în mod inteligibil să fie considerat a fi adevărat în orice lume posibilă. Aşa cum am spus în subcapitolul 1.2, un modificator restrictiv „în Australia" sau „în lumea *W*" îşi impune restricţiile numai în absenta posibilităţilor.

nenumărate ori în plus, cu variații mai mult sau mai puțin semnificative.) Printre contrapărțile mele și mine însumi există mulți care reușesc să o scrie, și mulți care vor eșua. Ce contează unde mă încadrez eu însumi?

O poveste de Larry Niven sugerează chiar că cunoașterea unei pluralități de lumi ar putea în mod rezonabil să submineze voința de a trăi. Fiecare decizie pe care o iei se realizează în toate miriadele de feluri în care acest lucru se poate realiza. Ea este realizată într-un anumit fel de către tine, în alte feluri de către contrapărțile tale din alte lumi, care sunt exact ca tine până în momentul luării deciziei. Nu numai deciziile dificile și temporare vor fi realizate în modalități total diferite; ci și deciziile simple, chiar deciziile prea simple pentru a merita măcar un gând, cum ar fi decizia dacă să te sinucizi în febra momentului, fără să ai nici un motiv în particular. Dat fiind faptul că decizia va fi în orice caz luată în modalități total diferite, ce contează dacă ești unul dintre cei care o ia într-un anumit fel sau unul dintre cei care o ia într-un fel diferit?

(Trei observații.

(1) Povestea lui Niven nu este în sens strict o poveste a numeroaselor lumi posibile, ci o poveste a numeroaselor părți, asemănătoare acestei lumi, ale unei lumi mai mari; pentru că Niven postulează călătoria între acestea. (Vezi subcapitolul 1.6)

(2) S-ar putea ca Niven să vorbească despre lumi ramificate, în care o persoană care decide în prezent că are mai multe „viitoruri", în egală măsură ale sale. Dacă așa stau lucrurile, garantez că observația sa este absurdă. Aceasta ar face ca decizia să constituie un non-sens. (Vezi subcapitolul 4.2) Însă dați-mi voie să presupun în schimb că Niven vorbește despre cazul mai multor persoane care decid, persoane diferite, fiecare cu viitorul său personal unic, perfect identici până în momentul luării deciziei.

(3) Parte din argumentul lui Niven poate să o constituie observația sceptică din secțiunea precedentă; nu numai că lucrurile vor surveni în miriade de moduri, indiferent de ceea ce alegi să întreprinzi, însă este de asemenea adevărat că nu vei avea dreptul să ai vreo așteptare în privința consecințelor acțiunilor tale.)

Răspund spunând că argumentul pro-indiferență se bazează pe o premisă falsă. Așa stau lucrurile în toate cele trei cazuri, atât în cele morale, cât și în cele prudențiale, însă cel mai evident apare aceasta în cazul al treilea. A dori să trăiești nu înseamnă să dorești să se întâmple un anumit tip de eveniment, undeva în lumile posibile, nu contează unde; este o dorință egocentrică, o dorință ca *eu însumi* să am o anumită proprietate. Modul adecvat de a da conținut dorinței mele nu este printr-o condiție pe care doresc ca întregul sistem de lumi să o satisfacă, ci printr-o condiție pe

care vreau ca eu însumi să o satisfac. Este inutil să dorești ca întregul sistem de lumi să satisfacă o anumită condiție, pentru că nu este un lucru contingent ce condiții satisface și ce condiții nu satisface întregul sistem de lumi. Ai putea dori la fel de bine ca numărul șaptesprezece să fie prim, sau să fie par – satisfăcută sau de nesatisfăcut, dorința ta este la fel de vagă în fiecare dintre versiunile sale. Nu este lipsit de importanță să îți dorești viață continuă; ai putea să o ai sau nu, și nu vei avea ceea ce îți dorești dacă iei decizia incorectă în privința faptului dacă să te sinucizi în febra momentului. Nu va conta pentru realitate că întreg în ce manieră vei decide – vor fi, în orice caz, mulți, exact la fel ca tine, care decid într-un fel și mulți care vor decide în celălalt fel – totuși această manieră contează pentru tine. O dorință egocentrică este *prima facie* ceva diferit de o dorință referitoare la cum ar trebui să fie această lume. În altă parte am argumentat faptul că diferența *prima facie* este autentică. Primul tip de dorință nu este în general reductibil la al doilea. (În terminologia studiului meu „Attitudes *De Dicto* and *De Se*", unele dorințe sunt în mod ireductibil *de se*.) Cu atât mai mult este o dorință egocentrică diferită de o dorință referitoare la modalitatea în care ar trebui să existe întreaga pluralitate a lumilor.

Avem într-adevăr dorințe ireductibil egocentrice. Nu există dificultate în înțelegerea modului în care acest lucru este posibil; sau, dacă există, el apare numai atunci când insistăm cu perseverență asupra faptului că dorințele aparent egocentrice nu pot fi ceea ce par a fi. Nu mă pot gândi la nici un motiv mai potrivit pentru care ar trebui să nici nu le avem. Dorința ta egocentrică de a supraviețui nu poate fi satisfăcută în mod banal de către supraviețuirea contrapărților tale, și acesta este motivul pentru care nu ar trebui să fii indiferent față de faptul dacă trăiești sau nu.

În aceeași manieră, nu vreau pur și simplu ca altcineva dintr-o anumită lume să fi scris această carte pe care o am în minte; vreau să o scriu eu însumi, și acesta este lucrul care mă motivează să merg înainte. Și nu vreau pur și simplu ca cineva dintr-o anumită lume să fie mai înțelept pentru că învață din experiență; vreau să schimb modul de gândire al partenerilor mei de lume. Aceasta dorință este în mod dublu egocentrică: vreau ca partenerii mei de lume să se afle printre oamenii care învață din experiență, și vreau să fiu cel care îi învață. De aceea, contează pentru mine dacă sunt unul dintre contrapărțile mele care se străduiește să obțină ceea ce își dorește, sau unul dintre cei care renunță la dorința sa.[8]

[8] Mark Johnston s-a întrebat dacă sunt în poziția să insist asupra faptului că dorințele mele cu privire la viitor sunt egocentrice, dată fiind teoria pe care o susțin, a persistenței în timp. Cred că entități persistente, cum aș fi eu însumi, sunt divizibile în părți temporale, sau stadii; și că stadiul care dorește ca aceasta carte să fie terminată, într-un fel sau altul, nu este stadiul care o va termina pentru mine. Atunci, nu vreau eu să termin

În sens moral, *afirm* într-adevăr că un rău din altă lume este la fel de rău precum un rău din această lume, şi că ceva bun aparţinând altei lumi este la fel de bun. Dacă este vorba despre o simplă chestiune de judecată, simetria raţionamentului trebuie să învingă. Contrapartea-Hitler a unei lumi care diferă de a noastră în principal în ceea ce priveşte afacerile pe a patra planetă a constelaţiei Vega este, din punct de vedere moral, la paritate cu Hitler pe care îl cunoaştem şi îl urâm. Dacă a crede că este rău faptul că răul are loc într-o lume posibilă non-actuală înseamnă să credem că acel rău este rău, sau, cu alte cuvinte, că acele lucruri rele sunt rele, desigur că cred acest lucru; şi, în acelaşi fel, desigur că cred că este bine că bucuriile au loc într-o lume posibilă non-actuală.

Însă, lăsând evaluările deoparte, îmi *pasă* oare cu adevărat de binele şi răul din alte lumi? Este o chestiune de dorinţă: ar trebui să îmi doresc să fie mai puţin rău şi mai mult bine per ansamblu în cadrul lumilor posibile? Aceasta ar fi o dorinţă neinteresantă, deoarece caracterul totalităţii lumilor nu este contingent. Nu văd nici un motiv pentru care ar trebui să am o dorinţă lipsită în mod atât de clar de interes şi de relevanţă. Însă, mai mult, nu am nici cea mai vagă idee dacă sau nu o *am*. Este atât de deconectată de orice ghid de conduită, încât nu se poate spune cum s-ar manifesta ea în gândirea sau în acţiunile mele, nu se poate spune dacă o am sau nu. Poate că nu ar fi străin judecăţii mele reci faptul că răul şi binele din alte lumi nu reprezintă mai puţin răul şi binele – şi, dacă aşa stau lucrurile, înseamnă că am acea dorinţă. Poate că aceasta se manifestă în efortul de a face imposibilul şi de a contribui la bunăstarea altor lumi. Dacă aşa stau lucrurile, nu am acea dorinţă. Sau presupun că nu o am – însă nu am nici o idee reală în privinţa a cum ar arăta efortul de a realiza astfel de lucruri imposibile; aşadar, pe cât ştiu, aş putea încerca să le întreprind zilnic. Poate că dorinţa respectivă se manifestă în gândirea obişnuită: ar trebui să stau

---

cartea, pur şi simplu, într-un fel sau altul, fără să îmi pese cine va realiza acest lucru? Nu ar fi la fel de bine dacă un impostor irelevant ar prelua sarcina, dacă ar realiza sarcina în felul în care mi-aş dori-o eu realizată? Şi dacă suntem de acord până aici, ce contează dacă impostorul lipsit de însemnătate, precum şi cei pe care îi învaţă acesta, sunt parte dintr-o altă lume?

Ca răspuns, sunt de acord cu faptul că perspectiva mea face să fie onest să ne gândim la dorinţe ca aparţinând în primul rând stadiilor mele prezente şi, în mod derivat, sumei persistente a mai multor stadii. Şi sunt de acord cu faptul că ceea ce stadiul meu prezent doreşte nu este să termine cartea însăşi – este un stadiu inteligent, aşa că ştie că nu trebuie să se aştepte la aşa ceva. Însă aceasta nu înseamnă a spune că stadiului respectiv îi pasă de ceea ce se întâmplă, indiferent în ce mod. Există aici un teren comun. Stadiul meu prezent vrea, în procesul de ducere la îndeplinire a intenţiilor *sale* prezente, ca această carte să fie terminată – aici rezidă partea egocentrică – iar acest lucru se va întâmpla numai dacă tipul potrivit de continuitate cauzală alătură stadiul meu prezent cu cel care termină cartea. Continuitatea astfel dorită face parte din continuitatea care unifică sumele mereologice ale persoanelor-stadii în persoane persistente în timp.

treaz în toiul nopţii, gândindu-mă la relele din alte lumi? ar trebui să le celebrez bucuriile? Nu văd nici un motiv pentru care ar trebui să îmi fie frică de rău şi să celebrez bucuria chiar ale unor părţi izolate ale acestei lumi, în care cred împreună cu toţi ceilalţi. Să presupunem că bolnavii de cancer din secolul al zecelea au suferit la fel de mult ca bolnavii de cancer de astăzi – ar trebui oare să îmi petrec timpul plângând suferinţele lor?

„Preocupare" şi „grijă" sunt conglomerate amestecate de evaluare, preferinţă, conduită şi atenţie. La întrebarea dacă un realist modal ar trebui să fie preocupat de bucuriile şi suferinţele, de răul şi de binele care au loc în alte lumi, răspund în patru etape. În ceea ce priveşte evaluarea, da; să nu le judecăm aşa cum sunt ar fi o greşeală. În ceea ce priveşte preferinţa, nu; o preferinţă ca lucrurile non-contingente să fie altfel ar fi neinteresantă. În ceea ce priveşte conduita, întrebarea este goală; atunci când nici o conduită posibilă nu ar fi relevantă, nu are sens să întrebăm dacă lucrurile relevante ar trebui realizate. În ceea ce priveşte atenţia, nu; există modalităţi mai bune de a-ti petrece viaţa decât întrebându-te cu privire la destinele străinilor perfecţi, fie aceşti străini perfecţi chiar contrapărţile tale sau ale celor pe care îi iubeşti.

„Ce este greşit în actualizarea răului, din moment ce el oricum se va întâmpla într-o anumită lume posibilă, chiar dacă nu se întâmplă în lumea aceasta?" – Dacă alegi să actualizezi răul, vei fi un făcător de rău, o sursă cauzală de rău. Dacă eşti virtuos, nu îţi doreşti să aibă loc aşa ceva. Relele din alte lumi nu există nici aici, nici acolo. Ele nu sunt relele tale. Dorinţa ta virtuoasă, de a face binele şi nu răul, nu are nimic de a face cu suma totală a binelui şi răului din cadrul realităţii. Are de a face cu ceea ce te susţine pe tine şi pe partenerii tăi de lume, şi, în particular, are de a face cu modalitatea în care ceea ce te susţine pe tine şi pe alţii depinde în mod cauzal de ceea ce faci.

Pentru aceia dintre noi care se gândesc la moralitate, în termeni de virtute şi onoare, respect şi stimă, loialitate, afecţiune şi solidaritate, relele din alte lumi nu vor părea nici măcar temporar relevante din punctul de vedere al moralităţii. Desigur, scopurile noastre morale sunt egocentrice. Este vorba despre acelaşi lucru şi chiar de mai mult în cazul celor care înţeleg moralitatea în termeni de reguli, drepturi şi datorii; sau drept ascultare faţă de voinţa lui Dumnezeu.

Dacă realismul modal creează o problemă pentru cineva anume, aceştia sunt utilitariştii; însă nu este vorba de utilitariştii obişnuiţi, care ar putea intra în joc cu o anumită cantitate de benevolenţă generalizată, sub semnul solidarităţii cu umanitatea, sau datorită bunătăţii celor pe care îi pot ajuta. Problema aparţine numai utilitariştilor de un fel cu totul special. Numai dacă se defineşte prin maximizarea totalului bunurilor, absolut indiferent de unde şi cui îi vor reveni aceste bunuri, moralitatea poate să îşi piardă semnificaţia; aceasta deoarece suma totală a bunurilor, în cadrul

pluralității lumilor, este stabilită la modul non-contingent și nu depinde deloc de ceea ce facem. Sunt de acord cu declarația lui J. J. C. Smart:

> De fapt, într-o teorie realistă a lumilor posibile, acestea vor continua să existe oricum, și astfel o etică cu adevărat universală va colapsa... Singura modalitate etică pe care o teorie realistă a lumilor posibile ar îngădui-o ar fi o etică a propriei lumi a vorbitorului, iar aceasta ar constitui o etică particulară, asemănătoare unei etici care are în vedere numai binele tribului propriu, sau al națiunii proprii, și speculează unde ar trebui să rezide acesta. (*Ethics, Persuasion, and Truth*, pp. 88–9.)

Însă, dacă realismul modal subminează numai o „etică cu adevărat universală", nu pot vedea acest lucru ca pe o obiecție răufăcătoare. Ceea ce se prăbușește este invenția unui filosof, nu mai puțin străină de bunul simț decât realismul modal însuși. O etică a propriei noastre lumi este suficient de universală. Într-adevăr, îndrăznesc să spun că etica noastră este deja mult prea universală; ea reprezintă o trădare față de afecțiunile noastre particulare. Dacă realismul meu modal și-a pus amprenta în vreun fel sau altul asupra chestiunilor referitoare la valoare și moralitate, această amprentă constă în faptul că realismul modal mă apropie de bunul simț, nu mă îndepărtează de el.

2.7. Arbitraritate pierdută?

Peter Unger susținea că realismul modal ne permite să vedem lumea într-o manieră mult mai puțin arbitrară decât suntem obișnuiți să o facem.[9] Nu este clar faptul că această teză ar constitui o obiecție – Unger o privește mai degrabă ca pe un punct în favoarea realismului modal – însă, în orice caz, este convenabil să o alăturăm altor argumente potrivit cărora, de bine de rău, realismul modal ar trebui să ne schimbe gândirea în privința chestiunilor care țin de lumea noastră. Eu, înclinat cum sunt spre conservatorism, o iau drept obiecție. Cu cât mai puține implicații remarcabile, cu atât mai bine pentru plauzibilitate. Ar putea exista într-adevăr un sens în care realismul modal ne face să fim mai relaxați vizavi de faptele arbitrare, brute ale lumii – nu există nici un rău în aceasta – însă insist asupra convingerii mele că aceste fapte rămân arbitrare și lipsite de explicație.

[9] „Minimizing Arbitrariness"; vezi, de asemenea, Schlesinger, „Possible Worlds and the Mystery of Existence".

Să presupunem că are loc un anumit proces aleator – un proces aleator autentic, nu unul determinist, în care condiţiile predeterminate se află dincolo de capacitatea noastră de observare – şi produce mai degrabă un efect decât un altul. Sau să presupunem că, potrivit legilor dominante ale naturii, particulele de un anumit tip nu pot fi în nici un fel create sau distruse; există un număr finit de astfel de particule; şi avem un anume număr, mai degrabă decât un altul, de astfel de particule. Sau să presupunem că o anumită constantă fizică (lipsită de dimensiune) apare în legile naturii; şi că ea are o valoare şi nu alta. Din acest motiv, să presupunem că legile fundamentale ale naturii pot fi codificate într-un sistem de ecuaţii, iar aceste ecuaţii iau o anumită formă mai degrabă decât alta.

Toate acestea par fapte arbitrare, „ciudate", referitoare la lume. În fiecare caz avem un interval de alternative, iar lumea selectează o alternativă din acest interval. Este un fapt contingent că o alternativă va fi selectată, mai degrabă decât o alta. Nu există raţiune suficientă pentru care lucrurile se întâmplă astfel. În cea mai bună organizare posibilă a întregului adevăr cu privire la lume într-un sistem deductiv, un astfel de fapt ar trebui să apară ca axiomă, nu ca teoremă. El pare să necesite o explicaţie, atunci când nu există posibilitatea explicării. Cu siguranţă, pe un raţionalist îl va deranja să audă că astfel de nevoi rămân fără răspuns; în timp ce pentru cineva ca mine, obişnuit cu contingenţa brută, ele rămân ceva la care trebuie să ne aşteptăm. De fapt, aş deveni suspicios dacă mi s-ar spune că, în fond, explicaţia *nu* se termină inevitabil în faptele brute.

În cadrul realismului modal, aceste trăsături arbitrare disting lumea noastră de altele. Diferitele lumi prezintă efecte total diferite ale proceselor lor aleatoare; numere cu totul diferite ale particulelor conservate; valori cu totul diferite ale constantelor fizice; forme cu totul diferite ale ecuaţiilor ce dau legile fundamentale. Întregul sistem de lumi, în care sunt alese toate alternativele diferite din fiecare interval, alternative diferite pentru lumi diferite, nu expune arbitraritatea lumilor considerate individual. Aşa cum spune Unger, „localizând specificitatea noastră, minimalizăm arbitraritatea care i se asociază" („Minimizing Arbitrariness", p. 31). Acelaşi lucru ar fi fost adevărat dacă toate diferitele alternative ar fi apărut în părţi diferite ale unei mari lumi. Şansa de a minimiza arbitraritatea prin localizarea specificităţii în lumea noastră nu poate fi avută, pe cât putem şti. Însă, prin localizarea specificităţii în întregul sistem de lumi, obţinem acelaşi efect: arbitraritatea pare sa dispară.

Aţi putea protesta: „ea nu dispare, ci este numai relocalizată. Lumile diferite selectează alternative diferite în fiecare interval, prin urmare întregul sistem de lumi nu expune nici un fel de arbitraritate. Însă atunci, numai una dintre toate aceste lumi este actualizată şi este o

chestiune arbitrară care dintre ele este acea lume. Însă această unică selecție arbitrară, dintr-un interval mai vast decât oricând, subsumează toată arbitrariatatea pe care ne-am întâlnit în prealabil." Însă, dacă realismul modal este adevărat, nu există nici un eveniment special care să aibă loc în cadrul unei anumite lumi arbitrare, aleasă din mulțimea tuturor lumilor posibile; în schimb, fiecare lume, în aceeași măsură, este actuală din punctul de vedere al propriilor săi locuitori.

Însă, în acest caz, nu este oare o chestiune arbitrară care lume este lumea noastră? – Se pare că nu. Noi constituim pur și simplu locuitorii unei lumi mai degrabă decât ai alteia. Avem contrapărți prin care locuim, în mod explicit, în alte lumi, iar în acel sens am fi putut locui în alte lumi; însă nu există nici o altă lume ale cărei părți să fim, în sens literal. Noi ne aflăm aici; există și alți oameni, altundeva în spațiu, altundeva în timp, altundeva printre lumile posibile. A spune că faptul că aparținem acestei lumi mai degrabă decât alteia este un fapt arbitrar înseamnă a spune că este arbitrar că suntem cine suntem, în loc să fim oricare dintre acei alți oameni care locuiesc altundeva.

Este ca și cum aș numi arbitrar, de pildă, faptul că sunt David Lewis mai degrabă decât Peter Unger. Este acest lucru arbitrar? Este vorba de o selecție a unei singure alternative dintr-un interval, cu siguranță. Și aș spune că este vorba, într-un anume sens, de o alegere contingentă: la fel cum alte lumi constituie posibilități alternative pentru o lume dată, așa și alți indivizi constituie posibilități alternative pentru un individ dat; în particular, Unger este o posibilitate alternativă a mea. Lucrurile stau astfel în pofida faptului că el este partenerul meu de lume, iar nu o parte a unei anumite alte lumi. (Vezi subcapitolele 1.2 și 4.4, precum și studiul meu „Individuation by Acquaintance and by Stipulation".) Însă faptul că sunt David Lewis, mai degrabă decât Peter Unger, nu constituie un fapt despre lume. *A fortiori* acesta nu constituie un fapt care să necesite explicație. Dacă el este, până la urmă, un fapt, este un fapt *egocentric*, despre *mine*, și nicidecum un fapt despre lume. Nu avem nici o noțiune în privința a ce ar putea însemna să explicăm un fapt egocentric precum acesta. Prin urmare, în manieră extrem de inteligentă, nu tânjim după nici un fel de astfel de explicație.

(Dacă sugerați că acest fapt ar putea fi într-adevăr explicat în termeni de cauze care asociază sufletului meu un anumit trup, mai degrabă decât un altul, ați înțeles problema greșit. Dacă într-adevăr constituim suflete întrupate, întrebarea nu ar consta în cum a ajuns un anumit suflet să locuiască într-un anumit trup și să ducă o anumită viață. În schimb, faptul egocentric ar consta în aceea că am mai degrabă un suflet decât un altul – și din nou, atât pentru presupusele suflete, cât și pentru oamenii obișnuiți, nu avem nici o noțiune cu privire la ce ar putea însemna să explici un astfel de fapt.)

La fel stau lucrurile în privința faptului care se referă la care anume lume este lumea noastră. Acesta este un fapt egocentric, aflat la paritate cu faptul care se referă la care anume persoană sunt eu – de fapt al doilea îl subsumează pe primul. Deoarece un astfel de fapt egocentric nu poate avea explicație, el nu poate să necesite una.

Astfel, avem în primul rând faptul non-contingent că există o pluralitate de lumi, în care alternativele sunt selectate în modalități total diferite. Nu există nimic arbitrar în aceasta, şi nimic care să solicite vreo explicație. (Cel puțin, nu dacă există o anumită breşă, suficient de naturală, care să servească drept limită mărimilor şi formelor posibile ale spațiu-timpului; vezi subcapitolul 2.2) Şi avem, în al doilea rând, faptul egocentric că noi suntem aceşti oameni, care locuiesc în această lume, şi suntem diferiți de alți oameni, care locuiesc în alte lumi. Poate că acest lucru este, într-un anumit sens, arbitrar, însă, în acelaşi timp, el nu necesită explicație. Dar să luăm aceste două fapte împreună, şi constatăm că ele produc fapte arbitrare cu privire la această lume, ce ne atrag atenția: efectele procesului aleator, numărul de particule conservate, valoarea constantei fizice, forma ecuațiilor ce dau legile fundamentale. Aşa că, unde a dispărut arbitraritatea?

Nicăieri. Ea rămâne acolo unde a fost întotdeauna. În orice sens le-am considera, acele fapte au fost arbitrare înainte ca noi să le închidem în ontologia realistului modal; ele sunt încă arbitrare. Rămâne adevărat că ele presupun selectarea unei alternative dintr-un mare interval. Rămâne adevărat că ele sunt contingente, lucru pe care acum îl înțelegem în sensul că ele variază de la o lume la alta. Rămâne adevărat că ele constituie genul de fapte pe care ar avea sens să le explicăm, şi pe care, dacă am putea, ne-ar place să le explicăm. Şi rămâne adevărat că nu le putem explica. Derivabilitatea lor dintr-un fapt non-contingent şi dintr-un fapt egocentric, dintre care nici unul nu necesită explicație, nu le împiedică să necesite o explicație.

De ce oare ni s-ar putea părea că lucrurile stau astfel? Poate pentru că explicația este văzută, prea adeseori, în termeni de rațiune suficientă, nu în termeni de informație cu privire la lucrurile cauzate. Potrivit realistului modal, faptul non-contingent şi faptul egocentric ne oferă ceea ce constituie, într-un anumit sens, o rațiune suficientă pentru fiecare fapt contingent ce se referă la lumea noastră. Însă această rațiune suficientă, dacă o putem numi aşa, nu constituie un substitut pentru informația cu privire la cauzele pe care le numim „explicație". (Vezi studiul meu „Causal Explanation".) Câteodată căutăm informații cu privire la cauze, şi găsim ceea ce căutăm. Dacă învățăm cum se produc uraganele, obținem anumite cunoştințe în privința căilor cauzale ale lumii noastre. Nici o astfel de cunoaştere nu ar

putea fi obținută pur și simplu gândindu-ne la faptul că în anumite lumi există uragane, iar în altele nu, că suntem cine suntem, și că suntem locuitorii unei lumi în care există uragane. Câteodată căutăm informații cu privire la cauze, și suntem dezamăgiți să descoperim că singura informație pe care o putem obține este negativă. Învățăm că absolut nimic nu distinge istoria cauzală actuală a efectului actual al unui proces aleator de istoria cauzală ipotetică a efectului alternativ ipotetic, cu alte cuvinte nimic nu cauzează faptul că un eveniment are loc, mai degrabă decât un altul. Atunci, ceea ce doream nu se poate obține în nici un fel; iar acest lucru se întâmplă deoarece ne gândim că anumite lumi au un anumit efect, iar altele au altul, că suntem cine suntem, și că suntem locuitori ai unei lumi în care există acest efect, mai degrabă decât un altul. Sau învățăm că numărul de particule conservate nu are cauză, cu excepția, desigur, a numărului de particule din momentele anterioare. Din nou, nimic din ceea ce realismul modal are de oferit nu poate lua locul tipului de informație cauzală plină de interes, pe care am căutat-o, însă pe care nu am găsit-o.

Câteodată urmărirea unei explicații constă mai degrabă într-o urmărire a legilor fundamentale, unificate și generale, decât a informației cu privire la istoria cauzală a evenimentelor. Putem spera să explicăm valoarea constantei fizice, care pare arbitrară, sau să explicăm forma ecuațiilor, derivând legile cele mai fundamentale pe care le cunoaștem din legi și mai fundamentale pe care putem spera să le descoperim. Putem spera la acest lucru; însă nu avem nici o garanție a succesului. S-ar putea ca cele mai fundamentale legi pe care le cunoaștem să constituie cele mai fundamentale legi existente. Ceea ce se caută este informația cu privire la căile nomologice ale lumii în care trăim. Încă o dată, nimic din ceea ce realismul modal are de oferit nu poate lua locul acestui obiectiv.

Dacă faptele aparent arbitrare necesită o explicație, și nu se întrevede nici una, realismul modal poate întrucâtva oferi confort și poate înlătura convingerea noastră încăpățânată, potrivit căreia *ar trebui* să existe o explicație mai profundă, dacă numai am putea-o găsi. Dacă așa stau lucrurile este bine, deoarece convingerea respectivă nu a fost rezonabilă de la bun început. Însă, ceea ce realismul modal nu poate sa facă, este sa ofere o explicație proprie, potrivită să ia locul unei explicații absente în privința acestei lumi.

Același lucru se poate spune atunci când faptele cu privire la lumea noastră par nu atât arbitrare, cât remarcabil de norocoase. Poate fi construit un argument potrivit căruia evoluția vieții este posibilă numai dacă valorile constantelor fizice fundamentale și condițiile limitative ale cosmosului sunt

perfect corecte – şi, hei, ele *sunt* perfect corecte![10] Faptele pur şi simplu arbitrare pot necesita o explicaţie, însă această remarcabilă şansă îşi face simţită prezenţa cu mult mai mare putere. Există explicaţii în termenii creaţiei divine sau ai teleologiei naturale care pot fi propuse, desigur – şi cărora urmează să li se opună rezistenţă în modalitatea *obscurum per obscurius*. Însă, dacă acestora urmează să li se opună rezistenţă, ce le-ar putea înlocui?

Un realist modal poate apela la „principiul antropic": trebuie să găsim cu totul irelevant faptul că constantele fizice şi condiţiile limitative se dovedesc a permite evoluţia vieţii inteligente, indiferent de cât de ieşite din comun ar putea fi valorile necesare. Pentru că există multe lumi, fiecare cu valori diferite ale constantelor şi ale condiţiilor limitative. Viaţă inteligentă se găseşte numai în acele lumi în care constantele şi condiţiile permit acest lucru, sau în care legile altor lumi fac ca aceasta să fie mai puţin sensibilă la constante şi la condiţii. Desigur, orice locuitor al unei lumi va găsi că lumea sa este o lume locuibilă. Numai la aşa ceva trebuie să ne aşteptăm. Acest lucru nu necesită o explicaţie mai profundă.

(Nu trebuie să fii un realist modal pentru a apela la principiul antropic. Nu este nevoie de alte lumi autentice, izolate în mod adecvat, deosebite de părţile lumii noastre asemănătoare unor alte lumi. Nu este nevoie de lumi, sau de părţi asemănătoare lumilor, care să existe în toate modalităţile în care pot să existe; este nevoie numai de o diversitate suficientă pentru a face să fie trivial faptul că se includ habitatele pentru viaţă inteligentă. Sciama vorbeşte despre o „formă extremă" a principiului antropic, care răspunde la întrebarea de ce ne aflăm aici prin „invocarea existenţei tuturor universurilor auto-consistente conceptibile din punct de vedere logic" („Issues in Cosmology", p. 395). Aceasta formă extremă este cea pe care o oferă realismul modal. Totuşi, nu pot duce argumentul mai departe decât până în punctul de vânzare a realismului modal, deoarece există forme mai moderate care ar putea întâmpina orice nevoi ar putea avea principiul antropic în cosmologie.)

Este foarte bine să invocăm principiul antropic atunci când remarcabila habitabilitate a lumii noastre pare să necesite o explicaţie. Însă nu cred că această invocare a principiului antropic constituie *ea însăşi* o explicaţie. Mai degrabă ea constituie un motiv pentru care am putea fi mulţumiţi, dacă este cazul, să ne descurcăm în absenţa unei explicaţii. Ea nu este o explicaţie deoarece nu oferă nici o informaţie cu privire la căile cauzale sau nomologice ale lumii noastre. Nu ne spune nimic despre cum a fost cauzat vreun eveniment; nu face nimic pentru a subsuma legile sub legi mai unificate şi mai generale.

[10] Vezi *inter alia* Gale, Leslie şi Sciama.

Se poate spune că o „explicație" antropică își merită numele deoarece își face explanandumul mai puțin surprinzător. Cu siguranță ca așa stau lucrurile. Însă aceasta nu constituie prerogativul explicațiilor; sau, în orice caz, nu întotdeauna. Explicațiile oferă informație cauzală sau nomologică. Adesea, acea informație face explanandumul mai puțin surprinzător, însă îl poate face și mai surprinzător; sau îl poate face să fie aproape la fel de surprinzător ca înainte. Să presupunem că te cazezi într-o cameră de hotel, și că acolo găsești un pachet de cărți de joc care arată ca nou. Ele se dovedesc a fi frumos ordonate: sunt aranjate de la as la popă de inimă neagră, apoi de la as la popă de caro, apoi de la as la popă de inimă roșie, apoi de la as la popă de treflă. Acest lucru nu este surprinzător – poate că este un pachet nou-nouț, sau poate că acela care le-a lăsat a câștigat la Solitaire. Nu este adevărat. Ceea ce este adevărat este faptul că ele au ajuns în acea ordine fiind amestecate bine. Explicația, dacă am cunoaște-o, ar face ca explanandumul să fie mult mai surprinzător decât a fost înainte.

2.8. Privirea incredulă

Cândva mă nemulțumea faptul că realismul meu modal a întâmpinat multe priviri incredule, însă puține obiecții argumentate. (*Counterfactuals*, p. 86) Argumentele s-au preconizat curând. Am luat în discuție câteva dintre acestea. Cred că acestea au fost cântărite în mod adecvat. Ele au condus, în cel mai rău caz, la abțineri de luări de poziție. Privirile incredule rămân. Ele rămân fără răspuns. Însă rămân de asemenea neconcludente.

Realismul modal *se află în* dezacord, într-o măsură extremă, cu opinia fermă, de bun simț, cu privire la ceea ce există. (Sau, în cazul câtorva dintre increduli, se află în dezacord mai degrabă cu un agnosticism ferm susținut cu privire la ceea ce există.) Atunci când realismul modal îți spune – așa cum este cazul – că există o infinitate nenumărabilă de măgari și protoni și pui de cățel și stele, și de planete foarte asemănătoare Pământului, și de orașe foarte asemănătoare lui Melbourne și de oameni foarte asemănători ție,... nu este de mirare că eziți să crezi acest lucru. Iar dacă intrarea în paradisul filosofilor necesită credința ta în el, ne este de mirare că ai putea găsi că prețul este prea ridicat.

Aș putea întreba, desigur, care este acea opinie a simțului comun cu care realismul meu modal se află în dezacord. Este aceasta opinia potrivit

căreia nu există în mod *actual* o infinitate nenumărabilă de măgari? Nu mă opun deloc *acestui lucru* – a exista în mod actual înseamnă a fi parte a acestei lumi, şi îndrăznesc să spun că există numai un număr finit de măgari printre partenerii noştri de lume. Sau este, mai simplu, opinia potrivit căreia nu există o infinitate nenumărabilă de măgari, având cuantificatorul larg deschis, total nerestrictionat, şi care nu conţine nici un „în mod actual", fie el explicit, fie tacit, în propoziţie? *Acea* opinie este cea pe care într-adevăr o neg. Însă, dacă întrebi, din senin, un susţinător al bunului simţ, care este opinia pe care el o susţine, fără îndoială că acesta va spune că nu poate descrie diferenţa dintre cele două. El crede că actualitatea este tot ceea ce există; eu nu am aceeaşi părere. (Am discutat această chestiune în subcapitolul 2.1) Eu fac o distincţie acolo unde el nu face nici una. Atunci cine poate spune dacă opinia sa nediferenţiată este cea pe care o accept sau cea pe care o resping? Dacă este vorba de prima, nu există nici o problemă.

Din păcate, cred că este vorba despre ambele. Dacă el nu distinge cele două opinii, atunci le susţine pe amândouă sau pe nici una; cu siguranţă că este improbabil ca el să nu susţină nici o opinie; prin urmare, le susţine pe ambele. Aşadar, mă aflu într-un dezacord profund cu această persoană. Este adevărat că sunt şi de acord cu el, şi că el însuşi nu poate distinge punctul în care suntem de acord de punctul în care nu suntem de acord. Însă eu pot. În măsura în care respect bunul simţ, acest lucru este problematic. Iar eu respect bunul simţ, în anumite limite.

În încercarea de a îmbunătăţi unitatea şi parcimonia teoriei noastre complete prin furnizarea de resurse care vor permite analize, de pildă a modalităţii înţeleasă drept cuantificare asupra lumilor, încerc să realizez două lucruri care întrucâtva intră în conflict. Încerc să *îmbunătăţesc* acea teorie, adică să o modific. Însă încerc să îmbunătăţesc *acea* teorie, adică să o las în mod recognoscibil aceeaşi teorie pe care am avut-o în prealabil. Pentru că este lipsit de sens să construieşti o teorie, oricât de frumos sistematizată ar fi ea, în care să fie nerezonabil să se creadă. Iar o teorie nu poate câştiga autoritate pur şi simplu datorită unităţii şi parcimoniei sale. Autoritatea pe care nu o poate câştiga, ea trebuie să o moştenească. Este cu mult dincolo de puterea noastră să ţesem o ţesătură nou-nouţă a teoriei adecvate *ex-nihilo*, aşa că trebuie să o conservăm, cu forţa, pe cea pe care o avem deja. O teorie merituoasă trebuie să fie credibilă, iar o teorie credibilă trebuie să fie conservatoare. Ea nu poate obţine şi nu poate merita autoritate dacă se află în dezacord cu prea mult din ceea ce am crezut în prealabil. Şi mult din ceea ce am crezut în prealabil a fost pur şi simplu de bun simţ. Bunul simţ constituie un corp stabilit de teorie – teorie nesistematică, populară – în care credem orice ar fi; şi presupun că este rezonabil să procedăm astfel. (În *cea mai marea parte*.)

Bunul simț nu are autoritate absolută în filosofie. Nu pentru că poporul cunoaşte intuitiv ceea ce filosofii, plini de defecte, ar putea să uite. Şi nu pentru că bunul simț vorbeşte cu vocea unei facultăți infailibile a „intuiției". Ci deoarece conservatorismul teoretic este singura politică inteligentă a teoreticienilor cu puteri limitate, care sunt modeşti în privința a ceea ce ar putea realiza, odată ce au pornit la un nou drum. Parte a acestui conservatorism o constituie ezitarea de a accepta teorii care provoacă bunul simț. Însă aceasta este o chestiune de echilibru şi judecată. Anumite opinii ale bunului simț sunt mai ferme decât altele, prin urmare costul negării opiniei de bun simț diferă de la un caz la altul. Iar costurile trebuie să fie stabilite diferit față de câştiguri. Câteodată bunul simț poate fi corectat în mod corespunzător, atunci când autoritatea câştigată prin sistematizarea teoriei este mai mare decât autoritatea moştenită care se pierde. Nu trebuie solicitat unei teorii filosofice să fie de acord cu orice lucru pe care omul de pe stradă îl susține cu insistență, neinformat şi de aceea neinfluențat de vreun câştig teoretic pe care l-ar obține dacă se răzgândeşte. (În special nu dacă, aşa cum se întâmplă în cazul multor oameni de pe stradă în zilele noastre, acesta s-ar ridica la înălțimea situației şi ar emite judecăți filosofice excentrice la cea mai mică provocare.) Testul potrivit, sugerez eu, este pur şi simplu un maximum de onestitate: niciodată să nu pui înainte o teorie filosofică pe care tu însuți nu o poți crede în momentele tale cele mai nefilosofice şi mai pline de bun simț.

Starea de incredulitate constituie un gest menit să declare că realismul modal pică testul. Aceasta este o chestiune de judecată şi, cu respect, nu sunt de acord cu ea. Recunosc că negarea pe care am întreprins-o în privința opiniilor bunului simț este severă, şi cred că este cu totul corect şi potrivit să considerăm acest lucru un cost grav. Cât de grav este suficient de grav pentru a fi decisiv? Aceasta este întrebarea noastră centrală, totuşi nu văd cum am putea spune ceva în privința ei. *Eu* cred încă în faptul că prețul este corect, atât de ridicat pe cât este. Realismul modal trebuie acceptat ca adevărat. Avantajele teoretice fac să merite acest lucru.

Cu condiția, desigur, ca ele să nu poată fi obținute la un preț mai mic.

3

Un paradis gratuit ?

3.1. Programul ersatzist

Şi astfel începem căutarea paradisului fără un ban în buzunar. Există o alternativă populară formidabilă a concepţiei mele – *realismul modal ersatz*[1] – care ne promite chiar acest lucru. Ersatziştii spun că, în locul unei pluralităţi incredibile de lumi concrete, putem avea numai o singură lume şi nenumărate entităţi abstracte ce reprezintă modurile în care această lume ar fi putut să fie. În aceeaşi manieră, putem avea entităţi abstracte reprezentând modurile în care măgarii şi alte lucruri ar fi putut să nu fie. Nu este necesar să ne aflăm în dezacord frapant cu bunul simţ în privinţa câtor lumi, măgari, atomi sau zei există. Reprezentările abstracte nu sunt lumi, măgari, atomi sau zei. Aşadar, nu este vorba de nici un afront adus ideilor ce ţin de bunul simţ şi care se referă la ceea ce există. [1]

Potrivit ersatzismului, există o împărţire general acceptată a entităţilor în concrete şi abstracte. Cât priveşte concretul, opinia bunului simţ despre ceea ce există trebuie respectată. Există o lume concretă şi numai una. Ea cuprinde toate fiinţele concrete care există. Nu există alte lumi şi nici indivizi posibili din altă lume – în orice caz, nu dacă aceştia sunt înţeleşi drept entităţi concrete (sau parţial concrete). Mai departe, acea lume concretă unică nu este mai cuprinzătoare şi nici mai puţin unitară spaţio-temporal decât spune despre ea opinia bunului simţ că este. (Sau, dacă lucrurile nu stau astfel, aceasta este o altă poveste – o poveste improbabilă, irelevantă în problema modalităţii. Cu siguranţă, ersatzistul nu va *accepta* perspective heterodoxe

[1] Sau realism modal „moderat", cum îl numeşte Stalnaker – însă în ce dimensiune rezidă moderaţia sa?

referitoare la gradul de concretețe a realității, însă el ar putea prefera agnosticismul unei atitudini de simplă negare.)

Şi eu aş fi putut fi auzit spunând că există numai o singură lume, şi că există numai un număr finit de măgari, sau că nu există Dumnezeu. Însă atunci când spun astfel de lucruri, îmi restricționez cuantificatorii la fel ca atunci când mă uit în frigider şi spun că în el nu este bere. Nu neg faptul că există bere în afara frigiderului, însă o ignor în discursul meu. În aceeaşi manieră aş putea ignora celelalte lumi, precum şi măgarii şi zeii celorlalte lumi, fără să neg deloc – vorbind în mod nerestrictiv – faptul că aceştia există. Nu este cazul pentru realistul modal ersatz. Atunci când *el* spune că nu există alte lumi, şi nici indivizi posibili aparținând altor lumi, el spune acest lucru având cuantificatorii larg deschişi. El intenționează să cuantifice asupra *tuturor lucrurilor*, fără *nici o restricție*, oricare ar fi aceasta, şi neignorând *nimic*. (Iar aceşti cuantificatori sunt şi ei meniți să fie total nerestricționați. Mă îndoiesc că orice clarificare perfectă ar fi posibilă: toate idiomurile cuantificării pe care le deținem sunt la fel de flexibile, şi la fel de supuse restricționării tacite. Însă cred că, lăsând neînțelegerile voite deoparte, înțelesurile mele ar trebui să fie clare.)

Dacă stăm ferm de partea opiniei bunului simț, se pare că domeniul concretului nu lasă loc unui paradis al *possibilia*. Însă poate că domeniul abstract se va dovedi mai tolerabil. Acolo, se pare, avem dreptul să credem în ce dorim. Rareori cineva protestează atunci când matematicienii îşi declară credința într-o vastă ierarhie de mulțimi pure pe lângă care cosmosul nostru este o idee mai prețioasă decât finitudinea. Prin urmare, de ce oare nu ar putea metafizicienii să ne elibereze, dacă am declara, alături de matematicieni: nu vă faceți griji, totul este abstract! (Iar dacă cineva mă întreabă ce înseamnă acest lucru, voi spune: ştii tu, este vorba de abstract în felul în care entitățile matematice sunt abstracte.) Poate că ne putem descurca în ceea ce priveşte entitățile matematice însele; sau poate că avem nevoie de alte entități abstracte. Însă, în orice caz, ne putem baza pe opinia bunului simț, că ne va ajuta să nu stăm în calea necesităților teoriilor sistematice. Pentru că bunul simț este opinat în principal în privința a ceea ce există în domeniul concretului. [1]

Ce are de oferit domeniul abstractului? Potrivit realismului modal ersatz, există surogate abstracte menite să joace aceleaşi roluri teoretice ca şi *possibilia* concrete ce urmează a fi respinse. Acestea constituie entități abstracte capabile, într-un fel sau altul, să reprezinte entitățile concrete. Ele reprezintă într-un dublu sens.

(1) Ele constituie reprezentări, astfel încât are sens întrucâtva să vorbim despre cum stau lucrurile *potrivit* lor; şi, în acest fel,

(2) Ele sunt reprezentative, luând locul a ceea ce îşi propun să reprezinte.

Unele dintre aceste surogate abstracte sunt *lumile posibile*. Acestea reprezintă întreaga lume concretă, cu toate detaliile sale, aşa cum este sau aşa cum ar fi putut ea să fie. O lume ersatz este *actualizată*: ea reprezintă lumea concretă într-un mod corect. Restul lumilor sunt *neactualizate*. Oricare dintre ele ar fi putut să fie cea care reprezintă lumea concretă în mod corect; ar fi putut să existe, dacă lumea concretă ar fi fost, în mod corespunzător, diferită. Însă, aşa cum stau lucrurile, nu există nimic pe care ele să îl reprezinte corect. Ele nu reuşesc să reprezinte lumea concretă aşa cum este. Ele ar fi putut să reprezinte alte lumi concrete în mod corect, însă *ex hypotesi* nu există nici o astfel de lume expusă reprezentării.

Nu numai întreaga lume concretă, ci şi indivizii mai puțin concreți dețin reprezentări abstracte: aceste reprezentări le constituie *indivizii actualizați ersatz*. În plus, există *indivizi ersatz neactualizați*: aceştia ar fi putut reprezenta indivizi concreți, dacă lucrurile ar fi stat altfel, însă, aşa cum stau lucrurile de fapt, ei nu reprezintă nimic.

Lumile şi indivizii ersatz neactualizați diferă de cei actualizați numai prin eşecul lor de a reprezenta ceva într-o manieră corectă. Ei există la fel bine, şi aparțin la fel de mult uneia şi aceleiaşi lumi. Prin urmare, ersatzistul poate numi, în mod fericit, toate aceste lumi, „lumi actuale" şi se poate numi pe sine actualist; iar acest actualism al său nu constituie un tip de actualism doar în sensul terminologic pe care l-am chestionat în subcapitolul 2.1. (Ersatzistul ar putea fi sau nu convins de faptul că „totul este actual" este un adevăr analitic trivial – aceasta este o întrebare separată.) Însă dacă ersatzistul numeşte toate lumile, lumi actuale, el trebuie să aibă grijă să distingă acest lucru de actualizare – pentru că, dintre toate mulțimile şi indivizii posibili care există actual, toți, cu excepția uneia dintre lumi şi a marii majorități a indivizilor, sunt neactualizați.

Cât de diferite sunt toate acestea de propria mea concepție: afirm că celelalte lumi şi ceilalți indivizi din alte lumi nu sunt nici actuali, nici actualizați, şi analizez atât „actual" cât şi „actualizat" ca termeni indexicali însemnând „aparținând acestei lumi". În ceea ce mă priveşte, lucrurile neactualizate din alte lumi pot, într-adevăr, fi considerate inexistente – însă numai atunci când cuantificatorii pe care îi folosim sunt restricționați. Nu disting actualitatea de actualizare; şi insist că aceasta constituie o chestiune relativă şi că actualitatea absolută este deschisă unor obiecții decisive (vezi subcapitolul 1.9).

Aşa cum eu dețin propria mea actualitate relativă, la fel şi ersatzistul se bucură de o actualizare relativă: fiecare lume ersatz este actualizată potrivit propriilor exigențe, şi nici o lume ersatz nu este actualizată potrivit exigențelor nici oricărei alte lumi ersatz. Pentru că, la fel cum lumile ersatz neactualizate eşuează în prezentarea adevărului referitor

la alte chestiuni, la fel acestea – implicit, dacă nu explicit – eşuează în reprezentarea adevărului în privinţa căreia dintre ele i se face o reprezentare corectă. Fiecare lume ersatz *E* reprezintă lumea concretă într-un anumit mod, astfel încât, dacă lumea concretă ar fi astfel, atunci *E* ar fi o lume ersatz care reprezintă în mod corect; şi de aceea *E* se reprezintă implicit pe sine ca lume actualizată. Atâta timp cât actualizarea relativă este în cauză, toate lumile posibile ersatz se află pe picior de egalitate: la fel cum, pentru mine, toate lumile sunt pe picior de egalitate, pentru că fiecare dintre lumi este actuală relativ la sine însăşi, şi nici o lume nu este actuală relativ la nici una dintre celelalte lumi. [1]

Însă ersatzistul nu beneficiază numai de actualizare relativă, ci şi de actualizare absolută; prin urmare, în ultimă instanţă, lumile lui ersatz nu sunt pe picior de egalitate. Lumea care reprezintă lumile concrete în mod corect nu va fi pur şi simplu actualizată potrivit propriilor exigenţe – ea este actualizată *simpliciter*. Fiecare lume ersatz pretinde că este corectă într-un mod unic – lumea aceasta chiar este. *Eu* aş putea spune că acurateţea lumilor posibile este totuşi relativă, deoarece una dintre ele reprezintă în mod corespunzător o lume concretă, şi o alta reprezintă în mod corespunzător o altă lume concretă. Nu este cazul pentru ersatzist, deoarece acesta spune că nu există decât o singură lume, lumea concretă, care poate fi reprezentată.

Dacă actualitatea absolută este deschisă obiecţiilor mai serioase, aşa cum am spus, cum se descurcă ersatzistul în acest caz? În primul rând, neacceptând cu adevărat o pluralitate de lumi. Mi-am pus întrebarea cum putem cunoaşte propria noastră lume, dacă lumea din care facem parte este cea absolut actuală, dacă există, în ultimă instanţă, vreun statut special care poate fi deţinut, pentru că, o mulţime de persoane din alte lumi au la fel de multe motive ca şi noi să considere că propriile lor lumi sunt cele speciale. Ersatzistul răspunde astfel.

> Totul este *actual*. Nu avem nici o problemă în această privinţă. Numai o singură lume ersatz este absolut actualizată. Noi nu facem parte din *aceasta*, pentru că suntem concreţi, iar ea este o reprezentare abstractă. În schimb, suntem parte a lumii concrete pe care o reprezintă cu precizie. În ceea ce priveşte oamenii induşi în eroare din alte lumi, aceştia nu există. Oamenii sunt concreţi, lumile ersatz sunt abstracte. Nu persoanele aparţinând altor lumi există, ci reprezentările greşite cu caracter abstract.

Atunci, am întrebat cum poate fi o chestiune contingentă care lume este cea actuală, dacă nu este adevărat că actualitatea este relativă, mai degrabă decât absolută. Ersatzistul replica în felul următor:

> Exact cum explici contingența în termeni de actualitate relativă la lumile posibile, așa o explic și eu în termeni de actualizare relativă a lumilor ersatz. O problemă contingentă este discutabilă: ea survine diferit, în conformitate cu diferitele lumi posibile. Fiecare lume ersatz este actualizată potrivit propriilor exigențe și nu potrivit altora, de aceea lumile ersatz nu cad de acord în privința căreia dintre ele să se realizeze actualizarea; de aceea, avem de-a face cu o chestiune contingentă. Crezi că ai adus obiecții actualizării absolute; însă, în fapt, ai obiectat împotriva familiarizării cu absența actualizării relative. Însă eu nu mă descurc în absența acesteia; nu ar trebui să aleg între relativ și absolut, le am pe amândouă.

Nu pot să găsesc vreun cusur acestor replici. Nu pot, dat fiind contextul lor teoretic: lumea concretă unică, reprezentările abstracte corecte, numeroasele eșecuri ale reprezentării.[2] Pot numai să insist asupra faptului că aceste replici nu ar avea nici un sens în contextul diferit căruia i-am adus obiecții; nici numeroasele lumi, nici dualitatea lumii concrete versus reprezentările abstracte, nici presupusa distincție absolută care singularizează doar una dintre numeroasele lumi.[3]

Este simplu de înțeles cum *possibilia* de tip ersatz pot înlocui adevărul în variatele noastre analize. Este posibil ca măgarii să vorbească, dacă și numai dacă există o anumită lume ersatz, abstractă, conform căreia măgarii vorbesc – nu sunt necesari nici un fel de măgari, din alte lumi, care să vorbească, ci numai o reprezentare abstractă falsă a acestora. Humphrey ar fi câștigat alegerile, dacă și numai dacă o lume abstractă ersatz l-ar fi reprezentat în mod fals drept câștigător – însă, în orice modalitate ar fi putut fi prost reprezentat, Humphrey al nostru, cel care pierde, este totuși singurul Humphrey care există. Și așa mai departe, pe întregul parcurs al analizei. *Mutatis mutandis*, analizele noastre supraviețuiesc. De aceea, realismul modal autentic poate să fie respins cu convingere, deoarece avem o modalitate în care putem recupera avantajele sale teoretice, și, în același timp, depășim ontologia sa „excentrică". De ce să fim dispuși să plătim? Se poate intra în paradisul filosofilor pe gratis.

Așa spun ersatziștii. Însă nu o spun exact așa; puțini și-ar afirma poziția în aceeași manieră în care am făcut-o eu. Majoritatea ar spune nu că lumile posibile vor fi înlocuite cu reprezentări abstracte, ci mai degrabă că

---

[2] În „Attitudes *De Dicto* and *De Se*", am înaintat obiecția că ersatzistul pare să considere o chestiune non-contingentă care dintre lumile ersatz este cea actuală. Nu am apreciat deplin diferența dintre contextul său teoretic și propriul meu context. Îi mulțumesc lui John G. Bennett pentru că m-a adus pe calea cea bună în acest sens.

[3] Am numit replicile ersatzerului în felul meu; însă cred că aproape fiecare ersatzist contemporan a spus ceva similar. Vezi, printre alții, Adams în „Theories of Actualitz" și Stalnaker în „Possible Worlds".

lumile posibile *constituie* reprezentări abstracte. Aceasta este o simplă chestiune terminologică. Chiar în aceste condiții, cred că ea are însemnătate. Este greşit să afirmi că realiştii modali ersatz şi cu mine am fi de acord cel puțin în privința faptului că lumile posibile există, şi că ne-am contrazice numai cu privire la chestiunea dacă acele lumi sunt abstracte sau concrete. Aceasta minimalizează măsura în care realiştii modali ersatz nu sunt de acord cu mine (şi nu sunt de acord între ei). Suntem de acord cu toții că există entități potrivite să ocupe anumite roluri teoretice, însă nu avem alte poziții comune. Ersatziştii pur şi simplu nu cred în ceea ce eu numesc lumi; şi uneori – în funcție de versiunea ersatzismului pe care o luăm în seamă – pur şi simplu nu cred în ceea ce ei înşişi numesc lumi. Comparați sugestia naivă potrivit căreia cu toții cădem de acord că Dumnezeu există, cu toate că nu ne înțelegem în privința naturii Sale: unii spun că El este o persoană supranaturală, unii spun că El este chiar cosmosul, în toată splendoarea sa, alții spun că El este marşul triumfal al istoriei,... Dată fiind atât de multă neînțelegere în privința naturii „Sale", nu există nimic în care să credem cu toții!

În continuare, ar fi greşit ca ersatziştii să afirme, în general, că reprezentările abstracte trebuie numite „lumi", cu excepția cazului în care ei afirmă aşa ceva atunci când există un candidat concret la acest nume. Atunci ce anume din lumea ersatz actualizată versus lumea concretă se reprezintă? Vor declara ersatziştii că o anumită reprezentare abstractă constituie o „lume", pe când totalitatea concretă căreia îi aparține aceasta nu este aşa ceva? Nu este o poziție bună pentru prietenii în devenire ai bunului simț. Prin urmare, cred că ersatziştii ar face mai bine să recunoască faptul că resping lumile posibile şi că ştiu cum să se descurce în absența lor.[4]

Ersatzismul este într-adevăr atractiv. Trebuie să fiu de acord că ersatziştii au un avantaj în acordul pe care îl întreţin cu bunul simț în privința a ceea ce există, iar acesta constituie un avantaj important. Iar mulțimea lor de *possibilia* abstracte ersatz pot într-adevăr să joace mare parte din rolul adevărului. Totuşi, insist asupra faptului că ersatziştii plătesc un preț ridicat. Nu pot spune, o dată pentru totdeauna, în ce constă acel preț; aceasta deoarece ersatzismul apare în diferite versiuni care prezintă avantaje şi neajunsuri diferite. Eu nu ofer nici o obiecție serioasă care să se aplice la toate nivelele. Însă pretind că, fiecare versiune în felul său, constituie o problemă serioasă. În modalități diferite, pentru versiuni

[4] Van Inwagen în „An Essaz on Free Will", pp. 232–3 îl citează pe C. S. Lewis, iar acest lucru are drept consecință faptul că termenul 'lume' poate fi înțeles ca „stare a lucrurilor". Însă Lewis a înțeles prin aceasta o stare de lucruri distinctă de o anumita epocă istorică, ca atunci când o nouă lume iese la iveală ca urmare a marşului triumfal al sfinților. Această folosire este irelevantă în competiția dintre lumile concrete şi lumile abstracte.

diferite, ersatziştii trebuie să recurgă la fapte primare acolo unde realiştii modali autentici pot oferi analize; sau, modul în care ei produc lumi ersatz schimbă faptele modalităţii; sau ontologia lor nu este, în ultimă instanţă, atât de sigură şi de sănătoasă. Puse în balanţă, cred că ersatzismul este întrucâtva mai dezavantajos decât realismul modal autentic pe care îl susţin eu. Paradisul pe gratis, precum faimosul prânz gratuit, nu se poate obţine. Faceţi cu această concluzie ce credeţi de cuviinţă. Alăturaţi-vă realiştilor modali autentici; sau acceptaţi deopotrivă lumile autentice şi lumile ersatz.

(Sau, mai degrabă, acceptaţi lumile ersatz, utile cum sunt în toate privinţele, şi capabile să înlocuiască lumile autentice pe parcursul analizelor noastre. Rămâne posibilitatea să ne folosim de lumile ersatz în scopuri limitate, de pildă, atunci când confuzia anumitor posibilităţi, pe care o construcţie de lumi ersatz are dificultăţi în a le distinge, este, în ultimă instanţă, inofensivă.)

O întrebare mi se pare crucială în procedura de divizare a versiunilor: cum este posibil ca lumile ersatz să ofere reprezentări? Cu alte cuvinte, cum de se întâmplă ca lucrurile să fie aşa-şi-pe-dincolo, potrivit unei anumite lumi ersatz? Răspunsurile diferite la această întrebare conduc la perspective diferite în privinţa naturii metafizice a lumilor şi indivizilor ersatz, în privinţa capacităţii acestora de a înlocui *possibilia* autentice, precum şi în privinţa primitivelor de care ersatzismul are nevoie. Răspunsurile diferite vor produce, din această cauză, ersatzisme cu avantaje şi dezavantaje diferite. [3]

Disting trei versiuni principale ale ersatzismului: versiunea *lingvistică*, după care lumile ersatz sunt precum poveştile sau teoriile, construcţii alcătuite din cuvinte ale unui anumit limbaj astfel că funcţia lor de a reprezenta ceva se datorează înţelesurilor date prin stipulare; versiunea *picturală*, după care lumile ersatz sunt asemănătoare imaginilor, sau modelelor construite la scară şi care reprezintă ceva prin izomorfism; şi versiunea *magică* după care lumile ersatz pur şi simplu reprezintă ceva, altfel spus, stă în natura lor să facă acest lucru şi nu există nimic care se poate spune în privinţa a cum realizează ele efectiv acest lucru.

Aşadar, trei versiuni ale ersatzismului; însă disting numai două tipuri principale de autori ersatzişti. Există unii care susţin explicit diferite forme ale ersatzismului lingvistic: de exemplu, Jeffrey, Carnap, Skyrms şi (la un moment dat) Quine. Nu cunosc nici unul care să susţină la modul explicit versiunile picturală sau magică. În schimb, există autori care susţin ersatzismul nondescriptiv. Aceşti autori – Plantinga, Stalnaker şi mulţi alţii rămân tăcuţi, sau refuză în mod explicit să se angajeze în privinţa întrebărilor care mie mi se par cruciale în delimitarea versiunilor. În particular, ei nu spun cum funcţionează reprezentarea. Astfel, înclin să cred

că aceşti autori privilegiază versiunea magică. Însă această presupunere a mea nu este total corectă: autorii respectivi nu spun niciodată că lumile lor ersatz au tipuri de structură internă care ar permite reprezentările lingvistice sau picturale; totuşi, ei nici nu neagă acest lucru. Deoarece diferitele versiuni întâmpină obiecţii diferite, acest lucru face ca identificarea vreunei obiecţii, la un autor care se păstrează neutru, să fie dificil de realizat. Poziţia sa pare să deţină avantajele tuturor versiunilor şi neajunsul nici uneia! Astfel, aş face mai bine să examinez versiunile ersatzismului, mai degrabă decât autorii; iar atunci când atac o poziţie pe care nimeni nu a susţinut-o vreodată la modul explicit, trebuie să mă imaginaţi lansând o trilemă împotriva neutraliştilor. Promit să nu vă pierd timpul cu nici o versiune pe care eu însumi să o cred nedemnă de atenţie şi promit să nu omit, în mod conştient, nici o versiune care reuşeşte să se strecoare printre obiecţii mele.

3.2. Ersatzismul lingvistic

Ersatzismul lingvistic îşi construieşte, tipic, lumile ersatz ca pe nişte mulţimi maximale, consistente, de propoziţii. Limbajul în care lumile sunt construite ar putea fi, mai mult sau mai puţin, chiar limbajul obişnuit; ca în cazul lui Richard Jeffrey, care propune să înţelegem lumile ersatz în sensul de „poveşti consistente şi complete". O astfel de poveste

> descrie o lume posibilă... atât de detaliat pe cât este posibil, fără a depăşi resursele limbajului folosit de agent. Însă, dacă a vorbi despre lumile posibile pare o abordare periculos de metafizică, putem să ne concentrăm atenţia asupra poveştilor însele, şi să vorbim despre o poveste consistentă completă, ca *fiind* într-adevăr o lume posibilă. (*The Logic of Decision*, secţiunea 12.8.)

Lumile ersatz reprezintă prin enunţare. [4] Dacă limbajul producător-de-lume este limba engleză simplă, de exemplu, atunci poate fi adevărat, potrivit unei poveşti, că un măgar vorbeşte, dacă şi numai dacă acea poveste conţine propoziţia „Un măgar vorbeşte". Dacă limbajul nu este limba engleză, ersatzistul va trebui să specifice o interpretare pentru această propoziţie. Odată ce a realizat acest lucru, ersatzistul poate spune că este adevărat, conform unei poveşti, că un măgar vorbeşte, dacă şi numai dacă acea poveste conţine o propoziţie care, aşa cum este interpretată, înseamnă că un măgar vorbeşte. Să o numim reprezentare *explicită* a faptului că un măgar vorbeşte. Însă s-ar putea să nu existe nici o propoziţie care să însemne exact acest lucru; s-ar putea chiar să nu existe

nici o mulțime de propoziții care, împreună, să însemne exact faptul că un măgar vorbește și nimic mai mult. Dacă așa stau lucrurile, trebuie să spunem că este adevărat, conform unei povești, că un măgar vorbește, dacă și numai dacă povestea conține câteva propoziții (în cel mai rău caz, o mulțime infinită) care, așa cum sunt interpretate, implică împreună faptul că un măgar vorbește. Să numim această situație reprezentare *implicită* a faptului că un măgar vorbește.

Ar fi de dorit ca limbajul producător-de-lume să nu fie limba engleză. Jeffery menționează nevoia de a idealiza oarecum limbajul „în sensul că propozițiile (declarative) ale acelui limbaj fixează... valori de adevăr, independent de contextele apariției lor". (Spre deosebire de mine, un ersatzist nu ar infera de aici faptul că contingența ar fi interzisă. El nu crede în contexte ale afirmațiilor ce aparțin altor lumi.) O idealizare mai profundă este necesară pentru a ne asigura că există valori determinate de adevăr: ar fi bine ca limbajul producător-de-lume să fie lipsit de ambiguități și precis.

Putem înțelege o propoziție în sensul de secvență a cuvintelor din care este alcătuită. Sau, de dragul lipsei de ambiguitate, am face mai bine să înțelegem propoziția ca inerent fragmentată: să considerăm că o propoziție este secvența expresiilor ce constituie componentele sale imediate, că fiecare expresie este secvența expresiilor care constituie componentele *sale* imediate ș.a.m.d., până ajungem la expresiile care constituie cuvinte singulare. Astfel, lumile ersatz se dovedesc a fi construcții set-teoretice realizate din cuvinte. Un cuvânt, la rândul său, poate fi înțeles ca mulțime a inscripțiilor sale particulare; sau ca mulțime a regiunilor spațio-temporale în care este pronunțat. Astfel, lumile ersatz constituie construcții set-teoretice alcătuite din părți ale lumii concrete.

În acest mod, ersatzismul lingvistic își ține promisiunea de a introduce o ontologie sigură și sănătoasă: el se bazează pe o ontologie față de care majoritatea filosofilor sunt oricum angajați. În această privință, el deține într-adevăr un avantaj asupra realismului meu modal. Ideea nu este că lumile ersatz ar fi ceva în care ne vine ușor să credem, deoarece ele sunt abstracte într-un sens impropriu; ideea este că noi credem în ele deja. Dacă astfel de construcții sunt numite „abstracte" la propriu, este bine și foarte bine. Dacă nu, nu se întâmplă nimic rău.

(Ce trebuie să facă un ersatzist în devenire dacă privește teoria mulțimilor cu scepticism, și dacă preferă să evite orice angajament ontologic față de mulțimi? Trebuie el să respingă ersatzismul lingvistic pur și simplu datorită construcțiilor sale set-teoretice? Cred că nu. Pentru că, în mod sigur, vorbirea set-teoretică are un *anume* înțeles, iar cuantificările sale existențiale aparente înseamnă *ceva* adevărat. Întrebarea constă în cum pot

fi înțelese aceste cuantificări. Dacă ele pot fi înțelese numai în funcție de valoarea lor aparentă, trag concluzia că proiectul de a nu crede în mulțimi este unul fără speranță; în care caz ersatzistul sceptic poate la fel de bine să cedeze și să folosească teoria mulțimilor. Însă, dacă le putem înțelege într-un mod mai inofensiv, așa cum trebuie să spere un sceptic, atunci, din nou, acesta s-ar putea folosi de teoria mulțimilor, deoarece, în cazul respectiv, utilizarea sa ar fi una inocentă.)

Am ridicat cândva o problemă a cardinalității vizavi de ersatzismul lingvistic. „Dacă luăm «limbajul» într-un sens cât de cât literal, astfel încât propozițiile să constituie șiruri finite într-un alfabet finit, nu vor exista suficiente mulțimi de propoziții cu care să ne putem juca" (*Counterfactuals*, p. 90). Există, în cel mai bun caz, o mulțime continuă de mulțimi de șiruri și, *a fortiori*, în cel mai bun caz, o mulțime continuă de lumi ersatz. Același lucru este adevărat dacă luăm propoziția drept entitate fragmentată, cu condiția ca limbajul să aibă un vocabular finit și ca fiecare expresie să aibă un număr finit de constituenți imediați. Însă este ușor de argumentat că există mai mult decât un număr continuu de posibilități pe care ar trebui să le distingem. Este cel puțin posibil să avem o mulțime continuă de puncte spațio-temporale; fiecare punct poate fi ocupat de materie sau poate fi vacant; deoarece orice poate coexista cu orice altceva, orice distribuire a gradului de ocupare și de neocupare este posibilă; și există mai mult decât o mulțime continuă de astfel de distribuții. Prin urmare, fie există diferite distribuții ce vor fi descrise în mod similar, fie există distribuții ce nu sunt descrise deloc. În privința diferitelor posibilități ni se inoculează, fie falsa idee că fiecare dintre acestea ar putea fi reprezentate ca fiind una și aceeași, fie că unele dintre ele ar fi imposibile. Aceasta ne face să interpretăm greșit faptele modalității.[5]

---

[5] Această critică nu este adresată lui Jeffrey. Poveștile sale nu vor funcționa drept lumi ersatz care servesc toate scopurile conceptibile, însă ele s-ar putea conforma foarte bine scopului limitat în vederea căruia Jeffrey le-a introdus: acela de a servi drept piloni ai unei structuri ce reprezintă sistemul de convingeri și dorințe ale unui agent. Mai general, multe dintre obiecțiile pe care le voi înainta în continuarea acestei secțiuni, fie împotriva ersatzismului lingvistic în general, fie împotriva unor forme particulare ale acestuia, nu se aplică în cazul unor utilizări speciale ale lumilor ersatz lingvistice. Când mă plâng, așa cum urmează să o fac, de faptul că există variate modalități în care diferitele posibilități pot fi confundate în ceea ce privește descripțiile lor lingvistice, acesta ar putea fi un gest inofensiv, dacă ceea ce doresc este să folosesc *possibilia* ersatz pentru a caracteriza conținutul gândirii unui subiect care nu are nici un mod de a distinge posibilitățile ce se confundă în percepția și în conduita sa. (Stalnaker atrage atenția asupra acestui lucru, cu toate că nu o face pentru a apăra în mod special ersatzismul lingvistic.) Iar atunci când mă nemulțumesc problemele ridicate de faptul că posibilitățile presupun proprietăți naturale străine, aceste probleme nu vor împiedica tratarea supozițiilor contrafactuale nu foarte îndepărtate, de pildă printr-o analiză contrafactuală a cauzalității.

Argumentul meu a fost corect dacă acest lucru are vreo importanță. Însă nu aceasta este problema. Nu există nici un motiv pentru care ersatzismul lingvistic să necesite „luarea «limbajului» în sens cât de cât literal" și să se încarce cu cele două asumpții referitoare la finitudine care creează adevărata problemă. Este necesar ca, atunci când își prezintă teoria, ersatzistul să fie capabil să își prezinte limbajul producător-de-lume folosind limbajul său natural original pentru specificarea sintaxei și a interpretărilor pe care le dă acestuia din urmă. Însă nu este necesar ca limbajul producător-de-lume să fie el însuși ceva asemănător unui limbaj natural, sau să existe vreun mod anume de a vorbi sau scrie propozițiile din care este alcătuit, sau ca vocabularul său să fie finit, sau ca propozițiile sale să aibă o lungime finită. Tot ce este necesar este un limbaj într-un sens generalizat: un sistem de structuri ce pot fi partiționate și interpretate. Cuvintele pot fi orice lucru pe care o ontologie sigură și sănătoasă îl are de oferit. Ele pot fi indivizi care constituie părți ale lumii concrete, sau construcții set-teoretice alcătuite din acestea, sau mulțimi pure, sau orice altceva de a cărui existență suntem convinși. Nu contează ce sunt cuvintele, atâta timp cât ele își obțin rolurile cuvenite în reprezentarea prin stipulare arbitrară. Prin urmare, putem avea un număr infinit de cuvinte: să presupunem că toate numerele reale, sau că toate punctele sau regiunile spațio-timpului servesc drept cuvinte și să stipulăm, într-o modalitate comprehensivă, ce urmează să semnifice acestea. În mod alternativ, putem folosi un număr infinit de conexiuni pentru a lega între ele propoziții infinit de lungi pornind de la resursele unui vocabular finit. Fiecare metodă ne oferă o modalitate de a construi propoziții care declară, la modul explicit, în privința fiecăruia dintre elementele unei mulțimi continue, dacă acesta este vacant sau ocupat.[6] Acesta constituie un teren foarte bine explorat: în mod obișnuit, teoria model tratează limbajul finit cu ajutorul unui vocabular finit considerat drept caz special al său. Problemele cardinalității nu amenință ersatzismul lingvistic, ci ne învață cum să ne descurcăm atunci când avem de-a face cu acesta.

Carnap a folosit în mod extensiv lumile ersatz lingvistice în scrierile lui de logică, semantică și probabilitate. La început, el a luat lumile posibile în sensul de mulțimi care conțin, pentru fiecare propoziție atomară aparținând unui anumit sistem formal interpretat, fie acea propoziție, fie negația sa, însă nu ambele; și care nu conțin alte propoziții. Aceste lumi posibile constituie mulțimi de propoziții de o consistență maximală aparținând unui limbaj producător-de-lume care constituie un fragment al unui

[6] Vezi Roper, „Toward an Eliminative Reduction of Possible Worlds", p. 51; și Bricker, „Worlds and Propositions", pp. 174–89.

sistem dat. Acest limbaj poate avea un vocabular infinit de predicate şi nume, aşa că nu trebuie să ne facem griji în privinţa cardinalităţii; însă, cu excepţia negaţiei (singulare), limbajul respectiv este vidat de resurse din care să îşi alcătuiască propoziţiile. (Vom cerceta mai târziu de ce o astfel de sărăcire a limbajului producător-de-lume poate fi un lucru dezirabil.) O astfel de mulţime „se numeşte o *descriere de stare*... pentru că este evident că ea oferă o descriere completă a unei stări posibile a universului alcătuit din indivizi, în privinţa tuturor proprietăţilor şi relaţiilor exprimate prin predicatele sistemului. Astfel, descrierile de stare reprezintă lumile posibile ale lui Leibniz, sau stările de lucruri posibile ale lui Wittgenstein" (*Meaning and Necessity*, p. 9).

Observaţi două dificultăţi pe care le întâmpină această metodă. Fiecare lucru trebuie să aibă un nume, altfel descrierile noastre de stare vor fi mute în privinţa lucrurilor lipsite de nume. Şi nimic nu poate avea două nume, altfel descrierile noastre de stare ar putea atât să afirme cât şi să nege în privinţa aceluiaşi lucru cunoscut sub nume diferite.

O soluţie, metoda *lagadoniană*, exploatează libertatea noastră de a înţelege cuvintele după bunul nostru plac. Avem oare nevoie de un nume şi numai unul pentru orice entitate dintr-un domeniu mai larg? Declaraţi pur şi simplu că fiecare dintre aceste lucruri se autonumeşte. Un limbaj lagadonian nu este convenabil din perspectiva anumitor utilizări, aşa cum a observat Gulliver; însă este util în producerea unor descrieri de stare. O descriere de stare într-un limbaj lagadonian constituie o construcţie set-teoretică alcătuită din simbolul negaţiei şi din diverse predicate, oricare ar fi acestea, la care se adaugă membrii unui domeniu dat, fiecare dintre aceştia servind drept propriul său nume. De fapt, aceasta este soluţia adoptată de Carnap în scrierile sale târzii. În studiul „A Basic System of Inductive Logic", de pildă, el ia lumile ersatz drept modele în sensul standard, teoretic, al modelului. Un model constă într-un domeniu, la care se adaugă atribuirea unei mulţimi ordonate de n membri ai domeniului fiecărui predicat n-ar; aceste mulţimi ordonate reprezintă perechile cu n termeni care satisfac acel predicat potrivit acelui model. Dacă menţinem domeniul fixat (aşa cum stipulează Carnap), modelele corespund biunivoc cu descrierea de stare din limbajul lagadonian. Putem concepe modelul ca pe o „structură de suprafaţă", transformată, a propoziţiei obţinute din descrierea de stare cu ajutorul conjuncţiilor infinite. Sau, am putea să ne gândim pur şi simplu direct la model ca la o propoziţie infinită: o structură care poate fi partiţionată şi interpretată, o reprezentare lingvistică sau o reprezentare a lumii care induce în eroare.

(Dacă modelele trebuie astfel să servească drept lumi ersatz, ar fi bine să nu le înțelegem în același timp în sensul de interpretări ale limbajului. Atribuirea de extensiuni predicatelor depinde parțial de înțelesul predicatelor și parțial de fapte contingente. Dacă cel de al doilea caz trebuie reprezentat, atunci primul caz trebuie stabilit înainte de orice. Carnap este clar în privința faptului că limbajul producător-de-lume se prezintă drept completare a interpretării. Acest rol dublu al modelelor a fost discutat foarte bine de către Etchemendy.)

Dacă, în același timp, credem în universali, constituenți ai lumii concrete, așa cum poate că ar trebui să facem, putem duce schema lagadoniană un pas mai departe.[7] Să presupunem că lumea concretă este oarecum divizibilă în particulari și universali „elementari", iar întregul adevăr cu privire la această lume coincide adevărului în privința chestiunii „care dintre acești particulari instanțiază care dintre acești universali". Presupunem că acești universali și particulari servesc ca vocabular al unui limbaj dat. La fel cum putem folosi fiecare particular drept propriul său nume, putem folosi fiecare universal drept propriul său predicat. El este satisfăcut numai de către acei particulari care îl instanțiază. Atunci, o pereche alcătuită dintr-un particular și un universal poate servi drept propoziție atomară, potrivit căreia acel particular instanțiază acel universal. Mai general, dacă unii dintre universali sunt poliadici, un „*n*-tuplu" ce constă dintr-un universal *n*-ar urmat de *n* particulari poate servi drept propoziție atomară potrivit căreia acei particulari instanțiază împreună acei universali. Iar o descriere de stare sau un model construit în acel limbaj poate servi drept lume ersatz. (Nu avem nevoie nici măcar de un semn al negației: să luăm toate mulțimile de propoziții atomare drept descrieri de stare, și să stipulăm că toate și *numai* propozițiile atomare incluse într-o descriere de stare dată sunt adevărate conform exigențelor acesteia, în timp ce restul propozițiilor sunt false, tot potrivit exigențelor ei.) O lume ersatz astfel construită își propune să reprezinte particularii elementari diferiți prin instanțierea diferitor universali elementari, și astfel sunt parcurse toate alternativele consistente în care se poate realiza efectiv instanțierea.

O astfel de schemă, minus glossa pe care i-am adăugat-o și care este, într-un sens, lingvistică, este discutată în articolul lui Brian Skyrms „*Tractarian Nominalism*". Ca și în *Tractatus*, lumea actuală este totalitatea faptelor; cazul altor lumi este similar, cu precizarea că „faptele" ale căror totalități le constituie aceste lumi sunt uneori false, prin urmare, nu sunt cu adevărat fapte. Faptele atomare sunt suficiente pentru a construi lumile. Alte fapte coincid. Strict vorbind, faptele sunt, pentru Skyrms, „entități

[7] Construcții similare ar fi posibile pornind de la tropi; acestea sunt discutate în Johnston, *Particulars and Persistence*.

primitive". Însă putem, „într-un fel vulgar, să ne gândim la un fapt atomar ca la ceva asociat cu o reprezentare ce constă... într-o relație *n*-ară urmată de *n* obiecte" (p. 200). Astfel, lăsând la o parte „entitățile primitive" însele, obținem reprezentări vulgare care alcătuiesc mulțimi maximal consistente de propoziții ce aparțin unui limbaj lagadonian.

Un limbaj interpretat într-o modalitate lagadoniană este, oricum, un limbaj interpretat. Ersatzistul care își expune limbajul producător-de-lume trebuie totuși să stipuleze modalitatea în care acesta va fi interpretat, chiar dacă ceea ce stipulează el constă pur și simplu în faptul că limbajul respectiv deține o interpretare lagadoniană. Aceasta nu este, desigur, singura interpretare pe care acel limbaj o poate deține. Este doar una foarte ușor de precizat. Un număr real poate servi drept nume pentru sine însuși, însă la fel de bine poate servi drept nume pentru sine plus șaptesprezece. Aș putea fi propriul meu nume, însă, alternativ, aș putea fi numele tău; sau aș putea fi pus unui alt uz într-un anumit limbaj: de exemplu, aș putea fi un semn de punctuație.

Există și un alt mod în care am putea profita de libertatea noastră de a utiliza orice ne dorim în sensul de cuvinte. Presupunând că credem în universul matematic, înțeles în sensul de domeniu al mulțimilor pure, ne putem configura vocabularul pornind de aici. Astfel, ersatzismul lingvistic se contopește cu ceea ce ar putea părea un plan rival: folosirea reprezentărilor matematice în sensul de propriile noastre lumi ersatz. Să luăm un exemplu simplu. Să presupunem că avem un sistem de coordonate pentru un o regiune spațio-temporală simplă. Atunci putem asocia fiecărui punct al acestei regiuni un cvadruplu de numere reale. Să presupunem că ne gândim la numai două modalități în care un astfel de punct poate să se prezinte: ocupat sau vacant. Și să presupunem că ne gândim că este suficient să precizăm cum se distribuie materia relativ la punctele respective: orice altceva se suprapune acestei distribuții. Atunci, o lume matematică ersatz poate consta într-o mulțime de cvadruple ce specifică mulțimea punctelor ocupate. Echivalent, putem considera funcția caracteristică a mulțimii: lumea ersatz constă dintr-o mulțime de perechi care împerechează un cvadruplu cu numărul 1 pentru a reprezenta un punct ocupat, sau cu numărul 0 pentru a reprezenta un punct vacant. Această reprezentare matematică este în aceeași măsură o reprezentare lingvistică: limbajul producător-de-lume folosește numerele 1 și 0 ca predicate cu semnificația „ocupat" și „vacant", cvadruplele numesc puncte, perechile nume-predicat constituie propoziții atomare, două propoziții care predică starea de a fi ocupat și vacant relativ la unul și același punct sunt inconsistente, și astfel, lumea ersatz se dovedește a fi o mulțime de propoziții de o consistență maximală.

Quine nu este cunoscut ca prieten al lumilor posibile, ersatz sau de vreun alt fel. Totuşi, în studiul său, „Propositional Objects" el propune într-un mod foarte succint ideea potrivit căreia clasele de lumi ersatz ar putea caracteriza atitudinile unui animal căruia îi lipseşte limbajul. (Nu a fost propunerea sa finală; el şi-a continuat proiectul transformând lumile ersatz, în primul rând, în indivizi posibili ersatz – lumi centrate – şi apoi, în modele de stimulare.) Construcţia sa ilustrativă, bazată pe o fizică fictivă de tip „democritean", constă, în linii mari, în cele expuse mai sus.

A existat şi un pas mai departe. La ce ne gândim atunci când o mulţime de cvadruple, sau funcţia sa caracteristică, diferă de o alta numai printr-o transformare de coordonate? Avem oare două posibilităţi reprezentate, sau o singură posibilitate reprezentată în două moduri? Quine, aşa cum ne aşteptăm, aplică cea de a doua perspectivă unui domeniu larg de transformări. De aceea, el elimină diferenţele artificiale prin considerarea claselor de echivalenţă. Este posibilă, deşi obositoare, descrierea întreprinderii lui Quine în termeni lingvistici după cum urmează. Să pornim de la funcţia caracteristică în loc să pornim de la mulţimi. Să interpretăm numerele 1 şi 0 în sensul de predicate, aşa cum am procedat mai devreme. Acum, să interpretăm un cvadruplu în sensul de termen deschis având o variabilă liberă tacită care variază pe întregul parcurs al sistemelor de coordonate. Relativ la orice sistem de coordonate dat, cvadruplul denotează punctul cu coordonate corespunzătoare din sistemul respectiv. Perechea alcătuită din cvadruplu şi numerele 1 sau 0 devine acum o formulă deschisă având aceeaşi variabilă tacită si care este satisfăcută de anumite sisteme de coordonate şi nu de altele. O funcţie caracteristică totală, care constă în mulţimea acestor formule, este interpretată drept cuantificarea existenţială a conjuncţiei infinite a membrilor săi. Două funcţii caracteristice ce diferă numai prin transformări adecvate ale coordonatelor se implică reciproc; în timp ce două funcţii caracteristice ce diferă în alte privinţe sunt inconsistente. Astfel, o clasă de echivalenţă a funcţiilor caracteristice se dovedeşte a fi o mulţime de propoziţii de consistenţă maximală.

Fizica democriteană este, într-adevăr, foarte simplificată; însă ideea mea se aplică altor sisteme de reprezentări matematice, mai realiste şi mai versatile. (Totuşi, nu cred că putem preciza o astfel de reprezentare, suficient de versatilă încât să acopere *toate* posibilităţile, din motive pe care le ofer la sfârşitul acestei secţiuni.) Dacă lumile matematice ersatz iau forma unor traiectorii ce trec prin spaţii pur matematice, sau a unor vectori în spaţii Hilbert pur matematice, sau forma a orice vă doriţi, înţeleg că va fi totuşi posibil să le interpretăm în sens lingvistic: drept mulţimi de propoziţii, sau drept o singură propoziţie infinită, construită într-un limbaj producător-de-lume adecvat. Punctul meu de vedere nu constă în

convingerea că am înțelege ersatzismul matematic mai bine dacă l-am vedea ca ersatzism lingvistic, într-un sens destul de general şi, astfel, destul de gol. Doar că, atunci când ajung să critic ersatzismul lingvistic mi-ar plăcea ca obiecțiile mele să fie aplicabile la modul cât mai general posibil.

Merită să menționăm un truc aplicabil în cazul special democritean cu toate că, până în acest moment, acesta, aşa cum îl cunosc, nu se poate generaliza. Să presupunem că numai domeniul abstractului ar putea furniza entitățile ce aparțin unui paradis de *possibilia* ersatz; iar în această secțiune să presupunem că lumile ersatz ar constitui construcții set-teoretice pure sau impure. Însă, dacă nu eşti numai democritean, ci şi haecceitist (vezi subcapitolul 4.4) în ceea ce priveşte punctele spațio-temporale, poți lucra cu lumi ersatz *concrete*. Să presupunem că un punct spațio-temporal este concret; o regiune spațio-temporală constă doar în suma mereologică a punctelor sale; prin urmare, putem presupune că o astfel de regiune este şi ea concretă. Acest lucru este adevărat pentru orice regiune, oricât de bizar ar fi modul în care este aceasta alcătuită. Să luăm orice regiune în sensul de lume ersatz, potrivit căreia numai punctele care îi aparțin sunt ocupate în timp ce toate celelalte puncte sunt vacante. Lumile ersatz se suprapun într-o măsură semnificativă fiind în mare parte construite din aceiaşi constituenți în manieră specifică reprezentării lingvistice. Astfel, ele se încadrează cu toate în spațiu-timpul unic al lumii concrete. Regiunea alcătuită din toate şi numai din punctele ocupate constituie lumea ersatz actualizată. Ceva foarte asemănător acestui caz apare în studiul lui Cresswell „The World is Everything that is the Case". (El îl oferă doar drept exemplu insistând asupra faptului că variate construcții alternative i-ar servi în mod la fel de adecvat scopurile.) În orice caz, Cresswell ia regiunile spatio-temporale drept mulțimi, mai degrabă decât sume mereologice de puncte; prin aceasta refuză, şi foarte bine face, să profite de specificul cazului special.

În afara lumilor posibile ersatz, avem nevoie şi de indivizi posibili ersatz: reprezentări ale modului în care ar trebui să fie un individ, individ ce constituie mai puțin decât o întreagă lume. Realismul meu modal pune în scenă indivizi posibili, pur şi simplu în sensul de părți propriu-zise ale lumilor posibile; de pildă, lumile conțin mici părți, cum ar fi oamenii. Ei apar în principal în aplicațiile *possibilia*-lor. Acest lucru este cu atât mai adevărat dacă, aşa cum susțin eu, haecceitismul este respins, iar diversitatea posibilităților unui individ este înțeleasă ca diversitate de indivizi posibili în lumi, nu ca diversitate de lumi. (Vezi subcapitolul 4.4.) Ersatzismul lingvistic nu se poate folosi de acelaşi plan. Lumile sale ersatz constituie mulțimi de propoziții, iar părțile lumilor sunt pur şi simplu

submulțimile acelor mulțimi. Acestea constituie descrieri incomplete (sau descrieri false) ale lumii în integralitatea sa, nu descrieri complete ale părților lumii.

Așa cum construim lumi ersatz lingvistice, descrieri complete ale unei lumi în ansamblu, la fel ar trebui să construim indivizi posibili ersatz lingvistici care să constituie descrieri complete ale părților lumii. Îi putem lua drept mulțimi maximal consistente de propoziții deschise ale limbajului producător-de-lume, având un pronume sau o variabilă liberă; sau, echivalent, îi putem înțelege ca mulțimi maximal consistente de predicate complexe. La fel cum o mulțime de propoziții este consistentă dacă toate propozițiile sunt adevărate, o mulțime de propoziții deschise este consistentă dacă toate propozițiile sunt adevărate *despre* ceva, acest ceva constituind o valoare a pronumelui sau a variabilei comune; iar o mulțime de predicate este consistentă dacă există ceva care cade sub toate predicatele din mulțime. Discuția noastră anterioară pe marginea lumilor ersatz rămâne aceeași, *mutatis mutandis*, atunci când discutăm despre indivizi ersatz.

Potrivit propriei mele perspective, un individ posibil există într-o lume posibilă deoarece constituie o parte a acestei lumi. Însă un individ ersatz lingvistic nu constituie, în nici un sens, parte a unei lumi ersatz; ceea ce este, în schimb, adevărat este faptul că un individ ersatz poate fi actualizat potrivit unei lumi ersatz. Acest lucru este adevărat dacă individul ersatz și lumea ersatz *se oglindesc* reciproc. Să presupunem că lumea ersatz constă din propozițiile P, Q, R,... ; atunci individul ersatz care realizează oglindirea poate consta, parțial, din propoziții deschise:

x este parte a unei lumi în care avem P,
x este parte a unei lumi în care avem Q,
x este parte a unei lumi în care avem R,
. . . .

Astfel, individul ersatz nu constituie nicidecum o descriere pur intrinsecă; descrierea este eminamente extrinsecă. În momentul când am încheiat descrierea completă a unui individ, am descris *en passant* lumea în care se află acesta. În direcție opusă, să presupunem că individul ersatz constă din propoziții deschise: Fx, Gx, Hx,...; atunci, lumea ersatz care realizează oglindirea poate consta în părți de propoziții:

Pentru unii x, Fx,
Pentru unii x, Fx și Gx,
Pentru unii x, Fx și Gx și Hx,
. . . .

(Dacă avem de-a face cu o conjuncție infinită, o propoziție infinită ne poate servi mai bine decât această secvență de aproximări finite.) În momentul când am încheiat descrierea completă a unei lumi, am descris *en passant* toți indivizii care îi aparțin.

Așa cum distingem, în general, reprezentarea explicită de cea implicită, la fel putem distinge procesul de oglindire explicit de cel implicit. Oglindirea este explicită dacă propozițiile care oglindesc – adică propoziții ce aparțin unui limbaj producător-de-lume ale cărui înțelesuri sunt adecvate, așa cum am arătat în prealabil – apar ca membri ai lumii ersatz precum și ai individului ersatz; oglindirea este implicită dacă acele propoziții nu apar ele însele ca membrii ai lumii ersatz precum și ai individului ersatz, dar sunt implicate logic de anumite propoziții despre care se poate spune acest lucru.

(Ce se întâmplă atunci când limbajului producător-de-lume îi lipsesc resursele logice pentru a formula propoziții care oglindesc, cum se întâmplă, de pildă, în cazul în care singurele sale propoziții sunt atomare sau sunt negații ale unor propoziții atomare? În acest caz, implicația logică din oglindirea implicită trebuie să înceapă cu mulțimile de propoziții ale limbajului producător-de-lume original pentru a ajunge la propoziții ale unui limbaj mai bogat în care resursele absente au fost suplinite.)

Așa cum lumile și indivizii ersatz se oglindesc reciproc, doi indivizi ersatz diferiți, actualizați potrivit aceleiași lumi ersatz, se oglindesc unul pe altul. Să presupunem că unul dintre ei constă în propozițiile deschise *Fx*, *Gx*, *Hx*,..., iar celălalt constă în *Lx*, *Mx*, *Nx*,... Atunci, primul individ conține propoziții deschise, care semnifică sau implică:

x coexistă cu un lucru *y*, astfel încât *Ly*,
x coexistă cu un lucru *y*, astfel încât *Ly* și *My*,
x coexistă cu un lucru *y*, astfel încât *Ly* și *My* și *Ny*,
. . . .

Iar al doilea individ conține propoziții deschise care semnifică sau implică:

x coexistă cu un lucru *y*, astfel încât *Fy*,
x coexistă cu un lucru *y*, astfel încât *Fy* și *Gy*,
x coexistă cu un lucru *y*, astfel încât *Fy* și *Gy* și *Hy*,
. . . .

Situația este similară, într-un mod mai complicat în cazul oglindirilor reciproce care au loc între un număr infinit de indivizi ersatz, cu toții actualizați, potrivit unei singure lumi ersatz.

Această observație completează expunerea mea a ersatzismului lingvistic. Acest tip de ersatzism constituie o abordare considerată, pe bună dreptate, populară, a lumilor posibile. Ea se bazează pe o metodă de reprezentare familiară și ușor de înțeles, și produce lumile și indivizii ersatz cu ajutorul unei ontologii aproape necontroversate. În orice caz, această abordare rămâne vulnerabilă în fața a două serioase obiecții.

Prima mea obiecție constă în faptul că modalitatea trebuie înțeleasă ca termen prim. Acest lucru se întâmplă într-unul sau două moduri diferite. Primul mod: prin intermediul consistenței. Nu orice mulțime de propoziții ale limbajului producător-de-lume constituie o lume ersatz. Este necesar ca această mulțime să fie o mulțime consistentă. În caz contrar, ea nu poate descrie lumea concretă în mod corect, indiferent de caracteristicile acelei lumi concrete. O mulțime inconsistentă poate constitui o lume ersatz imposibilă, însă nu poate fi o lume ersatz posibilă. Mai departe, o lume ersatz trebuie să fie maximal consistentă. Cu alte cuvinte, lumea ersatz trebuie să fie o mulțime consistentă a cărei consistență s-ar distruge prin adăugarea oricărei alte propoziții aparținând limbajului producător-de-lume. În caz contrar, ea ar descrie lumea într-o manieră incompletă confundând două posibilități diferite, posibilități care s-ar distinge clar dacă am extinde mulțimea la o mulțime consistentă mai mare; sau, dacă acest lucru nu se întâmplă, ea ar lăsa implicit ceva pentru care limbajul are resurse de reprezentare explicită. Prin urmare, pentru a fi capabili să precizăm ce fel de lucruri, de o natură adecvată – adică ce mulțimi de propoziții ale limbajului producător-de-lume – sunt lumile ersatz, trebuie să distingem clar propozițiile consistente. Aceasta este *prima facie* o distincție modală: o mulțime de propoziții este consistentă, dacă și numai dacă acele propoziții, așa cum sunt interpretate, *ar putea* fi adevărate împreună.

Al doilea mod în care modalitatea primitivă pare necesară apare prin intermediul reprezentării implicite. S-ar putea ca lucrurile să stea așa-și-pe-dincolo, potrivit unei anumite lumi ersatz, nu pentru că ar exista vreo propoziție, inclusă în acea lume, care pur și simplu semnifică nici mai mult nici mai puțin decât faptul că așa-și-pe-dincolo; ci pentru că există propoziții care, împreună, implică faptul că așa-și-pe-dincolo. Ar putea exista o singură propoziție care să implice faptul că așa-și-pe-dincolo, însă aceasta nu înseamnă pur și simplu că lucrurile stau așa-și-pe-dincolo pentru că această propoziție mai implică ceva în plus; alternativ, ar putea exista o mulțime finită sau infinită de propoziții care, luate împreună, implică faptul că așa-și-pe-dincolo. Această implicație este *prima facie* modală: o mulțime de propoziții implică faptul că așa-și-pe-dincolo dacă și numai dacă acele propoziții, așa cum sunt interpretate, *s-ar putea să nu fie*

adevărate împreună dacă nu este în acelaşi timp adevărat faptul că aşa-şi-pe-dincolo; cu alte cuvinte, dacă este *necesar* ca, în cazul în care acele propoziţii sunt adevărate împreună, atunci lucrurile stau aşa-şi-pe-dincolo.

În subcapitolul 3.1 am atras atenţia asupra unui caz de reprezentare implicită: fiecare lume ersatz *E* reprezintă faptul că o lume concretă este aşa cum *E* spune despre ea că este, şi nu este aşa cum orice altă lume ersatz spune despre ea că este; şi, de aceea, *E* reprezintă implicit faptul că ea singură reuşeşte să reprezinte în mod corect respectiva lume concretă, prin urmare, faptul că ea singură este actualizată. Acesta este un caz special pentru că se pare că aici *este* aproape *necesar* ca reprezentarea să fie implicită. Cum ar putea o lume ersatz să reprezinte *ex*plicit propriul său succes şi, în acelaşi timp, eşecul celorlalte? Ar trebui ca ea să reprezinte explicit lumea concretă, pe sine însăşi reprezentând în mod corect lumea concretă, şi, în acelaşi timp, să reprezinte nenumărate alte lumi ersatz reprezentând în mod incorect lumea concretă. Însă, fiecare lume ersatz, astfel reprezentată, trebuie să reprezinte, ea însăşi, *inter alia*, toate lumile posibile. Este ca şi cum am avea o bibliotecă în care fiecare carte descrie complet – de pildă, prin citare directă neabreviată – fiecare carte din bibliotecă. Cărţile fiind, bineînţeles, entităţi finite, desigur că această situaţie este imposibilă. Nu îmi este clar cum ar sta lucrurile în cazul lumilor ersatz. În orice caz, nu are rost să mergem la extrem pentru a evita reprezentarea implicită în această situaţie. Chiar dacă am face-o, am avea totuşi nevoie de o modalitate primară în altă parte pentru a defini consistenţa sau pentru a defini reprezentarea implicită, sau, în ambele scopuri.

Este clar că avem o anumită posibilitate de alegere în privinţa chestiunii: unde se află protuberanţa sub covor? Limbajul producător-de-lume poate fi, fie unul sărac, fie unul bogat în resurse de expresie. Dacă avem un limbaj bogat în resurse, cum ar fi o idealizare a englezei simple, problema consistenţei devine dificilă, pe când problema reprezentării implicite devine una simplă. Cu cât este mai mare puterea limbajului de a spune explicit cum stau lucrurile potrivit lumii ersatz, cu atât mai puţină nevoie avem de reprezentare implicită. Însă, cu cât poate limbajul să spună mai mult la modul explicit, cu atât mai multe posibilităţi are de a spune un lucru şi de a implica, în acelaşi timp, contrariul său – adică de a cădea pradă inconsistenţei. De fapt, o mulţime inconsistentă de propoziţii poate fi pur şi simplu privită ca mulţime care reprezintă explicit faptul că aşa-şi-pe-dincolo în timp ce reprezintă implicit şi faptul că nu este adevărat că aşa-şi-pe-dincolo; şi cu cât poate fi reprezentat mai mult la modul explicit, cu atât sunt mai multe modalităţile în care un astfel de conflict poate să apară.

Din acest motiv, am putea prefera un limbaj producător-de-lume mai sărac, căruia îi lipsesc resursele de reprezentare explicită a oricărui fapt foarte complicat. Astfel de limbaje sunt limbajele lui Carnap ale descrierilor de stare sau ale modelelor. Aceste limbaje producătoare-de-lume sunt excomunicate din sistemele mai complexe prin înlăturarea vocabularului logic, cu excepția, poate, (doar) a negației. Pare simplu să definim consistența maximală într-un limbaj cu ajutorul a nimic altceva decât al propozițiilor atomare şi al negațiilor propozițiilor atomare. Totuşi, asigurați-vă că aveți o descriere de stare. Cu alte cuvinte, asigurați-vă că, pentru fiecare propoziție atomară, fie aceasta, fie negația ei, însă nu ambele sunt adevărate. În aceeaşi manieră, dacă avem un limbaj lagadonian în care numele sunt particulari elementari auto-denominanți, iar predicatele sunt universali elementari auto-predicative, sau dacă codificăm distribuțiile materiei prin împerecherea coordonatelor cvadruple cu numerele 0 sau 1, s-ar părea că o definiție combinatorială directă este suficientă pentru a ne spune care sunt mulțimile de propoziții maximal consistente. În schimb, problema reprezentării implicite devine una dificilă, deoarece există un nucleu prețios pe care aceste limbaje îl pot reprezenta explicit.

Contează prea puțin dacă alegem un limbaj bogat şi, prin urmare, ne confruntăm cu problema de a preciza care sunt mulțimile consistente de propoziții ale sale, sau dacă alegem, în schimb, un limbaj sărac, şi astfel ne confruntăm cu problema de a preciza ce implică din punct de vedere logic mulțimile sale de propoziții. În fiecare caz, acelaşi remediu ne vine în minte: putem înlocui modalitatea primitivă printr-un surogat sintactic. Definim consistența sau implicația în termeni de deducție formală, şi definim lumile ersatz sau reprezentările lor implicite pornind de acolo. Surogatul nostru sintactic s-ar putea limita la limbajul producător-de-lume, dacă acel limbaj este unul bogat, iar scopul nostru este acela de a caracteriza mulțimile sale maximal consistente. Alternativ, surogatul nostru şi-ar putea găsi aplicabilitatea în sensul unei îmbogățiri a limbajului producător-de-lúme – poate realizarea unei unificări între limbajul producător-de-lume şi limba engleză – în cazul în care limbajul producător-de-lume este unul sărac, iar scopul nostru este acela de a caracteriza reprezentarea implicită.

Desigur, ar fi de dorit ca surogatul nostru sintactic să nu producă nici consistență logică îngustă, nici implicație logică îngustă – cu alte cuvinte, consistență relativă la o reinterpretare sau la alta a întregului limbaj, cu excepția vocabularului său logic, sau implicație logică invariantă relativ la toate aceste reinterpretări. În caz contrar, faptele modalității ar fi falsificate, producându-se lumi ersatz presupus consistente, potrivit cărora ar exista burlaci căsătoriți, numere cu mai mult decât un succesor, şi alte

astfel de lucruri imposibile; sau neoferindu-ne nici o lume posibilă care, atunci când reprezintă explicit o distribuţie a materiei relativ la spaţiu-timp, sau orice altceva doriţi, să reprezinte implicit fapte globale suprapuse cum ar fi acela că există un măgar care vorbeşte. În orice caz, este admisibil să precizăm că anumite propoziţii ale limbajului producător-de-lume (sau ale unei variante îmbogăţite a acestuia) sunt axiomatice; atunci consistenţa logică îngustă sau implicarea logică îngustă ne pot duce până la capătul drumului. Într-un limbaj bogat, o presupusă lume ersatz ar trebui:

(1) să fie logic consistentă şi

(2) să conţină toate axiomele specificate.

Într-un limbaj sărac, o lume ersatz reprezintă implicit faptul că un măgar vorbeşte, dacă şi numai dacă propoziţiile sale, împreună cu axiomele specificate de limbajul bogat, implică logic o propoziţie a limbajului îmbogăţit care semnifică faptul că un măgar vorbeşte. (Dacă îmbogăţirea presupune combinarea limbajului producător-de-lume cu o parte substanţială a englezei, putem pur şi simplu impune condiţia ca lumea ersatz, la care se adaugă axiomele, să implice chiar propoziţia „Un măgar vorbeşte".)

Întrebarea este dacă putem preciza mulţimea propriu-zisă de axiome, fără să ne bazăm, pe furiş, pe modalitatea primitivă. Cred că aşa ceva este imposibil. Însă, înainte de a oferi motive valide pentru această imposibilitate, trebuie să dau la o parte două false motive.

Primul fals motiv este unul pe care l-am propus în *Counterfactuals* (p. 85). Nu avem nevoie de lumi ersatz consistente din punct de vedere logic, ci de lumi ersatz inconsistente din punct de vedere matematic; şi nu dorim să ne lipsim de reprezentarea matematică implicită. Astfel, ar fi de dorit ca mulţimea de axiome să conţină adevărurile matematice în măsura în care acestea sunt exprimabile în vocabularul limbajului în cauză. Ar fi de dorit ca, fie limbajul producător-de-lume însuşi, fie varianta sa îmbogăţită în vederea reprezentării implicite să fie suficient de bogate pentru a exprima suficient de mult din matematică. Însă atunci cum specificăm mulţimea adevărurilor matematice? Este imposibil, desigur, să le specificăm spunând despre ele că sunt exact acele propoziţii care trec un anumit test sintactic eficient; sau că sunt exact teoremele unui anumit sistem formal. A le specifica, a le preciza din punct de vedere modal înseamnă să renunţăm la planul de a oferi surogate sintactice pentru modalitatea primitivă. Cum altfel? Obişnuiam să cred că această concluzie este decisivă. Însă Roper, în „Toward an Eliminative Reduction of Possible Worlds", întreabă de ce nu putem specifica axiomele matematicii în manieră model-teoretică? De ce nu suntem liberi să spunem, de pildă, că adevărurile aritmetice sunt acele propoziţii care ţin de partea aritmetică a limbajului, şi care sunt adevărate conform modelelor standard ale aritmeticii? De ce,

într-adevăr? Cred că Roper are dreptate să insiste că am putea, totuşi, spune aşa ceva. Există, într-adevăr, o problemă filosofică serioasă ce se referă la modul în care ne putem raporta neechivoc la modelele standard; totuşi, se pare că o putem elucida, într-un fel sau altul. Dacă ne putem raporta la modelele standard, nu contează în ce mod, acest lucru este posibil atunci când ne precizăm axiomele, definim surogatele modalităţii primitive, şi astfel definim lumile ersatz şi reprezentările noastre implicite. Sarcina constă în a depăşi modalitatea primitivă în analizele noastre. Eficienţa nu se negociază.

Al doilea fals motiv apare din cauza unei neînţelegeri referitoare la circularitate. Atunci când îşi specifică axiomele – pas necesar în definirea lumilor ersatz, a reprezentărilor implicite şi, în ultimă instanţă, a modalităţii înseşi, – ersatzistul se ghidează, probabil, după opiniile sale modale preexistente. El adaugă acest adevăr la axiomele specificate pentru că îl consideră necesar, sau refuză să adauge acest adevăr pentru că îl consideră contingent. Atunci, chiar dacă ersatzistul ajunge la o definiţie corectă a necesităţii şi contingenţei, nu este oare procedura sa una circulară? – Nu. Circularitatea este o chestiune care se referă la ce se analizează şi la termenii în care se realizează analiza respectivă; nu este o chestiune care se referă la motivul pentru care se crede că o analiză este corectă. Nu avem de-a face cu circularitate atunci când construim o analiză pentru a oferi răspunsuri pe care aceasta ar trebui să le ofere, sau exercitându-ne înţelegerea în privinţa *analysandum*-ului pe măsură ce înaintăm. Am putea la fel de bine spune că o analiză a lui „văr" în termeni de „părinte" este circulară, pentru că nu am fi oferit-o dacă nu am fi posedat, în prealabil, controlul funcţional asupra cuvântului „văr"! Obiectul analizei constă în a reduce încărcătura de noţiuni primitive şi a explicita înţelegerea tacită – nu de a ne încăpăţâna să înţelegem ceea ce nu am înţeles defel până atunci.

Să discutăm acum motivele valide. Cred că există cel puţin două locuri din care modalitatea primitivă nu poate fi înlăturată. Axiomele necesare pot foarte bine să existe, însă ersatzistul nu este capabil să le specifice. El poate doar să declare – axiomele cuprind orice propoziţii de o anumită formă, care sunt cu necesitate adevărate. Odată ce ersatzistul face această afirmaţie, toate analizele sale, din acel punct încolo, vor fi analize modale.

Primul loc din care modalitatea primitivă nu poate fi înlăturată are legătură cu proprietăţile şi relaţiile fundamentale ale lucrurilor simple: cum ar fi sarcina negativă şi pozitivă a particulelor punctuale. Ar fi de dorit ca până şi un limbaj producător-de-lume total sărăcit să poată vorbi explicit despre astfel de chestiuni; astfel, problema noastră curentă priveşte consistenţa lumilor posibile, şi nu reprezentarea implicită. Să presupunem

că deţinem predicate al căror înţeles este „pozitiv" şi, respectiv, „negativ". Atunci este consistent, în sensul logic îngust, să spunem că ceva este atât pozitiv, cât şi negativ. Dacă lumile ersatz constituie descrieri de stare în limbajul dat, pentru care singurul test de consistenţă constă în aceea că nici o propoziţie atomară nu poate fi inclusă în mulţimea de axiome alături de propria sa negaţie, atunci există lumi posibile în care unele particule sunt atât pozitive, cât şi negative. Acest lucru pare fals: se pare că avem aici un tip de inconsistenţă care nu este logică ,în sens îngust, însă apare deoarece sarcina pozitivă şi negativă sunt două determinate diferite ale unei singure determinabile. (Astfel, sărăcirea limbajului producător-de-lume nu netezeşte cu totul proeminenţa din covor.) Remediul este simplu: avem nevoie de o axiomă. Nu în cadrul limbajului producător-de-lume însuşi, ci în cadrul unei variante îmbogăţite, adecvate a sa, putem forma o propoziţie care afirmă că nimic nu este atât pozitiv cât şi negativ. Să numim această propoziţie *axioma sarcinii unice*. Putem declara că numai acele descrieri de stare consistente din punct de vedere logic cu acea axiomă contează ca lumi posibile.

(Sau, am putea declara pur şi simplu că nici o lume posibilă nu poate include două propoziţii atomare care să atribuie atât predicatul „pozitiv", cât şi predicatul „negativ" unuia şi aceluiaşi lucru; însă, de dragul discuţiei, să presupunem că partea problematică a proiectului se concentrează în alegerea axiomelor.)

Însă aşteptaţi! Poate că afirmaţia potrivit căreia sarcina pozitivă şi cea negativă nu coexistă niciodată constituie, pur şi simplu, o chestiune legată de caracterul contingent al faptelor. Fapte legale, nici vorbă, însă totuşi contingente. Dacă aşa stau lucrurile, atunci includerea axiomei propuse a sarcinii unice ar reprezenta în manieră falsă faptele modalităţii. Dacă însă lucrurile nu stau astfel, adică dacă sarcina pozitivă şi cea negativă sunt cu adevărat determinate incompatibile, atunci omiterea axiomei ar reprezenta faptele în manieră falsă. Este riscant să introducem axioma, este riscant şi să o omitem. Dacă ersatzistul ar cunoaşte faptele modalităţii, el ar şti ce trebuie să facă. Însă el nu cunoaşte aceste fapte şi, prin urmare, nu ştie ce să facă. Ce poate face – să le inventeze? *Acest* procedeu ar face ca faptele să fie false, chiar în cazul în care ersatzistul le ghiceşte corect! Singurul curs sigur al acţiunii este să recurgă la modalitatea primitivă. Declaraţia sa trebuie să fie condiţională: dacă este imposibil ca o particulă să fie atât pozitiv, cât şi negativ încărcată, *atunci* fie o axiomă a sarcinii unice.

Dacă îmi daţi voie, am face un mare pas înainte dacă am putea explica modalitatea, în general, prin luarea unui caz foarte special al său – incompatibilitatea dintre determinatele unei singure determinabile, şi chiar

aceasta întreprinsă numai pentru cazul special al câtorva proprietăți și relații „fundamentale" – în sensul de termen primitiv. Dacă acest lucru ar fi posibil, oferta unei ontologii sigure și sănătoase ce ar conține doar un dram de modalitate primară (primitivă) ar fi, într-adevăr, greu de refuzat. Însă acest lucru nu este posibil. Există un alt loc din care modalitatea primară nu va putea fi înlăturată, iar acolo necesitatea sa aparentă este mult mai extinsă. Câștigul ontologic ar trebui să merite nu numai sacrificarea unei cantități mici de modalitate primitivă, ci a unei cantități mult mai mari.

Acest al doilea loc are de-a face cu relația dintre descrierile globale și descrierile locale. Descriem în detaliu infinit atât aranjamentul spațio-temporal, cât și proprietățile fundamentale ale particulelor punctuale – și hei, implicăm faptul că există măgari care vorbesc, sau cădem pradă inconsistenței dacă spunem, în mod explicit, și că nu există astfel de măgari. Implicația sau inconsistența nu sunt logic restrânse mulțumită unei diferențe în vocabular. Trebuie să le acoperim într-un fel sau altul. Ne confruntăm cu o problemă în privința consistenței în cazul în care limbajul producător-de-lume vorbește atât despre chestiuni locale, cât și despre chestiuni globale, atât despre particule, cât și despre măgari. Alternativ, ne confruntăm cu o problemă în privința reprezentării implicite în cazul în care limbajul producător-de-lume vorbește numai despre chestiunile locale, și totuși lumile ersatz reprezintă implicit problemele globale. Avem nevoie de *axiome conectoare*: condiționale care atestă că, dacă – aici urmează o descriere foarte lungă, poate infinită, a aranjamentului și proprietăților particulei punctuale – *atunci* există un măgar care vorbește. Dacă vrem să nu înțelegem greșit faptele modalității, ar fi de dorit să introducem astfel de axiome în definițiile consistenței și ale implicației.

Acest lucru ar fi imposibil în practică, desigur. Axiomele respective ar putea fi infinite, fie în lungime, fie ca număr; aș presupune că nu este posibil așa ceva, însă, în orice caz, pot spune, cu siguranță, că nimeni nu le-ar putea produce. Prin urmare, nici un ersatzist lingvistic nu își poate completa teoria. Cu excepția cazului, desigur, în care el se hotărăște să facă cel mai evident lucru: să declare explicit că, din toți condiționalii care au antecedenți locali și consecvenți globali, exact cei necesar adevărați constituie axiomele căutate.

Să presupunem, *per impossibile*, că ersatzistul a produs axiomele necesare; și, ceea ce este și mai miraculos, că el ne-a convins că le-a produs în manieră corectă. Sunt totuși înclinat, cu toate că ezit, să aduc o obiecție principiului. Problema a constat într-o analiză a *modalității* (și, de asemenea, a câtorva alte lucruri pentru care avem la îndemână *possibilia* autentici sau *possibilia* ersatz). Nu i-a revenit, aceleiași sarcini să analizeze „măgari care vorbesc". Însă ersatzistul a realizat astfel de analize; aceasta deoarece avea

nevoie de axiome care să îi confirme, pentru fiecare aranjament posibil de particule, dacă sau nu acel aranjament face posibilă existența unui măgar care vorbește. De fapt, înainte ca ersatzistul să poată încheia problema modalității a trebuit să finiseze o analiză explicită a globalului în termenii localului! De ce oare trebuie ca analiza modalității să aștepte după așa *ceva*? Cu siguranță că, atunci când analizăm modalitatea, ar trebui să fie posibil să luăm „măgarii care vorbesc" și orice altceva în sensul de primitive, oricare ar fi proiectul diferit pe care l-am începe într-o altă zi. Așa procedez *eu*: spun că este posibil să existe un măgar care vorbește, dacă și numai dacă o anumită lume are ca parte a sa un măgar care vorbește – nici o analiză utopică a „măgarilor care vorbesc" în termenii aranjamentelor de particule nu este necesară.

Trag concluzia că ersatzismul lingvistic trebuie să ia, într-adevăr, modalitatea drept termen primitiv al său. În cazul în care obiectivul său principal ar fi acela de a justifica o analiză a modalității, afirmația anterioară ar constitui o obiecție fatală. Însă există multe servicii teoretice pe care versiunile ersatzismului le pot încă presta chiar dacă ersatzismul nu poate înlătura modalitatea prin analiză. Prin urmare, rămâne deschisă, în fața unui ersatzist, alternativa de a plăti prețul cerut, a accepta modalitatea drept termen primitiv, și a fi capabil să înțeleagă meritele acestei propuneri. Mulți ersatziști, de tipuri diferite, văd competiția dintre realismul modal autentic și realismul modal ersatz în această unică modalitate: trebuie făcută o alegere între o ontologie inoportună și modalitatea primitivă inoportună, iar ei o preferă pe cea din urmă. Răspunsul lor mi se pare unul onest, însă desigur nu este un răspuns concludent.

(Frank Jackson a sugerat că apelul la modalitatea primitivă, precum și circularitatea care ar rezulta din continuarea proiectului prin analiza modalității în termeni de lumi ersatz, reprezintă un preț de nimic. „Circularitatea reprezintă un deficit crucial în analizele filosofice explicative... Însă situația este cu totul alta în cazul parafrazelor direcționate către întrebări ontologice." Dacă luăm „virtuos" în sensul de termen primitiv, în procedura de înlăturare prin parafrazare a unei raportări aparente la virtute, acest procedeu „este inacceptabil ca explicație finală a virtuții, datorită circularității sale, însă el... arată că nu este necesar să credem în existența unei entități care să se numească «virtute» " („A Causal Theory of Counterfactuals", p. 18). Adevărat; *dacă* munca noastră se îndreaptă numai către întrebări ontologice, ne putem autoservi cu orice termeni primitivi dorim atâta timp cât îi înțelegem într-un fel sau altul. Însă, dacă munca noastră se orientează atât către întrebări ontologice, cât și către chestiuni analitice, așa cum cred că este cazul, de regulă, atunci încercăm să renunțăm în același timp atât la ontologia cea discutabilă, cât și la primitive, și este pur și simplu onest să obiectăm dacă unul dintre scopuri este deservit la un cost prea mare pentru celălalt.)

A doua mea obiecţie priveşte puterea descriptivă a limbajului producător-de-lume. Dacă este vorba despre un limbaj ce poate fi specificat, precum şi interpretat, de către un teoretician al lumii noastre, atunci acesta trebuie să aibă resurse descriptive limitate; apoi, el nu poate distinge toate posibilităţile pe care ar trebui să le distingă. În acest caz, nu mai vorbesc despre neajunsurile cardinalităţii; aşa cum am văzut, acestea pot fi remediate prin introducerea unui vocabular infinit sau a unor conectori infiniţi. Însă rămân două probleme cu privire la puterea descriptivă. Fiecare dintre ele se împarte în (ceea ce înţeleg prin) o parte inofensivă şi o parte serioasă.

Prima problemă o constituie problema indiscernabilelor. Dacă lumile posibile şi indivizii ersatz constituie descrieri lingvistice, atunci nu vom putea avea niciodată două astfel de entităţi perfect similare. Dacă o posibilitate ersatz *constituie* propria sa descriere, atunci numai o singură astfel de posibilitate poate exista pentru fiecare descriere dată. Lumile şi indivizii noştri ersatz vor asculta de un principiu al identităţii indiscernabililor. Aşadar, dacă vom fi vreodată nevoiţi să recunoaştem o pluralitate de *possibilia* indiscernabile, *possibilia* noştri ersatz lingvistici nu ne vor fi de prea mare folos în acest sens. Va trebui să îi privim în echivocul pe care îl propun, reprezentând într-un mod ambiguu mai multe posibilităţi diferite. Însă, în acest caz, posibilităţile, care există în număr mare, nu pot constitui descrieri lingvistice, care există într-un singur exemplar.

Problema lumilor posibile indiscernabile constituie partea inofensivă a problemei. Realismul meu modal nu precizează dacă există sau nu lumi indiscernabile; şi nu mă pot gândi la nici un motiv cu greutate în favoarea unuia sau a altuia dintre răspunsuri. Nici o aplicaţie a realismului modal nu pare să necesite existenţa lumilor indiscernabile, iar posibilitatea nici unei astfel de aplicaţii nu ar fi discutabilă din pricina acestora. Problema lumilor indiscernabile constituie o chestiune eminamente negociabilă. Dacă ersatzismul lingvistic nu are loc pentru lumile indiscernabile, dar în alte privinţe este atractiv, aşa să fie.

Problema indivizilor posibili indiscernabili, pe de altă parte, este o problemă serioasă. Cu siguranţă, este cel puţin posibil să existe numeroşi indivizi indiscernabili – asemănători în ce le priveşte natura intrinsecă, ca şi în privinţa proprietăţilor lor extrinseci. Lucrurile ar sta la fel şi în cazul în care am avea de-a face cu o recurenţă eternă bidimensională. Sau dacă universul ar consta dintr-o structură perfect cristalină, infinită în toate direcţiile. Potrivit unei lumi ersatz care reprezintă o astfel de repetiţie în timp sau spaţiu, există numeroşi indivizi indiscernabili. Însă nu avem un număr corespunzător de indivizi posibili ersatz indiscernabili, cu toţii actualizaţi potrivit lumii ersatz în cauză. Unul singur trebuie să funcţioneze

în locul tuturor. Ceea ce lumea ersatz spune sau implică este faptul că acel unic individ ersatz este actualizat de mult mai multe ori. Prin urmare, acolo unde ar trebui să avem, pentru un individ, mai multe posibilități indiscernabile, avem numai una singură. Să ne imaginăm o descriere densă a unei lumi a recurenței eterne, având un anumit rol – să zicem acela al unui cuceritor, întrucâtva asemănător lui Napoleon – plină pentru fiecare epocă indiscernabilă în parte. Există infinit de multe posibilități indiscernabile de a umple rolul lui Napoleon într-o astfel de lume. Sau, cu siguranță că lucrurile par să stea astfel. Însă lucrurile nu stau așa: există un singur individ ersatz, și o singură descriere lingvistică a celui care umple rolul respectiv.

Este adevărat sau nu că există numeroase posibilități? Nici una dintre alegerile care ne stau în față nu este pe deplin satisfăcătoare. Dacă spunem că da, atunci posibilitățile nu pot constitui indivizi ersatz. Atunci ce altceva pot ei fi? Dacă spunem că nu, pierdem ceea ce pare a fi o implicație validă: dacă există o posibilitate potrivit căreia există numeroși indivizi diferiți, atunci există numeroși indivizi posibili diferiți asociați acelei posibilități.

Ați putea spune: „dacă multiplicitatea este ceea ce ne dorim, nu mai devreme în vorbă decât în faptă – să alcătuim mai multe perechi ordonate împerechind acel unic individ ersatz lingvistic cu fiecare dintre numerele întregi cele infinit de numeroase." Însă multiplicitatea nu este tot ceea ce ne dorim. Până aici, am avut în vedere un tip de multiplicitate irelevantă. Avem acum noile reprezentări, infinit de numeroase, care diferă prin numerele întregi care au fost introduse în componența lor; și avem posibilitățile indiscernabile, infinit de numeroase, pe care trebuie să le recunoaștem. Însă, numeroasele reprezentări nu reprezintă numeroasele posibilități într-un mod neambiguu, de raport biunivoc, unul la unul. În schimb, fiecare dintre numeroasele noi reprezentări este ambiguă vizavi de toate numeroasele posibilități, așa cum a fost și reprezentarea originală unică. Nu s-a câștigat absolut nimic.

A doua problemă referitoare la puterea descriptivă o constituie faptul că, dacă un limbaj producător-de-lume poate fi specificat de către un teoretician al lumii noastre, atunci nu ne putem aștepta ca acest limbaj să dețină un vocabular suficient de bogat încât să poată descrie și distinge între ele toate posibilitățile diferite care există.[8]

Parte a acestei probleme este bine-cunoscută. În cazul în care construim lumile ersatz din entități actuale, într-o manieră lingvistică sau

[8] Aici îi sunt îndatorat lui Lycan, „The Trouble with Possible Worlds"; lui Skyrms, „Tractarian Nominalism"; și în special lui Bricker, *Worlds and Propositions*, pp. 189–94.

altfel, cum putem reprezenta posibilitățile care presupun existența unor indivizi în plus? Pentru ersatzismul lingvistic aceasta constituie o problemă a atribuirii de nume. Dacă indivizii în plus nu există pentru noi cu numele (sau dacă nu putem declara că ei sunt propriile lor nume), cum putem vreodată să le găsim vreun nume? Iar în absența unor nume pentru indivizii în plus, cum putem distinge lumile ersatz, care nu diferă defel în privința rolurilor jucate – ce fel de indivizi există, ce fel de proprietăți au aceştia, cum sunt relaționate aceste proprietăți – ci diferă doar în ceea ce priveşte identitatea indivizilor în plus care ocupă rolurile respective?

Consider că aceasta constituie partea inofensivă a problemei. Este problema unui haecceitist, iar eu resping haecceitismul. Cred că orice intuiții în favoarea sa pot fi obținute cu ajutorul altor mijloace. (Vezi subcapitolul 4.4.) Cred că o posibilitate este suficient de bine caracterizată prin descrierea tipurilor de indivizi care există şi a modului în care sunt aceştia relaționați. Nu omitem vreo informație dacă nu reuşim să identificăm indivizii cu ajutorul numelor lor. Informația pe care am putea-o oferi numai prin numirea indivizilor în plus ce nu sunt actualizați nu constituie deloc informație autentică. Dacă, *per impossibile*, am deține toate numele şi am putea preciza, cu ajutorul numelor, cine este cel care joacă acest rol şi cine joacă rolul celălalt, am putea numai să distingem indivizii, fără a-i diferenția. Ceea ce este important este că oferim o descriere potrivit căreia rolurile aşa-şi-pe-dincolo sunt personalizate.

În cazul proprietăților, lucrurile stau altfel. Aici, ceea ce corespunde diferențelor haecceiste sunt diferențele genuine care se referă la modul cum ar putea lucrurile să fie; pentru că acestea constituie, de fapt, diferențe în privința proprietăților pe care le-ar putea avea lucrurile. Pe mine mă nemulțumeşte faptul că, dacă avem cuvinte numai pentru proprietățile naturale instanțiate în lumea noastră actuală, atunci nu suntem capabili să descriem complet orice posibilitate care conține proprietăți naturale în plus, străine stării actuale a lucrurilor. Este rezonabil să credem că există asemenea posibilități; şi nu văd cum am putea găsi cuvinte pentru proprietățile străine pe care acestea le presupun. Astfel că, aceste posibilități nu pot fi identificate prin descriere lingvistică, în nici un limbaj care ne-ar sta la dispoziție. Cele mai bune lumi ersatz lingvistice sunt uneori incomplete; ele confundă posibilitățile care diferă doar în ceea ce priveşte proprietățile lor naturale străine.

Să ne gândim la un filosof ersatzist care trăieşte într-o lume mai simplă decât a noastră. Neutronii şi protonii (dacă îi putem numi astfel) lumii sale sunt particule indivizibile. Nu există cuarci; şi astfel, nimic nu instanțiază, în lumea sa mai simplă, proprietățile distinctive ale cuarcilor, frecvențele şi culorile acestora. Să presupunem că nu poate fi cazul ca

aceste proprietăți să fie analizabile în termenii proprietăților şi ai relațiilor instanțiate în acea lume mai simplă. Aceste proprietăți şi relații sunt străine lumii respective. În aceeaşi manieră, poate că anumite proprietăți instanțiate în lumi mai bogate decât a noastră constituie proprietăți străine lumii noastre. Poate că există anumite lumi, deosebit de opulente, care se bucură de instanțieri ale tuturor proprietăților naturale care ar putea vreodată exista. (Potrivit principiului recombinării, propus în subcapitolul 1.8, există astfel de lumi dacă, însă numai dacă, este posibil să avem un spațiu-timp suficient de mare încât să lase loc instanțierilor tuturor proprietăților naturale diferite din toate lumile posibile.) Însă, acele lumi sunt lumi speciale şi nu avem nici un motiv să ne gândim că trăim în vreuna dintre ele. Este mai probabil că ne aflăm în aceeaşi situație în care se află filosoful care trăieşte într-o lume mai simplă decât a noastră. Astfel, dacă nu reuşim să recunoaştem posibilitatea existenței proprietăților naturale străine ne aflăm în eroare în aceeaşi măsură în care se află în eroare filosoful respectiv. Însă exact acest lucru se va întâmpla în cazul ersatzismului lingvistic. Nu există modalitate în care un teoretician îşi poate specifica limbajul producător-de-lume încât acesta să conțină cuvinte – nume sau predicate – pentru proprietăți străine lumii în care trăieşte teoreticianul respectiv. Astfel, orice limbaj pe care acesta îl poate specifica va fi inadecvat în distingerea anumitor posibilități existente.

Problema se pune în cel mai simplu mod în cazul în care credem în universali cărora le corespund proprietățile naturale perfecte adoptând schema lagadoniană şi permițând fiecărui universal să îşi fie drept propriul predicat. Dacă universalii care apar în această lume ar fi, într-un fel sau altul, dispuşi să servească drept predicate, atunci pur şi simplu nu ar exista predicate pentru universali străini. Însă nu ne este de nici un folos să adoptăm o schemă diferită a interpretării. Pare încă clar faptul că, dacă ne-am fi aflat în situația filosofului din lumea mai simplă, nu am fi avut nici o modalitate de a numi mirosurile şi culorile cuarcilor. Şi ne-am putea cu uşurință afla într-o stare de necesitate paralelă cu a acestuia. Aceasta din urmă este, în orice caz, o stare de necesitate posibilă – filosoful nostru se află în ea. Pare arbitrar şi absurd să admitem că este posibil ca cineva să se afle într-o astfel de stare de necesitate, dată fiind condiția sa de creatură simplă, ai cărei protoni nu sunt alcătuiți din cuarci, iar apoi să negăm posibilitatea ca aceeaşi entitate să se afle într-o stare de necesitate paralelă, dacă este o creatură mai complexă, aşa cum credem noi oamenii, despre noi înşine, că suntem.

Cel puțin aşa cred eu. Desigur, am explicat problema în termeni realist modali: ne aflăm aici, există proprietăți naturale străine (sau universali) instanțiați numai în alte lumi, şi nu avem nici o modalitate de a

introduce cuvinte pentru acestea. Un ersatzist nu va fi de acord că există vreo proprietate instanțiată în alte lumi, deoarece el nu crede că astfel de alte lumi există. În orice caz, el înțelege, într-un fel sau altul, modalitatea; și sper că, la un moment dat, ersatzistul va fi nevoit să spună, simplu, că ar fi putut exista și alte proprietăți naturale (sau universali) decât cele care există. În caz contrar, cred despre el că nu înțelege corect faptele modalității. Și mai sper că ersatzistul va fi de acord, de asemenea, că nu avem nici cea mai mică șansă să introducem cuvinte pentru acele proprietăți care ar fi putut să existe, însă nu există în actualitate.

Aici mă aștept la un protest. Am vorbit fără să țin seama de proprietăți care există la modul actual, sau de proprietăți instanțiate în actualitate; de proprietăți care ar fi putut doar să fie, sau de proprietăți care doar ar fi putut fi instanțiate. Este o chestiune deschisă dezbaterilor dacă proprietățile existente în actualitate trec dincolo de proprietățile instanțiate în actualitate; și că proprietățile care doar ar fi putut fi instanțiate se află printre proprietățile existente. O replică invocă proprietățile neinstanțiate: ea pretinde că fiecare și toate proprietățile care ar fi putut fi actualizate există, ca părți ale (părții abstracte a) actualității. Atunci, potrivit schemei lagadoniene, dacă nu altfel, avem un nume pentru toate proprietățile în plus care ar fi putut fi instanțiate, însă nu sunt. Lumile ersatz vor fi construite cu ajutorul resurselor actualității, inclusiv a proprietăților neinstanțiate existente în actualitate.

(O astfel de poziție, minus glossa mea asupra ei, înțeleasă ca fiind lingvistică într-un sens generalizat, ar constitui un mod natural de a dezvolta ersatzismul, mai degrabă neangajat, de tip „poveste a unei lumi", al lui Robert M. Adams. Poveștile sale despre lume constituie mulțimi de entități cu structuri cvasi-sintactice. Aceste entități au drept constituenți uneori indivizi, altădată „hecceitatea" indivizilor; astfel, se pare că proprietățile, într-un anumit sens, ar putea fi foarte dezirabile, în calitate de constituenți în plus.)

În replică, trebuie să pun o întrebare pe lângă care am tot trecut: ce înțelege ersatzistul prin „proprietate"? Așa cum am afirmat în subcapitolul 1.5, există multe concepții diferite în privința proprietăților; și nu toate sunt la îndemâna unui ersatzist. Acesta nu poate lucra cu semnificațiile cu care lucrez eu: proprietățile sunt mulțimile tuturor instanțelor, în această lume sau într-o alta. Pentru că o proprietate neinstanțiată în această lume nu are instanțe care să aparțină acestei lumi; ersatzistul nu crede în instanțe care aparțin altor lumi; astfel, pentru el, mulțimea este goală. Însă ersatzistul nu dorește nici să confunde toate proprietățile neinstanțiate. Oare, pentru ersatzist, o proprietate constituie un anumit tip de abstractizare obținută dintr-un predicat? Dacă este vorba despre un predicat aparținând acestei

lumi, acest lucru este valabil; pentru că ersatzistul nu crede în altfel de predicate. El va trebui, în primul rând, să găsească o modalitate diferită de a introduce cuvinte pentru proprietățile străine înainte de a le putea numi prin metoda lagadoniană. Sunt proprietățile lui universali? Sau mulțimi de tropi duplicați? Totul este, probabil, în ordine în cazul unei minorități elitiste de proprietăți instanțiate. Însă lucrurile nu stau la fel de bine în cazul proprietăților neinstanțiate – ar trebui ca universalii sau tropii să fie prezenți în instanțele lor, în timp ce nu există nimic în care să poată rezida cei neinstanțiați. În orice caz, nu aici, în ceea ce ersatzistul ia drept unica lume posibilă. (Eu nu am vreo problemă similară. Universalii sau tropii străini pot fi prezenți în instanțierile lor din alte lumi.) Este oare adevărat că, deși proprietățile neinstanțiate ale ersatzistului nu se califică, din punct de vedere tehnic, drept universali sau tropi, aceștia sunt totuși *de același tip cu* universalii sau tropii instanțiați, cu adevărat prezenți în lucruri? Însă ce semnifică „de același tip" aici? Nu cred că acest lucru poate fi explicat în termeni de punere în comun a unor universali de ordin secund, sau în termenii unei duplicări exacte a unor tropi de ordin secund! Probabil că aș putea lua sintagma „de același tip" în sensul de termen primitiv, o variantă alternativă față de credința în universali sau tropi. Însă dacă o înțeleg ca termen primitiv, aflat deasupra tuturor universalilor sau tropilor, este ca și cum aș cumpăra un câine și apoi aș lătra eu însumi. Sunt oare proprietățile ersatzistului acele tipuri de entități magice pe care le voi discuta în subcapitolul 3.4? În acest caz va fi, pentru acum, suficient să spunem că nu ar trebui ca ersatzistul să creadă în astfel de entități, pentru că nu există nici o mărturie acceptabilă în privința manierei în care acestea își îndeplinesc funcția; însă adăugăm și precizarea că, în cazul în care ersatzistul crede totuși în aceste entități, el le-ar putea pune în serviciul cauzei ersatziste într-o manieră mai simplă decât cea în care cuvintele duc la îndeplinire o sarcină similară, într-un limbaj lagadonian. Astfel (lăsând momentan proprietățile magice deoparte, ca afaceri neîncheiate), cred că concluzia mea stă în picioare: nici filosoful, în lumea sa mai simplă, nici noi, în lumea noastră, nu avem cuvinte pentru proprietățile absente.

Ceea ce putem face, totuși, este să vorbim despre ele prin intermediul cuantificării. Ersatzistul dintr-o lume simplă poate introduce un limbaj în care poate declara ce este fals în lumea sa:

> Protonii sunt tripartiți. Există proprietățile naturale *X*, *Y*, *Z*, astfel că fiecare dintre părțile cele mai mici ale unui proton are exact una care intră în legile naturale ce guvernează legăturile dintre protoni și părțile lor în felul următor: $-X-$ $Y-$ $Z-$. Iar proprietățile *X*, *Y* și *Z* sunt diferite de sarcina electrică, spin,...

unde partea cu liniuțe constituie o propoziție deschisă, în care variabilele intră după bunul plac, iar partea punctată se completează cu diferite propoziții, care stau pentru toate proprietățile naturale pe care ersatzistul este capabil să le numească. Cu alte cuvinte, ersatzistul poate introduce un limbaj în care să formuleze cuantificarea existențială asupra proprietăților. O astfel de cuantificare este falsă în lumea sa, însă ea ar putea fi făcută să fie adevărată cu ajutorul unor proprietăți care să se comporte adecvat, proprietăți străine lumii sale; mai mult, mulțumită clauzei finale, cuantificarea respectivă ar putea fi făcută să fie adevărată numai datorită existenței unor astfel de proprietăți străine. Astfel de propoziții pot fi membri ai lumilor ersatz lingvistice și adevărate conform acestora. Ramsey ne-a învățat să folosim cuantificarea existențială asupra proprietăților pentru a exprima conținutul ipotezelor ce se pot formula despre această lume; aceeași metodă este disponibilă în vederea descrierii posibilităților neactualizate. Ersatzistul, în lumea sa mai simplă, poate construi lumi posibile ramsificate care conțin (sau implică logic) cuantificările existențiale, cuantificări ce ar putea fi făcute să fie adevărate dacă ar exista proprietăți naturale străine, și numai în aceste condiții.

Și noi putem face același lucru. Ar trebui ca unele dintre lumile noastre ersatz lingvistice să fie ramsificate; astfel încât ele să afirme, cu ajutorul cuantificării, dacă nu folosind nume, că există proprietăți nenumite în plus, străine lumii noastre, ale căror instanțieri sunt distribuite în modalități așa-și-pe-dincolo, și care joacă un rol nomologic așa-și-pe-dincolo. Atunci avem lumi ersatz potrivit cărora există proprietăți străine în plus. În aceste condiții recunoaștem posibilitatea. Ce altceva mi-aș putea dori?

Ei bine, aș putea dori nu numai ca posibilitățile să nu fie omise, ci și ca posibilitățile diferite să nu fie confundate. Atunci când acel filosof nefericit, în lumea sa mai simplă, construiește lumi ersatz ramsificate uzând de resursele limitate care îi stau la dispoziție, fiecare lume va fi, cel puțin parțial, descrisă de una dintre ele. Însă afirm că lumile cu proprietăți străine – adică lumile cu proprietăți naturale care îi sunt străine filosofului respectiv, de pildă lumea noastră – rămân incomplet descrise. El a precizat care sunt rolurile ocupate ale proprietăților, însă nu a declarat – și nu ar fi fost posibil să facă acest lucru – care proprietăți ocupă ce roluri. Iată-ne în posesia unor nume pentru proprietăți pe care filosoful nostru nu le poate numi. Putem face o distincție între lumea noastră și o lume în care, să zicem, una dintre culorile cuarcilor schimbă locul cu unul dintre mirosurile lor. Cele două posibilități sunt izomorfice, totuși diferite. Există mai multe feluri de a face ca una dintre propozițiile Ramsey ale filosofului nostru, sau ca una dintre lumile sale ersatz ramsificate, să devină adevărată. Prin urmare, o astfel de lume ersatz nu descrie complet nici una dintre posibilitățile relevante.

(Aici mă aştept la o ripostă. Este cu adevărat posibil ca o culoare şi un miros al cuarcilor să schimbe locul între ele? Sau, deţin oare astfel de proprietăţi, în mod esenţial, roluri nomologice sau puteri cauzale? Dacă da, aşa cum sugerează Shoemaker şi Swoyer, atunci o proprietate având rol nomologic a unei anumite culori cuarcice ar trebui să constituie acea culoare cuarcică; ea nu ar putea constitui, în schimb, unul dintre mirosuri. Atunci s-ar putea întâmpla ca filosoful, în lumea sa mai simplă, să deţină, în ultimă instanţă, resursele necesare unei descrieri complete a lumii noastre – sau a oricărei alte lumi; este suficient ca el să poată preciza rolurile nomologice relevante. Iar dacă filosoful nostru posedă resurse adecvate pentru a descrie orice lume posibilă, atunci *a fortiori* le deţinem şi noi. Aşadar, obiecţia mea se bazează pe negarea tezei esenţialităţii rolurilor nomologice. Susţin această procedură cu ajutorul principiului recombinării (vezi subcapitolul 1.8). Să pornim de la o lume în care culorile şi mirosurile cuarcice apar în legile care ar trebui să le constituie esenţa. Alăturând duplicatele lucrurilor ce aparţin acelei lumi, putem în aparenţă descrie o lume în care acele legi sunt încălcate; totuşi, proprietăţile perfect naturale sunt intrinseci *ex officio*, şi astfel ele nu diferă niciodată la nivelul duplicatelor. Principiul recombinării mi se pare, într-adevăr, foarte convingător; el ar trebui să fie nu mai puţin convingător atunci când este reformulat în manieră ersatzistă. Dacă un ersatzist îmi răspunde prin sacrificarea recombinării de dragul esenţialităţii rolurilor nomologice, îi voi spune că lasă tava de prăjit de dragul focului.)

Atunci când am argumentat că o lume ersatz ramsificată, alcătuită din resursele unei lumi simple, poate deveni adevărată în mai multe modalităţi, am vorbit din nou din postura realistului modal. Însă nu am sfidat prin aceasta dreptul ersatzistului lingvistic la replică. Ar trebui ca el să cadă de acord cu mine că o astfel de lume ersatz, deşi cea mai bună lume realizabilă de către filosoful venit dintr-o lume mai simplă, este totuşi incompletă. Pentru că ea confundă posibilităţile pe care chiar un ersatzist le poate distinge, dacă are norocul să trăiască în această lume. Confundă diferitele lumi ersatz mai bogate pe care le putem construi, de aceea este o lume incompletă.

Dar cum stau lucrurile în privinţa uneia dintre cele mai bune lumi ersatz ramsificate pe care le putem realiza chiar *noi*? Este această lume ersatz o lume completă? Este sau nu adevărat că există numeroase modalităţi în care ea poate deveni adevărată? Nici una dintre alegerile care ne stau în faţă nu este satisfăcătoare. Dacă spunem da, numeroasele posibilităţi nu pot constitui acea unică lume ersatz încheiată cu ajutorul propoziţiilor ramseene. Atunci ce altceva pot fi acestea? Dacă spunem nu, atunci întreb: există ceva anume care ne garantează succesul? Ca şi mai înainte, există o

stare de necesitate posibilă – filosoful din lumea mai simplă se află în ea – în care câteva dintre cele mai reuşite lumi ersatz ramsificate sunt incomplete. Pare arbitrar şi absurd să admitem că este posibil ca cineva să se afle într-o astfel de stare de necesitate, dată fiind condiţia sa de creatură simplă, ai cărei protoni nu sunt alcătuiţi din cuarci, iar apoi să negăm posibilitatea ca aceeaşi entitate să se afle într-o stare de necesitate paralelă, dacă este o creatură mai complexă, aşa cum credem noi, oamenii, despre noi înşine, că suntem.

Aţi putea spune: „dacă multiplicitatea este ceea ce ne dorim, nu mai devreme în vorbă decât în faptă – să alcătuim mai multe perechi ordonate, împerechind acea unică lume ersatz lingvistică ramsificată cu fiecare dintre numerele întregi cele infinit de numeroase." Însă, din nou, ca în cazul indivizilor posibili indiscernabili, multiplicitatea nu este tot ceea ce ne dorim. Ea pare o multiplicitate irelevantă. Avem acum noile reprezentări, infinit de numeroase, care diferă prin numerele întregi care au fost introduse în componenţa lor; şi avem posibilităţile, infinit de numeroase care diferă între ele prin permutări ale proprietăţilor străine pe care trebuie să le recunoaştem. Însă, numeroasele reprezentări nu reprezintă numeroasele posibilităţi într-un mod neambiguu, de raport biunivoc, unul la unul. În schimb, fiecare dintre numeroasele noi reprezentări este ambiguă vizavi de toate numeroasele posibilităţi, aşa cum a fost şi reprezentarea originală unică. Nu s-a câştigat absolut nimic.

Problema esatzistului constă în faptul că neagă, într-un mod destul de implauzibil, existenţa mai multor modalităţi în care una dintre lumile sale ersatz ramsificate ar putea deveni adevărată. El ar putea să-şi mai îndulcească reticenţa după cum urmează.

> Pentru fiecare dintre lumile mele ersatz ramsificate *există* numai o singură posibilitate; deoarece – spun eu, cu fermitate – lumea ersatz *constituie* posibilitatea. Prin urmare, neg faptul că există numeroase modalităţi în care o astfel de lume ersatz poate deveni adevărată. Însă sunt dispus să afirm, deoarece mă servesc cu modalitate primitivă – şi bine fac! – că, dacă lumea mea ersatz ar deveni adevărată, *atunci* ar exista numeroase modalităţi în care ea poate deveni adevărată. Pentru că atunci ar exista mai multe proprietăţi care necesită nume, aşadar ar exista un limbaj producător-de-lume mai bogat, şi deci distincţiile absente ar putea fi furnizate. Există doar această unică posibilitate, însă ar fi putut exista mai multe.

Nu sunt mulţumit. Această declaraţie sună mai bine decât este cazul. Sună ca şi cum ersatzistul m-ar întâlni la jumătatea drumului: atunci când îi cer posibilităţi numeroase el nu îmi oferă aşa ceva însă, cel puţin, îmi oferă numeroase posibilităţi *posibile*. Atunci, aş putea foarte bine spune:

numeşte-le cum doreşti, cel puţin avem numeroase lucruri de un tip oarecare. Nu este, însă, cazul. Nu există în ontologia ersatzistă vreo posibilitate posibilă neactualizată. Ersatzistul nu a străbătut nici măcar o parte din drumul către dovedirea a ceea ce eu am luat drept pur şi simplu adevărat. Afirm că există numeroase modalităţi în care ceva ar fi putut avea loc. Ersatzistul neagă faptul că există numeroase instanţe ale oricărui lucru relevant, cu toate că el dovedeşte faptul că ar fi fost posibil să fie aşa.

Cel puţin sper că face acest lucru, şi nu altceva. Totuşi, ersatzistul ar putea deveni răutăcios, părând a fi de acord cu mine, verbal, în timp ce nu este de acord cu mine în substanţă. El ar putea spune „există numeroase", în timp ce *înţelege* prin aceasta: „ar fi putut exista numeroase". Ar putea cratiţa să spună despre fierbătorul de cafea că este negru? Nu. Când *eu* fac afirmaţiile interşanjabile că „există numeroşi măgari care vorbesc – măgari care aparţin altor lumi" şi că „ar fi putut exista numeroşi măgari care vorbesc", aceasta se întâmplă deoarece, după mine, lucrurile se pot spune în oricare dintre aceste modalităţi echivalente, fără a fi necesară abandonarea semnificaţiei cuantificaţionale obişnuite a sintagmei „există numeroşi". (Să ne amintim că o parte a înţelesului obişnuit al oricărui idiom al cuantificării constă în susceptibilitatea sa faţă de restricţionări; iar restricţionările respective apar şi dispar, pe aripile vântului pragmatic.) Însă, dacă ersatzistul devine răutăcios, expresia sa „există numeroase" se îndepărtează de semnificaţia sa cuantificaţională obişnuită. „Există numeroase modalităţi în care lumea ersatz ramsificată ar putea deveni adevărată" ar putea însemna orice vă doriţi, de pildă, că Dumnezeu este mare şi bun. Însă, atâta timp cât ea este înţeleasă cuantificaţional, ersatzistul nu are nici un drept de a o afirma, aşa cum fac eu. El ar face mai bine să înghită găluşca: să spună direct că, oricât de straniu pare acest lucru, fiecare dintre lumile noastre ersatz ramsificate poate deveni adevărată într-un singur mod.

Skyrms este un filosof pregătit să înghită găluşca. Aşa cum am observat în prealabil, studiul său „Tractarian Nominalism" expune un ersatzism lingvistic de tip lagadonian. El nu reuşeşte să-şi declare afiliaţia intelectuală, însă consideră poziţia lagadoniană o „opţiune metafizică reală, şi anume una atractivă". El vede că poziţia respectivă are drept consecinţă faptul că „ne gândim la fapte posibile şi lumi posibile în două moduri radical diferite. Pentru lumile posibile ale căror obiecte şi relaţii constituie submulţimi ale acestei lumi, posibilităţile noastre sunt în mod esenţial *combinatoriale*. Rearanjăm unele sau toate relaţiile noastre între unele sau toate obiectele, pentru a ne obţine propriile posibilităţi..." Însă „ar putea exista mai multe sau alte obiecte decât există de fapt. Ar putea exista alte forţe în natură, alte proprietăţi fizice şi relaţii. Pentru a fructifica aceste intuiţii, trebuie să concepem posibilităţile în manieră *analogică*. În faza analogică... jocul este

foarte diferit... în această fază, haecceitismul eşuează" (atât pentru obiecte, cât şi pentru relaţii), „iar un tip de propoziţie ramsiană... o abordare a «noilor» obiecte învinge" („Tractarian Nominalism", pp. 201–2). Evident, Skyrms găseşte că este acceptabil ca o abordare propoziţională de tip Ramsey să triumfe, nu numai în cazul obiectelor mai numeroase sau al celor diferite – în ceea ce priveşte acest lucru, sunt de acord cu el – ci şi în cazul celorlalte forţe ale naturii, al celorlalte proprietăţi şi relaţii fizice.

Reprezentarea lingvistică a ridicat trei probleme, dintre care nici una nu a apărut în cazul realismului meu modal autentic.

(1) Anumite descrieri sunt inconsistente, aşa că avem nevoie de resurse pentru a le distinge pe cele consistente; în acelaşi timp, nu există lume inconsistentă.

(2) Nu putem avea două descrieri indiscernabile; în acelaşi timp, poate că există lumi indiscernabile şi, în orice caz, există cu certitudine părţi indiscernabile ale lumilor.

(3) Ceea ce poate fi descris se limitează la acele lucruri pentru care avem cuvinte; în acelaşi timp, lumile pot ignora mijloacele prin care încercăm să le descriem. Aceste trei neajunsuri ale ersatzismului lingvistic, luate împreună, îmi par a fi mai distrugătoare decât privirile incredule care salută propria mea concepţie despre pluralitatea lumilor. Dacă însă, complet conştient de avantajele şi neajunsurile sale, consideraţi ersatzismul lingvistic drept teoria mai bună, acest lucru nu ar fi contrar raţiunii. Înţeleg că aceasta este o problemă de cântărire şi de echilibru – nu de respingere radicală.

Lucrurile stau altfel în ceea ce priveşte ersatzismul pictural şi magic pe care urmează să le discut în finalul acestui capitol. Aceste două tipuri de ersatzism ar putea părea că deţin avantaje atât asupra realismului modal autentic, cât şi asupra ersatzismului lingvistic, însă cred că meritele lor sunt iluzorii şi că ele trebuie respinse. De departe, cel mai bun ersatzism este cel lingvistic.

3.3. Ersatzismul pictural

Dacă pentru realismul modal autentic problemele reprezentării lingvistice nu se pun, atunci poate că lumile ersatz construite în manieră mai fidelă după imaginea lumilor autentice servesc mai bine intereselor ersatzistului. Probabil, dincolo de caracterul său abstract, o lume ersatz este asemănătoare unei imagini. Să o înţelegem ca pe o imagine, într-un sens

generalizat: sensul în care o statuie înseamnă o imagine tridimensională, şi un model în lucru înseamnă o imagine în patru dimensiuni. Şi, să considerăm o imagine idealizată, infinită în mărime şi cu multe dimensiuni, dacă este cazul, care reprezintă lumea concretă în întregul său şi în toate detaliile. Nu dorim în această imagine nici vreo proiecţie cu prea puţine dimensiuni, nici vreo omisiune a unor părţi ascunse sau minuscule, nici vreo falsă structură care să existe în imagine dar să nu joace nici un rol în reprezentare.

O imagine reprezintă prin izomorfism. Avem o pisică pe covor şi o imagine a ei. Există o parte a imaginii care corespunde pisicii; ea este compusă din părţi care corespund, la rândul lor, părţilor pisicii: labelor, cozii, mustăţilor,... Această parte a imaginii este aproape în totalitate neagră, mai puţin o bucăţică albă ce corespunde unei bucăţele din gâtul pisicii; aşadar, imaginea reprezintă pisica în culoare neagră, mai puţin o parte albă de pe gâtul ei. Partea imaginii care corespunde pisicii atinge o altă parte a imaginii, care corespunde covorului; aşadar imaginea reprezintă pisica aflată pe covor.

Date fiind imaginile noastre obişnuite, izomorfismul este limitat. De pildă, partea imaginii care corespunde pisicii nu are blană; însă ea este luminată într-un anume fel, şi astfel reprezintă pisica îmblănită. Distanţele corespund nu prin identitate, ci printr-un factor gradual: părţile imaginii sunt mai apropiate între ele decât sunt părţile corespunzătoare ale pisicii şi covorului. Partea opusă a pisicii, cu detaliile sale, nu apare în imagine deloc; nici o parte a imaginii nu este izomorfă acesteia; şi totuşi pisica este reprezentată ca pisică adevărată, completă sau, cel puţin, nu este reprezentată ca o pisică incompletă. Până şi în ceea ce priveşte machetele există limite ale izomorfismului. O machetă a unui tren nu reprezintă prototipul său ca fiind din plastic (cu atomi ce depăşesc scala) sau ca având un motor electric. Aceste limite practice ale izomorfismului se încropesc din raţiuni extinse, complicate, de înţelegere convenţională; în acest punct, reprezentarea picturală este asemănătoare limbajului. Noi nu vrem aşa ceva. Noi căutam o *alternativă* a lumilor ersatz lingvistice, aşadar haideţi să găsim ceva pe cât posibil diferit. De vreme ce concepem noile lumi ersatz ca pe nişte imagini *idealizate* am putea presupune, fără grijă, că acestea reprezintă, în totalitate, cu ajutorul unui izomorfism. Singurele limite care mai rămân, dacă acestea există, sunt cele care nu pot fi evitate dat fiind proiectul nostru de a folosi entităţi abstracte pentru a le descrie pe cele concrete.

Reprezentarea izomorfă, simplă şi pură, are loc prin intermediul compunerii părţilor şi al identităţii relaţiilor şi proprietăţilor. Prin urmare, lumea noastră ersatz picturală trebuie să fie compusă din părţi care au

diverse proprietăți organizate într-un anume fel. Așadar, ea reprezintă lumea concretă ca fiindu-i izomorfă: și aceasta din urmă va fi compusă din părți corespondente cu aceleași proprietăți, organizate în același fel. O lume ersatz descrie corect lumea concretă. (O *singură* lume ersatz realizează această performanță dacă nu cumva există duplicație în rândul lumilor ersatz.) În cazul *acelei* lumi ersatz, imaginea abstractă și lumea concretă sunt cu adevărat izomorfe. Orice altă lume ersatz descrie incorect lumea concretă. Orice altă lume ersatz reprezintă, în manieră falsă, lumea concretă ca fiindu-i izomorfă, dar, de fapt, lucrurile nu stau astfel; mai mult nimic – sau nimic altceva în care un ersatzist crede – nu este în relație de izomorfism cu vreo altă lume ersatz. Lumea ersatz care descrie corect lumea concretă constituie lumea ersatz actualizată. Orice altă lume ersatz ar fi putut fi actualizată în locul acesteia: dacă lumea concretă ar fi fost diferită, prin organizarea și prin proprietățile părților ei, ar fi fost necesar, în consecință, ca ea să fie izomorfă cu o lume ersatz diferită.

La fel cum o parte a imaginii pisicii pe covor este izomorfă (în anumite limite) pisicii, iar părți mai mici ale imaginii sunt izomorfe părților pisicii, tot așa părțile lumii ersatz actualizate sunt izomorfe părților lumii concrete. Anumite părți ale unor alte lumi ersatz sunt, de asemenea, izomorfe cu părțile lumii concrete – falsa reprezentare în cadrul lumilor ersatz în cauză rezidă în altă parte. Alte părți ale lumilor ersatz nu sunt izomorfe cu nimic din ceea ce există, însă ele ar fi putut fi astfel dacă lucrurile ar fi stat într-un mod diferit. La fel cum părțile lumilor posibile autentice sunt indivizii posibili, tot așa părțile lumilor ersatz picturale sunt indivizii ersatz posibili. Iar atunci când o întreagă lume ersatz este izomorfă cu lumea concretă și, prin urmare, este actualizată integral, diferiți indivizi ersatz, care aparțin acelei lumi ersatz, sunt actualizați cu ajutorul unui izomorfism concret corespunzător.

Marele avantaj al ersatzismului pictural față de cel lingvistic stă în aceea că, în cazul său, nu există nici o problemă legată de posibilitățile care presupun proprietăți naturale străine. Așa cum eu afirm că proprietățile străine sunt instanțiate de părțile altor lumi, tot așa ersatzistul pictural poate spune că proprietățile respective sunt instanțiate de părțile imaginilor abstracte. Ersatzistul pictural își poate păstra lumile ersatz străine, pline de indivizi ersatz ce instanțiază diverse proprietăți naturale străine aflate dincolo de granițele gândirii și ale limbajului nostru. Spre deosebire de ersatzistul lingvistic, cel pictural nici nu omite, nici nu confundă aceste posibilități.

Totuși, am trei obiecții. Prima și a doua reamintesc de obiecțiile aduse ersatzismului lingvistic; însă, pentru fiecare caz, problemele se pun

în moduri diferite. A treia este o obiecție nouă și, cred, este și cea mai serioasă.

Prima obiecție constă în aceea că încă avem nevoie de modalitatea primitivă. Nu ca mai devreme, în scopul de a impune condiția consistenței atunci când alegem lumile ersatz dintr-o clasă mai mare de candidate; am depășit, cu adevărat, acea problemă. Ersatzismul pictural, precum realismul modal autentic, și spre deosebire de ersatzismul lingvistic, nu necesită eliminarea, prin filtrare, a candidatelor inconsistente, pentru că, din capul locului, nu există nici o astfel de candidată. De pildă, am observat că este mult prea ușor să *afirmi* că aceeași particulă este încărcată atât negativ, cât și pozitiv. Dar dacă, de fapt, acestea constituie atribute incompatibile, indiferent dacă putem sau nu ști acest lucru, atunci nimic – fie că este vorba de o particulă concretă, fie de o parte a unei imagini abstracte – nu poate avea ambele atribute. Iar, dacă modul în care reprezentăm faptul că o particulă are atât sarcină negativă, cât și pozitivă constă într-un procedeu prin care o parte a unei imagini devine, la rândul ei, atât pozitivă, cât și negativă, putem fi siguri că această coexistență a sarcinilor va fi prinsă într-o imagine numai dacă acest lucru este, într-adevăr, posibil.

Îmi este cunoscut faptul că există așa-numitele „imagini inconsistente" pe care Escher le-a numit, în principal, astfel. Însă, ceea ce face posibilă inconsistența acestor imagini este faptul că reprezentarea lor nu este perfect picturală. Ea nu se realizează în întregime prin intermediul unui izomorfism; de pildă, există convenții asupra perspectivei care sunt abuzate. Totuși, cu cât izomorfismul realizează mai mult din reprezentare, cu atât mai puține șanse va avea orice tip de inconsistență – este oare posibil ca o statuie să fie inconsistentă? Iar lumile noastre ersatz picturale rămân picturale fără să facem vreun compromis. *Totul* se realizează prin intermediul izomorfismului.

Reprezentarea implicită, pe de altă parte, ne este încă alături, și impune în continuare condiția necesității modalității primitive. O analiză a modalității în termenii ersatzismului pictural este circulară. Pentru a înțelege de ce, haideți să încercăm să analizăm afirmația modală potrivit căreia ar putea exista un măgar care vorbește. Această afirmație este adevărată, dacă și numai dacă există o lume ersatz potrivit căreia există un măgar care vorbește. O asemenea lume ersatz este o lume care conține ca parte – ca individ ersatz posibil – un măgar ersatz care vorbește. Însă ce înseamnă să numești o entitate „măgar ersatz care vorbește"? În ultimă instanță, acesta *nu* este izomorf nici unui măgar care vorbește pentru că nu există vreun astfel de măgar care vorbește cu care primul să stea într-o relație de izomorfism. În orice caz, nu există vreun astfel de măgar în singura lume concretă în care ersatzistul crede. Imaginea reprezintă în

manieră falsă; măgarul ersatz care vorbeşte şi, de asemenea, lumea ersatz căreia acesta îi aparţine nu sunt actuali. Ceea ce face ca un lucru să fie un măgar ersatz care vorbeşte este simplul fapt că această entitate ar fi *putut fi* izomorfă unui măgar vorbitor care să aparţină lumii concrete, că acest măgar *ar fi aparţinut*, într-adevăr, lumii concrete dacă aceasta ar fi fost diferită, iar el *nu ar fi putut fi* izomorf nici oricărei părţi a lumii concrete care să nu fie un măgar care vorbeşte.

Pe scurt, ar putea exista un măgar care vorbeşte dacă şi numai dacă ar exista un măgar care vorbeşte aflat în relaţie de izomorfism cu anumite părţi ale lumii ersatz. Acesta nu constituie, însă, un pas înainte în analiza afirmaţiei modale de la care am pornit.

Dacă un măgar ersatz care vorbeşte ar fi, literal, un măgar care vorbeşte, nu am avea nici o problemă. (Acesta este motivul pentru are eu nu am o problemă paralelă: eu afirm că un măgar care vorbeşte aparţinând unei alte lumi *este*, într-adevăr, un măgar care vorbeşte.) Dar acest lucru, cred eu, este subînţeles. Împărtăşirea proprietăţilor, dincolo de linia de demarcaţie dintre concret şi abstract trebuie să aibă anumite limite. Concretitudinea şi abstractitatea însele nu pot fi, evident, proprietăţi împărtăşite. Şi la fel, nici *măgăritatea* (*s.n.*) nu poate constitui o astfel de proprietate. Orice ar însemna „concret", un lucru este sigur: un măgar este chiar acel tip de entitate în mod paradigmatic concretă. Prin urmare, un măgar ersatz abstract, care vorbeşte sau nu, nu este un măgar. În ceea ce priveşte proprietăţile şi organizarea părţilor sale – şi este vorba de toate proprietăţile, mai puţin acelea care nu pot fi împărtăşite, dincolo de linia de demarcaţie între concret şi abstract – această entitate este exact ca un măgar. Este exact ca un măgar, numai că este abstractă, în loc să fie concretă. Însă, acest mod de exprimare ne poate trăda. A spune că ceva este „precum un măgar" nu înseamnă a spune că există vreun măgar cu care acest ceva se aseamănă. În acest caz nu există un astfel de măgar sau, cel puţin, aşa presupune ersatzerul. Măgarul nostru ersatz diferă de orice măgar existent, chiar în afara lipsei sale de concretitudine. Pentru că nici un măgar nu vorbeşte. Entitatea noastră este precum un măgar numai în sens modal: este precum măgarii care ar putea exista, nu precum măgarii care există.

(S-ar putea să ne descurcăm mai bine în privinţa unor lucruri mai simple. Să presupunem că am întrebat ce este un proton ersatz abstract. Răspunsul, „ceva care este exact ca un proton, mai puţin faptul că nu este concret", nu trebuie luat în sens modal; acesta nu ajută la nimic. Spre deosebire de domeniul măgarilor, domeniul posibilităţilor protonilor de a fi diferiţi este mult mai limitat. Aşadar, am face bine să acceptăm nu doar că orice proton ersatz este asemănător unui proton, ci şi faptul că există unii protoni cu care protonul ersatz se aseamănă. Această afirmaţie nu este

indiscutabilă – este ea oare prea esențialistă în privința categoriei de proton? – însă, dacă ea nu este corectă în ceea ce privește protonii, ar putea fi totuși corectă referitor la anumite lucruri mai simple, de pildă, puncte ale spațiu-timpului. Așa că putem merge mai departe: deoarece ne aflăm în posesia unor definiții structurale ale tipurilor de atomi în termeni de particule subatomice, ale tipurilor de molecule în termeni de atomi, și așa mai departe. (Uneori aceste definiții sunt disjunctive, ca atunci când există izotopi ai unui element sau izomeri ai unui compus.) Așadar, am să dovedesc că putem preciza ce anume este o moleculă ersatz de paradiclorobenzen. Nu contează dacă nu există nici o moleculă concretă de paradiclorobenzen cu care o moleculă ersatz de paradiclorobenzen să fie izomorfă: noi nu caracterizăm moleculele ersatz cu ajutorul izomorfismului lor cu molecule concrete, ci prin definirea lor structurală în termeni de entități ersatz – protoni ersatz, și altele – pe care le putem caracteriza prin izomorfismul pe care îl întreținem cu concretul. Însă, la un moment dat, această metodă dă greș: care este definiția structurală a măgarului care vorbește? Dacă trebuie să cunoaștem această definiție înainte de a analiza afirmația că ar fi putut exista un măgar care vorbește, sau afirmația că ar fi putut exista o pisică ce filosofează, sau o vacă ce râde, analiza modalității va rămâne lung timp neterminată.)

Extinzând contrastul pe care l-am discutat mai devreme, între reprezentarea explicită și cea implicită, putem afirma că o lume ersatz picturală reprezintă în mod *explicit* faptul că lumea concretă constă din părți organizate într-un anume fel și care au anumite proprietăți. Proprietățile se limitează aici la cele care pot fi împărtășite, prin urmare nu putem avea vreo reprezentare explicită a faptului că există măgari, sau protoni, sau cățeluși, sau stele – nu atunci când astfel de entități sunt paradigmatic concrete. (Astfel, reprezentarea numai imaginată a unui proton sau a unei molecule de paradiclorobenzen, deși poate fi neproblematică, nu are statut de reprezentare explicită.) Iar o lume ersatz reprezintă *implicit* tot ceea ce este implicat logic de către ceea ce ea reprezintă explicit. Implicația logică este modală: avem o reprezentare implicită a faptului că există un măgar care vorbește pentru că, în mod necesar, dacă proprietățile și organizarea părților lumii concrete sunt așa cum ele sunt reprezentate explicit că sunt, atunci trebuie să existe un măgar care vorbește. Într-adevăr, ori de câte ori se reprezintă faptul că există entități concrete de tipul cutare, sau instanțe ale proprietăților neîmpărtășite, reprezentarea trebuie să fie implicită.

(Un alt tip de reprezentare implicită, pe care am observat-o în cazul lingvistic, ne însoțește în continuare: reprezentarea printr-o lume ersatz care constituie chiar lumea actualizată. Pentru a face ca această repre-

zentare să fie explicită ar trebui să lăsăm fiecare lume ersatz să descrie nu numai lumea concretă, ci şi întregul sistem de lumi ersatz, inclusiv pe sine însăşi. Acest lucru va face ca lumile ersatz să devină extraordinar de complexe. Şi, mai rău, dacă lumile ersatz se descriu una pe alta descriindu-se una pe alta..., aceasta ar însemna că fiecare lume ersatz conţine multe părţi diferite care ar putea fi izomorfe lumii concrete. Atunci ce distinge partea ce ar trebui să constituie o imagine a lumii concrete de toate celelalte părţi care constituie părţi ale imaginilor diferitelor lumi ersatz?)

Aceasta problemă este foarte similară celei care impunea ersatzismului lingvistic în cazul că alegeam un limbaj producător-de-lume sărăcit capabil să descrie chestiuni locale, dar nu şi pe cele globale. Avem nevoie de modalitatea primitivă pentru a trece de la ceea ce se reprezintă explicit, la acel ceva despre care se implică logic ceva, cum ar fi, de pildă, dacă există sau nu un măgar care vorbeşte. Prin urmare, am putea căuta un remediu în aceeaşi direcţie: să introducem un limbaj pentru care implicaţia logică poate fi definită în termeni deductivi, pur sintactici. (Acesta nu va fi limbajul producător-de-lume, de vreme ce nu mai avem aşa ceva în acest caz.) Ca parte a acestei definiţii, va fi necesar să specificăm o listă de axiome. Din nou, eu nu cred că putem face acest lucru fără a ne baza, în secret, pe modalitatea primitivă. Vom avea nevoie de axiome condiţionale care să declare că, *dacă* – aici urmează o descriere foarte lungă, probabil infinită, în termeni de proprietăţi care pot fi satisfăcute, dincolo de linia de demarcaţie dintre abstract şi concret – *atunci* există un măgar care vorbeşte. Din nou, este imposibil, din perspectivă practică, să formulăm aceste axiome, şi deci nici un ersatzist pictural nu îşi poate completa teoria. (Şi chiar dacă, *per impossibile*, acest lucru ar fi posibil, mi s-ar părea încă foarte ciudat să se ajungă la situaţia în care, înainte de a încheia analiza modalităţii, să fie necesară întreprinderea unei analize a măgăritătii vorbitoare!) Cu excepţia cazului în care, desigur, ersatzistul face alegerea cea mai evidentă: declară că, printre condiţionalii de forma cuvenită, axiomele vor fi exact acele propoziţii care sunt necesar adevărate.

A doua mea obiecţie este aceea că ne confruntăm, în continuare, cu problema confundării posibilităţilor indiscernabililor cu toate că aceasta ia o formă inedită. Cu siguranţă că, în cazul ersatzismului pictural, spre deosebire de cel al ersatzismului lingvistic, posibilităţile nu se conformează vreunui principiu de identitate a indiscernabilelor. Ar putea exista lumi ersatz indiscernabile; şi cu siguranţă că vor există şi individuali ersatz indiscernabili. O lume ersatz potrivit căreia există recurenţă eternă bidirecţională va consta într-o mulţime de perioade ersatz indiscernabile, iar în cadrul acestora se vor afla cuceritori indiscernabili ersatz de tip

napolean. Problema apare în legătură cu actualizarea posibilităților indiscernabile. Dacă o lume ersatz este izomorfă lumii concrete, atunci la fel este oricare altă lume care este indiscernabilă de prima; în timp ce ar trebui, de fapt, să existe una şi numai o singură lume ersatz actualizată. La fel de grav stau lucrurile în ceea ce priveşte indivizii ersatz indiscernabili. Să presupunem că lumea concretă prezintă recurență eternă, având câte un cuceritor Napoleon pentru fiecare perioadă a sa. Să discutăm cazul unuia dintre aceşti cuceritori: Napoleon însuşi. El este izomorf *tuturor* acelor indivizi ersatz indiscernabili. Astfel că, pentru Napoleon, există o mulțime de posibilități indiscernabile, aşa cum se şi cuvine; însă, în loc să actualizeze una dintre posibilități, Napoleon le actualizează pe toate! Acest lucru nu este corect. În consecință, ar trebui oare să luăm posibilitățile nu în sensul de lumi şi indivizi ersatz, ci de clase de echivalență a acestora sub relația de indiscernabilitate? Nu, acest lucru ne-ar înapoia actualizarea unică, în schimbul confundării posibilităților indiscernabile. Eu nu am o problemă similară: izomorfismul nu distinge indiscernabilii, însă identitatea o face. Dacă lumea noastră este o lume a recurentei eterne, Napoleon actualizează un singur individ posibil indiscernabil: pe sine însuşi.

A treia, şi cea mai serioasă obiecție a mea constă în aceea că ersatzismul pictural nu scapă în totalitate de o ontologie neavenită. Lumile şi indivizii săi ersatz „abstracți" nu sunt abstracți în nici un sens obişnuit al cuvântului, sau în nici un sens în care s-ar putea crede mai uşor decât în *possibilia* mele cele „concrete".

În subcapitolul 1.7 menționam că mă nemulțumeşte faptul că presupusa distincție între abstract şi concret devine tot mai confuză. Am descris patru căi în care se poate încerca explicarea acesteia şi mă plângeam de faptul că aceste căi se află în dezacord una cu cealaltă. Haideți să le trecem din nou în revistă, pentru a vedea dacă putem găsi vreun sens util în care o lume ersatz picturală ar putea fi „abstractă".

Am discutat în primul rând Calea Exemplului: entitățile concrete sunt lucruri precum măgarii, cățeluşii, protonii şi stelele, în timp ce entitățile abstracte sunt lucruri cum ar fi numerele. Aceasta Cale nu ne ajută deloc, dacă trebuie să credem că măgarii ersatz picturali sunt aproximativ similari măgarilor, în ceea ce priveşte organizarea şi proprietățile părților lor, însă rămân, totuşi, abstracți.

A doua cale considerată era Calea Confundării: distincția dintre entitățile concrete şi cele abstracte este chiar distincția dintre indivizi şi mulțimi, sau dintre particulari şi universali, sau poate dintre indivizi particulari şi orice altceva. Aceasta Cale este inutilă: lumile ersatz picturale trebuie să fie indivizi particulari, dar, chiar în aceste condiții, ele rămân

abstracte. Pentru că, dacă este ca lumile ersatz picturale să se conformeze funcțiilor care le revin, trebuie să cuprindă părți capabile să împărtășească, extensiv, proprietățile și de relațiile cu indivizii particulari care constituie părți a lumii concrete. Însă – în afara ciudatelor clasificări extrinseci și disjunctive – pare să existe puține proprietăți comune universalilor și particularilor sau mulțimilor de indivizi și indivizilor. Prin urmare, ar fi de dorit ca lumile ersatz să conțină particulari, în locul universalilor, să fie alcătuite mai degrabă din indivizi decât din mulțimi. (Nu elimin posibilitatea ca *unele* dintre părțile lumii ersatz și, de asemenea, ale lumii concrete, ar putea fi universali. Dar, chiar și așa, atât lumea ersatz, cât și lumea concretă trebuie, totuși, să se dividă exhaustiv în particulari de vreme ce universalii constituie părți ale particularilor care îi instanțiază.) Iar, dacă așa stau lucrurile, lumile ersatz trebuie să constituie ele însele indivizi particulari. Pentru că, un universal nu poate fi compus din părți particulare: universalii au recurență în timp ce particularii nu; însă, dacă întregul este recurent, atunci la fel sunt și părțile sale deoarece părțile trebuie să fie prezente oriunde este prezent întregul. Iar o mulțime nu poate fi, din punct de vedere mereologic, alcătuită din părți individuale. Pentru că două lucruri nu pot fi niciodată compuse din exact aceleași părți – aceasta este diferența dintre compoziția mereologică și procedura de generare a mulțimilor – și există deja un individ compus din acele părți. Mereologia se aplică, cred, mulțimilor; însă este necesar ca, prin părțile unei mulțimi să înțelegem submulțimile sale mai degrabă decât vreunul dintre indivizii posibili.

A treia cale dezbătută era Calea Negativă: entitățile abstracte nu au o locație spațio-temporală; ele nu interacționează cauzal; nu sunt niciodată indiscernabile una de alta. De vreme ce lumile noastre ersatz abstracte trebuie să reprezinte pictural, cu ajutorul proprietăților și organizării părților lor, se pare că părțile respective trebuie să intre în relații spațio-temporale. Poate că ele nu stau în relații spațio-temporale cu noi; însă, dacă așa stau lucrurile, atunci nici noi nu ne aflăm în relații spațio-temporale cu ele, însă acest lucru nu *ne* face abstracți. (Diferența dintre abstract și concret trebuie să fie o diferență de tip, prin urmare ea nu este o chestiune relativă.) Situația este similară în cazul interacțiunii cauzale: părțile lumilor ersatz nu interacționează cauzal cu noi, dar se pare că ele intră în interacțiuni cauzale unele cu altele. Sau, cel puțin, în ceva foarte apropiat de interacțiunea cauzală: acest lucru va fi acoperit de o analiză contrafactuală a cauzalității în care contrafactualii, la rândul lor, sunt explicați în termeni de apropiere a lumilor ersatz. Ne-am putea încăpățâna să negăm faptul că părțile lumilor ersatz sunt localizate, sau că intră în interacțiuni cauzale, din simplul motiv că nu sunt concrete; însă numai dacă identificăm un motiv independent pentru care,

într-adevăr, lumile ersatz nu sunt concrete. În ceea ce priveşte indiscernabilitatea: o lume ersatz care descrie o recurenţă eternă bidimensională va conţine părţi indiscernabile. Prin urmare, din toate cele trei puncte de vedere lumea ersatz picturală este compusă din părţi pe care Calea Negativă nu le poate eticheta „abstracte". Aşadar, Calea Negativă nu sprijină nici o pretenţie care să ateste caracterul abstract al lumilor ersatz însele.

A patra cale pe care am avut-o în vedere era Calea Abstracţiei: entităţile abstracte sunt abstracţii din entităţi concrete. Ele rezultă în urma unei abstrageri de specificitate astfel că o descriere incompletă a entităţii originale concrete devine o descriere completă a abstracţiei. Însă lumilor şi indivizilor noştri picturali ersatz nu pare să le lipsească nicidecum detaliile specifice. Poate că se poate spune că lumea ersatz actualizată este, într-un fel, o abstracţie pornind de la lumea concretă; deşi, se pare că nu *specificitatea* constituie ceea ce a fost abstras. Însă cum rămâne cu lumile? Constituie ele oare un fel de abstracţii obţinute pe baza altor lumi concrete? – Nu, deoarece, după părerea ersatzistului, nu există alte lumi concrete ale căror abstractizări să le constituie lumile ersatz neactualizate respective. [5]

Totuşi, Calea Abstracţiei, cred eu, rămâne realmente singura noastră speranţă că am putea găsi un sens în care lumile ersatz picturale şi părţile lor sunt „abstracte". Cel mai bun mod în care se poate înţelege pretenţia formulată mai sus este următorul. În primul rând, *unele* dintre acestea constituie, literal, abstracţii. Există un ingredient special al lumii concrete – pe care îl voi numi *energie* – care lipseşte cu desăvârşire din toate lumile ersatz, precum şi din părţile acestora. Lumea ersatz actualizată este exact la fel ca lumea concretă, căreia însă îi este înlăturată energia, prin urmare, în acest sens, ea constituie o abstracţie. La fel, orice individ ersatz aflat într-o relaţie izomorfică cu o parte a lumii concrete constituie o abstracţie căreia îi lipseşte energia. În al doilea rând, restul lumilor şi indivizilor ersatz nu constituie, literal, nişte abstracţii. Nu există nimic din care acestea să fie abstrase. Le numim, totuşi, abstracte, deoarece, la fel ca entităţilor care constituie, literal, nişte abstracţii, lumilor şi indivizilor ersatz rămaşi le lipseşte energia. Faptul că le lipseşte energia le face similare abstracţiilor.

(Abstracţiile autentice, ne amintim, ar putea fi la fel de bine tratate ca ficţiuni verbale inofensive: a vorbi despre abstracţia „om economic", înseamnă a vorbi, în manieră abstractă, despre un om obişnuit. Nu există, în cazul de faţă, nici o speranţă în sensul aplicării unei astfel de strategii. Nu în cazul entităţilor asemănătoare abstracţiilor, care însă nu constituie abstracţii autentice: nu putem vorbi cu adevărat despre lucrurile din care aceste entităţi sunt abstrase, din moment ce nu există astfel de lucruri. Şi nu

există speranță nici măcar în cazul abstracțiilor autentice că celelalte ar trebui să se asemene: pentru a face ca aceste entități să fie similare abstracțiilor sunt necesare abstracții *autentice* cu care acestea să se asemene. Non-abstracțiile despre care se vorbește într-un sens abstract – oamenii obișnuiți, de exemplu – nu ar face ca lucrurile de aceeași categorie să fie asemănătoare unor abstracții.)

Ați putea fi tentați să dați energiei un nume diferit. O veți numi oare, „concretețe"? Nu; pentru că atunci când lumilor ersatz neactualizate le lipsește energia, ele nu constituie abstracții autentice, ci sunt numai asemănătoare unor abstracții. (Și poate unele entități cu energie constituie abstracții autentice. De ce să nu abstragem, pornind de la lumea concretă, înlăturând altceva, în locul energiei sale?) O veți numi „actualizare"? Nu; *ex hypothesi* aceasta lipsește până și din lumile ersatz actualizate. O veți numi „existență"? Nu; tărâmul ersatz abstract, oricât de mult i-ar lipsi energia, există totuși.

Atât lumea concretă cât și lumile ersatz picturale constituie indivizi particulari extrem de complecși. Unul dintre acești indivizi este cel din care noi înșine facem parte. Acesta iese în evidență pentru că are energie, iar din acest motiv – și se pare că *numai* din acest motiv – se numește „concret". De ce ne gândim că suntem parte din acest individ ce posedă energie? Cum am putea ști acest lucru și de ce ne-ar păsa? *Ex hypothesi*, în cazul contrar, am putea avea aceleași proprietăți, iar părțile noastre și ale împrejurimilor noastre ar putea fi aranjate într-o manieră asemănătoare, indiferent dacă avem energie sau nu.

Aproape că ne-am reîntors la realismul modal autentic. În măsura în care ersatzismul pictural este diferit, diferențele sale nu îi sunt de nici un folos. Ontologia sa nu este mai apropiată de bunul simț decât a mea: este aceeași ontologie din care lipsește numai energia, acel ingredient misterios ce se adaugă unei lumi posibile. Poate că adăugarea energiei furnizează un sens în care putem spune că există o singură lume concretă – nu putem decât să sperăm că facem parte din ea! – însă orice legătură cu motivele pentru care am dori să putem spune acest lucru este de mult dispărută. Lumile ersatz nu constituie mulțimi sau universali, entități „abstracte" în care s-ar putea să credem deja. Părțile entităților în care ni se cere să credem sunt măgari, câței, protoni, stele sau orice doriți, însă nu sunt nume. Iar motivul pentru care numele sunt interzise este extrem de șubred.

Imaginile reprezintă datorită faptului că au mult în comun cu ceea ce reprezintă. Problema noastră este că aceste elemente comune nu sunt foarte numeroase. Ersatzismul pictural trebuie deci respins.

3.4. Ersatzismul magic

Atât în privința ersatzismului lingvistic, cât și în privința ersatzismul pictural trebuie să existe o dare de seamă cu privire la modul în care funcționează, în cadrul acestora, reprezentarea. Aceasta dare de seamă se bazează pe structura set-teoretică sau mereologică a lumii ersatz. Ceea ce este adevărat *potrivit* acestei dări de seamă depinde de ceea ce este adevărat *cu privire la* ea; iar ce este adevărat despre ea constă, în principal, în faptul că este construită într-un anumit fel din constituenți de anumite tipuri. Același lucru poate fi spus despre reprezentarea din cadrul realismului meu modal autentic: este adevărat, potrivit altei lumi, că există un măgar care vorbește pentru că este adevărat, referitor la acea lume, că un măgar care vorbește constituie una dintre părțile sale.

Atunci când am insistat asupra necesității de a oferi o versiune structurală a reprezentării se părea că ne confruntăm cu o alegere între două rele: pe de o parte, o insuficientă putere de reprezentare și, în caz în contrar, putere suficientă, însă obținută cu ajutorul unei ontologii neavenite. Poate că această situație ar trebui să ne învețe să nu căutăm cu tot dinadinsul versiuni structurale ale reprezentării. Poate că avem nevoie de o versiune a reprezentării total diferită, sau poate că nu avem nevoie de nici o versiune.

Să presupunem atunci că lumile ersatz nu au o structură internă relevantă. Putem la fel de bine să presupunem că ele nu au structură deloc. Ele nu constituie mulțimi, prin urmare, nu au nici elemente. Sunt atomare din punct de vedere mereologic, așa că nu au părți propriu-ziše. Ele sunt entități simple.

Și, mai mult, lumile ersatz sunt entități simple abstracte. În ce fel „abstracte"? – Pesemne în felul propus de Calea Negativă. Aceasta deoarece *ex hypothesi* lumile ersatz nu sunt mulțimi, în particular, nici clase de echivalență. Nici nu le putem înțelege ca părți non-spațio-temporale – universali sau tropi – ale particulelor sau măgarilor sau a orice altceva vă doriți, care aparțin lumii concrete; deoarece, în mod sigur, nu există suficiente astfel de entități care să furnizeze pe atât de multe lumi ersatz pe cât ne dorim. Însă lumile ersatz nu se află *sui generis* printre entitățile abstracte; ele constituie membri distincți ai unei clase mai largi de entități simple abstracte. Ați putea prefera să dați acestor entități simple un anumit nume tendențios, însă eu am să le numesc pur și simplu *elemente*.

Există o diferență importantă între elemente. Din nou, am nevoie de un cuvânt neutru pentru a mă referi la ea; așadar, am să spun doar că unele elemente sunt *selectate*, altele nu. Care dintre ele sunt selectate depinde de

ce se întâmplă în cadrul lumii concrete. De pildă, anumite elemente nu pot fi selectate dacă lumea concretă nu conține un măgar care vorbește. Și există un element care, cu necesitate, este selectat dacă și numai dacă există un măgar care vorbește. Deoarece selectarea elementelor depinde de lumea concretă putem să o înțelegem în sensul de relație binară pe care lumea concretă o întreține cu orice selectează aceasta.

S-ar putea întâmpla ca, în mod necesar, dacă lumea concretă selectează elementul *E*, atunci să selecteze și elementul *F*. În acest caz, să spunem că *E* implică *F*. Presupunem că această relație de implicație între elemente satisface diferite principii formale: este destul să precizăm că elementele, luate sub semnul implicației, alcătuiesc o algebră booleană atomică completă. În această algebră booleană există numeroase elemente, numite *maximale*, pe care nici un alt element nu le implică (excepție face un element special „nul", care implică fiecare element diferit, chiar și pe cele maximale). Numim două elemente *incompatibile*, dacă și numai dacă ele nu pot fi selectate în același timp. Atunci, un element maximal este incompatibil cu exact acele elemente pe care nu le implică (și nu este nul); aceasta constituie o manieră alternativă în care se poate realiza o caracterizare a elementelor maximale. Cu necesitate, indiferent ce se întâmplă în lumea concretă, un singur element maximal va fi selectat. Prin urmare, elementele selectate vor fi exact acele elemente implicate de elementul maximal selectat. Deoarece fiecare element (nenul) este implicat de cel puțin un element maximal, este posibil ca fiecare element (nenul) să fie selectat.

(O versiune mai complicată a teoriei, propusă de Bricker, permite existența unor mulțimi de două sau mai multe elemente, în care toate elementele se implică reciproc; obținem o algebră booleană numai dacă ne debarasăm de toate elementele, cu excepția unuia singur, din fiecare mulțime. De dragul simplității, presupun că nu există astfel de mulțimi, prin urmare, ne aflăm deja în posesia unei algebre booleane.)

Un element *E reprezintă* faptul că așa-și-pe-dincolo, sau este adevărat că așa-și-pe-dincolo *potrivit lui E*, dacă și numai dacă, în mod necesar, dacă *E* este selectat, atunci așa-și-pe-dincolo. Aceasta este maniera în care reprezintă, în particular, elementele maximale. Elementele maximale sunt *teoriile ersatz*. Sfârșitul teoriei.

Să presupunem că un ersatzist îmi expune pur și simplu teoria sa. Ar urma o dezbatere previzibilă și greu de elucidat. Să o trecem, în mare viteză, în revistă.

Eu: Aceasta nu este o teorie. Este o schemă de teorie, căreia i s-ar potrivi oricâte teorii diferite. Chiar și propria mea teorie: poate că elementele sale sunt mulțimile de lumi, poate că lumea concretă – sau *orice* lume concretă – selectează numai acele elemente care o conțin ca membru

al lor, şi este adevărat, potrivit unui element oarecare, faptul că un măgar vorbeşte, dacă şi numai dacă fiecărei lumi din cadrul acelui element îi aparţine un măgar care vorbeşte. În aceeaşi măsură, orice tip de ersatzism lingvistic sau pictural s-ar potrivi schemei tale.

El: Lucrurile nu stau deloc astfel. Ai fost atent numai la latura pozitivă a teoriei mele, însă ai trecut cu vederea tot ceea ce am negat. Neg faptul că elementele sunt concrete. Neg faptul că ele au o structură. Neg faptul că ele conţin părţi sau membri. Toate acestea interzic interpretările pe care le-ai enumerat. (Tipul este suficient de onest. Însă, dacă s-ar fi putut ignora toate negările sale, argumentul meu ar fi trecut cu bine.)

Eu: Produci un efect de mare mister pentru că nu îmi spui nimic despre natura elementelor.

El: Ţi-am spus că elementele sunt abstracte şi că sunt simple. Ştiu că nu este ceea ce doreşti să auzi. Vrei să ţi se spună că ele au un anumit tip de structură complexă, ca şi cum ar constitui descrieri lingvistice sau imagini. Eu însă neg faptul că elementele ar avea o astfel de structură. De ce ar fi această negaţie mai puţin informativă decât o istorie pozitivă pe marginea presupusei structuri a elementelor?

Eu: Produci un al doilea mister pentru că nu îmi spui ce înseamnă că o lume concretă „selectează" un element.

El: Este vorba de un termen primitiv. Toate teoriile au termenii lor primitivi, iar „selectează" şi „elemente" sunt cei pe care îi aleg pentru teoria mea.

Eu: Nu poţi explica modalitatea pentru că o înţelegi şi pe aceasta în sensul de termen primitiv.

El: Este adevărat. Nu pretind că explic modalitatea, însă există numeroase alte scopuri pe care o teorie le poate servi. (Tipul este, din nou, destul de onest.) Alegerea se face între modalitatea primitivă şi o ontologie excentrică precum a ta, iar eu aleg prima variantă.

Eu: Ce este atât de sănătos în propria ta ontologie? Multiplici entităţile cel puţin la fel de des ca mine.

El: Ontologia ta îşi râde de bunul simţ, în timp ce a mea nu. Tu impui condiţia existenţei unei mulţimi de măgari ş. a. m. d.; toată lumea ştie ce înseamnă toate acestea, şi nimeni nu crede aşa ceva. Eu impun condiţia existenţei unei mulţimi de entităţi simple abstracte; bunul simţ nu are păreri de nici un fel în privinţa acestora.

Eu: Îţi cauţi refugiu în propriile negaţii. Dacă ai pune toate cărţile pe masă şi ai spune ceva pozitiv despre natura entităţilor simple abstracte, atunci am vedea ce ar spune bunul simţ în privinţa lor.

El: Nu am nimic pozitiv de spus care să fie şi adevărat.

Am ajuns într-un punct mort. Însă cred că pot să îmi dezvolt cazul rugându-l pe ersatzist să îmi spună ceva mai mult despre aparatul primitiv al teoriei sale. În particular, vreau să ştiu mai mult despre relaţia prin care lumea concretă „selectează" anumite elemente, maximale sau de alt gen. Întreb: este selectarea o relaţie internă sau o relaţie externă? Cu alte cuvinte: este selectarea determinată de naturile intrinseci (două la număr) ale celor două *relata* ale sale? Sau este determinată nu de către naturile intrinseci ale *relata*-elor luate separat, ci de natura intrinsecă a compusului alcătuit din cele două *relata*: elementul plus lumea concretă?

Nu ar fi cinstit din partea mea să îl rog pe ersatzist să îşi definească termenii primitivi; însă eu nu îi cer o definiţie, ci numai o clasificare. Faceţi comparaţia cu teoria mea. Aş putea foarte bine să înţeleg predicatele ce se referă la distanţă în sensul de termeni primitivi; însă, termeni primitivi sau nu, aş spune că distanţele constituie relaţii externe *par excellence*. Aş putea foarte bine să fixez un anumit tip de relaţie de similaritate drept termen primitiv;[9] însă, termen primitiv sau nu, orice tip de similaritate constituie o relaţie internă. I-aş putea cere, pe bună dreptate, ersatzistului să îşi clasifice termenii primitivi în acelaşi fel.

Să presupunem mai întâi că relaţia de selectare este o relaţie internă: atunci când lumea concretă selectează un element, acest lucru are loc în funcţie de ceea ce se petrece în lumea concretă, precum şi de natura intrinsecă a elementului selectat. Dacă parte a ceea ce se întâmplă în lumea concretă constă în faptul că există un măgar care vorbeşte, acest lucru va avea ca efect faptul că elementele cu anumite naturi intrinseci vor fi selectate pe când elementele cu altfel de naturi intrinseci nu. Există un element care, în virtutea naturii sale intrinseci particulare, va fi cu necesitate selectat dacă şi numai dacă în lumea concretă există un măgar care vorbeşte. Este posibil ca selecţia să rămână neanalizată, dar cel puţin avem o schemă care ne pune la dispoziţie forma unei analize. Elementul E este selectat, dacă şi numai dacă

$$F_1(E) \text{ şi } P_1 \text{ sau } F_2(E) \text{ şi } P_2 \text{ sau } \ldots$$

unde variabilele F se referă la naturile intrinseci ale elementelor, iar variabilele P se referă la întâmplările din lumea concretă. Însă, dacă nu suntem capabili să reproducem pas cu pas analiza în cauză, aceasta se întâmplă deoarece limbajului nostru îi lipsesc unele variabile F şi P necesare, sau pentru că există infinit de numeroşi termeni în disjuncţia de mai sus, sau din ambele motive.

---

[9] Ca în „nominalismul adecvat", văzut ca opţiune posibilă în studiul meu „New Work for a Theory of Universals", pp. 347–8.

Acum ştim mai mult despre elemente. Ele nu sunt toate la fel; ele diferă unul de altul. De fapt, există o mare diferenţă între ele. Naturile intrinseci care le stau la dispoziţie trebuie să fie suficient de bogate pentru a permite o enormă variaţie. Pentru că trebuie să existe suficiente elemente, cu toate având naturi particulare diferite, astfel încât să se poată asigura o plenitudine suficientă a posibilităţilor. În acest moment este onest din partea mea să îmi reînnoiesc cererea de a mi se spune câte ceva despre cum sunt elementele şi cum diferă ele unul de altul. Care sunt proprietăţile în virtutea cărora unul sau altul dintre elemente este selectat?

Să presupunem că ersatzistul îmi răspunde: proprietăţile intrinseci ale elementelor sunt proprietăţi *reprezentaţionale*. De pildă, unele elemente au proprietatea: *reprezintă faptul că un măgar vorbeşte*, sau cu alte cuvinte *a fi un element potrivit căruia un măgar vorbeşte*. În virtutea acestor proprietăţi reprezentaţionale, anumite elemente sunt selectate, iar altele nu. De pildă, există un element care are proprietatea, menţionată în prealabil, de a reprezenta faptul că un măgar vorbeşte însă nu are nici o altă proprietate reprezentaţională. Acel element este selectat, cu necesitate, dacă şi numai dacă un măgar vorbeşte. Astfel, unul dintre termenii disjuncţiei în schema analizei prezentate mai sus este:

$$F_j(E) \text{ şi } P_j$$

unde prin F_j înţelegem: „reprezintă faptul că un măgar vorbeşte", iar P_j are semnificaţia: „un măgar vorbeşte". Şi la fel se desfăşoară lucrurile, în general, pentru o mulţime oricât de mare de variabile F şi P aflate în corespondenţă. Totuşi, nu este întotdeauna la fel de uşor. Câteodată proprietatea reprezentaţională particulară a unui element nu poate avea o expresie finită în limba engleză obişnuită; iar alteori – de pildă, în cazuri care presupun proprietăţi naturale străine lipsite de nume – această proprietate nu poate fi exprimată, nici măcar printr-o expresie infinită datorită unei carenţe de vocabular. Aşa că nu avem nici o analiză generală a modalităţii în care lumea concretă selectează anumite elemente. Însă, cel puţin avem câteva ilustrări; prin urmare, ar trebui ca, în acest moment, să înţelegem ce tip de proprietăţi sunt implicate în această poveste şi cum de lumea concretă alege elementele în virtutea proprietăţilor lor reprezentaţionale.

Nu. Toate acestea nu ne ajută cu nimic. Am dansat în jurul unui cerc minuscul. Există un element care, în mod necesar, este selectat dacă şi numai dacă un măgar vorbeşte; acel element are o anumită proprietate intrinsecă distinctă; acea proprietate se numeşte „reprezentând faptul că un măgar vorbeşte"; proprietatea cu acel nume singularizează acel element care, cu necesitate, este selectat dacă şi numai dacă un măgar vorbeşte. Nu am spus nimic referitor la tipul de proprietate pe care aceasta îl reprezintă;

încă şi mai puţin în privinţa identităţii proprietăţii respective de tipul adecvat. Proprietatea ce joacă rolul în cauză este: proprietatea care joacă acel rol. Este inutil să numim proprietatea respectivă din moment ce ea poartă acel nume exact datorită faptului că joacă rolul respectiv. Numele pot da impresia că ştim despre ce vorbim însă impresia este înşelătoare. Nu avem nici cea mai vagă idee în ce constau „proprietăţile reprezentaţionale"; cu excepţia faptului că ele constituie proprietăţi prin care numeroase entităţi simple abstracte diferă una de cealaltă. La fel, nu avem nici cea mai vagă idee în ce constă relaţia internă primitivă de selectare. Nu are importanţă înţelegerea chestiunii, în general; nu avem nici măcar o simplă ilustrare a manierei în care lumea concretă poate selecta un anumit element în virtutea naturii sale intrinseci. Deoarece, în cel mai bun caz, putem spune despre natura elementului că: elementul are o natură ce va fi selectată, dacă şi numai dacă...

Dacă se aduce vorba despre „proprietăţile reprezentaţionale" prin numirea acestora, se poate presupune că ele se află la egalitate cu alte proprietăţi pe care le-am numit prin întâlnirea cu instanţele lor. Lucrurile nu stau aşa. Nu le-am fi putut numi prin întâlnirea cu instanţele care ne preocupă acum: elemente simple abstracte. Elementele sunt abstracte în sensul propus de Calea Negativă, aşa că nu avem nici un fel de întâlnire cauzală cu ele. Poate fi adevărat că „proprietăţile reprezentaţionale" sunt instanţiate, de asemenea, de părţi ale lumii concrete, astfel încât le-am fi putut numi prin întâlnirea cu instanţele lor concrete? Nu există foarte mulţi candidaţi la acest statut, deoarece aceştia ar trebui să constituie proprietăţi capabile de a fi instanţiate cu ajutorul unor entităţi simple. Proprietăţile de sarcină, masă, culoare şi miros cuarcice, precum şi cele asemănătoare lor ar fi, probabil, capabile să funcţioneze în acest sens. (Dacă, într-un fel sau altul, ele ar putea fi împărtăşite de entităţile simple abstracte. Însă nu văd de ce nu ar fi.) Totuşi, nu există, nici pe departe, suficiente astfel de proprietăţi încât să realizeze toate diferenţele de care avem nevoie. Aşadar, cel puţin marea majoritate a „proprietăţilor reprezentaţionale" trebuie să rezide cu totul în afara cunoştinţei noastre. În acest caz, devine un mister cum a fost posibil ca cineva să fi înţeles predicatul „selectează", care ar trebui să exprime o relaţie internă ce implică proprietăţile respective. Dacă ersatzistul îşi înţelege propriii termeni primitivi, el trebuie că face acest lucru prin magie.

Izolarea noastră faţă de „proprietăţile reprezentaţionale", potrivit acestei perspective, se aseamănă izolării noastre faţă de proprietăţile naturale străine, din alte lumi, în termenii perspectivei pe care o susţin. Aşadar, de bună voie recunosc faptul că anumite proprietăţi se află dincolo de limitele gândirii şi ale limbajului nostru. Şi, de bună voie, admit că există

diferite relații interne care se susțin în virtutea unor astfel de proprietăți și care, de aceea, rezidă și ele dincolo de limitele gândirii și ale limbajului nostru. Nu ne va folosi la nimic, însă, să ne prefacem că am ajuns, cumva, la ceea ce este de neatins, și că am obținut un cuvânt pentru o anumită relație precisă ce aparține mulțimii relațiilor interne aflate dincolo de posibilitățile noastre de formulare.

Prin urmare, ar fi probabil mai bine să presupunem că relația de selectare nu este internă, ci externă. Când lumea concretă selectează unele elemente abstracte, aceasta nu se întâmplă în virtutea naturii particulare intrinseci a elementelor selectate. Selecția este asemănătoare unei relații de distanță între puncte spațio-temporale: atunci când un punct se află la o milă sau la un an distanță de un altul, acest lucru nu se datorează deloc naturii particulare a două puncte aflate în relație. Într-adevăr, s-ar putea foarte bine ca toate punctele să fie de același tip. Dacă acestea diferă de biții de materie de mărime punctuală sau de câmpurile care le ocupă, atunci ele nu posedă prea multă natură intrinsecă. La fel, dacă selectarea constituie o relație externă putem renunța la tot misterul legat de natura particulară a elementelor. Am putea la fel de bine să presupunem că toate elementele sunt asemănătoare; că sunt la fel de uniforme și de sărace în ceea ce privește natura lor intrinsecă precum sunt punctele la care ne-am referit. Așa că devine corect, încă o dată, ca ersatzistul să nu ne ofere nimic altceva în afara unei serii de negări atunci când îi cerem să precizeze natura elementelor sale. Numele de „elemente" devine mai potrivit decât a fost înainte: ceea ce contează, în privința acestora, este locul pe care îl ocupă într-un sistem relațional.[10]

Problema mea, de această dată, nu este legată de elemente, ci de presupusa relație externă a selectării. Pentru că mă întreb, ca și mai devreme, cum poate un ersatzist înțelege propriii săi termeni primitivi. Pe cât ni s-a spus până în acest moment, selectarea nu constituie, în nici un caz, o relație externă, care să poată fi vreodată instanțiată total în lumea concretă; ori de câte ori se realizează instanțierea, unul dintre termenii relației este abstract, în sensul propus de Calea Negativă, este izolat de noi în mod cauzal și, prin urmare, el se află dincolo de posibilitatea noastră de a îl cunoaște. Mă întreb cum poate ajunge, vreodată, o asemenea relație să stea la dispoziția gândirii și a limbajului nostru. Însă nu am de gând să pun în continuare accentul pe această obiecție. Există o alta care mi se pare mult mai serioasă.

---

[10] Înțeleg că am avea atunci un caz de „relații constitutive", așa cum a observat John Anderson. Pare foarte ciudat că ar trebui să existe un sistem relațional de lucruri care să nu posede o natură intrinsecă, despre care să se poată vorbi. Dar nu văd în aceasta o obiecție decisivă. În plus, mă tem că punctele spațio-temporale creează un precedent.

Principala mea obiecție se referă la faptul că selectarea nu este o relație externă obișnuită; ea constituie o relație *modală*. Am fost tolerant – poate prea tolerant – în ceea ce privește modalitatea primitivă; însă, în cazul de față, modalitatea primitivă devine deosebit de respingătoare.

Lumea concretă selectează elemente variate. Presupunem acum că această selecție nu are nimic în comun cu natura particulară a elementelor selectate – ele nu au o astfel de natură – însă are totuși elemente comune cu ceea ce se petrece în lumea concretă. În mod necesar, dacă un măgar vorbește, atunci lumea concretă selectează *aceste* elemente; dacă o pisică filosofează, lumea concretă va selecta *acele* elemente; ș.a.m.d. Pun întrebarea: cum este posibil ca aceste legături să fie necesare? Pare să constituie un fapt acela că undeva, în cadrul lumii concrete, un măgar vorbește; și un fapt întru totul independent acela că lumea concretă intră într-o relație externă evidentă cu acest element, și nu cu un altul. Ce o oprește să procedeze în sens contrar? De ce este imposibil, în acest caz, ca ceva să coexiste cu ceva diferit: pe de o parte, un model de desfășurare a evenimentelor în lumea concretă și, pe de altă parte, un model al relațiilor externe pe care lumea concretă le întreține cu entitățile simple abstracte?

Mă gândesc că ceea ce face ca o relație să fie externă este exact faptul că ea există independent de naturile celor două *relata* care intră în componența sa. Doream ca relația să fie independentă de naturile intrinseci ale elementelor pentru că – odată ce am reușit să vedem dincolo de cuvinte lipsite de sens – s-a dovedit că presupusa lor natură constituie un mister absolut. Dar acum dorim ca relația să nu fie independentă de ceea ce se petrece în lumea concretă. Cum putem obține ambele rezultate?

Să presupunem că cineva ne spune că undeva, în spațiu, există o mulțime de particule foarte speciale. Ele înconjoară Pământul în forma unei organizări spațiale anume: se află la variate distanțe de Pământ și la variate distanțe una față de cealaltă. Organizarea lor corespunde, necesar, evenimentelor care au loc aici, pe pământ. De pildă, există unele particule care, dacă undeva pe Pământ un măgar vorbește, pronunță cuvântul „da"; în caz contrar, ele pronunță cuvântul „nu". Această corespondență între afacerile de pe Pământ și cele cerești nu este numai predeterminată de legile naturii, care sunt, în ultimă instanță, contingente. Nu: ea este *absolut* necesară. În nici un caz nu este posibil ca această organizare a particulelor să nu poată fi corelată astfel cu vicisitudinile afacerilor pământești. Legăturile dintre evenimentele pământești și cele cerești se obțin astfel cu ajutorul a ceva mai mult decât necesitatea naturală. Ele sunt supranaturale.

Nu aș putea crede nici un moment o asemenea poveste și sper că oricine altcineva ar proceda la fel. Dacă suntem în posesia vreunei cunoștințe despre ceea ce este posibil, cunoaștem faptul că relațiile

spațio-temporale ale particulelor extraterestre cu Pământul şi unele cu altele pot varia, indiferent dacă există sau nu măgari care vorbesc sub cerul înstelat. Legăturile supranaturale necesare între două entități sunt pur şi simplu imposibile. Însă povestea unei relații externe a procesului de selectare nu este nici ea mai credibilă. Particulele extraterestre sunt înlocuite cu entități simple abstracte aflate, în acelaşi timp, atât în afara spațiului, cât şi în afara timpului; pământul se înlocuieşte cu lumea concretă, înțeleasă în totalitatea sa; iar relațiile externe familiare ale distanței spațiale sunt înlocuite cu presupusele relații externe ale selectării. Însă nici una din aceste înlocuiri nu ajută la nimic. Ele nu reuşesc decât să bagatelizeze problema: nu vă faceți griji, totul este abstract!

Doresc să îmi exprim, în stil humean, nemulțumirea în ceea ce priveşte legăturile necesare dintre existențiI particulari. Însă nu este chiar atât de simplu să fac acest lucru. În ultimă instanță, lumea concretă, ce poate sau nu să conțină un măgar care vorbeşte ca parte a sa, este unul şi acelaşi lucru cu lumea concretă ce poate sau nu să selecteze un element anume. Totuşi, cred că ne confruntăm, în acest caz, cu ceva înrudit principiului humean al recombinării (vezi subcapitolul 1.8) potrivit căruia orice poate coexista cu orice altceva şi care, aşadar, interzice posibilitatea unei legături necesare între caracterul intrinsec al unei entități şi caracterul intrinsec al altor entități distincte, împreună cu care aceasta coexistă. Avem la fel de multă nevoie de un principiu alăturat care să interzică legătura necesară între caracterul intrinsec al unei entități şi relațiile sale externe cu altele. Nu există, de pildă, o legătură absolut necesară (spre deosebire de o lege contingentă a naturii) conform căreia fiecare particulă cu sarcină s-ar afla la o anumită distanță precisă de o alta. Faptul că o particulă este încărcată cu sarcină electrică este întru-totul diferit de faptul că două particule se află la o anumită distanță una de cealaltă – angajarea comună a aceleiaşi particule nu este, în sine, suficientă pentru a face ca presupusa legătură să fie inteligibilă.

Având în vedere că, deocamdată, nu cunoaştem vreo relație externă, cu excepția celor (strict sau analogic) spațio-temporale cred că este suficient să ne limităm la discutarea cazului special. Putem numai să impunem condiția ca organizarea spațio-temporală să varieze independent de natura intrinsecă a lucrurilor organizate. Dată fiind orice manieră de organizare a entităților – adică orice modalitate în care unele entități sau altele *sunt* organizate într-una sau alta dintre lumi – entitățile ce pot avea absolut orice natură intrinsecă (după cum le permite forma şi mărimea) pot fi organizate numai în acel mod. Am afirmat că, dacă există un unicorn într-o lume şi un dragon în alta, atunci (aşa cum le permite forma şi mărimea) există o a treia lume în care se află duplicatele dragonului şi

unicornului. În exact aceeaşi manieră am putea spune că dacă şaptesprezece unicorni se află într-o anumită lume, organizaţi într-un fel anume, şi există, într-o altă lume, şaptesprezece dragoni, atunci (după cum le permite forma şi mărimea), există o a treia lume, în care duplicaţii dragonilor sunt organizaţi, la fel cum sunt organizaţi unicornii în prima lume. Aceasta este însă numai o parte din principiul nostru original al recombinării.

O dată ce presupunem că există relaţii externe adiţionale, de pildă, cea prin care lumea concretă selectează, pesemne, elemente simple abstracte, atunci principiul nostru al independenţei necesită o generalizare. Indiferent ce fel de relaţii externe neobişnuite ar exista, rămâne de neînţeles faptul că natura intrinsecă a unei entităţi ar trebui să constrângă relaţiile externe în care aceasta este implicată.

Dat fiind realismul modal, pot înţelege aceste principii de variaţie independentă în termeni de indivizi duplicaţi în diferite lumi posibile. Nu ne putem aştepta ca ersatzistul să le înţeleagă astfel. Totuşi, ar fi de dorit ca acesta să le înţeleagă într-un fel sau altul – dacă nu, este cu atât mai rău pentru el – şi, *mutatis mutandis*, ca şi el să le găsească suficient de convingătoare.

Pe scurt: dacă lumea concretă selectează elemente prin intermediul unei relaţii interne nu avem nici un fel de concepţie în privinţa diferenţelor dintre elemente în virtutea cărora unele sunt selectate, iar altele nu; şi numai în sens magic cuvântul „selectează" ar putea fi cuvântul pe care îl căutăm pentru a desemna vreo astfel de relaţie. Dacă, pe de altă parte, lumea concretă selectează elemente prin intermediul unei relaţii externe, relaţia însăşi este magică: ce fel de vrajă o constrânge să corespundă în mod rigid evenimentelor din lumea concretă? În fiecare caz, ersatzismul care se bazează pe o asemenea relaţie se numeşte, pe bună dreptate, „magic"; el trebuie respins.

Ar trebui să discut câteva ipoteze adiţionale deşi nu cred că acestea rezistă mai bine criticii.

(1) Selectarea este o relaţie externă, constrânsă în manieră magică să corespundă întâmplărilor din lume; totuşi, există între elemente diferenţe irelevante, astfel că acestea nu sunt perfect identice între ele.

(2) Selecţia este o relaţie mixtă: ea reprezintă conjuncţia unei relaţii interne care se bazează pe diferenţele dintre elemente cu o relaţie externă, constrânsă în manieră magică să corespundă întâmplărilor din lume.

(3) Selectarea nu este nici măcar o relaţie externă. Ea nici măcar nu este determinată de natura intrinsecă a compusului alcătuit dintr-un element la care se adaugă lumea concretă, luată ca întreg; şi, cu atât mai puţin, ea nu este determinată de natura intrinsecă a două *relata*, luate

separat. Selectarea este similară relației de apartenență față de un proprietar comun, cum se întâmplă, de pildă, ceasului şi portofelului meu; ea implică nu doar cele două *relata*, ci şi proprietarul şi, de asemenea, o parte oarecare din contextul social al acestuia. Acest lucru, se presupune, pune sub semnul echivalenței pe de o parte selectarea şi, pe de altă parte, o relație externă a elementelor cu ceva mult mai cuprinzător decât lumea concretă în ansamblul ei; totuşi, constrângerea magică nu încetează să existe.

(4) Selectarea nu constituie vreun tip de relație naturală. Ea nu este nimic altceva decât o listă – o listă aflată cu totul dincolo de limitele gândirii şi ale limbajului nostru. Elementul *E* este selectat, dacă şi numai dacă:

$$E \text{ este } N_1, \text{ şi } P_1; \text{ sau } E \text{ este } N_2, \text{ şi } P_2; \text{ sau } \ldots$$

unde variabilele *N* reprezintă mai degrabă nume şi nu elemente. Nici un astfel de nume nu ne-ar putea sta la dispoziție; astfel că, din nou, dacă ersatzistul îşi înțelege proprii termeni primitivi, acest lucru ține de magie.

Mă aştept la proteste din partea magicienilor. Într-adevăr, nu de la cei din această lume – ei nu există sau, dacă există, nu poți dovedi acest lucru pornind de la scrierile lor publicate.[11] Oricum, numeroşi filosofi cu autoritate ai modalității se pronunță în favoarea ersatzismului non-descriptiv. Aceştia aduc în prim plan, în manieră mai mult sau mai puțin completă, partea pozitivă a poveştii magicianului: elementele, selectarea elementelor, de către lumea concretă, implicația logică între elemente, algebra booleană cu elementele sale maximale ce îi servesc drept lumi ersatz. Ei ne spun foarte puțin despre natura elementelor exceptând faptul că, într-un fel, elementele sunt abstracte. Ne mai spun, în concluzie (într-o terminologie sau alta), că elementele semnifică; dar nu spun cum. Totuşi, aceşti filosofi nu aduc în prim plan negațiile structurii, proceduri care disting un ersatzist magic de unul lingvistic sau de unul pictural. Prin urmare, ceea ce ne oferă ei este o schemă care să se potrivească unei diversități de teorii. (Inclusiv teoriei mele, cum am spus mai sus, în cazul că mulțimile de lumi contează ca „abstracte".) Oricum, aceşti ersatzişti non-descriptivi au, în alte lumi, contrapărți apropiate ce *aduc în prim plan* negațiile, şi de aceea, ei sunt magicieni autentici. Aceşti magicieni din alte lumi sunt cei care protestează. (Nu împotriva mea, desigur, de vreme ce,

[11] (Adăugat în versiunea finală): Cele spuse erau adevărate la momentul în care am scris; însă studiul lui Peter van Inwagen „Two Concepts of Possible Worlds", care apărea curând după publicarea cărții mele în *Mid-West Studies in Philosophy*, 11, constituia o apărare formidabilă şi explicită a ersatzismului magic.

oricum, nu au telescoape cu care să îmi citească scrierile; mai degrabă împotriva propriilor lor parteneri de lume care scriu aşa cum o fac eu; însă, haideţi să ignorăm această chestiune.) Ei spun:

> Ai depus un asemenea efort pentru a expune concepţiile pe care le susţinem într-o manieră atât de austeră şi de nefamiliară! Acesta nu este decât un truc ieftin din pricina căruia cititorul se alienează faţă de o realitate absolut obişnuită. El ar şti foarte bine ce înseamnă „elemente" şi „selectare" a acestora dacă le-ai fi numit pe acestea cu numele lor obişnuit.

Magicieni diferiţi, din alte lumi, aduc în prim plan diferite sugestii cu privire la caracterul numelor obişnuite. Prin aceasta, ei ne amintesc de diferiţi autori ersatzişti non-descriptivi ce aparţin altor lumi: de exemplu Plantinga, Stalnaker, van Inwagen, Slote,[12] Prior şi Fine,[13] şi Forrest. Dar mă îndoiesc că aceştia acordă vreo importanţă neînţelegerilor dintre ei. Ei spun:

> Elementele sunt *stări ale lucrurilor*, sau *modalităţi în care lucrurile ar putea fi*, sau *posibilităţi*, sau *afirmaţii*, sau *proprietăţi structurale complexe* (pe scurt: *structuri*), care ar putea aparţine întregii lumi concrete. Elementele selectate sunt stări de lucruri care *se obţin*, sau modalităţi *în care lucrurile există*, sau posibilităţi *realizate*, sau afirmaţii *adevărate*, sau structuri pe care lumea concretă le *deţine*. O stare de lucruri o constituie *existenţa unui măgar care vorbeşte*, o modalitate în care sunt lucrurile o constituie faptul că *ar putea exista un măgar care vorbeşte*, o posibilitate o constituie faptul că *ar exista un măgar care vorbeşte*, o afirmaţie o constituie faptul că *există un măgar care vorbeşte*, iar o structură este *implică* (*presupune*) *un măgar care vorbeşte*. În mod necesar, dacă şi numai dacă un măgar care vorbeşte ar exista, atunci starea de lucruri s-ar obţine, sau în acea modalitate în care lucrurile ar putea fi ar constitui o modalitate în care lucrurile sunt, sau acea posibilitate ar fi realizată, sau acea afirmaţie ar fi adevărată, sau acea structură ar fi deţinută de lumea concretă. Şi ce altceva ar putea fi mai uşor decât toate acestea?

---

[12] *Metaphysics and Essence*, pp. 146–56.

[13] Lucrarea lor creează alte complicaţii, pe care le ignor în momentul în care îi plasez în compania celor pe care i-am enumerat mai sus.

(1) Prior sugerează în altă parte că propria sa „cuantificare" asupra aserţiunilor nu conţine nici o promisiune ontologică (*Objects of Thought*, pp. 31–9).

(2) Chiar dacă aserţiunile respective există, Prior şi Fine sugerează că existenţa unora este numai contingentă, pentru că ele implică indivizi a căror existenţă este contingentă; şi exact aşa cum ar putea exista alţi indivizi decât există realmente, tot aşa ar putea exista alte aserţiuni. Iar atunci modalitatea iterată nu poate fi cuantificare asupra lumilor ersatz, înţelese ca aserţiuni specifice maximale care există în mod actual.

Aceste aserțiuni par să ajute, dar cred că, de fapt, ele ascund problema. Da, avem toate acele nume obișnuite: „stare de lucruri", „modalități în care lucrurile ar putea să fie", și celelalte. Nu întâmpinăm nici o dificultate în folosirea corectă a acestor nume; sau, cel puțin, am ajuns să manevrăm temeinic un repertoriu limitat de utilizări ale acestora. Modul nostru de a folosi numele le asociază pe acestea, într-o primă instanță, cu roluri pe care le gândim. Presupun că un angajament ferm al bunului simț constă în a declara perpetuu că există anumite entități sau alte lucruri care umplu rolurile respective, și care, de aceea, merită numele respective. Însă aceasta nu înseamnă că am avea prea multe cunoștințe în privința tipurilor de entități pe care le constituie acestea. Putem să ne tot jucăm cu numele fără să ne gândim o clipă la caracterul acelor entități despre care vorbim. Numai atunci când dorim să îmbunătățim bunul simț, să obținem ceva mai sistematic, mai unificat și mai definit apare întrebarea. Entitățile care merită numele respective sunt entitățile cele mai potrivite pentru a îndeplini rolurile în cauză. Pentru a înțelege care sunt acestea, trebuie să cercetăm candidatele în conformitate cu cea mai sistematică teorie despre ceea ce există. Nu are rost să spunem: care sunt aceste entități? – cum așa, ele sunt stările de lucruri! (Sau modalitățile în care lucrurile ar putea să fie, sau...) Am putea foarte bine să întrerupem o discuție serioasă, referitoare la modul în care se produce o piesă de teatru, spunând: cine va fi Polonius? – Să fie Polonius!

Protestul magicienilor se aseamănă ajutorului înșelător obținut pentru a înțelege presupusa relație internă de selectare. Ni s-a spus că proprietățile intrinseci relevante ale elementelor ar constitui „proprietăți reprezentaționale" cum ar fi, de pildă, proprietatea de a reprezenta faptul că un măgar vorbește. Însă, prin aceasta, nu am devenit mai înțelepți. Pentru că am văzut că proprietatea de a reprezenta faptul că un măgar vorbește nu constituia altceva decât proprietatea – nu știam acest lucru – care scoate în evidență elementul care, cu necesitate, este selectat, dacă și numai dacă un măgar vorbește. Dacă, în acel moment, ni s-ar fi spus că acest element era numit *faptul că există un măgar care vorbește*, acest lucru ar fi putut părea, la rândul său, util. Însă ar fi fost la fel de irelevant. Numele este rezervat acelui ceva care ocupă un rol. Însă acest ceva nu ocupă rolul prin simplul fapt că poartă un nume, la fel de puțin pe cât cineva poate conduce lumea din simplul motiv că se numește „Donald". Numirea nu ne spune nimic în privința cărei entități umple rolul respectiv, sau a manierei în care aceasta își realizează funcția, astfel încât să merite numele respectiv. Dacă nu reușesc să înțeleg procedura prin care ceva poate să facă ceea ce *trebuie* să facă pentru a merita un nume, a răspunde că pur și simplu acel ceva face acest lucru nu constituie un răspuns propriu-zis; cum nu

constituie un răspuns oferta unui nume tendențios pentru acel ceva, ofertă care presupune că, într-un fel sau altul, acel ceva face acest lucru. Dacă nu pot înțelege procedura prin care o entitate simplă abstractă, de pildă, ar putea merita numele de „stare de lucruri" sau de „există un măgar care vorbește", pentru că nu înțeleg ce ar putea sta drept relație de selectare, a stipula faptul că entitatea deține numele respectiv nu constituie un răspuns propriu-zis.

Înțelegeți că *nu* mă opun stărilor de lucruri, modalităților în care lucrurile ar putea să fie, posibilităților, afirmațiilor sau structurilor. Cred în toate acestea. Cu alte cuvinte, cred în entități care merită nume, deoarece sunt foarte potrivite pentru a ocupa roluri. Entitățile pe care le înaintez drept candidați sunt aceleași, întotdeauna: mulțimile de lumi. Lumi, așa cum le înțeleg *eu*: noi și toate împrejurimile noastre, și alte lucruri precum acestea. Mulțimea tuturor și numai a acelor lumi care conțin un măgar care vorbește drept parte a lor, de exemplu, constituie starea de lucruri de *existență a un măgar care vorbește*. Aceeași mulțime constituie, de asemenea, o modalitate în care lucrurile ar putea să fie, și anume *că ar putea exista un măgar care vorbește*. Constituie, de asemenea, posibilitatea *să existe un măgar care vorbește*. Este afirmația că *există un măgar care vorbește*. Și mai constituie structura *care conține* (*implică*) *un măgar care vorbește*. Lumea concretă – sau, mai bine zis, orice lume concretă – selectează numai acele mulțimi de lumi care o conțin ca membru al lor. Aceasta înseamnă că o stare de lucruri este obținută, sau că o modalitate în care lucrurile ar putea să fie este un mod în care lucrurile sunt, sau ca o posibilitate să fie realizată, sau ca o propoziție să fie adevărată, sau ca o structură să fie deținută – toate acestea fiind relative la o lume concretă dată, lumea noastră sau o alta.

Nu vreau să devin cel care monopolizează situația pretinzând că mulțimile de lumi constituie *singurii* candidați potriviți să joace rolurile și să merite numele respective. Printre entitățile față de care sunt cel mai angajat, indivizii posibili și construcțiile set-teoretice realizate din aceștia, se află numeroși candidați în plus. S-ar putea ca, uneori, acești candidați alternativi să fie preferabili mulțimilor de lumi. Pentru că rolurile asociate numelor nu sunt, în nici un caz, total și noncontroversat stabilite. Mulțimile de lumi sunt foarte potrivite unor anumite versiuni ale rolurilor, în timp ce alte construcții sunt mai adecvate altor versiuni.

Reamintiți-vă, de pildă, versiunile rolurilor propoziționale pe care le scoteam în evidență în subcapitolul 1.5. Dacă faptul că ar trebui să existe un anumit tip de structură cvasi-sintactică este esențial pentru concepția pe care o asociați termenului „afirmație", astfel încât are sens să vorbim despre propoziții de tip subiect–predicat, sau despre propoziții negative sau conjunctive sau cuantificate, atunci mulțimile de lumi nu vor fi

adecvate sarcinii; totuşi, există construcţii set-teoretice mai complicate, alcătuite din indivizi posibili care ar putea fi de folos în schimb. Sau, dacă îi este crucial faptul că „propoziţiile" servesc drept conţinuturi ale convingerilor şi dorinţelor, aş recomanda folosirea nu a mulţimilor de lumi posibile, ci a mulţimilor de indivizi posibili.

În aceeaşi manieră, există loc pentru diferite versiuni ale „modalităţilor în care ar putea să fie", sau ale „posibilităţilor", sau „structurilor". Dacă intenţionaţi să vă referiţi şi la modalităţi în care ar putea fi ceva mai mic decât o lume întreagă, atunci, din nou, aveţi nevoie de mulţimi de indivizi posibili. Dacă parte din rolul pe care îl asociaţi cu aceşti termeni îl constituie un principiu de identitate a indiscernabililor, ar fi de dorit să nu consideraţi pur şi simplu orice fel de mulţimi, ci numai pe acelea care conţin ambele sau nici una dintre perechile de indivizi indiscernabili. Dacă, pe de altă parte, doriţi să vă limitaţi atenţia la „modalităţi" *maximale* şi nu impuneţi condiţia unei identităţi recunoscute a indiscernabililor, atunci aţi putea la fel de bine înlocui mulţimile unitate chiar cu unicul membru al acestora. Dacă asociaţi „stării de lucruri" un rol care presupune predicaţia, aş recomanda perechi de tip individ-proprietate unde proprietatea, la rândul ei, este înţeleasă ca mulţime de indivizi posibili. Şi aşa mai departe.

Toate acestea constituie o chestiune de potrivire a entităţilor adecvate cu diferitele roluri, mai degrabă prost definite, pe care, într-o manieră destul de indecisă, le asociem cu diverse nume care ne sunt familiare. Nu trebuie să vă gândiţi la ea ca la o procedură de identificare a entităţilor care *constituie cu adevărat* stări de lucruri, sau a modalităţilor în care lucrurile ar putea să fie, sau a posibilităţilor, sau a propoziţiilor, sau a structurilor!

Desigur, aceşti numeroşi candidaţi la ocuparea rolurilor şi la câştigarea numelor nu sunt la îndemâna unui ersatzist. *Eu* aş putea construi excelente lumi ersatz, în atât de multe moduri, apelând la lumile autentice pentru materie brută; însă cel ce crede într-o singură lume concretă nu găseşte utilitate nici uneia dintre aceste construcţii.

Atunci când un ersatzist are nevoie de proprii candidaţi la ocuparea rolurilor şi la câştigarea numelor, să îl lăsăm să ni-i prezinte într-un mod adecvat. Atunci când ne propune construcţii set-teoretice alcătuite din părţi ale lumii concrete, conform planului lingvistic, acesta poate fi un joc cinstit. Am argumentat că acei candidaţi produşi în maniera precizată vor prezenta unele defecte datorate falselor confuzii, însă poate aceste defecte sunt tolerabile. Iar dacă ersatzistul spune, despre alte entităţi în care crede, că le considera adecvate rolurilor ce le revin, şi aceasta poate fi un joc cinstit – dacă el vorbeşte într-adevăr despre acele entităţi. Ceea ce nu ar fi corect ar fi ca ersatzistul să declare, pur şi simplu: entităţile care joacă rolurile respective nu sunt nimic altceva decât entităţile care joacă acele roluri! Sau,

echivalent: nu sunt nimic altceva decât stări de lucruri, modalități în care lucrurile ar putea să fie, posibilități, propoziții, structuri.

Dacă ersatzistul magic își dorește „nume obișnuite" pentru elemente sale, le poate avea. Pot, totuși, să îi propun spre recunoaștere dilema mea. El afirmă că cele două entități simple constituie stări de lucruri; spune că, pe de o parte, avem *faptul că există un măgar care vorbește*, în timp ce, pe de altă parte, avem *faptul că există o pisică ce filosofează*. Pun întrebarea: de ce ar sta lucrurile astfel? Ce face ca prima, mai degrabă decât a doua entitate simplă să fie cea numită corect cu ajutorul numelui conferit de către ersatzistul nostru? Ce face să fie adevărat faptul că prima, mai degrabă decât a doua, este cea care, în mod necesar, se obține dacă și numai dacă există un măgar care vorbește? Oare ersatzistul afirmă că lucrurile stau astfel datorită naturii intrinseci particulare a primei entități simple? Însă și a doua are o natură particulară. Și nu pot înțelege cum de natura particulară a celei dintâi ar putea avea vreo legătură specială cu măgarii care vorbesc. Nu este vorba, în nici un caz, de faptul că prima entitate simplă ar consta, în parte, dintr-un măgar care vorbește, sau din cuvintele „măgar care vorbește", sau din ceva care ar fi putut fi izomorfic unui măgar care vorbește, dacă ar fi existat vreun astfel de măgar cu care acest ceva să se afle în relație de izomorfism. A fi magician înseamnă exact a renunța la toate răspunsurile de acest tip. Sau, poate, ersatzistul spune că lucrurile stau astfel datorită legăturilor necesare particulare ale primei entități simple? Însă, de ce ar fi prima entitate, mai degrabă decât a doua, cea care întreține acele legături necesare? Și cum poate vreo entitate să întrețină astfel de legături?

Chiar dacă ar exista o lume ersatz, o stare de lucruri maximală, imposibil de numit cu ajutorul unei expresii finite, dilema nu ar fi alta. Ce anume face ca această lume, însă nu și aceea, să fie o lume ersatz potrivit căreia un măgar vorbește? Este oare vorba despre o chestiune ce se referă la naturi intrinseci particulare? Ce ar putea avea în comun natura particulară a unei entități simple cu întrebarea dacă un măgar vorbește sau nu? Sau este aceasta o chestiune care se referă la modalitatea în care această entitate, spre deosebire de aceea, este prinsă în rețeaua legăturilor necesare?

Trebuie să pun întrebarea uzând de un exemplu: cum este reprezentat faptul că un măgar vorbește? Sau, schematic: cum este reprezentat faptul că așa-și-pe-dincolo? Nu pot să pun această întrebare ca și cum ar fi vorba despre o generalizare propriu-zisă pentru că aș putea obține un răspuns nesemnificativ. Nu pot întreba: ce înseamnă, în general, că afirmația *P* este adevărată în lumea ersatz *E*? Pentru că, în această situație, magicianul ar putea spune (dacă nu cumva este tipul care numește elementele însele „propoziții") că, la fel cum eu înțeleg propozițiile în

sensul de mulțimi de lumi, el înțelege propozițiile ca pe niște mulțimi de lumi ersatz; iar *P* este adevărată în *E*, dacă și numai dacă *E* este un membru al lui *P*. Această interpretare nu ne duce nicăieri. O mulțime anume de lumi ersatz o constituie afirmația că un măgar vorbește, mai degrabă decât, să spunem, afirmația că o pisică filosofează. Ce face ca lucrurile să stea astfel? – Faptul că acea mulțime include exact acele lumi ersatz care reprezintă faptul că un măgar vorbește. Și care sunt aceste lumi? – Ne întoarcem la problema precedentă. Tot ce am făcut a fost să o trecem de la singular la plural. Problema era următoarea: cum reprezintă o lume ersatz faptul că un măgar vorbește? Ce face ca această lume ersatz să fie o lume potrivit căreia un măgar vorbește? Acum, întrebarea a devenit: cum reprezintă toate aceste lumi ersatz și numai ele faptul că un măgar vorbește? Ce face ca această mulțime să se identifice afirmației că un măgar vorbește?

Până acum am dat atenție numai lumilor ersatz magice: entități simple abstracte care pot fi, într-un fel sau altul, selectate de către lumea concretă în ansamblul ei. În ceea ce privește alte versiuni ale ersatzismului, avem nevoie și de indivizi posibili. Indivizii nu pot constitui părți ale lumilor, așa cum se întâmplă în cazul realismului modal autentic, sau în cel al ersatzismului pictural pentru că lumile ersatz magice sunt simple. În schimb, ele trebuie să fie entități abstracte mai profunde, de același tip cu lumile ersatz, așa cum se întâmplă în cazul ersatzismului lingvistic.

Teoriile lumilor ersatz și ale indivizilor ersatz vor fi paralele. Avem mai multe elemente, mai multe entități simple abstracte, diferite de cele considerate în prealabil. Din nou, unele dintre acestea sunt selectate; însă, de aceasta dată, elementele sunt selectate nu de către o lume concretă luată ca întreg, ci de către diferiți indivizi care constituie părți ale acesteia. Alegerea elementelor depinde de ce tip de individ operează selecția. Astfel, există unele elemente care nu pot fi selectate de către nici un individ, dacă acesta nu este un măgar care vorbește; și există un element care, cu necesitate, este selectat de către un individ, dacă și numai dacă acel individ este un măgar care vorbește. Înțelegem selectarea în sensul de relație binară pentru care fiecare individ o întreține cu elementele pe care le selectează. Elementul *E* implică *F*, dacă și numai dacă, în mod necesar, orice individ care selectează *E* selectează de asemenea *F*. Din nou, elementele, luate sub relația de implicație, alcătuiesc o algebră booleană atomară completă. Iar în această algebră există elemente maximale care nu sunt implicate de către alte elemente (nenule). În mod necesar, un individ selectează unul și numai unul dintre elementele maximale; de asemenea, el selectează toate elementele implicate de către acel element maximal. Fiecare element (nenul) este implicat de către cel puțin un element maximal și, de aceea, poate fi selectat. Până aici, totul este ca înainte.

Iată acum ceva diferit: reprezentarea devine relațională. Un element *E reprezintă* faptul că individul *X* face așa-și-pe-dincolo, sau individul *X* face așa-și-pe-dincolo *potrivit lui E*, dacă și numai dacă, în mod necesar, dacă *X* alege *E*, atunci *X* face așa-și-pe-dincolo. (Folosesc sintagma „așa-și-pe-dincolo" în sens schematic, ca loc al unui predicat arbitrar; ea nu are nici o legătură cu activitatea.) Aceasta este modalitatea în care elementele maximale, în particular, reprezintă. Noile elemente maximale sunt *indivizii ersatz*.

Așa cum indivizii posibili autentici pot fi parteneri de lume, tot așa indivizii ersatz pot fi parteneri de lume ersatz. Acesta poate constitui un caz special a ceva mai general: numim elementele *E* și *F compatibile* dacă și numai dacă este posibil să existe indivizi care aleg atât *E*, cât și *F*. (Eementele respective nu sunt cu necesitate aceleași, nici necesar diferite, însă ambele aparțin uneia și aceleiași lumi concrete.)

Nu trebuie să ne păstrăm noua colecție de elemente separată de cea veche; deoarece există câteva elemente noi ce pot fi selectate numai de către lumea concretă în ansamblu – lume care constituie, în ultimă instanță, un mare individ – iar aceste elemente pot fi identificate cu elementele noastre mai vechi. Putem spune că un individ ersatz *locuiește* într-o lume ersatz dacă și numai dacă cele două elemente sunt compatibile. Sfârșitul teoriei.

Negocierea preliminară se desfășoară la fel ca înainte. Și la fel face dilema mea principală. Este selectarea o relație internă? – Atunci nu cred că avem o concepție în privința „proprietăților reprezentaționale" ale elementelor în virtutea cărora elementele respective se obțin. Și nu ajută la nimic să spunem, de pildă, că un element are *proprietatea de a reprezenta ca un măgar care vorbește*, dacă tot ce înțelegem prin aceasta este faptul că elementul respectiv deține acea natură intrinsecă ce îl scoate în evidență astfel încât, în mod necesar, acesta este selectat de către un individ, dacă și numai dacă acel individ este un măgar care vorbește. Este selectarea o relație externă? – Atunci, cum ar putea fi imposibil ca personajul individului care realizează selecția să varieze independent de identitatea elementelor pe care le selectează? Pe de o parte, există magie în presupusa înțelegere de către ersatzist a termenului său primitiv; pe de altă parte, există magie în producerea termenului primitiv însuși; în fiecare caz, teoria trebuie respinsă.

Din nou mă aștept, din partea magicienilor, la proteste. Însă, de această dată, cred că ersatziștii magici aparținând altor lumi se vor alia (dacă poate exista o astfel de alianță transmundană) cu câțiva dintre prietenii formelor din lumea noastră. Pentru că, de această dată, după ce declară că nu ar fi existat nici un mister dacă aș fi dat elementelor numele lor obișnuite, ei vor adăuga:

> Elementele constituie *proprietăți*, sau modalități *în care lucrurile pot exista*, sau *posibilități ale unui individ*. Elementele selectate de un individ sunt proprietăți pe care acel individ le *deține*, sau modalități *în care există*, sau posibilități pe care le *realizează*. O proprietate o constituie *a fi un măgar care vorbește*, sau un mod în care un lucru poate să fie îl constituie *faptul că ar putea exista un măgar care vorbește*, sau o posibilitate pentru un individ o constituie *aceea că ar fi un măgar care vorbește*. În mod necesar, dacă și numai dacă un individ este un măgar care vorbește, ar deține acea proprietate, sau în acea modalitate un lucru care ar putea să fie ar fi o modalitate în care el este, sau ar realiza acea posibilitate. Și ce ar putea fi simplu decât toate acestea?

Protestul anterior al magicienilor va fi amortizat dacă declarăm, așa cum ar fi de dorit, că unei stări de lucruri sau propoziții îi corespunde proprietatea de a fi o lume concretă în care se obține acea stare de lucruri, sau care face ca afirmația să fie adevărată; că unui mod de existență a „lucrurilor" i-ar constitui un nume mai bun acela de mod de existență al lumii concrete în ansamblu; aceasta deoarece lumea concretă constituie un mare individ, o posibilitate a sa constituie un caz special de posibilitate individuală; și pentru că o proprietate structurală complexă care ar putea aparține întregii lumi concrete constituie doar un tip de proprietate printre celelalte.

Răspunsul meu este similar celui de mai înainte. „Proprietatea" și toate celelalte sunt nume asociate, într-o primă instanță, cu rolurile pe care le gândim. Angajamentul ferm al bunului simț constă în declarația perpetuă că există anumite entități sau alte lucruri care umplu rolurile respective și care, de aceea, merită numele respective însă maniera noastră practică de a mânui diversele utilizări ale numelor respective nu dovedește că avem prea multe cunoștințe în privința tipurilor de entități pe care le constituie acestea. Aceasta este o întrebare pentru teoreticieni. Eu cred în proprietăți. Adică am candidații mei de entități care să joace rolul și să își merite numele. Candidații mei principali sunt mulțimile de indivizi posibili. (Însă pot să vă ofer alternative – alte construcții set-teoretice realizate din indivizi posibili – adecvate unor versiuni diferite ale rolului. Pot să vă ofer entități cu structură cvasi-sintactică, dacă doriți; sau candidați la proprietățile deținute într-o anumită măsură, sau relative la un anumit moment, sau relative la un loc – deși cred că este mai bine să numim astfel de lucruri „relații".) Candidații mei la ocuparea rolului și la câștigarea numelor proprietăților nu se află, evident, la îndemâna ersatzistului. Atunci când acesta are nevoie de propriii săi candidați, să îl lăsăm să ni-i prezinte cum se cuvine. Construcțiile set-teoretice alcătuite din părți ale lumii actuale sunt corecte, suferă din pricina falselor confuzii, însă pot fi destul de reușite. Dacă ersatzistul ne vorbește despre alte entități în

care crede, şi pe care le consideră potrivite să joace rolul proprietăţilor, să îl lăsăm să ne spună *cu adevărat* toate aceste lucruri. Nu este corect să declare, pur şi simplu: entităţile care joacă rolurile respective nu sunt nimic altceva decât proprietăţile!

Însă lucrurile nu mai stau la fel ca înainte pentru că, de această dată, ne reţine atenţia un semnal de alarmă: ce se întâmplă cu universalii? Sau cu mulţimile de tropi duplicaţi? Am recunoscut că găsesc teoriile universalilor sau ale tropilor inteligibile, cu toate că mă abţin să mă pronunţ în privinţa adevărului lor. Mai mult, universalii ar fi, într-un sens, abstracţi cu toate că nu potrivit Căii Negative; cel puţin unii dintre ei ar putea foarte bine constitui entităţi simple; la fel este cazul tropilor. Iar universalii sau tropii nu ar constitui construcţii alcătuite din indivizii posibili pe care ersatzistul le respinge. Prin urmare, iată-l în posesia exact a lucrurilor de care are nevoie pentru a juca rolul şi a merita numele proprietăţilor, în timp ce eu nu deţin statutul necesar pentru a-mi exprima nemulţumirea. – Nu este adevărat. Insist, încă o dată: rolurile teoretice pe care le asociem numelor familiare diferite nu sunt, în nici un caz, total prestabilite. În subcapitolul 1.5 am distins diferite concepţii legitime asupra proprietăţilor; şi în particular, am distins rolurile proprietăţilor *abundente* vs. *rare*. Ersatzistul necesită un candidat la rolurile de proprietăţi abundente. El are nevoie de suficiente astfel de proprietăţi maximale care să îi servească drept ansamblu al tuturor indivizilor ersatz, şi apoi există toate acele proprietăţi non-maximale în plus. Universalii, sau mulţimile de tropi duplicaţi, nu ar funcţiona niciodată ca proprietăţi abundente – este pur şi simplu absurd să ne gândim că un individ ar lua toate acele nenumărate proprietăţi abundente în sensul de părţi non-spaţio-temporale! Ei ar putea fi candidaţi numai pentru rolul de proprietăţi rare.

Prin urmare, ersatzismul magic nu funcţionează mai bine în cazul indivizilor posibili ersatz în general, decât în cazul lumilor posibile ersatz. Dacă este ca entităţile simple abstracte să servească drept proprietăţi abundente şi, în particular, ca entităţi maximale (indivizii ersatz), atunci avem nevoie de o relaţie de selectare pe care indivizii să o întreţină cu aceste entităţi simple abstracte, iar aceasta relaţie necesară nu ne este realmente oferită dacă ni se spune să o numim, pur şi simplu, „a avea o proprietate".[14]

---

[14] Întrebând cum este posibil ca relaţia de selectare să funcţioneze atunci când entităţile simple abstracte – abstracte în sensul Căii Negative – trebuie să joace rolul proprietăţilor, am reformulat, în parte, argumentele familiare împotriva proprietăţilor, înţelese ca formă transcendentă. Astfel, atunci când întreb de ce, dacă relaţia este externă, este imposibil, pentru caracterul lucrurilor, să varieze independent de elementele pe care le selectează, înţeleg că aceasta constituie aproape acelaşi lucru cu ceea ce afirmă Armstrong, atunci când scrie: „Nu este clar ca albeaţa lui *a* nu este determinată de relaţia lui *a* cu o

Acum mă pot întoarce la o afacere neîncheiată din subcapitolul 3.2. Ne-am imaginat un ersatzist lingvistic, care şi-a construit limbajul producător-de-lume după un plan lagadonian. Am afirmat că limbajul său este inadecvat pentru că nu are cuvinte pentru proprietăţile naturale străine acestei lumi. El a răspuns spunând că proprietăţile neinstanţiate necesare constituie părţi ale acestei lumi şi a declarat că fiecare şi toate aceste proprietăţi îşi constituie propriile nume. M-am întrebat ce înţelege ersatzistul prin „proprietăţi" şi am eliminat diferiţi candidaţi: mulţimile mele de indivizi posibili, abstracţiile ce pornesc de la predicate (non-lagadoniene), universalii, mulţimile sau tropii duplicaţi. Însă am lăsat deschisă chestiunea dacă ceea ce ar putea înţelege ersatzistul prin proprietăţi constituie tipul de elemente magice pe care tocmai le-am discutat. Acum am ridicat obiecţii şi împotriva acelei alternative. Proprietăţile, înţelese ca entităţi simple abstracte abundente, instanţiate prin intermediul unei relaţii care, fie nu poate fi înţeleasă decât cu ajutorul magiei, fie funcţionează cu ajutorul legăturilor necesare magice, nu sunt mai adecvate punerii de cărămizi la temelia unei construcţii de lumi posibile set-teoretice decât sunt pentru utilizările mai directe pe care le-am discutat. Poziţia respectivă constituie un hibrid de ersatzism lingvistic şi magic. Ea evită unele dintre dezavantajele primului, adjudecându-şi cele mai mari dezavantaje ale celui de al doilea.

O evaluare a ersatzismului magic reprezintă un exerciţiu oarecum artificial, deoarece nu este deloc clar faptul că am avea aici o teorie de evaluat. Totuşi, dacă ar *exista* o astfel de teorie, cât de bine ar putea ea să întâmpine obiecţiile pe care le-am ridicat împotriva ersatzismului lingvistic şi a celui pictural?

Înţelege oare, teoria în cauză, modalitatea în sensul de termen primitiv? – Da, în mod evident şi din abundenţă. Iar, în cazul în care ne

---

entitate transcendentă? Realizaţi experimentul obişnuit al gândirii şi consideraţi-l pe *a* lipsit de Forma Abilităţii. Pare evident că *a* ar putea totuşi să fie alb" (*Universals and Scientific Realism*, vol. I, p. 68). Armstrong continuă să îşi imagineze forma însăşi: eu las forma la o parte şi continui să îmi imaginez relaţia lucrului cu ea, însă, în ultimă instanţă, ceea ce transmitem este acelaşi lucru. Aşa cum spune Armstrong, şi eu sunt de acord, forţa experimentului gândirii depinde de transcendenţa formei. Dacă trebuie ca unitatea de sarcină să constituie o parte non-spaţio-temporală a particulei înseşi – un universal imanent, mai degrabă decât o formă transcendentă, prin urmare localizata, iar *nu* abstractă, în sensul Căii Negative – s-ar părea că nu este deloc evident faptul că ne-am putea imagina fără probleme unitatea de sarcină, şi totuşi să lăsăm particula la fel de încărcată ca întotdeauna. Punctul de vedere nu se aplică, *pace* Armstrong (vol. I, p. 37), nici proprietăţilor înţelese ca mulţimi; cel puţin, nu dacă ele constituie mulţimi de indivizi posibili, aşa cum le văd eu. Nu poţi crede că lucrul respectiv se află în afara mulţimii tuturor lucrurilor albe, actuale şi posibile, şi totuşi să îl consideri alb.

referim la versiunea în care selectarea constituie o relație externă, modalitatea sa primitivă este de un tip cu totul respingător: ea conține legături necesare în cadrul cărora ar trebui să existe variație independentă.

Confundă teoria respectivă posibilitățile indiscernabile? – Probabil. Nu văd nici un motiv pentru care ar face acest lucru, dacă selectarea constituie o relație externă. Dacă, însă, selectarea constituie o relație internă, ar putea exista o problemă. Dacă avem două elemente având exact aceleași „proprietăți reprezentaționale", nu există modalitate în care una ar putea fi selectată, iar cealaltă nu; prin urmare, acestea nu ar constitui posibilități *alternative*. (Mai departe, implicația reciprocă a indiscernabilelor violează prezumpția că am avea aici o algebră booleană. Însă nu există îndoială că acea parte a teoriei este negociabilă.)

Ignoră sau confundă oare, teoria în cauză, posibilitățile care presupun proprietăți naturale străine? Nu văd nici un motiv pentru care ar face acest lucru.

Este ontologia sa mai credibilă decât a mea? – Ea este, cu siguranță, foarte diferită de a mea. Și ni se spune atât de puțin încât neîncrederea împiedică mersul înainte.

Presupun că aceasta constituie una dintre modalitățile în care putem obține credibilitate. Însă una nu prea reușită.

4

Contrapărţi sau vieţi duble ?

4.1. Întrebări bune şi întrebări rele

Peter van Inwagen scrie că orice persoană educată corespunzător – adică, oricine l-a citit pe Plantinga –

> va vedea că nu există nici o problemă legată de identitatea transmundană. Persoana respectivă va observa că toate încercările pe care le cunoaşte de a formula presupusa problemă sunt, fie incoerente, fie au „soluţii" atât de evidente încât nu merită numele de probleme. El va înţelege că totul este încheiat cu ajutorul oglinzilor – adică prin intermediul unor cuvinte goale şi a unor imagini confuze. Nu există, prin urmare, vreo scuză pentru cei care vorbesc ca şi cum ar avea o „problemă de identitate transmundană". (*„Plantinga on TransWorld Identity"*, p. 101)

În orice caz, eu intenţionez să dedic întreg acest capitol final problemei identităţii transmundane. [1]

Totuşi, în mare măsură, sunt de acord cu judecata tranşantă a lui van Inwagen. Foarte adesea întâlnim formulări care exprimă, probabil, confuzie şi care sunt menite, practic, să cauzeze aşa ceva. Am să încep prin a separa net tipurile de întrebări ce pot fi puse. Cred că există anumite întrebări bune, pe care le putem identifica şi, la fel, există întrebări incorecte sau întrebări ale căror „soluţii" sunt indiscutabile.

În primul rând, trebuie să spunem că subiectul nostru, precum Sfântul Imperiu Roman, nu are un nume care să i se potrivească. Putem continua să folosim numele obişnuit, însă numai dacă avem grijă să nu îl luăm în serios. În primul rând, ar trebui să nu uităm nici o clipă faptul că

Liniile Aeriene TransWorld constituie o companie de transport aerian intercontinental, însă nu încă interplanetar. Mai important, nu trebuie să presupunem că avem, în acest caz, o problemă în privința *identității* sale.

Niciodată nu ne confruntăm cu așa ceva. Identitatea este extrem de simplă și de neproblematică. Toate lucrurile sunt identice cu ele însele; nimic nu este vreodată identic cu altceva decât cu sine însuși. Nu există, în nici un caz, probleme referitoare la ce face ca ceva să fie identic cu sine; nimic nu poate vreodată eșua în această privință. Și nu există, în nici un caz, probleme referitoare la ce face ca două lucruri să fie identice; două lucruri nu pot fi niciodată identice. Ar putea exista o problemă în privința modalității în care definim identitatea pentru cineva căruia îi lipsesc suficiente resurse conceptuale – observăm că nu va fi suficient să îl învățăm câteva reguli de inferență – însă, deoarece astfel de evenimente nefericite sunt rare, chiar printre filosofi, nu trebuie să ne facem prea multe griji întrebându-ne dacă condiția lor este una incurabilă.

Formulăm, într-adevăr, foarte multe probleme reale în termeni de identitate. Însă *nu este necesar* să procedăm astfel. De aceea, ele nu constituie probleme *despre* identitate. Este vreodată adevărat că un *F* este identic cu un *G*? Cu alte cuvinte, este vreodată adevărat că unul și același lucru este un *F* și, în același timp, un *G*? Mai simplu, este vreodată adevărat că un *F* este un *G*? Identitatea sucombă. Astfel, o întrebare bună ar fi dacă într-un râu poți face baie de două ori; sau, dacă un restaurant continuă să existe dacă intervin schimbări simultane în ceea ce privește proprietarul acestuia, locația și numele; sau, dacă numerele constituie ordinale von Newman; sau, dacă există ceva comun tuturor particulelor cu sarcină electrică; sau, dacă poate exista un călător în timp care să își întâlnească sinele mai tânăr; sau, dacă a existat vreodată o națiune reală, care să includă atât Austria, cât și Ungaria. Toate aceste întrebări pot fi formulate în termeni de identitate – este vorba de formulări inocente, cu condiția ca această manieră de a pune întrebări să nu creeze confuzii în privința locurilor în care trebuie să căutăm răspunsurile.

Lucrurile pot fi tratate similar în cazul întrebării dacă, vreodată, lumile se suprapun; cu alte cuvinte, dacă două lumi au vreodată o parte comună; adică, dacă vreo parte a unei lumi este vreodată, în același timp, și parte a alteia; adică, dacă există vreodată identitate între părțile diferitelor lumi. Aceasta este o întrebare bună, însă ea nu se referă la identitate. Sau, mai bine zis, este o întrebare bună pentru realiștii modali autentici. Nu prea are sens ca întrebare pentru ersatziști. Discut această întrebare în subcapitolul 4.2, unde urmează sa apăr un răspuns negativ calificat.

Întrebarea dacă există ceva care se suprapune asupra două lumi diferite, și astfel se află în ambele, în același mod în care o șosea poate fi în

două state diferite, este de asemenea o întrebare bună, însă diferită. Din nou, aș putea formula problema în termenii identității: există vreodată identitate între lucruri aflate (parțial) în lumi diferite? Aceasta nu constituie o întrebare cu privire la identitate, ci la mereologie: există vreun motiv pentru restricționarea sumei mereologice astfel încât o mulțime de entități să poată avea o sumă mereologică dată numai în cazul în care toate constituie părți ale unei singure lumi? Întrebarea care urmează privește semantica: dacă suma nu este restricționată astfel încât, într-adevăr, există indivizi transmundani, sunt oare aceștia niște simple ciudățenii? Sunt ei lipsiți de lume, cad ei în afara extensiunilor predicatelor obișnuite și a domeniilor cuantificării obișnuite? Sau, conțin oare, acești indivizi lucruri care au importanță pentru noi, cum am fi noi înșine? Discut aceste întrebări în subcapitolul 4.3 unde recunosc existența indivizilor transmundani, însă îi resping ca pe niște ciudățenii.

Întrebarea dacă se întâmplă vreodată ca ceva să existe în conformitate cu două lumi diferite (autentice sau ersatz) este însă o întrebare bună, de această dată atât pentru realiștii modali autentici, cât și pentru ersatziști. Dacă doriți, pot să formulez și aceasta întrebare în termeni de identitate: se întâmplă vreodată ca ceva care există, potrivit unei lumi, și ceva care există potrivit alteia, să fie lucruri identice? Răspunsul la această întrebare ar trebui să fie indiscutabil: da, adesea se întâmplă astfel. Să luăm, de pildă, cazul partenerului nostru de lume, Hubert Humphrey. Humphrey cel care există potrivit lumii noastre și Humphrey cel care există potrivit unei alte lumi sunt identici. (Păcat că gramatica impune condiția folosirii pluralului.) Cu alte cuvinte, Humphrey există în conformitate cu mai multe lumi (autentice sau ersatz) diferite. Potrivit lumii noastre, el există și a pierdut alegerile prezidențiale; conform altor lumi, el există și a câștigat. Aceasta este o întrebare care, așa cum spune Inwagen, nu merită să fie numită o problemă.

Însă ce *merită* să fie numit o problemă constituie următoarea întrebare: ce înseamnă că Humphrey există potrivit unei lumi? Ce este reprezentarea *de re*? Cum reprezintă o lume autentică sau ersatz, cu privire la Humphrey, faptul că acesta există ? Aceasta *nu* este o întrebare ce se poate pune atât realiștilor modali autentici, cât și ersatziștilor. Sau, mai bine zis, ea nu constituie *una și aceeași* întrebare pentru ambele categorii de realiști modali. Răspunsurile disponibile pentru lumile autentice și pentru ersatz vor arata destul de diferit.

O lume autentică ar putea să reprezinte faptul că Humphrey există avându-l pe însuși Humphrey drept parte a sa. Propria noastră lume reprezintă astfel, cu privire la Humphrey, faptul că el există. Însă, pentru ca alte lumi să reprezinte în același mod faptul că Humphrey există,

Humphrey ar trebui să constituie o parte comună mai multor lumi care se suprapun, şi, într-un fel sau altul, el ar trebui să aibă proprietăţi diferite în lumi diferite. Resping o astfel de suprapunere din motive pe care le discut pe scurt în cele ce urmează. Există o modalitate mai bună în care o lume autentică poate reprezenta, cu privire la Humphrey, faptul că el există. Humphrey ar putea fi reprezentat în *absentia* în alte lumi, la fel cum ar putea să se găsească în muzeele din această lume. Un muzeu ar putea expune o figură de ceară care să îl reprezinte pe Humphrey, sau, şi mai bine, un simulacru animat. O lume diferită ar putea avea o soluţie şi mai bună: ea ar putea conţine, ca parte a sa, un Humphrey de-sine-stătător, o contraparte alcătuită din carne şi sânge a lui Humphrey al nostru, un individ foarte asemănător lui Humphrey în ceea ce priveşte originile sale, caracterul său intrinsec, sau rolul său istoric. Având o astfel de parte, o lume reprezintă *de re*, în ceea ce îl priveşte pe Humphrey – adică, pe Humphrey din lumea noastră pe care noi, partenerii săi de lume, îl putem numi pur şi simplu Humphrey – faptul că el există şi acţionează aşa-şi-pe-dincolo. În timp ce face cu mâna, simulacrul din muzeu îl reprezintă pe Humphrey făcând cu mâna; prin faptul că face cu mâna sau că a câştigat alegerile prezidenţiale, Humphrey cel din alte lumi îl reprezintă pe Humphrey din această lume făcând cu mâna, sau câştigând alegerile. Astfel are loc faptul că Humphrey – Humphrey al nostru – face cu mâna sau câştigă, în conformitate cu cealaltă lume. Aceasta este teoria contrapărţilor, răspunsul pe care eu însumi îl dau întrebării cum reprezintă o lume în manieră *de re*.[1]

(Acelaşi lucru este valabil şi reciproc. Humphrey al nostru constituie contrapartea multor Humphrey aparţinând unor lumi diferite. Neg faptul că relaţia de contraparte este întotdeauna simetrică, însă, cu siguranţă ca ea este adesea astfel. Prin urmare, există numeroşi Humphrey din alte lumi care au câştigat alegerile prezidenţiale dar care pierd, potrivit lumii noastre. Aceştia sunt reprezentaţi ca pierzând alegerile din pricina prezenţei aici, în lumea noastră, a lui Humphrey, cel care pierde.)

Există diferite modalităţi în care o lume ersatz poate reprezenta, cu privire la Humphrey, faptul că acesta există, sau faptul că face cu mâna, sau faptul că a câştigat alegerile. Depinde de ce fel de lume ersatz este cea pe care o avem în vedere. O lume ersatz lingvistică poate conţine propoziţii în limba engleză ce se referă la Humphrey prin folosirea numelui acestuia: „Humphrey există", „Humphrey face cu mâna", „Humphrey câştigă alegerile". Alternativ, lumea ersatz lingvistică respectivă poate conţine

[1] Vezi studiul meu „Counterpart Theory and Quantified Modal Logic"; „Counterparts of Persons and Their Bodies"; şi *Counterfactuals*, pp. 39–43; de asemenea, David Kaplan, „Transworld Heir Lines".

propoziții ale unui alt limbaj producător-de-lume, care se referă la Humphrey cu ajutorul unui nume diferit; sau, lumea respectivă poate, în schimb, conține propoziții ale limbajului producător-de-lume ce afirmă, la modul explicit, că există cineva, având o anumită descriere, care face cu mâna şi câştigă alegerile; am putea califica acest procedeu drept reprezentare *de re* cu privire la Humphrey; aceasta în cazul în care descrierea se aseamănă suficient de mult lui Humphrey, aşa cum este el de fapt. Alternativ, în loc să declare explicit că există cineva cu descrierea corespunzătoare, o lume ersatz lingvistică poate spune acelaşi lucru la modul implicit, cu ajutorul mai multor propoziții care fie atestă starea de „ocupat" sau „vacant" a unor puncte spațio-temporale, fie precizează cum se realizează instanțierea diferiților universali elementari prin intermediul particularilor elementari disponibili. O lume ersatz picturală poate conține o parte imaginistică – alcătuită din entități în mod misterios abstracte – a lui Humphrey cel care face cu mâna şi câştigă alegerile. O lume ersatz magică poate reprezenta faptul că Humphrey există, face cu mâna şi câştigă alegerile datorită inefabilului naturii sale intrinseci particulare. Alternativ, lumea ersatz magică respectivă poate realiza acelaşi lucru cu ajutorul unor legături necesare brute: în mod necesar, dacă un anumit element simplu stă într-o relație neanalizabilă cu lumea concretă, atunci Humphrey există, face cu mâna şi câştigă alegerile.

Se crede uneori că ersatzismul se află într-o situație mai bună decât teoria contrapărților deoarece acesta respectă anumite intuiții: intuițiile potrivit cărora modalitatea *de re* se referă la *res* însele, nu la o oarecare imitație, substitut sau contraparte a lucrurilor. Astfel, Kripke aduce faimoasa sa obiecție potrivit căreia, din perspectiva pe care o susțin,

> ...dacă spunem că „Humphrey ar fi putut câştiga alegerile (în cazul în care ar procedat aşa-şi-pe-dincolo)," nu vorbim despre ceva care i s-ar fi putut întâmpla lui *Humphrey*, ci altcuiva, unei „contrapărți" ale sale. În orice caz, probabil că lui Humphrey nu i-ar putea fi mai indiferent faptul că *altcineva*, indiferent de cât de mult i s-ar asemăna această persoană, a obținut victoria într-o lume posibilă diferită. (*Naming and Necessity*, p. 45)

Venind din partea unui avocat al realismului modal autentic această obiecție ar putea avea oarecare greutate. Însă, în acest caz, ea apare la diferență de doar o pagină de remarca, la fel de faimoasă, a lui Kripke, potrivit căreia

> O lume posibilă nu înseamnă o țară îndepărtată prin care trecem sau pe care o vedem printr-un telescop. (p. 44)

Lăsând gluma la o parte (el afirmă, într-adevăr, că „o lume posibilă diferită ar fi prea îndepărtată"), punctul de vedere al lui Kripke pare să fie acela că ar trebui să respectăm intuiția lui Humphrey potrivit căreia *el însuși* ar fi fost victorios într-o altă lume; ar trebui să facem acest lucru prin aceea că refuzăm să credem într-o altă lume ca în ceva a cărui parte ar putea-o constitui Humphrey al nostru! Ce se întâmplă aici?

Cred că teoreticienii contrapărților și ersatziștii sunt în perfect acord în privința faptului că există alte lumi (autentice sau ersatz) *potrivit cărora* Humphrey – el însuși! – câștigă alegerile. Și suntem de acord, în egală măsură, că Humphrey – el însuși – nu constituie o *parte* a acestor lumi diferite. Într-un fel, poate datorită faptului că include constituenți adecvați, sau poate prin magie, însă, în orice caz, nu datorită faptului că îl conține pe Humphrey însuși lumea cealaltă îl reprezintă pe aceasta ca pe un câștigător al alegerilor. Dacă ar exista vreun realist modal autentic care să creadă în suprapunerea lumilor, acesta ar fi într-adevăr capabil să insiste că, într-o altă lume, îl avem pe Humphrey însuși în postura de câștigător al alegerilor prezidențiale. Acesta ar putea, într-adevăr, constitui un punct în favoarea realiștilor modali autentici. Totuși, acest punct de vedere nu funcționează și în favoarea vreunei alte perspective cu excepția celei a realiștilor modali autentici; în particular, el nu reprezintă un punct în favoarea vreunui tip de ersatzism.

Teoria contrapărților susține (spre deosebire de ersatzism) că altcineva – contrapartea victorioasă – face parte din povestea despre cum de o altă lume îl reprezintă pe Humphrey ca pe un câștigător și, de aceea, ea face, de asemenea, parte din povestea despre cum de Humphrey ar fi putut să câștige. În măsura în care obiecția intuitivă constă în aceea că altcineva intră în acțiune, punctul de vedere este îndreptățit. Însă nu văd de ce aceasta constituie o obiecție în mai mare măsură împotriva ersatzismului decât obiecția că anumite entități abstracte intră în acțiune. Ceea ce contează este faptul că acel altcineva, sau acel ceva abstract, nu ar trebui să îl elimine din ecuație pe Humphrey însuși. Iar, în această privință, lucrurile stau bine. Mulțumită victorioasei contrapărți, Humphrey însuși are proprietatea modală necesară: putem spune, într-adevăr, că *el* ar fi putut câștiga. Nu este necesar să negăm faptul că contrapartea victorioasa face, de asemenea, adevărată o declarație secundă, care descrie exact aceeași posibilitate: putem susține, realmente, că o contraparte asemănătoare lui Humphrey ar fi putut câștiga. Cele două afirmații nu se află în competiție. Prin urmare, nu trebuie să o suprimăm pe cea de a doua (de pildă, prin interzicerea oricărui amestec între limbajul modal obișnuit și discursul pe marginea contrapărților) pentru a o proteja pe prima.[2]

---

[2] Aici îi sunt îndatorat lui Mondadori; vezi studiul său „Counterpartese, Counterpartese*, Counterpartese$_D$". Însă nu sunt de acord cu el într-o anumită privință. El admite

Am afirmat că teoria contrapărților și ersatzismul sunt similare în aceea că ambele neagă faptul că Humphrey însuși ar constitui o parte a unei lumi diferite care îl reprezintă drept câștigător. Însă acest raționament a avut loc în prea mare viteză. Teoria contrapărților și ersatzismul sunt asemănătoare și prin aceea că posedă abilități subtile de a se eschiva de la formularea unor concluzii. În ambele cazuri există o ambiguitate ce poate fi exploatată, însă, exploatarea ei nu ajută cu nimic în sensul satisfacerii presupusei intuiții potrivit căreia trebuie ca Humphrey însuși să fie acela care câștigă alegerile. Pentru teoreticianul contrapărților, trucul constă în a spune că „Humphrey" îl numește nu pe Humphrey din lumea noastră, și nu pe Humphrey dintr-o altă lume, ci mai degrabă pe individul ce constituie suma mereologică a tuturor acestor Humphrey locali. Dacă Humphrey înseamnă așa ceva (însă am să argumentez în subcapitolul 4.3 că nu este cazul) atunci, într-adevăr, el însuși se află, în parte, în lumea noastră, în parte într-o lume diferită, și nu se află *cu totul* în nici una dintre lumi. Parte din Humphrey pierde alegerile, în timp ce o altă parte câștigă. Însă, se poate presupune că părții care pierde îi pasă de ceea ce *i* s-ar fi putut întâmpla; însă nu i-ar putea păsa mai puțin de ceea ce se întâmplă cu o *altă* bucată din același minunat salam – dacă nu cumva, desigur, lumea care conține acea altă parte a lui Humphrey poate fi înțeleasă în sensul de lume ce reprezintă partea aparținând acestei lumi a acestuia drept câștigătoare.

Pentru ersatzist (-ul persuasiunii lingvistice) trucul constă în a-ți aminti faptul că orice dorești poate servi drept cuvânt în limbajul producător-de-lume. Humphrey ar putea fi folosit la fel de bine în sensul de propriul său nume, în manieră lagadoniană. Atunci, el va constitui dacă nu o parte, cel puțin o componentă set-teoretică a lumii ersatz alcătuită dintr-o mulțime de propoziții ce afirmă, *inter alia*, că el câștigă. Și ce dacă? Putem presupune că lui nu i-ar putea păsa mai puțin ce cuvinte, ale cărui limbaj, sunt asamblate împreună cu el în structuri set-teoretice – dacă nu cumva, desigur, putem obține o structură lingvistică ce îl reprezintă pe Humphrey învingător. Să îl lăsăm, pe bună dreptate, să fie îngrijorat în privința felului în care poate fi reprezentat în mod consistent însă nu cu

---

că aș putea susține, într-adevăr, că Humphrey însuși ar fi putut câștiga; însă, apoi, el insistă că, dacă întrebăm „cine ar fi putut avea proprietatea de *câștigător*", răspunsul meu ar trebui să fie „nu Humphrey, ci una dintre contrapărțile sale" (p. 81). Nu este adevărat. Predicatul modal „ar fi putut avea proprietatea de câștigător" este la paritate cu predicatul modal „ar fi putut câștiga". Pot aplica fiecare predicat într-un sens lui Humphrey, iar în alt sens contrapărții sale victorioase. Dacă se poate ridica vreo obiecție, aceasta ar trebui să constea în aceea că eu *pot* spune lucruri *ne*dorite, și nu în aceea că *nu* aș putea spune lucruri *dorite*. Răspund prin a spune că lucrurilor nedorite nu le pot fi aduse, în mod serios, obiecții, în maniera în care acest lucru se poate face cu privire la absența lucrurilor dorite.

privire la cuvintele reprezentării. Este perfect arbitrar dacă el serveşte sau nu drept cuvânt în propria sa reprezentare. Iar dacă o face este perfect arbitrar ce semnifică acest cuvânt. Dacă Humphrey ar fi transformat în cuvânt, nu trebuie să îl facem să constituie propriul său nume. Ar funcţiona la fel de bine ca nume pentru Checkers, ca prepoziţie, sau ca adverb. Sau ar putea fi semnul negaţiei într-o propoziţie care neagă chiar existenţa sa.

Există cel puţin încă două întrebări bune ce pot fi extrase din subiectul identităţii transmundane, cu toate că, din nou, acestea nu au nici o legătură specială cu identitatea. Aici intenţionez numai să formulez aceste întrebări; am să le reiau în subcapitolele 4.4 şi 4.5. Din nou, ele constituie întrebări adresate atât realiştilor modali autentici cât şi realiştilor modali ersatz, în aceeaşi măsură. De dragul neutralităţii am să le formulez în termenii reprezentării *de re*; adică în termeni de adevăr, relativ la o lume autentică sau ersatz cu privire la un individ actual, cum ar fi Humphrey însuşi.

Una dintre întrebări se referă la haecceitism. Putem distinge reprezentarea modului în care lucrurile sunt din punct de vedere calitativ (în sensul larg al cuvântului) de reprezentarea *de re*. Ar putea fi adevărat, potrivit unei lumi, că există entităţi, de anumite categorii, aranjate în anumite feluri, şi care întreţin anumite relaţii cauzale; acestea sunt ipoteze cu caracter calitativ. Însă, ar putea fi adevărat, de asemenea, conform unei lumi, cu privire la individul Humphrey, că acesta există, face cu mâna şi câştigă alegerile. Pot aceste două tipuri de reprezentare să varieze independent? Sau determină, oare, ceea ce o lume reprezintă în privinţa ipotezelor cu caracter calitativ, subiectele pe care aceeaşi lume le reprezintă *de re*?

Cealaltă întrebare se referă la constanţă. Suntem oare în posesia unui răspuns stabilit, fixat o dată pentru totdeauna care să ateste, mereu, ce este adevărat în privinţa unui anumit individ, conform unei anumite lumi (autentice sau ersatz)? Sau pot fi adevărate răspunsurile diferite, în contexte diferite? Pot fi corecte două răspunsuri opuse, chiar atunci când sunt considerate împreună, într-un singur context? Se poate întâmpla uneori ca nici un răspuns să nu fie cu certitudine corect?

4.2. Împotriva suprapunerilor

Cel mai simplu mod în care o parte a unei alte lumi l-ar putea reprezenta pe Humphrey – Humphrey al nostru – este cu ajutorul identităţii. Humphrey ar putea duce, în acelaşi timp, două vieţi, în două lumi diferite. Humphrey însuşi, cel care aparţine lumii actuale, ar putea la

fel de bine să aparțină celeilalte lumi, în egală măsură. El ar putea constitui o parte comună ambelor lumi, în același fel în care o mână pe care doi gemeni siamezi o au în comun constituie o parte comună amândurora. Cealaltă lume îl reprezintă pe Humphrey ca existent deoarece acesta îi aparține. El există în cealaltă lume pentru că, dacă restricționăm cuantificarea la părțile lumii respective, constatăm că el există. Aceasta trăire dublă este cea care merită în cea mai mare măsură numele de „identitate transmundană".

Nu pot să numesc nici un filosof care să susțină identitatea transmundană, înțeleasă ca mai sus. Corul filosofilor insistă, în numele „identității transmundane", numai asupra faptului că, de pildă, Humphrey însuși este cel care ar fi putut exista în alte condiții, care ar fi putut fi diferit, care ar fi putut câștiga alegerile, care există relativ la mai multe lumi și câștigă relativ la doar unele din ele. Toate acestea sunt indiscutabile. Întrebarea ce provoacă dispute este *cum* reușește Humphrey să dețină aceste proprietăți modale. Răspunsul, acum discutabil, este că Humphrey deține proprietățile respective datorită faptului că reprezintă o parte comună mai multor lumi diferite, precum și datorită faptului că posedă proprietăți diferite, relative la lumile diferite cărora le aparține. În ciuda lipsei sale de autentic, acest răspuns merită atenția noastră. În primul rând, pentru că este simplu într-un mod agreabil. În al doilea rând, pentru că este singurul punct de vedere care respectă în totalitate intuiția lui „el însuși": punctele de vedere rivale susțin că Humphrey însuși *ar fi putut* câștiga, că Humphrey însuși este întrucâtva *reprezentat* drept câștigător, însă numai *acest* punct de vedere susține că Humphrey însuși câștigă. Și, în al treilea rând, pentru că este un punct de vedere tolerant față de haecceitism; dar voi reveni la această chestiune în subcapitolul 4.4.

Avantajele sunt reale. Oricum, identitatea transmundană, înțeleasă ca suprapunere a lumilor, trebuie respinsă. Sau, mai degrabă, ea trebuie respinsă ca teorie generală a reprezentării *de re*. Există unul sau două cazuri speciale de suprapunere care ar putea fi tolerate, însă ele nu rezolvă nici pe departe necesitățile noastre în privința reprezentării *de re*.

Problema mea principală nu are legătură cu suprapunerea însăși. Lucrurile chiar au părți comune, ca în cazul mâinilor gemenilor siamezi. Dată fiind mereologia nerestricționată pe care o susțin, punerea în comun a părților constituie, în totalitate, un loc comun. Într-adevăr, orice parte a oricărei lumi constituie o parte a nenumărate sume mereologice care se extind dincolo de limitele lumii respective. Însă, ceea ce găsesc că este problematic – inconsistent, pentru a nu amesteca cuvintele – este modul în care părțile comune celor două lumi ar trebui să aibă proprietăți diferite într-o lume și, respectiv, în cealaltă.

Hubert Humphrey are o anumită măsură şi formă şi este alcătuit din părţi ordonate într-un anumit mod. Mărimea şi forma sa, precum şi alcătuirea sa, îi sunt intrinseci. Ele constituie, pur şi simplu, o chestiune care priveşte modul de a fi al lui Humphrey. Nu constituie o problemă a modului în care acesta intră în relaţii cu lucrurile care îl înconjoară în această lume. De aceea, mărimea şi forma sa diferă de proprietăţile extrinseci, cum ar fi aceea de a fi popular, a fi vice-preşedintele Statelor Unite, a purta o căciulă de blană, a locui pe o planetă care are lună, sau a locui într-o lume în care nimic nu are o viteză mai mare decât cea a luminii. De asemenea, mărimea, forma şi alcătuirea lui Humphrey îi sunt accidentale acestuia, nu esenţiale. Ar fi putut fi mai înalt, ar fi putut fi mai slab, ar fi putut avea mai multe sau mai puţine degete la mâini.[3]

Să ne îndreptăm atenţia spre ultima chestiune. Humphrey ar fi putut avea şase degete la mâna stângă. Există o lume care îl reprezintă astfel. Presupunem acum că reprezentarea *de re* funcţionează cu ajutorul identităţii transmundane. Prin urmare, Humphrey, care constituie parte a acestei lumi, iar aici are cinci degete la mâna stângă constituie, de asemenea, parte a unei alte lumi, iar acolo are şase degete la mâna stângă. Ca parte a acestei lumi, Humphrey are cinci degete, iar ca parte a acelei lumi are şase. Humphrey însuşi – unul şi acelaşi, întru totul identic cu sine – are cinci degete la mâna stângă şi, pe de altă parte, are nu cinci, ci şase degete la mâna stângă. Cum se poate întâmpla aşa ceva? Am putea spune, la fel de bine, că mâna pe care o au în comun gemenii siamezi are cinci degete, ca şi mâna stângă a lui Ted, însă are şi şase degete, ca şi mâna dreaptă a lui Ned! Aceasta nu înseamnă altceva decât vorbire dublă şi contradicţie. Iată mâna respectivă. Nu contează din ce altceva face ea parte. Câte degete are? Ce formă are?

(Am putea spune că cinci degete şi palma sunt comune lui Ted şi Ned, totuşi, al şaselea deget îi aparţine numai lui Ned; în aceeaşi manieră stau lucrurile în privinţa lui Humphrey. Dar nu: o mână propriu-zisă cu cinci degete diferă în formă şi compoziţie de o mână propriu-zisă cu şase degete minus un deget şi, la fel, o mână propriu-zisă cu şase degete diferă de o mână propriu-zisă cu cinci degete plus un deget.)

Mă aştept la proteste: cu toate că ar fi un lucru contradictoriu să spunem, pur şi simplu, că Humphrey ar avea cinci degete la mâna stângă şi, de asemenea, că nu ar avea cinci degete, ci şase, aceasta *nu* constituie ceea ce s-a afirmat realmente. Humphrey are cinci degete la mâna stângă în *această lume*; el are şase degete la mâna stângă în *lumea aceea*. – Însă cum ne

[3] Următoarele câteva paragrafe sunt, în cea mai mare parte, adaptate după studiul meu „Individuation by Acquaintance and by Stipulation", pp. 21–2, datorită permisiunii primite de la editorii revistei *The Philosophical Review*.

ajută modificatorii în acest caz? Există mai multe feluri în care modificatorii pot înlătura o contradicție. Însă nici unul dintre acestea nu se aplică în cazul de față.

(1) Dacă un turn este pătrat la al treilea etaj și rotund la al patrulea etaj, nu sunt probleme; doar că un segment diferă în formă, așa cum apare aceasta prin secționare transversală, de un altul. Modificatorii ne îndeamnă la considerarea formei segmentelor, nu a întregului turn. Însă teza pe care o discutăm este că *întregul* Humphrey face parte din lumi diferite, și că are proprietăți diferite în lumi diferite. Identitatea transmundană este chiar cea care face imposibilă ieșirea din dilemă.

(2) Dacă un om este onest, potrivit ziarului *News*, și pervertit, potrivit ziarului *Times*, nu sunt probleme; ziare diferite ne spun povești diferite în privința acestui om, îl reprezintă diferit și cel puțin unul dintre ele nu îi înțelege situația. Însă teza pe care o discutăm constituie o formă de realism modal autentic, nu de realism modal ersatz: motivul pentru care Humphrey deține o proprietate, relativ la o anumită lume, constă în faptul că Humphrey însuși, având chiar acea proprietate, constituie parte a lumii respective.

(3) Dacă un om este tatăl lui Ed și fiul lui Fred, nu sunt probleme; el întreține relații diferite cu indivizi diferiți, iar proprietățile extrinseci pe care le deține astfel – a fi tată, a fi fiu – sunt compatibile. La fel, în cazul în care omul cel mai înțelept din sat nu este omul cel mai înțelept din națiune. Însă problema noastră nu privește relația lui Humphrey cu lucrurile alături de care se află, într-o lume sau alta. Mai degrabă ne confruntăm cu natura sa intrinsecă; și singurele relații relevante, în această privință, sunt acelea care se obțin între părțile sale. (Iar dacă Humphrey constituie parte a două lumi, la fel sunt și părțile sale.) Dacă spunem că Humphrey are cinci degete la mână în această lume și șase în alta, și luăm modificatorii drept panaceu împotriva contradicției, este foarte probabil că, de fapt, ceea ce dorim să sugerăm este faptul că a avea cinci sau șase degete la o mână nu constituie, în ultimă instanță, o proprietate intrinsecă, ci o relație. (Mai mult, este vorba despre o relație externă – nu de o relație ce coincide proprietăților intrinseci ale *relata*-elor.) Atunci, cel mai potrivit lucru este să spunem că Humphrey întreține, cu această lume, o relație de posesie a cinci degete la o mână, în timp ce, cu cealaltă lume, el întreține o relație de posesie a șase degete. Am putea spune acest lucru prin punctarea verbelor tranzitive: el, cinci degete, această lume, însă el, șase degete, acea lume. Însă ce sunt aceste relații? Știu ce aș răspunde dacă aș dori să se creadă, oficial, că mărimile sunt relații, mai degrabă decât proprietăți intrinseci; însă pot spune mai mult. Dacă spunem că o formă – sfericitatea, sau proprietatea de a avea cinci degete – este pur și simplu ceea ce am crezut întotdeauna că

este, cu excepția faptului că ea constituie o relație pe care ceva o poate întreține cu unele, însă nu cu toate lucrurile întregi din care face parte, aceasta nu va fi suficient. Ce ar însemna să facem ca un lucru să aibă cinci degete, în timp ce facem ca un alt lucru să aibă șase degete? Cum pot aceste relații să constituie forma a ceva?

Nu este posibil; și, astfel, nu există soluție. Dacă, într-adevăr, Humphrey – el însuși, considerat ca întreg – duce o viață dublă, ca parte a două lumi diferite, nu există modalitate inteligibilă în care proprietățile sale intrinseci să difere de la o lume la alta. Și nu va fi suficient să declarăm, pur și simplu, atunci când știm mai mult, că lucruri ca: mărimea, forma și compoziția lui Humphrey nu se află, în ultimă instanță, printre proprietățile sale intrinseci.

Să numim aceasta *problema intrinsecilor accidentali*. Ea nu s-ar pune în cazul proprietăților esențiale ale lui Humphrey, oricât ar fi acestea de intrinseci. Pentru că problema constă în cum poate Humphrey avea proprietăți diferite, ca parte constitutivă a unor lumi diferite; în cazul proprietăților esențiale nu există variație în privința căreia să ne facem griji. Este foarte dificil să înțelegem cum Humphrey poate fi om, ca parte a unei lumi, și înger, ca parte a alteia însă, dacă el este în mod esențial uman, această dificultate nu apare.

Ea nu s-ar pune nici în cazul proprietăților extrinseci ale lui Humphrey, oricât ar fi acestea de accidentale. Există două modalități în care ne putem gândi la aceste proprietăți extrinseci: ca relații deghizate, sau ca proprietăți autentice. (Vezi discuția din subcapitolul 1.5, în privința „proprietăților" relative la un lucru sau altul.) În primul rând, să le înțelegem în sensul de relații. Humphrey se află într-o relație cu împrejurările sale; nu putem presupune că aceste împrejurări ar fi, la rândul lor, comune mai multor lumi. Poate Humphrey are patru câini care aparțin acestei lumi și numai trei ce aparțin celeilalte. Astfel, „proprietatea" extrinsecă accidentală de a fi proprietarul a patru câini poate fi o proprietate pe care Humphrey o are în această lume, dar care îi lipsește în cealaltă lume din care face parte. A avea patru câini constituie o relație camuflată: Humphrey întreține această relație cu lumile cărora le aparține, împreună cu cei patru câini ai săi, dar nu și cu vreuna din celelalte lumi. Pentru Humphrey este la fel de ușor să aibă „proprietatea" respectivă, și nu o alta, relativ la o lume dată, pe cât este de ușor ca cineva să fie tatăl lui Ed, dar și nu al lui Fred.

În al doilea rând, să privim proprietățile sale extrinseci ca proprietăți reale. Atunci Humphrey deține aceste proprietăți *simpliciter*, iar acestea nu pot varia de la o lume la alta. Însă ceea ce poate varia de la o lume la alta este modul în care le numim, și modul în care le predicăm despre Humphrey – fapt care poate da iluzia că proprietățile însele variază.

Astfel, Humphrey are, *simpliciter*, proprietatea extrinsecă de a fi proprietarul a patru câini care aparțin acestei lumi; și are, *simpliciter*, proprietatea de a nu fi proprietarul a patru câini care aparțin acelei lumi. Aceste proprietăți sunt compatibile dacă, într-adevăr, există o suprapunere a lumilor; a le avea pe ambele constituie parte a ceea ce înseamnă a duce o viață dublă, în două lumi diferite. Însă modificatorii restrictivi „în această lume" sau „în acea lume" ne fac capabili să ne referim la aceste două proprietăți extrinseci cu ajutorul unor nume prescurtate. În domeniul lui „în această lume", putem despărți propoziția finală de numele „proprietatea de a fi proprietarul a patru câini care aparțin acestei lumi"; iar în sfera lui „în acea lume" putem, în aceeași manieră, să renunțăm la propoziția finală din numele „proprietatea de a nu fi proprietarul a patru câini care aparțin acelei lumi"; și astfel, poate fi adevărat în această lume că Humphrey are proprietatea de a fi proprietarul a patru câini și adevărat în acea lume faptul că el are proprietatea de a nu fi proprietarul a patru câini, cu toate că proprietățile sale extrinseci – proprietăți în sensul propriu al cuvântului, diferite de relațiile deghizate – nu variază de la o lume la alta.

Nu sunt probleme legate de proprietățile intrinseci accidentale în cazul teoriilor rivale. Nu sunt probleme nici pentru propria mea teorie, realismul modal autentic ce se folosește de contrapărți în locul suprapunerilor: contrapărțile nu trebuie să fie duplicați intrinseci precișI, prin urmare, desigur, Humphrey și contrapărțile sale pot fi diferiți în ceea ce privește proprietățile lor intrinseci. Nu este cazul teoriei potrivit căreia Humphrey este un mare individ, alcătuit din părți distincte, ce provin din lumi diferite: o parte din marele Humphrey poate fi diferită, în ceea ce privește proprietățile sale intrinseci, de alte părți. Nu este cazul nici unui tip de ersatzism: în orice fel s-ar întâmpla ca lumile ersatz să îl reprezinte, sau se ne inducă în eroare, reprezentându-l, pe Humphrey, acestea ne-ar putea induce în eroare, reprezentându-l pe Humphrey ca având proprietăți intrinseci pe care, de fapt, nu le are, la fel cum pot proceda și ziarele mincinoase.

Întrebarea noastră cu privire la suprapunerea lumilor merge în paralel cu problema ce ține de această lume a identității pe parcursul timpului; iar problema noastră, a intrinsecilor accidentali, este paralelă cu problema intrinsecilor temporari, care nu înseamnă altceva decât problema tradițională a schimbării.[4] Să spunem că ceva *persistă*, dacă și numai dacă, într-un fel sau altul, există în momente diferite; acest cuvânt este un termen

[4] Discuția mea pe marginea acestei probleme paralele îi datorează foarte mult lui Armstrong, „Identity Through Time" și lui Johnston. Îl urmez pe Johnston în ceea ce privește terminologia.

neutru. Ceva *perdurează*, dacă şi numai dacă persistă, prin aceea că are părţi temporale sau stadii diferite, în momente diferite, cu toate că nici o parte a sa nu este prezentă în totalitate mai mult de o singură dată; în vreme ce acest ceva *îndurează*, dacă şi numai dacă persistă, prin aceea că este în totalitate prezent mai mult de o singură dată. Perduranţa corespunde modului în care un drum persistă în spaţiu; parte din el este prezentă aici, în timp ce o altă parte se află altundeva, şi nici o parte nu este în totalitate prezentă în două locuri diferite. Înduranţa corespunde modului în care un universal, dacă există aşa ceva, va fi în totalitate prezent oriunde şi oricând este instanţiat. Înduranţa implică suprapunere: conţinutul a două momente diferite conţine elementul îndurant ca şi parte comună. În ceea ce priveşte perduranţa, nu este cazul. [2]

(Ar putea exista cazuri mixte: entităţi care persistă, având o parte îndurantă şi o parte perdurantă. Un exemplu ar putea fi o persoană compusă dintr-o entelehie îndurantă ce guvernează un corp perdurant; sau un electron care are ca parte permanentă a sa un universal având unitatea de sarcină negativă, însă care nu este alcătuit în totalitate din universali. Totuşi, aici am să ignor cazurile mixte. Iar atunci când vorbesc despre lucrurile obişnuite, spunând despre ele că sunt perdurante, voi ignora universalii lor înduranţi, dacă există aşa ceva.)

Discuţiile despre *înduranţă* vs. *perduranţă* tind să fie defăimate de oamenii care fac afirmaţii de genul următor: „Sigur că eşti în totalitate prezent în fiecare moment din viaţa ta, exceptând cazul în care ceva ţi-a fost amputat. Pentru că, în fiecare moment, toate părţile tale se află la locul lor: picioarele, buzele, ficatul... Aceşti defăimători s-ar putea considera pe ei înşişi drept partizani ai înduranţei, însă nu sunt aşa ceva. Ei sunt siliţi să rămână neutri, deoarece le lipsesc resursele conceptuale pentru a înţelege despre ce este vorba. Discursul lor trădează – iar ei ar putea conştientiza acest lucru, dacă ar dori s-o facă – faptul că nu deţin un concept de „parte temporală". (Sau, oricum, nu unul care se aplică diferit unei persoane faţă de modul în care se aplică unui proces sau unei dilatări a timpului, de pildă.) Prin urmare, în contextul disputei dacă lucrurile persistente sunt sau nu sunt divizibile în părţi temporale, aceşti defăimători nu se află pe nici una dintre poziţii. Ei nu înţeleg nici afirmaţia, şi nici negaţia. Ei sunt precum oamenii – sper, totuşi, fictivi – care spun că întregul drum se află în sătucul lor, tocmai pentru că nu îi lipseşte, drumului respectiv, nici cea mai mică alee. Ei înţeleg prin „parte" mai puţin decât alţii, din moment ce nu recunosc existenţa părţilor tăiate pe diagonală şi, în acelaşi timp, ei înţeleg mai puţin decât alţii ce înseamnă „întreg". Aceşti oameni spun că „întregul" drum este în sat; prin aceasta înţelegând că fiecare „parte" a sa se află acolo; dar, prin aceasta, ei se referă la fiecare parte, tăiată de-a

lungul. Ei divid drumul de-a lungul în părțile sale cele mai mici; nici măcar nu-şi pot pune întrebarea dacă acestea se află în totalitate, sau doar parțial, în sat. Pentru că aceasta este o întrebare legată de părțile obținute prin tăierea în diagonală, iar oamenilor respectivi le lipseşte conceptul de parte diagonală. Poate că „parte diagonală" le sună acestora, pur şi simplu, ca o contradicție flagrantă. Sau poate că li se pare că înțeleg totul, însă filosofii satului îi conving că pur şi simplu n-ar putea înțelege, prin urmare, impresia lor în sens contrariu trebuie să fie o iluzie. În orice caz, *eu* înțeleg conceptul de parte temporală; şi, pentru o vreme, mă voi adresa numai acelora dintre dumneavoastră care împărtăşiți acest concept.[5]

Înduranța în timp este analoagă presupusei identități transmundane a părților comune lumilor suprapuse; perduranța în timp este analoagă „identității transmundane", dacă o putem numi astfel, a indivizilor transmundani, compuşi din părți distincte în lumile nesuprapuse. Perduranța, pe care o prefer în cazul temporal, este mai aproape de teoria contrapărților, pe care o prefer în cazul modal; diferența este aceea că teoria contrapărților se concentrează asupra părților şi ignoră indivizii transmundani alcătuiți din acestea.

Obiecția principală şi decisivă împotriva înduranței, ca variantă a persistenței lucrurilor obişnuite, de tipul oamenilor sau a cățeluşilor, constă în problema proprietăților intrinseci temporare. Lucrurile persistente îşi schimbă proprietățile intrinseci. De pildă, forma: când mă aşez, am o formă curbată; când stau în picioare, am o formă dreaptă. Ambele forme constituie proprietăți temporale intrinseci; le dețin numai temporar. Cum este o astfel de schimbare posibilă? Cunosc numai trei soluții.

(*Nu* este o soluție să ateşti, pur şi simplu, cât de obişnuit şi indubitabil este faptul că avem forme diferite în momente diferite. A face o astfel de afirmație înseamnă numai a insista – şi pe bună dreptate – că ea trebuie să fie, cumva, posibilă. Încă şi mai puțin constituie o soluție aceeaşi afirmație enunțată în jargon – de pildă, proprietatea de a sta îndoit lunea şi proprietatea de a sta drept marțea sunt compatibile, pentru că ele sunt „proprietăți indexate temporal" –, dacă aceasta înseamnă pur şi simplu că, într-un fel sau altul, te poți îndoi luni şi reveni la poziția dreaptă marți.)

Prima soluție: contrar convingerilor noastre obişnuite, formele nu sunt proprietăți intrinseci reale. Ele constituie relații deghizate pe care un lucru ce durează le poate întreține cu timpul. Unul şi acelaşi lucru care durează poate să întrețină relația de formă îndoită cu anumite momente, şi relația de formă dreaptă cu altele. În sine însuşi, considerat independent de

[5] Încerc să îl explic şi altora în *Philosophical Papers*, volumul I, pp. 76–7. Însă nu îmi fac mari iluzii, de vreme ce orice filosof competent care nu înțelege ceva va avea grijă sa nu înțeleagă nimic orice altceva cu ajutorul căruia s-ar încerca explicarea acelui „ceva" inițial.

relațiile pe care le întreține cu alte lucruri, acesta nu are formă deloc. Lucrurile stau similar în cazul tuturor celorlalte proprietăți intrinseci temporare aparente; toate trebuie reinterpretate în sensul de relații pe care ceva a cărui natură intrinsecă rămâne absolut neschimbătoare le întreține cu momentele diferite ale timpului. Soluția problemei intrinsecilor temporare constă în aceea că nu există astfel de proprietăți. Această soluție este, pur și simplu, incredibilă, dacă vorbim despre persistența unor lucruri obișnuite. (Ar putea fi, totuși, utilă, în cazul îndurației entelehiilor sau a universaliilor.) Dacă știm ce înseamnă forma, știm că ea constituie o proprietate, nu o relație.

A doua soluție: singurele proprietăți intrinseci ale unui lucru sunt acelea pe care le deține în prezent. Alte momente sunt asemănătoare poveștilor false; ele constituie reprezentări abstracte, alcătuite din materialele prezentului care reprezintă sau induc în eroare reprezentând modul în care lucrurile există. Atunci când ceva are proprietăți intrinseci diferite, potrivit unuia dintre aceste momente ersatz diferite, aceasta nu înseamnă că acest ceva, sau orice parte a sa, sau orice altceva, pur și simplu *deține* proprietățile respective – nu mai mult decât în cazul când un om este considerat escroc de către *Times* și cinstit de către *News*. Această soluție respinge îndurația; pentru că ea respinge, cu totul, persistența. Ea este mai puțin credibilă decât prima soluție. Spunând că nu există momente diferite, spre deosebire de falsele reprezentări ale acestora, ea sfidează convingerile noastre cele mai intime. Nici un om, dacă nu cumva se află în momentul propriei sale execuții, nu va crede că nu are viitor; încă și mai puțin va crede că nu are trecut.

A treia soluție: formele diferite și proprietățile intrinseci temporare diferite, în general, aparțin unor entități diferite. Îndurația trebuie respinsă în favoarea perdurației. Perdurăm; suntem alcătuiți din părți temporale, iar proprietățile noastre intrinseci temporare sunt proprietăți ale acestor părți care diferă una de cealaltă. Nu există absolut nici o problemă în privința a cât de diferite pot fi lucrurile ce diferă în ceea ce privește proprietățile lor intrinseci.

Anumite cazuri speciale de suprapunere a lumilor nu se confruntă cu nici o problemă legată de proprietățile intrinseci accidentale. Un astfel de caz provine din ipoteza că există universali, integral prezenți, în mod recursiv, ca părți non-spațio-temporale ale tuturor instanțelor lor particulare. În acest caz, universalii respectivi trebuie să revină, la fel de liber, între lumi, pe cât de liber revin într-o singură lume. Aceasta deoarece există duplicație calitativă între lumi, conform principiului recombinării; și ar trebui ca universalii să fie recursivi, oriunde există duplicație. Fără

îndoială, există electroni şi în alte lumi decât a noastră. Dacă un universal cu sarcină negativă face parte din fiecare şi din orice electron din această lume, atunci el constituie, în aceeaşi măsură, o parte a electronilor din alte lumi; caz în care, având în vedere că proprietatea de a constitui o parte este tranzitivă, universalul respectiv este parte comună a tuturor lumilor în care există electroni; iar aceasta înseamnă suprapunere. Ne aşteptăm la probleme în ceea ce priveşte proprietățile intrinseci accidentale ale părții comune. Însă ce sunt acele proprietăți, în cazul de față? Nu mă pot gândi la nimic. Nu există atât de multe date referitoare la natura intrinsecă a unui universal. Poate că acesta este un intrinsec simplu, sau poate că este un intrinsec compus, într-un fel sau altul, din alți universali; însă, în această situație, pesemne că sesizăm o componentă esențială a universalului respectiv; prin urmare, tot nu întâlnim accidente intrinseci care să ne deranjeze. (La fel, aceste accidente care ar putea să ne facă necazuri nu par să fie intrinseci temporare; prin urmare, nu sunt probleme în privința universalilor care persistă în timp.) Dacă, într-adevăr, nu există intrinseci accidentale care să ridice probleme, atunci suprapunerea restrânsă la punerea în comun a universaliilor pare total inocentă. Şi, de asemenea, ea pare inevitabilă, dacă există, în cele din urmă, universali. Aşadar, trebuie să spunem pe nume atitudinii mele de respingere a suprapunerii: oricare ar fi situația în privința universalilor, în nici un caz două lumi nu pot avea un particular drept parte comună.

Dacă există universali, identici de la o lume la alta, ca şi de la o instanță la alta, în cadrul aceleiaşi lumi, atunci, în cazul lor, ne putem foarte bine servi de metoda simplă a reprezentării *de re*: ceea ce este adevărat pentru un universal, relativ la o lume, este adevărat despre *această lume*, atunci când restricționăm cuantificatorii la lumea respectivă. Ceea ce este adevărat cu privire la universalul în cauză, într-o lume dată, va fi atunci, în primul rând, faptul că deține o natură intrinsecă esențială constantă; şi, în al doilea rând, faptul că întreține relații diferite – de observat modelele instanțierii – cu alte lucruri care aparțin lumii respective. De pildă, va fi adevărat că, într-o lume dată, unitatea de sarcină negativă este instanțiată prin exact şaptesprezece entități grupate laolaltă; şi că, într-o altă lume, unitatea de sarcină negativă în cauză este instanțiată prin infinit de multe entități, răspândite pe o suprafață largă. Astfel, „proprietățile" sale extrinseci, înțelese în sensul de relații deghizate, variază. Proprietățile sale extrinseci nu fac, în sensul propriu al cuvântului, aşa ceva. Însă modul în care le numim variază şi el, astfel încât, de pildă, putem spune că într-o lume, însă nu şi în alta, universalul are proprietatea de a fi instanțiat de şaptesprezece entități grupate împreună.[6]

[6] Un universal poate constitui, cu siguranță, o parte a mai multor lumi, pentru că nu deține nici o proprietate intrinsecă accidentală. Însă nu am putea, oare, spune acelaşi

Un alt caz special de suprapunere ar fi, dacă nu în întregime inocent, cel puțin eliberat de problema proprietăților intrinseci accidentale. Acesta este, pur și simplu, cazul în care ceva are, într-adevăr, proprietăți intrinseci accidentale, însă ele sunt constante în cadrul unui interval limitat de lumi, iar suprapunerea propusă este limitată la lumile ce aparțin acelui interval limitat. O astfel de suprapunere limitată nu ne-ar putea da tot ce ne dorim prin intermediul reprezentării *de re*. Pentru că lucrul are anumite proprietăți intrinseci accidentale; prin urmare, trebuie să existe o anumită lume care îl reprezintă ca lipsit de câteva dintre aceste proprietăți; această lume trebuie să se afle în afara intervalului limitat de suprapunere; așadar, atunci când lumea respectivă reprezintă lucrul în cauză lipsit de proprietăți, acea reprezentare *de re* trebuie să funcționeze nu prin intermediul identității transmundane, ci într-o manieră diferită. Ar trebui ca suprapunerea limitată să fie combinată cu o altă abordare a reprezentării *de re*, posibil cu o anumită formă a teoriei contrapărților.

Chiar în aceste condiții, suprapunerea limitată ar putea fi dezirabilă. Cel mai probabil caz l-ar constitui suprapunerea limitată, atunci când lumile ramificate împărtășesc un segment inițial comun. Disting *ramificarea* lumilor de *divergența* lor. În cazul ramificării, lumile sunt precum gemenii siamezi. Există un segment spațio-temporal inițial; acesta se continuă prin doi viitori diferiți – diferite atât numeric, cât și calitativ – și, astfel, există două lumi care se suprapun. O lume constă în segmentul inițial, plus unul dintre viitorii săi; cealaltă lume constă în segmentul inițial identic, plus celălalt viitor.

---

lucru despre anumiți particulari simpli – tropi, dacă există, sau particule fundamentale, sau părți temporare ale acestora? Toate aceste entități nu au proprietăți intrinseci accidentale – cu siguranță, pare dificil să ne gândim la niște candidați plauzibili. Dacă nu au astfel de proprietăți, atunci și ei s-ar putea distribui cu ușurință între lumile care se suprapun. Nu ne-am confrunta cu o problemă a intrinsecilor accidentali. Însă sugerez că ne-am confrunta cu o problemă paralelă, a relațiilor externe accidentale. Să presupunem că avem o pereche de două astfel de particulare simple *A* și *B*, ambele constituind părți comune ale unor lumi diferite. *A* și *B* se află la o anumită distanță unul de altul. Distanța lor, se pare, constituie o relație între *A* și *B*, și nimic mai mult – nu este cu adevărat o relație cu trei locuri între *A*, *B* și această lume sau aceea. Aceasta înseamnă că *A* și *B* sunt la exact aceeași distanță unul de altul, în toate lumile cărora le aparțin amândouă. Aceasta înseamnă (presupunând că explicăm reprezentarea *de re* în termeni de identitate transmundană, atunci când putem) că este imposibil ca atât *A*, cât și *B*, să fi existat și să se fi aflat la o distanță diferită unul de celălalt. Aceasta pare o eroare: este dificil să presupunem că distanța este esențială perechii în cauză, la fel de dificil să presupunem că distanța nu constituie relația simplă cu două locuri care pare să se afle acolo. Așadar, identitatea transmundană, chiar în cazul particularilor simpli fără proprietăți intrinseci accidentale, constituie *prima facie* o problemă. Un susținător al său va trebui să ofere câteva explicații, atât în privința modalității în care rezolvă problema relațiilor externe accidentale, cât și în ceea ce privește motivele pentru care nu poate furniza o versiune total generalizată a reprezentării *de re*. O astfel de explicație poate fi găsită în Johnston, *Particulars and Persistence*, cap. 4.

În cazul divergenței, pe de altă parte, nu există suprapunere. Două lumi au două segmente inițiale duplicate, și nu unul comun. Eu și lumea căreia îi aparțin am numai un viitor. Există alte lumi care diverg față de a noastră. Aceste lumi au segmente inițiale absolut identice cu cel al lumii noastre de până în prezent, însă părțile mai târzii ale acestor lumi diferă de părțile mai târzii ale lumii noastre. (Sau putem trata chestiunea în manieră relativistă: ceea ce este duplicat este partea trecută față de un anumit punct spațio-temporal, cum ar fi partea de până aici și acum.) Nu eu, ci doar niște contrapărți ale mele, extrem de reușite, locuiesc în lumile diferite respective.

Resping ramificarea reală, pentru că îi prefer divergența. Totuși, poate că există un anumit motiv de a înainta în cealaltă direcție. Să ne gândim la filosofii care susțin că viitorul nu este real. Este dificil să credem că ei sunt convinși de acest lucru. Dacă vreodată cineva are dreptate atunci când susține că nu există viitor, atunci chiar acel moment este ultimul său moment și, mai mult, este sfârșitul tuturor lucrurilor. Totuși, atunci când acești filosofi ne învață că nu mai există timp care să urmeze prezentului, ei nu manifestă nici o urmă de teroare sau de disperare! Atunci când îi vedem planificând și anticipând, îi putem bănui că sunt încrezători în viitor, în aceeași măsură în care este oricine altcineva. Poate că filosofii respectivi insistă doar asupra restricționării cuantificatorilor lor, și tot ce vor să spună este că nimic din viitor nu este prezent? – Nu, deoarece ei par să creadă că ceea ce susțin sunt chestiuni discutabile. Ce se întâmplă aici?

Poate că ceea ce doresc acești filosofi să susțină devine mai clar atunci când se întorc spre lingvistică și spun că nu există un adevăr stabilit cu privire la viitor. Un realist modal care crede în ramificarea autentică, potrivit căreia lumea sa se suprapune altor lumi, având segmente inițiale comune, ar putea fi de acord cu această teză. A deține un adevăr stabilit cu privire la viitor ajută la a avea un viitor; însă, de asemenea, ajută la a avea numai un singur viitor. Dacă există două „viitoruri", iar ambele sunt, în egală măsură ale mele, și nu am de ales între ele, iar unul presupune o bătălie navală, în timp ce celălalt nu, ce ar putea însemna să afirm că *viitorul* presupune o bătălie navală? [3] Aceasta nu este o întrebare retorică: în privința răspunsului, avem trei opțiuni.

(1) Este fals că viitorul presupune o bătălie navală; pentru că „viitorul" este o descriere improprie, lipsită de denotație.

(2) Este adevărat că viitorul presupune o bătălie navală; deoarece „viitorul" nu denotă nici unul dintre cele două „viitoruri" parțiale, ci mai degrabă suma lor neunificată, ce presupune o bătălie navală.

(3) Nu este nici adevărat, nici fals, că viitorul presupune o bătălie navală; pentru că „viitorul" are o denotație nedeterminată și se obțin valori de adevăr diferite, pentru fiecare rezolvare diferită a nedeterminării.

La prima vedere, a treia opțiune – nedeterminarea – pare cea mai bună. (Cel puțin, ea ne permite să vorbim într-un mod obișnuit despre chestiuni în privința cărora „viitorurile" respective nu diferă; ceea ce are aceeași valoare de adevăr, potrivit tuturor rezolvărilor este, hotărât, adevărat sau fals.) Însă, în orice direcție ne-am îndrepta, gândirea noastră obișnuită în privința „viitorului" se află la mare ananghie. Împotriva ideii de bun simț, după care avem un singur viitor, susținătorul mai multor „viitoruri" și-ar putea uni forțele cu cei care susțin că nu există nici unul; însă susținătorii mai multor „viitoruri" înțeleg lucrurile mai bine, pentru că ei nu au motiv să dispere. Nu doresc să sugerez că filosofii irealului sau ai viitorului nedeterminat ar fi, de fapt, realiști modali care acceptă ramificarea. Însă realiștii modali pot înțelege foarte mult din ce spun acești filosofi. Prin urmare, orice i-ar putea motiva pe acești filosofi să nege faptul că avem un singur viitor, ar putea să motiveze, în egală măsură, un realist modal să accepte ramificarea.

Și de ce nu, dat fiind faptul că suprapunerea este destul de limitată încât să nu ridice problema proprietăților intrinseci accidentale? Ei bine, motivul cuiva poate constitui chiar *reductio*-ul altcuiva. Problema, în privința ramificării, o constituie chiar faptul că ea intră în conflict cu presupoziția noastră obișnuită potrivit căreia avem un singur viitor. Dacă două „viitoruri" sunt, în egală măsură, ale mele, unul prevăzând pentru mâine o bătălie navală, spre deosebire de celălalt, este lipsit de sens să ne întrebăm în ce fel vor sta lucrurile – va fi în ambele feluri – și totuși, ne punem aceste întrebări. Teoria ramificării le convine celor care consideră că o astfel de interogare *este* lipsită de sens. Sau celor care cred că interogarea respectivă are sens numai dacă este reinterpretată: ne este îngăduit să ne întrebăm cu privire la acea bătălie navală cu condiția ca, într-adevăr, să nu ne întrebăm ce va aduce ziua de mâine, ci ce predetermină ziua de astăzi. Însă un realist modal care crede, în felul obișnuit, că are sens să te întrebi ce va aduce viitorul, și care distinge acest lucru de întrebarea cu privire la ce este deja predeterminat, va respinge ramificarea în favoarea divergenței. În cazul divergenței există, de asemenea, mai multe „viitoruri"; cu alte cuvinte, există numeroase segmente ulterioare ale lumilor care încep prin duplicarea unor segmente inițiale ale lumii noastre. Totuși, în cazul divergenței, numai unul dintre aceste „viitoruri" este cu adevărat al nostru. Restul nu ne aparține nouă, ci contrapărților noastre din alte lumi. Viitorul nostru este acel viitor ce constituie parte a aceleiași lumi căreia noi înșine îi aparținem. El singur este legat de noi prin relațiile – relații (strict sau analogic) spațio-temporale sau, poate, relații naturale externe, în general – care unifică o lume. El singur este influențat din punct de vedere cauzal de ceea ce facem și de felul în care suntem în momentul prezent. Ne întrebăm care

este acel viitor, cu care avem o astfel de relație specială. Ținem cont de acest viitor într-un mod în care nu ținem cont de toate „viitorurile" altor lumi. Ramificarea, precum și suprapunerea limitată pe care aceasta o solicită, trebuie respinse, deoarece ele nu ne oferă o idee clară în privința modului în care ne înțelegem pe noi înșine, în relație cu propriile noastre „viitoruri"; divergența lipsită de suprapunere trebuie preferată.[7]

Există un argument mai slab împotriva ramificării, și care stă realmente împotriva suprapunerii în general. Ceea ce unifică o lume, am sugerat eu, este faptul că părțile sale stau în relații externe adecvate, preferabil spațio-temporale. Însă, dacă există suprapunere există și relații spațio-temporale între părțile diferitor lumi. De pildă, fie P partea comună – să zicem, un segment inițial comun – a două lumi diferite W_1 și W_2, fie R_1 restul lui W_1 și fie R_2 restul lui W_2. Atunci, relațiile unificatoare adecvate se obțin între P și R_1 și, de asemenea, între P și R_2. Însă, acum, relațiile se obțin între părțile a două lumi diferite: între P, care constituie *inter alia* o parte a lumii W_1, și R_2, care constituie o parte a lumii diferite W_2.

Desigur, este de asemenea adevărat că P și R_2 sunt părți ale unei singure lumi W_2. Prin urmare, putem cel puțin spune, totuși, că ori de câte ori două lucruri sunt relaționate în mod adecvat, există o anumită lume căreia ambele îi aparțin, chiar dacă ele ar putea constitui, în același timp, părțile unor lumi diferite. Oare putem, într-adevăr, spune măcar atât? Într-un anume sens, chiar R_1 și R_2 sunt relaționate, într-o manieră graduală de tip înainte-și-înapoi, via P. De pildă, R_1 și R_2 ar putea sta, unul față de celălalt, în relația temporală complexă: succesor-al-unui-predecesor-al. Totuși, R_1 și R_2 nu constituie, ambele, părți ale nici unei lumi. Astfel, suprapunerea complică ceea ce trebuie să spunem atunci când explicăm modul în care interrelațiile spațio-temporale unifică lumile care, de aceea, diferă de indivizii transmundani, compuși din părți ale mai multor lumi. Complicația nu este bine-venită, însă cred că acest lucru constituie un rău minimal. Suprapunerea strică cea mai simplă versiune a manierei în care lumile sunt unificate prin interrelație: și anume, analogul mereologic al definiției claselor de echivalență. Însă există variante alternative disponibile (ca în problema paralelă referitoare la timp, discutată în studiul meu *„Survival and Identity"*), așa că presupun că un realist modal care dorește să accepte suprapunerea nu s-ar afla într-o dificultate serioasă pe acest teren. Apar încă și mai puține probleme în cazul în care singura suprapunere pe care o acceptăm o constituie punerea în comun a universalilor; trebuie doar

[7] În studiul său „Theories of Actuality", Adams face aceeași observație; însă, în timp ce eu o folosesc în sprijinul realismului modal lipsit de suprapunere, Adams o folosește în sprijinul ersatzismului.

să precizăm că o lume este unificată prin intermediul interrelațiilor spațio-temporale (sau de alt tip) ale părților sale *particulare*.

Dacă susținem versiunea simplă a modului în care are loc unificarea lumilor, vom trage concluzia că, acolo unde există ramificare, există o singură lume compusă din toate ramurile respective. Aceasta nu ar constitui o ramificare *de* lumi, ci o ramificare *în cadrul* lumilor; şi astfel, suprapunerea ramurilor nu înseamnă suprapunere a lumilor. Suprapunerea în cadrul lumilor, cred, trebuie acceptată: este posibil ca spațiu-timpul unei lumi date să aibă o astfel de formă, iar dacă aceasta *poate* constitui o modalitate de existență a unei anumite lumi, atunci ea *constituie* un mod de existență a lumii respective. Vorbim despre o anumită lume; însă nu avem nici un motiv să credem că o astfel de lume ar fi chiar lumea noastră. Respectul pentru bunul simț ne oferă un motiv de a respinge orice teorie ce susține că noi înşine am fi implicați în ramificare sau că, dacă nu suntem implicați, aceasta se datorează exclusiv faptului (contrar teoriei acceptate) că lumea noastră este guvernată de legi deterministice. Însă nu trebuie să respingem chiar şi faptul că ramificarea unei lumi este posibilă. Nefericiții locuitori ai unei astfel de lumi, dacă se gândesc la „viitor", aşa cum procedăm noi înşine, sunt, desigur, înşelați, în mod dureros, iar circumstanțele lor particulare fac să fie lipsită de sens maniera în care aceştia gândesc în mod obişnuit. Însă aceasta este problema lor; nu a noastră; aşa cum ar fi cazul, dacă lumile s-ar ramifica, în general, în loc să diveargă.

Am constatat că datorită cazurilor noastre speciale de identitate transmundană, a împărtăşirii universalilor şi a punerii în comun a segmentelor inițiale în procesul ramificării, evităm problema intrinsecilor accidentali. Toate aceste procedee evită şi o altă problemă bine-cunoscută. S-ar putea ca prietenul suprapunerii să dorească să susțină faptul că identitatea transmundană calcă pe urmele similarității calitative. S-ar putea şi ca acesta să nu dorească aşa ceva; problema dacă trebuie sau nu susținută o astfel de teză face parte din subiectul haecceitismului, pe care urmează să îl discutăm în subcapitolul 4.4. Însă, dacă filosoful alege să susțină teza respectivă, problema sa va fi aceea că identitatea este tranzitivă, pe când similaritatea, în general, nu. Totuşi, similaritatea *aproximativă* este cea nontranzitivă; presupusa punere în comun a universalilor şi, de asemenea, presupusa deținere comună a segmentelor inițiale în ramificare vor călca, în schimb, pe urmele similarității *exacte*. Atunci când există similaritate exactă, într-o oarecare privință, între două instanțe ale unității de sarcină negativă, sau când există potrivire perfectă, atunci când două lumi îşi încep istoria în exact acelaşi mod, nu există nici o discrepanță, cu caracter formal, care să ne împiedice să înțelegem aceste situații în sensul de cazuri de identitate transmundană.

4.3. Împotriva indivizilor transmundani

Autostrada Hume se întinde între capitalele a două state vecine. Astfel, ea este prezentă atât într-un stat, cât şi în celălalt. Să numim, dacă doriți, această situație, un caz de „identitate interstatală": o autostradă ce trece printr-un stat este identică unei autostrade ce trece printr-un alt stat, şi există o singură autostradă ce trece prin ambele state. [4] Însă, din acest motiv, statele nu se suprapun; ele nu au în comun nici o parte (specială). Autostrada este alcătuită din părți, o parte într-un stat şi o parte în altul. Ea se află, parțial, în fiecare stat. părțile nu sunt identice; ele nici măcar nu se suprapun. Însă autostrada care cuprinde una dintre părți este identică autostradei care o cuprinde pe cealaltă. Mai simplu: există o autostradă căreia îi aparțin ambele părți considerate.

În aceeaşi manieră, Hume (nu există nici o relație între aceste nume) a trăit între 1711 şi 1776. El este prezent atât în prima jumătate a secolului, cât şi în a doua sa jumătate. Să numim această situație, dacă doriți, un caz de „identitate pe parcursul timpului": omul care trăieşte în timpul primei jumătăți de secol este identic omului care trăieşte în a doua jumătate a acestuia, şi există un om care trăieşte atât în prima, cât şi în a doua jumătate a secolului respectiv. Însă, din acest motiv, perioadele în cauză nu se suprapun; ele nu au nici o parte (specială) în comun. Hume constă în părți diferite în momente diferite. În timpul vieții sale el se află, parțial, în fiecare dintre cele două perioade. Părțile sale nu sunt identice; ele nici măcar nu se suprapun. Însă omul care conține una dintre părți este identic celui care o conține pe cea de a doua. Mai simplu: există un om pentru care ambele perioade considerate constituie părți ale sale.

Sau, cel puțin, aşa cred. (Şi sunt sigur că şi Hume face acelaşi lucru.) Desigur, această versiune a perdurației lui Hume de-a lungul timpului este o chestiune discutabilă; mulți ar prefera perspectiva potrivit căreia Hume persistă, total prezent în fiecare moment al vieții sale, astfel încât momentele respective se suprapun, datorită faptului că îl au pe Hume ca parte comună. Aceasta ar constitui „identitate de-a lungul timpului", într-un sens mai adevărat al cuvântului. O astfel de îndurație ar putea fi pe placul intuiției, însă – am adus argumente, în acest sens în secțiunea precedentă – ea creează o problemă dezastruoasă referitoare la proprietățile intrinseci temporare ale lui Hume. Hume cel persistent, multiplu localizat în timp, se dovedeşte a fi intrinsec lipsit de formă; el modelează un anumit moment în formă curbilinie, modelează un alt moment în formă dreaptă, însă aceste relații nu constituie părți ale modului de existență al lui Hume, considerat în el însuşi. Numesc aceasta o *reductio*. În aceeaşi manieră,

„identitatea transmundană", în cel mai adevărat sens al cuvântului – acela de suprapunere de lumi – creează o problemă dezastruoasă în privința proprietăților intrinseci accidentale ale presupuselor părți comune ale lumilor respective. Însă, atunci când respingem, din această cauză, suprapunerea lumilor, nu trebuie să respingem identitatea transmundană, în sensul mai slab al acesteia, ce corespunde identității interstatale a autostrăzii Hume sau identității lui Hume (așa cum o înțeleg eu) pe parcursul timpului.

Am să argumentez că, într-adevăr, există entități care se bucură de identitate transmundană, înțeleasă în acest sens. Însă, ulterior, am să argumentez că atât noi înșine, cât și alte lucruri pe care, în mod obișnuit, le numim sau le clasificăm cu termenul de predicate, sau asupra cărora cuantificăm, nu ne aflăm printre aceste entități. Prin urmare, mă opun indivizilor transmundani nu prin negarea existenței lor – nu atunci când cuantific fără restricție – ci, mai degrabă, negând faptul că aceștia ar merita atenția noastră.

Nu neg existența indivizilor transmundani, și totuși există un sens în care afirm că nu este posibil ca aceștia să existe. Așa cum ar trebui să ne așteptăm, sensul în chestiune presupune cuantificarea restricționată. (Vezi discuția cu privire la modificatorii restrictivi, în subcapitolul 1.2) Este posibil ca ceva să existe, dacă și numai dacă este posibil ca acel ceva, luat în integralitatea sa, să existe. Cu alte cuvinte, dacă și numai dacă există o lume în care întreg acel lucru există. Adică, dacă și numai dacă există o lume astfel încât, cuantificând numai asupra părților acelei lumi, întregul lucru în cauză există. Adică, dacă și numai dacă întregul se află printre părțile unei anumite lumi. Adică, dacă și numai dacă întregul respectiv este parte a unei lumi – și astfel, nu poate fi un individ transmundan. Părțile lumilor sunt indivizii *posibili*; indivizii transmundani sunt, prin urmare, indivizi *imposibili*. [5]

A numi indivizii transmundani „imposibili", în acest sens, nu este un argument în favoarea ignorării acestora – aceasta survine mai târziu. Este numai o stipulare terminologică. Dacă credem că acești indivizi nu trebuie ignorați, poate pentru că avem impresia că noi înșine suntem indivizi transmundani, ar fi potrivit și ușor să dăm termenului „individ posibil" un sens mai cuprinzător. Am putea spune că un individ există într-o lume dată, dacă și numai dacă, cuantificând numai asupra părților acelei lumi, *o anumită parte* a acelui individ există – în acel fel, indivizii transmundani contează ca indivizi posibili.[8]

[8] Într-adevăr, cred că, în acest sens, nu ar putea exista indivizi imposibili. Nici un individ nu este total distinct de toate lumile; prin urmare, fiecare individ este divizibil în

Pretind că alcătuirea mereologică este nerestricționată: orice clasă veche de lucruri are o sumă mereologică. Ori de câte ori există anumite lucruri, indiferent cât de disparate și nerelaționate sunt acestea, există ceva alcătuit din doar acele lucruri. Chiar și o clasă de lucruri ce aparțin unor lumi diferite are o sumă mereologică. Acea sumă constituie un individ transmundan. Ea se suprapune fiecărei lumi care îi constituie o parte și, astfel, se află, parțial, în fiecare dintre aceste lumi.

Ne mulțumesc îndeajuns sumele mereologice de lucruri, ce contrastează cu propriile împrejurimi chiar mai mult decât unele cu altele; iar aceste împrejurimi sunt adiacente, stau laolaltă și acționează împreună. Suntem mai reticenți în afirmarea existenței sumelor mereologice de lucruri disparate, împrăștiate, și ale căror drumuri sunt separate. O problemă tipică este o flotă: corăbiile contrastează cu împrejurimile lor mai mult decât una cu alta, ele acționează împreună, însă nu sunt adiacente și nici nu stau laolaltă. O clasă de lucruri din lumi diferite s-ar putea descurca bine în fața primului *desideratum*, însă va eșua lamentabil în fața celorlalte trei. Departe de a fi adiacente, aceste lucruri nu vor fi relaționate spațio-temporal în nici un fel; ele nu pot exercita nici un fel de forțe unificate unul asupra celuilalt, nici nu pot avea efecte comune. (Vezi subcapitolul 1.6.) Prin urmare, în cazul în care compoziția ar putea fi restricționată, în acord cu intuițiile noastre în privința cazurilor care aparțin acestei lumi, atunci, fără îndoială, compoziția transmundană ar cădea în ilegalitate.

Însă compoziția nu poate fi restricționată, în acord cu intuițiile noastre cu privire la cazurile acestei lumi, așa cum am să argumentez pe scurt; de aceea, o interdicție asupra compoziției transmundane, deși neproblematică în sine, ar fi nemotivată și gratuită. Principiul simplu al compoziției absolut nerestricționate trebuie acceptat ca adevărat.[9]

Necazul, în privința compoziției restricționate, constă în următoarele. Este o chestiune vagă dacă o clasă dată satisface sau nu dezideratele noastre intuitive cu privire la compoziție. Fiecare *desideratum*, luat în sine însuși, este vag, și obținem încă și mai multă vaguitate dacă le înlocuim, atribuind unuia funcția celuilalt. Pentru a restricționa compoziția

---

părți, care constituie părți ale lumilor. Ce putem spune despre un individ care nu stă în nici una dintre relațiile externe ce unifică lumile între ele? – Potrivit celor spuse în subcapitolul 1.6, acesta nu poate fi un partener de lume al nici unui alt lucru; însă, chiar în absența partenerilor de lume, lumea în cauză ar putea, totuși, constitui o lume de sine stătătoare. Sau, dacă părțile sale nu sunt interrelaționate corespunzător, lumea respectivă se poate divide în mai mulți indivizi, fiecare dintre aceștia constituind o lume de sine stătătoare.

[9] Vreau să spun *absolut* nerestricționată – de pildă, nu văd nici un obstacol în fața alcătuirii mulțimilor cu ajutorul indivizilor sau a particularilor cu ajutorul universalilor, sau a mulțimilor cu ajutorul numerelor. Însă aici va fi suficientă discutarea alcătuirii indivizilor particulari.

în acord cu intuițiile noastre, am avea nevoie de o restricție vagă. Nu este cazul să spunem că undeva obținem un contrast pe atât de limitat cu împrejurimile, o coerență pe atât limitată,... pe cât este nevoie pentru a trece dincolo de granița care permite compoziției să aibă loc; cu toate că, dacă clasa candidată ar fi fost o idee mai nereușită, ea ar fi rămas fără sumă mereologică. Însă, dacă această compoziție se conformează unei restricții vagi, atunci întrebarea dacă compoziția are sau nu loc trebuie să constituie, uneori, o chestiune vagă. Iar acest lucru este imposibil.

Singura versiune inteligibilă a vaguității o plasează pe aceasta în gândirea noastră și în limbaj. Motivul pentru care există vaguitate acolo unde începe absența nu este acela că există acest lucru, absența, ale cărei granițe sunt imprecise; mai degrabă, există numeroase entități, având granițe diferite; nimeni nu este suficient de naiv încât să încerce să impună alegerea a ceva anume, ca referent oficial al cuvântului „absență".[10] Vaguitatea înseamnă indecizie semantică. Însă nu întregul limbaj este vag. Conectorii cu valoare de adevăr, de pildă, nu sunt. Nici cuvintele ce desemnează identitatea, diferența, sau identitatea parțială a suprapunerii. Nici idiomurile cuantificării, atâta timp cât ele nu sunt restricționate. Cum ar putea fi, oricare dintre aceste entități, o chestiune vagă? Care ar fi alternativele pe care nu le-am ales?

Întrebarea dacă compoziția are sau nu loc într-un caz dat, fie că o clasă dată are o sumă mereologică, fie că nu, poate fi formulată într-o porțiune a limbajului în care nimic nu este vag. Prin urmare, ea nu poate primi un răspuns vag. Suma respectivă fie există, fie nu există. Nu putem spune că, deoarece *desiderata*-ele compoziției sunt satisfăcute într-o măsură-limită, ea oarecum există și oarecum nu există. Ce poate fi un astfel de lucru, care oarecum există și oarecum nu? Nici o restricție asupra compoziției nu poate fi vagă. Însă, dacă restricția nu este vagă, ea nu se poate potrivi *desiderata*-elor intuitive. Prin urmare, nici o restricție asupra compoziției nu poate servi intuițiile care o motivează. Astfel, restricția ar fi gratuită. Compoziția este nerestricționată, și astfel există indivizi transmundani.

(Cu siguranță, o interdicție împotriva compoziției transmundane nu ar constitui ea însăși o restricție vagă, așadar, ea nu ar cădea victimă argumentului pe care tocmai l-am înaintat. Însă, luată în ea însăși, o astfel de interdicție ar fi nemotivată. Pentru a o motiva, trebuie să o subsumăm unei restricții mai largi. Lucru care nu poate fi realizat, pentru că o restricție mai largă și mai bine motivată *ar fi* una vagă.)

---

[10] Înțeleg faptul că cineva poate construi un așa-numit „obiect vag" ca pe o clasă de obiecte precise – adică, de obiecte *simpliciter* – , ca apoi să cuantifice asupra acestor clase. Văd în acest proiect o parte a unei analize a vaguității în limbaj, nu o alternativă a acesteia.

Să restricționăm cuantificatorii, nu însă și compoziția. Existența vagă, în sens nerestrictiv, este neinteligibilă; existența vagă, în sens restrictiv, este neproblematică. Este oare adevărat, dacă ignorăm lucrurile care nu se ridică la înălțimea unor anumite standarde de unificare a părților lor, că această clasă are o sumă mereologică? Cu siguranță că da, dacă suma respectivă corespunde, în mod cert, standardelor menționate; cu siguranță că nu, în cazul când lucrurile nu stau așa; nici da, nici nu, dacă suma mereologică respectivă reprezintă un caz limită, relativ la unificare. Există o sumă, în sens nerestrictiv, însă problema dacă această sumă se află într-un domeniu vag restricționat al cuantificării poate cu ușurință constitui o chestiune vagă. În sens restrictiv, desigur că putem impune propriile noastre restricții, motivate intuitiv, în privința compoziției. Însă nu din cauză că s-ar putea întâmpla ca această compoziție să nu aibă loc; mai degrabă, deoarece câteodată ignorăm unele dintre lucrurile care există cu adevărat.

Nu avem un nume pentru suma mereologică a primei jumătăți a pantofului meu stâng plus Luna plus suma tuturor cerceilor Majestății Sale, exceptând, desigur, chiar acest nume lung și stângaci pe care tocmai l-am conferit sumei respective; nu există predicate sub care astfel de entități să cadă, cu excepția termenilor tehnici, cum ar fi „obiect fizic" (într-un sens special, cunoscut unora dintre filosofi), sau a termenilor-umbrelă, cum ar fi „entitate" și, poate, „lucru"; rareori admitem astfel de nume pe domeniile noastre de cuantificare restricționată. Este o atitudine inteligentă să ignorăm astfel de lucruri în gândirea și limbajul nostru de fiecare zi. Însă a le ignora nu înseamnă a le face să dispară. Și, într-adevăr, a le face să dispară, fără a face să dispară, o dată cu ele, prea multe alte lucruri – cu alte cuvinte, a susține o teorie potrivit căreia clasele au sume mereologice numai atunci când, în mod intuitiv, dorim ca lucrurile să stea astfel – se dovedește un lucru imposibil de realizat.

În cazul în care se admite compoziția nerestricționată, pot reformula teoria contrapărților în termeni de indivizi transmundani. Acest proces începe ca un exercițiu în formularea unor definiții, nimic mai mult. Pentru moment, am să continui să presupun că indivizii obișnuiți – noi înșine, precum și alte lucruri pentru care avem nume, predicate și variabile cuantificate obișnuite – nu existăm în mai mult decât o lume. Desigur, un individ obișnuit va exista *potrivit* unor lumi diferite, mulțumită contrapărților sale din lumile respective. Totuși, el aparține unei singure lumi, și nici întregul, nici vreo parte a sa (particulară) nu aparține vreunei lumi diferite. Pe scurt: doctrinele mele uzuale. Numai modul de formulare se schimbă. [6]

(*Aproape* doctrinele mele uzuale. De dragul simplității, am să impun o presupoziție în plus: faptul că relația de contraparte este o relație simetrică. De asemenea, am să las în vigoare o prezumpție la care câteodată aș fi dispus să renunț: faptul că nimic nu constituie contrapartea oricărui alt lucru, în cadrul propriei lumi. Iau ambele aceste prezumpții drept corecte, cu privire la unele, însă nu la toate candidatele la relația de contraparte; astfel, a le impune înseamnă a limita, oarecum, posibilitățile relației de contraparte, și astfel a renunța la o mică parte a flexibilității autoconstruite a teoriei contrapărților.) [7]

Așa cum am sugerat mai înainte, să numim individ *posibil* un individ care face parte, integral, dintr-o lume dată.[11] Dacă un individ posibil *X* constituie o parte a unui individ *Y*, iar *X* nu constituie o parte proprie a vreunui alt individ posibil care, la rândul său, să constituie o parte a lui *Y*, să îl numim pe *X* o *fază* a lui *Y*. Fazele unui individ constituie părțile sale posibile maximale; ele sunt intersecțiile sale cu lumile asupra cărora se suprapune. El are cel mult o fază *per* lume și reprezintă suma mereologică a fazelor sale. Câteodată, o fază a unui individ va constitui o contraparte a altuia. Dacă toate fazele unui individ *Y* sunt contrapărți una alteia, să îl numim pe *Y contrapartic-interrelaționat*. Dacă *Y* este contrapartic-interrelaționat, și nu constituie o parte propriu-zisă a vreunui alt individ contrapartic-interrelaționat (cu alte cuvinte, dacă *Y* este contrapartic-interrelaționat maximal), atunci să îl numim pe *Y* un individ **-posibil*.

Dat fiind orice predicat care se aplică indivizilor posibili, putem defini un predicat cu steluță corespunzător, care se aplică indivizilor *-posibili, relativ la lumile posibile. Un individ *-posibil este un **-om* în *W*, dacă și numai dacă el are o fază în *W* care este om; el **-câștigă alegerile prezidențiale* în *W*, dacă și numai dacă are o fază în *W* care câștigă președinția; este un **-individ obișnuit* în *W*, dacă și numai dacă are o fază în *W* care constituie un individ obișnuit. **-există* în lumea *W*, dacă și numai dacă are o fază în *W* care există; de asemenea, **-există integral* în lumea *W*, dacă și numai dacă are o fază în *W* care există integral, prin urmare – deoarece orice fază, în orice lume, există integral – un *-individ posibil *-există integral în orice lume în care el *-există într-o măsură oarecare. (Cu toate că nu există integral în vreo altă lume.) Acesta **-nu este un individ transmundan* în *W*, dacă și numai dacă are o fază în *W* care nu este un individ transmundan, prin urmare, fiecare *-individ posibil (cu toate că *este* un individ), în același timp *-nu este un individ transmundan în vreo altă lume. Este un **-individ posibil* în *W*, dacă și numai dacă are o fază în *W* care

[11] Evit fraza convenabilă „individ legat de lume", pentru că, adesea, ea pare să semnifice un individ care există *în conformitate cu* o singură lume, și mă îndoiesc foarte tare de faptul că ar exista un astfel de individ.

este un individ posibil; astfel ceva este un *-individ posibil *simpliciter*, dacă şi numai dacă este un *-individ posibil în fiecare lume în care *-există. Lucrurile sunt similare în cazul relațiilor. Un *-individ posibil **-loveşte* un altul în lumea *W*, dacă şi numai dacă o fază a primului în *W* loveşte o fază în *W* a celui de al doilea; doi *-indivizi posibili sunt **-identici* în *W*, dacă şi numai dacă o fază a primului în *W* este identică cu o fază în *W* a celui de al doilea; ş.a.m.d.

Introduc în acest limbaj două convenții în plus. Am să omit adeseori „în *W*", atunci când lumea în chestiune este chiar lumea noastră; şi am să folosesc pronumele starizate (stelate – *n.t.*) ca variabile asupra *-indivizilor posibili, spunând, cum ar veni, că, dacă un *-om *-loveşte *-un altul atunci *-al doilea *-îl loveşte *-pe primul la rândul său.

Oricărui nume al unui individ posibil îi corespunde un predicat: „Humphrey" şi „este Humphrey", sau „Socrate" şi „Socrați". Schema noastră de definire a predicatelor starizate se aplică în aceeaşi măsură acestor predicate, cât şi oricărui altuia. Un *-individ posibil **-este Humphrey* în *W*, dacă şi numai dacă are o fază în *W* care este Humphrey. Dacă „Humphrey" îl denumeşte pe Humphrey al nostru, şi nu contrapărțile lui dintr-o lume diferită, aceasta înseamnă că un *-individ posibil *-este Humphrey, dacă şi numai dacă Humphrey constituie chiar faza sa în lumea actuală. Am putea încerca să definim nume pentru *-indivizi posibili, spunând, de pildă, că **-Humphrey* este cel care *-este Humphrey. Problema este că, deoarece Humphrey are contrapărți gemene în anumite lumi, mulți indivizi posibili diferiți *-sunt Humphrey şi, astfel, ei sunt în aceeaşi măsură candidați la numele „*-Humphrey". Putem spune, la plural, că toți aceşti indivizi posibili sunt *-Humphreys. În ceea ce priveşte numele la singular, să îl privim în ambiguitatea sa: diferitele sale modalități de dezambiguizare îl fac să denumească diferiți *-Humphreys. Însă, adesea, această ambiguitate nu contează. *-Humphreys, cu toate că sunt diferiți, sunt cu toții *-identici în această lume. De aceea, toți sau nici unul sunt *-oameni în această lume, toți sau nici unul *-câştigă preşedinția în această lume, ş. a. m. d. Enunțurile pe care le-am putea formula folosind numele starizat în contexte non-modale vor avea aceeaşi valoare de adevăr, potrivit tuturor modalităților de dezambiguizare. Un astfel de enunț este adevărat, sau este fals, pentru fiecare mod de dezambiguizare a numelor sale starizate. (Pe scurt, *pentru fiecare mod.*) De pildă, este adevărat, pentru fiecare mod, că *-Humphrey este un *-om. Este fals, pentru fiecare mod, că *-Humphrey *-câştigă.

În ceea ce priveşte contextele modale, ar trebui să observăm că doi indivizi posibili sunt contrapartici dacă şi numai dacă există un anumit *-individ posibil ale cărui faze le constituie ambii indivizi. (Aici folosesc

cele două prezumpții simplificatoare pe care le-am impus relației de contraparte.) Atunci, Humphrey are o anumită față, dintr-o lume diferită, drept contraparte a sa, dacă și numai dacă, pentru un anumit mod de dezambiguizare a numelui starizat (pe scurt, *pentru un anumit mod*), acea stare aparține lui *-Humphrey. În mod obișnuit, aș spune că Humphrey ar fi putut câștiga, dacă și numai dacă ar fi avut o anumită contraparte câștigătoare; și că Humphrey este, în esență, un om, dacă și numai dacă toate contrapărțile sale sunt oameni. Acum pot spune, echivalent, că Humphrey ar fi putut câștiga, dacă și numai dacă, pentru un anumit mod, există o lume în care *-Humphrey *-câștigă; iar Humphrey este, în esență, om, dacă și numai dacă, pentru fiecare mod, *-Humphrey este *-om, în fiecare lume în care *-el *-există.

Însă, „ar fi putut câștiga" și „este în esență om" sunt predicate aplicabile indivizilor posibili. Prin urmare, le putem stariza: un *-individ posibil *-*ar fi putut câștiga* în lumea *W*, dacă și numai dacă acesta are o față în *W* care ar fi putut să câștige; un *-individ posibil este *-*în esență om* în lumea *W*, dacă și numai acesta dacă are o față în *W* care este în esență om. Acum putem spune că *-Humphrey ar fi putut câștiga, dacă și numai dacă, pentru un anumit mod, există o lume în care *-Humphrey *-câștigă; iar *-Humphrey este *-în esență om, dacă și numai dacă, pentru fiecare mod, *-Humphrey este *-om, în fiecare lume în care *-el *-există.

Ne-au mai rămas foarte puține utilizări pentru predicatele nestarizate, pentru numele și prenumele lucrurilor obișnuite, deoarece putem utiliza vocabularul starizat chiar atunci când vorbim numai despre ceea ce se întâmplă în această lume.[12] În acest moment, cineva – de pildă, îndelung răbdătorul alcătuitor de lumi – ar putea fi auzit propunând, în cadrul limbajului nostru, o nouă convenție, cel puțin pentru cazul când acesta este utilizat în afara camerei filosofale: să fie lăsate la o parte toate stelușele. Faceți acest lucru: atunci iată câteva doctrine pe care eu le consider adevărate.

---

[12] În acest moment, avem ceva asemănător diferitelor sisteme de logică modală cuantificată, care cuantifică asupra conceptelor individuale: funcții de la lumi la indivizi. Sistemul din cartea lui Carnap, *Meaning and Necessity* este de acest tip; însă acesta se aseamănă mai mult sistemelor mai târzii, care cuantifică numai asupra unor anumite concepte individuale selectate. Vezi, de pildă, Kaplan, „Transworld Heir Lines"; Thomason, „Modal Logic and Metaphysics" (sistemul Q3); Gibbard „Contingent Identity"; și mai multe lucrări ale lui Hintikka din anii '60 și '70. Dacă lumile nu se suprapun niciodată, atunci există o corespondență unu-la-unu între indivizii mei transmundani și funcțiile de la lumi la propriile lor părți. Prin urmare, dacă acele funcții ar constitui singurele concepte individuale asupra cărora intenționasem să cuantificăm, putem la fel de bine înlocui construcțiile set-teoretice cu mereologia. Este uneori dificil să precizăm cum trebuie înțelese aceste sisteme – dacă lucrurile obișnuite ar trebui să fie funcțiile de la lumi la indivizi, sau valorile acelor funcții, dacă lumile sau indivizii, sau ambele ar trebui să fie ersatz.

> Humphrey este un individ posibil; el este un individ obișnuit; el nu este un individ transmundan. El există; el există în numeroase lumi; el există integral în orice lume în care există într-o măsură oarecare. El este om; el este în esență om deoarece, pentru fiecare mod, el este om în fiecare lume în care există. El a pierdut alegerile; însă el ar fi putut câștiga deoarece, pentru un anumit mod, există o lume în care el câștigă. Pentru fiecare mod, Humphrey este identic cu Humphrey. Însă pentru un anumit mod, există câteva lumi în care Humphrey nu este identic cu Humphrey.

Aș îndrăzni să spun că unui fan al „identității transmundane" i-ar plăcea această nouă teorie mai mult decât teoria contrapartică. Ar fi, însă, o greșeală din partea mea, să fac o asemenea afirmație. Această nouă teorie *este* teoria contrapărților.[13] Terminologia nouă nu înseamnă o nouă teorie. A spune că coada unui cal este un picior nu face ca un cal să aibă cinci picioare. A spune că Humphrey există integral în numeroase lumi nu face ca lumile să se suprapună. V-am spus exact ce intenționez să semnifice cuvintele mele, iar eu sunt stăpânul lor, așa că nu este cazul să sperați că, de fapt, ele înseamnă ceva diferit.

Se pune întrebarea dacă ar trebui sau nu ca acestui fan al identității transmundane să îi placă mai mult teoria contrapartică atunci când află cum poate fi aceasta reformulată. Probabil că nu. Uneori, o teorie devine, într-adevăr, mai plauzibilă, atunci când ea obține un acord verbal cu oponenții, chiar cu costul unui minim de reinterpretare delicată; însă, în cazul de față, reinterpretarea este prea violentă pentru a cumpăra vreun strop de plauzibilitate. Mai departe, dacă ceea ce se are în vedere este identitatea transmundană, am fost de acord, pe tot parcursul acestei cărți, cu definiția indiscutabilă a acesteia: Humphrey – el însuși, întregul său – există (integral) *conform* mai multor lumi. Numeroase lumi reprezintă *de re*, în privința lui Humphrey, faptul că acesta există. Ele realizează acest lucru cu ajutorul contrapărților, însă îl realizează. Acest mod de a oferi fanului ceea ce acesta pretinde că dorește este unul mai puțin înșelător.

Până acum teoria contrapărților a fost reformulată, într-o primă etapă, în manieră inofensivă, iar apoi în mod înșelător. Însă, acum, cineva ar putea spune că am comis o greșeală, în felul următor. Atunci când am construit abrevierile lipsite de steluță ale limbajului starizat, *nu* am contrafăcut o imitație înșelătoare a limbajului nostru obișnuit. Mai degrabă, *acela* era chiar limbajul nostru obișnuit. M-am întors acasă și am cunoscut locul pentru prima dată. Noi înșine, precum și alte entități pe care, în mod obișnuit, le numim, le clasificăm sub diferite predicate, sau asupra cărora

---

[13] Plus compoziția nerestricționată, plus două prezumpții ușor restrictive cu privire la relația de contraparte.

cuantificăm, *sunt* indivizi transmundani unificați prin relații de contraparte. Este destul de greșit să ignorăm astfel de entități; ne-am ignora, *inter alia*, pe noi înșine. Dacă trebuie să ignorăm ceva, acest lucru îl reprezintă fazele pe care ar trebui să le lăsăm în afara cuantificării noastre restricționate.

Teoria potrivit căreia lucrurile obișnuite constituie indivizi transmundani, unificată prin relațiile contrapartice dintre fazele acestora este, într-adevăr, diferită de teoria mea. Însă diferența este limitată. Nu există, între cele două teorii, un dezacord în privința a ceea ce există; nu există dezacord în privința analizei modalității. În schimb, există un dezacord *semantic* extins. Acest dezacord se referă la lucrurile despre care oponentul meu și cu mine credem amândoi că se numesc, pe bună dreptate, persoane, bețe, sau pietre.

În „Worlds Away" Quine descrie o formă de realism modal care tratează lucrurile obișnuite ca pe niște indivizi transmundani, perdurând prin lumile care nu se suprapun, în același mod în care acestea perdurează prin spațiu și timp. Quine nu susține o astfel de perspectivă; în schimb, el ia ca de la sine înțeles faptul că realismul modal trebuie să fie astfel.[14] Quine procedează astfel deoarece se ghidează după analogia timpului cu modalitatea. În cazul timpului, nu ne gândim la noi înșine ca la niște faze temporare ci, mai degrabă, ca la niște sume trans-temporale de faze. (Sunt de acord.) Prin urmare, ar trebui să spunem același lucru în cazul modalității. (De ce?) Dar se dovedește că analogia nu este, în ultimă instanță, atât de reușită; unificarea sumelor este mult mai problematică în cazul modalității, decât în cel al timpului. (Din nou, sunt de acord.) Cu atât mai rău pentru realismul modal. (Nu – cu atât mai rău pentru urmarea analogiei, oriunde ar putea conduce ea.)

Garantați-mi – lucru discutabil – că ne perdurăm prin timp, având faze temporale distincte la momente diferite; în caz contrar, analogia lui Quine a timpului cu modalitatea nici măcar nu începe. (Atunci, dacă, în plus, suntem indivizi transmundani, ne confruntăm cu o dublă însumare: suntem compuși din faze, în lumi diferite, care faze, la rândul lor, sunt compuse din faze, în momente diferite, în cadrul aceleiași lumi. Și, desigur, acestea sunt compuse, la rândul lor, din părți spațiale.) Chiar în aceste condiții, unificarea sumelor ar fi mai problematică în cazul modalității, decât în cazul timpului. Din trei perspective diferite.

---

[14] „Worlds Away" pare să fie un studiu despre realismul modal autentic. Nu are legătură cu construcția matematică a lumilor ersatz, pe care a discutat-o în „Propositional Objects" (vezi subcapitolul 3.2); cu excepția unei legături subterane, realizate prin intermediul reducției pitagoreene și a relativității ontologice.

(1) Părțile temporale ale unui lucru obișnuit care perdurează prin timp sunt unite în aceeași măsură prin relații de dependență cauzală, cât prin similaritate calitativă. De fapt, acestea funcționează împreună: motivul pentru care o entitate se transformă, în cea mai mare parte, numai gradual este că modul ei de a fi, în orice moment, depinde cauzal de modul în care a fost în momentul imediat anterior, iar această dependență este, în linii mari, conservatoare. În orice caz, nu ar putea exista cauzalitate transmundană care să unească între ele contrapărțile lucrurilor. Unificarea contrapărților într-un individ transmundan poate avea loc numai prin intermediul similarității.

(2) În măsura în care unificarea prin similaritate intră în perduranță prin timp, ceea ce contează nu este atât de mult similaritatea vagă între fazele separate ci, mai degrabă, legătura care se realizează între fazele separate prin intermediul mai multor pași de similaritate clară între fazele apropiate, aflate într-o ordine unidimensională. Schimbarea este, în cea mai mare parte, graduală, însă, în general, nu foarte limitată. Nu există o astfel de ordine unidimensională dată, în cazul modal. Prin urmare, orice cale este la fel de bună ca alta; și, mai mult, în spațiul logic, orice se poate întâmpla, se întâmplă. Astfel, o legătură realizată prin intermediul unui lanț de pași mici este prea ușoară: ne va duce, mai mult sau mai puțin, de oriunde până oriunde altundeva. Prin urmare, ea nu trebuie luată în serios; unificarea indivizilor transmundani trebuie să fie o chestiune de similaritate directă între faze. (Quine își încheie obiecția cu această observație.)

(3) În cazul perduranței temporale, este posibil sa găsim cazuri patologice: fiziune, fuziune și oameni care se transformă, gradual, în oameni diferiți. Ei apar atunci când relația care unifică fazele este intranzitivă, așa încât are loc o suprapunere între oameni perduranți diferiți. Atunci, ce putem spune când are loc o fază pe care doi (sau mai mulți) oameni o dețin în comun? Strict vorbind, doi oameni sunt prezenți în locul în cauză datorită acelei unice faze, însă faptul că cei doi există este extrinsec momentului în chestiune. Se pare că, pentru toate lumile, există o singură fază. Va trebui să spunem ceva contra-intuitiv; oricum, avem de ales între două rele. Am putea spune că există doi oameni; sau că există un om, însă, de fapt, noi numărăm faze, în loc să numărăm oameni; sau că există un om, și numărăm oamenii, însă nu îi numărăm pe toți cei prezenți; sau că există un om, și numărăm oamenii, însă nu îi numărăm folosindu-ne de identitatea acestora. (Vezi studiul meu „Survival and Identity".) Într-adevăr, nu este frumos că suntem nevoiți să spunem vreunul dintre aceste lucruri – însă, în ultimă instanță, vorbim despre ceva ce nu se întâmplă niciodată realmente oamenilor, cu excepția poveștilor științifico-fantastice și a

exemplelor filosofice; aşadar, faptul că aceste cazuri ciudate trebuie descrise în modalităţi ieşite din comun este, într-adevăr atât de rău? Ne descurcăm, deoarece cazurile obişnuite nu sunt patologice. Însă modalitatea este diferită: patologia este pretutindeni. De fiecare dată când ceva din această lume are două contrapărţi, care nu constituie contrapărţi una alteia, obţinem doi indivizi transmundani contrapartic-interrelaţionaţi maximali diferiţi, care au în comun o fază comună a acestei lumi. Aceasta se poate întâmpla deoarece faza lumii noastre are contrapărţi gemene într-o anumită altă lume – şi mi-ar plăcea să ştiu în ce mod *ceva* ar putea vreodată să nu reuşească să deţină două contrapărţi gemene într-o anumită lume, cu excepţia cazului când avem o noţiune foarte restrictivă cu privire la ce fel de candidaţi eligibili există pentru o relaţie contrapartică. Sau s-ar putea întâmpla, încă şi mai uşor, ca ceva să aibă două contrapărţi, în lumi diferite, care nu constituie contrapărţi una alteia. Relaţia de contraparte este o chestiune care posedă un anumit tip de similaritate, micile diferenţe se adaugă marilor diferenţe, prin urmare, desigur că există intranzitivitate. Aşadar, cazul modal ne va oferi întotdeauna, sau aproape întotdeauna, aceeaşi alegere între rele, în privinţa modului în care putem măsura ceea ce cazul temporal ne oferă numai în legătură cu nişte poveşti îndepărtate. Dacă indivizii transmundani nu sunt decât nişte curiozităţi, pe care, de cele mai multe ori, le ignorăm, nu este nici un rău în faptul că suntem în dilemă în privinţa modului în care trebuie să îi numărăm din perspectiva unei lumi în care aceşti indivizi deţin faze în comun. Însă, dacă aceşti indivizi sunt consideraţi a fi lucruri obişnuite, pe care nu le putem ignora, atunci dilemele respective devin cu mult mai supărătoare.

Aceste trei consideraţii sunt generale. Ele se aplică atât împotriva doctrinei potrivit căreia noi înşine constituim indivizi transmundani, cât şi (în aceeaşi măsură) împotriva doctrinei potrivit căreia beţele şi pietrele constituie indivizi transmundani. Însă, în cazul nostru, există o patra consideraţie. Să ne uităm la diferitele dorinţe ale variatelor mele faze temporale în această lume. Ele diferă, desigur; însă există nenumărate scopuri comune, pe care acestea şi le propun. Într-o anumită măsură, fazele doresc să împlinească dorinţele pe care fazele anterioare şi le reamintesc: în esenţă, mă lupt pentru ceva astăzi, deoarece am dorit acel ceva ieri. Aceasta înseamnă perseverenţă. Într-o măsură mai mare, fazele respective doresc să împlinească dorinţe întrevăzute în faze mai târzii: aceasta înseamnă prudenţă. Cazul nu este de tipul „toţi pentru unul şi unul pentru toţi", desigur – cât îmi invidiez viitorul meu sine, care trimite acest manuscris la destinaţie! – însă el se apropie de tipul respectiv în mare măsură. Chiar dacă se întâmplă, într-o primă instanţă, ca fazele temporale să fie cele care doresc, totuşi, o persoană care perdurează prin timp este capabilă de

interes propriu colectiv. Nu este cazul, de la o lume la alta. Sinele meu din această lume nu are *nici o* înclinație spre a face, din scopurile contrapărților sale din alte lumi, propriile sale scopuri. Departe de a dori numai bine tuturor contrapărților sale, în aceeași măsură, ceea ce dorește acest sine al meu este să fie una dintre cele mai fericite astfel de contrapărți. Contrapărțile respective nu au nici un scop comun. Presupusa persoană transmundană, indiferent de cât de bine este ea unificată prin relații de contraparte, nu constituie tipul de sine integrat, capabil de interese proprii. Cum ar putea fi, având în vedere absența absolută a unei legături cauzale între părțile sale, precum și non-contingența atribuirii sale totale de noroc bun și de noroc rău? Ar fi ciudat și lipsit de sens să ne gândim la sumele transmundane în modul în care suntem obișnuiți să ne gândim la noi înșine. Acest lucru constituie un motiv în plus de a pune indivizii transmundani la o parte, ca pe niște ciudățenii pe care cel mai bine este să le ignorăm.

Motivul final, și cel mai simplu, este că realismul modal, care face din lucruri obișnuite indivizi transmundani, se află într-un dezacord gratuit cu opinia comună. În ultimă instanță, nu toți suntem realiști modali; iar cei care nu sunt (chiar ersatziștii) nu s-ar putea gândi la lucrurile obișnuite ca la niște entități ce posedă părți în mai multe lumi diferite. Cu siguranță că ar fi mai bine ca realiștii modali să se gândească la oameni, bețe și pietre, exact cum procedează toți ceilalți.

4.4. Împotriva haecceitismului

David Kaplan a introdus termenul „haecceitism" în următorul faimos pasaj.

> Pare să existe un oarecare dezacord în privința chestiunii dacă avem posibilitatea de a întreba, în mod semnificativ, dacă un individ posibil, care există într-o lume posibilă, există, de asemenea, într-o alta, fără a lua în considerare atributele și comportamentul indivizilor existenți în acea lume și fără a le compara pe acestea cu atributele și comportamentul indivizilor existenți în cealaltă lume. Doctrina potrivit căreia are sens să punem întrebarea – fără a face referință la atribute individuale și comportament individual comune – dacă *acesta* este *același* individ, într-o altă lume posibilă; care susține că indivizii pot fi extinși în spațiul logic (i.e. prin intermediul lumilor posibile) în aproape același mod în care îi privim, de obicei, ca fiind extinși în spațiul și timpul fizic; și care pretinde că o „acestitate" comună poate

> ascunde nesimilarități extreme, în timp ce o acestitate distinctă poate ascunde o asemănare profundă, o numesc *Haecceitism*... Perspectiva opusă, *Anti-Haecceitismul*, susține că, în cazul entităților din lumi posibile diferite, nu există nici o noțiune de ființă transmundană. Aceste entități pot fi, desigur, legate printr-un concept comun – așa cum Eisenhower și Nixon sunt legați, relativ la două momente temporale, prin conceptul de *președinte al Statelor Unite* și se disting, relativ la aceeași pereche de momente, prin conceptul *cel mai respectat membru al partidului său* – însă există, în general, numeroase concepte care leagă elementele unei astfel de perechi, și numeroase alte concepte care le disting. Fiecare, în contextul său, ar putea fi împodobit cu atribute care să le facă să se asemene foarte bine între ele. Însă nu există realitate metafizică a identității sau a diferenței care să stea la baza acestor podoabe. Interesele noastre ne pot face să *identificăm* indivizii lumilor distincte, însă atunci creăm ceva – un continuum transmundan – de un tip diferit de orice este dat de metafizică. Cu toate că anti-haecceitistul ar putea părea că declară că nu există individ posibil în mai mult decât o lume posibilă, această perspectivă este rezervată, așa cum se cuvine, haecceitistului, care susține o ramură neobișnuit de rigidă a determinismului metafizic. („How to Russell a Frege-Church", pp. 722–3; Loux, pp. 216–17)

Mă consider un anti-haecceitist într-un sens mai mult sau mai puțin apropiat de cel pe care Kaplan l-a avut în minte. De asemenea, cred că merită să menținem acest termen care a câștigat oarecare popularitate. Însă, înainte de a continua, este necesar să dăm seama de doctrina haecceitistă principală din contextul numeroaselor puncte de vedere ale lui Kaplan.

Doctrina principală, cred eu, constă în negarea tezei suprapunerii. Toată lumea este de acord în ceea ce privește necesitatea unei distincții între două modalități în care lumile – autentice sau ersatz – pot fi diferite.

(1) Lumile pot fi diferite în ceea ce privește caracterul lor calitativ; sau, în cazul lumilor ersatz, în privința caracterului calitativ pe care îl atribuie lumii concrete. Aceasta înseamnă că lumile ar putea expune sau reprezenta modele diferite de instanțiere a proprietăților intrinseci naturale și a relațiilor externe și, astfel, s-ar putea ca ele să nu ajungă la un consens în privința căror tipuri de entități există, sau în privința modului în care entitățile de tipuri diferite sunt ordonate spațio-temporal și relaționate cauzal.[15] Să presupunem că suntem în posesia unui limbaj

[15] Aici, înțeleg prin relație cauzală o chestiune ce privește „caracterul calitativ". S-ar putea ca lumile să se suprapună sau nu în funcție de caracterul lor calitativ, definit într-un

puternic, căruia nu îi lipsește nimic, în ceea ce privește predicatele calitative, și nici în privința resurselor care să stea la baza unor construcții infinit de complexe, însă care este total lipsit de nume adecvate pentru lucruri; în acest caz, descrierile ar putea capta, în cadrul acestui limbaj, diferențele calitative.

(2) De asemenea, lumile pot fi diferite în privința a ceea ce pot reprezenta *de re* cu privire la diferiți indivizi: indivizii acestei lumi, în primul rând și, de asemenea, indivizi din altă lume, dacă aceștia există. Astfel, oricare ar fi versiunea reprezentării *de re* – realizată de lumi autentice sau de lumi ersatz – pe care o deținem, rămâne valabil că există lumi care reprezintă *de re* faptul că Humphrey (Humphrey cel din lumea noastră) câștigă președinția și, în același timp, există alte lumi care reprezintă faptul că Humphrey pierde alegerile. Care este legătura dintre aceste două modalități în care lumile pot fi diferite? Se suprapune oare reprezentarea *de re* asupra caracterului calitativ? Este adevărat că, ori de câte ori două lumi diferă în ceea ce privește reprezentarea *de re*, aceasta se întâmplă deoarece ele diferă calitativ? Sau, există uneori diferențe în privința reprezentării *de re*, fără ca acestea să fie însoțite de avantajul vreunei diferențe în ceea ce privește caracterul calitativ? Dacă două lumi diferă în ceea ce ele reprezintă *de re* cu privire la un anumit individ, însă nu diferă calitativ în nici o privință, am să numesc acest lucru *diferență haecceitistică*. *Haecceitismul*, așa cum propun eu noul sens al cuvântului, este doctrina potrivit căreia există cel puțin unele cazuri de diferență haecceitistică între lumi. *Anti-haecceitismul* constituie doctrina potrivit căreia nu există astfel de cazuri.

Dacă aceasta este problema cu care ne confruntăm, atunci ea este diferită de multe altele. Va fi instructiv să distingem anumite întrebări – ce pot fi separate – pentru a nu subestima mulțimea pozițiilor alternative ce ne stau la dispoziție.

(1) Haecceitismul nu este doctrina identității transmundane, în sensul necontroversat al acesteia: teza potrivit căreia uneori, numeroase lumi (autentice sau ersatz) reprezintă *de re*, în privința unuia și aceluiași individ, faptul că el există și acționează într-un fel sau altul. Această teză minimală ar fi adevărată, fie că reprezentarea *de re* se suprapune caracterului calitativ, fie că nu. Similar, „ramura deterministă neobișnuit de rigidă", care neagă faptul că ar fi posibil, vreodată, ca aceeași entitate să existe în conformitate cu mai multe lumi diferite, nu constituie o poziție anti-haecceitistă. (Însă ea nu constituie nici măcar o formă de haecceitism, potrivit definiției mele, dacă nu este alăturată unui argument care să susțină existența unor lumi calitativ indiscernabile.)

---

sens mai îngust; în particular, în funcție de distribuția punctuală a caracterului lor calitativ local. Dezbat această chestiune în introducerea la *Philosophical Papers*, Volumul II.

Haecceitismul constituie, încă şi mai puţin, o simplă recunoaştere a reprezentării *de re* ca noţiune legitimă, pe care am fi îndreptăţiţi să o folosim, fără scrupule, atunci când clasificăm lumile şi stipulăm pe care dintre ele dorim să o avem în vedere. Prin urmare, atunci când Kripke insistă[16] asupra faptului că este în totalitate legitim şi potrivit să specificăm lumile printr-un apel referenţial la indivizi – să numim acest procedeu *precizare kripkeană* – el nu intră în nici un fel de polemică în privinţa (a ceea ce eu numesc) haecceitism, şi nici un anti-haecceitist nu trebuie să ezite să îi dea dreptate. Similar, putem cădea de acord, cu toţii, că este admisibil să numim un anumit câine, dintr-o mulţime dată, „câinele cel urât", fără să intrăm, prin aceasta, într-o polemică pe marginea chestiunii dacă proprietăţile estetice ale unei entităţi se suprapun sau nu formei şi coloraturii sale.

Anti-haecceitismul implică, într-adevăr, faptul că orice precizare kripkeană a lumilor ar putea fi, în principiu, înlocuită printr-o specificare calitativă – însă nu şi că această înlocuire ar consta în ceva anume, pe care specificatorul kripkean l-ar avea în minte, sau în ceva care ar putea fi descoperit, sau chiar în ceva care ar putea fi exprimat într-un număr finit de cuvinte. Chiar dacă anti-haecceitismul este adevărat, există două motive diferite pentru care ar trebui să ne aşteptăm ca precizările kripkeene să rămână indispensabile în practică. Unul dintre motive constă în faptul că suprapunerea nu reuşeşte să dea seama de definibilitatea finită, ca să nu mai vorbim despre definibilitatea rezonabil de concisă. Celalalt motiv constă în faptul că precizarea kripkeană, înţeleasă aşa cum ar înţelege-o un anti-haecceitist, face referire implicită la caracterul calitativ nu-pe-deplin-cunoscut al entităţilor ce aparţin lumii noastre. O analogie: să considerăm clasa bărbaţilor mai bogaţi decât a fost vreodată Şahul Iranului. Am reuşit să precizez o clasă de bărbaţi; aceeaşi clasă ar fi putut fi precizată în termeni de valoare netă în dolari; însă, deoarece averea exactă a şahului constituie un secret bine păstrat, nu pot înlocui prima precizare cu cea de a doua. Acelaşi lucru se va întâmpla dacă precizez clasa bărbaţilor al căror caracter calitativ intrinsec şi extrinsec întreţine o anumită relaţie cu caracterul calitativ actual, nu-pe-deplin-cunoscut, al lui Humphrey; sau dacă precizez clasa lumilor în care astfel de bărbaţi câştigă preşedinţia; dintre toate acestea, ultima variantă constituie precizarea kripkeană, înţeleasă în manieră anti-haecceitistă.

Precizarea kripkeană este atât legitimă, cât şi indispensabilă. Nu sunt probleme, în această privinţă. Însă, dacă oricine şi-ar propune să distingă lumile care sunt de nedistins, din punct de vedere calitativ, prin intermediul precizării kripkeene, atunci şi numai atunci devine necesar ca

[16] Ca în *Naming and Necessity*, pp. 44–47.

anti-haecceitistul să ridice obiecții. Şi, chiar în acea situație, el nu trebuie să aducă obiecții precizării kripkeene *per se*. El trebuie, aşa cum vom vedea, să continue să o tolereze, obiectând, în schimb, în privința presupoziției că ceea ce se specifică trebuie să constituie o lume posibilă.

(2) Haecceitismul nu constituie doctrina identității transmundane, în sensul controversat al acesteia, pe care l-am discutat în subcapitolul 4.2: acela de suprapunere de lumi. O manieră de a susține haecceitismul ar fi aceea de a accepta o pluralitate de lumi care se suprapun, şi de a oferi o versiune a diferențelor haecceitiste în termeni de părți comune lumilor diferite. Însă există şi alte moduri în care se poate susține o poziție haecceitistă. Cel mai probabil, un haecceitist va fi ceva asemănător ersatzistului. Lumile sale ersatz ar putea fi diferite, din punct de vedere haecceistic, în ceea ce spun despre Humphrey, însă Humphrey însuşi nu poate constitui o parte comună a lumilor ersatz ce nu se pun de acord în privința lui. Sau, dacă este aşa ceva, aceasta are loc numai în maniera irelevantă în care un cuvânt poate fi comun mai multor texte.

(3) Putem formula anti-haecceitismul drept doctrina potrivit căreia reprezentarea *de re* este determinată prin caracterul calitativ. Însă nu trebuie să înțelegem prin aceasta că orice determină *total* reprezentarea *de re*. Doctrina susține numai că, în măsura în care există determinare, caracterul calitativ este cel care o realizează; acolo unde determinarea realizată în virtutea caracterului calitativ eşuează, determinarea însăşi eşuează. Haecceitismul pretinde că anumite aspecte non-calitative ale lumilor au cel puțin o oarecare contribuție la determinarea reprezentării *de re*; anti-haecceitismul neagă acest lucru; aceasta constituie una dintre chestiunile discutabile. Măsura în care există determinare constituie o alta.

Argumentul se aplică tezelor referitoare la suprapunere, în general. Dacă, de pe o poziție materialistă, afirm că faptele mentale sunt total determinate de către fapte fizice (dacă lăsăm la o parte lumile înzestrate cu proprietăți străine lumii noastre), nu trebuie să insist asupra faptului că faptele mentale sunt în totalitate determinate. Pot admite faptul că nu există răspuns corect la întrebarea dacă Fred îl iubeşte sau îl urăşte pe tatăl său. Ceea ce ar face adevărat faptul că îl iubeşte sau că îl urăşte ar fi faptul că o atribuire de conținut eligibilă sau alta se conformează cel mai bine faptelor fizice; însă, în cazul lui Fred, două sisteme diferite sunt la fel de adecvate, sunt suficient de adecvate, şi sunt mai adecvate decât concurentele lor eligibile iar, potrivit unuia, Fred îl iubeşte pe tatăl său, în timp ce, potrivit celuilalt, el îl urăşte; prin urmare, ceea ce faptele fizice adeveresc nu este faptul că Fred iubeşte sau urăşte, ci mai degrabă faptul că el se află într-o stare de nedeterminare şi confuzie care nu poate fi numită, direct, într-un fel sau altul. Nu am stabilit cum ar trebui să numim o

situație de natura celei în care se află Fred. Astfel, povestea lui Fred, așa cum a fost expusă în limbajul simplist al psihologiei populare, este presărată cu dileme cu valoare de adevăr, rămase fără rezolvare din pricina indeciziei noastre semantice. Nu există astfel de probleme în cazul materialismului: rămâne că întregul adevăr mental existent se suprapune fizicii. Mai este ceva care se suprapune fizicii, de asemenea: întregul adevăr în privința intervalului de nedeterminare, întregul adevăr cu privire la întrebarea dacă o descriere mentală simplistă dată se află sau nu în acea clasă în care nu există alegere corectă unică.

Indiferent de modul în care se produce reprezentarea *de re*, fie că este vorba de caracterul calitativ sau de determinanți non-calitativi, întrebarea cu privire la determinare continuă să ne însoțească. Întrebările sunt legate între ele numai în această măsură. Printre diferitele teorii alternative în privința naturii lumilor (autentice sau ersatz) și a reprezentărilor *de re*, s-ar putea demonstra că unele teorii care îngăduie diferențele haecceitistice implică, de asemenea, ceva (binevenit sau nu) în privința gradului de determinare; iar situația este similară în cazul teoriilor care elimină diferențele haecceitistice. Vom relua întrebarea referitoare la predeterminare în secțiunea următoare.

(4) Anti-haecceitismul nu implică vreo doctrină a identității indiscernabilelor. Avem o implicație reciprocă: dacă nu putem avea vreodată două lumi perfect identice în ceea ce privește caracterul lor calitativ, atunci *a fortiori* nu avem două astfel de lumi care diferă în privința reprezentărilor *de re*, așa încât anti-haecceitismul urmează în mod automat. Însă anti-haecceitismul este neutru în privința chestiunii dacă există lumi indiscernabile din punct de vedere calitativ: poate exista orice număr de lumi indiscernabile, atâta timp cât ele sunt similare nu numai calitativ, ci și în ceea ce privește reprezentarea *de re*. Dacă lumile sunt similare în ambele privințe, poate că ele sunt cu totul indiscernabile – cum altfel ar putea să difere?

După câte știu, există multe lumi indiscernabile, astfel încât lumile sunt chiar mai abundente decât am crede îndeobște. Nu văd cum s-ar putea obține vreun avantaj teoretic din presupunerea că ar exista sau nu astfel de lumi indiscernabile, prin urmare, propun să rămânem agnostici în privința acestei chestiuni.[17]

---

[17] Înclin să fiu de acord cu Ünger („Minimizing Arbitrariness", p. 47) în privința faptului că avem motive de a respinge ipotezele care presupun arbitraritatea gratuită și, de aceea, sugerez – în mod inacceptabil – că geografia spațiului logic este o chestiune contingentă. De pildă, putem respinge ipoteza intolerabil de arbitrară, potrivit căreia fiecare lume are exact șaptesprezece sau exact alef-șaptesprezece duplicate indiscernabile; sau ipoteza care pretinde că lumile frumoase au mai multe duplicate decât cele urâte. Însă

Dacă avem în vedere nu lumile autentice, ci lumile ersatz, trebuie să fim atenți la ceea ce înțelegem atunci când spunem că identitatea indiscernabilelor implică anti-haecceitism. Pentru că, să ne reamintim, caracterul calitativ relevant al unei lumi ersatz nu este unul și același lucru cu caracterul calitativ *deținut* de către lumea ersatz însăși; mai degrabă, acesta coincide caracterului calitativ pe care lumea ersatz îl atribuie, în mod adevărat sau fals, lumii concrete. Dacă toate lumile ersatz deopotrivă constituie entități simple abstracte, fără caracter calitativ despre care să poată fi vorba, ele pot totuși diferi calitativ, în mod semnificativ, dacă reușesc, într-un fel sau altul, să reprezinte lumile concrete în modalități diferite. Alternativ, dacă lumile ersatz sunt construcții lingvistice, două astfel de lumi pot fi diferite în ceea ce privește ordinea propozițiilor lor, în alegerea pe care o fac între sinonime, sau în orice altă privință,[18] totuși, aceste lumi pot fi total echivalente în ceea ce afirmă despre caracterul calitativ al lumii concrete. Prin urmare, tipul de identitate a lumilor ersatz indiscernabile suficientă, însă nu și necesară pentru realizarea unei poziții anti-haecceitiste, are puține legături cu problemele identității indiscernabilelor așa cum sunt ele înțelese în mod obișnuit.

(5) În ciuda numelui său, haecceitismul nu constituie acceptarea *haecceităților*: proprietățile non-calitative ale „acestității" care disting între ei indivizii particulari.[19] Am putea, într-adevăr, explica haecceitismul în termeni de haecceități spunând că, atunci când două lumi diferă din punct de vedere haecceitistic, ele nu sunt de acord în privința căror haecceități sunt coinstanțiate cu ajutorul căror proprietăți calitative. Însă un haecceitist nu trebuie să creadă în proprietăți non-calitative. El ar putea susține chiar un anumit tip de nominalism, astfel încât să respingă total existența proprietăților.

În sens contrar, nu trebuie să fii un haecceitist pentru a crede în haecceități. Eu nu sunt un haecceitist; însă susțin (potrivit unei concepții legitime, între altele, cu privire la proprietăți – vezi subcapitolul 1.5), că există o proprietate pentru orice mulțime de indivizi posibili. Identific această proprietate cu mulțimea însăși. Astfel, obținem proprietăți ce nu sunt delimitate calitativ în nici un fel, iar unele dintre acestea constituie

---

ipoteza potrivit căreia nu există duplicație nu este una intolerabil de arbitrară; și nici ipoteza ce susține că toate lumile sunt reduplicate infinit, în același grad, în condițiile în care nu specificăm vreun cardinal infinit intolerabil de arbitrar. Prin urmare, principiul respingerii arbitrarității nu ne spune dacă există sau nu lumi indiscernabile.

[18] Dacă se poate întâmpla așa ceva depinde de detaliile construcției. Consistența maximală a lumilor ersatz ar putea sau nu să semnifice faptul că fiecare spune tot ceea ce trebuie să spună, în toate modalitățile diferite pe care le permite limbajul.

[19] Vezi Adams, „Primitive Thisness and Primitive Identity", pentru o discuție prelungită pe marginea diferenței dintre aceste întrebări.

haecceități atât ale indivizilor din lumea noastră, cât și a indivizilor din alte lumi. O mulțime unitate alcătuită dintr-un individ reprezintă un tip de haecceitate de o restrictivitate specială. De asemenea, pentru orice individ și pentru orice relație de contraparte, există mulțimea alcătuită din individul respectiv, împreună cu toate contrapărțile sale, iar în acest caz, întâlnim un tip de haecceitate mai puțin restrictivă.

(6) Anti-haecceitismul nu implică propriu-zis anti-haecceitism, în cazul „mini-lumilor" mai-puțin-decât-maximal-specifice. În vederea realizării a numeroase scopuri limitate este convenabil și perfect inofensiv să confundăm lumile posibile, ignorând anumite aspecte ale diferențelor dintre ele. În cazul realismului modal autentic, mini-lumile astfel abstrase ar putea fi mai mari decât lumile însele: clase de echivalență alcătuite din lumi care diferă numai în privința aspectelor ignorate. În cazul ersatzismului lingvistic, mini-lumile ar putea fi și mai mici: descrieri lingvistice abreviate, opuse descrierilor complete, adică opuse lumilor ersatz însele. (În cazul ersatzismului pictural, aceste mini-lumi sunt, din nou, clase de echivalență; iar în cazul ersatzismului magic, ele constituie elemente mai-puțin-decât-maximale ale algebrei entităților simple abstracte.) Kripke ne oferă un exemplu elementar învățat pe băncile școlii:

> Se aruncă două zaruri obișnuite..., și astfel, fețele de deasupra vor arata două numere. Pentru fiecare zar, există șase rezultate posibile. Astfel, există treizeci și șase stări posibile ale perechii de zaruri în ceea ce privește numerele pe care le arată fețele de deasupra cu toate că numai una dintre aceste stări corespunde numerelor pe care zarurile le vor arăta în mod actual. Cu toții am învățat la școală cum să calculam probabilitățile diferitelor evenimente (presupunând echiprobabilitatea stărilor)... În timp ce rezolvam astfel de exerciții de probabilitate, am făcut, de fapt, cunoștință, la o vârstă fragedă, cu mulțimea (miniaturală) a „lumilor posibile". Cele treizeci și șase de stări posibile ale zarurilor constituie, literal, treizeci și șase de „lumi posibile", în măsura în care ignorăm (fictiv) totul în privința lumii, cu excepția celor două zaruri și a ceea ce arată ele... În acest caz elementar, anumite confuzii pot fi evitate... Cele treizeci și șase de posibilități, inclusiv cea actuală, reprezintă stări (abstracte) ale zarurilor, nu entități fizice complexe. Și nu ar fi cazul ca un elev de școală să primească note mari pentru că răspunde la întrebarea „Cum putem ști, referitor la starea în care zarul *A* arată cifra șase, iar zarul *B* arată cifra cinci, dacă zarul *A* sau zarul *B* este cel care arată cifra șase? Oare nu avem nevoie de un "criteriu de identitate transstatică", pentru a putea identifica zarul cu numărul șase – și nu zarul cu numărul cinci – cu zarul nostru *A*?" Răspunsul este, desigur, că starea (zarul *A*, șase; zarul *B*, cinci) este *dată* ca atare (și este distinctă de starea (zarul *B*, șase; zarul *A*, cinci)). A impune condiția unui „criteriu

> de identitate transstatică" mai profund constituie o întreprindere atât de confuză, încât nici un elev competent nu va fi un filosof atât de pervers încât să procedeze astfel. „Posibilitățile nu sunt, pur și simplu, date calitativ... Dacă lucrurile ar sta astfel, ar exista numai douăzeci și unu de posibilități distincte, și nu treizeci și șase. (Prefața la *Naming and Necessity*, pp. 16–17.)

Nu contest nimic din cele spuse de Kripke (cu excepția faptului că i-aș acorda elevului filosof note mari, în ciuda erorilor inerente metodelor pe care le utilizează). În acest caz simplu, aș putea fi și eu un ersatzist, din moment ce inventarea unui limbaj producător-de-lume care să dețină atât resursele suficiente pentru a distinge mini-lumile unele de altele, cât și un test pur sintactic al consistenței, nu constituie o problemă. Propozițiile acestui limbaj ar putea lua chiar forma ilustrată în citatul: „zarul *A*, șase; zarul *B*, cinci" ș.a.m.d. Aș putea și eu preciza, cu dragă inimă, care sunt cele treizeci și șase de mini-lumi, specificând ceea ce acestea reprezintă *de re* cu privire la fiecare dintre cele două zaruri. Procedând astfel, aș distinge și eu, cu dragă inimă, mini-lumile, fără a deține avantajul vreunei diferențe calitative – cu excepția, desigur, a nenumăratelor aspecte ale diferențelor calitative pe care am căzut de acord să le ignorăm, cum ar fi diferențele legate de originile, istoriile, locațiile, mărimea și forma precisă ale celor două zaruri.

Însă ce legătură există între toate acestea și disputele metafizice? Dacă numele jocului este ignoranța, putem ignora orice dorim și ne putem ocupa de orice dorim. Nimic nu ne împiedică să ignorăm diferențele fundamentale, în timp ce ne ocupăm de alte diferențe, suprapuse celor dintâi – caz în care suprapunerea celor din urmă constituie o parte din ceea ce se ignoră. Nivelul mental se poate suprapune celui fizic; de fapt, sunt convins că o face; totuși, uneori reușesc să mă ocup de viețile mentale ale oamenilor, ignorând, în același timp, nivelul fizic. Reprezentarea *de re* s-ar putea suprapune caracterului calitativ; de fapt sunt sigur că o face; totuși, acesta nu constituie un motiv pentru care am putea ignora atât primul caz, cât și pe al doilea, am putea confunda lumile aflate în acord în reprezentarea *de re*, însă diferă calitativ, și am putea preciza aceste confuzii în termeni non-calitativ adecvați. Putem proceda astfel; și chiar procedăm astfel.

Ați putea avea impresia că Kripke și cu mine suntem arhi-haecceitistul versus arhi-anti-haecceitistul. (Eu însumi am avut, uneori, această impresie.) Lucrurile nu stau astfel. Kripke apără cu vigoare doctrine mai slab asociate cu (ceea ce eu numesc) haecceitismul; însă eu accept și

doctrinele respective iar, dacă acest accept constituie condiția suficientă pentru instituirea unui „haecceitist", atunci suntem cu toții haecceitiști; un termen util va trebui eliminat și înlocuit cu un altul. În ceea ce privește chestiunea principală, diferențele haecceitistice dintre lumi, eu le resping, în timp ce Kripke nu le acceptă. El respinge numai un motiv pentru care le-ar putea respinge. În afara acestuia, Kripke rămâne, explicit, neutru.

> În ceea ce privește stările posibile ale întregii lumi, nu intenționez să afirm categoric că, la fel ca în cazul zarurilor, ar exista stări identice din punct de vedere calitativ, însă și stări (contrafactuale) distincte. Ceea ce afirm este că, dacă există un argument filosofic care exclude lumile calitativ identice, însă distincte, acesta nu se poate baza pur și simplu pe supoziția că lumile trebuie stipulate în manieră pur calitativă. Ceea ce apăr este *corectitudinea* procedeului prin care se propun lumi posibile, fie în termeni de anumiți particulari, fie calitativ, indiferent dacă, de fapt, există sau nu lumi identice din punct de vedere calitativ. (Prefața la *Naming and Necessity*, p. 18.)

Citesc cele de mai sus ca pe o declarație de neutralitate în privința haecceitismului deoarece consider că Kripke face presupunerea că „lumile identice din punct de vedere calitativ, totuși distincte" ar constitui lumi diferite din punct de vedere haecceitistic, mai degrabă decât lumi distincte care nu diferă în nici o privință. Dată fiind insistența cu care susține faptul că lumile sunt, într-un anumit sens, „abstracte", el are toate motivele să lase deoparte cel de-al doilea caz.

Chestiunea care trebuie declarată, în primul rând, atunci când argumentăm în favoarea haecceitismului este, pur și simplu, că se pare că există câteva cazuri de diferență haecceitistică ce ne impun, din punct de vedere intuitiv. Să presupunem, de pildă, că lumea noastră este o lume a eternei recurențe unidirecționale, având o primă epocă, însă nu și o epocă finală. Una dintre aceste epoci este epoca noastră. Care dintre ele? – par să existe multe posibilități, una dintre ele fiind cea actuală. Poate că epoca noastră este de fapt a șaptesprezecea; însă am fi putut trăi în cea de a 137-a epocă. Astfel, se pare că există o lume posibilă care, din punct de vedere calitativ, este perfect identică epocii noastre – aceeași secvență infinită de epoci, toate perfect identice și perfect identice epocilor lumii noastre – însă această lume reprezintă *de re*, cu privire la noi, faptul că trăim în cea de a 137-a epocă, mai degrabă decât în cea de a șaptesprezecea. Atunci, diferența dintre lumea respectivă și lumea noastră este o diferență haecceitistică. Aceasta indiferent de faptul că, poate, lumea noastră nu este, cu adevărat, o lume a recurenței eterne. Pentru că haecceitismul nu privește numai lumea noastră, ci toate lumile; de aceea, el nu este contingent, relativ la chestiunea care anume lume este lumea noastră.

Chestiunea care trebuie declarată, în primul rând, atunci când argumentăm împotriva haecceitismului este, pur şi simplu, faptul că, atunci când cercetăm diferitele forme de realism modal autentic sau ersatz, găsim că cele tolerante față de diferențele haecceitistice sunt cele care au probleme serioase în alte privințe. Mai mult, se pare că există un substitut ieftin al haecceitismului. Putem oferi haecceitistului diferențe cu profil foarte asemănător celui pe care îl doreşte, atâta timp cât evităm să ne creăm probleme înțelegând aceste diferențe în sensul diferențelor haecceitistice între lumi. Prin urmare, ar trebui să respingem haecceitismul, nu din pricina vreunui motiv foarte direct, ci mai degrabă datorită faptului că avantajul său intuitiv asupra substitutului său mai ieftin – dacă există, într-adevăr, un astfel de avantaj – ne costă mult mai mult decât este cazul.

Să începem. În primul rând, realismul modal autentic cu suprapunere de lumi este tolerant față de diferențele haecceitistice. Nu există nici un motiv pentru care ar trebui ca propunătorii acestei perspective – dacă există vreun astfel de propunător – să nu accepte haecceitismul. Diferențele haecceitistice pot fi explicate în termeni de părți diferite ale lumilor indiscernabile din punct de vedere calitativ. La fel cum două şiruri pot avea un punct în comun, deşi unul îl are în mijloc, iar cealaltă la unul dintre capete,

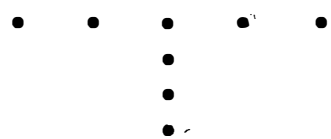

tot astfel s-ar putea întâmpla ca două lumi duplicate să dețină un individ comun, cu toate că una dintre lumi îl plasează în epoca a şaptesprezecea, iar cealaltă în cea de a 137-a; de aceea, cele două lumi pot diferi în ceea ce reprezintă *de re* în privința epocii căreia îi aparține individul respectiv. Şi, la fel cum punctul nostru comun nu poate aparține unui al treilea şir,

care să constituie duplicatul primelor două, individul nostru comun nu poate aparține unei a treia lumi, care să constituie duplicatul primelor două; de aceea, cea de a treia lume reprezintă *de re*, în privința individului respectiv, faptul că acesta nu există deloc. Dacă reprezentarea *de re* funcționează prin suprapunere, diferențele haecceitistice nu constituie o problemă. Trebuie numai să ne aşteptăm să le întâlnim. Poți avea propriul tău haecceitism, însă trebuie să plăteşti: oriunde par să existe proprietăți intrinseci contingente ale lucrurilor, trebuie să declari că proprietatea aparentă constituie, de fapt, o relație. Natura intrinsecă a entităților

implicate în aceste nou găsite relații este ascunsă în mister. Acesta a fost argumentul meu principal împotriva suprapunerii (din subcapitolul 4.2), și consider că problemele care apar sunt mai grave decât avantajele pe care le aduce haecceitismul.

În cele ce urmează, să considerăm realismul modal fără suprapunere de lumi. Este teoria pe care o prefer; am discutat atât neajunsurile suprapunerii, în subcapitolul 4.2, cât și neajunsurile diferitelor versiuni ale ersatzismului, în Capitolul al 3-lea. Însă, dacă se preferă realismul modal fără suprapunere de lumi, diferențele haecceitistice ale lumilor devin extrem de misterioase.[20]

Mă întreb care sunt determinanții noncalitativi ai reprezentării *de re* și cum își îndeplinesc ei funcția. Un haecceitist care crede în suprapunere ar fi avut un răspuns adecvat, însă, dacă renunță la suprapunere, el renunță la acel răspuns și îmi datorează un altul. Într-un fel, aspectele noncalitative ale entităților și lumilor ar trebui să fie relevante în ceea ce privește ceea ce este reprezentat *de re* cu privire la alte entități, aparținând unor lumi diferite. De pildă, un câștigător constituie o parte a unei anumite lumi care nu se suprapune lumii noastre; de aceea, se reprezintă *de re*, cu privire la Humphrey, faptul că el ar fi putut câștiga. *Ex hypothesi*, această relevanță transmundană nu înseamnă identitate; pentru că am renunțat la suprapunere. Ea este o relație care face legătura dintre niște entități distincte, ce aparțin unor lumi diferite. *Ex hypothesi*, această relație nu constituie (sau nu o face la modul exhaustiv) o relație calitativă de contraparte, de tipul pe care îl susțin eu; pentru că ne-am dorit o poziție haecceitistă. Prin urmare, ce este, de fapt, relația respectivă? Să o numim *relație de contraparte non-calitativă* – această etichetă ne poate ajuta să mergem mai departe, cu toate că, de fapt, o consider o contradicție în termeni.

Haecceitistul ar putea susține că, atunci când două entități constituie contrapărți noncalitative, aceasta se întâmplă deoarece ele stau într-o anumită relație. Sau, deoarece ele au în comun o anumită proprietate. Sau, fiindcă sunt ambele incluse, ca părți, într-o anumită sumă mereologică transmundană. Însă *orice* două entități stau în infinit mai multe relații, au în comun infinit mai multe proprietăți, și sunt ambele incluse, ca părți, în infinit mai multe sume. Pentru orice clasă, oricât de obișnuită, de perechi ordonate, există relația de alăturare a unui element unui alt element al clasei respective; pentru orice clasă, oricât de obișnuită de entități există atât proprietatea de apartenență la clasa respectivă, cât și suma mereologică a acelei clase. Poate că haecceitistul este de părere că unele dintre aceste relații, sau proprietăți, sau sume, sunt oarecum speciale, și are intenția de a

[20] Următoarele câteva pagini sunt, în cea mai mare parte, adaptate după studiul meu „Individuation by Acquaintance and by Stipulation", pp. 23–31, cu permisiunea generoasă a editorilor revistei *The Philosophical Review*.

vorbi numai despre acestea. (Mai mult, poate că el consideră că există numai cazurile speciale.) În acest caz, haecceitistul trebuie să precizeze care dintre aceste relații, proprietăți și sume sunt cele speciale. El nu poate le poate identifica în mulțimea entităților care se dispun de-a lungul legăturilor calitative; pot să înțeleg acest lucru,[21] însă consider că acest lucru nu răspunde nevoii haecceitistului de a izola câteva dintre entitățile care *nu* se dispun de-a lungul legăturilor respective. Haecceitistul trebuie să evite circularitatea. Consider că el nu îmi poate oferi un răspuns pertinent. Dacă nu poate face acest lucru, înseamnă că el lasă afirmația potrivit căreia entitățile sunt contrapărți non-calitative în deplin mister.

(Am și o altă obiecție mult mai puțin serioasă vizavi de ideea unei relații contrapartice noncalitative. În subcapitolul 1.6 am sugerat că este posibil să nu existe, între părțile diferitelor lumi, relații externe neutre de nici un fel; și că în acest caz am putea depăși ideea unor relații „analogic spațio-temporale" și am putea spune, simplu, că lumile sunt unificate printr-o inter-relaționalitate externă. O relație contrapartic noncalitativă ar trebui, presupunem, să nu susțină o astfel de speranță.)

Nu există mod în care să putem înțelege relația de contraparte non-calitativă; prin urmare, dacă dorim să fim realiști modali și să respingem suprapunerea, atunci ar fi de dorit să respingem și haecceitismul. Însă ne putem permite așa ceva? Suntem, încă, în posesia cazurilor aparente de diferență haecceitistică. Ar fi foarte implauzibil și distrugător, cred, să ne împotrivim pur și simplu propriilor noastre intuiții. Trebuie să respingem diferențele haecceitistice între lumi, și totuși, să recunoaștem diferențele autentice între posibilități.

Acest lucru este realizabil. Problema noastră se află în presupoziția potrivit căreia diferențele dintre posibilități constituie diferențe între lumile posibile. Să abandonăm această presupoziție și problema noastră se rezolvă de la sine. Fără să credem în caracterul misterios, noncalitativ al lumilor, reușim să satisfacem, gratuit, intuițiile haecceitistului, oferindu-i acestuia distincțiile între posibilități pe care le solicitase pe bună dreptate.

Posibilitățile nu sunt întotdeauna lumi posibile. Cu siguranță că există atât lumi posibile cât și posibilități, iar lumile posibile constituie chiar unele dintre posibilități. Însă, afirm că *orice* individ posibil constituie o posibilitate, însă nu toți indivizii posibili reprezintă lumi posibile. Numai cei mai mari indivizi posibili au această calitate.

Lumea este totalitatea lucrurilor. Ea este individul actual care conține fiecare individ actual drept parte a sa. În aceeași manieră, o lume posibilă este un individ posibil, suficient de mare încât să cuprindă fiecare

[21] Cu toate că, poate, numai dacă îl înțeleg ca pe o distincție primitivă de neevitat; vezi subcapitolul 1.5, precum și studiul meu „New Work for a Theory of Universals".

individ posibil care îi este composibil (unde composibilitatea, relația care unifică parteneri de lume, este o chestiune de relaționare strict sau analogic spațio-temporală, sau, poate, o chestiune de relaționare externă, în general). O lume posibilă reprezintă un mod de existență al unei întregi lumi. Însă indivizii posibili mai mici, locuitorii lumilor, părțile proprii lumilor, constituie și ei posibilități. Ei sunt modalități de existență a ceva mai mic decât o întreagă lume. O persoană posibilă, de pildă, este un mod de existență a unei anumite persoane.

Se crede, în mod obișnuit, că unitatea de posibilitate constituie lumea posibilă. Eu împart această teză în două, reținând o parte și o respingând pe cealaltă. Este adevărat și important faptul că posibilitățile sunt oferite, invariabil, de către lumi posibile întregi. Nu există *possibilia* disparate. Fiecare posibilitate aparține unei lumi – precis unei lumi – și, astfel, ea apare înconjurată de parteneri de lume și total echipată cu proprietăți extrinseci, în virtutea relațiilor pe care le întreține cu acestea din urmă. Ceea ce nu este adevărat este faptul că ar trebui să numărăm posibilitățile distincte, numărând lumile care le propun. O lume posibilă ar putea oferi numeroase posibilități întrucât conține numeroși indivizi posibili.

Pentru a oferi un exemplu să considerăm următoarele două posibilități. Aș fi putut fi unul dintre cei doi membri ai unei perechi de gemeni. Aș fi putut fi fie primul născut, fie cel de al doilea născut. Aceste două posibilități nu implică vreo diferență calitativă în modul de existență a lumii. Imaginați-vă aceste posibilități mai complet specificate: există posibilitatea de a fi primul născut dintre gemeni, într-o lume cu un caracter calitativ maximal specific așa-și-pe-dincolo. Și există posibilitatea de a fi cel de al doilea născut dintr-o pereche de gemeni, într-o lume perfect identică cu prima. Interpretarea haecceitistului: există două posibilități, există două lumi. Acestea numai *par* să se asemene, însă trebuie să difere într-un fel sau altul. Ele diferă în ceea ce privește „inter-identificarea"; cu alte cuvinte, diferă în ceea ce reprezintă, *de re*, cu privire la cineva. Astfel, lumile respective trebuie să difere în privința determinanților reprezentărilor *de re*. Iar aceste reprezentări trebuie să fie noncalitative deoarece nu există diferențe calitative disponibile. Interpretarea mea: există, cu siguranță, două posibilități. Iar acestea diferă, într-adevăr, în ceea ce privește reprezentarea *de re*: potrivit unei astfel de reprezentări, eu sunt primul născut geamăn, în timp ce, potrivit celeilalte, sunt cel de al doilea născut. Însă cele de mai sus nu constituie două lumi. Ele sunt două posibilități în cadrul unei singure lumi. Lumea în chestiune conține contrapărțile mele gemene, sub o relație contrapartică determinată de similaritățile calitative

intrinseci şi extrinseci (în special, potrivirea de origini). Fiecare geamăn reprezintă un mod posibil de existență a unei persoane şi, de fapt, este un mod posibil al propriei mele existențe. Aş fi putut fi într-un fel, sau aş fi putut fi altfel. Am două posibilități distincte. Însă cele două posibilități care îmi aparțin implică o singură posibilitate a lumii: lumea în care locuiesc doi astfel de gemeni ar fi putut exista. Haecceitistul avea suficientă dreptate atunci când aprecia că lumile pur calitative ne oferă un interval prea îngust de posibilități distincte. El a tras concluzia că lumile nu trebuie să fie pur calitative. Ar fi făcut mai bine deducă de aici că *lumile* ne oferă un interval prea îngust de posibilități. Şi părților componente ale lumilor trebuie să li se confere un mod de utilizare.

Pentru a oferi un al doilea exemplu să luăm în discuție ideea potrivit căreia aş fi putut fi altcineva. Iată-mă aici, şi iată-l pe bietul Fred îndreptându-se într-o anumită direcție; tot în acea direcție, grație lui Dumnezeu, mă îndrept şi eu; cât sunt de norocos că sunt eu, nu sunt el. Unde există noroc trebuie să existe şi contingență. Contemplu posibilitatea de a fi bietul Fred şi mă bucur de faptul că această posibilitate este nerealizată. Nu contemplu nici o posibilitate care ar presupune o diferență calitativă a lumii – nu contemplu, de pildă, vreo lume în care cineva cu origini perfect similare propriilor mele origini suferă nenorociri perfect similare celor întâmplate lui Fred. În schimb, contemplu posibilitatea de a fi bietul Fred, într-o lume perfect similară acestei lumi. Haecceitistul va sugera că mă gândesc la un duplicat calitativ al acestei lumi în care determinanții noncalitativi ai reprezentării *de re* mă leagă oarecum de contrapartea calitativă a lui Fred. Însă această interpretare îmi modifică gândul: cred nu numai că aş fi putut trăi viața lui Fred, ci şi că aş fi putut fi Fred, trăind viața sa. Poate că îmi înțeleg greşit propriul meu gând – este dificil să fii sigur – însă, să vedem dacă pretenția haecceitistului este cu adevărat necesară. Cred că nu. Sugerez că posibilitatea la care mă gândesc nu reprezintă o lume asemănătoare lumii noastre din punct de vedere calitativ care însă diferă de a noastră din punct de vedere haecceitistic. În schimb, această posibilitate constituie un individ posibil, de fapt un individ actual, şi anume bietul Fred însuşi. Ca orice altă persoană posibilă el constituie un mod posibil de existență a unei persoane. Iar, într-un sens, el constituie chiar un mod posibil al propriei mele existențe. El este contrapartea mea în cadrul unei relații contrapartice extrem de generoase, una care nu pretinde nimic mai mult din partea contrapărților sale decât ca ele să constituie entități de acelaşi tip.[22] Orice proprietate a uneia dintre

[22] În „Counterpart Theory and Quantified Modal Logic" am luat ca axiomatic faptul că nimic nu poate avea vreo contraparte în afara sieşi, în propria sa lume. Acum aş

contrapărțile mele este o proprietate pe care aș putea-o eu însumi avea; a fi Fred – a fi, literal, identic cu Fred – constituie o astfel de proprietate; și, astfel, există un sens în care aș fi putut fi Fred. Aceasta nu înseamnă că lumea ar fi putut fi astfel încât eu sa fiu Fred – nu are sens să mulțumesc lui Dumnezeu pentru favoritismul său plin de grație care s-ar revela în faptul că a făcut lumea așa cum este în loc să o facă într-un fel diferit, în care eu să fiu bietul Fred! Posibilitatea în chestiune este o posibilitate a mea, nu a lumii. Ea nu constituie o altă lume, diferită din punct de vedere haecceitistic, de lumea noastră, aceasta din urmă fiind cea care reprezintă *de re*, în privința mea, faptul că sunt Fred; ea este chiar Fred, cel situat, așa cum este cazul în lumea noastră.[23]

Situația este similară în cazul diferențelor haecceitistice evidente care apar dacă trăim în cea de a șaptesprezecea epocă a unei lumi a recurenței eterne. Posibilitatea care mă reprezintă *de re* ca locuind, în schimb, în cea de a 137-a epocă, nu constituie o altă lume, diferită, din punct de vedere haecceitistic, de lumea noastră; ea reprezintă propriul meu duplicat, din această lume, în epoca a 137-a. În măsura în care Fred constituie propria mea contraparte (cu alte cuvinte, în condițiile acelor rezolvări ale vaguității care îl desemnează pe Fred drept propria mea contraparte, în ciuda faptului că suntem parteneri de lume), el constituie una dintre posibilitățile mele; acest lucru este sigurul pe care trebuie să îl înțeleg din afirmația potrivit căreia aș fi putut fi Fred.

În afara indivizilor posibili, de mărimea unei lumi și chiar mai mici, există și alte posibilități: *posibilitățile unite*, pentru secvențe alcătuite din mai mult decât un individ, luate într-o ordine dată. Aceste posibilități unite sunt ele însele secvențe de o lungime adecvată cu toți termenii extrași dintr-o singură lume. De pildă, o pereche potrivită de indivizi, într-o ordine dată (înțelegeți acest lucru în sensul de secvență cu doi termeni) este un mod de existență al unei perechi de indivizi. Să ne imaginăm că trăim într-o

---

considera acea condiție adecvată în cadrul unora, însă nu al tuturor rezolvărilor propuse cu privire la vaguitatea relației de contraparte.

[23] Thomas Nagel discută ideea potrivit căreia el ar fi putut fi altcineva. El scrie: „faptul că eu sunt TN (sau, de fapt, oricine sunt) *pare* accidental... ca și cum, pur și simplu, *se întâmplă* să fiu persoana identificabilă public TN" („The Objective Self", p. 225). El insistă asupra faptului că acestei idei ar trebui să i se respecte evidența, și argumentează că, în nici un caz, nu trebuie să o convertim în ideea, mai convenabilă, potrivit căreia aș fi putut trăi o viață diferită. Eu, la rândul meu, insist asupra faptului că nu ar trebui să convertim ideea respectivă, așa cum Nagel însuși propune, în gândul potrivit căruia el nu este, în ultimă instanță, adevăratul TN ci, mai degrabă, este un „sine" care se întâmplă să privească lumea prin ochii lui TN, însă care ar fi putut privi, la fel de ușor, prin ochii unei alte persoane. (La ce ne folosește acest lucru? Nu ați putea, oare, construi un sens al contingenței, alegând între a fi un „sine", mai degrabă decât un altul?) Abordarea pe care o sugerez aici se datorează, în esență, lui Hasen, „Counterpart-theoretic Semantics for Modal Logic", p. 331.

lume simetrică din punct de vedere spațial. Întreaga istorie a unei laturi a acestei lumi este replicată pe latura opusă. Însă nu era necesar ca lucrurile să stea astfel. O posibilitate alternativă a lumii respective începe să existe în manieră simetrică, exact la fel cum, chipurile, este lumea despre care vorbim; însă, a doua zi, una dintre laturi este distrusă de o catastrofă, pe când cealaltă supraviețuiește. Geamănul meu, *J*, trăiește în această latură a lumii care supraviețuiește catastrofei respective. O posibilitate unită pentru mine și geamănul meu este ca eu să fiu ucis în catastrofă, iar el să supraviețuiască. O alta, pe care o prefer, este ca el să fie ucis, iar eu să supraviețuiesc. Haecceitistul are modul său propriu de a distinge între cele două posibilități; iar eu am, la rândul meu, o modalitate proprie, mai ieftină, de a realiza distincția respectivă. Lumea în care are loc catastrofa conține perechea de gemeni *K*, cel ucis, și *L*, cel care trăiește. De aceea, ea ne pune la dispoziție două perechi de indivizi posibili: <*K*, *L*> și <*L*, *K*>. Aceste perechi constituie două modalități diferite de existență a unei perechi de indivizi, ce diferă numai în privința ordinii termenilor. În particular, ele constituie două modalități diferite de existență a perechii <*I*, *J*>, adică două posibilități unite diferite pentru mine și geamănul meu. Atât *K*, cât și *L* sunt contrapărți calitative atât pentru *I*, cât și pentru *J*; mai departe, relațiile dintre *K* și *L* sunt similare relațiilor dintre *I* și *J*; [24] și, astfel, există un sens natural în care ambele perechi, <*K*, *L*> și <*L*, *K*>, sunt contrapărți calitative ale perechii <*I*, *J*>. Dintre aceste două posibilități unite pentru <*I*, *J*>, <*L*, *K*> este cea pe care o prefer. Totuși, există și alte posibilități unite, reprezentate de secvențe repetitive de termeni sau de secvențe în care există locuri rămase goale. Ar fi putut exista o lume lipsită de duplicație, însă nu și mai multe contrapărți comune, *H*, ale gemenilor *I* și *J*. O posibilitate unită a perechii <*I*, *J*> este aceea potrivit căreia ambii termeni ar fi putut exista, și ar fi fost identici; cu alte cuvinte, perechea <*H*, *H*>, o secvență repetitivă. O altă posibilitate unită este aceea potrivit căreia eu aș fi putut fi singurul existent: cu alte cuvinte, perechea <*H*, *>, o propoziție incompletă, în care al doilea termen este omis. (Marchez omisiunea printr-o steluță.) O a treia posibilitate unită este aceea potrivit căreia *J* ar fi putut fi singurul existent: adică perechea <*, *H*>, o propoziție incompletă, în care primul termen este omis.[25] Încă o dată, obținem diferența dorită între posibilități, fără să fie nevoie de o diferență între lumi.[26]

---

[24] În privința necesității de a da atenție acestor similarități între relații, vezi Hasen, „Counterpart-theoretic Semantics for Modal Logic", precum și lucrarea mea *Philosophical Papers*, volumul I, pp. 44–6.

[25] O secvență cu *n* locuri constă în termeni indexați prin numerele de la 1 la *n*; o secvență incompletă cu *n* locuri constă în termeni indexați prin câteva, însă nu prin toate aceste numere. Atunci când sunt permise locurile goale, aceeași secvență poate fi scrisă în

În subcapitolul 1.2 am constatat o analogie. Adeseori, cuantificăm restrictiv asupra lumilor, limitându-ne atenţia la cele care, într-un fel, se aseamănă lumii noastre, şi numim această procedură restricţie la lumile „accesibile". La fel, adeseori, cuantificăm restrictiv asupra indivizilor posibili, limitându-ne atenţia la cei care se aseamănă, oarecum, unui anume individ ce aparţine lumii noastre, iar eu numesc acest procedeu restricţia acelui individ la „contrapărţile" sale. Pentru a sublinia analogia de mai sus, am putea împrumuta de la alţii, spre folosul nostru, puţină terminologie. În sensul cel mai apropiat, toţi indivizii posibili, fără excepţie, sunt propriile mele posibilităţi. Însă, unii dintre aceştia constituie posibilităţile mele *accesibile*, în modalităţi variate, în timp ce alţii nu sunt aşa ceva. (La fel se pune problema, în cazul posibilităţilor unite: în cel mai apropiat sens, toate perechile de indivizi posibili constituie posibilităţile oricărei perechi, însă unele dintre aceste perechi sunt posibilităţi accesibile, în modalităţi diferite, în timp ce altele nu sunt aşa ceva.) Contrapărţile mele calitative sunt posibilităţile mele *metafizic accesibile*; sau, mai bine, fiecare dintre numeroasele relaţii contrapartice legitime ar putea fi numită o relaţie de accesibilitate metafizică. Alternativele mele epistemice – acei indivizi posibili care ar putea, pe cât ştiu, să fie eu însumi – sunt posibilităţile mele *accesibile din punct de vedere epistemologic*; alternativele mele doxastice îmi

---

modalităţi diferite, şi va constitui o posibilitate unită pentru secvenţe de lungimi diferite. Astfel <*X*, *Y*>, <*X*, *Y*, *>, <*X*, *Y*, *, *>, ş.a.m.d. sunt toate unul şi acelaşi lucru; acesta poate consta atât într-o posibilitate completă a perechilor, cât şi într-o posibilitate din ce în ce mai incompletă a tripletelor, cvadruplelor, ş.a.m.d.

[26] Problema lumii simetrice şi a alternativei sale asimetrice este abordată în Adams, „Primitive Thisness and Primitive Identity". Abordarea pe care o sugerez se datorează, din nou, în esenţă, lui Hasen, „Counter-theoretic Semantics for Modal Logic" şi se bazează pe abordarea lui Hasen din *The Foundations of Modal Logic*. Hasen aplică abordarea la un nivel mai înalt; putem ajunge la propunerea sa în patru paşi.

(1) Putem considera posibilităţile unite ale secvenţelor infinite, poate chiar ale secvenţelor transfinite.

(2) În loc să indexăm cu ajutorul numerelor finite sau al ordinalelor transfinite, în vederea realizării unei secvenţe, putem utiliza un alt sistem de indexare; atunci, o posibilitate unită a unei familii indexate de indivizi constituie o altă familie, indexată prin aceiaşi indici (poate cu locuri rămase libere), de indivizi dintr-o singură lume.

(3) Un sistem natural ar consta în indexarea fiecărui membru al familiei originale prin el însuşi; atunci, aceiaşi indivizi vor servi la indexarea celorlalte familii, care constituie posibilităţi unite ale familiei originale.

(4) În cele din urmă, putem considera că familiile noastre cuprind toţi locuitorii unei lumi date. Atunci, posibilităţile unite ale acestor familii indexate cu gradul cel mai mare de cuprindere, reprezintă ceea ce Hasen numeşte „lumi stipulative". Acestea simulează lumi diferite din punct de vedere haecceitistic; totuşi, cred că este cel mai bine să insist asupra faptului că „lumile stipulative" nu sunt lumi, ci îşi găsesc locul, alături de surorile lor mai mici, ca aspecte ale modului anti-haecceitist de a explica, în manieră reducţionistă, intuiţiile haecceitistului.

sunt *accesibile din punct de vedere doxastic*; ş.a.m.d., ori de câte ori conținutul lor poate fi dat printr-o clasă de indivizi posibili alternativi (vezi subcapitolul 1.4). Posibilitățile mele metafizice şi (de pildă) cele epistemice nu sunt entități de două tipuri diferite. Ele sunt *possibilia* care decurg din aceeaşi pluralitate de lumi. Diferența rezidă în accesibilitate.

Observați că, atunci când vorbim despre ceea ce este adevărat, potrivit posibilităților individuale, putem, într-un sens, atribui un conținut posibilității indiferent de întrebările referitoare la accesibilitate. Dacă acest câştigător, aparținând unor lumi diferite, constituie sau nu o posibilitate potrivit căreia *Humphrey* câştigă, depinde de chestiunea dacă *Humphrey* constituie sau nu o posibilitate accesibilă lui Humphrey; însă, indiferent de modul în care stau lucrurile, *Humphrey* constituie, în orice caz, o posibilitate individuală *de câştig*.

Dați-mi voie să precizez, o terminologie nouă nu face o nouă teorie. Mă preocupă, în continuare, aceeaşi „afacere" – teoria contrapărților. Indiferent dacă se numesc posibilități individuale sau indivizi posibili, entitățile rămân ceea ce au fost întotdeauna: părți ale acestei, sau ale acelei lumi. Indiferent dacă vorbesc despre relații contrapartice sau despre relații de accesibilitate (accesibilitate metafizică, opusă atât accesibilității epistemice, cât şi accesibilității doxastice sau de alte feluri), încă înțeleg prin acestea un anumit tip de relații de similaritate comparativă. Contrapartea învingătoare a lui Humphrey este cea care face să fie adevărat faptul că el ar fi putut câştiga alegerile prezidențiale. În aceeaşi manieră, atunci când vorbesc despre posibilitățile unite şi despre relațiile lor contrapartice sau de accesibilitate – este încă vorba despre similaritate cu toate că, de această dată, este vorba despre similaritatea secvențelor, astfel încât similaritatea în relațiile dintre termenii secvențelor să poată şi ea să joace un rol oarecare. Scopul terminologiei alternative este doar acela de a vă ajuta să înțelegeți cum să efectuați substituția pe care o prefer: diferențele dintre indivizii parteneri de lume iau locul diferențelor haecceitistice dintre lumi. Acesta este substitutul meu mai ieftin pentru haecceitism.

Este „ieftină" o subestimare? Există vreun cost oarecare al substituției pe care am efectuat-o? Cred că da – acesta constă, pur şi simplu, în distanțarea de teoria stabilită, potrivit căreia toate diferențele dintre posibilități sunt, chipurile, diferențe între lumi posibile. Ne descoperim în plin haos atunci când prea multe întrebări se deschid în acelaşi timp; de aceea, conservatismul teoretic este o idee bună. Ar trebui să existe o prezumpție care să susțină teoria originală şi, în acelaşi timp, să combată substituții gratuiți ai acesteia. Însă, dacă am avut dreptate în privința faptului că teoriile tolerante față de haecceitism au probleme serioase în alte privințe, şi dacă totuşi dorim să obținem o simulare, cel puțin, a diferenței

haecceitistice, atunci cred că substitutul meu nu este, în nici un caz, unul gratuit, şi nici unul ieftin, pentru acel preţ.

Prin urmare, consider că, în general, este cel mai bine să spunem că reprezentarea *de re* nu se realizează cu ajutorul lumilor, ci a posibilităţilor individuale sau (unite) adecvate, disponibile în cadrul diferitelor lumi. Totuşi, rămâne adevărat, în cea mai mare parte, faptul că o lume va oferi, în cel mai bun caz, o posibilitate accesibilă unui individ dat (sau unei secvenţe date). Excepţiile apar numai dacă există multiple contrapărţi în cadrul aceleiaşi lumi, fie din cauză că lumea respectivă este una neobişnuit de repetitivă, fie pentru că folosim o relaţie contrapartică neobişnuit de laxă. De aceea, de dragul familiarizării cu subiectul, am să încep să vorbesc, în cea mai mare parte, despre reprezentarea *de re* cu ajutorul lumilor, sau despre ceea ce este adevărat, în privinţa unui individ, potrivit unei lumi date.

Continuând cercetarea noastră a teoriilor, pentru a vedea care sunt cele tolerante faţă de haecceitism, ne îndreptăm în continuare atenţia către versiunile de realism modal ersatz, introduse în capitolul al 3-lea. Ersatzismul pictural are aceeaşi traiectorie, presupun, ca şi realismul modal autentic, pe care îl imită atât de îndeaproape: ar putea exista o versiune a sa cu suprapunere şi una lipsită de aşa ceva. Prima variantă ar fi una tolerantă faţă de haecceitism, însă ea ar mistifica realitatea datorită modului în care transformă proprietăţile în relaţii. A doua variantă ar fi lipsită de toleranţă faţă de haecceitism; ea ar explica reprezentarea *de re* în termeni de relaţii contrapartice calitative între indivizi ersatz „abstracţi" (sau între indivizi ersatz „abstracţi" şi entităţi concrete actuale); şi ar furniza diferenţe cvasi-haecceitistice între posibilităţile indivizilor, acestea constituind, în cea mai mare parte, părţi propriu-zise ale lumilor ersatz.

În ceea ce priveşte ersatzismul magic, nu am idee cum ar putea entităţile simple abstracte să reuşească performanţa de a reprezenta, fie că această reprezentare este *de re*, fie că este calitativă; prin urmare, am o idee şi mai vagă în privinţa chestiunii dacă entităţile respective sunt nevoite sau nu să realizeze unul dintre actele de reprezentare prin intermediul celuilalt. Este destul de rău să fii magician, însă nu văd de ce ar fi mai rău să fii haecceitist.

Ersatzismul lingvistic care, cu toată modalitatea sa primitivă şi falsele sale identificări, pare totuşi cel mai puternic rival al realismului modal autentic, poate înainta, cu uşurinţă, în orice direcţie. Pentru a descrie diferenţele haecceitistice, trebuie doar să construim lumile ersatz într-un limbaj echipat cu nume potrivite. Acestea ar putea fi numele propriu-zise, obişnuite, ale limbajului de fiecare zi; sau, ar putea fi literele subscrise ce servesc drept constante individuale într-un limbaj formal tipic; sau, ar

putea fi numele lagadoniene adecvate ale lucrurilor actuale, cu alte cuvinte, lucrurile însele; sau orice altceva ne dorim. Oricare ar fi numele respective, ele fac ca o lume ersatz să poată spune despre un individ, folosindu-se de numele acestuia, că individul în cauză are proprietatea aşa-şi-pe-dincolo. Dacă reprezentarea *de re* funcționează prin numire, nu există nici un motiv ca ea să fie guvernată de caracterul său calitativ. Să presupunem că nu înzestrăm numele cu conținut descriptiv – sau, în orice caz, nu poate fi vorba despre un conținut foarte descriptiv – astfel încât să menținem consistența, în cazul în care construim lumi ersatz noi din cele vechi printr-un tip oarecare de substituție a numelor. Această substituție nu va schimba caracterul calitativ pe care lumea ersatz îl atribuie lumii concrete. Însă, în mod normal, ea va face o diferență în privința a ce este reprezentat *de re* cu privire la indivizii numiți. Să presupunem, din nou, că lumea noastră este o lume a recurenței eterne unidimensionale; să presupunem că avem nume – probabil lagadoniene – pentru noi înşine, şi nume diferite pentru contrapărțile noastre din cea de a 137-a epocă; să pornim de la lumea ersatz actualizată, să adunăm numele locuitorilor celei de a 17-a şi ai celei de a 137-a epoci, şi vom obține o nouă lume ersatz, care diferă haecceitistic de original. Această lume afirmă, în mod fals, despre noi, folosindu-se de numele noastre şi, de aceea, reprezintă *de re*, cu privire la noi, faptul că trăim în cea de a 137-a epocă. În această versiune a ersatzismului lingvistic, diferențele haecceitistice nu constituie o problemă. Din nou, trebuie doar să ne aşteptăm ca ele să apară, iar problema constă în a le evita.

Cel puțin, acest lucru este adevărat în cazul că tot ce ne dorim să obținem sunt diferențele haecceitistice între indivizii actuali. Dacă reprezentarea *de re* funcționează prin numire, atunci, acolo unde numele nu ne sunt de folos, reprezentarea *de re* şi diferențele haecceitistice nu ne sunt de folos nici ele. Cel puțin, avem nume lagadoniene pentru toți indivizii actuali, indiferent dacă avem sau nu mai multe nume obişnuite. Însă, nu avem nume lagadoniene pentru indivizi din alte lumi, neactualizați, deoarece, dacă ersatzismul este adevărat, nu există astfel de indivizi. Putem introduce, şi chiar introducem, termeni descriptivi care denotă anumite entități dacă, însă numai dacă, lumea este, corespunzător, diferită; însă această metodă de numire se bazează pe caracterul calitativ (şi pe relațiile calitative cu lucrurile deja numite) şi, astfel, ea nu poate mări stocul nostru de diferențe haecceitistice. Se pare că ersatzismul lingvistic ne obligă, din nou, să confundăm posibilitățile, deoarece nu le putem distinge într-un limbaj care să aparțină lumii noastre. De această dată, în loc să pierdem diferențele calitative legate de proprietățile străine şi lipsite de nume, pierdem diferențele *de re* legate de indivizii neactualizați şi lipsiți de nume.

De această dată, sunt de părere că diferențele pierdute nu trebuie trecute cu vederea. Ne-am putea mulțumi să lăsăm lucrurile așa cum sunt, sfârșind cu o teorie divizată: haecceitism, în cazul posibilităților legate de indivizii actuali, și anti-haecceitism, în cazul posibilităților mai izolate, legate de indivizii neactualizați.[27] Dacă, însă, un ersatzist lingvistic nu dorește diferențe haecceitistice, el nu este obligat să rămână la ele. El are la îndemână două remedii alternative.[28]

(1) Își poate construi lumile ersatz în doi pași; în primul rând, incorporând diferențele haecceitistice pe care le privește ca artificiale și, apoi, „eliminând" diferențele respective. Haecceitistul pornește de la propoziții ce aparțin unui limbaj producător-de-lume, echipat cu nume. În primul pas, el consideră conjuncția maximal consistentă (infinită) a propozițiilor. Unele din aceste conjuncții vor fi *izomorfice*, diferind numai printr-o permutație de nume. În cel de al doilea pas, haecceitistul are în vedere disjuncțiile maximale (infinite) de conjuncții reciproc izomorfice. Acest lucru este similar cu ceea ce face Carnap atunci când definește descrierile-de-stare mini-lumile ersatz calitative, care declară câți indivizi ce aparțin câtorva categorii există – ca fiind disjuncții alcătuite din descrieri-de-stare izomorfe.[29] Alternativ

(2) Haecceitistul poate ignora, în primul rând, numele proprii limitând resursele limbajului său producător-de-lume astfel încât acesta să ofere numai descrieri calitative. Acest procedeu ar fi similar definirii descrierilor-de-structură ca fiind niște propoziții cuantificate numeric: există patru entități rotunde, de culoare roșie, șase entități pătrate, de culoare albastră, nici o entitate pătrată, de culoare roșie,...

În orice caz, ersatzistul nostru are nevoie de o nouă versiune a reprezentării *de re*: aceasta, deoarece lumile ersatz calitative, fie nu spun nimic despre indivizi, folosindu-se de numele acestora, nume care îi disting

---

[27] Sistemul lui Skyrms din „Tractarian Nominalism" necesită atât această diviziune, cât și ramsificarea proprietăților străine, căreia i-am adus câteva obiecții în subcapitolul 3.2. Vezi, de asemenea, McMichael „A Problem for Actualism about Possible Worlds".

[28] Ce spuneți despre un al treilea remediu: să se păstreze numele proprii, însă acestea să fie înzestrate cu un conținut descriptiv atât de mare, încât o substituire a numelor să distrugă, invariabil, consistența? De pildă, cineva ar putea crede că nu este doar fals, ci și inconsistent să spună despre mine, folosindu-se de numele meu, că locuiesc în orice epocă, cu excepția celei de a șaptesprezecea. Problema este că, dacă lumea noastră conține indiscernabile, de pildă, dacă ea expune recurența eterna bidimensională, mai degrabă decât pe cea unidirecțională, despre care tocmai am vorbit, atunci actul nostru de numire nu poate fi, în întregime, descriptiv. Indiferent de cât de mare ar fi încărcătura descriptivă pe care o acordăm numelor, numele indiscernabilelor, cel puțin, pot fi schimbate, fără a distruge consistența, iar acest lucru ne oferă, totuși, câteva diferențe haecceitistice.

[29] „On Inductive Logic", p. 79; observați că, pentru cazul finit, Carnap ia descrierile-de-stare drept conjuncții, mai degrabă decât mulțimi.

unii de alții, fie refuză cu totul să vorbească despre indivizi, folosindu-se de numele acestora. Însă, o astfel de versiune nouă nu este greu de găsit: ersatzistul este bine-venit să împrumute din teoria contrapărților.[30] Să ne reamintim că lumile noastre ersatz-lingvistice ne parvin însoțite de indivizi ersatz lingvistici. Ele reprezintă descrieri maximal consistente ale indivizilor, mulțimi de propoziții sau predicate deschise, care sunt actualizate dacă sunt adevărate în privința a ceva, şi care pot fi actualizate potrivit unei lumi ersatz. Ele sunt pe cât de complete le permit să fie resursele limbajului producător-de-lume. Dacă limbajul producător-de-lume este pur calitativ, sau dacă vedem în disjuncții posibilități de eliminare a părții non-calitative a ceea ce se spune, atunci aceşti indivizi ersatz devin descrieri calitative maximal specifice. Îl avem pe Humphrey; acesta constituie o parte a lumii „concrete"; el deține o descriere calitativă completă şi corectă pe care o putem numi „Humphrey ersatz". Humphrey ersatz este un individ ersatz pur calitativ, actualizat potrivit lumii ersatz actualizate. Nu există alte lumi concrete, spune ersatzismul, şi nu există alți Humphrey concreți, aparținând altor lumi, care să fie contrapărțile noastre. Însă, există alte lumi ersatz şi există alți Humphrey ersatz lingvistici actualizați potrivit diferitelor lumi ersatz lingvistice, însă neactualizați la modul actual. Aceşti Humphrey ersatz neactualizați pot fi numiți astfel pentru că sunt, cum ar veni, contrapărți ale lui Humphrey ersatz cel actualizat, acela care îl descrie corect pe Humphrey însuşi.

Relația de contraparte ersatz între indivizi ersatz este un lucru mai ciudat decât poate părea. Am crede că ea constituie o chestiune de similaritate calitativă (intrinsecă şi extrinsecă), la paritate cu relațiile de similaritate calitativă între indivizi „concreți" actuali. Nu este cazul: în cele din urmă, indivizii ersatz sunt descrieri, fragmente de limbaj, iar similaritatea lor *qua* fragmente de limbaj poate avea o legătură vagă cu similaritatea indivizilor pe care i-ar descrie corect. *Eu* aş putea spune că doi indivizi ersatz sunt contrapărți, într-un sens derivativ, numai atunci când amândoi descriu indivizii autentici, care sunt contrapărți în sensul meu original (sens care se referă, într-adevăr, la o problemă de similaritate calitativă). Însă un ersatzist nu poate fi de acord cu aşa ceva, deoarece el nu crede în indivizi autentici descrişi de indivizii ersatz neactualizați. Am putea oare susține, în manieră modală, că doi indivizi ersatz sunt contrapărți, dacă şi numai dacă, în mod necesar, dacă ambii sunt actualizați, atunci ambii descriu indivizi autentici, care sunt contrapărți în sensul primar al termenului? Nu; datorită modului în care indivizii ersatz

[30] McMichael este un ersatzist anti-haecceitist care a făcut chiar propunerea respectivă, deşi este posibil ca ersatzismul său să nu fie identic versiunii pur lingvistice, pe care am discutat-o aici, ci mai degrabă un hibrid lingvistic-magic.

îşi oglindesc propriile lumi, va fi, în mod normal, imposibil ca doi indivizi ersatz contrapartici să fie ambii actualizaţi; prin urmare, condiţionalul colapsează în vacuitate. Poate că ar fi de dorit ca ersatzistul să recunoască în relaţia contrapartică ersatz o componentă a aparatului său primitiv – şi, în acelaşi timp, un termen primitiv modal de care trebuie să ţină seama. Poate că acest lucru nu îl va deranja, din moment ce s-a resemnat deja cu modalitatea primitivă.

Ersatzistul anti-haecceitist se confruntă cu acele cazuri, constrângătoare din punct de vedere intuitiv, ale diferenţei haecceitistice. În cea mai mare parte, el s-ar putea inspira din modul în care le abordez eu, *mutatis mutandis*, după cum urmează. Nu toate posibilităţile constituie lumi ersatz; indivizii ersatz sunt şi ei posibilităţi ale indivizilor. (Iar perechile alcătuite din indivizi ersatz constituie posibilităţi unite el perechilor de indivizi, ş.a.m.d.) Un individ ersatz constituie o posibilitate a altui individ ersatz – precum şi a individul autentic, dacă există un astfel de individ, pe care al doilea individ ersatz îl descrie –, dacă primul constituie o contraparte ersatz a celui de al doilea. O lume ersatz poate lăsa loc mai multor posibilităţi diferite pentru acelaşi individ (autentic sau ersatz); iar atunci când haecceitistul consideră că există diferenţe haecceitistice între lumile ersatz, ceea ce există, într-adevăr, sunt posibilităţile individuale diferite, furnizate de către aceeaşi lume ersatz. Însă, există aici o limitare. Ea reflectă unul dintre cele mai mici neajunsuri ale ersatzismului lingvistic: nu există modalitate în care să putem obţine indivizi ersatz indiscernabili. Aş fi putut fi unul dintre doi gemeni, fie primul născut, fie cel de al doilea născut – nu există probleme până aici, doi gemeni ersatz diferiţi sunt actualizaţi potrivit aceleiaşi lumi ersatz pur calitative, iar fiecare constituie una dintre posibilităţile mele individuale. Însă, aş fi putut fi, de asemenea, unul sau celălalt dintre doi gemeni *calitativ indiscernabili* – şi, de această dată, ersatzistul anti-haecceitist nu poate cădea de acord, deoarece un singur individ ersatz ar trebui să funcţioneze în cadrul ambelor posibilităţi individuale indiscernabile, pe care eu pretind că le disting. Sunt de părere că poziţia sa este intuitiv greşită, însă, de asemenea, consider că ceea ce trebuie susţinut în privinţa cazului în cauză este atât nesigur, cât şi negociabil.

Dacă acceptăm, totuşi, diferenţele haecceitistice apare întrebarea în ce măsură le acceptăm. Putem distinge versiuni mai mult sau mai puţin extreme ale haecceitismului. Versiunea cea mai moderată susţine că procesul de determinare a reprezentării *de re* este realizat, în cea mai mare parte, de caracterul calitativ, iar diferenţele haecceitistice apar numai atunci când anumite legături se rup. Versiunea cea mai extremă susţine că aspectul calitativ nu face nimic pentru a limita reprezentarea *de re*: orice

poate avea orice caracter calitativ; de pildă, există o lume (autentică sau ersatz) potrivit căreia ești un ou fiert. Și, desigur, există un spectru de poziții intermediare.

Deoarece mă aflu pe o poziție anti-haecceitistă, lumea s-ar putea aștepta să spun că, cu cât există mai puține diferențe haecceitistice, cu atât mai bine – cea mai bună alegere este abstinența, iar a doua, în ordine, este moderația. Nu este cazul. O versiune relativ extremă a haecceitismului este mai ușor de apărat decât am crede îndeobște. Mai mult, haecceitismul are un avantaj evident asupra moderației: cu cât credem mai puțin în limitele calitative ale diferenței haecceitistice, cu atât avem mai puțină nevoie să știm în ce manieră sunt impuse limitele respective.[31]

„Dacă cineva afirmă despre mine că aș fi putut fi un ou fiert, resping afirmația sa în felul următor: *nu* aș fi putut fi un ou fiert! Haecceitismul extrem își râde de părerile opiniei comune în privința a ceea ce este posibil, și asta este tot ce trebuie să spun." – Nu este adevărat. Atunci când insiști, indiferent de cu câtă forță, că nu ai fi putut fi un ou fiert, haecceitistul extrem poate cădea de acord. Desigur, nu în manieră total neechivocă. În ultimă instanță, el crede în lumi potrivit cărora ești un ou fiert. Prin urmare, dacă haecceitistul vorbește absolut fără nici o restricție, neignorând nici una dintre posibilitățile pe care le crede existente, atunci el trebuie să susțină faptul că ai fi putut fi un ou fiert. Însă haecceitistul nu poate vorbi fără nici o restricție. Toată lumea este de acord că, foarte adesea, modalitățile noastre nu sunt altceva decât cuantificări restricționate la lumile „accesibile" – ignorăm, în mod tacit, lumile în care trecutul este diferit, în care legile actuale ale naturii sunt violate, în care există proprietăți naturale străine etc. Haecceitistul extrem trebuie doar să susțină că această restricție tacită merge mai departe decât credem îndeobște: chiar atunci când toate celelalte restricții dispar, continuăm, totuși, să rămânem în ignoranță cu privire la lumile de departe, unde lucrurile diferă prea mult în ceea ce privește caracterul lor calitativ de modul în care sunt de fapt. Aproape întotdeauna, în afara discuțiilor filosofice, care ar putea fi puse cu mai mare dificultate în evidență, ca mostre de „intuiție lingvistică", cel puțin aceste lumi îndepărtate sunt lăsate la o parte, ca inaccesibile. Lăsându-le la o parte, într-adevăr nu ai fi putut fi un ou fiert – ceea ce este exact ceea ce ai spus.

Oare? Probabil credeai că *vorbești* fără restricții. Aveai două opinii:

---

[31] Pavel Tichy a fost cel care m-a convins de faptul că haecceitismul extrem este o teorie demnă de atenție serioasă, iar dezbaterile următoare atestă că îi sunt extrem de îndatorat. Însă nu îmi pot aminti conversațiile noastre în detaliu; de aceea nu pot spune cât din poziția pe care o prezint provine de la Tichy și cât constituie o invenție a propriei mele imaginații. Nu spun că Tichy susține, sau că a susținut vreodată, vreo parte a poziției în discuție; și nu pretind nici că vreo parte a acestei poziții ar constitui propria mea contribuție.

(1) că intenționai să spui adevărul atunci când susțineai că nu ai fi putut fi un ou fiert, și
(2) că, spunând acest lucru nu intenționai să cuantifici asupra a mai puțin decât toate posibilitățile existente.

Haecceitistul extrem cade, într-un fel, de acord cu (1) însă cu prețul dezacordului cu (2). El „vorbește cu vulgul" – cu alte cuvinte, recunoaște adevărul a ceea ce s-a spus, însă contestă faptul că se înțelege ceea ce s-a intenționat să se spună.

Două perspective opuse sunt considerate astfel de manevre. Unii sunt de părere că a vorbi cu vulgul nu înseamnă altceva decât un truc lipsit de însemnătate: știm foarte bine ceea ce intenționăm să spunem, iar dacă acest lucru nu coincide cu ceea ce trișorul intenționează să spună, atunci acordul său pur verbal cu ceea ce s-a spus nu constituie nicidecum un acord. Acest „acord" nu contribuie, într-un fel onest, cu nimic la creșterea plauzibilității doctrinelor trișorului. Potrivit acestei perspective, a vorbi cu vulgul dând crezare lui (1), însă contrazicând (2), constituie o simplă modalitate, lipsită de onestitate, de a camufla lipsa de acord autentic și serios. Alții spun că există, pe de o parte, teorie și, pe de altă parte, dovezi; dovezile nu pot fi falsificate, teoria trebuie să fie adecvată dovezilor, însă, în alte privințe, teoria este gata de lucru. Dacă teoria este adecvată dovezilor, ce altceva ți-ai mai putea dori? Dovezile sunt intuiții lingvistice naive, precum (1), și mai putem spune că dovezile sunt sacrosancte. Însă (2) constituie o simplă piesă a teoriei semantice – o teorie populară, nesistematică, tratată necorespunzător – care trebuie să concureze, de la egal la egal, cu teoriile rivale. Potrivit acestei a doua perspective, succesul în vorbirea cu vulgul constituie o apărare perfectă.

Eu susțin o perspectivă de mijloc. Nu există o linie clară de demarcație între intuiția sacrosanctă și o teorie liberă. Ca teoreticieni, pornim la drum din locul unde ne aflăm – de unde altundeva? – cu o mulțime de opțiuni inițiale și încercăm să le reintegrăm pe acestea din urmă în ceva mai bun ghidându-ne, în parte, de conservatorism și, în parte, de scopul unității teoretice. Orice revizuire a opiniilor precedente constituie un anume cost. Totuși, unele dintre opiniile noastre sunt mai ferme și mai puțin negociabile de altele. Iar unele sunt mai naive și mai puțin teoretice decât altele. Și se pare că există o anumită înclinație, de partea opiniilor mai încărcate din punct de vedere teoretic, spre un caracter mai negociabil. Dacă haecceitistul extrem poate fi de acord cu (1), cu prețul contestării lui (2), acesta înseamnă, totuși, un preț. El nu scapă cu fața curată. Însă costul este, astfel, mult mai mic decât în cazul în care haecceitistului extrem i-ar fi fost imposibil să fie, cât de cât, de acord cu (1). Faptul că vorbește cu vulgul are, pentru haecceitistul nostru, o oarecare însemnătate, dacă nu chiar una

totală. Poate că este vorba de o semnificație suficientă. Aceasta depinde de ceea ce haecceitistul extrem își propune să câștige.

El își propune să evite o datorie copleșitoare. Un haecceitist moderat susține că există constrângeri calitative asupra diferenței haecceitistice; nu există nici o lume, oricât de inaccesibilă ar fi aceasta, în care să fii un ou fiert. De ce nu? Haecceitistul moderat ne datorează un răspuns oarecare, și s-ar putea să nu îi fie prea ușor să găsească unul bun. O dată ce pornești la drum este greu să te oprești – acele teorii care permit, într-o măsură oarecare, diferențele haecceitistice nu ne oferă, în același timp, și o manieră bună de a le limita. Haecceitistul extrem nu este nevoit să explice limitele – pentru că el susține că nu există nici o astfel de limită.

A fi haecceitist presupune o alegere între alternative proaste. Poate că varianta cea mai puțin rea constă în construirea lumilor ersatz lingvistice într-un limbaj echipat cu nume proprii – descrieri-de-stare, sau ceva similar. În acest mod, haecceitistul este legat atât de modalitatea primitivă, cât și de coincidența unor posibilități aparent diferite – sau, cel puțin, am argumentat în acest sens, în subcapitolul 3.2 – însă poate că el se îndoiește de acest lucru, sau poate că tolerează aceste neajunsuri mai ușor decât ar tolera să nege, orbit, toate diferențele haecceitistice. Să considerăm acum o mulțime de propoziții, dealtfel un candidat potrivit la rolul de lume ersatz, care afirmă despre tine, folosindu-se de numele tău, că ești un ou fiert. Dacă această mulțime este consistentă, ea constituie o lume ersatz potrivit căreia tu ești un ou fiert. Sarcina moderației, prin urmare, este să spună din ce motiv această mulțime este inconsistentă. Ea nu este inconsistentă într-un sens logic îngust. Nu este inconsistentă nici în virtutea axiomelor referitoare la incompatibilitatea câtorva proprietăți fundamentale și a câtorva relații între entități simple cum ar fi axioma care susține că nici o particulă nu are sarcină atât pozitivă cât și negativă. Și nu este inconsistentă nici în virtutea axiomelor care leagă descrierile locale de cele globale cum ar fi axioma care susține că, dacă particulele sunt aranjate așa-și-pe-dincolo, există un măgar care vorbește. (Lumea care candidează la rolul de lume ersatz spune, despre particulele respective, ceea ce trebuie să spună: că acestea sunt aranjate corect, potrivit axiomelor local-globale, pentru cazul unui ou fiert.) *Oricărui* ersatzist lingvistic îi sunt necesare axiome de aceste două tipuri; de asemenea, îi este necesară modalitatea primitivă – am argumentat deja în acest sens – pentru a putea preciza care dintre propozițiile având forma corespunzătoare pot constitui axiomele sale. Însă, atât haecceitistul extrem, cât și anti-haecceitistul extrem se pot opri aici. Haecceitistului moderat îi sunt necesare mai multe axiome de un tip destul de diferit: axiomele pentru care numele proprii sunt esențiale, cum ar fi, de pildă, axioma care spune despre tine, folosindu-se de numele

tău, că nu eşti un ou fiert. Şi, încă o dată, singurul mod în care se poate preciza care propoziţii de forma adecvată constituie axiome, constă în a spune că axiomele sunt acele propoziţii de forma adecvată care sunt necesar adevărate.

Este oare acest lucru atât de rău? Dacă eşti legat de modalitatea primitivă, de ce să nu te bucuri de ea? Oricine poate sune: axiomele mele cuprind toate propoziţiile, de *orice* formă, care sunt, cu necesitate adevărate. Sau, trecând, cu totul, peste problema axiomelor: o mulţime de propoziţii este consistentă, dacă şi numai dacă este posibil ca toate propoziţiile sale să fie adevărate. Acest procedeu funcţionează la fel de bine pentru haecceitismul moderat, cât şi pentru haecceitismul extremist. Însă nu funcţionează la fel de bine pentru oricine. O alternativă mai informativă – mai teoretică – ar fi să listăm, dacă nu axiomele însele, cel puţin tipurile de axiome necesare care sunt şi suficiente pentru asigurarea unei baze axiomatice minimale. Date fiind cele precizate mai sus, se pare că haecceitistului moderat îi sunt necesare trei tipuri fundamental diferite de astfel de axiome, în timp ce rivalii săi de la ambele extreme se vor descurca cu doar două. Modalitatea primitivă este, în general, foarte puţin dezirabilă şi, cu cât are mai multe tipuri, cu atât este mai rău. În această privinţă, haecceitist extrem are o situaţie mai bună decât haecceitistul moderat.

Acum, să presupunem că haecceitistul în devenire preferă ca lumile sale să fie autentice mai degrabă decât ersatz. În acest caz, ar fi de dorit ca el să accepte suprapunerea. (Alternativa relaţiei contrapartice non-calitative pare, încă şi mai mult, un mister.) Atunci el trebuie să spună – sau, cel puţin, aşa am argumentat în subcapitolul 4.2 – că entităţile nu au proprietăţi intrinseci accidentale. O entitate trebuie să aibă aceeaşi natură intrinsecă în toate lumile căreia îi aparţine – chiar în toate lumile, neignorându-le pe cele inaccesibile. Marea parte a ceea ce luăm, în mod obişnuit, drept natura noastră intrinsecă – mărimea, forma, masa, compoziţia, ş.a.m.d. – sunt chestiuni contingente (cel puţin, dacă ne debarasăm de toate restricţiile legate de accesibilitate) şi, de aceea, ele nu poate fi, în ultimă instanţă, intrinseci. Mai degrabă, acestea cuprind relaţiile externe pe care le întreţinem cu unele, însă nu cu toate lumile a căror parte comună o constituim. Singura natura intrinsecă cu care rămânem o constituie acea parte din noi care nu ar fi putut să fie altfel. („Nu ar fi putut" în cel mai nerestricţionat sens al cuvântului.) Şi poate că nici măcar acea parte, în întregime. Să presupunem că avem, în mod accidental, o măsură exactă, în timp ce deţinem, în mod esenţial, o măsură aproximativă. Ar putea, cel puţin, această măsură aproximativă să fie autentic intrinsecă? – Nu, deoarece ea constituie o disjuncţie de măsuri exacte, iar acestea din urmă, fiind accidentale, trebuie să constea în relaţii. Dezbrăcaţi cu totul de forme

și mărimi, și priviți independent de neașteptat de bogata noastră rețea de relații, nu ne rămâne prea multă consistență pe care să o putem numi proprie. Ușurarea care ne parvine o dată cu gândul că ceea ce ne-a rămas este al nostru, în mod esențial, este insignifiantă. Suntem, dacă nu chiar niște particulari goi, cel puțin insuficient de acoperiți.

Nu îmi pot imagina, cu adevărat, ce înseamnă să crezi această poveste – desigur, aceia care cântă imnurile „identității transmundane" nu se gândesc niciodată la *acest* aspect – prin urmare, nu îmi dau seama ce altceva ar putea cineva să accepte, după ce a ajuns atât de departe. Pot numai să spun că, dacă un haecceitist dorește să explice de ce nu ai fi putut fi un ou fiert, pare un handicap destul de mare să pornească de la transformarea atâtor diferențe între tine și un ou fiert în simple relații externe, mai degrabă decât în chestiuni ce privesc natura intrinsecă. Relațiile externe se numesc astfel deoarece *nu* coincid naturii intrinseci a *relata*-elor; prin urmare, cum poate propria ta natură intrinsecă să te oprească de la a fierbe în unele dintre lumile cărora le aparții? Aș prefera să nu mi se solicite un răspuns la această întrebare. Orice rămâne din natura intrinsecă devine, automat, esențial, însă, dincolo de acest aspect nu pare să existe vreun mod inteligibil de a impune vreo limită variației calitative. Și în acest caz un haecceitism destul de extrem pare preferabil moderației.

Până la un punct, haecceitismul extrem se desfășoară în paralel cu teoria mea antihaecceitistă a „posibilităților individuale". Ambele teorii sunt pregătite să distingă posibilitățile, fără a diferenția lumile din punct de vedere calitativ cu toate că, pentru mine, aceste posibilități nu constituie lumi diferite, ci indivizi posibili diferiți în cadrul aceleiași lumi. Ambele teorii pornesc de la recunoașterea unui interval destul de larg de posibilități, iar apoi divid intervalul, cu ajutorul restricțiilor de accesibilitate. Astfel, nu neg faptul că ouăle fierte constituie posibilități autentice – doar că acestea sunt inaccesibile pentru cei ca noi; cu alte cuvinte, ele nu se află printre contrapărțile noastre. Ambele teorii își bazează restricțiile lor de accesibilitate pe similaritatea calitativă; aceasta rezolvă problema inconstanței și a nedeterminării, astfel încât, într-un context foarte special, faptul de a fierbe ouă poate conta, în ultimă instanță, drept una dintre posibilitățile tale accesibile. (Vezi subcapitolul 4.5.) Însă paralelele sunt superficiale. Diferența fundamentală de principiu rămâne: lumile mele diferă calitativ sau nu diferă deloc.

Am presupus, pe tot parcursul, că producerea unor exemple intuitive de diferență haecceitistică ar funcționa în sprijinul haecceitismului. Însă mai există o linie argumentativă în favoarea haecceitismului: paradoxul lui Chisholm, așa cum îl numim cei care îi dezaprobăm

concluzia. În esență, el constă în următoarele. Cu siguranță că esențele calitative ale lucrurilor permit, cel puțin, un minimum de flexibilitate, – ceva care este într-un anumit fel ar fi putut să fie, cel puțin într-o mică măsură, diferit – şi totuşi, lanțurile alcătuite din mici diferențe se pot adăuga, astfel încât să constituie diferențe mari; astfel, esențele calitative trebuie să permită nu numai un minimum de flexibilitate, ci mai multă. În acest caz, ele nu pot sta în calea diferențelor haecceitistice.

Chisholm prezintă problema după cum urmează. Să presupunem, de dragul argumentării, că despre Adam şi Noah se poate spune că există şi au diferite proprietăți, nu numai în această lume, W^1, ci şi în alte lumi. (În ciuda precauțiilor pe care Chisholm şi le ia atunci când face presupunerea de mai sus, înțeleg acest lucru ca pe o identitate transmundană, în sensul necontroversat al cuvântului – „există în" al lui Chisholm este acelaşi lucru cu „există potrivit lui" al meu, problema referitoare la ce ar însemna ca Adam şi Noah să existe într-una şi aceeaşi lume rămânând o problemă deschisă.) Esențele lui Adam şi Noah permit, cel puțin, un minimum de flexibilitate. Aşadar, avem o lume W^2, în care Adam şi Noah sunt diferiți într-o măsură minimală – Adam se transformă puțin, în sensul dobândirii unei identități apropiate de cea pe care Noah o posedă, în această lume, iar Noah se transformă puțin, în sensul dobândirii unei identități apropiate de cea pe care Adam o posedă, în această lume. Însă acum, din perspectiva lumii W^2, rămâne adevărat că esențele permit, cel puțin, un minimum de flexibilitate. Astfel, avem o lume W^3 în care Adam se transformă puțin mai mult, în sensul dobândirii unei identități apropiate de cea pe care Noah o posedă, în această lume, iar Noah se transformă puțin mai mult, în sensul dobândirii unei identități apropiate de cea pe care Adam o posedă, în această lume. Însă, acum, din punctul de vedere al lui W^3... „Procedând astfel, ajungem, în final, la o lume posibilă W^n, care, în aparență, este identică lumii noastre prezente, W^1 cu excepția faptului că Adam cel din W^n se originează în Noah cel din W^1, în timp ce Noah cel din W^n se originează în Adam cel din W^1." (Chisholm, „Identity through Possible Worlds", p. 3; Loux, p. 82.) În acest caz, iată o diferență haecceitistică între lumile W^1 şi W^n. Prin urmare, avem un paradox pentru anti-haecceitişti.

În plus, am fost siliți să tragem concluzia că esențele lui Adam şi ale lui Noah tolerează mai multe transformări decât ne-am fi gândit. Iar lucrurile pot sta şi mai rău: oare nu putem repera un lanț extrem de lung de transformări minuscule care conduc de la tine la un ou fiert? Astfel, avem un paradox pentru esențialişti, inclusiv pentru haecceitiştii moderați, care consideră că esențele lucrurilor sunt, întrucâtva, tolerante, însă ele nu sunt extrem de tolerante.

Paradoxul lui Chisholm a fost discutat recent, în special ca problemă a esențialismului originilor. (Vezi, de pildă, Chandler şi Salmon.) Avem o mulțime de scânduri, suficiente pentru a construi două corăbii, potrivit unor planuri identice. (Să ne limităm atenția la lumi perfect identice până în momentul inițial al construcției celor două corăbii, astfel încât să nu fim nevoiți să ne gândim la identitatea scândurilor din care realizăm construcția.) În această lume, W^1, construim corabia *Adam*, utilizând jumătate din scânduri şi corabia *Noah*, folosindu-ne de cealaltă jumătate. Credem că ține de esența lui *Adam* şi, respectiv, a lui *Noah*, să provină, mai mult sau mai puțin, din cantitatea de scânduri din care provin, de fapt. Mai mult sau mai puțin – însă, cu siguranță, ar fi extravagant să negăm că *o singură pereche* de scânduri ar fi putut fi interschimbate! Astfel, avem o lume W^2... şi, în cele din urmă, avem o lume W^n, în care *Adam* este construită din scândurile folosite în W^1 pentru a construi *Noah*, şi *viceversa*. Acest lucru ar putea ofensa anti-haecceitismul, dacă aranjăm scândurile astfel încât W^1 şi W^n să ne parvină calitativ indiscernabile. Însă, indiferent dacă aduce sau nu o ofensă anti-haecceitismului, şi indiferent dacă ne pasă sau nu, cu siguranță că acest lucru constituie o ofensă la adresa esențialismului originilor. Mai mult, ofensa începe cu mult înainte de a ajunge până la W^n. Faptul că *Adam* şi *Noah* sunt, fiecare, construite dintr-un amestec de mai multe scânduri bune şi mai multe scânduri rele este, deja, un mare neajuns. Dacă limita toleranței era de trei scânduri rele, lumea W^4 este deja paradoxală.[32]

Nu disting acest paradox al originilor de paradoxul original al lui Chisholm. Nimeni nu a pretins vreodată că similaritatea calitativă trebuie să fie integral, sau chiar în mare parte, intrinsecă. Potrivirea de origini, exactă sau aproximativă, sau, în acest caz, similaritatea în ceea ce priveşte istoria anterioară a planşetelor cuiva, va funcționa ca aspect extrinsec al similarității calitative. Dacă dorim să subliniem, în mod deosebit, similaritatea originilor – cu alte cuvinte, dacă vorbim cu scopul de a evoca acel tip de relație contrapartică – putem, cu siguranță, s-o facem.

---

[32] Este, desigur, greşit să presupunem o limită determinată şi precisă; paradoxul lui Chisholm este, printre altele, un *sorit*; însă ar fi mai bine dacă am putea separa întrebările în privința tratării adecvate a vaguității, de întrebările cu privire la metafizica modalității. Cred că putem face acest lucru. Privesc vaguitatea drept indecizie semantică: atunci când putem vorbi vag, nu ne-am deranjat să stabilim care este înțelesul, dintr-un anumit interval de semnificații precise, pe care cuvintele noastre sunt menite să îl exprime. Cred că vaguitatea modalității *de re* poate fi înțeleasă numai în acest fel (vezi subcapitolul 4.5) şi, în acest caz, nu va face rău nimănui să ne prefacem că am stabilit o limită precisă a toleranței.

Cel mai sigur paradox se realizează în mai mulți pași mici, însă, cel mai simplu paradox se realizează în doar câțiva pași. Cea mai simplă versiune presupune numai două tipuri de lumi calitativ diferite și patru roluri calitative maximal specifice ale indivizilor – bărbați sau corăbii – în lumile respective. Să presupunem că lumea noastră este o lume Adam-Noah; rolul lui Adam și rolul lui Noah sunt ocupate, în lumea noastră, de indivizii pe care îi numim Adam și Noah. Rolul lui Noam și rolul lui Adah sunt două roluri composibile, fiecare la jumătatea drumului dintre rolul lui Noah și rolul lui Adam, și sunt diferite unul de altul, așa cum rolul lui Adam și rolul lui Noah sunt diferite. O lume Noam-Adah este una în care cele două roluri în discuție sunt ocupate. Deoarece cele patru roluri sunt maximal specifice, toate lumile în care rolul lui Adam și rolul lui Noah sunt ocupate sunt perfect identice; la fel stau lucrurile în cazul tuturor lumilor în care rolul lui Noam și rolul lui Adah sunt ocupate. Vă rog să îmi dați dreptate în privința faptului că esențele tolerează suficientă revizuire astfel încât, în mod necesar, un ocupant al rolului lui Adam să fi putut ocupa rolul lui Noam, iar un ocupant al rolului Noam să fi putut ocupa rolul lui Noah. Nu are nici un rost să negați acest lucru: dacă îl veți nega, am să măresc, pur și simplu, numărul și am să reduc diferența dintre rolurile intermediare până când negarea devine absurdă și, prin aceasta, împinge exemplul înspre un scop mai puțin dezirabil. Să îl considerăm pe Adam. Esența sa tolerează suficientă revizuire, încât să poată ocupa rolul lui Noam. Dacă o face, esența sa tolerează mai multă revizuire, suficientă pentru a ocupa rolul lui Noah. Prin urmare, Adam ar fi putut fi astfel încât să poată ocupa rolul lui Noah. *Așadar, Adam ar fi putut ocupa rolul lui Noah.* Aici se află mișcarea fatală, dezastruoasă pentru anti-haecceitiști și esențialiști deopotrivă: ea conduce atât la diferențe haecceitistice între lumea noastră Adam-Noah și o altă lume, precum și la concluzia că esența lui Adam trebuie să fie de două ori mai tolerantă decât am presupus inițial.[33]

[33] Dat fiind ceea ce am presupus deja, ar fi rezonabil să presupunem, de asemenea, că esența lui Noah tolerează suficientă revizuire încât să poată ocupa rolul lui Noam. Dacă așa stau lucrurile, se pare că avem o a doua diferență haecceitistică. Există lumea Noam-Adah, în care Adam ocupă rolul lui Noam, și există lumea Noam-Adah, în care Noah ocupă rolul respectiv. Acest lucru se aseamănă paradoxului lui Salmon, al celor patru lumi; cu excepția faptului că eu mă descurc cu doar trei lumi, deoarece folosesc o lume – pe a noastră – de două ori în plus, pentru a îi face disponibili atât pe Adam, cât și pe Noah. Răspund că, chiar aceeași lume Noam-Adah și, într-adevăr, chiar aceeași posibilitate individuală cuprinsă în ea, reprezintă *de re*, cu privire la Adam, faptul că el ocupă rolul lui Noam și, de

Teoria contrapartică se apără de fatala mișcare negând faptul că relația contrapartică este tranzitivă. Adam ar fi putut ocupa rolul lui Noam, pentru că el are o contraparte care joacă rolul respectiv. Acea contraparte ar fi putut ocupa rolul lui Noah pentru că el are o contraparte care ocupă acel rol. Adam ar fi putut fi astfel încât să poată ocupa rolul lui Noah pentru că el are o contraparte a unei contrapărți care joacă rolul respectiv. (Această contraparte a contrapărții este, de fapt, nimeni altcineva decât Noah însuși.) Însă o contraparte a unei contrapărți nu este, cu necesitate, o contraparte. Relația contrapartică funcționează prin similaritate. Puține diferențe se adaugă unele la altele pentru a constitui diferențe majore. Noah este suficient de asemănător cuiva care este suficient de asemănător cu Adam încât să constituie contrapartea sa însă aceasta nu înseamnă că Noah este suficient de asemănător cu Adam încât să constituie contrapartea acestuia.[34]

Ar trebui să mai avem la îndemână și un alt raționament defensiv. Pentru a bloca mișcarea fatală, în loc să ne bazăm pe intranzitivitatea relației contrapartice – într-adevăr, fără să facem, într-un fel sau altul, din teoria contrapărților o presupoziție metodologică – ne-am putea baza pe inaccesibilitatea lumilor.[35] Aceasta poate fi descrisă în felul următor. Avem trei lumi: lumea noastră, W^1, o lume Adam-Noah, în care Adam ocupă rolul lui Adam; W^2, o lume Noam-Adah, în care Adam ocupă rolul lui Noam; și W^3, o altă lume Adam-Noah, în care Adam ocupă rolul lui Noah. Prin urmare, *există* două lumi care diferă din punct de vedere haecceitistic. Și *există* o lume potrivit căreia Adam ocupă rolul lui Noah. Însă, accesibilitatea este intranzitivă: W^3 este accesibilă din W^2, care este accesibilă din W^1, totuși W^3 nu este accesibilă din W^1. Prin urmare, din punctul de vedere al lui W^1, W^3 nu are, cu adevărat, nici o importanță – dar nu vă faceți griji! Nu este adevărat că, *în cazul în care* ignorăm lumile inaccesibile din lumea noastră obținem un caz de diferență haecceitistică. Nu este adevărat, *dacă* ignorăm lumile inaccesibile din lumea noastră obținem o lume în care Adam este revizuit îndeajuns încât să poată ocupa rolul lui Noah.

Iată ce cred eu: acesta nu este un raționament defensiv, ci o capitulare. Când punem aceste întrebări, referitoare la haecceitism și esență, cu ce drept ignorăm lumile considerate inaccesibile? Accesibile sau nu, ele sunt, totuși, lumi. Încă credem în ele. De ce nu le considerăm importante?

---

asemenea, reprezintă *de re*, cu privire la Noah, că acesta ocupă rolul respectiv. Aceasta se poate întâmpla, cred, dacă Adam și Noah au o contraparte comună.

[34] Din nou, elimin condiția că nimic nu poate avea vreo contraparte în propria sa lume, cu excepția sa însăși; înțeleg că aceasta este o trăsătură a unei anumite relații contrapartice rezonabile, însă nu și a altora. Noah poate fi descalificat din postura de contraparte a lui Adam, pur și simplu din motivul nesimilarității.

[35] Raționamentul defensiv realizat pe baza inaccesibilității se datorează lui Chandler; recent, acest raționament a avut câștig de cauză, grație lui Salmon, în detrimentul raționamentului lui Forbes care susține o abordare contrapartic-teoretică.

În primul rând, de ce ne considerăm antihaecceitişti sau esenţialişti? Declară, oare, intuiţia lingvistică, *ex cathedra*: „Adam nu ar fi putut ocupa rolul lui Noah"? Ne aflăm, oare, în situaţia în care faptul că ştim acest lucru trebuie să însemne ceva adevărat, cu toate că nu ştim, cu precizie, care ar fi adevărul respectiv? Se limitează, oare, sarcina noastră, la descoperirea unui anumit tip de maşinărie semantică, maşinărie capabilă să facă adevărate, indiferent în ce manieră, datele oferite de propria noastră intuiţie? Atunci, într-adevăr, maşinăria accesibilităţii poate servi la fel de bine ca orice altceva.

Situaţia noastră reală nu are nici o legătură cu cele descrise mai sus. Dacă intuiţia noastră naivă pretinde că ia decizii într-o astfel de chestiune obscură trebuie să îi descurajăm convingerea. Avem nevoie de o teorie. Avem nevoie de o explicaţie în privinţa manierei în care funcţionează reprezentarea *de re*. O ipoteză susţine că acest tip de reprezentare funcţionează prin intermediul relaţiilor contrapartice calitative (autentice sau ersatz). Alte ipoteze susţin că reprezentarea în cauză funcţionează în moduri diferite: fie prin intermediul relaţiei contrapartice non-calitative, fie cu ajutorul identităţii transmundane (înţeleasă ca suprapunere de lumi), fie prin unire, fie prin magie. Într-un fel sau altul, toate aceste ipoteze diferite au neajunsuri majore. Singură ipoteza calitativă rămâne în picioare. Însă, ipoteza calitativă nu ne oferă posibilitatea ca o lume oarecare să reprezinte *de re*, în privinţa lui Adam, faptul că acesta ocupă rolul lui Noah. Acesta constituie cel mai întemeiat motiv pe care ne putem baza convingerea că nu este posibil ca Adam să se afle în situaţia respectivă. Mai mult, pe baza aceluiaşi motiv, putem fi convinşi de faptul că nu există lumi în care Adam să ocupe rolul lui Noah – nu există nici o astfel de lume, indiferent dacă aceasta ne este accesibilă sau nu.

Există, prin urmare, numai două posibilităţi: fie toate ipotezele noncalitative sunt „kaput", fie nu sunt. În primul caz, nu putem înţelege cum ar fi posibil, chiar pentru o lume *in*accesibilă ca aceasta să îl reprezinte pe Adam ca ocupant al rolului lui Noah. În cazul al doilea, nu avem nici un motiv de a ne opune haecceitismului. Într-unul dintre cazuri, apărarea inaccesibilităţii nu funcţionează. În celălalt caz, nu avem nimic de apărat. „Apărarea" se dispensează de punctul de vedere antihaecceitist pentru a apăra *cuvintele*: „Adam nu ar fi putut ocupa rolul lui Noah". Cine, însă, are nevoie de un astfel de raţionament defensiv?

Cineva are, totuşi, nevoie de raţionamentul respectiv: este vorba despre haecceitistul extrem. Acesta nu are nevoie de tipul de raţionament defensiv discutat mai sus pentru a se apăra în faţa argumentului din paradoxul lui Chisholm – dimpotrivă, el *acceptă* acel argument; are, probabil, convingerea că nu toate ipotezele noncalitative sunt „kaput". S-a dispensat

deja de punctul de vedere anti-haecceitist. Însă haecceitistul se poate folosi de un raționament defensiv al cuvintelor. Mai urgent, el se poate folosi de un astfel de raționament pentru a apăra cuvintele „Adam nu ar fi putut ocupa rolul unui ou fiert", procedură care egalează doctrina sa potrivit căreia există lumi în care Adam se află exact în situația respectivă. Confruntându-se cu modul în care insistăm, naivi, că Adam nu ar fi putut fi un ou fiert, ar fi de dorit ca haecceitistul să găsească o modalitate de a ne da dreptate chiar cu prețul resemnificării cuvintelor. Așa cum am văzut deja, el poate vorbi cu vulgul prin postularea unor restricții de accesibilitate: cu excepția lumilor îndepărtate în care lucrurile diferă prea mult de modul în care ele sunt de fapt, nu există lumi în care Adam să aibă caracterul calitativ al unui ou fiert. Într-adevăr, accesibilitatea lumilor nu-prea-îndepărtate este intranzitivă și, într-adevăr, relațiile intranzitive sunt de așa natură, încât blochează argumentul cuprins în paradoxul lui Chisholm exact în maniera propusă de către Chandler. Însă, nimic din cele de mai sus nu ajută cauza anti-haecceitismului sau esențialismului. Chestiunile discutate sunt de folos numai proiectului haecceitist extrem, adică proiectului de a vorbi cu vulgul.

Chandler susține, de la început, că există, încă, violări ale esenței, chiar dacă acestea se limitează la lumile ignorate. El scrie: „în contextul acestei ipoteze, «nu este posibil ca această bicicletă să fi fost construită din părți total diferite» nu poate semnifica faptul că nu există lumi, de nici un fel, în care bicicleta să fi fost construită din părți total diferite. Propoziția poate fi înțeleasă numai în sensul că lumile în care are loc, dacă aceste lumi există, nu sunt posibile, relativ la lumea *actuală*". („*Plantinga and the Contingently Possible*", p. 108) Însă căutăm în zadar, în lucrarea lui Chandler și în multe alte locuri, o versiune a ceea ce înseamnă să negi faptul că o anumită lume este „relativ posibilă". Cred că este ca și cum ai spune: există lucruri astfel încât, ignorându-le, ele nu există. Ignorând toate lumile în care se întâmplă evenimente oribile așa-și-pe-dincolo, este imposibil ca astfel de evenimente să aibă loc. Într-adevăr. Iată o mică oază de confort.

Am afirmat în prealabil că, până la un punct, teoria extremă haecceitistă este paralelă cu teoria mea. În particular, maniera sa și a mea de abordare a paradoxului lui Chisholm – accesibilitatea sa intranzitivă a lumilor, relația mea contrapartică intranzitivă – sunt în mare parte asemănătoare. De fapt, și eu aș putea spune că mă ocup de paradoxul lui Chisholm, numind anumite posibilități inaccesibile. Și eu susțin că accesibilitatea este intranzitivă pentru că reprezintă o chestiune de similaritate. Însă, atunci când *eu* susțin acest lucru vorbesc despre accesibilitatea între posibilitățile individuale; iar aceasta constituie o simplă terminologie diferită pentru teoria contrapărților. Atunci când Adam ocupă rolul lui

Adam în lumea noastră, şi s-ar fi putut întâmpla ca Adam să fi ocupat rolul lui Noah, ceea ce se află la doi paşi distanţă nu este o lume inaccesibilă; este o posibilitate individuală inaccesibilă. Nu avem nevoie de diferenţe haecceitistice între lumi. De fapt, posibilitatea inaccesibilă în cauză nu constituie, nicidecum, o posibilitate a unei lumi diferite; ea este pur si simplu Noah al nostru. Iar Noah nu este inaccesibil odată pentru totdeauna; există nenumărate relaţii contrapartice, unele mai strânse, iar altele mai slabe şi putem susţine, într-adevăr, că Noah constituie o posibilitate a lui Adam, sau că, dimpotrivă, Noah nu constituie o astfel de posibilitate, atâta timp cât nu susţinem ambele afirmaţii în intervalul necesar pentru a inspira o dată. Către această inconstanţă mă îndrept acum.

4.5. Împotriva constanţei

Ar fi trebuit ca linia ferată The Great Western Railway să absoarbă, în prealabil, alte două căi ferate: Bristol-Gloucester şi Birmingham-Gloucester. Însă s-a încercat o negociere prea dificilă. În 1945, linia de la Bristol la Gloucester şi apoi la Birmingham a căzut în mâinile rivalilor. De aceea, după gruparea căilor ferate, în 1923, post-grupării Great Western i-a lipsit o parte pe care ar fi trebuit să o deţină. Great Western pe care o cunoaştem, cea din care lipseşte linia respectivă, a fost întreaga linie Great Western; nu, cum s-ar fi putut întâmpla atât de uşor, o parte a unei Great Western încă existente.

Aceasta reprezintă o instanţă a unui paradox foarte discutat.[36] Cele mai multe versiuni conţin ceea ce aş lua drept părţile temporale, sau părţile temporale ale părţilor spaţiale, pe care o entitate ar fi putut sau nu să le deţină. Toate aceste de versiuni îmi convin de minune pentru că eu cred în arbitrariatatea părţilor spaţio-temporale; însă, pentru a face problema familiară celor care nu cred în părţile temporale, am preferat un exemplu pur spaţial. Linia absentă nu a fost, nici un moment, o parte a post-grupării Great Western; în timp ce, cu mai mult noroc, în 1845 linia ar fi putut face parte din Great Western pe parcursul întregului sfert de secol al existenţei sale.[37]

---

[36] Vezi Wiggins, „On Being in the Same Place at the Same Time"; studiul meu „Counterparts of Persons and Their Bodies"; Gibbard, „Contingent Identity"; Geach, *Reference and Generality* (a treia ediţie), pp. 215–18; van Inwagen, „The Doctrine of Arbitrary Undetached Parts"; şi Robinson, *The Metaphysics of Material Constitution.*

[37] Pentru a evita un conflict în privinţa părţilor temporale, este important faptul că post-gruparea Great Western ar fi trebuit să fie, într-un anume sens, o cale ferată nouă şi diferită de pre-gruparea Great Western. În această privinţă îl cred pe O. S. Nock; „Este, uneori, remarcat, în treacăt, faptul că Great Western aproape că nu a fost afectată. Acest

Aici se află paradoxul. Fie *GWR– The Great Western*, așa cum era, de fapt, fără linia absentă. Fie *GWR* The Great Western. Fie *GWR+* suma dintre *GWR–* și linia absentă. Să ne uităm la *GWR*, cu alte cuvinte, la *GWR–*; ele sunt identice. Însă pluralul este un non-sens gramatical: „ele" reprezintă una și aceeași entitate, iar *această entitate* este identică sieși. Oare ce i s-ar fi putut întâmpla? Pe de o parte, ea este *GWR*; astfel, ar fi fost mai mare, de fapt, ar fi fost identică lui *GWR+*. Pe de altă parte, ea este *GWR–*; prin urmare, ar fi constituit numai o parte a lui *GWR*, nu întregul și, astfel, nu ar fi fost identică lui *GWR* care, în schimb, ar fi fost identică lui *GWR+*. Cu siguranță, aceasta, adică *GWR–*, nu ar fi fost identică lui *GWR+*. Ne contrazicem pe noi înșine ori de câte ori vorbim despre ce i s-ar fi putut întâmpla acestei entități la care ne putem referi în două moduri: numind-o, fie *GWR*, fie *GWR–*.

Este greu de crezut, date fiind circumstanțele, afirmația potrivit căreia *GWR* și *GWR–* sunt, în ultimă instanță, două entități diferite: nu sunt cu adevărat identice sau, cu alte cuvinte, sunt numai „relativ identice". („Identitatea relativă" nu înseamnă identitate, așa cum putem constata observând că, uneori, identitatea relativă face legătura între entități care diferă în privința celorlalte identități relative pe care le dețin.) Să considerăm o entitate. Există, pe lângă două nume, și două modalități de reprezentare pentru entitatea respectivă. Există un anumit tip de echivocitate implicată în reprezentarea *de re*, iar aceasta devine evidentă atunci când obținem răspunsuri conflictuale. Există o lume (autentică sau ersatz) adecvată, potrivit căreia linia Bristol-Gloucester-Birmingham a fost absorbită, și avem entitatea actuală, numită *GWR* și, de asemenea, *GWR–*. Lumea respectivă reușește să reprezinte acea entitate ca incluzând linia și, de asemenea, să o reprezinte ca excluzând-o. Evident, modalitatea în care funcționează reprezentarea nu este constantă. Un nume evocă un mod de reprezentare, iar un alt nume, un alt mod de reprezentare. Cel puțin, în acest fel, diferența numelor devine importantă, cu toate că ele nu diferă deloc în ceea ce privește ceea ce denumesc.

Ați putea fi de părere că ceea ce se întâmplă este mai simplu decât am propus eu: că numele nu sunt rigide, că ele constau în descripții definite abreviate, că ele diferă în ceea ce ar fi numit, dacă istoria ar fi diferit în felul în care presupunem. (Înțeleg prin aceasta că numele diferă în ceea ce ar fi numit în condițiile interpretării lor actuale – este irelevant ce interpretare

---

lucru este foarte departe de adevăr; un nou *Great Western Railway* a fost înființat din 1923 încoace. Vechea companie nu a absorbit liniile locale din Țara Galilor. Cu toate că vechiul Great Western Railway Company nu se încheiase, liniile conducătoare Welsh au intrat în noua organizare drept *constituenți*, companii absorbite sau subsidiare". (*History of the Great Western Railway*, volumul III, pp. 1–2.)

diferită li s-ar fi dat în contextul istoriei diferite la care ne-am referit.) Ați putea fi de părere că problema nu se referă deloc la reprezentarea *de re*, încă și mai puțin la o formă a sa neobișnuit de echivocă, ci doar la o diferență între entitățile ce ar fi fost numite cu ajutorul unor nume având diferite sensuri non-rigide. Acest lucru poate fi, parțial, adevărat. Poate că faptul că am introdus numele respective le-a conferit acestora diferite sensuri non-rigide, astfel încât, dacă istoria ar fi fost diferită, ele nu ar fi numit aceleași entități. Poate că am eșuat, de asemenea, în încercarea mea de a formula propozițiile cruciale în așa manieră, încât să privilegiez lecturile *de re*. Ipoteza respectivă soluționează problema originală. Însă ea nu ne duce departe, deoarece pot reformula problema, astfel încât diferența-între-numele-non-rigide să nu mai fie aplicabilă.

Vă adresez o rugăminte: gândiți-vă la entitatea despre care am discutat, folosindu-ne de două nume diferite – ce s-ar fi întâmplat cu *aceasta*, dacă linia ar fi fost absorbită? Nu știți, în momentul de față, ce ați putea spune. Nu m-am folosit de nici unul dintre cele două nume. Știți suficient de bine la ce entitate mă refer și știți la fel de bine la ce fel de lume (autentică sau ersatz) mă refer; știți că întreb, folosindu-mă de modalitatea *de re*, ce se întâmplă cu entitatea respectivă, potrivit unei astfel de lumi – și nu aveți la îndemână nici un răspuns corect, neechivoc. Problema dvs., cred, este că, mai devreme, am evocat două modalități de reprezentare, iar acum nu vă ofer nici un fel de indiciu pentru a vă ajuta să alegeți între ele. Faptul (dacă acesta constituie un fapt) că cele două căi au fost evocate de două nume non-rigide este irelevant.

Iată și o altă modalitate de a recupera problema, blocând soluția diferenței-dintre-numele-non-rigide. Să introducem nume noi care, cu siguranță, constituie descripții abreviate:

GWR/Jupiter = $_{df}$ acel ceva care este *GWR*, dacă linia nu a fost absorbită; în caz contrar, planeta Jupiter;
GWR–/Jupiter = $_{df}$ acel ceva care este *GWR*– , dacă linia nu a fost absorbită; în caz contrar, planeta Jupiter.

Aceste nume născocite sunt, cu siguranță, non-rigide; însă ele sunt non-rigide într-un fel care blochează soluția. Dacă linia a fost absorbită, ele nu ar fi fost diferite în ceea ce privește ceea ce numesc; pentru că, altfel, ambele ar fi numit (o contraparte a lui) Jupiter. Nici din perspectiva actualității ele nu diferă în privința a ceea ce numesc pentru că linia nu a fost absorbită; astfel că ambele nume numesc aceeași entitate, și anume, entitatea pe care am numit-o, uneori, *GWR* și, alteori, *GWR*–. Prin urmare, să ne referim la această entitate. Ce s-ar fi putut întâmpla cu *ea*? *Ea* este, pe de o parte, *GWR*/ Jupiter, și anume prin aceea că este *GWR*; astfel că, dacă

linia ar fi fost absorbită, *ea* ar fi inclus linia, *ea* ar fi fost *GWR+*. *Ea* este *GWR–*/Jupiter, şi anume, prin aceea că este *GWR–* ; astfel că, dacă linia ar fi fost absorbită, *ea* nu ar fi inclus acea linie, *ea* ar fi mai departe *GWR–*. În nici un caz *ea* nu ar fi putut fi planeta Jupiter, corect? – Dacă sunteți de acord cu aceasta, atunci trebuie să fiți de acord cu faptul că formularea mea, în care am subliniat pronumele, reuşeşte să inițieze o lectură *de re* şi, în acelaşi timp, face irelevantă întrebarea ce anume numesc numele noastre nonrigide. (Poate că aceasta nu constituie o întrebare fermă; dacă viața mea ar depinde de ea, probabil că aş reuşi să aud întrebarea într-un alt mod şi să ofer răspunsul sincer „Ar fi fost Jupiter". Poate unii oameni reuşesc acest lucru mai uşor decât mine. Este suficient faptul că lectura pe care am descris-o este posibilă; nu trebuie ca ea să devină inevitabilă.) Prin urmare, am recuperat inconstanța în reprezentarea *de re*. Iar diferența dintre numele născocite, care le determină pe acestea din urmă, să evoce moduri diferite de reprezentare, nu reprezintă o diferență în ceea ce priveşte ceea ce ar fi numit numele respective în cazul în care linia ar fi fost absorbită; aceasta pentru că nu există o asemenea diferență. În schimb, numele noastre născocite împrumută putere evocativă de la numele originale, „*GWR*" şi „*GWR–*", putere ce se manifestă atât de evident atât în numele respective, cât şi în definiția lor. Admit că le-am dat o mână de ajutor, în acest sens, atunci când v-am reamintit că *GWR*/Jupiter este *GWR* şi că *GWR–*/Jupiter este *GWR–*. Însă, cum identitățile respective sunt adevărate, nu văd cu ce am greşit dacă v-am deconspirat acest lucru.

Cred că, în nenumărate cazuri, nu există răspunsuri corecte precise la întrebările referitoare la reprezentarea *de re* şi, prin urmare, nu există răspunsuri corecte la întrebările legate de modalitate sau de contrafacturali *de re*.[38] Ar fi putut, oare, Hubert Humphrey, să fie înger? Sau om născut din cu totul alți părinți? Sau om născut din părinți diferiți, în Egiptul antic? Sau robot? Sau măgar inteligent, care vorbeşte? Sau măgar obişnuit? Sau ou fiert? În condițiile unor indicii contextuale minimale, aceste întrebări ar trebui să obțină răspunsuri inteligente. Există modalități de reprezentare cu ajutorul cărora anumite lumi îl reprezintă pe Hubert Humphrey ca înger, şi există modalități de reprezentare prin intermediul cărora nici o lume nu reuşeşte acest lucru. Problema dumneavoastră constă în faptul că modalitatea corectă de reprezentare este determinată sau, probabil, mai puțin determinată, de context – iar eu nu v-am oferit nici un astfel de context.

Ați putea proceda într-o manieră mult mai gravă decât aceea de a lua de bun primul răspuns care vă vine în minte şi de a apăra acest răspuns cu

[38] În schimb, povestea atitudinilor *de re* este una foarte diferită. În cazul acestora, există încă nedeterminare, însă ea apare în moduri diferite. Vezi secțiunea finală a articolului meu „Attitudes *De Dicto* and *De Se*".

străşnicie. Dacă aţi proceda astfel, răspunsul dumneavoastră ar fi unul corect. Aceasta deoarece însuşi răspunsul dumneavoastră ar crea un context, iar contextul respectiv ar alege o modalitate de reprezentare, iar modalitatea de reprezentare aleasă ar fi în aşa fel, încât ar face ca răspunsul dvs. să fie adevărat. (Dacă acesta constituie un răspuns posibil. Probabil că nu este cazul, dacă oferiţi, dinadins, un răspuns prostesc, cum ar fi acela că Humphrey ar fi putut fi un ou fiert, totuşi el nu s-ar fi putut naşte din părinţi diferiţi.) În general, aşa stau lucrurile în privinţa dependenţei de aspectele complexe legate de context. Există o regulă de acomodare: aserţiunile pe care le formulaţi se fac pe sine însele adevărate, dacă ele sunt, în primul rând, posibile; aserţiunile respective reuşesc acest lucru prin crearea unui context care le selectează aspectele relevante, astfel încât să le facă adevărate. Spuneţi, de pildă, că Franţa este hexagonală şi, prin aceasta, stabiliţi standarde joase de precizie, iar ceea ce spuneţi este adevărat; spuneţi (de preferinţă, cu altă ocazie) că Franţa nu este hexagonală; astfel, stabiliţi standarde foarte ridicate şi, din nou, ceea ce spuneţi este adevărat.[39] Într-o modalitate paralelă, eu sunt de părere că filosofii ce predică faptul că originile sunt esenţiale au absolută dreptate – în contextul propriei lor predici. Ei îşi dau singuri dreptate: ceea ce susţin constituie un context în care modalitatea *de re* este guvernată de către o modalitate de reprezentare (adică, după câte cred, de o relaţie contrapartică) ce necesită o potrivire de origini. Însă, dacă mi-aş pune întrebarea cum ar sta lucrurile dacă Saul Kripke nu s-ar fi născut în urma întâlnirii dintre un spermatozoid şi un ovul, ci l-a adus barza, întrebarea mea are sens în egală măsură. Eu creez un context care dă sens întrebării mele, iar pentru ca acest lucru să se întâmple, trebuie ca acel context să fie unul care face ca originile să nu fie esenţiale.

Concentraţi-vă asupra varietăţii a ceea ce spunem despre modalitatea şi contrafactualii *de re*, şi cred că veţi găsi destule dovezi pentru faptul că nu există răspunsuri stabilite, fixate o dată pentru totdeauna, în privinţa a ce anume este adevărat referitor la un individ anume, potrivit unei lumi (autentice sau ersatz) date. Modalitatea reprezentării nu este, în nici un caz, constantă. Răspunsuri diferite sunt, adeseori, corecte în contexte diferite, martori uşurării cu care aderăm la, sau presupunem răspunsurile opuse. „*Ea* ar fi inclus linia Bristol-Gloucester-Birmingham." „*Ea* ar fi constituit numai o parte a unei companii Great Western încă funcţionale." – Sunteţi, într-adevăr, capabili, să vedeţi în aceasta o dezbatere? Se poate foarte bine întâmpla ca nici un răspuns să nu fie corect în manieră determinativă, datorită absenţei indiciilor contextuale care, în mod normal, cauzează determinarea.

[39] Vezi articolul meu „Scorekeeping in a Language Game".

Chiar în cadrul unui singur context, putem găsi răspunsuri diferite care sunt corecte, atunci când sunt considerate împreună. Acesta este cazul companiei Great Western şi a liniei absente. Însă fenomenul poate avea loc, într-un mod mult mai evident, în cadrul dilemelor, familiare nouă, în privința întrebării cum este posibil ca o bucățică de material să reprezinte lucrul care va fi produs pe baza materialului respectiv. Pentru a evita conflictul în ceea ce priveşte părțile temporale, cel mai bine ar fi să pornim de la un caz în care materialul constituie lucrul care se realizează pe baza sa, pe toată durata în care fie materialul, fie produsul, există: plasticul se sintetizează direct în mulaj, deci, nu mai devreme decât se produce cratița, plasticul încetează să existe cu totul; iar cratița este distrusă exact în momentul incinerării plasticului. Însă, să presupunem că o fabrică primeşte o comandă pentru cratițe de plastic cu o zi mai târziu. S-ar fi produs aceeaşi bucată de plastic, deoarece materialele erau, deja, divizate în porțiuni potrivite exact pentru a umple un mulaj. Totuşi, materialele respective ar fi fost aşezate într-un alt mulaj, şi ar fi dat naştere unui coş de gunoi. Cratița ar fi fost realizată în timpul zilei următoare, dintr-un material plastic diferit. A spune că avem aici o cratiță şi că, de asemenea, avem un material plastic, în formă de cratiță, care se află exact acolo unde se află cratița, cântăreşte la fel de mult cât cratița (de ce oare nu cântăresc cele două, luate împreună, de două ori mai mult?), ş. a. m. d., miroase a numărare dublă. Această multiplicare a entităților este absurdă, de la prima vedere; şi nu facem decât să sporim confuzia dacă susținem că plasticul şi cratița sunt „relativ identice", în timp ce, de fapt, intenționăm să spunem că ele sunt absolut *non*-identice.

Însă, dacă plasticul şi cratița sunt identice, ce s-ar fi întâmplat cu „ele", sau, mai degrabă cu *ea*, dacă plasticul ar fi fost realizat în forma unui coş de gunoi, iar cratița ar fi fost produsă, în ziua următoare, dintr-un plastic diferit? *Ea* ar fi fost un coş de gunoi; *ea* ar fi fost o cratiță produsă a doua zi – aceste răspunsuri, mă supun, sunt, ambele, corecte. Lumea (autentică sau ersatz) în chestiune reprezintă una şi aceeaşi entitate de două ori, în două modalități diferite, o dată ca bucată de plastic în forma unui coş de gunoi, şi a doua oară ca bucată de plastic diferită, în forma unei cratițe produse a doua zi. Ambele modalități de a reprezenta funcționează împreună, într-unul şi acelaşi context, pentru a da seama de afirmația potrivit căreia plasticul constituie cratița, deşi ar fi putut să nu o facă; de fapt, cratița *este* („este" al identității), însă ar fi putut să nu fie. Ea şi cratița – ea şi ea însăşi – ar fi putut coexista, fără să fie identice! Acest lucru sună strigător la cer. Sună la fel ca gândirea dublă – sunt de acord că există identitate între plastic şi cratiță; totuşi, atunci când îmi convine, încă le disting. Acest procedeu nu este justificat. Disting numai ceea ce oricine

trebuie să distingă: doi referenți diferiți, aflați în lumi diferite, ale uneia şi aceleiaşi entități. Şi afirm că aceşti referenți diferiți tind să evoce două modalități diferite de reprezentare, potrivit cărora o lume poate produce reprezentări conflictuale *de re* cu privire la entitatea respectivă. Puteți dubla modalitățile de reprezentare, aici, într-un singur context, pentru o singură lume, cu privire la o singură cratiță de plastic; sau, altfel, puteți dubla entitățile, distingând, în ultimă instanță, cratița, într-un fel sau altul, de plasticul din care este alcătuită. Susțin că prima variantă de dublare este mai credibilă decât a doua.

Sunt de părere că cel mai comun caz de constituire temporară nu este diferit. De această dată, să realizăm o statuie de ceară. Ceara există atât înainte, cât şi după ce începe să existe statuia, însă, pentru un timp – pe parcursul întregii durate în care există statuia – ceara o constituie. Statuia şi o parte temporală a cerii sunt identice. În alte circumstanțe, statuia noastră ar fi constituit o statuie alcătuită dintr-o ceară diferită; sau ar fi fost realizată în forma unei piese indescriptibile, alăturată statuii noastre. O anumită lume reprezintă statuia de două ori în plus, în modalități diferite, odată ca statuie, iar altădată ca piesă. Situația este similară în cazul constituirii, încă şi mai temporare, a unui val, din apă mereu schimbătoare, sau în cazul constituirii focului, din gaz mereu aflat în schimbare.

Observați acel lucru pe care nu îl pot afirma – nu mă pot referi la subiect, alăturându-i ambele predicate, şi afirmând, în primul caz, „ar fi constituit atât un coş de gunoi, cât şi o cratiță produsă în ziua următoare" şi, în cazul al doilea, „ar fi constituit o statuie care este atât alcătuită dintr-o ceară diferită, cât şi realizată în forma unei piese indescriptibile". Pentru că, indiferent de ceea ce lumea reprezintă *de re*, în cele două moduri diferite, ea nu reprezintă faptul că vreo entitate ar satisface ambele predicate.

Nu văd cum ar fi posibil ca resursele logicii modale cuantificate să traseze distincția de care avem nevoie. Fie A o entitate ce precizează circumstanțele în chestiune; fie F şi G cele două predicate ce nu pot fi alăturate. Avem două formule:

cu necesitate, dacă A, atunci $F(X)$, şi, cu necesitate, dacă A, atunci $G(X)$;

cu necesitate, dacă A, atunci atât $F(X)$, cât şi $G(X)$.

Totuşi, formulele de mai sus vor fi echivalente, în cadrul oricărei abordări standard. Prin urmare, nu putem afirma că prima este adevărată, iar a doua este falsă, atâta timp cât A-lumile reprezintă X, într-unul dintre cazuri, ca satisfăcând F, iar, în cazul celălalt, ca satisfăcând G. Însă, atâta timp cât resursele logicii modale cuantificate, dacă nu sunt îmbunătățite într-o modalitate non-standard, nu ştiu cum să traseze distincția de care avem nevoie, ele induc în eroare cu atât mai multă lume. *Noi* ştim cum să trasăm distincția respectivă.

Inconstanța reprezentării *de re* se poate, cu ușurință, explica, în cadrul teoriei contrapărților. Există numeroase și variate relații de similaritate comparativă. Ele diferă unele de altele, datorită „greutății" și priorității diferite pe care le conferă aspectelor diferite ale similarității (intrinseci sau extrinseci) calitative; și, chiar dacă ele se aseamănă, în privința aspectelor comparației, pe care pun accentul, ele pot totuși diferi, deoarece una este mai stringentă decât cealaltă. Oricare dintre aceste relații este un candidat la a fi exprimat prin cuvântul „contraparte". La fel, multe relații diferite, unele mai stringente, iar altele mai puțin, unele accentuând anumite aspecte ale comparației, iar altele accentuând alte aspecte, au pretenția de a fi numite „de similaritate". Înțelesul precis al termenilor „contraparte" sau „similar" nu este nici constant, nici determinat. Aceste cuvinte exprimă echivoc un interval de valori semantice diferite, iar limitele intervalului sunt supuse presiunilor legate de context. Două lucruri pot fi contrapărți într-un context, însă nu și în altul; sau, s-ar putea ca nedeterminarea să caracterizeze dilema dacă două entități sunt sau nu contrapartice. Inconstanța în reprezentarea *de re* este exact consecința la care ar trebui să ne așteptăm, în ipoteza că ea operează prin similaritate comparativă per ansamblu a entităților complexe. Ceea ce ar fi, într-adevăr, greu de înțeles, dacă ar putea fi, în primul rând, identificat, ar fi constanța.

(Dacă teoria contrapărților este corectă, limbajul modalității *de re* este guvernat de relații de similaritate. Și, desigur, limbajul în care declarăm explicit că lucrurile sunt similare sau diferite este guvernat, de asemenea, de relații de similaritate. Să presupunem că amestecăm cele două limbaje; atunci, limbajul amestecat va fi de două ori mai mult guvernat de similaritate. Prin urmare, el este vulnerabil de două ori mai mult, în fața nedeterminării, și este supus, de două ori mai mult presiunilor contextuale care împing rezolvarea nedeterminării într-o direcție sau alta. Trebuie, oare, să ne așteptăm la o rezolvare uniformă, astfel încât modalitatea *de re* să fie guvernată de exact aceleași relații de similaritate care guvernează predicațiile explicite ale similarității sau ale diferenței? Sau ar trebui să ne așteptăm la o situație și mai încâlcită, în care un tip de similaritate este folosit împotriva altuia? Dacă ar exista o rezolvare uniformă, atunci, așa cum au observat Feldman și alții, ar fi contradictoriu să facem afirmații cum ar fi aceea că eu aș fi putut fi foarte diferit de modul în care sunt de fapt. (Mai rău: aș fi putut fi foarte diferit de modul în care sunt de fapt, în timp ce, în același timp, altcineva este foarte similar cu modul în care sunt de fapt.) Cu siguranță, această afirmație nu *sună* contradictoriu. Ea sună adevărat. Sugestia mea este că ceea ce o face adevărată este contrapartea mea, foarte similară mie, în cadrul unei relații de similaritate care guvernează modalitatea *de re*, însă foarte nesimilară mie, în cadrul unei alte relații de similaritate, care guvernează predicațiile explicite.

De pildă, cineva ar putea fi contrapartea mea, în virtutea potrivirii apropiate de origini, însă această persoană diferă foarte mult de mine, în viața de mai târziu. (Nu doresc să sugerez că vreuna dintre relațiile de similaritate ar fi total determinată; sau că un tip de relație de similaritate este atribuit, permanent, unei sarcini, iar altul, alteia.) Avem această situație încâlcită, în cadrul căreia relațiile diferite de similaritate se confruntă una cu alta, într-unul și același context. Iar acest lucru nu ar trebui să constituie o surpriză; același lucru are loc, chiar atunci când întreaga discuție în privința similarității este explicită, în timp ce modalitatea *de re* iese din scenă. Aș putea spune că Ted și Fred se aseamănă foarte bine, și totuși ei sunt foarte diferiți. Rezolvările uniforme ar face ca acest lucru să fie o contradicție – cu atât mai rău pentru ele! Principiul fundamental al rezolvării contextuale a nedeterminării este că ceea ce face o rezolvare să fie corectă este faptul că ea dă seama, într-o manieră binevenită, de ceea ce s-a spus. Nu rezultă nimic bun, dacă ceea ce s-a spus este, la modul flagrant, contradictoriu; prin urmare, orice rezolvare uniformă este imediat descalificată. În ceea ce privește limitarea rezolvărilor non-uniforme, este foarte probabil că aceasta va trebui să aștepte până când se spune ceea ce urmează să se spună în continuare.)

O lume în care calea ferată Bristol-Gloucester-Birmingham a fost absorbită ne pune la dispoziție două candidate rivale la rolul de contraparte a liniei Great Western Railway din lumea noastră. Candidata mai mare este mai bună, dintr-un anumit punct de vedere: precum linia Great Western Railway din lumea noastră, ea constituie întregul unei căi ferate. Candidata mai mică este mai bună, dintr-un alt punct de vedere: ea se află în corespondență cu extinderea geografică a liniei Great Western din lumea noastră și, de asemenea, părțile sale pot fi puse în corespondență cu părțile liniei Great Western din lumea noastră, în așa manieră încât părțile corespondente să constituie excelente contrapărți una alteia. Dacă subliniem acele aspecte ale comparației, în privința cărora prima candidată deține avantajul, obținem o relație contrapartică potrivit căreia lumea în chestiune reprezintă calea Great Western în care linia este conținută. Dacă punem accentul pe aspectele comparației, în privința cărora cea de a doua candidată deține avantajul, obținem o relație contrapartică potrivit căreia lumea în cauză reprezintă calea Great Western nu mai extinsă decât este de fapt, și mai mică decât întregul unei căi ferate. Se înțelege că prima relație contrapartică trebuie evocată sub numele de „*GWR*", având ca referință calea Great Western din lumea noastră, în timp ce a doua relație contrapartică trebuie evocată prin numele alternativ „*GWR*–", având ca referință chiar aceeași entitate. Similar, se înțelege că numele născocite, „*GWR*/Jupiter" și *GWR*–/Jupiter", trebuie, de asemenea, să evoce prima și, respectiv, a doua relație contrapartică, mulțumită ocurenței în cadrul lor a numelor originale. Dacă numele născocite se dovedesc a fi

evocative într-o măsură mai puțin decisivă, și la această stare de fapt trebuia să ne fi așteptat.[40]

Atunci când am discutat aceste probleme într-un cadru mai neutru, am evitat întrebarea dacă numele „*GWR*" și „*GWR–*" sunt rigide. În contextul teoriei contrapărților, mă pot întoarce la întrebarea respectivă. Rigiditatea, în sens strict, înseamnă numire a uneia și aceleiași entități, în toate lumile sau, cel puțin, în toate lumile în care acea entitate există. Toate bune în cazul numeralelor etc., însă, în absența ipotezei suprapunerii lumilor, nu ne putem aștepta ca un nume propriu obișnuit al unei persoane sau al unei entități – sau, de ce nu, al unei căi ferate – să fie rigid în sens strict. În orice caz, un nume propriu obișnuit poate fi, fără probleme, *cvasi-rigid*: cu alte cuvinte, el poate numi, într-o lume diferită, contrapartea din lumea respectivă a ceea ce numește în lumea noastră.

(Complicații:

(1) Dacă nu există, în cealaltă lume, o astfel de contraparte? – Atunci, să postulăm că numele din lumea respectivă sunt lipsite de denotație.

(2) Dacă există două astfel de contrapărți? – Atunci să postulăm că denotația numelui se află într-o poziție nedeterminată, intermediară.

(3) Ce se întâmplă dacă, în ciuda tuturor avantajelor oferite atât de formele de exprimare, cât și de context, rămâne o chestiune nedeterminată care locuitor al celeilalte lumi constituie contrapartea entității numite aici? – Atunci, din nou, să lăsăm numele nedeterminat în denotație.

(4) Până aici, am explicat ce înseamnă că un nume este cvasi-rigid, în contextul lumii noastre; însă, similar, numele respectiv poate fi cvasi-rigid în contextul altor lumi, sau cvasi-rigid *simpliciter*, dacă și numai dacă el este cvasi-rigid în contextul fiecărei lumi în care numește ceva.)

Dată fiind inconstanța relațiilor contrapartice, ar putea fi necesară precizarea că un nume este cvasi-rigid în cadrul unor anumite relații

---

[40] Susțin că, în acest caz, precum și în multe altele, diferitele nume ale aceluiași lucru tind să evoce diferite relații contrapartice, ele reducând, de aceea, din nedeterminarea semantică a idiomurilor modale guvernate de relațiile contrapartice. Însă nu pretind:

(1) că numele evocative elimină întreaga nedeterminare, sau

(2) că un nume evocativ, ce susține un tip de relație contrapartică, va cântări întotdeauna mai mult decât alte presiuni contextuale ce susțin o altă relație, sau

(3) că fiecare nume, fără excepție, – și încă și mai puțin, fiecare expresie referențială – tinde să evoce anumite relații contrapartice, mai degrabă decât altele, sau

(4) că nedeterminarea semantică a idiomurilor modale guvernate de relațiile contrapartice ar fi atât de gravă, încât să facă din aceste idiomuri niște chestiuni lipsite de sens, cu excepția cazului în care ceva – cum ar fi, un nume evocativ – se află acolo pentru a reduce din nedeterminare. Faceți comparația cu modul de abordare teoretică al lui Gibbard, a identității contingente, care se aseamănă cu a mea, însă nu susține tezele de față; astfel, perspectiva sa mi se pare fundamental corectă, însă exagerată.

contrapartice, însă nu şi în cadrul altora. De pildă, un nume poate fi cvasi-rigid în cadrul relaţiei contrapartice pe care tinde să o evoce, însă nu şi în cadrul relaţiei contrapartice pe care tinde să o evoce un nume diferit al aceleiaşi entităţi. Cred că este cazul numelor „*GWR*" şi „*GWR–*", dată fiind maniera în care le-am introdus. (Totuşi, numele născocite, „*GWR*/Jupiter" şi „*GWR–*/Jupiter" nu sunt cvasi-rigide, în cadrul nici unei relaţii contrapartice rezonabile.) Atunci când un nume este cvasi-rigid în cadrul relaţiei contrapartice pe care tinde să o evoce, nu are importanţă dacă înţelegem ocurenţa sa într-o predicaţie modalizată în sensul de ocurenţă *de re*. Ne-am putea întreba dacă denotaţia lui „*GWR*" ce aparţine lumii noastre este de aşa natură, încât contrapartea sa dintr-o lume diferită, în cadrul relaţiei evocate de „*GWR*", o constituie întregul unei căi ferate. Alternativ, ne putem întreba dacă denotaţia lui „*GWR*" dintr-o lume diferită, care va constitui contrapartea denotaţiei ce aparţine lumii noastre, în cadrul relaţiei evocate de „*GWR*", este întregul unei căi ferate. În fiecare caz, avem aceeaşi întrebare. Există trei modalităţi în care alegerea unui nume poate aduce un element diferit în afirmaţia exprimată de o propoziţie:

(1) printr-o diferenţă în denotaţia din lumea noastră,

(2) printr-o diferenţă în denotaţia dintr-o lume diferită, şi

(3) printr-o diferenţă în ceea ce priveşte ceea ce relaţiile contrapartice tind să evoce.

Dacă un nume este cvasi-rigid în cadrul relaţiei contrapartice pe care tinde să o evoce, atunci (2) şi (3) converg. Pentru a izola efectul lui (3) – şi a constata, astfel, necesitatea inconstanţei relaţiilor contrapartice – trebuie să îl eliminam pe (2), aşa cum am făcut în situaţia introducerii numelor născocite „*GWR*/Jupiter" şi „*GWR–*/Jupiter".

O abordare paralelă se aplică în cazul entităţii şi a materiei din care aceasta este constituită. Aici, în lumea noastră, există un material plastic, modelat, în forma unei cratiţe, dintr-o anumită porţiune de materiale brute; şi, într-o altă lume, plasticul alcătuit din contrapartea porţiunii respective de materiale brute a fost modelat în forma unui coş de gunoi, iar o cratiţă a fost realizată, în ziua următoare, dintr-un material plastic diferit. Să presupunem că existenţa contrapărţii porţiunii de materiale brute nu constituie o problemă: este posibil ca materialele brute să fi fost, deja, divizate în porţiuni separate, înainte de a exista divergenţe între lumile alternative şi lumea noastră. Avem două candidate la statutul de contraparte a materialului plastic ce constituie cratiţa. Dacă subliniem potrivirea de origini, coşul de gunoi dintr-o lume diferită constituie candidata mai bună. Aşadar, iată o relaţie contrapartică – cu alte cuvinte, o modalitate de reprezentare – prin intermediul căreia lumea în cauză reprezintă plasticul, adică cratiţa, modelate, în schimb, în forma unui coş de gunoi. Însă, dacă punem

accentul pe similaritatea formei şi, poate, şi pe chestiuni precum ordinea în care se umple şi destinația, cratița din lumea diferită constituie candidata mai bună. Prin urmare, există o altă relație contrapartică – un alt mod de reprezentare – potrivit căreia lumea în cauză reprezintă cratița, adică plasticul, modelate, o zi mai târziu, din materiale brute diferite. Aici, în lumea noastră (singura lume a cărei parte o constituie), cratița este, pur şi simplu, plastic; totuşi, diferitele moduri de a ne referi la această unică entitate tind să evoce relații contrapartice diferite.

Situația este similară în cazul constituirii temporare: statuia constituie o parte temporală a cerii; însă, în cadrul unei relații contrapartice date, o anumită lume reprezintă statuia ca pe o piesă indescriptibilă, în timp ce, în cadrul unei alte relații contrapartice, aceeaşi lume reprezintă statuia modelată dintr-o ceară diferită. Numind-o ceară, evocăm prima relație contrapartică, în timp ce, numind-o statuie, o evocăm pe a doua.[41]

Disting două modalități diferite în care o entitate poate avea contrapărți multiple într-o altă lume. Prima modalitate constă în faptul că există diferite relații contrapartice, care diferă în ceea ce priveşte „greutatea" lor comparativă, sau prioritățile pe care le acordă diferitelor aspecte ale comparației, aspecte care avantajează candidate diferite. Aceasta este calea inconstanței contrapărților, pe care am discutat-o într-un moment anterior. A doua modalitate constă în aceea că ar putea exista o singură relație contrapartică, dată de un singur sistem de „greutăți" sau priorități, care, după ocazie, înseamnă unul raportat la mai mulți: el produce contrapărți multiple, datorită legăturilor pe care le susține – de pildă, legătura dintre o pereche de gemeni. Nu se poate spune că un sistem de greutăți şi priorități susține unul dintre gemeni, în timp ce un alt sistem îl susține pe geamănul rămas. (Într-adevăr, situația ar putea fi de aşa natură, însă considerăm un caz diferit.) Mai degrabă, orice sistem rezonabil produce o legătură. A doua modalitate de deținere a contrapărților multiple este cea care ne-a forțat să recunoaştem posibilitățile individuale diferite, în cadrul unei singure lumi, în cazul în care nu ne tentează să impunem condiția unei diferențe haecceitistice între lumile însele. Însă trebuie să lăsăm loc ambelor modalități de deținere a contrapărților multiple. Prima nu poate lua locul celei de a doua deoarece, uneori, candidatele vor fi legate între ele, potrivit oricăror criterii rezonabile. Cea de a doua nu poate lua locul celei dintâi, deoarece ea nu oferă nici o metodă prin care influența contextului poate îndrepta decizia într-o direcție sau în alta.

---

[41] Vezi Robinson, pentru o discuție generală a constituirii, în termeni de inconstanță a contrapărților; şi studiul meu „Counterparts of Persons and Their Bodies", pentru discutarea unui caz special, constituirea, permanentă sau temporară, a unei persoane de către corpul său.

Până acum am simplificat discuția referitoare la inconstanță, ignorând propunerea mea anterioară, potrivit căreia posibilitățile individuale accesibile, și nu lumile, sunt cele care efectuează reprezentarea *de re*. Acum, însă, ar trebui să alăturăm cele două subiecte, pentru a constata că inconsistența și legăturile pot coexista. Luați primul caz, al căii ferate Great Western și al liniei absente. Fie individul – ce face parte din lumea noastră, și care exclude linia – pe care îl numim *GWR* sau *GWR–*. O lume în care linia a fost absorbită ne pune la dispoziție doi indivizi, adică două posibilități individuale: cea care conține linia și cea care nu o conține. Nu este deloc echivoc ce anume reprezintă *de re*, cu privire la individul lumii noastre, cele două posibilități considerate, în măsura în care sunt accesibile. Prima îl reprezintă conținând linia; în timp ce a doua l-ar reprezenta excluzând linia și constituind ceva mai puțin decât întregul căii ferate. Ceea ce *este* echivoc este care dintre cele două posibilități individuale este cea accesibilă. Această întrebare este identică întrebării care individ constituie contrapartea căutată. Traducând ceea ce am spus înainte: există două relații de accesibilitate pentru posibilitățile individuale, ambele bazate pe similaritatea comparativă. Numele „*GWR*" (sau *GWR*/Jupiter), al individului din lumea noastră, tinde să evoce relația de accesibilitate ce pune accentul pe similaritate, în raport cu calitatea de a constitui întregul unei căi ferate. Numele „*GWR–*" (sau *GWR–*/Jupiter), cu toate că numește același lucru, tinde să evoce relația de accesibilitate care subliniază similaritatea în raport cu extinderea geografică și cu corespondența părților. Dacă nu se spune nimic care să evoce, în manieră decisivă, o variantă, mai degrabă decât pe cealaltă, putem cădea pradă indeciziei. Sau, poate, prin ricoșeu, obținem o relație de accesibilitate care face accesibile *ambele* posibilități individuale. În cazul respectiv – ca și în cazurile contrapărților gemene care ne ispitesc să luăm calea haecceitismului – o lume ne pune la dispoziție două posibilități individuale diferite pentru una și aceeași entitate. Însă există și o altă modalitate de a obține posibilități individuale multiple: să presupunem că fiecare epocă a unei lumi a recurenței eterne conține o Great Western care reușește să absoarbă linia. Lumea în cauză oferă două clase rivale, infinite, de contrapărți – adică de posibilități individuale – ale căii ferate Great Western din lumea noastră. Puneți accentul pe un anumit aspect al similarității, iar lumea respectivă vă oferă infinit de multe posibilități individuale accesibile de a include linia; puneți accentul pe un alt aspect al similarității, iar ea va oferi infinit de multe posibilități individuale accesibile de a exclude linia și de a constitui ceva mai puțin decât întregul unei căi ferate; nu faceți nimic pentru a evoca un accent sau celălalt și, fie că va deveni imposibil de determinat care este tipul de posibilități individuale pe care acea lume și le permite, fie, în caz contrar, ea își permite un amestec al ambelor tipuri.

Alături de posibilitățile individuale, existau posibilități unite ale secvențelor; de pildă, perechile. Acestea includ perechi-identitate și perechi-non-identitate; și, astfel, obținem, dacă nu chiar un sens în care o entitate ar putea constitui două entități (sau *vice versa*), cel puțin un sens în care o pereche-identitate ar putea să constitui o pereche-non-identitate (sau *vice versa*). Nu știu dacă este înțelept să numim acest sens, „identitate contingentă". Poate că da; sau poate că expresia respectivă trebuie rezervată fie fenomenelor neproblematice ale co-referențialității contingente a descrierilor, fie noțiunii absurde potrivit căreia o entitate are posibilitatea individuală de a nu fi identică sieși. În orice caz, numiți fenomenul așa cum doriți; avem, pe de o parte, această pereche-identitate, aparținând lumii noastre, alcătuită din *GWR* și *GWR–* , cu alte cuvinte, dintr-una și aceeași entitate, luată de două ori; și, pe de altă parte, avem perechea-non-identitate, dintr-o lume diferită, alcătuită din *GWR* și *GWR–*, două entități diferite. Dacă ar constitui o posibilitate unită accesibilă primei perechi, perechea a doua ar acorda perechii-identitate posibilitatea de a fi pereche-non-identitate. Însă, pentru a conferi perechilor accesibilitatea necesară, trebuie să subliniem aspecte diferite ale similarității, în cazul termenilor lor de pe poziția întâi și, respectiv, în cazul termenilor lor de pe poziția secundară; și, în plus, trebuie să mizăm pe acel aspect al similarității potrivit căruia atât perechile-identitate, cât și perechile non-identitate sunt *ipso facto* asemănătoare. Aceasta pare a fi o modalitate de funcționare a accesibilității perechilor implauzibil de complicată. Totuși, dacă acest tip de relație de accesibilitate nu este disponibil, ce stă dovadă pentru înclinația noastră de a spune că o entitate ar fi putut fi două entități diferite? Presupun că relația de accesibilitate este, însă, disponibilă; și că această relație este evocată atunci când este cazul, adică atunci când este necesară, dacă este ca afirmațiile pe care le emitem să fie adevărate.

E foarte bine că teoria mea preferată – realismul modal autentic, fără suprapuneri cu relații contrapartice calitative – nu întâmpină dificultăți în a face reprezentarea *de re* să apară într-o formă inconstantă. Însă, nu pot pretinde că acesta ar constitui un avantaj al abordării mele teoretice în fața rivalilor săi capitali, pentru că aceștia – cu o singură excepție, parțială – pot, la rândul lor, furniza, la fel de ușor, ipostaze ale inconstanței.

Să presupunem că preferăm tipul haecceitistic al teoriei contrapărților: realismul modal autentic fără suprapuneri între lumi, reprezentarea *de re* prin intermediul relațiilor contrapartice non-calitative. Așa cum am observat în secțiunea precedentă, o relație contrapartică non-calitativă ar fi o chestiune prea misterioasă, pentru a putea fi înțeleasă în sensul de termen primitiv. Însă, nu văd de ce mai multe astfel de relații ar fi

semnificativ mai misterioase decât una singură şi de ce, dacă ar exista mai multe relaţii contrapartice de un tip oarecare, am deţine resursele necesare pentru inconstanţă. (Sau, poate, am putea avea relaţii contrapartice amestecate, care unesc o relaţie non-calitativă fixă cu diferite relaţii de similaritate calitative. Partea non-calitativă produce diferenţele haecceitistice dorite, în timp ce partea calitativă furnizează inconstanţa.) Misterele acestei teorii sunt grave; totuşi, oferta de inconstanţă nu face nimic pentru a le face mai grave.

Să presupunem, în continuare, ca preferăm ersatzismul lingvistic, într-o versiune anti-haecceitistică a sa: există descrieri, în termeni calitativi, maximal consistente – indivizi ersatz calitativi – , iar o lume ersatz reprezintă *de re*, prin intermediul relaţiilor contrapartice ersatz, aflate printre aceşti indivizi ersatz. De pildă, avem un individ ersatz care îl descrie pe Humphrey aşa cum este, avem un al doilea individ ersatz care constituie o contraparte a primului, însă diferă de acesta prin faptul că include descrierea „câştigă alegerile prezidenţiale", avem o lume ersatz, potrivit căreia cel de al doilea individ ersatz este actualizat; şi, de aceea, lumea în cauză îl reprezintă pe Humphrey *de re* ca pe un câştigător. (Alternativ, am putea prefera să spunem că însuşi individul ersatz contrapartic – o posibilitate individuală accesibilă – este cel care realizează reprezentarea *de re*.) În acest caz, este mai uşor ca niciodată să identificăm numeroase aspecte ale comparaţiei. De pildă, fie un individ ersatz care descrie Great Western aşa cum este ea de fapt, fără linia Bristol-Gloucester-Birmingham; şi fie încă doi indivizi ersatz, ambii actualizaţi potrivit unei anumite lumi ersatz, candidaţi rivali la statutul de contrapărţi ale primului individ; unul dintre aceşti indivizi ersatz îşi propune să descrie un Greater Western care conţine linia, în timp ce celălalt îşi propune să descrie ceva care este mai puţin decât întregul unei căi ferate şi care exclude linia în cauză. Care va fi candidatul susţinut depinde de cât de multă „greutate" conferim diferitelor aspecte ale comparaţiei; iar aceasta este chiar maniera în care o lume ersatz reprezintă Great Western în două modalităţi conflictuale (alternativ, aceasta este modalitatea în care o lume ersatz permite două posibilităţi individuale, ale liniei Great Western, aflate în conflict).

Să presupunem, în continuare, că preferăm ersatzismul lingvistic în versiunea sa haecceitistică, în care reprezentarea *de re* funcţionează prin numire. O lume ersatz lingvistică reprezintă *de re*, cu privire la Great Western, faptul că aceasta include sau nu linia particulară, prin cuprinderea sau implicarea unei propoziţii care precizează, cu referire la Great Western, şi folosindu-se de numele acesteia, dacă linia respectivă este sau nu inclusă în ea. Însă, dacă limbajul nostru producător-de-lume conţine două nume diferite pentru Great Western – de pildă, „*GWR*" şi „*GWR–*" – ,

ne putem alege cu o situație de inconsistență. O lume ersatz poate reprezenta calea ferată Great Western, folosindu-se de unul dintre cele două nume, ca pe o entitate mai cuprinzătoare; în același timp, calea ferată în cauză poate fi reprezentată, de către aceeași lume ersatz, care se folosește, de această dată, de celălalt nume, ca entitate mai redusă față de întregul unei căi ferate. Pentru a ne asigura că, atunci când numele își separă traiectoriile, diferența dintre ele se va afla pe direcția cea bună, trebuie să le conferim, numelor respective, un anumit conținut descriptiv; axiomele care disting numele trebuie să apară în definițiile consistenței și, astfel, în definițiile lumilor posibile.

Așa cum ne-am aștepta, acea teorie unică ce întâmpină anumite dificultăți în a oferi ipostaze ale inconstanței este realismul modal autentic cu suprapuneri, în care reprezentarea *de re* funcționează prin intermediul identității transmundane. A fost ușor să observăm cum putem obține numeroși candidați rivali la rolul de relație contrapartică, diferiți atât în ceea ce privește stringența apariției, cât și în privința accentului pe care îl pun pe diferitele aspecte ale comparației. Nu este cazul identității. Există un singur candidat la rolul de relație de identitate (numerică): acesta poate fi exclusiv relația pe care orice entitate o întreține cu ea însăși, și pe care nici o entitate nu o întreține cu o alta. Nu poate fi vorba despre modalități diferite de decizie, de partea diferitelor contexte, în privința căror relații li se poate da numele de relație de identitate; și nu poate fi vorba despre nedeterminare cauzată de indecizie în privința candidaților rivali.

(Valoarea de adevăr a unei *propoziții* de identitate poate depinde, într-adevăr, de context, sau poate rămâne nedeterminată. Însă, în această situație, responsabilă nu este identitatea, ci altceva. Dacă termenii singulari care flanchează semnul identității au o denotație inconstantă sau nedeterminată, aceasta este aptă să facă din valoarea de adevăr a propoziției respective o valoare inconstantă sau nedeterminată. Totuși, cazul de față nu constituie un caz de identitate inconstantă sau nedeterminată între două entități diferite, denotate prin intermediul termenilor singulari respectivi; nu constituie nici un caz de identitate inconstantă sau nedeterminată. Fiecare și toate entitățile relevante sunt integral identice cu sine, și nici o entitate nu este identică, în nici o privință, vreunei alte entități, cu excepția sa însăși. Întrebarea care anume sunt entitățile relevante este o chestiune rămasă neelucidată.)

Atunci, în măsura în care reprezentarea *de re* funcționează prin intermediul identității transmundane, înțeleasă ca suprapunere de lumi, nu poate fi vorba ca reprezentarea respectivă să fie inconstantă sau nedeterminată în privința chestiunii dacă o lume dată reprezintă sau nu o entitate dată ca entitate existentă; sau, în caz afirmativ, nu poate fi vorba ca

reprezentarea în cauză să fie inconstantă sau nedeterminată în privința chestiunii care parte a lumii în cauză este cea ale cărei proprietăți sunt cele deținute de o entitate dată, potrivit lumii respective. Iar acest lucru face dificilă caracterizarea problemelor modalității *de re* prin inconstanță sau prin nedeterminare. Să presupunem că ne întrebăm dacă Humphrey ar fi putut avea o formă perfect sferică. Să presupunem că stipulăm faptul că avem în minte cel mai larg tip de posibilitate, fără vreo restricție de accesibilitate. Să presupunem, *per impossibile*, că forma sferică nu este o proprietate intrinsecă, așa cum pare, ci, mai degrabă, o relație pe care, uneori, entitățile o întrețin cu lumile cărora le aparțin – prin urmare, ne întrebăm, de fapt, dacă Humphrey însfericizează vreuna dintre lumile în care trăiește. Și totuși, să presupunem că „perfect sferic" rămâne un termen la fel de precis și de neechivoc pe cât suntem obișnuiți să credem. În acest caz, *toate* posibilitățile de inconstanță și de nedeterminare dispar. Întrebarea noastră trebuie să primească un răspuns corect, constant și hotărât.

Însă acest lucru se întâmplă numai atâta timp cât întrebarea se referă la posibilitatea absolut nerestricționată. Am argumentat că realismul modal cu suprapuneri este tolerant față de haecceitismul extrem, respectiv lipsit de permisivitate față de constrângerile de tip esențialist. În acest caz, ne-am putea mulțumi să cădem de acord în privința faptului că, vorbind într-un mod absolut nerestricționat, Humphrey poate avea, într-adevăr, o formă perfect sferică. Cu siguranță, Humphrey are, într-adevăr, forma respectivă – unde nu există inconstanță, nu există nedeterminare. Ba mai mult, el ar fi putut fi un personaj încă și mai ciudat! Însă, în contextul unei teorii haecceitiste suprapuse extreme, modalitatea absolut nerestricționată își pierde mare parte din interes. Pentru a capta cât mai multe opinii modale comune, aducem în scenă restricțiile de accesibilitate – iar acestea *sunt* chestiuni referitoare la caracterul calitativ al entităților, prin urmare, ele sunt, în mod ideal, pregătite să devină inconstante și nedeterminate. Faptul că o lume îl reprezintă pe Humphrey având formă sferică poate fi un fapt absolut hotărât – însă chestiunea dacă lumea respectivă constituie o lume nu-prea-îndepărtată, în care lucrurile nu sunt prea diferite de modul în care ele sunt de fapt, poate fi o chestiune absolut nedeterminată; și, de aceea, întrebarea dacă lumea în cauză este o lume pe care ar trebui să o ignorăm, ea fiindu-ne inaccesibilă atunci când trebuie să precizăm ce i s-ar fi putut întâmpla lui Humphrey, rămâne o întrebare al cărei răspuns este complet nehotărât.

Teoria contrapărților tratează întrebarea dacă Humphrey ar fi putut fi sferic după cum urmează. Unele sfere din alte lumi constituie, mai degrabă, contrapărți distante ale lui Humphrey, nici una nu constituie o contraparte foarte apropiată a sa, iar cât de aproape este cea mai apropiată

contraparte depinde de aspectele accentuate ale comparației. Prin urmare, întrebarea dacă Humphrey ar fi putut fi sferic, adică dacă vreo sferă constituie contrapartea sa, ia forma: cât de apropiat înseamnă suficient de apropiat? O teorie haecceitistă extremă cu suprapuneri tratează aceeași întrebare după cum urmează. Unele lumi diferite, în care Humphrey reprezintă o sferă, sunt, mai degrabă, accesibile, de la distanță, din lumea noastră; nici una dintre lumile respective nu este foarte ușor accesibilă, iar cât de apropiată este cea mai apropiată astfel de lume depinde de aspectele scoase în evidență ale comparației. Astfel, întrebarea dacă Humphrey ar fi putut fi sferic, cu alte cuvinte, dacă vreo lume în care el este sferic este accesibilă din lumea noastră, ia forma: cât de apropiat înseamnă suficient de apropiat? În cazurile neclare, ca și în cele clare, dealtfel, aceasta teorie se desfășoară în paralel cu teoria contrapărților. Modalitatea restrictivă *de re* poate fi pe atât de inconstantă și de nedeterminată pe cât ne dorim.

Exemplul nostru inițial de inconstanță nu pornește de la stringență, ci de la aspectele diferite ale comparației. Aici, din nou, *mutatis mutandis*, un susținător al teoriei haecceitiste extreme cu suprapuneri se dezvoltă în paralel cu un partizan al teoriei contrapărților. Fie individul *GWR*, cu alte cuvinte, *GWR*–; în cadrul teoriei suprapunerii, este absolut stabilit care dintre lumi reprezintă și care nu reprezintă faptul că individul respectiv conține linia absentă; totuși, nu se poate stabili dacă acel individ ar fi putut include linia absentă, până când se stabilește care sunt lumile pe care nu trebuie să le ignorăm. Iar aceasta este o chestiune care se referă la modalitatea în care cântărim similaritatea în privința faptului de a constitui o cale ferată întreagă versus similaritatea în privința extinderii geografice și a corespondenței părților. În cazul respectiv, contextul este cel care contează, în timp ce numele diferite ar putea evoca diferite relații de accesibilitate. Iar aceasta este modalitatea în care *GWR* și *GWR*– sunt identice; totuși, dorim să adăugăm, vorbind în modalitate *de re* (deoarece trucul cu Jupiter ar interzice soluția alternativă), faptul că *GWR* ar fi inclus linia, în timp ce *GWR*– ar fi constituit ceva mai puțin decât întregul unei căi ferate.

Până aici, toate bune. Însă există un lucru, despre care cred că am dori să spunem că nu poate fi oferit de teoria suprapunerii, iar acesta constituie un motiv în plus pentru care ar trebui să preferăm o abordare teoretică alternativă. Să luăm cazul materialului plastic care constituie cratița, pe parcursul întregii durate în care oricare dintre cele două entități există. (Cazurile lui *GWR* și *GWR*– funcționează la fel de bine.) Afirm că materialul plastic și cratița sunt identice. Afirm, de asemenea, că ambele entități ar fi putut să nu existe, și anume, dacă plasticul ar fi fost modelat în forma unui coș de gunoi, iar cratița ar fi fost realizată în ziua următoare, dintr-un material plastic diferit. Ceea ce înțeleg prin această afirmație nu este adevărul necontroversat potrivit căruia „plasticul" și „cratița" (folosite exact așa cum le folosesc eu, de pildă, de către un duplicat al meu dintr-o

lume diferită) ar fi putut să nu se refere la unul şi acelaşi lucru. Iar ceea ce intenţionez să spun, prin intermediul afirmaţiei mele, nu constă în falsitatea absurdă potrivit căreia o entitate, şi anume plasticul, cu alte cuvinte, cratiţa, are o posibilitate *de re* de a nu reuşi să îşi fie identic. Ceea ce înţeleg prin aceasta este că o pereche-identitate are posibilitatea *de re* de a fi o pereche non-identitate. Există vreun mod în care putem înţelege aceste afirmaţii? Teoria contrapărţilor ne impune, de îndată ce dispunem de perechi de contrapărţi ale perechilor. În timp ce teoria suprapunerii nu reuşeşte să ne impună, acesta constituind chiar argumentul împotriva sa.

Pentru a ne impune, teoria suprapunerii ar trebui să susţină că una şi aceeaşi pereche constituie atât o pereche-identitate într-o anumită lume, cât şi o pereche non-identitate, într-o lume diferită. Aceasta nu constituie o diferenţă în modalitatea de reprezentare a perechii în cauză, aşa cum ar spune un ersatzist. Nu este nici o diferenţă între perechi contrapartice, aşa cum aş spune eu. Rămâne o singură alternativă: ea trebuie să fie o diferenţă în privinţa relaţiei pe care o pereche o întreţine cu diferite lumi. Însă cum poate fi adevărată o asemenea teză? A fi o pereche-identitate reprezintă o chestiune intrinsecă. Cu alte cuvinte, perechea-identitate constituie chiar modalitatea în care o pereche există în sine însăşi, şi nu o relaţie externă între perechile existente în lume. Este destul de dificil să înţelegem ideea că entităţile intrinsec lipsite de formă sunt relaţionate diferit, prin formă, cu lumile (sau momentele) diferite, însă este şi mai greu de înţeles cum este posibil ca o entitate să întreţină o relaţie de a-fi-o-pereche-identitate cu anumite lumi, nu şi cu altele. Acest lucru este, pur şi simplu, fals. Dacă perechea aparţine total mai multor lumi diferite, atunci, în cazul că perechea-identitate se află undeva, ea se află pretutindeni. În cadrul nici unei lumi posibile, ea nu este altceva. În acest caz, faptul că perechea respectivă constituie o pereche identitară devine, în mod determinat şi nerestricţionat, un fapt necesar. Acest lucru este inevitabil: nimic din ceea ce am putea face cu restricţiile de accesibilitate inconstante nu îl poate destitui.

„Identitatea contingentă" constituie o afacere înşelătoare. Nu este clar ce ar trebui să înţelegem prin expresia: unele dintre semnificaţiile sale posibile sunt necontroversate, în timp ce altele sunt absurde. Însă un lucru pe care identitatea contingentă îl poate semnifica, şi care nu pare nici trivial, nici absurd, este faptul că perechea-identitate are posibilitatea *de re* de a constitui o pereche-non-identitate. Unele teorii, de pildă, teoriile contrapărţilor, pot da seama, într-o măsură suficientă, de o astfel de afirmaţie. Totuşi, teoria suprapunerii, spre ruşinea ei, nu poate proceda la fel.

Bibliografie

ADAMS, ROBERT M. „Theories of Actuality", *Noûs*, 8, 1974, pp. 211–31; reprinted in Loux, *The Possible and the Actual.*

– „Primitive Thisness and Primitive Identity", *Journal of Philosophy*, 76, 1979, pp. 5–26.

– „Actualism and Thisness", *Synthese*, 49, 1981, pp. 3–42.

ANDERSON, JOHN. „The Knower and the Known", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 27, 1927, pp. 61–84.

ANSCOMBE, G. E. M. *Intention.* Blackwell, 1957.

ARMSTRONG, D. M. *Universals and Scientific Realism* (two volumes). Cambridge University Press, 1978.

– „Identity Through Time", in *Time and Cause: Essays Presented to Richard Taylor*, ed. by Peter van Inwagen, Reidel, 1980.

BEALER, GEORGE. *Quality and Concept.* Clarendon, 1982.

BENACERRAF, PAUL. „Mathematical Truth", *Journal of Philosophy*, 70, 1973, pp. 661–79.

BENNETT, JONATHAN. „Killing and Letting Die" (first of three lectures on „Morality and Consequences"), in *The Tanner Lectures on Human Values*, volume II, ed. by Sterling W. McMurrin, Cambridge University Press, 1981.

BIGELOW, JOHN. „Possible Worlds Foundations for Probability", *Journal of Philosophical Logic*, 5, 1976, pp. 299–320.

– „Believing in Semantics", *Linguistics and Philosophy*, 2, 1978, pp. 101–44.

BLACK, MAX. „The Elusiveness of Sets", *Review of Metaphysics*, 24, 1971, pp. 614–36.

BOOLOS, GEORGE. „To Be is to Be a Value of a Variable (or to Be Some Values of Some Variables)", *Journal of Philosophy*, 81, 1984, pp. 430–49.

BRICKER, PHILLIP. *Worlds and Propositions: The Structure of Logical Space.* Ph. D. dissertation, Princeton University, 1983.

BURGE, TYLER. „Individualism and the Mental", *Midwest Studies in Philosophy*, 4, 1979, pp. 73–121.

CAMPBELL, KEITH K. „The Metaphysic of Abstract Particulars", *Midwest Studies in Philosophy*, 6, 1981, pp. 477–88.
– „Abstract Particulars and the Philosophy of Mind", *Australasian Journal of Philosophy*, 61, 1983, pp. 129–41.
CARNAP, RUDOLF. „On Inductive Logic", *Philosophy of Science*, 12, 1945, pp. 72–97.
– *Meaning and Necessity*. University of Chicago Press, 1947.
– „A Basic System of Inductive Logic", Part I, in *Studies in Inductive Logic and Probability*, volume I, ed. by Rudolf Carnap and Richard C. Jeffrey, University of California Press, 1971; part II, in *Studies in Inductive Logic and Probability*, volume II, ed. by Richard C. Jeffrey, University of California Press, 1980.
CHANDLER, HUGH. „Plantinga and the Contingently Possible", *Analysis*, 36, 1976, pp. 106–9.
CHISHOLM, RODERICK. „Identity through Possible Worlds: Some Questions", *Noûs*, 1, 1967, pp. 1–8; reprinted in Loux, *The Possible and the Actual*.
– *The First Person: An Essay on Reference and Intentionality*. Harvester Press, 1981.
CRESSWELL, M. J. „The World is Everything that is the Case", *Australasian Journal of Philosophy*, 50, 1972, pp. 1–13; reprinted in Loux, *The Possible and the Actual*.
– *Logics and Languages*. Methuen, 1973.
– „Hyperintensional Logic", *Studia Logica*, 34, 1975, pp. 25–38.
– AND VON STECHOW, ARNIM. „*De Re* Belief Generalized", *Linguistics and Philosophy*, 5, 1982, pp. 505–36.
DAVIES, MARTIN. *Meaning, Quantification, Necessity: Themes in Philosophical Logic*. Routledge and Kegan Paul, 1981.
DUMMETT, MICHAEL. *Frege: Philosophy of Language*. Duckworth, 1973.
ELLIS, BRIAN. *Rational Belief Systems*. Blackwell, 1979.
ESCHER, M. C. *The Graphic Work of M. C. Escher*. Duell, Sloan and Pearce, 1961.
ETCHEMENDY, JOHN. *Tarski, Model Theory, and Logical Truth*. Ph. D. dissertation, Stanford University, 1982.
FELDMAN, FRED. „Counterparts", *Journal of Philosophy*, 68, 1971, pp. 406–9.
FIELD, HARTRY. *Science Without Numbers*. Princeton University Press, 1980.
FORBES, GRAEME. „Canonical Counterpart Theory", *Analysis*, 42, 1982, pp. 33–7.
– „Two Solutions to Chisholm's Paradox", *Philosophical Studies*, 46, 1984, pp. 171–87.
FORREST, PETER. „Occam's Razor and Possible Worlds", *Monist*, 65, 1982, pp. 456–64.
– „Ways Worlds Could Be", *Australasian Journal of Philosophy*, 64, 1986.
– AND ARMSTRONG, D. M. „An Argument Against David Lewis' Theory of Possible Worlds", *Australasian Journal of Philosophy*, 62, 1984, pp. 164–8.
GALE, GEORGE. „The Anthropic Principle", *Scientific American*, 245, 1981, No. 6, pp. 154–71.
GEACH, PETER. *Reference and Generality*, third edition. Cornell University Press, 1980.
GIBBARD, ALLAN. „Contingent Identity", *Journal of Philosophical Logic*, 4, 1975, pp. 187–222.
GLYMOUR, CLARK. „On Some Patterns of Reduction", *Philosophy of Science*, 37, 1970, pp. 340–53.

GOODMAN, NELSON. *The Structure of Appearance.* Harvard University Press, 1951.

GRANDY, RICHARD. „Reference, Meaning and Belief", *Journal of Philosophy*, 70, 1973, pp. 439–52.

HAACK, SUSAN. „Lewis' Ontological Slum", *Review of Metaphysics*, 33, 1977, pp. 415–29.

HAZEN, ALLEN. „Expressive Completeness in Modal Languages", *Journal of Philosophical Logic*, 5, 1976, pp. 25–46.

– *The Foundations of Modal Logic.* Ph. D. dissertation, University of Pittsburgh, 1977.

– „Counterpart-Theoretic Semantics for Modal Logic", *Journal of Philosophy*, 76, 1979, pp. 319–38.

– „One of the Truths about Actuality", *Analysis*, 39, 1977, pp. 1–3.

HILBERT, DAVID. „Über das Unendliche", *Mathematische Annalen*, 95, 1926, pp. 161–90: translated in *Philosophy of Mathematics: Selected Readings*, second edition, ed. by Paul Benacerraf and Hilary Putnam, Cambridge University Press, 1983.

HILPINEN, RISTO. „Approximate Truth and Truthlikeness", in *Formal Methods in the Philosophy of the Empirical Sciences*, ed. by M. Przełecki, Reidel, 1976.

HINTIKKA, JAAKKO. „Quantifiers in Deontic Logic", *Societas Scientiarum Fennica Commenationes Humanarum Litterarum*, 23, 1957, nr. 4.

– *Knowledge and Belief.* Cornell University Press, 1962.

– *Models for Modalities: Selected Essays.* Reidel, 1969.

– *The Intentions of Intentionality and Other New Models for Modalities.* Reidel, 1975.

HUNTER, GRAEME, AND SEAGER, WILLIAM. „The Discreet Charm of Counter Theory", *Analysis*, 41, 1983, pp. 73–6.

JACKSON, FRANK. „A Causal Theory of Counterfactuals", *Australasian Journal of Philosophy*, 55, 1977, pp. 3–21.

JEFFREY, RICHARD C. *The Logic of Decision.* McGraw-Hill, 1965; second edition, University of Chicago Press, 1983.

JOHNSTON, MARK. *Particulars and Persistence.* Ph. D. dissertation, Princeton University, 1983.

KANGER, STIG. *Provability in Logic.* Almqvist and Wiksell, 1957.

KAPLAN, DAVID. „How to Russell a Frege-Church", *Journal of Philosophy*, 1975, pp. 716–29; reprinted in Loux, *The Possible and the Actual.*

– „Transworld Heir Lines", in Loux, *The Possible and the Actual.*

KIM, JAEGWON. „Psychophysical Supervenience", *Philosophical Studies*, 41, 1982, pp. 51–70.

KRATZER, ANGELIKA. „What «Must» and «Can» Must and Can Mean", *Linguistics and Philosophy*, 1, 1977, pp. 337–55.

KRIPKE, SAUL. „A Completeness Theorem in Modal Logic', *Journal of Symbolic Logic*, 24, 1959, pp. 1–14.

– „Semantical Considerations on Modal Logic", *Acta Philosophica Fennica*, 16, 1963, pp. 83–94; reprinted in *Reference and Modality*, ed. by Leonard Linsky, Oxford University Press, 1971.

- „A Puzzle about Belief", in *Meaning and Use*, ed. by Avishai Margalit, Reidel, 1979.
- *Naming and Necessity*. Harvard University Press, 1980; previously printed (except for the preface) in *Semantics for Natural Language*, ed. by Donald Davidson and Gilbert Harman, Reidel, 1972.

LEONARD, HENRY S., AND GOODMAN, NELSON. „The Calculus of Individuals and Its Uses", *Journal of Symbolic Logic*, 5, 1940, pp. 45–55.

LESLIE, JOHN. „Observership in Cosmology: the Anthropic Principle", *Mind*, 92, 1983, pp. 573–9.

LEWIS, C. I. „The Modes of Meaning", *Philosophy and Phenomenological Research*, 4, 1944, pp. 236–49.

LEWIS, C. S. *Studies in Words*. Cambridge University Press, 1960.

LEWIS, DAVID. „An Argument for the Identity Theory", *Journal of Philosophy*, 63, 1966, pp. 17–25; reprinted in Lewis, *Philosophical Papers*, volume I.

- „Counterpart Theory and Quantified Modal Logic", *Journal of Philosophy*, 65, 1968, pp. 113–26; reprinted in Loux, *The Possible and the Actual* and, with added postscripts, in Lewis, *Philosophical Papers*, volume I.
- „Anselm and Actuality", *Noûs*, 4, 1970, pp. 175–88; reprinted, with added postscripts, in Lewis, *Philosophical Papers*, volume I.
- „General Semantics", *Synthese*, 22, 1970, pp. 18–67; reprinted, with added postscripts, in Lewis, *Philosophical Papers*, volume I.
- „Counterparts of Persons and Their Bodies", *Journal of Philosophy*, 68, 1971, pp. 203–11; reprinted in Lewis, *Philosophical Papers*, volume I.
- *Counterfactuals*. Blackwell, 1973.
- „Survival and Identity", in *The Identities of Persons*, ed. by Amélie O. Rorty, University of California Press, 1976; reprinted, with added postscripts, in Lewis, *Philosophical Papers*, volume I.
- „Scorekeeping in a Language Game", *Journal of Philosophical Logic*, 8, 1979, pp. 339–59; reprinted in Lewis, *Philosophical Papers*, volume I.
- „Attitudes *DeDicto* and *De Se*", *Philosophical Review*, 88, 1979, pp. 513–43; reprinted, with added postscripts, in Lewis, *Philosophical Papers*, volume I.
- „Index, Context, and Content", in *Philosophy and Grammar*, ed. by Stig Kanger and Sven Öhman, Reidel, 1981.
- „Ordering Semantics and Premise Semantics for Counterfactuals", *Journal of Philosophical Logic*, 10, 1981, pp. 217–34.
- „Logic for Equivocators", *Noûs*, 16, 1982, pp. 431–41.
- *Philosophical Papers*, (two volumes). Oxford University Press, 1983 and 1986.
- „New Work for a Theory of Universals", *Australasian Journal of Philosophy*, 61, 1983, pp. 343–77.
- „Extrinsic Properties", *Philosophical Studies*, 44, 1983, pp. 197–200.
- „Individuation by Acquaintance and by Stipulation", *Philosophical Review*, 92, 1983, pp. 3–32.
- „Putnam's Paradox", *Australasian Journal of Philosophy*, 62, 1984, pp. 221–36.

– „Against Structural Universals", *Australasian Journal of Philosophy*, 64, 1986.
– „Causal Explanation", in Lewis, *Philosophical Papers*, volume II.
– „Events", in Lewis, *Philosophical Papers*, volume II.

LOUX, MICHAEL. *The Possible and the Actual: Readings in the Metaphysics of Modality.* Cornell University Press, 1979.

LYCAN, WILLIAM. „The Trouble with Possible Worlds", in Loux, *The Possible and the Actual.*

MCGINN, COLIN. „Modal Reality", in *Reduction, Time and Reality;* ed. by Richard Healy, Cambridge University Press, 1981.

MCMICHAEL, ALAN. „A Problem for Actualism about Possible Worlds", *Philosophical Review*, 92, (1983), pp. 49–66.
– „A New Actualist Modal Semantics", *Journal of Philosophical Logic*, 12, 1983, pp. 73–99.

MEINONG, ALEXIUS. „Über Gegenstandstheorie", translated in *Realism and the Background of Phenomenology*, ed. by Roderick M. Chisholm, Free Press, 1960.

MILLER, DAVID. „Popper's Qualitative Theory of Verisimilitude", *British Journal for the Philosophy of Science*, 25, 1974, pp. 166–77.

MONDADORI, FABRIZIO. „Counterpartese, Counterpartese*, Counterpartese$_D$", *Histoire, Epistemologie, Langage*, 5, 1983, pp. 69–94.

MONTAGUE, RICHARD. „Logical Necessity, Physical Necessity, Ethics, and Quantifiers", *Inquiry*, 3, 1960, pp. 259–69; reprinted in Montague, *Formal Philosophy.*
– *Formal Philosophy: Selected Papers of Richard Montague.* Yale University Press, 1974.

NAGEL, THOMAS. „The Objective Self", in *Mind and Knowledge: Essays in Honor of Norman Malcolm*, ed. by Carl Ginet and Sydney Shoemaker, Oxford University Press, 1983.

NERLICH, GRAHAM. *The Shape of Space.* Cambridge University Press, 1976.

NIVEN, LARRY. „All the Myriad Ways", *Galaxy*, 1968; reprinted in Niven, *All the Myriad Ways*, Ballantine Books, 1971.

NOCK, O. S. *History of the Great Western Railway*, volume III, Ian Allan, 1967.

PERRY, JOHN. „Can the Self Divide?" *Journal of Philosophy*, 69, 1972, pp. 463–88.

PLANTINGA, ALVIN. „Transworld Identity or Worldbound Individuals?" in *Logic and Ontology*, ed. by Milton Munitz, New York University Press, 1973, reprinted in Loux, *The Possible and the Actual.*
– *The Nature of Necessity.* Oxford University Press, 1974.
– „Actualism and Possible Worlds", *Theoria*, 42, 1976, pp. 139–60; reprinted in Loux, *The Possible and the Actual.*

POPPER, KARL. „Truth, Rationality, and the Growth of Scientific Knowledge", in Popper, *Conjectures and Refutations*, Routledge and Kegan Paul, 1963.

PRIOR, ARTHUR N. *Past, Present and Future.* Clarendon, 1967.
– *Objects of Thought.* Clarendon, 1971.
– AND FINE, KIT. *Worlds, Times, and Selves.* Duckworth, 1977.

QUINE, WILLARD VAN ORMAN. „Propositional Objects" in Quine, *Ontological Relativity and Other Essays*, Columbia University Press, 1969.

– „Worlds Away", *Journal of Philosophy*, 73, 1976, pp. 859–63; reprinted in Quine, *Theories and Things*, Harvard University Press, 1981.

RAMSEY, FRANK P. „Theories", in Ramsey, *The Foundations of Mathematics*. Routledge and Kegan Paul, 1931; and in Ramsey, *Foundations*, Routledge and Kegan Paul, 1978.

RICHARDS, TOM. „The Worlds of David Lewis", *Australasian Journal of Philosophy*, 53, 1975, pp. 105–18.

ROBINSON, DENIS. *The Metaphysics of Material Constitution*. Ph. D. dissertation, Monash University, 1982.

ROPER, ANDREW. „Toward an Eliminative Reduction of Possible Worlds", *The Philosophical Quarterly*, 32, 1982, pp. 45–59.

SALMON, NATHAN. *Reference and Essence*. Princeton University Press, 1981.

SCHLESINGER, GEORGE N. „Possible Worlds and the Mystery of Existence", *Ratio*, 26, 1984, pp. 1–17.

SCIAMA, DENNIS W. „Issues in Cosmology", in *Some Strangeness in the Proportion: A Centennial Symposium to Celebrate the Achievements of Albert Einstein*, ed. by Harry Woolf, Addison-Wesley, 1980.

SCRIVEN, MICHAEL. „The Key Property of Physical Laws-Inaccuracy", in *Current Issues in the Philosophy of Science*, ed. by Herbert Feigl and Grover Maxwell, Holt, Rinehart and Winston, 1961.

SHOEMAKER, SYDNEY. „Causality and Properties", in *Time and Cause: Essays presented to Richard Taylor*, ed. by Peter van Inwagen, Reidel, 1980.

SKYRMS, BRIAN. „Possible Worlds, Physics and Metaphysics", *Philosophical Studies*, 30, 1976, pp. 323–32.

– „Tractarian Nominalism", *Philosophical Studies*, 40, 1981, pp. 199–206.

SLOTE, MICHAEL. *Metaphysics and Essence*. Blackwell, 1975.

SMART, J. J. C. *Ethics, Persuasion and Truth*. Routledge and Kegan Paul, 1984.

STALNAKER, ROBERT. „A Theory of Conditionals", in *Studies in Logical Theory*, ed. by Nicholas Rescher, Blackwell, 1968.

– „Possible Worlds", *Noûs*, 10, 1976, pp. 65–75; reprinted in Loux, *The Possible and the Actual*.

– *Inquiry*. MIT Press, 1984.

STENIUS, ERIC. „Sets", *Synthese*, 27, 1974, pp. 161–88.

STOUT, G. F. „Are the Characteristics of Particular Things Universal or Particular?" *Proceedings of the Aristotelian Society*, supplementary volume 3, (1923), pp. 114–22.

SWOYER, CHRIS. „The Nature of Natural Laws", *Australasian Journal of Philosophy*, 60, 1982, pp. 203–23.

TELLER, PAUL. „A Poor Man's Guide to Supervenience and Determination", *Southern Journal of Philosophy*, supplement to volume 22, 1984, pp. 137–62.

THOMASON, RICHMOND. „Modal Logic and Metaphysics", in *The Logical Way of Doing Things*, ed. by Karel Lambert, Yale University Press, 1969.

TICHY, PAVEL. „On Popper's Definitions of Verisimilitude", *British Journal for the Philosophy of Science*, 25, 1974, pp. 155–60.

UNGER, PETER. „Minimizing Arbitrariness: Toward a Metaphysics of Infinitely Many Isolated Concrete Worlds", *Midwest Studies in Philosophy*, 9, 1984, pp. 29–51.

VAN FRAASSEN, BAS C. „The Only Necessity is Verbal Necessity", *Journal of Philosophy*, 7, 1977, pp. 71–85.

VAN INWAGEN, PETER. „Indexicality and Actuality", *Philosophical Review*, 89, 1980, pp. 403–26.

– „The Doctrine of Arbitrary Undetached Parts", *Pacific Philosophical Quarterly*, 62, 1981, pp. 123–37.

– *An Essay on Free Will.* Clarendon, 1983.

– „Plantinga on Trans-World Identity", in *Alvin Plantinga: A Profile*, ed. by James Tomberlin and Peter van Inwagen, Reidel, 1985.

WIGGINS, DAVID. „On Being in the Same Place at the Same Time", *Philosophical Review*, 77, 1968, pp. 90–5.

WILLIAMS, DONALD C. „On the Elements of Being", *Review of Metaphysics*, 1953, pp. 3–18 and 171–92; reprinted in Williams, *Principles of Empirical Realism*, Charles Thomas, 1966.

– „Dispensing with Existence", *Journal of Philosophy*, 59, 1962, pp. 748–63.

– „Necessary Facts", *Review of Metaphysics*, 16, 1963, pp. 601–26.

Anexă
Teoria contrapărţilor şi logica modală cuantificată*

1. Teoria contrapărţii **

Cele mai multe subiecte se pretează perfect unui discurs formalizat prin mijloacele logicii noastre extensionale, de uz general, folosind predicate şi un domeniu de cuantificare adecvate subiectului acestui discurs. Procedăm astfel când vorbim despre numere, mulţimi, întreg şi parte, sau succesiuni de simboluri. Nu procedăm la fel însă când vorbim despre modalităţi: posibil, necesar, esenţă şi accident. Atunci introducem operatori modali pentru a crea o logică nonextensională cu utilizare specială. De ce această îndepărtare de la procedeele obişnuite? Să fie vorba despre un accident istoric sau despre o constrângere cauzată de însăşi natura modalităţii?

Nu este vorba despre nici o constrângere, deoarece avem o alternativă. În loc să formalizăm discursul modal prin intermediul operatorilor modali, am putea rămâne la practica noastră obişnuită. Am putea păstra logica standard (teoria cuantificării, cu principiul identităţii şi fără termeni singulari neeliminabili), în care să construim predicate şi un domeniu de cuantificare potrivit cu problema modalităţii. Am avea astfel la dispoziţie anumite expresii care ar lua locul operatorilor modali. Noile predicate împreună cu postulatele asupra lor constituie sistemul pe care îl numesc *Teoria contrapărţii.*

Predicatele primare ale teoriei contrapărţii sunt următoarele:

Wx	(x există într-o lume posibilă)
Ixy	(x există într-o lume posibilă y)
Ax	(x este actual)
Cxy	(x este o contraparte a lui y).

---

* Articolul a fost publicat iniţial în *Journal of Philosohy*, 65 (1968), pp.113–126, Traducere de Claudiu Mesaroş.

** Sunt îndatorat lui David Kaplan, ale cărui observaţii critice au adus multe îmbunătăţiri acestui studiu. A. N. Prior mi-a adus la cunoştinţă că teoria mea se aseamănă tratării modalităţilor *de re* , comunicată de către P.T. Geach în 1964.

Domeniul cuantificării trebuie să conțină fiecare lume posibilă și fiecare lucru din fiecare lume. Predicatele primare trebuie să fie înțelese în concordanță cu sensurile lor din limbajul comun*** și cu următoarele postulate:

P1. $\forall x \forall y(Ixy \supset Wy)$
(Nimic nu poate exista decât într-o lume)

P2. $\forall x \forall y \forall z(Ixy \,\&\, Ixz \,.\supset y = x)$
(Nimic nu poate fi în două lumi)

P3. $\forall x \forall y(Cxy \supset \exists z Ixz)$
(Dacă ceva este contraparte, se află într-o lume)

P4. $\forall x \forall y(Cxy \supset \exists z Ixz)$
(Dacă ceva are o contraparte atunci se află într-o lume)

P5: $\forall x \forall y \forall z(Ixy \,\&\, Izy \,\&\, Cxz \,.\supset x = z)$
(Nimic nu poate fi contraparte pentru altceva în propria sa lume)

P6. $\forall x \forall y(Ixy \supset Cxx)$
(Orice lucru existent într-o lume este o contraparte a lui însuși)

P7. $\exists x(Wx \,\&\, \forall y\,(Ixy \equiv Ay))$
(Există o lume care conține toate lucrurile actuale și numai pe acestea)

P8. $\exists x Ax$
(Există un lucru care este actual)

Lumea menționată în P7 este unică, datorită lui P2 și P8. Putem să-i prescurtăm descrierea astfel.

$$@ =_{df} \iota x \forall y(Iyx \equiv Ay) \text{ (lumea actuală).}$$

Lucrurile posibile și neactualizate, adică din alte lumi decât cea actuală, au fost deseori considerate „entia non grata"[1], deoarece nu este clar dacă sunt sau nu identice. Dar identitatea propriu-zisă nu este o problemă pentru noi. În oricare lume, lucrurile dintr-o categorie oarecare sunt individuate exact la fel ca și în lumea actuală; lucrurile din lumi diferite nu sunt *niciodată* identice, datorită lui P2. Relația de contraparte este înlocuitorul pentru identitate între lucruri din lumi diferite[2]. Dacă mi s-ar spune că noi existăm în mai multe lumi, unde avem anumite proprietăți diferite și trăim evenimente diferite, aș alege să răspund că existăm numai și numai în lumea actuală, dar avem contrapărți în alte lumi. Contrapărțile se seamănă foarte mult cu noi în conținut și context, din multe puncte de vedere, mai mult decât le seamănă alte lucruri din lumea respectivă. Dar ele nu sunt identice cu noi, căci fiecare se află în propria sa lume, pe când aici, în lumea

*** În lb. engl: *„according to their English readings"* (*n.t.*)

[1] W.V.O. Quine, *Word and Object*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1960, p. 245.

[2] Mai mult, o dată adoptat acest substitut, nici nu mai contează dacă anumite lucruri *ar fi* identice cu contrapărțile lor! P2 servește doar pentru eliminarea problemelor evitabile ale individuării.

actuală, suntem numai noi. Am putea spune totuşi, la o adică, despre contrapărţile noastre, că sunt noi înşine în alte lumi, că noi şi ele suntem asemenea; dar această asemănare nu este o identitate nici măcar pe măsura asemănării dintre noi înşine la momente diferite. Ar fi mai potrivit să spunem că contrapărţile noastre sunt ceea ce noi *am fi putut fi*, dacă lumea actuală ar fi fost altfel[3].

Relaţia de contraparte este o relaţie de asemănare, fiind la fel de problematică ca orice relaţie de asemănare: este rezultanta asemănărilor şi neasemănărilor într-o mulţime de aspecte, pe măsura importanţei diverselor perspective[4] şi a gradelor de asemănare[5].

Rudolf Carnap[6], Stig Kanger[7], Jaakko Hintikka[8], Saul Kripke[9], Richard Montague[10] şi alţii au propus interpretări ale logicii modale cuantificate în care unui lucru îi este permis să existe în mai multe lumi. Un cititor al acestei teorii ar putea crede că el şi cu mine suntem diferiţi doar din punct de vedere verbal: că ceea ce eu numesc lucru într-o lume este identic cu ceea ce el ar numi pereche (lucru, lume) şi că ceea ce pentru el este acelaşi lucru în lumi diferite la mine ar fi o clasă de contrapărţi reciproce. Dar, atenţie. Diferenţa dintre noi nu este doar verbală deoarece eu posed o generalitate care pentru el este improprie. Relaţia de contraparte nu poate fi, în general, o relaţie de echivalenţă. Deci nu va avea loc numai între acele perechi (lucru, lume) cu acelaşi termen prim, indiferent cum ar alege el să identifice lucrurile între lumi.

Nu ar fi plauzibil să postulăm că relaţia de contraparte este tranzitivă. Să presupunem că x_1 existent într-o lume w_1 mi se aseamănă în multe privinţe, mult mai mult decât orice alt element din W_1. Să presupunem apoi că X_2, existent în W_2, se aseamănă cu X_1 mult mai mult decât orice alt element din W_2. Deci X_2 este o contraparte a contrapărţii mele X_1. Totuşi, este posibil ca X_2 să nu mi se asemene foarte mult, dar un alt element din W_2 mi se aseamănă mai bine. Dacă este aşa, atunci X_2 nu este contraparte a mea.

Nu ar fi plauzibil să postulăm că relaţia de contraparte este simetrică. Să presupunem că X_3 existent într-o lume W_3 este un fel de combinaţie între mine şi fratele meu. X_3 ni se aseamănă foarte mult, mai mult decât se aseamănă cu fiecare dintre noi orice alt element din W_3. Deci X_3 este contrapartea noastră. Dar să

---

[3] Această descriere a contrapărţilor provine din L. Sprague de Camp, „The Wheels of If", în *Unknown Fantasy Fiction*, October 1940.

[4] Conform discuţiei din Michael A. Slote, „The Theory of Important Criteria", *Journal of Philosophy*, 63, 1966, pp. 211–224.

[5] Relaţia de contraparte este foarte asemănătoare relaţiei de corespondenţă intersubiectivă discutată de Rudolf Carnap, *Der Logische Aufbau der Welt*, Berlin-Schlactensee, Weltkreis-Verlag, 1928, s. 146.

[6] „Modalities and Quantification", *Journal of Symbolic Logic*, 11, 1946, pp. 33–64.

[7] *Provability in Logic*, Stockholm, Almqvist and Wiksell, 1957.

[8] „Modality as Referential Multiplicity", *Ajatus*, 20, 1957, p. 49–63.

[9] „A Completeness Theorem in Modal Logic", *Journal of Symbolic Logic*, 24, 1959, pp. 1–14; „Semantical Considerations on Modal Logic", *Acta Philosophica Fennica*, 16, 1963, pp. 83–94.

[10] „Logical Necessity, Physocal Necessity, Ethics, and Quantifiers", *Inquiry*, 3, 1960, pp. 259–269.

presupunem că asemănarea dintre X_3 și fratele meu este mult mai mare decât asemănarea dintre X_3 și mine. Dacă este așa, eu nu sunt o contraparte a lui X_3.

Nu ar fi plauzibil să postulăm că ceva din orice lume nu are mai mult decât o singură contraparte în oricare altă lume. Să presupunem că X_{4a} și X_{4b} într-o lume W_4 sunt gemeni; amândoi mi se aseamănă mult mai mult decât orice altceva din W_4, și amândoi mi se aseamănă în mod egal. Dacă este așa, ambii sunt contrapărți ai mele.

Nu ar fi plauzibil să postulăm că două lucruri dintr-o lume oarecare nu au o contraparte comună într-o altă lume. Să presupunem că eu sunt asemenea ambilor gemeni X_{4a} și X_{4b}, mult mai mult decât oricine altcineva din lumea actuală. În aceste condiții, eu sunt contraparte pentru amândoi.

Nu ar fi plauzibil să postulăm că, pentru oricare două lumi, oricare lucru existent într-una dintre ele este o contraparte pentru ceva existent în cealaltă. Să presupunem că există X_5 într-o lume W_5 – să zicem Batman – care nu este asemenea cu nimic din lumea actuală. În aceste condiții, X_5 nu este contraparte pentru nimic din lumea actuală.

Nu ar fi plauzibil să postulăm că, pentru oricare două lumi, orice lucru existent în una dintre ele are o contraparte în cealaltă. Să presupunem că un element oarecare X_6 existent într-o lume W_6, care mi se aseamănă mult mai mult decât orice altceva din W_6, este totuși destul de diferit de mine; nimic din W_6 nu mi se aseamănă îndeajuns de mult. În aceste condiții, nu am o contraparte în W_6.

2. Traducerea

Teoria contrapărților și logica modală cuantificată par a avea subiect comun; ele par a oferi două căi concurente de formalizare a discursului modal. În acest caz ele ar trebui să fie intertraductibile, și sunt într-adevăr. Prin urmare, nu este nevoie să ofer sfaturi pentru formalizarea discursului modal direct cu mijloacele teoriei contrapărții. Pot presupune că cititorul este familiarizat cu formalizarea discursului modal prin mijloacele operatorilor modali, deci nu trebuie să ofer decât sfaturi pentru traducerea propozițiilor logicii modale cuantificate în propoziții ale teoriei contrapărții.

Teoria contrapărților are cel puțin trei avantaje față de logica modală cuantificată ca vehicul pentru discursul formalizat asupra modalității.

(1) Teoria contrapărților este o teorie, nu o logică intensională cu scop special.

(2) În timp ce obscuritatea logicii modale cuantificate s-a dovedit refractară, cea a teoriei contrapărții este cel puțin împărțită, dacă nu cucerită. Putem să o urmărim până la cele două surse independente ale sale. Există, pe de o parte, nesiguranța noastră asupra analiticității și, de aici, asupra problemei dacă anumite descripții descriu lumile posibile; pe de altă parte, există o nesiguranță privind importanța relativă a diverselor perspective asupra asemănării și neasemănării, adică o nesiguranță privind care sunt contrapărțile căror lucruri.

(3) Dacă schema de traducere pe care o voi propune este corectă, atunci fiecare propoziţie a logicii modale cuantificate are aceeaşi semnificaţie cu o propoziţie a teoriei contrapărţilor, care este traducerea ei. Dar nu fiecare propoziţie a teoriei contrapărţii este aceeaşi sau echivalentă cu traducerea oricărei propoziţii din logica modală cuantificată. Prin urmare, pornind de la un set fix de predicate, altele decât cele ale teoriei contrapărţii, putem spune mai mult prin adăugarea teoriei contrapărţilor decât am putea adăugând operatori modali.

Să examinăm acum schema de traducere pe care o propun[11]. Începem cu câteva cazuri speciale care vor conduce la o definiţie generală.

În primul rând să considerăm o propoziţie (sentence) închisă (0 locuri) cu un operator modal iniţial unic $\Box\Phi$ sau $\Diamond\Phi$. Este dată traducerea cunoscută $\forall\beta(W\beta \supset \phi^{\beta})$ (Φ are loc în orice lume posibilă β). Pentru a forma propoziţia Φ^{β} (Φ are loc în lumea β) din propoziţia dată Φ, nu trebuie decât să restricţionăm domeniul fiecărui cuantificator în Φ la domeniul lucrurilor în lumea denotată de β; altfel spus, înlocuim $\forall\alpha$ cu $\forall\alpha(I\alpha\beta \supset ...)$ şi $\exists\alpha$ cu $\exists\alpha(I\alpha\beta \supset ...)$ peste tot în Φ.

Apoi considerăm o propoziţie deschisă cu un loc, având un operator modal iniţial unic: $\Box\Phi\alpha$ sau $\Diamond\Phi\alpha$. Este dată traducerea

$$\forall\beta\forall\gamma(W\beta \,\&\, I\gamma\beta \,\&\, C\gamma\alpha \,.\supset \phi^{\beta}\gamma)$$

(Φ ţine de fiecare contraparte γ a lui α în orice lume β) sau

$$\exists\beta\exists\gamma(W\beta \,\&\, I\gamma\beta \,\&\, C\gamma\alpha \,\&\, \phi^{\beta}\gamma)$$

(Φ ţine de o anumită contraparte γ din α într-o anumită lume β).

Procedăm la fel pentru o propoziţie deschisă cu orice număr de locuri.

Dacă operatorul modal nu este iniţial, traducem subpropoziţia pe care o determină. Iar dacă există cuantificatori care nu se află în interiorul domeniului oricărui operator modal, trebuie să restrângem domeniul lor la domeniul lucrurilor din lumea actuală, deoarece acesta este domeniul lor în logica modală cuantificată, în timp ce un cuantificator nerestricţionat în teoria contrapărţilor s-ar întinde cel puţin peste toate lumile şi peste toate lucrurile din oricare dintre ele. O propoziţie din logica modală cuantificată care nu conţine *nici* un operator modal – o propoziţie nemodală într-un context modal – este deci tradusă simplu prin restrângerea cuantificatorilor săi la lucrurile din lumea actuală.

---

[11] *Notaţie*: Propoziţiile sunt menţionate prin literele greceşti φ, ψ, ...; variabilele cu α, β, γ, δ, ... Dacă φ este o propoziţie oarecare *cu n locuri*, iar $\alpha_1 ... \alpha_n$ sunt n variabile diferite, atunci $\varphi_{\alpha_1 ... \alpha_n}$ este propoziţia obţinută prin substituirea lui α_1 în mod uniform pentru prima variabilă liberă în ordine alfabetică în φ, α_2 pentru a doua şi aşa mai departe. Variabilele introduse în traducere trebuie alese într-o manieră sistematică ce previne confundarea variabilelor legate. Expresiile simbolice sunt folosite autonom.

(Autorul foloseşte termenul „propoziţie" într-un sens larg, el acoperă cu această denumire şi propoziţiile deschise, inclusiv funcţiile propoziţionale. (*n.t.*)

În fine, să considerăm o propoziție care conține operatori modali în interiorul domeniului altor operatori modali. Va trebui să lucrăm invers; pentru a obține Φ^{β} din Φ trebuie nu numai să restrângem cuantificatorii din Φ, dar în același timp să traducem orice sub-propoziție a lui Φ cu operatorii modali inițiali.

Schema generală de traducere poate fi prezentată ca o definiție directă a traducerii unei propoziții Φ a logicii modale cuantificate.

T1. Traducerea lui Φ este $\Phi^{@}$ (Φ rezistă în lumea actuală); adică, în notație primară, $\exists\beta(\forall\alpha(I\alpha\beta \equiv A\alpha) \& \phi^{\beta})$ urmată de o definiție recursivă a lui Φ^{β} (Φ rezistă într-o lume β)

T2a. Φ^{β} este ϕ dacă ϕ este atomară

T2b. $(\sim\Phi)^{\beta}$ este $\sim\Phi^{\beta}$

T2c. $(\phi \& \psi)^{\beta}$ este $\phi^{\beta} \& \psi^{\beta}$

T2d. $(\phi \vee \psi)^{\beta}$ este $\phi^{\beta} \vee \psi^{\beta}$

T2e. $(\phi \supset \psi)^{\beta}$ este $\phi^{\beta} \supset \psi^{\beta}$

T2f. $(\phi \equiv \psi)^{\beta}$ este $\phi^{\beta} \equiv \psi^{\beta}$

T2g. $(\forall\alpha\phi)^{\beta}$ este $\forall\alpha(I\alpha\beta \supset \phi^{\beta})$

T2h. $(\exists\alpha\phi)^{\beta}$ este $\exists\alpha(I\alpha\beta \& \phi^{\beta})$

T2i. $(\Box\phi\alpha_1...\alpha_n)^{\beta}$ este

$\forall\beta_1\forall\gamma_1...\forall\gamma_n(W\beta_1 \& I\gamma_1\beta_1 \& C\gamma_1\alpha_1 \& ... \& I\gamma_n\beta_1 \& C\gamma_n\alpha_n . \supset \phi^{\beta_1}\gamma_1...\gamma_n)$

T2j. $(\Diamond\phi\alpha_1...\alpha_n)^{\beta}$ este

$\exists\beta_1\exists\gamma_1...\exists\gamma_n(W\beta_1 \& I\gamma_1\beta_1 \& C\gamma_1\alpha_1 \& ... \& I\gamma_n\beta_1 \& C\gamma_n\alpha_n \& \phi^{\beta_1}\gamma_1...\gamma_n)$

Folosind aceste două definiții găsim, spre exemplu, că:

$\forall xFx$

$\Diamond\exists xFx$

$\Box Fx$

$\forall x(Fx \supset \Box Fx)$

$\Box\Diamond Fx$

sunt traduse, respectiv, ca:

$\forall x(Ix@Fx)$

(Orice este actual este un *F*)

$\exists y(Wy \,\&\, \exists x(Ixy \,\&\, Fx))$

(O anumită lume posibilă conţine un *F*)

$\exists y_1 \forall x_1(Wy_1 \,\&\, Ix_1y_1 \,\&\, Cx_1x. \supset Fx_1)$

(Orice contraparte a lui *x*, în orice lume, este un *F*)

$\forall x(Ix@ \supset .Fx \supset \forall y_1 \forall x_1(WWy \,\&\, Ix_1y_1 \,\&\, Cx_1x. \supset Fx_1))$

(Dacă ceva este o contraparte a unui *F* actual, atunci aceasta este un *F*)

$\forall y_1 \forall x_1(Wy_1 \,\&\, Ix_1y_1 \,\&\, Cx_1x. \supset \exists y_2 \exists x_2(Wy_2 \,\&\, Ix_2y_2 \,\&\, Cx_2x_1 \,\&\, Fx_2))$

(Orice contraparte a lui *x* are o contraparte care este un *F*)

Traducerea inversă, de la propoziţii ale teoriei contrapărţilor la propoziţii de logică modală cuantificată, poate fi făcută prin căutare finită dacă acesta este posibilă. Căci, dacă o propoziţie modală ψ este traducerea unei propoziţii ϕ a teoriei contrapărţilor, atunci ψ trebuie sa fie mai scurtă decât ϕ, iar ψ nu trebuie să conţină predicate sau variabile care nu sunt în ϕ. Dar nu orice propoziţie a teoriei contrapărţilor este traducerea unei propoziţii modale, sau măcar un echivalent al traducerii unei propoziţii modale. De exemplu postulatele P1–P7 nu sunt.

Ne-ar putea deranja faptul că traducerea propoziţiei $\forall x \Box \exists y(x = y)$ (orice este actual există în mod necesar) se dovedeşte adevărată chiar dacă ceva actual nu are o contraparte într-o lume oarecare. Ca să evităm această situaţie, am putea fi tentaţi să adoptăm schema de traducere alternativă, adusă în atenţia mea de Davin Kaplan, în care T2i şi T2j sunt înlocuite de:

T2i'. $(\Box\phi\alpha_1...\alpha_n)^\beta$ este

$\forall\beta_1(W\beta_1 \supset \exists\gamma_1...\exists\gamma_n(I\gamma_1\beta_1 \,\&\, C\gamma_1\alpha_1 \,\&\, ... \,\&\, I\gamma_n\beta_1 \,\&\, C\gamma_n\alpha_n \,\&\, \phi^{\beta_1}\gamma_1...\gamma_n))$

T2j'. $(\Diamond\phi\alpha_1...\alpha_n)^\beta$ este

$\exists\beta_1(W\beta_1 \forall\gamma_1...\gamma_n(I\gamma_1\beta_1 \,\&\, C\gamma_1\alpha_1 \,\&\, ... \,\&\, I\gamma_n\beta_1 \,\&\, C\gamma_n\alpha_n. \supset \phi^{\beta_1}\gamma_1...\gamma_n)$

cu cuantificatori mai degrabă eterogeni decât omogeni. Cu T2j, sărim din lac în puţ: $\exists x \Diamond(x \neq x)$ (ceva actual poate să nu fie identic cu el însuşi) devine adevărată în afara cazului când tot ceea ce este actual are o contraparte în fiecare lume! Am putea face un compromis alegând T2i şi T2j cu preţul sacrificiului dualismului obişnuit al necesităţii şi posibilităţii[12]. Deci prefer să aleg propoziţiile T2i şi T2j.

[12] Dacă mai postulăm şi că relaţia de contraparte este una de echivalenţă, obţinem o interpretare asemănătoare cu cea a lui Føllesdal, din „Referential Opacity in Modal Logic" (Ph.D. Dissertation, Harvard University, 1961, sec. 20), şi din „A Model-Theoretic Approach to Causal Logic", în *Der Kongeliger Norske Videnskabers Selskabs Forhandlinger*.

3. Esențialismul

Quine ne-a avertizat adeseori că prin cuantificarea operatorilor modali ai trecutului ne asumăm punctul de vedere conform căruia „un obiect, prin sine însuși și printr-un nume sau fără nici un nume, trebuie considerat ca având unele din caracteristicile sale în mod necesar iar pe altele în mod contingent, în ciuda faptului că acestea din urmă urmează din anumite feluri de specificare a obiectului la fel de analitic precum primele caracteristici urmează din alte feluri de specificare a obiectului"[13]. Acest așa-zis „esențialism aristotelic" – doctrina esențelor fără legătură cu specificările – „ar trebui să fie la fel de înrudit cu (campionul logicii modale cuantificate) ca și logica modală cuantificată însăși"[14].

Sunt de acord. Esențialismul este înnăscut. Avem posibilitatea de a spune că un atribut este un atribut esențial al unui obiect – esențial indiferent de felul în care este specificat obiectul și indiferent dacă atributul decurge în mod analitic din oricare sau din toate descrierile obiectului.

Să considerăm atributul exprimat printr-o propoziție monară Φ și obiectul denotat printr-un termen[15] singular ζ. A spune că este un atribut esențial al acestui obiect înseamnă același lucru cu a aserta traducerea lui $\Box\Phi\zeta$.

Nu am luat însă în considerare modul în care se face traducerea unei propoziții modale care conține un termen singular. Cunoaștem faptul că orice termen singular ζ poate fi tratat ca o descripție $\iota\alpha(\psi\alpha)$ (deși adesea numai dacă ψ conține un predicat artificial alcătuit dintr-un nume propriu) și știm că orice descripție poate fi eliminată de definiția contextuală a lui Russell. Schema noastră de traducere nu a ținut cont de termenii singulari deoarece aceștia nu se găsesc cu necesitate în notația primară a logicii modale cuantificate. Trebuie să eliminăm întotdeauna termenii singulari înainte de a face traducerea; ulterior, dacă dorim, putem să-i punem la loc.

Există însă un singur obstacol: înainte de a elimina o descripție, trebuie să-i repartizăm un domeniu. Diferențele de alegere a domeniului vor conduce, de obicei, la traduceri nonechivalente, iar asta se întâmplă chiar dacă descripția eliminată denotă în mod precis un lucru în lumea actuală și în orice lume posibilă[16].

---

[13] „Reference and Modality", în *From a Logical Point of View*, 2nd ed., Cambridge, Mass., Harvard University, 1961, p. 155.

[14] „Reply to Professor Marcus", în *The Ways of Paradox and Other Essays*, New York, Random House, 1966, p. 182.

[15] *Notație*: Termenii sunt menționați cu ajutorul literelor grecești „ζ," „η", ... Propoziția $\varphi\zeta$ este obținută prin substituirea termenului ζ în mod uniform în propoziția monară φ.

[16] Urmez tratarea ambiguității domeniului în propozițiile modale dată de Arthur Smullyan în „Modality and Description", *Journal of Symbolic Logic*, 13, 1948, pp. 31–37, și modificată de obiecția lui Wilson din *The Concept of Language*, Toronto, University Press, 1959, p. 43, cum că anumite utilizări ostensive ale legii lui Leibniz asupra propozițiilor modale sunt nevalide prin alegerea *oricărui* domeniu în concluzie.

Luând ζ ca o descripţie $\iota\alpha(\psi\alpha)$ şi repartizându-i un domeniu restrâns, propoziţia noastră $\Box\Phi\alpha$ va fi interpretată ca:

$$\Box\exists\alpha\left(\forall\delta(\psi\delta \equiv \delta \equiv \alpha)\& \phi\alpha\right)$$

sub această interpretare, traducerea ei este:

$$\forall\beta\left(W\beta \supset \exists\alpha\left(I\alpha\beta \& \forall\delta\left(I\delta\beta \supset .\psi^{\beta}\delta \equiv \delta \equiv \alpha\right)\& \phi^{\beta}\alpha\right)\right)$$

(Orice lume posibilă β conţine un α unic astfel încât $\psi^{\beta}\alpha$; şi pentru orice α, $\phi^{\beta}\alpha$).

Aceasta este o interpretare *de dicto*: operatorul modal se ataşează propoziţiei deja închise $\Phi\zeta$. Ea este referenţial opacă: traducerea unei folosiri ostensive a legii lui Leibniz

$$\Box\phi\zeta$$

$$\frac{\eta = \zeta}{\therefore\Box\phi\eta}$$

sau a unei generalizări existenţiale ostensive.

$$\frac{\Box\delta\zeta}{\therefore \exists\alpha\Box\phi\alpha}$$

este un argument nevalid dacă termenii implicaţi sunt luaţi ca descrieri cu un domeniu restrâns. Luând ζ ca o descripţie cu domeniu larg, $\Box\Phi\zeta$ se interpretează ca:

$$\exists\alpha\left(\forall\delta(\psi\delta \equiv \delta \equiv \alpha)\&\Box\phi\alpha\right)$$

şi se traduce:

$$\exists\alpha\left(I\alpha@\& \forall\delta\left(I\delta@ \supset .\psi^{@}\delta \equiv \delta \equiv \alpha\right)\& \forall\beta\forall\gamma\left(W\beta \& I\gamma\beta \& C\gamma\alpha. \supset \phi^{\beta}\gamma\right)\right)$$

(Lumea actuală conţine un unic α astfel încât $\Phi^{@}\alpha$; şi pentru orice contraparte γ de aici încolo, în orice lume β, $\phi^{\beta}\gamma$).

Aceasta este o interpretare *de re*: operatorul modal se ataşează propoziţiei deschise Φ pentru a forma o nouă propoziţie modală deschisă $\Box\Phi$, iar atributul exprimat prin $\Box\Phi$ este atunci predicat despre lucrul actual denotat de ζ. Această interpretare este referenţial transparentă: traducerea unei utilizări ostensive a legii lui Leibniz sau a unei generalizări existenţiale ostensive este un argument valid dacă termenii implicaţi sunt luaţi ca descrieri cu domeniu larg.

Cum să alegem între cele două interpretări ale lui $\Box\Phi\zeta$? Adesea nici nu putem decât la întâmplare, datorită ambiguităţii naturale. Există însă câteva condiţii ce tind să favorizeze interpretarea prin domeniu lărg, ca fiind cea mai naturală:

(1) dacă ζ este o descripţie formată prin transformarea unui nume propriu într-un predicat artificial;

(2) dacă descripţia ζ are ceea ce Keith Donnellan numeşte folosirea ei referenţială[17];

(3) dacă suntem dispuşi să acceptăm

ζ este ceva de felul lui α astfel încât în mod necesar $\Phi\alpha$

ca pe o posibilă lectură în limbajul comun a lui $\Box\Phi\zeta$. (Forţa celei de-a treia condiţii se datorează faptului că $(\exists\alpha(\zeta = \alpha \& \Box\phi\alpha)$ este echivalentă neechivoc cu $\Box\Phi\zeta$, unde ζ are un domeniu larg[18]).

Traducerile lui $\Box\Phi\zeta$ sub cele două interpretări ale sale sunt independente logic. Nici una nu decurge din cealaltă doar prin ea însăşi. Dar cu ajutorul unor premise auxiliare potrivite putem merge în ambele direcţii. Inferenţa de la traducerea pe domeniu restrâns la traducerea pe domeniu larg (exportare[19]) are nevoie de încă o premisă:

$$\exists\alpha\Big(I\alpha@\& \forall\beta\forall\gamma\big(I\gamma\beta \& C\gamma\alpha. \supset \forall\delta\big(I\delta\beta \supset .\psi^{\beta}\delta \equiv \delta \equiv \gamma\big)\big)\Big)$$

(Există ceva α în lumea actuală, a cărui oricare contraparte γ este singurul lucru δ în lumea sa β astfel încât $\psi^{\beta}\delta$)

ceea ce reprezintă un echivalent simplificat al traducerii lui $\exists\alpha(\xi = \alpha$ unde ζ are un domeniu restrâns[20]. Inferenţa de la translaţia cu domeniu larg la cea cu domeniu restrâns (importare) are nevoie de aceeaşi premisă auxiliară, plus încă una nouă:

$$\exists\alpha\Big(I\alpha@\& \forall\delta\,(I\delta@ \supset .\psi\delta \equiv \delta \equiv \alpha)\& \forall\beta\big(W\beta \supset \exists\gamma\,(I\gamma\beta \& C\gamma\alpha)\big)\Big)$$

(Elementul unic α în lumea actuală, astfel încât $\psi^{@}\delta$, are cel puţin o contraparte γ în orice lume β).

Această a doua premisă auxiliară nu este echivalentă cu traducerea nici unei propoziţii modale[21].

În general, desigur, vor fi mai mult decât două posibilităţi de a desemna domenii. Să considerăm $\Box\Diamond\,(\eta = \xi)$. Oricărei descrieri i se poate da un domeniu, restrâns, mediu sau larg; există prin urmare nouă traduceri echivalente.

Tocmai traducerea transparentă *de re*, de domeniu larg, a expresiei $\Box\Phi\zeta$, este cea care ne spune că atributul exprimat prin Φ este un atribut esenţial al lucrului denotat de ζ. Pe scurt, un atribut esenţial al unui lucru este un atribut pe care acesta îl împarte cu toate contrapărţile sale. Toate contrapărţile mele sunt

---

[17] „Reference and Definite Descriptions", *Philosophical Review*, 75, 1966, pp. 281–304.

[18] Cf. Hintikka, *Knowledge and Belief: An Introduction to the Logic of the Two Notions*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1962, pp. 156–157.

[19] Se foloseşte utilizarea acestui termen de către Quine, dată în „Quantifiers and Propositional Attitudes", *The Ways of Paradox*, p. 188.

[20] Cf. Hintikka, *op. cit.*, pp. 138–155.

[21] Dar, în oricare traducere alternativă în care T2i este înlocuit cu T2i', ar fi echivalentă cu traducerea lui $\Box?\alpha\ (\zeta{=}\alpha)(\zeta$ există în mod necesar), cu ζ pe domeniu larg.

probabil umane; dacă da, atunci eu sunt prin esenţă uman. Toate contrapărţile mele sunt şi mai probabil corporale; dacă da, atunci eu sunt esenţialmente corporal.

Un atribut pe care un lucru îl împarte cu toate contrapărţile sale este un atribut esenţial al acelui lucru, parte a esenţei sale. Întregul esenţei sale este intersecţia atributelor sale esenţiale, atributul pe care-l împarte cu toate şi numai cu contrapărţile sale. (Spun *atributul*, deoarece nu este nevoie să evidenţiem atribute care sunt coextensive nu numai în lumea actuală ci în orice lume posibilă). Este posibil să existe sau să nu existe o propoziţie deschisă care să exprime atributul ce este esenţa a ceva; a afirma că atributul exprimat de Φ este esenţa lucrului denotat de ζ înseamnă să asertăm:

$$\exists\alpha\left(I\alpha@\&\ \forall\delta\left(I\delta@\supset .\psi^{@}\delta\equiv\delta\equiv\alpha\right)\&\ \forall\beta\forall\gamma\left(I\gamma\beta\supset .C\gamma\alpha\equiv\phi^{\beta}\gamma\right)\right)$$

(Lumea actuală conţine un α unic astfel încât $\psi^{@}\alpha$; iar pentru oricare γ din orice lume β, γ este o contraparte a lui α dacă şi numai dacă $\phi^{\beta}\gamma$).

Această propoziţie nu este echivalentă cu traducerea nici unei propoziţii modale. Esenţa şi contrapartea sunt interdefinibile. Am definit deja esenţa ca atributul pe care lucrul îl împarte cu toate şi numai cu contrapărţile sale; o contraparte a unui lucru este orice având atributul care este esenţa sa. (Aceasta nu înseamnă că putem spune că acel atribut este esenţa contrapărţii, sau chiar un atribut esenţial al contrapărţii).

Poate există anumite atribute care nu pot fi decât atribute esenţiale ale lucrurilor, nici o dată accidente. Poate că fiecare om ar trebui să fie esenţialmente uman; mai plauzibil, poate că orice lucru corporal trebuie să fie esenţialmente corporal. Atributul exprimat de ϕ este de acest fel, adică nu are posibilitatea să fie un accident, în eventualitatea în care se află închis în relaţia de contraparte; asta, în caz că

$$\forall\alpha\forall\beta\forall\gamma\forall\beta_1\left(I\alpha\beta\ \&\ I\gamma\beta_1\ \&\ C\gamma\alpha\ \&\ \phi^{\beta}\alpha.\supset\phi^{\beta}\gamma\right)$$

(Pentru orice contraparte γ în orice lume β_1 a oricărui α din orice lume β, dacă $\phi^{\beta}\alpha$ atunci $\phi^{\beta_1}\gamma$).

Acesta este un echivalent simplificat al traducerii lui

$$\Box\forall\alpha(\phi\alpha\supset\Box\phi\alpha).$$

Ne-am putea întreba dacă aceste atribute ce nu pot fi accidente sunt ceea ce numim „genuri naturale". Observăm însă că trebuie să ignorăm atributul necesar universal exprimat, de pildă, prin propoziţia deschisă $\alpha=\alpha$, din moment ce el este un atribut esenţial al oricărui lucru. În al doilea rând, observăm că asocierile arbitrare de atribute incapabile de a fi accidente sunt ele însele atribute care nu pot fi accidente; deci, pentru a elimina trucul, trebuie să ne limităm la atribute *minimale* ce nu pot fi accidente. Doar acestea ar putea cu adevărat să fie genuri naturale, dar ele nu pot fi singurele, din moment ce asocierile şi intersecţiile de genuri naturale sunt la rândul lor tot genuri naturale.

4. Principii modale

Traducerea în teoria contrapărţilor poate aplana disputele existente în logica modală cuantificată. Putem testa un principiu modal oarecare verificând dacă traducerea sa este o teoremă în teoria contrapărţilor, sau, în caz contrar, dacă postulatele suplimentare de care ar avea nevoie pentru a fi o teoremă sunt plauzibile. Vom lua în considerare opt principii dintre care numai unul va fi acceptabil.

$\Box\phi \prec \Box\Box\phi$ (Principiul lui Becker)

Traducerea nu este o teoremă decât dacă ϕ este o propoziţie închisă, dar ar fi fost o teoremă în general numai pe temeiul postulatului deja respins al tranzitivităţii relaţiei de contraparte.

$\phi \prec \alpha\, \Box\phi$ (Principiul lui Brouwer)

Traducerea nu este o teoremă decât dacă ϕ este o propoziţie închisă; ar fi fost o teoremă în general numai pe temeiul postulatului deja respins al simetriei relaţiei de contraparte.

$\alpha_1 = \alpha_2 \prec \Box\alpha_1 = \alpha_2$ (α_1 şi α_2 nu sunt aceeaşi variabilă)

Traducerea nu este o teoremă, dar ar fi fost pe temeiul postulatului deja respins conform căruia nici un lucru dintr-o lume nu are mai mult decât o singură contraparte în oricare altă lume.

$\alpha_1 \neq \alpha_2 \prec \Box\alpha_1 \neq \alpha_2$ (α_1 şi α_2 nu sunt aceeaşi variabilă)

Traducerea nu este o teoremă, dar ar fi fost pe temeiul postulatului deja respins conform căruia nu există două lucruri într-o lume care au o contraparte comună în oricare altă lume.

$\forall\alpha \Box \phi\alpha \prec \Box\forall\alpha\phi\alpha$ (Principiul lui Barcan)

Traducerea nu este o teoremă, dar ar fi fost pe temeiul postulatului deja respins, conform căruia pentru oricare două lumi, un lucru aparţinând uneia dintre ele este o contraparte a unui lucru din cealaltă.

$\exists\alpha \Box\phi\alpha \prec \Box\exists\alpha\phi\alpha$

Traducerea nu este o teoremă, dar ar fi fost, pe temeiul postulatului deja respins, conform căruia, oricare ar fi două lumi, oricare lucru aparţinând uneia dintre ele, are o contraparte în cealaltă.

$\Box\forall\alpha\phi\alpha \prec \forall\alpha \Box\phi\alpha$ (Conversa principiului lui Barcan)

Traducerea este o teoremă.

$\Box\exists\alpha\phi\alpha \prec \exists\alpha \Box\phi\alpha$

Traducerea nu este o teoremă şi nici nu ar putea fi, pe temeiul vreunui postulat suplimentar, cu cea mai mică plauzibilitate.

5. Modalităţi relative

Dacă propoziţia ϕ este necesară în măsura în care se susţine în toate lumile, atunci ϕ este cauzal necesară dacă se susţine în toate lumile compatibile cu legile naturii; este obligatorie pentru noi, dacă se susţine în toate lumile în care acţionăm just; este cunoscută implicit, crezută, aşteptată, asertată sau înţeleasă, dacă se susţine în toate lumile compatibile cu conţinutul cunoaşterii noastre, al credinţelor, aşteptărilor, aserţiunilor sau percepţiilor. Acestea, şi multe altele, sunt modalităţi *relative*, exprimabile prin cuantificări asupra unor şiruri restrânse de lumi. Putem scrie orice pereche dual de modalităţi relative ca

$$\Box^i \delta_1 ... \delta_m$$
$$\Diamond^i \delta_1 ... \delta_m$$

unde indicele i indică cum trebuie făcută restricţia de lumi iar argumentele m, δ_1, ..., δ_m, unde $m \geq 0$, indică lucrurile ce trebuie luate în efectuarea restricţiei (să zicem, persoana despre a cărei cunoaştere implicită vorbim). Fiecărei perechi duale de modalităţi relative îi corespunde o relaţie caracteristică

$R^i xyz_1 ... z_m$ (lumea x este i-relaţionată lumii y şi $z_1, \ldots, z_m$ respectiv)

guvernată de postulatul

P9. $\forall x \forall y \forall z_1 ... \forall z_m \left(R^i xyz_1 ... z_m \supset .Wx \,\&\, Wy \,\&\, Iz_1 y \,\&\, ... \,\&\, Iz_m y \right)$

Relaţia caracteristică dă restricţia potrivită: trebuie să luam în considerare numai lumi i-relaţionate cu lumea în care trăim (şi cu anumite lucruri din ea). Necesitatea şi posibilitatea în sine reprezintă acea pereche de modalităţi relative a căror relaţie caracteristică este tocmai relaţia universală *binară* între lumi[22].

Putem extinde cu uşurinţă schema noastră de traducere pentru a opera cu propoziţii care conţin operatori modali diverşi. Îi vom trata la fel ca în cazul necesităţii şi posibilităţii, numai că cuantificatorii lumilor vor fi operaţionali doar în acele lumi care poartă relaţii caracteristice potrivite cu o anumită lume şi probabil cu anumite lucruri din ea. Traducerea lui ϕ rămâne $\phi^@$; trebuie să adăugăm numai două clauze definiţiei recursive a lui ϕ:

---

[22] Cf. Jaakko Hintikka, „Quantifiers in Deontic Logic", *Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Humanarum Litterarum*, 23, 1957; Kanger, *Op. cit.*; Kripke, *op. cit.*; Montague, *op. cit.*; Arthur Prior, „Plausible Worlds", *Philosophical Quarterly*, 12, 1962, pp. 36–43; Hintikka, *Knowledge and Belief*, pp. 42–49; Dagfinn Føllesdal, „Quantification into Causal Contexts", *Boston Studies in the Philosophy of Science*, II, New York, Humanities Press, 1965, pp. 263–274; Hintikka, „The Logic of Perception", 1967, Oberlin Colloquium in Philosophy.

T2i*. $(\Box^i \delta_1 ... \delta_m \phi \alpha_1 ... \alpha_n)^\beta$ este

$$\forall \beta_1 \forall \gamma_1 ... \forall \gamma_n \left(R^i \beta_1 \beta \delta_1 ... \delta_m \,\&\, I\gamma_1\beta_1 \,\&\, C\gamma_1\alpha_1 \,\&\, ... \,\&\, I\gamma_n\beta_1 \,\&\, C\gamma_n\alpha_n . \supset \phi^{\beta_1} \gamma_1 ... \gamma_n \right)$$

T2j*. $(\Diamond^i \delta_1 ... \delta_m \phi \alpha_1 ... \alpha_n)^\beta$ este

$$\exists \beta_1 \exists \gamma_1 ... \exists \gamma_n \left(R^i \beta_1 \beta \delta_1 ... \delta_m \,\&\, I\gamma_1\beta_1 \,\&\, C\gamma_1\alpha_1 \,\&\, ... \,\&\, I\gamma_n\beta_1 \,\&\, C\gamma_n\alpha_n \,\&\, \phi^{\beta_1} \gamma_1 ... \gamma_n \right)$$

(deoarece necesitatea și posibilitatea sunt modalități relative, nu mai avem nevoie de T2i și T2j). Spre exemplu, traducerea pentru

$$\Box^i \phi$$

$$\Box^j \delta \phi \alpha$$

$$\Box^i \Box^j \delta \phi$$

unde ϕ este o propoziție monară, ψ este o propoziție monară, $\Box$ este o modalitate relativă, iar $\Box^j$ este o modalitate relativă monară, este, respectiv,

$$\forall \beta \left(R^i \beta @ \supset \phi^\beta \right)$$

(ϕ se susține în orice lume i-relaționată lumii actuale)

$$\forall \beta \forall \gamma \left(R^i \beta @ \delta \,\&\, I\gamma\beta \,\&\, C\gamma\alpha . \supset \psi^\beta \alpha \right)$$

(ϕ susține orice contraparte γ a lui α în orice lume β j-relaționată lumii reale și δ respectiv)

$$\forall \beta_1 \forall \gamma \left(R^i \beta @ \,\&\, I\gamma\beta_1 \,\&\, C\gamma\delta . \supset \forall \beta_2 \left(R^j \beta_2 \beta_1 \gamma \supset \phi^{\beta_2} \right) \right)$$

(ϕ se susține în orice lume β_2 astfel încât, pentru o anumită lume β_1 care este i-relaționată lumii actuale și pentru o contraparte γ în β_1 a lui δ, β_2 este j-relationată cu β_1 și γ).

Cel de-al treilea exemplu ilustrează faptul că variabilele libere ce survin ca argumente ale operatorilor modali relativi ar putea să trebuiască manipulați cu ajutorul relației de contraparte.

Discuția noastră anterioară despre termenii singulari ca descrieri dispensabile expuse ambiguității domeniului rămâne valabilă, cu o singură modificare: în general, premisa auxiliară pentru exportare (și prima din cele două premise auxiliare pentru importare) trebuie să fie traducerea lui $\Box^i \delta_1 ... \delta_m (\xi = \xi)$, unde o ocurență a lui ξ are domeniu larg iar cealaltă are domeniu restrâns. Traducerea relației $\exists \alpha \, \Box^i \delta_1 ... \delta_m (\zeta = \alpha)$ este valabilă doar pentru acele modalități relative, cum este necesitatea, pentru care $R^i @ @ \delta_1 ... \delta_m$ – și, de unde, traducerea pentru $\Box^i \delta_1 ... \delta_m \phi \supset \phi$ – care sunt teoreme pe temeiul postulatelor potrivite i-relației. Mai general, argumentul

$$\frac{\Box^i \delta_1 ... \delta_m \phi \eta \quad \Box^i \delta_1 ... \delta_m (\eta = \zeta)}{\therefore \Box^i \delta_1 ... \delta_m \phi \zeta}$$

unde ϕ este o propoziție *monară*, are o traducere validă dacă ζ are domeniu larg și η are domeniu restrâns peste tot.

Principiile corespunzătoare celor discutate în secțiunea a patra pot fi formulate pentru orice modalitate relativă (sau, în cazul principiilor lui Becker și Brouwer, pentru orice combinație de modalități relative). Gradul de acceptabilitate a unor asemenea principii va depinde, în general, nu numai de proprietățile logice ale relației de contraparte și de *i*-relația utilizată, ci și de relațiile logice *dintre* relația de contraparte și *i*-relații. De exemplu, să luăm în considerare o necesitate relativă fără argumente, astfel încât *i*-relația ei caracteristică va fi o *propoziție binară*. (O asemenea *i*-relație este adesea numită relație de *accesibilitate* între lumi). Să considerăm principiul lui Becker pentru această necesitate relativă (dar cu „$\prec$"definit tot în termenii de necesitate în sine): $\Box^i \phi \prec \Box^i \Box^i \phi$; adică, $\Box(\Box^i \phi \supset \Box^i \Box^i \phi)$. Se spune adesea că principiul lui Becker se susține doar atunci când accesibilitatea este tranzitivă, ceea ce este corect dacă ϕ este o propoziție închisă. Dar pentru ϕ deschisă, principiul lui Becker se susține doar dacă:

$$\forall x_1 \forall y_1 \forall x_2 \forall y_2 \forall x_3 \forall y_3 (Ix_1y_1 \,\&\, Ix_2y_2 \,\&\, Ix_3y_3C \,\&\, C \,\&\, Cx_2x_1 \,\&\, Cx_3x_2 \,\&\, \&R^i y_2y_1 \,\&\, R^i y_3y_2 . \supset . Cx_3x_1 \,\&\, R^i y_3y_1)$$

chiar dacă nici accesibiltatea și nici relația de contraparte nu sunt tranzitive.

6. Postscriptum[****]

Dificultatea este că acest lucru presupune că există același Ripov activ în mai multe lumi: în a noastră, unde el mituiește judecătorul și câștigă, dar și în altele, unde nu mituiește judecătorul și nu câștigă. Ce face ca locuitorul unei alte

[****] [*Nota editorului* (*v. ed. menționată – n.t.*): Postscriptum-ul este preluat din lucrarea lui David Lewis, *Counterfactuals*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1973, copyright 1973, by David Lewis. Selecția are scopul de a oferi un supliment și o corecție parțială la articolul de față. În paragrafele anterioare, Lewis a dezvoltat un punct de vedere din perspectiva lumilor posibile asupra potențialităților; exemplul lui este un om numit Ripov, care „a câștigat deoarece a mituit judecătorul", iar problema este că luarea în considerare din perspectiva lumilor posibile a potențialităților lui Ripov de a acționa diferit implică că „există același Ripov actual în mai multe lumi posibile".]

lumi, care nu mituiește și nu câștigă, să fie identic cu Ripov din lumea noastră? Presupun că răspunsul trebuie să fie *ori* că identitatea lui cu Ripov din lumea noastră este un fapt ireductibil, care nu trebuie explicat în alți termeni, *ori* că identitatea sa cu Ripov al nostru se datorează unui fel de asemănare – el este Ripov deoarece joacă în altă lume aproximativ același rol cu cel pe care Ripov îl joacă aici. Nici unul dintre răspunsuri nu mă satisface. Primul răspuns fie postulează identități transmundane, între lucruri cu trăsături arbitrar diferite, negând prin urmare ceva ce eu consider elementar cu privire la modalitatea *de re,* fie aruncă misterul asupra acestor lucruri negându-ne orice posibilitate de a explica de ce există numai anumite identități transmundane, nu și altele. Al doilea răspuns, deși cel puțin nu este defetist, rămâne problematic deoarece relațiile de asemănare nu au proprietățile formale – tranzitivitate, de exemplu – ale identității.

Cred că cel mai bun lucru pe care-l putem face este să scăpăm de problemele identității transmundane insistând asupra faptului că nu există nimic care să se afle în mai mult decât o singură lume. Există anumite entități abstracte, de exemplu numerele sau proprietățile, care nu se află în nici o lume particulară dar sunt la fel din punctul de vedere al tuturor lumilor, care nu au nici un loc în spațiu și timp dar sunt la fel din punctul de vedere al tuturor locurilor și momentelor. Lucrurile care se află în lumi – oamenii, flăcările, clădirile, bălțile, în general lucrurile particulare – se află fiecare într-o lume, nu în mai multe. Ripov din lumea noastră este un om în această lume, care nu apare în alta. Alte lumi pot avea un Ripov al lor dar nu este același cu al nostru. Mai degrabă, ei sunt contrapărți ale lui Ripov din lumea noastră. Ceea ce se obține din asemănarea transmundană nu este identitate transmundană, ci un substitut al ei: relația de contraparte. Lucrurile pe care Ripov al nostru nu le poate face personal în alte lumi, nefiind prezent acolo, le poate face fiind suplinit de contrapărțile sale. El însuși nu este un om cinstit în nici o lume – este necinstit aici și inexistent în alte lumi – dar este cinstit prin suplinire de către contrapărțile sale cinstite.

În general, un lucru are drept contrapărți într-o lume dată acele lucruri din lumea respectivă care i se aseamănă suficient de mult sub aspecte importante ale calităților intrinseci și relațiilor extrinseci și care i se aseamănă nu mai puțin decât alte lucruri din aceeași lume. În mod normal ceva are o contraparte sau nici una într-o anumită lume, dar legăturile de asemănare îi pot da mai multe contrapărți. Există două cazuri speciale:

(1) orice lucru este propria sa contraparte unică în lumea sa, și

(2) entitățile abstracte care sunt la fel din punctul de vedere al tuturor lumilor, fără a se afla în nici una dintre lumi, sunt propriile lor contrapărți unice pentru toate lumile.

Am propus cu altă ocazie ca relaţia de contraparte să fie folosită ca substitut pentru identitatea transmundană în explicarea modalităţii *de re*[23]. Domeniul esenţei şi accidentului este domeniul suplinirii. Ceea ce un lucru *ar fi putut* face (sau ar fi putut fi) este ceea ce el face (sau este) prin suplinire, cu alte cuvinte, ceea ce fac (sau sunt) contrapărţile sale. Ceea ce este esenţial pentru un lucru este ceea ce are lucrul în comun cu toate contrapărţile sale, adică ceea ce nu îi lipseşte nicăieri prin suplinire. Contrapărţile cinstite ale lui Ripov fac din el o persoană care ar fi putut să fie cinstită. Lipsa lui de contrapărţi nevii fac ca el să fie prin esenţă viu. În termeni de satisfacere a formulelor modale, spunem că ceva satisface $\Box\phi_x$ într-o lume *i* dacă şi numai dacă orice contraparte a lui în orice lume *j* accesibilă din *i* satisface ϕ_x în j; ceva satisface $\Diamond\phi_x$ într-o lume *i* dacă şi numai dacă are o contraparte într-o lume *j* accesibilă din *i* care să satisfacă ϕx în *j*. În mod alternativ, putem spune că ceva *satisface prin suplinire* ϕ_x în o lume *i* dacă şi numai dacă are o contraparte în *i* care să satisfacă ϕ_x în *i*. (Într-o lume proprie, satisfacerea prin suplinire coincide cu satisfacerea). Atunci putem reformula condiţiile în termeni de satisfacere prin suplinire. Ceva satisface $\Box\phi_x$ în *i* dacă şi numai dacă nu există nici o lume accesibilă din *i* unde să satisfacă prin suplinire $\sim\phi_x$. Ceva satisface $\Diamond\phi_x$ dacă şi numai dacă există o lume accesibilă din *i* unde să satisfacă prin suplinire ϕ_x[24].

Metoda contrapărţilor pare să aibă multe calităţi ca teorie a modalităţii *de re*.

(1) Are aceeaşi putere explicativă ca şi o teorie a modalităţii *de re* care foloseşte identitatea transmundană bazată pe asemănarea transmundană. Chestiunile cu privire la ce ar fi putut să fie lucrurile şi ce ar fi făcut ele sunt explicate prin standardele de asemănare – cu alte cuvinte, standardele de importanţelor comparative ale perspectivelor de comparaţie – plus felul în care sunt lucrurile în mod actual. Faptele modale sunt întemeiate pe faptele privitoare la caracterul actual, independente într-un mod neocult. Datorită felului în care Ripov este în mod actual, anumiţi oameni cinstiţi din alte lumi îi seamănă suficient de bine pentru a-i fi contrapărţi, pe când lucrurile nevii din alte lumi nu îi seamănă.

(2) În orice caz, suntem eliberaţi de cea mai grea povară a unei teorii a identităţii transmundane bazată pe asemănarea transmundană: relaţia de contraparte nu este o identitate, prin urmare nu trebuie să-i găsim cu forţa proprietăţi logice de identitate.

---

[23] „Counterpart Theory and Quantified Modal Logic", *Journal of Philosophy*, 65, 1968, pp. 113–126; capitolul 5 al antologiei de faţă (*ref. la ediţia originală – n.t.*); „Counterparts of Persons and Their Bodies", *Journal of Philosophy*, 68, 1971, pp. 203–211.

[24] O definiţie alternativă a satisfacerii prin suplinire ar pune dubla negaţie în condiţiile satisfacerii pentru $\Diamond\varphi_x$ în locul celor pentru φ_x. Nu ne putem elibera de ea nici într-un fel nici în altul. Motivul este că ceva cu mai multe sau mai puţine decât o contraparte într-o lume ar putea satisface prin suplinire ambele sau nici una din φ_x şi $\sim\varphi_x$, deci a satisface prin suplinire $\sim\varphi_x$ nu este acelaşi lucru cu a nu satisface prin suplinire φ_x.

(3) Prin urmare, obținem flexibilitatea dorită. De exemplu, putem spune că ceva ar fi putut fi geamăn deoarece are contrapărți gemene undeva, fără să pretindem că este literalmente identic cu două lucruri care nu sunt identice între ele.

(4) Din moment ce relația de contraparte este bazată pe asemănare, caracterul vag al asemănării afectează modalitatea *de re*. Dar asta este înspre bine. Urmează o cale lungă spre explicația de ce problemele modalității *de re* sunt atât de dificile.

(5) Putem apela la același caracter vag pentru a explica mai departe discrepanțele dintre opiniile noastre modale *de re*. Spre exemplu, să considerăm doi locuitori ai unei lumi care este exact ca a noastră, în fiecare detaliu, până în anul 1888, iar după aceea se deosebește. Unul are întocmai originile ancestrale ale lui Hitler din lumea noastră, în virtutea evenimentelor aflate în interiorul secvenței de potrivire perfectă care se termină chiar înaintea nașterii lui. În acea secvență, este neechivoc cine a cui contraparte este. Celălalt locuitor are origini ancestrale absolut diferite, dar pe măsură ce crește el dezvoltă rând pe rând din ce în ce mai multe din caracteristicile infame ale lui Hitler din lumea noastră, până când, după 1930, cariera lui ajunge să se potrivească perfect cu cea a lui Hitler, în fiecare detaliu. Între timp, primul duce o viață obscură și nevinovată. Este această lume o dovadă a faptului că Hitler ar fi putut să trăiască o viață obscură și nevinovată, sau că ar fi putut avea origini ancestrale diferite? Aș vrea să pot afirma ambele variante – deși poate că nu pe ambele deodată – în funcție de care perspectivă a comparației îmi vine prima în minte. Iar metoda contrapărților, fiind permisivă față de imprecizie, îmi permite acest lucru.

(6) Există și cazuri în care trebuie să combinăm diferite relații de contraparte într-o singură propoziție pentru a o face clară și rațională. De exemplu, propozițiile de identitate contingentă *de re*. Vom vedea și alte cazuri, în legătură cu contrafactualii. Nu există posibilitatea de a obține același efect doar cu mijloacele identității transmundane, deși nu este exclusă dacă am combina identitatea transmundană cu relațiile de contraparte.

Note

Iancu LUCICA

Teza realismului modal şi problema obiectelor posibile dar inactuale. *Studiu introductiv*

[1] Jaakko Hintikka, *L'intentionalité et les mondes possibles*, traduit et présenté par N. Lavand, Presses Universitaires de Lille, p. 162.

[2] Saul Kripke, „Semantical Cosideration on Modal Logic", în *Acta Philosophica Fenica*", nr. 16/1963, p. 85.

[3] Saul Kripke, *Naming and Necessity*, Basil Blackwell, Oxford, 1990, p. 158 (pentru versiunea în limba română vezi S. Kripke, *Numire şi necesitate*, traducere de D. Gheorghiu, Editura All, Bucureşti, 2001).

[4] Nicholas Rescher, *The Onthology of Possible*, în Michael J. Loux (ed.), *The Possible and The Actual*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1979, pp. 173, 179. O traducere în limba română a acestui studiu, realizată de Cristina Moisa, a apărut în Revista de Filosofie *Krisis*, nr. 7/1998, pp. 128–139.

[5] David Lewis, *Counterpart Theory and Quantified Modal Logic*, în Michael J. Loux (ed.), *The Possible and The Actual*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1979, pp. 111–112.

[6] Ruth Barcan Marcus, *Possibilia and Possible Worlds*, în R. B. Marcus, *Modalities. Philosophical Essays*, New York, Oxford University Press, 1993, p. 213

[7] Alvin Plantinga, *Natura Necesităţii*, traducere din limba engleză de C. Grecu, Editura Trei, Bucureşti, 1998, p. 118.

[8] Alvin Plantinga, *op. cit.* p. 209.

[9] William Lycan, *The Trouble with Possible Worlds*, în M. Loux (ed.), *op. cit.* pp. 282–83.

[10] Seneca, *Scrisori către Luciliu*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 144.

[11] A. Meinong, *The Theory of Objects*, în R. Chisholm (ed.), *Realism and Background of Phenomenology*, Glencoe, Ilinois: The Free Press, 1960, p. 82,

[12] Al. Plantinga, *Actualism and Possible Worlds*, în M. Loux (ed.) *op. cit.*, p. 253.

[13] Ibid., p. 253.

[14] Al. Plantinga, *Natura necesității*, Editura Trei, Bucureşti, 1998, p. 219.

[15] I. Lucica, *Alvin Plantinga şi ontologia lumilor posibile*, studiu introductiv la Al. Plantinga, *Natura necesității*, pp. 42–44.

[16] Saul Kripke, *op. cit.*, p. 85.

[17] Al. Plantinga, *Actualism and Possible Worlds*, în M. Loux (ed.) *op. cit.*, p. 256.

[18] D. Lewis, *Counterfactuals*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1973, p. 85.

[19] D. Lewis, *Possible Worlds*, în M. Loux (ed.), *op. cit.*, pp. 182–83.

[20] Ibid. p.184

[21] Al. Plantinga, *Two Concepts of Modality: Modal Realism and Modal Reductionism*, în J. E. Tomberline (ed) *Philosophical Perspectives. I, Metaphysics*, Ridgeview Publishing Company, Atascaredo, California, 1987, p. 196.

Capitolul 1. Paradisul unui filosof

[1] Conceptul de contraparte, central în metafizica lui D. Lewis, este un concept tehnic şi a fost dezvoltat de autor în studiul său din 1968, „Counterpart Theory and Quantified Modal Logic" (pentru detalii vezi *Anexa* prezentului volum).

[2] Autorul cochetează aici cu teoria pragmatistă a adevărului. Utilitatea (teoretică şi practică) a teoriei mulțimilor este cea care dă măsura adevărului ei. Ipoteza pluralității lumilor este apreciată într-un mod analog.

[3] Pentru detalii privind utilitatea filosofică şi extrafilosofică a conceptului de lume posibilă, cititorul poate consulta în limba română cartea lui Umberto Eco, *Lector in fabula*, Editura Univers, Bucureşti, 1991 şi cartea lui Toma Pavel, *Lumi ficționale*, Editura Minerva, Bucureşti, 1992. În ambele cazuri avem de-a face cu concepte derivate din conceptul de lume posibilă – *lume narativă*, în primul caz, şi *lume ficțională*, în al doilea (printre derivatele actuale figurează şi *lume virtuală*).

[4] Menționarea expresă a paradoxurilor teoriei mulțimilor, cele care au impus refundamentarea matematicii la începutul sec. al XX-lea. Autorul nu exclude eventualitatea apariției altor paradoxuri, chiar mai adânci decât cele aşa-zis istorice.

[5] Vom întâlni foarte des de aici înainte termenul *modificator* (modifiers). General vorbind, modificatorul este un cuvânt pentru o operație, de regulă funcția lui este una restrictivă. Spunând „lebede *în Australia*" restrângem domeniul de

cuantificare de la mulţimea lebedelor, în genere, la o submulţime strictă a ei. În alte contexte, Lewis atribuie modificatorilor şi alte funcţii.

[6] În literatura de limbă engleză, diamantul şi cutia nu sunt altceva decât denumirile colocviale ale operatorilor modali ◊ (posibil) şi (necesar). Având în vedere preferinţa autorului pentru acest gen de exprimare, traducătoarea a considerat util să nu schimbe termenii.

[7] Termenul folosit astăzi pentru desemnarea acestui concept, inclusiv în limba engleză, este cel de *model*, respectiv, *structură de modele*. D. Lewis foloseşte însă termenul *frame*, un termen mai neutru, dar şi mai vag. S-a tradus acest termen prin *cadru*, respectându-se astfel intenţia autorului.

[8] În loc de *sentence* (judecată, enunţ) ar fi fost mai potrivit *expression* (expresie), în sensul de expresie într-un limbaj simbolic.

[9] Termenul *grue* îi aparţine lui Goodman şi apare în formularea unui cunoscut paradox. Termenul este obţinut din combinarea lui *green* (verde) şi *blue* (albastru). Se foloseşte termenul echivalent *verdastru*, o construcţie nu tocmai în spiritul limbii române.

[10] Din nou aluzie la proprietăţi paradoxale (vezi nota [4]).

[11] În ipoteza pluralităţii lumilor, autorul discută şi întrebarea lui Leibniz: de ce există ceva mai degrabă decât nimic? Răspunsul lui reaminteşte de teza eleată: nonexistentul (nimicul) nu există şi nici nu poate fi gândit. *In extremis*, lumea însăşi este ceva şi deci nu pot exista lumi vide.

Capitolul 2. Paradox în paradis?

[1] Concepţia lui D. Lewis în privinţa actualităţii este uşor prolixă. Dacă ţinem seama de teoria actualităţii indexicale din subcapitolul 1.9, atunci nu vom putea spune că există o lume actuală în timp ce toate celelalte sunt inactuale pentru că fiecare locuitor, al fiecărei lumi, are dreptul să afirme, ca şi noi, că este actual împreună cu lumea lui şi cu proprii săi colegi de lume. A spune că *W* este lumea actuală nu înseamnă altceva decât a spune că noi aparţinem lumii *W*. Nu există, prin urmare, o actualitate *simpliciter*, ci doar o actualitate relativă, iar prima obiecţie examinată de autor se referă chiar la această negare (prin relativizare) a actualităţii (vezi şi *Studiul introductiv*, p. 1).

[2] Lewis glosează aici pe tema paradoxului lui Cantor. Se ştie că mulţimile infinite, printre care şi mulţimea totală (mulţimea tuturor mulţimilor), nu au proprietăţile mulţimilor obişnuite, în primul rând a proprietăţilor privind raportul parte – întreg. De pildă, mulţimea numerelor pare este o parte (submulţime) a mulţimii numerelor naturale deşi elementelor acestor mulţimi pot fi puse în relaţie de corespondenţă biunivocă. Sunt deci mulţimi egale (echivalente sau echipotente) însă nu şi identice.

Simplificat, raţionamentul lui Lewis s-ar putea prezenta astfel: K este cea mai mare lume posibilă, iar k este numărul ei de electroni (la limită ar putea fi şi cardinalul ei). $P(K)$ este mulţimea potenţială (mulţimea submulţimilor ei) de cardinalitate 2^k. Dacă există o lume posibilă pentru fiecare submulţime, mai puţin mulţimea vidă, atunci vor fi, în total, $2^k - 1$ lumi posibile. Dacă fiecare lume posibilă are cel puţin un electron, atunci vor exista cel puţin $2^k - 1$ electroni. Cum fiecare lume posibilă se cuprinde în cea mai mare lume posibilă (aşa cum fiecare mulţime din paradoxul lui Cantor se cuprinde în mulţimea totală) mulţimea K va avea cel puţin $2^k - 1$ electroni. Dar $2^k - 1$ este mai mare decât k, deci cea mai mare lume posibilă are mai mulţi electroni decât are.

Aşa cum am arătat în studiul introductiv, teoria contrapărţilor este angajată faţă de ipoteza set teoretică, însă Lewis nu pare impresionat de argumente de acest fel (putem include aici şi argumentul diagonal).

[3] În paradoxul lui Kaplan apar termenii *proposition* şi *sentence*, traduşi prin *judecată*, respectiv, *propoziţie*. Ideea că o judecată poate fi luată ca mulţime de lumi posibile a fost explicată în primul capitol (vezi subcapitolul 1.5). Paradoxul se înscrie pe aceeaşi linie a argumentelor de tip mulţimist.

Capitolul 3. Un paradis gratuit?

[1] *Ersatz* înseamnă în germană *substitut, înlocuitor*. De pildă, în *Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, Langenscheidt, 2003 se dă următorul exemplu pentru explicarea lui *ersatz*: *Unser Torwart ist krank geworden, jezt brauchen wir für dar das heutige Spiel unbedingt e-n E* (portarul nostru s-a îmbolnăvit, pentru jocul de astăzi avem nevoie de un înlocuitor). Înţelegem deci că autorul examinează în acest capitol argumentele care fac din lumile posibile abstracţii de genul celor întâlnite în logică şi matematică (numere, funcţii, structuri etc.) considerate drept *înlocuitori* ai lumilor posibile. Noţiunea generală de *lume ersatz* a fost introdusă de Lewis în *Counterfactuals*, aici el examinează anumite variante de ersatzism – ersatzism lingvistic, pictural etc.

[2] Spre deosebire de Plantinga şi de alţi autori pentru care o singură lume se actualizează (sau este actuală), pentru Lewis problema actualităţii pur şi simplu nu se mai pune. Dacă termenul *actual* este un termen deschis sau indexical, *a fi actual* înseamnă *a aparţine acestei lumi* şi deci nu avem nici un motiv să spunem că o lume este mai actuală ca alta, fiecare lume este actuală în ea însăşi. Actualismul, astfel înţeles, justifică teza pluralităţii lumilor.

[3] Întrebarea lui Lewis este importantă şi prin faptul că ne obligă să regândim statutul logic al abstracţiilor pe care le facem. Funcţia matematică, de pildă, este abstracţia în raport cu diferitele tipuri de dependenţe dintre mulţimi;

numărul este abstracţia raportată la mulţime. La rândul ei, mulţimea este abstracţie în raport cu diferitele grupări de obiecte ş.a.m.d., fiecare abstracţie se raportează la ceva ca la o bază a sa şi funcţionează în virtutea unor reguli clare. Or, dacă aşa stau lucrurile trebuie văzut ce fel de abstracţii sunt aceste lumi posibile şi care sunt regulile funcţionării lor. Poate fi aplicată ideea de lume posibilă, cu toate ingredientele ei, în rezolvarea de probleme aşa cum se întâmplă în cazul abstracţiilor logico – matematice sau ea este doar o speculaţie metafizică utilă, cel mult exerciţiului intelectual? În ce fel răspunde ideea de lume posibilă problemelor ridicate de procesul cunoaşterii, în general ca şi în particular? Aceasta este întrebarea.

[4] Problema generală despre care vorbeşte Lewis este enunţată în paragraful precedent: de vreme ce lumile posibile sunt abstracţii, cum explicăm puterea lor de-a reprezenta ceva? În ce fel reprezintă ele? Primul răspuns, cel al ersatzismului lingvistic, este că abilitatea de reprezentare a lumilor posibile se datorează chiar limbajului. Înţelesurile articulate ale cuvintelor dau, în final, „imaginea" lumii, inclusiv imaginea ei picturală. În final, soluţia ersatzistă va fi respinsă, atât în varianta sa generală cât şi în formele ei particulare.

[5] Din nou problema abstracţiilor. Dacă nu există decât o singură lume concretă cum poate fi înţeleasă abstracţia lumilor posibile? Este ca şi cum am vorbi de circularitate examinând un singur lucru care are formă de cerc.

Capitolul 4. Contrapărţi sau vieţi duble?

[1] Ipoteza pluralităţii lumilor, indiferent de forma ei, se confruntă cu câteva dificultăţi logice printre care şi problema identităţii transmundane. Lewis dedică un întreg capitol acestei probleme care a primit, în timp, tot felul de soluţii. Cititorul are ocazia să urmărească nu doar o dezbatere filosofică, ci şi un model de polemică filosofică.

[2] *A perdura, a îndura,* ca şi *a persista* sunt expresii temporale menite să indice diverse moduri ale existenţei în timp. Să nu uităm că D. Lewis nu pleacă de la conceptul speculativ de lume posibilă, iar în prefaţă ne şi explică de ce nu face referiri la Leibniz, ci de la un analog temporal – relativitatea ideilor de *prezent, simultan, anterior* etc. Teoria actualităţii indexicale pe care o susţine cu privire la lumile posibile îşi are rădăcinile în această relativitate a timpului. Cred că nu greşim spunând că realismul modal, cel puţin în versiunea susţinută de David Lewis, este un soi de „relativitate filosofică", un alt mod de abordare filosofică a problemei relativităţii.

[3] Aluzie la exemplul lui Aristotel din *Despre interpretare*: „Mâine va fi o bătălie navală". La Aristotel, propoziţia nu este nici adevărată, nici falsă, ci doar posibilă. Lewis reia discuţia din perspectiva ideii de lume posibilă.

[4] O altă încercare de explicare a identității transmundane, de data aceasta cu implicarea ideii de spațiu (existența aceluiași, fie în momente diferite, fie, ca în cazul de față, în locuri diferite).

[5] Soluție convergentă cu teoria contrapărților pentru care fiecare individ este un individ mundan legat. El are contrapărți în alte lumi dar nu el, ca atare, există în acele lumi.

[6] Pentru teoria contrapărților vezi *Anexa* 2.

[7] În varianta originală a teoriei contrapărților, relația de contraparte nu este nici reflexivă, nici simetrică și nici tranzitivă. Aici, însă, autorul relaxează lucrurile pentru a face loc și unor argumente de alt fel.